

خوابہ رستی ٹیسلا می

بلاک

دہرہ بڑکستانی قذافہ وسوتنت فلا

برگی چوارم



بڈرود کرتن

جہج و غومرہ کردن

زیکری خوا کردن





خواپه‌رستی ئیسلامیی له‌به‌ر
رۆشنایی قورئان و سوننه‌ت دا
پۆژوو گرتن، چه‌ج و عوم‌په‌کردن
زیکری خواکردن



www.alibapir.com



خواپەرستى ئىسلامى لەبەر پۇشنايى قورئان و سوننەت دا

بەرگى چوارەم

پۇژوو گرتن، حەج و عومرە گرتن
زىكرى خواگرتن

عەلى باپىر



بۇيلا و كىرەنە و راکىيانىن

ماڻي لاءِ چاڊانهوھي پاريڙاوه ٻڌ
نوسينگھي تهفسيئر

ناوي ڪٽيڻ: خواجھ رستي ئيسلامي لھ ٻھر روشنائي ڦورگان و سونھ تدا
- ٻھرگي چوارھم
نوسينگھي: عھلي ٻاڀير
ٻلاو ڪرڻ لھوھي: نوسينگھي تهفسيئر ٻڌ ٻلاو ڪرڻ لھوھ و راگھ ڀانڊن/ ھولنڊر
خاتون: ٺھو زاد ڪوئي
ٻھرگ: آمين مخلص
ٺھڻ لھوھي: عزالدين محمد
ٺھوھو سالي ڇاپ: دووھم ۱۴۳۰ھ - ۲۰۰۹ھ
ٺھوھو: ۱۵۰۰ دانھ
سھرپھ شتي ڇاپ: ٺھوھو محمد

لھ ٻھرپھ لھوھي گھڻي ڪٽيڻ لھوھي ڪان زمري سڀارڻي (۱۲۶۲) ي سالي ۲۰۰۷ھ لھوھي

تھفسيئر
ٻڌ ٻلاو ڪرڻ لھوھ و راگھ ڀانڊن
ھولنڊر - شھنامي دادگا - ٺھوھو شھرين ٻلاص
ت: ۲۲۲۱۶۹۵ - ۲۲۳۰۹۰۸ - ۲۵۱۸۱۳۸
مؤبائل: ۲۲ ۵۱ ۴۶۰ ۰۷۵۰ - ۱۳۸ ۷۲ ۹۱ ۰۷۷۰
tafseeroffice@yahoo.com
tafseeroffice@maktoob.com
altafseer@hotmail.com

چهارم روز نیت روی کتب مکتوبه نمود و گوی

فَلَا وَهْلَ لِي وَسَهْجَاتٍ وَبُرُوكًا رَوَّوْهُ .

وہ بہترین و عیسائی ملوث ہے۔ یہ ہے کہ

علاء الدین خوارزمی کہ ساری بات یہ ہو رہی ہے کہ گزشتہ

خوف نہ ملا جا۔ جدت نہ سویا۔ خوں نہ خور

وہ کہ خود سیکھائی نہ سیر بہ وکار وہ نہ سائی۔

مغولہ کے لئے۔ بخانہ کی وکریاں وہ وقت کے ہیں

بیتین بنیہ سہ سہ یا ہا کم .

عَلِیُّ بْنُ ابْنِ سِرِّ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الحمد لله والصلوة والسلام على سيدنا محمد وآله

مہذبہ دین الحنبلیہ ۲ باب مقدمتہ مخلصی و

نعمتہ ہدایتی تہ فہمہم تہ فعل کرد بقہ چاپ و

بلاؤ کردہ نوہی کتبہ کلام . خدا بہ حکم حق و پیر سرایت

نجاتی سہی و کاربانہ نوہ

وہ ہیکہ لدوان ہیکہ ہر دیکہ عاضی ہچاہ و

بلاؤ کردہ نوہی کتبہ کلام ہر دیکہ ہر دیکہ

عہ الحنبلیہ

۱۱ ہجری ثانی ۱۳۷۲

۱۳۷۲ / ۵ / ۱۰

ہم و ہر



﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ

إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ﴿٥٦﴾ ﴿الذاريات﴾

[illegible]

به هه موو ئه وانەى ته نيا خوا سبحانه وتعالى
ده پرستو ، بهس بهو شيوهيهش ده پپرستن كه
شهرىعت فرمانى پيكر دوونو بوى ديارى
كردوون.



پیشەکی

الحمد لله رب العالمين، والصلاة والسلام على النبي الأمين محمد المبعوث الى الإنس
والجن وآله المهتدين بهديه المبين من الصاحب والأزواج والقراة والتابعين لهم بإحسان
الى يوم الدين.

خوینەری بەرپێز!

ئەم کتیبە کە بەرگی چوارەم و کۆتایی (خواپەرستی ئیسلامیی)یە، ھەرسێک
دروشمی گەورە و گرنگی: (پۆژووگرتن، ھەج و عومرە کردن، زیكری خوا کردن)ی
گرتوونە خۆی، ھەر کامیکیان لە چەند بەندیکدا.

جا لە سۆنگەی ئەوێ کە ئێمە لە بەرگی یەكەمی ئەم زنجیرە بایەدا بە تێرو
تەسەلی لەبارە خواپەرستی (عبادة)یەو بەگشتی دواوین، لێرەدا بەپێویستی
نازانم ئەوێ ئەوێ بەدریژی باسمان کردووە، دووبارە بکەینەو، بەم چەند دێرە
کۆتایی بەم پیشەکی یەكین:

وہك چۆن جەستە بۆ گەشەکردن و بەردەوامبوونی پێویستی بە چەندان جۆرە
خۆراك ھەیە، تاكو پێداویستییەکانی خۆیان پێ دابین بکات، پووحیش بە ھەمان
شێوە، ھەر بۆیەش خۆی کاربەجێ دروشمەکانی خواپەرستی جۆراو جۆر کردوون،
کە بێگومان بە ھەموویان وێکراو ھەر کامیکیان لایەنێکی پێداویستییەکانی
پووحی مەژدە دابین دەکەن، وە ھیچ کامیان وەبری ئەوێ دیکە ناکەوێ و ناتوانێ
قەرەبووی نەبوونی بکاتەو.

هەروەها لە پرووی کۆمەڵایەتی و سیاسی و... هتدیشەوه دیسان دروشمە
جۆراوجۆره کانی خوایەرستی، هەر کامێکیان شوینەوارو بەرەم و کاریگەری
تایبەتی خۆی ھەیدو هیچ کامیان کەلێنی ئەوی دیکەیان پڕ ناکاتەوه.
هەر بۆیەش پێویستە تاكو کۆمەڵی مسوولمان وێکراو تێکرا مشووری
ئەنجامدانی سەرچەم دروشمە کانی خوایەرستی بخۆن و هیچ کامیان لێ فەرامۆش
نەکەن.

عەلی باپیر

۲۰۰۹/۷/۴

هەولێر

The collage features a central portrait of a man with a beard and a white turban. Surrounding the portrait are various digital elements:

- Top Left:** Facebook icon and text "رێکەوتاندنی مەکتەبی" (AliBapir's Office).
- Top Right:** Facebook icon and text "AliBapir/عەلی باپیر" (AliBapir/Alibaba).
- Middle Left:** Archive.org link "archive.org/details/@alibapir" and a download icon.
- Middle Right:** YouTube icon and text "عەلی باپیر/ AliBapir".
- Bottom Left:** AliBapir logo and two QR codes.
- Bottom Right:** A diagram showing communication channels (phone, email, social media) and three QR codes.

Text at the top of the collage reads: "لە تۆرە کۆمەڵایەتی ئەمەکاندا" (In the social network) and "لە بەشێکێک لە مێشێک" (In a part of a mesh).

سَيِّه مِين دروشمى خوا په رستى

پوژوو گرتن (الصيام)



- * پۆژووگرتن بە گشتی.
- * پۆژووی مانگی پەمەزان.
- * پۆژوو سوننەتەکان.
- * ئەو پۆژانەى كە پۆژووگرتنیاں تیدا قەدەغە كراوە.
- * ئیعتیکاف.
- * بەرھەم و سوودەکانى پۆژووگرتن و چوونە ئیعتیکافەوہ.



پى خوشكردن

خوینەرى بەرپىز

پۆژوگرتن بەگشتى سىيەمىن دروشم و نىشانەى خواپەرستى ئىنسانى
مىسولمان و پۆژووى مانگى پەمەزانىش چوارەمىن پاىەو كۆلەگەى ئىسلامەتییە،
وەك چۆن ھەركام لە نوێژكردن و زەكات، كە دوو پاىەو بنەپەرتى ھەرەگەورەى
ئىسلام و ديارترىن و كارىگەرترىن دروشمى خواپەرستى مرۆڤى مىسولمانن، خواەنى
چەند ئىمتىياز و تايبەتمەندىيەك بوون، كە لە باسەكانى رابردوودا پروممان كەردنەو،
پۆژوگرتنىش چەند تايبەتمەندىيەكى خۆى ھەيە، كە وایان لێكەردو بەچیتە ریزی
شاىەتمان و نوێژو زەكاتەو و یەكێك لە پاىەو كۆلەگەو نىشانە سەرەكییەكانى
دىندارى و مىسولمانەتى پێك بێت.

جا ئێمە خوا پشتیوان بێ ئەو دروشمە گەورەو گەنگەى خواپەرستى لە شەش
بەنداندا دەتوێژینەو، بەم شێوەیەى خواری:

بەئەلى یەكەم: (پۆژوگرتن بەگشتى) كە لە ھەوت خالان پێك دێ و ھەركام لە:
پێناسەى پۆژوگرتن، پلەو پاىەو پاداشتى، پاىەو فەرزەكانى، جۆرەكانى
پۆژوگرتن، ئاداب و پەوشتەكانى، مویاحەكانى پۆژوگرتن، وە
ھەلۆھەشەنەرەوكان (مبطلاتى)، ھەركام لە خالێكى سەرەخۆدا توێژاوە.
بەئەلى دووھەم: (پۆژووى مانگى پەمەزان) كە ئەمیش لە دە (۱۰) خالان
پێكھاتو، كە ئەمانەن:

پێناسەى پۆژووى پەمەزان و كاتى فەرزبوونى، چاكی و گەورەیی مانگى
پەمەزان و پۆژوگرتن تێیدا، ھوكمى گرتنى پۆژووى مانگى رەمەزان، چۆنیەتى

ئىسپاتكردنى ھاتنى پەمەزان، خواپەرستى و طاعەتى پەمەزان، ئەوانەى مۆلەتپان ھەيە، كە لەكاتى خۇيدا پۆژووى پەمەزان نەگرن، گىپرانەوہى پۆژووى پەمەزان، ھوكمى كەسەك بمرىو پۆژووى پەمەزان قەرزدار بى، چۆنەتى پۆژووگرتنى پەمەزان لەو ولاتانەدا، كە پۆژوويان تىدا كورت و شەويان درىژە، يان بە پىچەوانەوہ، شەوى قەدر (ليلة القدر).

بەندى سەيىدەم: (پۆژووى سوننەتەكان)، كە ھەموو ئەو جۆرە پۆژووى سوننەتانەى، كە بە دەقيكى راست (صحيح) سوننەتى پىغەمبەر ﷺ ئىسبات بوون باسكرون.

بەندى چوارەم: (ئەو پۆژانەى كە پۆژووگرتنيان تىدا قەدەغە كراوہ) خراونە پوو.

بەندى يەنچەم: (ئيعتيكاف)، كە لە چەند خاڻىكدا ھەم پىناسەى و ھەم شەرى بوونى و ھەم كاتەكەى و ھەم مەرچەكانى و ھەم پاىەكانى و ھەم ئەو شتانە كە بۆى پەوانو، ھەم ئەو شتانەى، كە (اعتكاف) يان پى ھەلدەوہ شىتەوہو، ھەم گىپرانەوہى ئيعتيكافو، ھەم لەخۆگرتن (نذر) ئيعتيكاف لە مزگەوتىكى ديارىكراداو ھەم بەرھەمى ئيعتيكاف، تويژراونەوہ.

بەندى شەشەم: (بەرھەم و سوودەكانى پۆژووگرتن و چوونە ئيعتيكافەوہ) كە لە چەند خاڻىكدا بەرھەم و كەلكەكانى مەعنەوى و ماددى و تاكى و كۆمەلايەتى ھەر كام لە پۆژووگرتن و چوونە ئيعتيكاف پوون كراونەوہ.

ھىوادريشم، كە بتوانن بەسەرچەم ئەو كورتە باسانەى كە لەو شەش بەندەدا خراونەپوو، كە لە دەورى شەست (٦٠) خاڻدان، پووى گەش و درەوشاوەى پۆژووى ئيعتيكاف، وەك ھەقىقەتى شەرىعيانەى خۇيان پيشان بەدينو، بە تويژينەوہى ئەم دروشە گەورە گرنگەى خواپەرستى (عبادە) یش زياترو چاكتەر مسولمانانى بەرپۆژو خۆشەويست بەرەو ديندارىي و مسولمانەتى و كامل بوون ھان بەدين.

بہندی یہ کہم
پڑوگرتن بہ گشتی





۱- پۇژوۋوگرتىن (صيام) يىانى چى؟

وشەى (صوم) لە ئەسلى زاماندا وەك (راغب الأصفهاني) گوتىۋىتەن^(۱):
 (إِمْسَاكَ عَنِ الْفِعْلِ مَطْعَمًا كَانَ أَوْ كَلَامًا أَوْ مَشْيًا) خۆگرتىنەۋىيە لە كىرەن، جا
 خوارەن بى، يان قىسە كىرەن بى، يان رۆيشتىن. بەئى (صوم) واتە: نە كىرەن بە موتلىقى.
 بەلام لە زاراۋەى شەرعدا ئەۋە سەرچەم زانىيان ئاۋا پىنئاسەيان كىردەۋە^(۲):
 (إِمْسَاكَ الْمَكْلَفِ بِالنِّيَّةِ مِنَ الْخَيْطِ الْأَبْيَضِ إِلَى الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ عَنْ تَنَاوُلِ الْأَطْيَبِينَ
 وَالْأَسْمَنِ وَالْأَسْتِقَاءِ) خۆگرتىنەۋەى ئىنسان بە نىياز مەبەستەۋە لە خوارەن و
 خوارەنەۋە سەرچىي و ئاۋى خۆھىتەنەۋەۋ خۆپشاندەۋەۋ لە سىپىدەۋى بەرەبەيانەۋە
 ھەتا لىئى ئىۋار. ھەندىكىشىيان^(۳) بە مەبەستى كورت كىردەۋەى پىنئاسە كە
 گوتىۋىتەن: (الصوم في الشرع: إمساك مخصوص في زمن مخصوص عن شيء مخصوص
 بشرائط مخصوصة)، واتە: پۇژوۋوگرتىن لە شەرعدا: خۆگرتىنەۋەى كى تايبەتە لە
 كاتىكى تايبەتدا لە شىتىكى تايبەت بە چەند مەرجىكى تايبەتەۋە.

ئەۋەى گوتقان پىنئاسەى پۇژوۋوگرتىن بوو لە ئەسلى زامانى عارەبى و لە ئىسلامدا،
 بەلام بە پىي ئايەتى ژمارە (۲۶) سوۋرەتى (مەرىم) دەرەدە كەۋى، كە لە
 بەرنامە كانى پىش ئىسلامدا قىسەنە كىرەن (سكوت) پىش جۆزىك بوۋە لە پۇژوۋوگرتىن،
 يان بە شىكى پۇژوۋوگرتىن بوۋە، وەك فەرمۇيەتى: ﴿...إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَنِ صَوْمًا
 فَلَنْ أَكَلِمَ الْيَوْمَ لِنِسَاءٍ﴾ مەرىم، واتە: مەن پۇژوۋوم بۇ خۋاى بە بەزەيم
 گرتەۋە ئەمەز ھىچ كەسنىك نادۋىتم.

(۱) پىۋانە: (معجم مفردات ألفاظ القرآن)، ص ۲۹۰-۲۹۱.

(۲) پىۋانە: (معجم مفردات ألفاظ القرآن)، ص ۲۹۰-۲۹۱.

(۳) پىۋانە: (فتح الباري)، ج ۴، ص ۵۹۲، وە: (شرح صحيح مسلم)، ج ۵، ص ۲۹۴۲، ط ۱، سنە ۱۹۶۶.

۲- پلەو پایەو پاداشتى پۆژوگرتن:

خوای پەرەردگار فەرموویەتی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾ (البقرة ۱۸۳)، واتە: ئەى ئەوانەى بپرواتان هێناو، پۆژوگرتنتان لەسەر پێیست کراو، وەك چۆن لەسەر ئەوانەى پێش ئێوە نووسرابوو، بۆ ئەوەى پارێزگارىی بکەن. کەواتە: پۆژوگرتن یەکیکە لە هۆکارەکانى پەیدا بوون و زێدەبوونی پارێزگارىی.

پێغەمبەریش ﷺ لە فەرموودەىەكى قودسىدا فەرموویەتی: ((قال الله عزوجل: كل عمل ابن آدم له إلا الصيام فإنه لي وأنا أجزي به، والصيام جنة فإذا كان صوم يوم أحدكم فلا يرفث ولا يصخب ولا يجهل، فإن شاقه أحد أو قاتله فليقل إنني صائم مرتين، والذي نفس محمد بيده لخلوف فم الصائم أطيب عند الله يوم القيامة من ريح المسك، وللصائم فرحتان يفرحهما، إذا أفطر فرح بفطره، وإذا لقي ربه فرح بصومه)) متفق عليه عن أبي هريرة رضي الله عنه، واتە: خوای بالا دەست و خاوەن شکۆ فەرموویەتی: هەموو کردەوێکەى ئادەمیزاد بۆ خۆیەتى بیتجگە لە پۆژوگرتن، ئەو تەنیا بۆ منەو خۆشم پاداشتى لەسەر دەدەمەو، وە پۆژوگرتن قەلغان و پارێزەرە لە گوناھو هەلە. جا ئەگەر پۆژى بەپۆژووبوونى یەکیکتان بوو با قسەى ناشیرین و قەرەو گالەو نەفامیی نەکات، وە ئەگەر کەسیکیش قسەى پێ گوت، یان شەپى پێ فرۆشت بابلی: من بەپۆژووم با دوو کەرەتان وابلی، سۆتند بەو کەسەى، کە گیانى موحەممەدى بەدەستە بۆنى گۆپراوى زارى پۆژەوان لەلای خوا لە رۆژى قیامەتدا لە بۆنى میسک خۆشترە، پۆژوگر دوو جار خۆشحال دەبێ، کاتێک پۆژووى شکاند بەپۆژوو شکاندنەکەى خۆشحال دەبێ، وە کاتێکیش بە دیدارى پەرەردگارى شاد بوو بەپۆژوو کەى خۆشحال دەبێت.

شايانى باسېشە، كە زانايان دەر بارەى پستەى " (كل عمل ابن آدم له إلا الصيام فإنه لي وأنا أجزي به) زۆر شتيان گوتو، خاوەنى (فتح الباري)^(۱) دە پاي زانايانى نەقل کردوون، كە وا پێدەچى يەكەميان، كە خۆشى پەسەندى کردو، ئە هەمويان بەهێزتر بێت، ئەویش ئەو يە، كە مەبەست ئەو، كە پۆژووگرتن تايبەتە بە خواوە هەر بۆ خۆشى پاداشتى دەداتەو، ئەو يە كە هەموو کردو و چاكەكانى ديكە دەگوئى پياپازيان تىكەل بى جگە لە پۆژوو، چونكە ئەگەر نىنسان بۆ خواى نەبى دەتوانى بەدزى خەلك، خواردن و خواردنەو بخواست، واش پيشان بدات، كە بەپۆژوويە، كەواتە پۆژوو، كە گىرا هەر بۆ خوايەو مەگەر چۆن، دەنا كەلىنى پياى تىدا نە.

هەر وەها پيغەمبەر ﷺ فەرموويەتى: ((إِنَّ فِي الْجَنَّةِ أَبَا يُقَالُ لَهُ الرِّيَانُ، يَدْخُلُ مِنْهُ الصَّائِمُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لَا يَدْخُلُ مِنْهُ أَحَدٌ غَيْرُهُمْ، يُقَالُ أَيْنَ الصَّائِمُونَ؟! فَيَقُومُونَ لَا يَدْخُلُ مِنْهُ أَحَدٌ غَيْرُهُمْ، فَإِذَا دَخَلُوا أَغْلَقَ وَلَمْ يَدْخُلْ مِنْهُ أَحَدٌ)) متفق عليه عن سهل بن سعد، واتە: بەهەشت دەرگايەكى هەيە پيى دەگوترى (رەيسان) پۆژى قىامەتى پۆژووگران لىيەو دەچنە ژوورى، بىجگە ئەوان كەسى ديكە پييدا ناچيە ژوورى، دەگوترى: كوان پۆژووگران؟ جا ئەوان هەلدەستن، جگە ئەوان كەسى ديكە لىيەو ناچيە ژوورى، جا كاتيك ئەوان چوونە ژورى، دادەخرى و هېچ كەسى ديكە لىيەو ناچيە ژوور.

۳- پايەو فەزەكانى پۆژوو

پۆژووگرتن دوو پايەى هەن، كە لىيان پيكدى:

يەكەم: خۆگرتنەو ئەو شتانەى، كە پۆژوو پيى دەشكى، ئە دەر كەوتنى سپيەى بەرەيهانەو هەتا، ئاوابوونى خۆر، وەك خواى زانا فەرموويەتى: ﴿فَالْتَنَ

(۱) بېوانە: (فتح الباري)، ج ۴، ص ۵۹۸-۶۰۲.

بَشِّرُوهُمْ وَأَتَّبِعُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتُمُوا الصَّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ... ﴿١٨٧﴾ البقرة ﴿١٨٧﴾
 واته: جا نیستا بچنه لای ژنه کانتان و مدهبستان نهوه بی، که خوا بژی
 نووسیون له مندالی صالح و داوین پاک راگرتنی خوتان و هاوسه رانتان- وه
 بخون و بخونه وه هتا ده زوی سپی بهر به یانتان له ده زوی پش بژ جیا
 ده بیته وه، پاشان هتا شهوگار دئ پژووگرتنه کانتان ته و او بکهن.

دیاره مدهبستیش له ده زوی سپی و ده زوی پش، سپیه تی پژوگار و
 رهشیه تی شهوگاره، وهک پیغه مبهری خوا ﷺ له کاتیکدا (عدي بن حاتم
 الطائي) لهو مدهسه له یه دا به هله دا چووبو، بژی راست کرده وه و پیی فدرموو:
 ((إِنَّمَا ذَلِكَ سَوَادُ اللَّيْلِ وَبَيَاضُ النَّهَارِ)) رواه البخاري ومسلم.

دوهم: نیازو مدهبست (نیه) هه بوون، چونکه خوی کار به جی فدرموویه تی: ﴿وَمَا
 أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ
 وَذَلِكَ دِينُ الْقِيَمَةِ﴾ ﴿٥﴾ البقرة ﴿٥﴾ پیغه مبهری خواش ﷺ فدرموویه تی: ((إِنَّمَا
 الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَنَئِي...)) متفق عليه.

ناشکراشه، که نیهت به دله و هیچ په یوه ندیه کی به زمانه وه نیه، وهک له باسی
 نیهت هینانی نوژدا پروغان کردوته وه، به لام حه قه ن ده بی شه و نیازو مدهبست
 به دله هاتنه له به شیکی شهوگادا بی، چونکه پیغه مبهری ﷺ فدرموویه تی: ((مَنْ
 لَمْ يَجْعَلِ الصَّيَامَ قَبْلَ الْفَجْرِ فَلَا صِيَامَ لَهُ)) رواه أحمد وأصحاب السنن وصححه ابن
 خزيمة وابن حبان، واته: هه رکه سیک پیتش بهر به یان دلی له سه ر پژووگرتن ساغ
 نه کرد بیته وه، پژووگرتنه که ی دروست نیه.

جا بۆ پۆژووی فەپز —کە پەمەزانە— ئەو زۆریەى ھەرەزۆرى نزيك بەيە کەدەنگى زانايان پايان وایە، کە پتويستە نيەتە کەى لە شەودا بى^(۱). بەلام بۆ پۆژووی سوننەت زۆربەيان پايان وایە، کە نيەتە کەى مەرج نيە لە شەودا بى و بە پۆژيش دروستە، ئەو ئەندە ھەيە بە شيکیان، کە (أبو حنیفە و شافعی) يان لە نيودان دەلین: دەبى پيش نيە پۆ بى، بەلام ھەندیکيان، کە (أحمد) يە کیکيانە، دەلین پيش نيە پۆ بى، يان پاش نيە پۆ يە کسانە و ھەر دروستە، ھەندیکيشيان وەك (مالك وليث وابن أبي ذئب) دەلین: پۆژووی سوننەتیش، وەك فەپز وایە و دەبى لە شەویدا نيازی گرتنى لە دل گيرايى^(۲)، بەلام يیگومان پای زۆریەى زانايان پاسترە و فەرموودە کەى پيشووش مەبەستى پى پۆژووی رەمەزانە، چونکە عاتيشە خوا لىی رازی بى ئەم دەقەى لیگى پراوەتە و گوتوویەتى:

((دخل عليّ رسول الله ﷺ ذات يوم، فقال: هل عندكم شيء؟ قلنا: لا، قال: فإني إذن صائم)) رواه مسلم وأصحاب السنن عن عائشة بن طلحة رضي الله عنها، واته: پۆژيکیان پتەمبەرى خوا ﷺ لىم وەژوورکەوت، فەرمووی: نایا شتيکتان خواردن لە لایە؟ گوتمان نە، فەرمووی: دە کەواتە بە پۆژووم.

٤- جۆرەکانى پۆژوگرتن:

پۆژوگرتن بە گشتى دوو جۆرە:

يەكەم: پۆژوگرتنى فەپز.

دووەم: پۆژوگرتنى سوننەت.

ئەجا پۆژووی فەپزیش سى جۆرە:

(۱) بېروانە: (فتح الباري)، ج ٤، ص ٦٠٤-٦٤١.

(۲) سەرچاوەى پيشو و ھەمان بەرگ و لاپەرە.

- أ- پۆژووی مانگی پەمەزان، که له بەندیکی سەریەخۆدا باس دەکەین.
- ب- پۆژووی کەفارەت (صوم الکفارة)، وەک کەفارەتی کوشتنی هەلە (القتل الخطأ) و سوپەند شکاندن -حنث الیمین) و شکاندنی پۆژووی پەمەزان بە جیماع (الإفطار رمضان بالجماع) و ظیهارکردن له ژن (الظهار من الزوجة)^(۱).
- ج- پۆژوو له خۆگرتن (صوم النذر)، ئەویش ئەوێه، که یەکیک پۆژیک یان زیاتر پۆژووگرتن له خۆی بگرێ بۆ خوا، ئەگەر فلانە کارەى سەری گرت، یان فلانە بەلایەى له کۆڵ بۆوه.
- پۆژی سوننەتیش جۆری زۆرن و خوا یاریی ئەمیش لە بەندیکی سەریەخۆدا ئەوتیژینەوه.

۵- ئاداب و پەوشتەکانی پۆژووگرتن:

- بۆ بابای پۆژووهوان چەند شتیکی سوننەت و پەسەندەو بەئەدەب و پەوشتیکی بەرزى نیسلا مى دادەنرێن، پۆژووه که چ فەرز بێ چ سوننەت:
- یەك: پارشیوکردن (السحور)، که ئومەت لەسەر سوننەت بوونی یەکدەنگە، چونکه چەندان فەرموودهی پیغمبەر ﷺ لەوبارەوه هەن، بۆ وێنە: ((تسحروا فلن في السحور بركة)) رواه البخاري ومسلم عن أنس رضي الله عنه، واتە: پارشیو بکەن، چونکه پارشیوکردن پیت و پیژی تێدا یە.
- دیاره پارشیوکردنیش بەخواردن و خواردنەوهی کەم یان زۆر بێ دیتە دی، ئەگەر قومه ئاوێکیش بێ، چونکه پیغمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((السحور بركة، فلا تدعوه ولو أن يجرع أحدكم جرعة ماء...)) رواه أحمد عن أبي سعيد الخدري رضي الله عنه، واتە: پارشیو کردن بەرەکەتەو وازی لێ مەهێنن، ئەگەر بەس ئەوەندەش بێ، که یەکیکتان قومه ئاوێک بنۆشی.

(۱) پاوی یەکه (أنس بن مالك)ه خوا لیتی رازی بێ.

کاتی پارشیوکردنیش له نیوه‌شه‌وه‌یه تاکو بەرەبەیان، چونکە: (زید بن ثابت) خوا لێی رازی بێ گێڕایەتەوه: ((تسحرنا مع رسول الله ﷺ ثم قمنا إلى الصلاة، قلت: كم كان قدر بينهما؟! قال خمسين آية)) متفق علیه، واتە: لەگەڵ پیغەمبەری خوادا پارشیومان کرد، پاشان هەستاین بۆ نوێژ، -راوی دەتێ- گوتم: ئەندازەی نێوانی پارشیوو نوێژەکە چەند بووە؟

گوتی: هیندەیی -خوێندنی- پەنجا نایەت بوو.

واش پەسەندە، کە پارشیوکردن بۆ کۆتایی شوو دواگیری، چونکە (عمرو بن میمون) گوتویەتی: ((كان أصحاب محمد ﷺ أعجل الناس إبطارا وأبطاهم سحورا)) رواه البيهقي بسند صحيح، واتە: هاوێلانی موحمەد ﷺ -خوا لێیان رازی بێ- لە هەموو کەس خێراتر پۆژوویان دەشکاندو درەنگتر پارشیویان دەکرد.

ئینجا هەرچەندە ئیحتیاط کردن بۆ ئەوه، کە پارشیوێکە نەکەوێتە دوا بەرەبەیان پیویستە، بەلام هەتا لە بەرەبەیانیش دلتیا دەبێ، پێی خواردن و خواردنەوه هەر هەیە^(١).

دوو: پەلە کردن لە بەریانگکردنەوهدا: پیغەمبەری خوا ﷺ لەوبارەوه فەرموویەتی: ((لا يزال الناس بهير ما عجلوا الفطر)) رواه البخاري ومسلم عن سهل بن سعد رضي الله عنه، واتە: خەلکی مسوڵمان هەتا بەریانگ بەزوویی بکەنەوه حالیان هەر باشە. (نووي) لە رافەیی ئەم فەرموودەیه‌دا گوتویەتی^(٢): (فيه الحث على تعجيله بعد تحقق غروب الشمس، ومعناه: لا يزال أمر الأمة منتظما وهم بهير ماداموا محافظين على هذه السنة، وإذا أخروه كان ذلك علامة على فساد يقعون فيه)، واتە: هاندانی تێدایە بۆ زوو بەریانگکردنەوه پاش دلتیابوون لە ئاوابوونی خۆر،

(١) ئەمە رای زۆریی زانیانە، پێوانە: (فقه السنة)، ج ١، ص ٦٠٠، وه: (شرح صحيح مسلم)، ج ٥، ص ٢٩٢٧.

(٢) پێوانە: (شرح صحيح مسلم)، ج ٥، ص ٢٩٨٢.

وه مەبەستی ئەوەیە، کە کاروباری ئۆممەت هەر پێک و پێکەو حالیان خێردارە، هەتا لەسەر ئەو سوننەتە دەوام بکەن، جا هەركات بەریانگیان دواخست ئەو نیشانەی حالتیکی خراپە، کە تیۆ کەوتوون.

واش پەسەندە، کە ئێنسان بە چەند دەنگە خورمایەك بەریانگ بکاتەو، وە ئەگەر نەبوو بەئاو پۆژوووەکە ی بشکێنێ، (أنس) خوا لێی پازی بێ ئەو بارەو گوتووێت: (کان رسول الله ﷺ یفطر علی رطبات قبل أن یصلي، فأن لم تکن فعلی تمرات فإن لم تکن حسا حسوات من ماء)، رواه ابوداود والحاکم وصححه والترمذی وحسنه، واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ عادی وایو بە چەند دەنگە فەریکە خورمایەك بەریانگی دەکردەو بەرلەوێ نوێژی شیوانی کردبایە، ئەگەرنا بەچەند دەنگە خورمایەك، ئەگەر نەبوایە چەند قومیک ئاوی نۆش دەکرد.

بەلام ئەگەر خواردنی ئێواره سازکراو ئەو چاکتر وایە خواردنەکی بھوات ئەو جار نوێژەکە بکات، چونکە پێغەمبەر ﷺ فرمویەتی: ((إذا قدم العشاء فابدأوا به قبل صلاة المغرب ولا تعجلوا عن عشاءکم)) رواه الشيخان عن أنس، واتە: ئەگەر خواردنی ئێواره دانرا بەرلەوێ نوێژی شیوان بکەن بیهۆن، وە پەلە مەکەن هەتا نانی ئێوارەتان دەخۆن.

س: پارانەو دووعاکردن لەکاتی بەریانگ کردنەو: پێغەمبەر ﷺ ئەو بارەو فرمویەتی: ((للصائم عند فطره دعوة لا ترد))، رواه ابن ماجه عن عبدالله بن عمرو بن العاص، واتە: پۆژوو وە ئەو دەمی بەریانگدا پارانەوێەکی هەبە پەت ناکرێتەو.

و (عبدالله بن عمر) خوا لێیان پازی بێ گێپاویەتەو، کە پێغەمبەر ﷺ ئەو دەمی بەریانگ کردنەو دەیفەرموو: ((ذهب الظمأ وابتلت العروق وثبت الأجر إن شاء الله)) رواه ابو داود وحسنه الألباني، واتە: تینویتی نەماو پەگ و

دەمارەکان تەپوونو، ئەگەر خواش حەز بکات پاداشتەکش مسۆگەر بوو، وە بەگوێرەی فەرموودەی: ((ثلاثة لا ترد دعوتهم الصائم حتى يفطر، والأمام العادل، والمظلوم))^(١) رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ بِسَنَدٍ حَسَنٍ، واتە: سێ جۆرە کەس پارێنەویان گیرایە پۆژوووەوان تا بەریانگ دەکاتەو، وە پێشەوای دادگەر، وە بابای ستەم لێکراو.

بەئێ بە پیتی ئەم فەرموودەیە بابای پۆژووگر لە میانەی پۆژوووەکەشدا ھەپارێنەوێ گێرایە ئەک تەنیا لە دەمی بەریانگدا.

چوار: خۆپاراستن لە ھەر خولیاو قسەو پەفتاریک، کە خێری پۆژوووە کەم دەکاتەو: پێغەمبەر ﷺ لەوبارەو فەرموودە ی زۆرن بۆ وێنە:

* ((عن أبي هريرة رضي الله عنه أن النبي ﷺ قال: من لم يدع قول الزور^(٢) والعمل به ليس لله حاجة في أن يدع طعامه وشرابه)) رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَأَصْحَابُ السَّنَنِ، واتە: ھەر کەسێک قسەو پەفتاری درۆ ھەڵ وێڵ نەکات، خوا پێویستی بە نەخواردن و نەخواردنەو کە ی نیه.

■ ((رب صائم ليس من صيامه إلا الجوع، ورب قائم ليس له من نيامه إلا السهر)) رَوَاهُ النَّسَائِيُّ وَابْنُ مَاجَةَ وَالْحَاكِمُ وَقَالَ: صَحِيحٌ عَلَى شَرْطِ الْبُخَارِيِّ، واتە: زۆر پۆژووگر لە پۆژووگرتنە کە ی بەس برسێەتی پێ دەدرێو، زۆر شەونوێکەریش لە شەونوێکردنە کە ی تەنیا شەونوونی بۆ دەمی نیتەو.

پێنج: سیواک کردن: سیواک کردن یەکیکە لە سوننەتە داکوکی لەسەرکراوەکانی پێغەمبەر ﷺ لەوبارەو فەرموویەتی: ((لَوْ لَا أَن أَشُقُّ عَلَى أُمَّتِي لَأَمَرْتَهُم بِالسَّوَاكِ عِنْدَ كُلِّ وَضْءٍ)) رَوَاهُ مَالِكٌ وَالشَّافِعِيُّ وَالْبَيْهَقِيُّ وَالْحَاكِمُ، واتە:

(١) الحديث ضعيف، انظر (الضعيفة) (١٣٥٨)، الطبعة الثانية ١٩٩٩ و (فقه السنة)، ج ١، ص ٥٢٣، طبعة مصححة عرجة الأحاديث وموافقة الأحكام الشيخ محمد ناصر الدين الألباني.

(٢) وشە ی (زور) بەمانای درۆ (کذب) و ناھەق (باطل) دێ، چ قسە بێ، چ کردەو، بێوانە (المعجم الوسيط) وشە ی (زور).

ئەگەر لەبەر ئەوە نەبوایە، کە ئۆمەتە کەم سەغەت بکەم لە دەمی هەموو دەستنیۆگرتنی کدا فەرمانم پێ دەکردن سیواک بکەن.

جا هەرچەندە هەندێک لەزانایان پایان وایە، کە بۆ بابای پۆژوو وەوان دواى نیوە پۆیان سیواک کردن ئەک سوننەت نیە، بەلکۆ ناپەسەند (مکروه) یە! بەلام پای ژۆر بە راست ترە، کە بە مۆتەقی بە سوننەتی دەزانن و ئەم فەرموودە یەش بەبەلگە دیننەو:

■ ((عن عبدالله بن عامر بن ربيعة عن أبيه قال: رأيت رسول الله ﷺ مالم أحص يتسوك وهو صائم)) رواه الترمذي وأحمد وأبو داود، وأتته: ئەوەندە جارێ، کە بۆم نازمیری ئێ پێغەمبەری خوام ﷺ بینو، کە بە پۆژوو بوو و سیواکی کردو، ئەمەش پای هەرکام لە (ثوري وأوزاعي وأبو حنيفة و شافعي) یە^(١).

٦- ئەو شانەى بۆ پۆژوو وەوان موباح و دەرمان:

یەك: خۆشۆردن بۆ خۆفینک کردنەو، یان خۆپاک کردنەو، چونکە (عائشة) خوا لێی پازی بێ گێراویەتەو: ((أن النبي ﷺ كان يصبح جنباً وهم صائم ثم يفتسل)) متفق عليه، واتە: پێغەمبەر ﷺ جاری وا بوو، کە پۆژی لێ بۆتەو بە پۆژووش بوو، لەش پیس بوو پاشان خۆی شۆردو.

هەروەها (ابوبکر بن عبد الرحمن) لە هەندێک لە هاوێلانێ پێغەمبەری ﷺ بیستو، کە گوتوویەتی: ((لقد رأيت رسول الله ﷺ يصب على رأسه الماء وهو صائم من العطش أو من الحر)) رواه أحمد ومالك وأبو داود باسناد صحيح، واتە: پێغەمبەری خوام ﷺ دی، کە بە پۆژوو بوو لەبەر تینویتی، یان گەرما ناوی بەسەر خۆیدا دەکرد.

(١) بیروانە: (المفصل)، ج ٢، ص ٨٩-٩٠، وە بیروانە: (اللقه الاسلامي)، ج ٣، ص ١٦٩، ٤.

دوو: چاوپرشتن، يان دۆپە (قطرة) ى دەرمان لەچاوكردن، ئەگەر تام و چۆپۆشى بچیتە زاریبەوه، چونكە چاوپەيوەندى بەگەدەو^۱ نیه، ئەمەش رای شافیعییه کانهو (ابن المنذر) یش لە (عطاء وحسن ونفعي وأوزاعي وأبو حنيفة وأبو ثور) گێڕاویەتەوه، وه مەزەبی (داود الظاهري) یشەو (ترمذي) یش گوتویەتی: لەوبارەو^۲ هیچ شتیکی راست (صحيح) لە پیغەمبەرەو^ﷺ نەهاتو^(۱).

سێ: ماچ کردنی هاوسەر بەمەرجێك خۆی كۆنترۆڵ بکات و لەخۆی دۆنیابێ، ئەگەرنا دروست نیه، بەلگەى دروست بوونیشی بەمەرجی لەخۆ دۆنیابوون ئەو دەقەیه، كه (عائشه) خوا لێی پازى بێ هیناویەتی: ((كان النبي ﷺ يقبل ويباشر وهو صائم وكان أملككم لأربه)) متفق عليه، واتە پیغەمبەر^ﷺ هاوسەری خۆی ماچ دەکردو دەستی لەدەستی دەداو^(۲) بەپۆژووش بوو، وه لە هەمووتان زیاتر ئارەزووی خۆی مەرزەم دەکرد.

چوار: كەلەشاخ لەخۆگرتن و دەرزى لەخۆدان و خوین تێكران و خوین دان، چونكە (بخاري) لە (ابن عباس) هوه خوا لێیان پازى بێ گێڕاویەتەوه، كه گوتویەتی: (احتجم النبي ﷺ وهو صائم) واتە: پیغەمبەر بەپۆژوو بوو كەلەشاخیشی لەخۆی گرت.

هەر وه ها (ثابت البناني) لە (أنس بن مالك) ى خوا لێی پازى بێ، پرسىوه: ((أكنتم تكرهون الحجامه للصائم؟ قال: لا إلا من أجل الضعف)) رواه البخاري، واتە: نایا كەلەشاختان بۆ پۆژووهوان پێ خراپ بوو؟ گوتی: نەه مەگەر لەبەر بێهێزی^(۳).

(۱) بېروانه: (فقه السنة)، ج ۱، ص ۶۰۶.

(۲) (مباشرة) واتە: پێك كەوتنى پێست (بشرة) ى يەكێك بەهێ يەكێكى ديكە.

(۳) بېروانه: (فتح الباري)، ج ۴، ص ۶۷۲، وه بېروانه: (المجموع)، ج ۶، ص ۳۲۲.

پێنج: ئاو لەزارو لووت وەردان (المضمضة والاستنشاق)، چونکە پێغەمبەر ﷺ فرموویەتی: ((وبالغ في الاستنشاق إلا أن تكون صائماً)) رواد اصحاب السنن، واتە: وە- لەکاتی دەستنویژو گرتندا- باش ئاو لە لووت وەربەدە مەگەر بەرۆژوویی.

وە ئەگەر لەکاتی ئاو لە دەم و لووت وەرکردندا بێ ئەوەی بیهوی ئاو لە گەرووی چووە خواری، ئەوە بەپای (أوزاعي واسحاق) و (شافعي و أحمد) یش یەکی لە قسەیه کیاندا پۆژوووە کە یانی پێ ناگات، بەلام (ابوحنيفة ومالك) رایان وایە، کە پۆژوووە کە دەشکێ بەلگەشیان ئەوەیە، کە پێغەمبەر ﷺ زی دەپۆژی (مبالغة) کردنی لە ئاو لە لووت و زار وەرداندا قەدەغە کردووە^(١)، بەلام وایە دەچێ پای یە کەم راست تر بێت، چونکە بە دەست خۆی نەبوو و مەرجیش نیه (نهی) هە کە پێغەمبەر ﷺ بۆ حەرام کردن (تحریم) بێت بە لکو نیزی کتر ئەوەیە، کە بۆ ناپەسەندی (کراهية) بێت.

شەش: پۆژوو کردنەو بە لەش پیسی، وە ک پێشتر لە (عائشة) و هینامان، کە جاری وا بوو پێغەمبەر ﷺ خۆشۆردنی لەش پیسی (غسل الجنابة) ی لەسەر بوو و پۆژی لێ بۆتووە ئەو جار خۆی شۆردووە، (بخاري و مسلم) گێڕاویانەتووە.

هەوت: ئا فرەتی زەیساندارو حەیزدار (النفساء والمخاض) ئەگەر لە شەویدا پاکبۆنەو دەروستە خۆشۆردنە کە یان دوا بھەن تا پۆژ دەبێتەو بە پۆژووش بن، پاشان بۆ نوێژ خۆیان بشۆن^(٢).

هەشت: هەروەها قووتدانی ئەو شتانە، کە بابای پۆژوو وەوان بۆی ئالوئ خۆی لییان بپاریژێ موباح و پەوایە وە ک: تۆزو خۆئی پێ و بان، تۆزی ئارد، میش و میشولە، تفو بە ئەفەم و وێنە ی ئەمانە^(٣).

(١) بڕوانە: (المغني والشرح الكبير)، ج ٣، ص ٤٤-٤٥.

(٢) بڕوانە: (الفقه الاسلامي)، ج ٣، ص ١٨٨٦-١٨٨٧، ط ٤.

(٣) بڕوانە: (المجموع)، ج ٦، ص ٣٢٦-٣٢٩، هەروەها بڕوانە: (فتح الباري)، ج ٤، ص ٦٥٨.

بەلام بێشت(علك) جوون، ئەگەر هیچ تامی نەبێ و پارچەی لی جیانەبنەو
ئەو زۆربەى زانایان، كە حەنەفییەكان و شافعیییەكان و حەنبەلییەكانیان
لەنێودان بە ناپەسەندى دەزانن، هەشیانە بە موباحى دەزانن^(۱). بەلام
هەموویان لەسەر ئەو پێك كەوتوون، كە ئەگەر تام و چێژی یان پارچەى لی
جیابێتووەو بچێتە گەدەو پۆژوو بەتال دەكاتووە^(۲).

نۆ: تاماندن (تامکردن) لە خواردن بۆ كابان، یان بۆ کپیری خواردنێك، زۆرەى
زانایان بە دروست (جائز)ى دەزانن^(۳)، بەلكو شافعیییەكان بەپەرەوای دەزانن،
كە باب، یان دایك خواردن بۆ مندالەكەیان بچوون و پاشان بێدەن، دیارە
بەمەرجێك هیچى لە گەرووی ئەودیو نەبێت^(۴).

دە: دەربارەى خۆ بۆن خۆشکردن و بۆنکردنى بۆنى خۆشیش، هەرچەندە زۆر لە
شەرعزانان بەناپەسەند (مكروه)ى دەزانن، بەلام ئەوەندەى گەپام و سەرنجەدا
هیچ بەلگەىەكم نەدی، كە بابى ئیسپاتکردنى ئەو دەعوایە بكات، بۆیە پێم
وایە ئەو رایە راست و تەواوە، كە بۆن کردنیش بە موباح دەزانن^(۵)، چونكە
حوكمى شەرعى بە بەلگە نەبێ ناچەسپێ.

(۱) پروانە: (المجموع)، ج ۶، ص ۳۶۹، وە (المغنی والشرح الكبير)، ج ۳، ص ۴۵-۴۶، وە: (فقه السنة)، ج ۱، ص ۶۱۰.

(۲) پروانە: (فقه السنة)، ج ۱، ص ۶۰۶، وە (الفقه الاسلامي)، ج ۳، ص ۱۷۰۵-۱۷۳۴، ط ۴.

(۳) پروانە: (المجموع)، ج ۶، ص ۳۶۹، وە: (المغنی)، ج ۳، ص ۴۶، وە پروانە: (المفصل)، ج ۲، ص ۹۱.

(۴) پروانە: (المجموع)، ج ۶، ص ۳۶۹-۳۷۰.

(۵) پروانە: (مجموعة الفتاوى) لأبن تیمیة، ج ۲۵، ص ۱۳۰، وە: (الرجیز فی فقه السنة والکتاب العزیز)، ص ۱۹۹.

۷- ھەلۋە شېئەرەۋەگان (مېخلات) ى پۆژوۋ:

يەك و دوو: خواردنو خواردنەۋە بە ئانقەست (الاكل والشرب عمداً)، بەلام ئەگەر بەھۆى لەبەرچونەۋە (نسيان)، يان زۆرلىكران (اكراه) ەۋ بو، ئەۋە بۆ لەبەرچونەۋە زانا يان يەكدەنگن لەسەر بەتالئەبونەۋەى پۆژوۋەكەى، بۆ زۆرلىكرانیش پايان جياۋازەو زۆربەيان، كە (أبو حنيفة ومالك وأحمد) يان لەنيودان دەلئىن: بەتال دەبىتەۋە، بەلام (شافيعيەگان) دەلئىن: مادام تۆيزى^(۱) لىكرابى پۆژوۋەكەى بەتال نايىتەۋە، پايەكى دىكەى سىيەمىش ھەيە، كە (أبو ثور وابن المنذر) و (ابن عقيل) ى ھەنبەلى پەسەنديان كردو، ئەۋىش ئەۋەيە، كە تۆيزى لىكران (اكراه) دوو جۆرە: أ- بەھەرپەشەو ترساندن. ب- بەكردەۋە، ۋەك ئەۋەى بەدەست خواردنو خواردنەۋە بەگەرۋيدا بكرى، جا دەلئىن: ئەگەر جۆرى يەكەم بى ئەۋە پۆژوۋەكەى بەتال دەبىتەۋە، چونكە ئەۋ كاتە باباى پۆژوۋەوان ۋەك ئەۋ كەسە دەبى كە لەبەر عوززىك ۋەك نەخۆشى. يان سەفەر پۆژوۋەكەى دەشكىتئى، بەلام ئەگەر تۆيزى لىكرانەكە جۆرى دوۋەم بى، ئەۋە پۆژوۋەكەى زيانى پى ناگات، چونكە باباى پۆژوۋەوان ھىچ ئىرادەو ويستى لەدەست خۆيدا نەماۋە!

جا بەندەش ئەم پايەى سىيەم و كۆتابى يەم پى ئە پايەكانى دىكە راست ترەو دواى ئەمىش پاي (شافيعيەگان)^(۲) م پى بەلگەدارترە، چونكە بە فەرمودەى پىغەمبەر ﷺ پشت ئەستورە.

(۱) زۆر لە زانا يان پروايان وايە، كە ئاۋ ھىترانەۋەو پەھەتكرانیش بەتۆيزى ھەمان ھوكمى خواردنو خواردنەۋەى ھەيە، پروانە: (المجموع) ج ۶، ص ۳۳۴-۳۳۵.

(۲) ھەرچەندە شافيعيەگان پاي دىكەشيان ھەيە، بەلام (نووي) ئەم پايەى بەراستەر دانائە، (المجموع)، ج ۶، ص ۳۳۷.

ئەو فەرموودە یەش، کە زانایان بۆ ئیسا پاتی ئەوە، کە بابای لەبەر چوو (ناسی) و زۆر لێکراو (مکەرە) پۆژوووە کانیان بە تال نابی ئەوە، پشتیان پێ بەستون، ئەمانە:

■ ((من أكل ناسياً وهو صائم فليتم صومه فإنما أطعمه الله وسقاه)) رواه البخاري ومسلم والترمذي وأبو داود وأحمد وغيره عن أبي هريرة رضي الله عنه، واته: هەرکە سێک بە پۆژوو بوو لەبیری چوو شتیکی خوارد، با پۆژوووە کە ی تەواو بکات، چونکە ییگومان خوا خواردن و خواردنەوی داوەتی.

■ ((من أفطر في شهر رمضان ناسياً فلا قضا عليه ولا كفارة)) رواه الدارقطني والبيهقي والحاكم وقال: صحيح على شرط مسلم وقال الحافظ إبن حجر: إسناده صحيح^(١)، واته: هەرکە سێک لەبیری چوو لە مانگی پەمەزاند پۆژووێ شکاند ئەو گێڕانەوی لەسەر ئە کە ففارهت.

■ ((إن الله وضع عن أمتي الخطأ والنسيان وما استكرهوا عليه)) رواه إبن ماجه والطبراني والحاكم، واته: خوا گوناھی - هەڵەو لەبەر چوونەو تۆبزی لێکرانی لەسەر ئومەتە کەم لا بردو.

شایانی باسە، کە لە گەروو ئەو دیوکردن و قوتدانێ هەر شتیکی بانه شخوری وە کـ، بەرد، خۆی... هتد، لەلای زۆری زانایان پۆژووێ هەر پێ دەشکێ^(٢).

سێ: پشانەوی بە ئانقەست (القيء العمد)، بەلام ئەگەر بە دەست خۆی نەبوو پشانەوی هات، ئەو پۆژوووە کە ی ناشکێ و گێڕانەو کە فاره تیشی ناوی، چونکە پیغه مەبەر صلی الله علیه و آله فەرموویەتی: ((من ذرعه القيء فليس عليه قضا)) ومن

(١) بیوانە: (فتح الباری)، ج ٤، ص ٦٦١.

(٢) بیوانە: (فقه السنة) وه: (المجموع)، ج ٦، ص ٣٢٣.

استثناء عمداً فليقض)) رواه أحمد والترمذي وأبو داود وابن ماجه وابن حبان والدارقطني والحاكم وصححه. واته: هەركەسێك ی پۆژووگر - بە دەست خۆی نەبوو پشاندەوی هات، ئەو پۆژوو گیرانەوی لەسەر نیە، بەلام كەسێك بە ئانقەست پشایەو بە بیگێریتتەو.

چوار: چوونە لای هاوسەر (جماع) و ئاوی خۆهێنانەو بە هەر شتێوەیەك بێ، تەنانت ئەگەر بە هۆی ماچ كردن و بەخۆه گۆشینی هاوسەریشیەو بێت، دەبیته هۆی بەتالبونەوی پۆژوو^(١)، بەلام ئەگەر بە هۆی پوانین (نظر) هەو بێ هەرچەندە گوناھبار دەبێ، بەلام پۆژووەكە بەتال نابیتتەو^(٢)، بەپای زۆرەو هەندیکیش پرایان جیایە^(٣).

ئەگەر جیماح، یان ئاوهێنراوەكەش بەتۆبزی بوو، یان لەبەر لەبیرچوونەو هەو، ئەو بۆ تۆبزی لێکران (اکراه) وەك پێشتریش ئاماژەمان پێکرد زۆریە زانیان پرایان وایە، کە پۆژووی پێ ناشکێ، بەلام بە مەرجێك تۆبزی لێکرانیکی جیددی کردەیی بێت، بۆ لەبیرچوونەو هەش زۆریە زانیان، کە (أوزاعي وليث ومالك

(١) پڕوانە: (المجموع)، ج ٦، ص ٣٧٢، بەلام (أبن حزم)، پای وایە بەس بە جیماح بەتال دەبیتهو جگە لە جیماح، کە دەقی لەسەرە بەهیچ جۆرە ئاواتنەو ئاوی خۆهێنانەو یەکی دیکە پۆژوو ناشکێ. هاوسەری ماچ بکات و بەخۆیەو بگوشێ، چ بە دەست، یان بە هەر شتێویکی دیکە پەخت بێت و ئاوی بیتهو!! پڕوانە: (الغلی)، ج ٦، ص ١٤١-١٤٢، المسألة: ٥٧٣. بەلام لە راستیدا پایەكە زۆر بێهێز و پێزەو ئەو، کە ئەو کەتە زانیەش تووشی ئەو جۆرە بڕیۆچوونە سەیر و ریزەپەر (شاذ)انە دەکات، ئەو یە کە پڕوای بە (قیاس) نیەو پاشان زۆر زۆر پۆزی لە پابەندی و شک بە دەقەکانەو دەکات و چاوپۆشی لە پووحی شەرع و مەبەستەکان (مقاصد)ی شەریعت دەکات.

(٢) پڕوانە: (الغنی)، ج ٣، ص ٤٩، کە گوتویەتی: (ثوري وأبو حنيفة وشافعي وأبن منذر) دەتێن: پێی بەتال نابیتتەو، بەلام (أحمد) پای وایە بەتالی دەکاتەو، هەرچەندە (أبن قدامة)ش رای زۆریە پەسەند کردو، بەبەلگەي ئەو، کە ئەو دەق (نص) لەبارەو هەیه ئە ئیجماع.

(٣) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

وأحمد)يان لە نێودا هەنو و پایەکی شافیعییەکانیشە^(۱) دەلێن: پۆژووی پێ بەتال دەبیتهوه، بەلام پای بەهێزتری شافیعییەکان و راستە مەزەبیان وەك (نووی) گوتوویەتی: ^(۲) ئەوێه، کە حوکمی لەبەرچوونی جیماع کردن و ئاوهاتنەوهش هەر وەك حوکمی خواردن و خواردنەوه وایەو پۆژووی پێ ناشکێ، بەلگەکی ئەوێه کە بە جیماع و ئاوی خۆهینانەوه (استمنا) پۆژوو دەشکێ ئەو فەرمودەیدە، کە (بخاري ومسلم وأصحاب السنن) لە (أبي هريرة) خوا لێی رازی بێ گیراویانەتەوه، کە پیاویك هاتۆتە لای پیغه مەبەر ﷺ و پێی گوتە: ئەو پیغه مەبەری خوا فەوتام! ئەویش فەرموویەتی: چی فەوتاندووی؟! گوتوویەتی: لە پەمەزانی دا چوومەتە لای ژنەکم... هتد، کە لە بەندی دوووەمدا دەیهێنین^(۳).

پینچ و شەش: کەوتنە حەیزو زەییستاییهوه، کە ئەمیش چەندان دەقی سووننەتی لەسەرن و تیکرای زانایانیش لەسەری یە کەدەنگن،^(۴) هەرچەندە ئەو کەوتنە حەیز (حیض) و زەییستانی (نفاس) یەش لە دوایین دەمی پێش خۆرئاوا بووندا بێ.

هەوت: نیەت هێنانی شکاندن پۆژووه کە، ئەمیش دەبیته هۆی بەتال بوونەوهی پۆژووه کە، مەگەر دواپی لەم نیازە پەشیمان بیتهوه، چونکە وەك پێشتر باسمان کرد نیازو مەبەست (نیە) یەکیکە لە دوو پایەکانی پۆژووگرتن، کەواتە بنەمای هەركام لەو دوو پایە پۆژوووه کە هەرس دینێ، ئەمە پای زۆربە زانایانە^(۵).

(۱) بېروانه: (فتح الباري)، ج ۴، ص ۶۶۰.

(۲) بېروانه: (المجموع)، ج ۶، ص ۳۳۴، وە (نووي) گوتوویەتی: ئەم پایە هی (ابو حنیفە و أسحاق و أبو ثور و داود و ابن المنذر) یە، کەوابێ ئەمان زۆریەن!

(۳) بېروانه: (فتح الباري)، ج ۴، ص ۶۶۸-۶۶۹.

(۴) بېروانه: (فقه السنة)، ج ۱، ص ۶۱۰.

(۵) بەلام پای دیکەش هەیه، بېروانه: (المجموع)، ج ۶، ص ۳۰۲.

هەشت: خواردن و خواردنەوه و جىماع کردن به گومانی ئەوه، که هەر جارى شەوه و نەبۆتە پۆژ، یان خۆشاوا بووه پۆژ داهااتوه، پاشان دەریکەوئێ که بەپێچەوانەوهیه، ئەمەش بەپای زۆریه هەرەزۆری زانایان، که (أبو حنیفة و مالک و شافعی و أحمد) یشيان لەنێودا هەن، دەبیته هۆی هەتۆه شاندنەوهی پۆژوو، وه پێویستە دواى بىگێریتەوه، هەندێکیشیان وهك (إسحاق و داود و ابن حزم) پێیان وایه پۆژوو هەمى دروستەو گێڕانەوهی ناوئێ، جا هەرچەندە هەردووکیان لایان چەند فەرموودەو شوێنەوار (أثر) یك به بەلگە دێننەوه، بەلام بەلگەکانى زۆریه جەماوەرى زانایان بەهێزترن، که یهکیکیان ئەمەیه: ﴿عن علي بن حنظلة عن أبيه وکان أبوه صديقا لعمر قال: كنت عند عمر رضي الله عنه في رمضان فأفطر وأفطر الناس فصعد المؤذن ليؤذن فقال: أيها الناس هذه الشمس لم تغرب! فقال عمر رضي الله عنه من كان أفطر فليصم يوماً مكانه، (وفي الرواية الأخرى) فقال عمر رضي الله عنه لانبالي والله نقضي يوماً مكانه﴾ رواه البيهقي^(١)، واتە: له پەمەزانیدا لاى عومەر بووم خوا لێی رازی بێ پۆژووێ شکاندو خەلکیش پۆژوویان شکاند. پاشان بانگبێژ سەرکەوت که بانگ بدات، گوئی ئەمى خەلکینە! ئەمە خۆره ئاوانەبووه! عومەرش خوا لێی رازی بێ گوئی: هەرکەسێک پۆژووێ شکاندوه با رۆژێکی له جیاتى بگريتهوه، (له پێوايه ته کهى دیکه دا) عومەر گوئی: رضي الله عنه خەممان نیه به خوا رۆژێکی له جیاتى دەگرینەوه.

جا هەرچەندە لەوبارەوه دەقیکی دیکەى پێچەوانە له عومەرەوه خوا لێی رازی بێ گێڕاوه تهوه که گوئیتهتى: ((والله ما نقضيه وما يجانفنا الاثم)) رواه البيهقي، بەلام زانایان بۆ وێنه (بيهقي) پایان وایه که پێوايه تهکانى پێشوو راستترن^(٢).

(١) پروانه: (المجموع)، ج ٦، ص ٣١٨.

(٢) هەمان سەرچاوهی پێشوو.

شایانی باسیشه، که لایه‌نگرانی پای دووهم فرموده‌ی: ((إن الله تعالى تجاوز لي عن أمتي الخطأ والنسيان وما استكرهوا عليه)) رواه ابن حبان علی شرط الشيخین وابن ماجه والبيهقي والدارقطني والحاكم علی شرط الشيخین ووافقه الذهبي، به بدلگهی رایه‌کدیان دیننه‌وه، به لām (نویی) وه‌لامیکی باشیان ده‌داته‌وه، که گوتویه‌ته:

(أنه هنا محمول على رفع الأثم فإنه عام خص منه غرامات المتلفات، وانتقاض
الوضوء بمجرد الحدث سهواً، والصلاة بالحدث ناسياً وأشباه ذلك، فيخص هنا بما
ذكرنا) ^(١)، واته: ثم فمرمودهيه ليّره دا مدهبستى لاچوونى گوناچه، جا ثم
فمرمودهيه گشتييه وچند شتيكى لىّ هه لاويراوه، وهك: بژاردنى شتى فەوتينراو
—كه بههرشيويهك فەوتينرابن دهبى ببيژيرين— وه دهستنويز شكان به
باليونونهوى ههله، وهنويزيكه كه بههله بهبى دهستنويزيى كرابى و وينهى
تهمانه، جا ليّره شدا تهوى باسمان كرد لىّ هه لاويراوى جيا ده كريتهوه، كهواته
نابسته بهلگه.



(۱) پروانه: (المجموع)، ج ۶، ص ۳۱۸، بؤبدلگه وهلامی نههلی رای دوهم پروانه: (اغللی)، ج ۶، ص ۱۴۱، مسأله: ۷۵۳.



بەندى دووهم
پۇژۋى مانگى پەمەزان





۱- پېئاسەي پۇژووى رەمەزان و كاتى فەپزىبوونى:

گرتنى پۇژووى مانگى رەمەزان لە مانگى شەعبانى سالى دووھى كۆچىداو سالو نىويك پاش كۆچكردنى پېغەمبەرۇ ﷺ ھاۋەلانى بەپىز (خو لىيان رازى بى) بۇ شارى (يىرې)، كە دواتر ناۋى گۆپرا بە (مدىنە)، فەپزكراۋە زانايان لەسەر ئەمە يەككەنگى، پېغەمبەرىش ﷺ نۆ (۹) مانگى رەمەزانى گرتوون لە نۆ سالاندا^(۱).

۲- چاكىي و گەورەيى مانگى رەمەزان و پۇژوۋوگرتن تىيىدا:

وہك لە دەقەكانى قورتان و سوننەتدا دەرەكەۋى، وەك چۆن پۇژى جومعە گەورەو سەرورەرى رۆژەكانى ھەفتەيە، مانگى رەمەزانىش سەرورەرو سەرقاقلەى مانگەكانى سالە، چونكە:

أ- تىيدا بەپۇژوۋوۋوونى پۇژەكانى فەپزەو پېئىنجەمىن پاىيەى ئىسلامەتى يە.

ب- قورتانى بەپىز لەو مانگەدا ھاتۆتە خواری.

ج- شەۋىك لەو مانگەدا ھەيە، كە بە دەقى قورتان لە ھەزار مانگ گەورەترە، كە برىتيە لە شەۋى پىز، يان ئەندازەگىرىي (لىلە القدر).

د- ئەو مانگە مانگى طاعت و تەزكىيەو بەخشىن و دەرکردنەۋەى قورتان و... ھتدە.

ئەمەش چەند دەقەك لەۋبارەۋە:

(۱) بېوانە: (الفقه الإسلامى وأدلته)، ج ۳، ص ۱۶۲۹، وە: (فقه السنة)، ج ۱، ص ۵۷۵.

- ﴿شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَىٰ وَالْفُرْقَانِ...﴾ (البقرة ١٨٥) واتە: ئەو مانگی پەمەزانی، کە قورئانی تێدا نێراوە ئەمە خواری، کە پێروونییه بۆ خەلکی و بەلگە گەلە لە پێشاندان و لە یەک جیاکردنەوەی هەق و ناھەق.
- ((إذا جاء رمضان فتحت أبواب الجنة، وغلقت أبواب النار، وصفت الشياطين)) رواه البخاري ومسلم عن أبي هريرة رضي الله عنه، واتە: هەركات پەمەزان هات دەرگا کانی ناوەلا دەکرێنەوه دەروازە کانی ئاگری دۆزەخ گالە دەدرێن و شەیتانەکان زنجیر پێچ دەکرێن.
- ((الصلوات الخمس والجمعة إلى الجمعة ورمضان إلى رمضان مكفرات لما بينهن إذا اجتنبت الكبائر)) رواه مسلم عن أبي هريرة رضي الله عنه، واتە: پێنج نوێژە -فەرەزە- کان و جومعه بۆ جومعه و پەمەزان بۆ پەمەزانیکی دیکە، سەرپەوهی ئەو گوناحانە، کە لە نێوانیاندا دەکرێن، بەمەرجێک دوورە پەرێزی لە گوناحە زلەکان کرابێ.
- ((من قام رمضان إيماناً واحتساباً غفر له ما تقدم من ذنبه)) رواه البخاري ومسلم عن أبي هريرة رضي الله عنه، واتە: هەر کەسێک شەوانی پەمەزان بە ئیمان و ئیخلاصەوه شەونوێژ بکات، هەرچی گوناهی پابردووی هەیە دەپۆشێ.
- * ((من صام رمضان إيماناً واحتساباً غفر له ما تقدم من ذنبه)) رواه أحمد وأصحاب السنن، واتە: هەر کەسێک پۆژووی پەمەزان بە ئیمان و خوا پێ مەبەست بوونی ساغەوه بگرت، خوا لە گوناهی پابردووی خۆش دەبێت.

۳- جوگمی گرتنی پۆژووی پەمەزان؛

وێپای بەلگە ی قورئان و سوننەت، کە دوا یی ناماژەیان پێ دەکەین ئومەتیش تێکرا لەسەر ئەو یە کە دەنگن، کە گرتنی پۆژووی مانگی پەمەزان فەپزی تایبەتی (فرض العین) یە لەسەر هەموو موسولمانێکی عاقل و بالغ و ساغ نیشتهجێ و بێ عوزر.

خوای پەرەردگار فەرموویەتی: ﴿شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ فَمَن شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَن كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَى مَا هَدَاكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ (البقرة ۱۸۵)، مانای (فَمَن شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ) یانی: جا هەركامیكتان لەو مانگەدا نامادەبوو - واتە رێبواری نەبوو بەلكو نیشتهجێ بوو - بابیگرێ.

پێغەمبەری خواش ﷺ فەرموویەتی: ((بني الإسلام على خمس: شهادة أن لا إله إلا الله، وأن محمداً رسول الله، وإقام الصلاة وإيتاء الزكاة وصيام رمضان وحج البيت لمن استطاع إليه سبيلاً)) رواه البخاري ومسلم عن ابن عمر رضي الله عنهما، واتە: ئیسلام لەسەر پێنج -پایە- بنیاتنراوە: شایەتی دان بەدە، کە جگە لە خوا هیچ پەرستراو نییو، کە موحمەد پەوانە کراوی خوا یەو، بەرپاکردنی نوێژو، زەکات دانو، پۆژووگرتنی پەمەزانو، حەجی مالی خوا بۆ کەسێک، کە بتوانی بیگاتی.

۴- چۆنیەتی ئیسپات کردنی ھاتنی مانگی ڕەمەزان؛

بەشیوەیەکی گشتی ھاتنی مانگی ڕەمەزان، بە یەکیك لەم دوو ڕێیە ئیسپات دەبێ:

ا- دیتنی مانگ بە یەك شەوێی و لە شەودا.

ب- مانگی شەعبان بپێتە سی (۳۰) پ.

چونکہ پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: ((صوموا لرؤیتہ وأفطروا لرؤیتہ فإن غمٌ علیکم فاکملوا عدۃ شعبان ثلاثین)) رواہ البخاری ومسلم عن أبي هريرة ؓ، واتە: کە مانگتان دی بەرژووین و —کە لەوسەریشەوہ دووبارە— بینیتان کۆتایی بە رۆژووگرتن بینن، وە ئەگەر ھات و مانگتان لێپەنھان بوو، ئەوہ ژمارە ی رۆژەکانی شەعبان (۳۰) تەواو بکەن —ئەوجار دەست بە گرتنی ڕەمەزان بکەن—.

وہ بەرای بەشێک لە زانایان شاہتیدانی یەك شاھید بەسە بۆ ئیسپاتی دیترا نی مانگ، بەلام بەمەرجێک بابایەکی دادگەر و جێی متمانە بیّت، ئەم فەرموودەیش بە بەلگە ی راپەکیان دیننەوہ: ((عن ابن عمر رضي الله عنهما قال: تراءى الناس الهلال فأخبرت رسول الله ﷺ أني رأيته، فصام وأمر الناس بصيامه)) رواہ أبو داود والحاكم وابن حبان وصحاحه، واتە: خەلکی لە دیتنی مانگی یەك شەوہ دەخەفتان، جا من ھەوالمدا بە پێغەمبەری خوا ﷺ کە دیتوومە، ئەویش خۆی دەستی بە رۆژووگرتن کرد، وە فەرمانیشی بە خەلک کرد، کە بیکرن.

ھەروەھا ئەم فەرموودەیش بە بەلگە دیننەوہ: ((عن ابن عباس ؓ جاء أعرابي إلى النبي ﷺ فقال: إني رأيت الهلال يعني رمضان — فقال: أتشهد أن لا إله إلا الله؟ قال: نعم، قال: أتشهد أن محمدا رسول الله؟ قال: نعم، قال: يا بلال أذن في الناس فليصوموا غدا)) رواہ أبو داود والترمذي والنسائي وابن ماجه والحاكم وصححه، کە ماناکە ی روون و ناشکرایە.

بەللام زۆریە زانایان پاریان وایە، کە هەتا دوو کەسی دادگەر شایەتی نەدەن ناکرێتە بەلگە لەسەر دیتراڤی مانگ و هاتنی رەمەزان، کە (عمر بن عبدالعزیز و مالک و أوزاعي و ليث و اسحاق و ابن ماجشون و داود و ثوري) یان لەنێتودان^(١)، بەلگەشیان ئەم فەرموودەییە: ((عن حسين بن حريث الجدلي قال: خطبنا أمير مكة الحارث بن حاطب فقال: أمرنا رسول الله ﷺ أن ننسك لرؤيتك، فإن لم نره فشهد شاهدان عدلان نسكنا بشهادتهما)) رواه أبو داود والدارقطني والبيهقي وغيره وصححه كل من الدار قطني والبيهقي والنسوي^(٢)، واتە: فەرماندەوی مەككە (حارث بن حاطب) وتاری بۆ داین وگوتی: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی پێکردووی، کە ئەگەر مانگمان دی بەپۆژووین، وە ئەگەر نەمانبینی، بەللام دوو شایەتی دادگەر شایەدییاندا ئەو دیسان لەسەر بناغەیی شایەدییەکی ئەوان بەپۆژوو بین.

بەندەش وای بۆ دەچێ، کە هەرکام لەو دوو رایانە راست و بەجێن، ئەوەندە هەیه پاری زۆریەو جەماوەر دووربینی و (احتياط)ی زیاتری تێداوە ئەو فەرموودەییەش، کە بە بەلگەیان هێناوەتەو ئەوەی لێ نافامرێتەو کە کەمتر لەدوو شایەد مەسەلەیی دیتراڤی مانگی پێ ئیسپات ناکرێ، ناشکراشە کە کارپێکردنی هەموو فەرموودەکان چاکترە لە وازلێهێنانی بەشێکیان!

بەتێ پاری یەكەم، کە (شافعي وأحمد وإبن المبارك) پەسەندیان کردووە^(٣) ئاسانکاری زیاتری تێداوە پاری دوووەمیش^(٤) دووربینی زیاتری تێدا پەچاوکرەو، کە دیارە هەر کام لە ئاسانکاری و دووربینیش دەگونجێ لە شوێنی تایبەتی خۆیاندا بەکاربەیترین.

(١) بڕوانە: (المجموع شرح المذهب)، ج ٦، ص ٢٨٤.

(٢) هەمان سەرچاوە، ج ٦، ص ٢٧٨.

(٣) بڕوانە: (المغني)، ج ٣، ص ٨.

(٤) بەللام (أبو حنيفة) پاریەکی دیكەیی سێپەمی هەید، کە دەتێ: ئەگەر ئاسمان هەورو تەمومۆ بۆو شایەدێك بەسە بۆ دیتنی مانگ، بەللام ئەگەر ئاسمان ساف بۆو ئەك یەك بگرە دوو شایەدیش بەس نین و دەبێ ژمارەیکە زۆرین، بڕوانە: (المجموع)، ج ٦، ص ٢٨٤-٢٨٥.

ئەو بە دیتراڤی مانگ لەم سەرەوێ کە مانگی پەمەزانە، بەلام بۆ دیتراڤی مانگ لەو سەرەوێ، کە مانگی شەووالە، ئەوێ زۆری زانایان پاش ئەوێ، کە لەسەر ئەوێ رێککەوتوون، کە مانگەکانی عەرەبی دەگوێنێ سێ (۳۰) پەر بن، یان بیست و نۆ (۲۹) بن^(۱)، لەسەر ئەوێ، کە ئایا دیتراڤی مانگی یەکشەوێ (هیلال) ی شەووالیش وەک هی پەمەزان بە شایەدێک ئیسپات دەبێ، یان دوو شایەدی پێویستن؟ پرایان جیاوازی، زۆری^(۲) هەر زۆریان، کە (أبو حنیفہ ومالك وشافعي وأحمد وأسحاق وثورى وطبري وأوزاعي) یان لەنێودان دەلێن: دیتراڤی مانگی شەووال و مانگەکانی دیکەش بێجگە لە پەمەزان بە دوو شایەد کە مەتر ئیسپات نابێ، بەلگەشیان ئەوێ، کە بۆ مانگی پەمەزان دەق (نص) هەبێ بۆیە لەو بنچینە (قاعدة) شەریعیە لاماندا، کە بۆ ئیسپاتی هەر دەعوایەک دوو شایەد بەمەرج دەگرێ، بەلام دیتراڤی مانگی شەووال و مانگەکانی دیکە هیچ دەقیکی شەریعیان لەسەر نیە، کە بەیدەک شایەد ئیسپات ببن، بۆیە هەر بەپێی بنچینە شەریعیە کە پەرەتاریان لەگەڵ دەکەین. (أبو ثور وابن المنذر) یان دەلێن: شایەدێک بەسە بۆ ئیسپاتی. ئنجا (ابن حزم) یان^(۳) وەک عادەتی خۆی زۆر بە سەختی بەرگری لە پای (أبو ثور وابن المنذر) دەکات و زۆر توندیش هێرش دەکاتە سەر پای جەماوەرو زۆری زانایان، وە پای وایە، کە یەک شایەد سێ پیاو بێ چ ئاوەرت — بەسە بۆ شایەدیدان و ئیسپاتی دیتراڤی هەموو مانگەکانی سێ بەبێ جیاوازی، هەرەها (شوکانی) یان پشتگیری هەمان پای کردووە^(۴)، منیش پێم وایە وەلامی

(۱) پێتەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((...الشهر هكذا وهكذا، یعنی مرة تسعة وعشرين، ومرة ثلاثين))

(متفق عليه عن ابن عمر رضي الله عنهما، پروانە: (المجموع)، ج ۶، ص ۲۸۷.

(۲) پروانە: (المجموع)، ج ۶، ص ۲۸۳.

(۳) پروانە: (المحلى)، ج ۶، ص ۱۶۳-۱۶۶، مسأله: ۷۵۷.

(۴) پروانە: (نیل الاوطار)، ج ۶، ص ۲۶۰.

ھەممۇ بەلگەكانى (ابن حزم) زۆر زەحمەتەو ھەرچەندە راى جەماوەر دووربینى زياترى تىدايه، بەلام پایەكەى (أبو شور وابن حزم) یش بە دوور نازام^(۱).

جیاوازی شوینەكانى ھەلھاتنى مانگ (اختلاف المطالع):

ھەرەھا زانایان لەبارەى ئەووە کە ئایا دیتراى مانگ لە شوینێك یان ولاتێكدا دەبێتە بەلگەى شەرعى بۆ پتویست بوونى دەست پێکردنى پۆژووی پەمەزان، یان تەواو بوونى رەمەزان و ھاتنى جەژن لەسەر مسوڵمانانى شوینەكانى دیکە یان نا؟! دیسان رایان جیاوازە.

جاری پتویستە ئەوە بزائى کە زانایان تێکرا لەسەر ئەو یەك دەنگن کە ئەو شوینانەى مانگ لییانەو ھەلدى کە بە عەرەبى (مطالع) ی پى دەلین و کۆى (مطلع) ە، جیا جیان^(۲)، بەلام نوختەى جینگای را جیایى (اختلاف) یان ئەو یە کە ئایا ئەو جیا جیایەى (مطلع) ەكانى مانگ لە کاتێكدا مانگ لە شوینێكدا دەبینرئ، دەبێتە پاساو (مېر) ی پتویست نەبوونى دەست پى کردنى گرتنى پۆژووی مانگى رەمەزان لەسەر مسوڵمانانى شوین و ولاتانى دیکە، یان ھەر کاتێك لە ھەر جیئەكى جیھانى ئىسلامیدا مانگ بېنرا لەسەر سەر جەم مسوڵمانان فەرز دەبئ کە بە پۆژوو بېن؟!

جا ھەرچى زۆر بەو جەماوەرى زانایان رایان وایە کە جیاوازی (مطالع) نابئ بکریتە پاساوى بەرپۆژوو نەبوونى مسوڵمانانى شوین و ولاتانى دیکەو ھەر کاتێك لە ھەر شوینێكى جیھانى ئىسلامى مانگى یەك شەو ی پەمەزان دیترا، ئەو لەسەر تێکرای مسوڵمانان پتویست دەبئ دەست بە گرتنى پۆژووی پەمەزان بکەن،

(۱) ھەندىك لە شافعییەكانیش رایان وایە، بېوانە: (المجموع)، ج ۶، ص ۲۸۳.

(۲) بېوانە: (المفصل في أحكام المرأة والأسرة في الشريعة الإسلامية)، ج ۲، ص ۲۸.

به لگه شیان شه و فرموده دیه ی پیغه مبهری خوا ﷺ که تیتدا فرمودیه تی: ((صوموا لرؤیتہ و أفطروا لرؤیتہ)) متفق علیه.

چونکه هدرکام له فرمانی (صوموا) و (أفطروا) روویان له سه رجهم و تیکرای مسولمانانه له هدر شوین و ولایتیک بن، نه مهش وه گوتان رای زۆریه زانایانه که به پتی قسه ی (ابن المنذر) که (نوی) لیتی نه قلّ کردوه، هدرکام له (أبو حنیفه و مالک و شافعی و أحمد و لیث) یان له نیتودا همن^(۱)، هه ندیکیشیان همن رایان وایه، که دیترا نی مانگ له هدر شوین و ولایتیک بهس خه لکی شه و شوینه پابه ند (ملزم) ده کات به گرنتی ره مه زانه وه و بۆ شوینه کانی دیکه کاریگری نیه^(۲).

رایه کی دیکه ی سییه میش^(۳)، هیه که من وای بۆ ده چم له هه موویان چاکترو راستر ده بیت، نهویش نهو هیه که نه گهر شوینه کان له یه ک نزیک بوون، بۆ وینه ته نیا چهند سه عاتیکی کهم جیاوازی له نیوان کات و شوینه کانی هه له اتنی مانگ (مطالع القمر) دا هه بوو، نهو پیویسته جیاوازی (مطلع) هکان کارنه کاته سهر پاش و پیشی ره مه زانو له هدر جیه که و له هدر شوینیک دیترا نی مانگ نیسپات بوو، سه رجهم مسولمانان بگریته وه و پییه و پابه ند بن، به لام نه گهر هات و شوینه کان زۆر له یه ک دوورو (مطلع) هکان زۆر له یه ک جیاواز بوون، بۆ وینه: وه ک ئوسترالیو پۆژه له اتی نیوه راست، یان ئاسیا و نه مریکا، که له یه کیکیان پۆژو لهوی دیکه یان شه و ده بن، نهو پیویسته دیترا نی مانگ له هدرکام لهو شوینانه تاییه ت بی به خه لکه که یه وه و خه لکی لایه که ی دیکه نه گریته وه، ئنجا له راستیدا شه رایه ی سییه م و یترای کۆکردنه وه ی هدر دووک پای یه کهم و دووهم، هه م له گه ل پووخی

(۱) پروانه: (المجموع)، ج ۶، ص ۲۷۶، وه پروانه: (المغنی)، ج ۳، ص ۷، وه پروانه: (مجموعه الفتاوی)، ج ۲۵، ص ۶۳-۶۷.

(۲) نه مه پای (أسحاق) ه، پروانه: (المجموع)، ج ۶، ص ۲۷۶.

(۳) پروانه: (المجموع)، ج ۶، ص ۲۷۴-۲۷۵، وه پروانه: (المغنی)، ج ۳، ص ۷.

شەریعتدا کە ھەمیشە لە گەڵ یە کببونو یە کدەنگی و یە کپەنگی مسوڵمانان دایەو، ھەم لە گەڵ واقعی جوگرافیای جیھانیشتدا زۆر گونجاو و تەباو پێکە^(١).

ناشکراشە کە لە یەك دووریەك کاریگەری لە سەر جیاوازی کات و شوێنی ھەتھاتنەکانی مانگ (مطالع القمر) ھەیە کە لە پۆژھەڵاتەو بەرەو لای پۆژئاوا بێت، بە زاراوەی جوگرافیای ھاوچەرخی لە ئاستی ھێلەکانی پانی (خطوط العرض) بێت و ھێلەکانی درێژی (خطوط الطول) بپێی، چونکە جوولان و سووپانەوێ مانگ لە پۆژھەڵاتەو بەرەو پۆژئاوا یەو سەر و خوار (شمال و جنوب) کارناکاتە سەر جیاوازیوونی شوێنی ھەڵاتن (مطلع) ەکانی.

پێویستە ئەو ھەش بگوترێ کە زۆربە جیھانی ئیسلامی شوێنی ھەڵاتن (مطلع) ەکانی مانگیان تێدا لە یەك نزیکەو ئەوپەڕی چەند سەعاتیکی^(٢) کە میان نێوانە، بۆیە دەگونجێ ھەموو ولاتانی جیھانی ئیسلامی یان بەلای کەمەو زۆربەیان پێکەو بە پۆژوو بن و پێکەو ھەش بیکەنە جەژن، کە بێگومان ئەمە یە کببونی ئومەتی ئیسلامی چاکتر زیاتر دەر دەخات.

٥- خواپەرستی و طاعتی مانگی پەمەزان؛

* ھەك پێشتریش باسمان کرد مانگی پەمەزان مانگی بەخۆدا چوونەو ھەو لە خوا نزیک بوونەو ھەو، ھەر بۆیە دەبینین لە مانگی پەمەزاند پێغەمبەری خوا ﷺ ھەم بۆ خۆی زیاترو چاکتر کۆششی کردو ھەو خۆی ماندوو کردو ھەو لە طاعت و

(١) پڕوانە: (المفصل)، ج ٢، ص ٢٨-٣٠، وە پڕوانە: (الفقه الإسلامي وأدلته)، ج ٣، ص ١٦٥١-١٦٦٢، وە پڕوانە: (فقه السنة) ج ١، ص ٥٧٨-٥٧٩.

(٢) لە یەك دوورترین دور ولاتی ئیسلامی نۆ (٩) سەعاتیان بەینە، پڕوانە: (الفقه الإسلامي)، ج ٣، ص ١٦٦٢، ط ٤.

خواپەرستی و چاکەکاریدا، وەهەم فەرمانیشی بە ئومەتە کەمی کردووە هانی داوێ
کە هەرچی زیاتر چاکتر لەو مانگەدا کردو کۆش بکەن، جا ئێمە لەبەر تیشکی
چەند دەقیکدا جۆرو چۆنیەتی ئەو خواپەرستی و طاعەتە ی مانگی پەمەزان

دەخەینە پوو: خوای پەرورەدگار فەرموویەتی: ﴿أَجَلٌ لَّكُمْ لَيْلَةُ الصِّيَامِ
الرَّفَثُ إِلَىٰ فِسَائِكُمْ مِّنْ لِّبَاسٍ لَّكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَّهُنَّ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ
تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ فَالْآنَ بَاشِرُوهُمْ وَأَبْتَغُوا

مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ... ﴿١٧٧﴾ البقرة ﴿١٧٧﴾، واتە: لە شەوی پۆژوو گرتندا چوونە لای
هاوسەرە کانتان بۆ حەلال کرا، ئەوان پۆشاکن بۆ ئێوە و ئێوەش پۆشاکن بۆیان، خوا
زانێ کە —خۆتان پاناگرن و بەهۆی چوونە لایانەوه لە حالێکدا کە لێتان قەدەغە
کراوە— سەرەنجام ئێوە خیانت بەخۆتان دەکەن، جا ئەو پەشیمان بوونەوتانی
وەرگرت و لێتان خۆش بوو، دەجا ئێستا بچنە لایان و هەوڵی وەدەست هێنانی ئەو
بدەن کە خوا بۆی نووسیوی— لە منداڵی چاک و یەکتەر پاراستن لە گوناح و هەلە.

لەم نایاتەوه دەزانری کە لە سەرەتای فەرزبوونی پۆژووی مانگی پەمەزانەوه
لەسەر مسوڵمانان شەوانەش چوونە لای ژنەکانیان یان لای قەدەغە بوو، بەلام دوایی
خوای بە بەزەیی بۆی حەلال کردوون، (بخاری) لە (جامع الصحيح) هەمی خۆیدا
لەویارەوه ئەم دەقەمان لە (براء) وه بۆ دەگێڕێتەوه^(١):

(كان أصحاب محمد ﷺ إذا كان الرجل صائما فحضر الإفطار فنام قبل أن يفطر
لم يأكل ليلته ولا يومه حتى يمسي، وإن قيس بن صرمة الأنصاري كان صائما فلما
حضر الإفطار أتى امرأته فقال لها: أعنديك طعام؟ قالت لا، ولكن أنطلق فاطلب
لك، وكان يومه يعمل فغلبته عيناه، فجاءته امرأته، فلما رآته قالت: خيبة لك!

(١) بڕوانە: (فتح الباری) ج ٤ ص ٦٢٦.

فلما أنتصف النهار غشي عليه، فذكر ذلك للنبي ﷺ فنزلت الآية: ﴿أَجَلٌ لَّكُمْ لَيْلَةَ الصَّيَامِ الرَّفْتُ إِلَىٰ نِسَائِكُمْ...﴾ (البقرة ١٨٧) ففرحوا بها فرحا شديدا، ونزلت: ﴿وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ...﴾ (البقرة ١٨٧) واته: هاو ئەلانی موحه مەد ﷺ ئەگەر پیاویکیان بەرپۆژوو بووایەو کاتی بەربانگ هاتبایەو بەرلەوای بەربانگ بکاتەو نوستبایە. بۆی نەبوو نەشەوە کەو نە پۆژە کەش هیچ بھوات هەتا ئیوارە یەکی دیکە! جا (قیس بن صرمە) ی ئەنصارى بەرپۆژوو بوو کاتێک بەربانگ بوو هاتەلای ژنە کەو پێی گوت: خواردنت لایە؟ گوتی: نە، بەلام دەچم بۆت دینم، بەرپۆژانەش (صرمە) کاری دەکرد بۆیە - لەبەر ماندووبیتی - خەوی لێ کەوت، جا کە ژنە کەو هاتەووەو بینى، گوتی: پەشیمانی بۆ تۆ! وە کاتێک پۆژو نیوہ بوو (صرمە) لە خۆچوو، جا ئەوہ بۆ پێغەمبەر ﷺ باس کرا، وە ئەم ئایەتە هاتەخوار: ﴿أَجَلٌ لَّكُمْ لَيْلَةَ الصَّيَامِ الرَّفْتُ إِلَىٰ نِسَائِكُمْ...﴾ (البقرة ١٨٧) وە - هاو ئەلان خوا لێیان پازى بێ - یە کجار پێی دێخۆشبوون. وە: ﴿...وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ...﴾ (١٨٧) البقرة ﷻ هاتە خوارى.

شایانی باسە (نووی)^(١) پێی وایە، کە پاش ھەركام لە نوێژی خەوتنان کردن و نووستن، خواردن و خواردنەووەو جیماع قەدەغە بووون و ئەم دەقەى (ابن عباس) یش خوا لە خۆی و بابى پازى بێ بە بەلگە دینیتەوہ: ((كان الناس على عهد رسول الله ﷺ اذا صلوا العتمة حرم عليهم الطعام والشراب والنساء وصاموا الى القابلة)) رواه ابوداود والبيهقي، واتە: خەلکی لە پۆژگاری پێغەمبەرى خوادا ﷺ

نه گهر — په مەزنانان- نوږځی خەوتنانیان کردبایه خواردنو و خواردنه وه و چوونه لای ژنانیان لږ قەدەغە دەبوو، وه دەبوایه هەتا شەویکی دیکه ئەوکاتە به پۆژووبن. به لām (ابن حجر)^(۱) ئەو پایە ی پښ پاست تره، که هۆکاری لږ قەدەغە کرانه که بهس نووستن بووه و گوتوویه تی: وا پښ ده چی باسی نوږځی خەوتنانیش له بری نووستن بیټ، چونکه به زۆری پاش نوږځی خەوتنان نووستونه.

واش پښ ده چی قسه که ی (المافظ ابن حجر) پاست بیټ، چونکه زۆریه ی فرموده کان بهس باسی خەوتن (نوم) یان کردوه، پاشان ده که ی (ابن عباس) یش که (ابوداود و بیهقی) هیناویانه، (نووی)^(۲) به بیتهیز (ضعیف) ی داناوه.

جا خوینه ری به پۆژ!

له مهوه ده رده که وی که مانگی په مەزان مانگی ته زکیه و ته قوا و به هیز کردنی لایه نی مه عنه وی یه، چ پۆژه کانی و چ شه وه کانی شی! وه مانگی خۆپاک و چاک کردن و وه زشیکی پروحی یه له هه موو بواری کدا، که به سه رنج دانی چهند ده قیکی دیکه ش زیاترو چاکتر له و باره وه دلتیاده بین، بۆ وینه: ((عن ابن عباس رضي الله عنهما قال: كان النبي ﷺ أجود الناس بالخير وكان أجود ما يكون في رمضان حين يلقاه جبريل، وكان جبريل عليه السلام يلقاه كل ليلة في رمضان حتى ينسلخ، يعرض عليه النبي ﷺ القرآن، فإذا لقيه جبريل عليه السلام كان أجود بالخير من الريح المرسلة)) رواه البخاري، واته: پیغه مبه ر ﷺ له ما ل به خشیندا له هه موو کهس به خه رتر بوو، له په مەزاندا کاتی که به جویرائیل ده گیشته له هه موو کاتی که به خه رتر ده بوو، وه جویرائیل هه موو شه ویکی په مەزان پیی ده گیشته و هه تا په مەزان ده پۆیی، پیغه مبه ر ﷺ قورئانی له سه ر پاده نواند — و ده وری

(۱) بپوانه (فتح الباری)، ج ۴، ص ۶۲۷.

(۲) بپوانه: (المجموع)، ج ۶، ص ۲۴۸.

دەکردووە-، جا کاتیک جویرانیل پێی دەگەشت لە (با)ی خێرا بەخشەرتر بوو بۆ مائۆ سامان.

لەم دەقەشدا دەبینین، کە پیغەمبەری پێشەوامان ﷺ لە پەمەزاناندا، لە هەموو کاتیک زیاتر جەختی لەسەر مائۆ سامان بەخشین و، پێداچوونەوێ دەتێوەرپامان و دەورکردنەوێ قورئان کردووە! بەڵێ، پەمەزان تەنیا مانگی پۆژوگرتن نیە، بەڵکو مانگی بەخشین و سەخواوەتیشەو، مانگی زیاتر وردبوونەوێ سەرئەجدانی قورئانیشە!

* ھەروەھا پەمەزان مانگی شەونۆیژو شەویدداری و شەوئوونیشە، وەك لەم دەقاندە دەبینرێ، کە (بخاری) لە (الجامع الصحيح) ەكەمی خۆیدا لەژێر ناوونیشانی: (كتاب التراويح) دا ھێنانوی^(١):

أ- ((عن أبي هريرة رضي الله عنه أن رسول الله ﷺ قال: من قام رمضان إيماناً واحتساباً غفر له ما تقدم من ذنبه)) رواه البخاري ومسلم وغيرهما، واته: ھەركەسێك بە ئیمان و ئیخلاسەو لە - شەوانی - پەمەزاندا شەونۆیژ بکات ھەرچی گوناحی پێشوویەتی دەبۆرێ.

ب- (الحافظ ابن حجر) لە ڕاڤەیی ئەم فەرموودەیەدا نووسیبویەتی^(٢): (کە فەرموویەتی: (غفر له) بە ڕۆڵتەكەمی گوناحە گچكەو گەورەكان دەگرتەوێ (ابن المنذر)یش داکۆکی لەسەر ئەوێ کردووە، بەلام (نسوی) گوتویەتی: ئەوێ باوە تایبەتە بە گوناحە گچكەكانەو، وە (امام الحرمین)یش داکۆکی لەسەر ئەم ڕایە کردووە پالیشی داوەتە لای (أهل السنة)، ھەندێکیشیان گوتویانە: دەگونجێ ئەگەر گوناحی گچكەمی لێ ھەڵنەكەون گەورەكان سووك بکات).

(١) ڕیوانە: (فتح الباری)، ج ٤، ص ٧٧٨-٧٧٩.

(٢) ڕیوانە: (فتح الباری)، ج ٤، ص ٧٨٠.

ج - ((عن عبدالرحمن بن عبدالقادي أنه قال: خرجت مع عمر بن الخطاب ليلة في رمضان الى المسجد فاذا الناس أوزاع متفرقون يصلي الرجل لنفسه، ويصلي الرجل فيصلي بصلاته الرهط، فقال عمر: إني أرى لو جمعت هؤلاء على قارئ واحد لكان أمثل، ثم عزم فجمعهم على أبي بن كعب.)) رواه البخاري، واته: شهويكي په مهزان له گهڼ عومدری کورې خه ططابدا چوومه مزگهوت، دیاربوو خه لک به جیاجیاو پرژو بلاوی نویژیان ده کرد، پیای واهه بوو بڅ خوی نویژی ده کرد، وه پیای واش هه بوو کومه لیک له گهڼ نویژه کیدا نویژیان ده کرد، عومدر گوتی: من پییم وایه، نه گهر نه م خه لکه له سهر قورشان خوینییک کویکه مه وه باشر ده بی، پاشان بریاریداو له سهر (ابی بن کعب) کوی کردنه وه - که پیش نویژی یان بڅ بکات -.

د - ((عن عروة أن عائشة رضي الله عنهما أخبرت أن رسول الله ﷺ خرج ليلة من جوف اليل فصلى في المسجد وصلى رجال بصلاته، فأصبح الناس فتحدثوا، فاجتمع أكثر منهم، فصلوا معه، فأصبح الناس فتحدثوا فكثر أهل المسجد عن أهله حتى خرج لصلاة الصبح، فلما قضى الفجر أقبل على الناس فتشهد ثم قال: أما بعد فإنه لم يخف عليّ مكانكم ولكني خشيت أن تفرض عليكم فتخرجوا عنها، فتوفى رسول الله ﷺ والأمر على ذلك)) رواه البخاري، واته: عائشه خوا لیتی رازی بی هه والی به (عروة بن الزبير) داوه، که شهویکیان پیغه مبه ر ﷺ له نیوه شه ودا چوده ری و له مزگهوتی نویژی کردو، چه ند پیایوکیش له گهڼ نویژه کیدا نویژیان کرد، جا به یانی خه لکی باسی نهو مه سه له یان کرد، وه - بڅ شه وی دووهم - خه لکیکی پتر کڅوونه وه نویژیان له گهڼ کرد، دیسان به یانیه که ی خه لک باسیان کرد، له شه وی سییه مده خه لکی مزگهوت زوربوون، جا پیغه مبه ر ﷺ چوه ده رو نویژی کرد، نه وانیش نویژیان له گهڼ کرد، جا شه وی چواره م - هینده قه له بالغ بوو - مزگهوت جیی

خەڵکەکی تێدا نەدەبوو، -ئیدی پیغەمبەر ﷺ بۆ شەونۆیژ نەچووە مزگەوت- تا بۆ نوێژی بەیانی چوو.

جا کاتێک نوێژی بەیانی تەواو کرد پووی کردە خەڵکەکو شایەقانی هێناو پاشان فەرمووی: (أما بعد): (بێگومان لێرەبوونی ئێوەم دەزانی و پەنەن نەبوو، بەلام لەوێ ترسام -کە بەهۆی بەردەوام بووگانەو- لەسەرتان پێویست بکړئ و پاشان بۆتان نەکړئ)، جا چۆنیەتی نوێژی تەپراویح هەر بەو جوړە بوو کە پیغەمبەری خوا ﷺ کۆچی دواپی کرد.

ه- دەربارە ی پکاتەکانی نوێژی تەپراویمیش هەرچەندە زۆربەیی^(۱) هەرەزۆری

۱) بەلام (مالك) پای وایە کە (۳۶) رکات بن بێجگە لە وەتر^۱ واتە: بەو تەرەو کە سێ رکاتە سی و نۆ (۳۹) رکات، وە لە (أسود بن مزید) گێڕاوەتەو کە (۴۰) رکاتی کردووە لێگەڵ^۲ حەوت (۷) رکات وەتر کە دەکاتە چل و حەوت (۴۷) رکات، جا وەک (نەوی) گوتویەتی: (مالك) کردووی خەلکی مەدینە (عمل أهل المدينة) ی کردۆتە بەلگە ی رایەکی خۆی، ئەوانەش کە دەلێن دەبێ تەپراویح بیست پکات بیت -راتە: بەو تەرەو بیست و سێ (۲۳) پکات-، ئەم دەقانە بەبەلگە دێننەو:

أ- (عن السائب بن يزيد) قال: كانوا يقومون على عهد عمر بن الخطاب رضي الله عنه في شهر رمضان بعشرين ركعة، وكانوا يقومون بالثلاثين، وكانوا يتكؤون على عصيهم في عهد عثمان رضي الله عنه من شدة القيام) رواه البيهقي وغيره بأسناد صحيح كما يقول (النووي).

ب- (عن يزيد بن رومان قال كان الناس يقومون في عهد عمر بن الخطاب رضي الله عنه بثلاث وعشرين ركعة) رواه مالك في الموطأ والبيهقي لكنه مرسل كما يقول النووي.

ج- (عن علي رضي الله عنه أنه قال: قيام رمضان بعشرين ركعة) رواه البيهقي. بەلام ئەم دەقانە -وەک (ناصر الدین الالبانی) ساغی کردۆتەو کە دواتر قسەکانی لێو نەقل دەکەن- بێهێز (ضعیف) و بایە ئەو ناکەن ئێسپاتی ئەوەیان پێ بکړئ کە بیست رکات سوننەت بیت. بەلام پێویستە لێرەدا چەند شتێک بزانئ کە تێکڕای زانیان لەسەریان یە کەدەنگن:

یە کەم: بەکۆمەڵکردنی نوێژی تەپراویح سوننەتەو خێرتەرە لەوێ کە بەتەنیا بکړئ.

دووەم: سوننەتە زۆر قورئان لە رکاتەکانی تەپراویدا بھۆیترئ و کەم قورئان تێدا خوێنران و بەپەلەپەل کرائیان بیدەتەو پێچەوانە ی سوننەتە.

سێیەم: نوێژی تەپراویح لە شێوەی کردنیاد و لە خوێندنی (دعاء الاستفتاح) و (استعاذە) و زیکرەکانی پکۆوع و سەجدە و دووعایەکانی تەحیات و هەموو سوننەت و شێو^۳ پەسەندەکانی دیکە ی نوێژدا،

زانایان، که (هەنفییەکان و شافعیییەکان و حەنبەلیییەکان و ثورێ و ابن المبارک و داود) یان لەنێودان رایان وایە که بیست (۲۰) بن ییجگە لە وەتر، بەلام ئەوەی لە پێغەمبەرەوه ﷺ ھاتووە ئەوەیە که شەوانە بە نوێژی وەترەوه لە پەمەزان و غەیری پەمەزانیشدا ھەر یازدە (۱۱) پکاتی کردوون، وەك (عائشە) خوا لێی پازی بن گوتوووەتی: (ما كان يزيد في رمضان ولا في غيره على إحدى عشر ركعة) رواه البخاري ومسلم وغيرهما، واتە: پێغەمبەر ﷺ لە پەمەزان و غەیری پەمەزانیشدا — شەونوێژی لە یازدە پکات زیاتر نەدەکرد، جا بێگومان مەبەستی (عائشە) خوا لێی پازی بن شەونوێژی وەترە بەیەكەوه^(۱) وەك لە فەرموودەکانی

کتومت وەك نوێژە فەرزەکان — که بەدریژی باسمان کردوون — وایەو هیچ جیاوازی یان نیە، کەواتە:

با ھەموو ئەو کەسانە کە لە شەنجامی نەزانی و بێتاگایی لە دەقەکانی سوننەت و کتیبە شەرعییەکانیش وا ھالی بوون یان وا ھالی کراون کە ھەتا نوێژەکانی تەراویح بەپەلەپرووژەترو خێراخێراتر بکڕن چاکترە، بزانی کە بەھەڵدا چوون و هیچ کام لە زانایان وایاننەگوتووە سەرچەمیان لەسەر ئەوە پێکھەوتوون کە دەبێ قورئانی زۆر لە رکاتەکانی تەراویحدا بخوێنێ، بۆ وێنە: (نەوی) لە (المجموع) دا لە ژێر سەریاسی: (فرع فيما كان السلف يقرؤون في التراويح) دا، چەند دەقیك لەوبارەوه نەقل دەکات کە ئەمە یەکیکیانە: (كان القارئ يقوم بسورة البقرة في ثمان ركعات) رواه مالك في الموطأ عن داود بن الحصين عند عبد الرحمن الأعرج، واتە: عادت وابو بابای قورئان خوێن — مەبەست ئیمامە — سوپەتی (البقرة) ی لە ھەشت پکاتاندا دەخوێنند، بڕوانە: (المجموع)، ج ۴، ص ۳۹. بۆ زانیاری زیاتریش دەبارە نوێژی تەراویح بڕوانە ئەم سەرچاوانە:

۱- (المجموع)، ج ۴، ص ۳۶-۴۰.

۲- (المغني والشرح الكبير) ج ۲، ص ۷۹۸-۸۰۲.

۳- (فتح الباري)، ج ۴، ص ۷۷۸-۷۸۳، ۴- (فقه السنة)، ج ۱، ص ۲۴۴-۲۲۶.

(۱) بەپەسەندی دەزنام لێرەدا پوختەمی نامیلکەمی (صلاة التراويح) ی زانای ناواری فەرموودەناس (عەدث) ی ئەم پۆزگەرە: (الشيخ ناصر الدين الألباني) «خوا لێی خوشبێ بۆ پەرچاوپوونی زیاتری خوێندەرە بەپێژەکان لەبارە نوێژی (تەراویح) ھو» بێنەمو، شایانی باسیشە کە ئەم پوختەمی دەشی نووسین ھەر خۆی کردوویەتی لە کۆتایی نامیلکەکەدا کە بە پاستی لێکۆلینەوەیەکی وردو زانستیانە لەبارە تەراویحەوه، بەتایبەت ژمارە پکاتەکانی، جا من بۆ ناسانکردنی تیگەیشتنی

ئەوئى نووسىۋىيەتى كە چەند بېرگەيدەك بۆ ھەر بېرگەيدەك ژمارەيدەك دادەنئىم، پاش لىكۆلئىنەۋىيەكى تېرۋ تەسەل نووسىۋىيەتى:

پوختەى مەبەست:

۱- بەكۆمەل كەردنى نوئۆى تەپراۋىچ سۈننەتەو بىدعەت نىە، چونكە پېغەمبەر ﷺ چەند شەۋىك كەردۋىيەتى، بەلام دواۋى ۋازى لېھىئا -ۋاتە: ۋازى لى بەكۆمەل كەردنى ھىئا- ئەترسى ئەوئە ئەۋەك يەكېك لى ئۈمەت بەفەپزى بزانئ ئەگەر لەسەرى بەردەۋام بىن، جا ئەو مەترسى يە بە كۆچى دواۋى ئەو ﷺ كە شەرىعەت تەۋاۋ بوۋە، ئەماۋە.

۲- ۋە پېغەمبەر ﷺ بە يازدە ركات كەردۋىيەتى ۋ، ئەو فەرمودەيەى كە دەئلى بە بىست پركات كەردۋىيەتى: زۆر بىن ھىز (ضعيف)ە.

۳- ۋە دروست نىە لە يازدە ركات زىاتر بىكرى، چونكە زىاد كەردنى دەبىتە مايەى ھەلۋەشانەئەۋى كەردەۋى ئەو ﷺ ۋ كارپىنە كەردنى فەرمودەى: ((صلوا كما رأيتُموني أصلي)) ھەر بۆيەشە كە دروست نىە سۈننەتى پېشئوئۆى بەيانى ۋ غەيرى دىش لېئان زىاد بىكرى.

۴- ۋە نىمە كەسانىك كە نوئۆى تەپراۋىچ بە زىاتر لەو -يازدە ركات-ە دەكەن بە بىدعەتچى ۋ گومرا دانائىن، مادام رېئازى پېغەمبەريان بۆ روون ئەبۋىيەتەۋە لە سۆنگەى ئەۋەە شۈئنى ئەكەۋتېن.

۵- ۋە ئەگەر گرىمان بىشگۈتئ: دروستە لەو ژمارەيە زىاد بىكرى ئەۋە بىگومان ھەر چاكتر ۋايە بەس ئەو ئەندازەيە بىكرى، چونكە پېغەمبەر ﷺ فەرمودەى: (خير الهدى هدى محمد) باشترىن رېئاز رېئازى مۇجەمەدە ﷺ.

۶- ۋە عومەر خوا لى ۋازى بىن ھىچ شىتېكى لە نوئۆى تەپراۋىچ دا دانەھىئاۋە، بەلكو بەس سۈننەتى بە كۆمەل كرانى زىندۋ كەردۆتەۋە پارىزگارېشى لەسەر ژمارە سۈننەتېيەكەى كەردۋە، ۋە ئەۋە كە گۋايە لىتى زىاد كەردۋە ھەتا كەردۋىيەتېە بىست ركات، ھىچ كام لە رىئەكان -ۋاتە زەھىرەى راۋىى يەكان-ى پاست نىن، ۋە ئەو رېئانە لەو جۆرە نىن كە ھەندىكىان ھەندىكىان بەھىز بىكات، ۋە ھەر كام لە (شافعى ۋ ترمذى) ئاماژەيان كەردۋە بۆ بىھىزى ئەۋ رېئانە، ۋە (نۋى) ۋ (زىعلى) ۋ غەيرى ئەۋانىش ھەندىكىانىان بەبىن ھىز دانائە.

۷- ۋە ئەگەر گرىمان ئەۋ زىاد كەردنە بىشەلئىئىن، ئەۋە ئىستا پىۋىست نىە كارى پىبىكرى، چونكە لەبەر ھۆيەك بوۋە ئىستا ئەماۋە (**)، ۋە زۆر چار سۈر بوون لەسەر كەردنى بىست ركات ۋا لە خاۋەنەكانىان دەكات كە نوئۆەكانىان بەپەلە پەل بىكەن ۋ گەردن كەچى (خسوع)يان تىدا ئەمىنى، بىگرە ھەندىك چار ھەر بەرىش ئەكەۋن (**).

۸- ۋە رەفتار ئەكەردنى نىمە بەۋ قسەۋ راپەى عومەر كە لە نوئۆى تەپراۋىچ زىاد بىكەن ۋ بىكەينە بىست ركات}، پاست ۋەك رەفتار ئەكەردنى دادگا شەرىعېيەكان (الحاكم الشرعية)ە بەۋ راپەى

- عومەر که تەلەقی سەبەسەن بەسەن دابنێ (ایقاع الطلاق الثلاث ثلاثا) وه هیچ جیارازی یان نیه!
 بەلکو تەنانت لەلای شوێن کەوتوان (مقلدین)ی مەزەبەکانیش ئەوەی نێمە لە پێشتره (***)!
- ۹- وه له هیچ کام له هاوانەو بەرێدەکی راست نێسپات نەبوو، که تەپراویان بە بیست رکات کردبێ، بەلکو (ترمذی) ناماوی کردو، که ئەوەی لەویارەو (له علي) خوا لێی پازی بێ هاتو بەهێز (ضعیف)ە.
- ۱۰- وه {بەپێچەوانی ئەوەرە که هەندێک گوتویانە} یەكدهنگی -زانایان- لەسەر ئەو ژمارەیه {واتە ژمارە ییست} دانەمەزراو.
- ۱۱- وه پێیستە بەو ژمارەیهو پابەندبێن که سوننەتە، چونکە هەر ئەو لە پێغەمبەرەو ﷺ نێسپات بوو، وه له عومەریشەو، دیارە فەرمانیشمان پێکراو که شوێن پێبازی ئەو ﷺ و پێبازی جێنشینه سەر راستەکانی -خوا لێیان رازی بێ- بکهوین.
- ۱۲- وه زێدەکردن لەو ژمارەیه {مەبەستی یازدە پکاتە} هەر کام له (مالك وابن العربي) و زانایانی دیکەش بەهەڵیان داناو.
- ۱۳- وه پەخەنگرتیش لەو زیادکردنە مانای پەخەنگرتن نیه لەو پێشەوا موحتهیدانە، که ئەو پارییان هەلبژاردو، هەرەها پێچەوانی ئەوان پێکردنەو رەفتارکردنیش تانە لێدان لە زانیاریان یان بەچاکتر دانانی پێچەوانە پەفتارکەریان له زانیاری و تیگەشتندا، ناگەینێ.
- ۱۴- وه هەرچەندە دروست نیه له یازدە رکات زیاتر بکری، بەلام بەلای کەمکردنەو دا هەتا یەك رکاتیش دروستە، چونکە ئەو لە سوننەدا نێسپاتە، وه پێشین -سلف-یش وایان کردو.
- ۱۵- وه هەموو ئەو شتوانە که پێغەمبەری خوا ﷺ نوێژی وەتری پێکردوون دروستن، بەلام چاکترینیان زۆرترینیان سەلامدانەو یە لە دواي هەر دوو پکاتیك (***) .
- (*) ئەویش ئەو یە که لە سۆنگەي ئەووە لە پۆژگاری عومەردا خوا لێی پازی بێن موسلمانان زۆریان قورئان لە نوێژی تەپراویدا دەخوێند تەنانت هەتا ئەواو دەبوون لە بەرەبەیانێ نزیك دەبوونەو، گوايه عومەر خوا لێی پازی بێن ویستوویەتی بە مەبەستی لەسەر سووک کردنیان رکاتەکانیان بۆ زیاد بکات، بۆ ئەو ی بەهۆی زۆر پاوەستانەو ماندوو شل نەبن، چا نووسەر (شیخ ناصر) دەڵێ: مادام ئێستا موسلمانان نوێژی تەپراویان زۆر کورت کردوونەو کەمیان قورئان تێدا دەخوێنن، ئەو پاساو (مبەری) ناوبراو ئەماو بۆ زۆر کردنی رکاتەکانی تەپراویح...
- (**) بەهۆی ئارام نەگرتن لە پکوعو سەجەدەکانداو فریادەکووتنی خوێندنی فاتیحو تەحیيات بەراست و پەوانی و لەپێش هەموو شتێکیشەو نەبوونی پێر لێکردنەو گەردن کەچی (خشوع) که برووح و کاکلەي نوێزە!

دیکەدا پروون کراوەتەو، ناشکراشە کە شوێنکەوتنی رێبازی پیغەمبەر ﷺ پێویستە هەر قسەو بیروپایەکی دیکە بە قوربان بکە ئەگەر خەڵکی دنیاش سەرچەم لەسەری کۆبووبن، وەك بۆ خۆی فەرموویەتی: ((وخیر الهدی هدی محمد ﷺ)) رواه مسلم.

■ ئنجا بێگومان مانگی رەمەزان هەمووی هەر خێرو بەرەگەتە، بەلام دە شەوی کۆتایی ئیمتیازو پلەو پایەکی تایبەتیان هەیە لە سۆنگەی ئەوەوە کە شەوی (قدر) یان تێدایە، پیغەمبەر ﷺ لەو بارەو فەرموویەتی: ((هروا ليلة القدر في العشر الاواخر من رمضان)) رواه البخاري عن عائشة رضي الله عنها، واتە: لە دەیه‌کانی کۆتایی رەمەزاندا بۆ شەوی قەدر بگەڕێن.

جا هەر بۆیەش پیغەمبەر ﷺ خوا ﷻ گەرمی و بایه‌خێکی تایبەتی بە خواپەرستی کردن لەو دە شەویدا دەدا، وەك (عائشة) خوا لێی رازی بێ گێڕاویەتەو: ((كان النبي ﷺ إذا دخل العشر الاواخر شد مثزره وأحيا ليله. وأيقظ أهله)) رواه البخاري، واتە: پیغەمبەر ﷺ عەدەتی وابوو کە دەیه‌کانی کۆتایی رەمەزان- دەهاتن خۆی گۆرج و گۆڵ دەکرد (یان دووری لە خێزانەکانی دەگرت و نەدەچوو لەیان)^(١)، وە شەوگاری زیندوو دەکردەو- بەخواپەرستی و نەدەنووست-، وە خێزانی بێدار دەکردەو.

(***)) چونکە ئەگەر سەرپێچیکردنی پای عومەر خوا لێی رازی بێ گوناح بێت، بێگومان لە مەسەلەی تەلەلدا گوناهێرو مەترسی دارترو شوێنەواری خرابی زیاترین لە نوێژی تەراویح کە شتێکی شەخسی یە.

(****)) بڕوانە نامیلکەیی ناوبراو (صلاة التراويح)، ص ١٠٦-١٠٨، کە بەندە وەك خۆی و بێ هیچ دەستکارییەك وەرمگێژاوەتە سەر کوردی، چاپی دووهمی سالی ١٩٨٥/١٤٠٥.

تێبینی: ئەمەیی نێوان کەوانەکانی ناوا: { } خۆم زیادم کردو.

(١) بڕوانە: (فتح الباري)، ج ٤، ص ٨٠٣...

٦- ئەوانەى كە مۆلەتيان هەيە لە كاتى خۆيدا پۆژووى مانگى رەمەزان نەگرن:

وەك پێشتر باسمان كرد گرتنى پۆژووى رەمەزان فەزى تايبەتى (فرض العين) هەسەر هەموو مسوڵماننىكى عاقل و بالغ، بەلام خۆى پەرەدرگارى بەخسندە لە چەند حالەتێكدا مۆلەتى داو، كە باباى مسوڵمان پۆژووى رەمەزان نەگرت، بۆ ئەوێ دووچارى سەغڵەتى و زەحمەت نەبێ، چونكە خوا حەز ناكات بەندەكانى سەغڵەت و تەنگەتاو بكات وەك فەرموویەتى:

﴿...وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ...﴾ (٧٨) الحج، واتە: وە -خوا-
لە ئاین دا هیچ شتیكى مایەى سەغڵەتى لەسەرتان دانەناو...

هەر وەها فەرموویەتى: ﴿...يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمْ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمْ الْعُسْرَ...﴾ (١٨٥) البقرة، واتە: خوا ئاسانى بۆ ئێوە دەوێ و نایەوێ لەسەرتان قورس بكات.

جا ئەو كەسانەى كە بۆیان هەیدە، بگرە جارى وایە لەسەرىشیان پێویستە، كە پۆژووى رەمەزان لە كاتى خۆيدا نەگرن، بەگشتى سێ جۆرە كەسن:

جۆرى یەكەم: مۆلەتيان پێ دراو نەگرن، بەلام دەبێ فیدیە (فدية) بدەن:

ئەمانیش چەند بەشێكن:

یەك: پەرەمێرد و پیرەژنى بەسالداچووى كەنەفت، كە توانا و پرستی رۆژوگرتنیان نیە لە هیچ كام لە كەش (فصل)ەكانى سالدا، چونكە خۆى بەبەزەبى

فەرموویەتى: ﴿...وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مَسْكِينٍ...﴾ (١٨٥)

البقرة ﴿٢﴾، واتە: وه ئەوانەى بەبەكارهێنانى هەموو^(١) وزەيانەوه ئەوجار دەتوانن بـيگرن، با فیدیه بـدەن کە خواردنى ئەدارتکە بۆ هەر پۆژتیک-^(٢).

وه ئەوه کە پیاوو ئافرهتى پـيرو کەنەفت پۆژوویان لەسەر نیهو دەبى فیدیه بـدەن، بۆ پۆژوو لەسەر نەبوونیان —مادام لە توانیاندا نەبێ مەگەر بە زەحمەت و ئاڕەحمەتییهکی زۆر، کە بـيگومان مەترسى تـێداچوون هەبوونیشى تـێدا بەمەرج نەگـهراوه—، زانایان یەكدهنگن، بەلام فیدیه دانـیان ئەوه پـای زۆریهـى زانایانە کە (أبو حنيفة وشافعي وأحمد وثورى وأوزاعي)^(٣) یان لەنێودا هەن، هەندێکیـشان کە (مالك ومكحول وربيعة وأبو ثور وابن المنذر)^(٤) یان لەنێودا دەلـێن: فیدیهیان لەسەر نیه.

بەلام وا پـێـدهچـێ پـای زۆریهـو جەماوهر پـاستر بـێت، چونکە (ابن عباس) خوا لـێـیان پـازى بـێت لە تەفسیری پـستەى (وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مَسْكِينٍ) دا گوتوویهتى^(٥): (للمشيخ الكبير والمرأة الكبيرة، لا يستطيعان أن يصوما فيطعمان مكان كل يوم مسكيناً) رواه البخاري عن عطاء، واتە: ئەم ئایەتە دەربارەى پیاوی پـيرو ئافرهتى پـیره کە ناتوانن بەپۆژووبـن، جا لە جیاتى هەر پۆژتیک خواردنى ئەدارتکە دەدەن.

(١) چونکە (أطابق) ئەو مانایەشى هەیه، بـروانە: (المعجم الوسيط)، ص ٢٥٧١ وه بـروانە: (الفقه الإسلامى...)، ج ٣، ص ١٧٤٣ کە لە تەفسیری، (وعلى الذين يطيقونه) دا نووسـیـریهـتى: (أي على الذين يتحملون الصوم بمشقة شديدة، الفدية)، یانى وه ئەوانەى کە بەزۆر زەحمەت و ئاڕەحمەتى پۆژوویان بۆ دەگـهـێـن، با فیدیه بـدەن.

(٢) ئەم ئایەتە تەفسیری دیکەشى هەیه بـروانە: (فتح الباری)، ج، ص ٣٤-٣٥.

(٣) (المجموع)، ج ٦، ص ٢٥٨.

(٤) سەرجاوهی پـێـتـشو هەمان بەرگ و لاپەرە.

(٥) بـروانەك (نبیل الأوطار)، ج، ص ٤٣١٤.

دیاره هەندێک لە زانایانیش رایان وایه که پرستە: (وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مَسْكِينٍ) بەپرستە: (فمن شهد منكم الشهر فليصمه) که لە شایەتی دوااییدا هاتو هەسێخ کراوەتەووە لەسەرەتاو مسوڵمان بۆیان هەبوو بەپۆژووبن، یان بەپۆژوو نەبن و فیدیە بدەن و پاشان ئەو حوکمە بۆ کەسانیکیش کە لە وزەو توانایاندا نیە، هەر لە شوێنی خۆیەتی^(١).

بەلام بەهەر حال ئەوێ گرنگە ئەوێە کە سەرچەم زانایان لەسەر ئەو یەکدەنگن کە پیاوو ئافەرەتی پیری بێ توانا پۆژوو گرتنیان لێوە نێوە دەبێ — بەپای زۆربەیان — فیدیە بدەن، بەلام ئەگەر فیدیەشیان لە توانادا نەبوو و نەیان بوو، ئەو ئەوێەشیان لەسەر لادەچی^(٢) چونکە: ﴿لَا يَكْلَفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا...﴾ البقرة ٢٨١.

ئنجە لەبارەو ئەندازەو ئەو فیدیەشەو کە خوای کاربەجێ بۆ خۆی بە خواردنی نەدارێک (طعام مسکین) تەفسیری کردو، زانایان چەند قسەیهکیان هەیه کە لە یەکتەرەو نزیکن: هەرچی (شافعی و طائوس و سعید بن جبیر و ثوری و أوزاعي)^(٣) ین دەلێن: مست (مەد)یکە لە بۆیوی زۆریەو خەلکی ئەو شوێنە، (أحمد)یش پای وایه کە ئەگەر (گەنم) بێت ئەو مستیکە، بەلام ئەگەر (خورماو جۆ) بوون دەبێ دوو مست بێ^(٤)، (أبو حنيفة)ش پای وایه کە گەنم نیو صاع و ئەگەر خورماش بوو صاعێک^(٥)، دیاره (صاع)یش چوار مستە^(١).

(١) پڕوانە: (جامع البيان) للطبري، ج ٢، ص ١٨٥-١٩١، وە پڕوانە: (الجامع لأحكام القرآن) للقرطبي، ج ١، ص ٢١٩-٢٢١ وە پڕوانە: (فتح الباري)، ج ٤، ص ٦٩٨-٧٠٠.

(٢) پڕوانە: (المفصل)، ج ٢، ص ٣٧، وە پڕوانە: (المغني)، ج ٣، ص ١٦، وە: (المجموع)، ج ٦، ص ٢٥٧.

(٣) پڕوانە: (المجموع)، ج ٦، ص ٢٥٨.

(٤) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

(٥) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

دوو: نەخۆشێک کە هیوای چاکبوونەوهی ئی ناکرێ و (مریض لا یرجی برۆه) نەمیش هەم لە نەگرتنی پۆژوو داو هەم لە فیدیه داندا کتومت وەك پیرەمێردو پیرەژنی کەنەفت وایه^(٢)، بەلام ئەگەر ئومێدی چاکبوونەوهی هەبێ ئەوه جۆریکی دیکەیهو حوکمەکەشی جیایه، وەك دوایی باسی دەکەین.

ئەجا شایانی باسیشه کە هەركام لە بابای پیرو نەخۆش ئەگەر هاتو دانیابوون کە لە ئەنجامی پۆژووگرتندا حالیان زیاتر شپۆزه دەبێ و بەرهو مەرگ دەچن، ئەوه لەسەریان هەپام دەبێ بەپۆژوو بن و نایهتی: ﴿...وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ...﴾ (البقرة ١٩٥) وە نایهتی: ﴿...وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا﴾ (النساء ٣٩) دەیانگرنهوه.

سێ و چوار: ئافرهتی دووگیان (سك پر) و ژنی شیردەر (الحامل والمرضع)، بەلگهی مؤلەت پێدرانی ئەم دووانەش ئەم فەرموودەیهی پیغەمبەرە ﷺ: ((إِنَّ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ وَضَعَ عَنِ الْمَسَافِرِ الصَّوْمَ وَشَطْرَ الصَّلَاةِ، وَعَنِ الْحَبْلِی وَالْمَرْضَعِ الصَّوْمَ)) رواه أحمد وأحمد وأصحاب السنن، عن أنس بن مالك الكعبي، واته: بێگومان خوای زال و خاوهن شەكۆ پۆژوو نیوهی نوێژی لەسەر ریبوار لابردوه، وە پۆژووی لەسەر ژنی ئاوس و ژنی شیردەر لابردوه.

بەلام بێگومان مەرجی مؤلەت پێدرانی ئەم دوو جۆره ژنه ئەوهیه کە ئەگەر بەپۆژوو بن مەترسی لە خۆیان یان لە خۆیان و کۆریه شیرەخۆره کەیان، یان تەنیا لە کۆریه شیرەخۆره کەیان هەبێ.

(١) لە باسی زەکاتدا پێناسە (صاع) مان کردوه.

(٢) بڕوانه: (المفسني)، ج ٣، ص ١٦، وە (المجموع)، ج ٦، ص ٢٥٧، وە (الفقه الإسلامي)، ج ٣، ص ١٧٠، ط ٤.

جا ئەگەر بە ھۆی پۆژووگرتنەو مەترسییان لە خۆیان یان لە خۆیان و منداڵەکانیان ھەبوو، ئەو زۆری زانایان دەلێن: بەپۆژوو نابن، بەلام دەبێ دوای پۆژووکانیان بگێرێنەو^(١)، بەلام ئەگەر مەترسییان تەنیا لە منداڵەکانیان ھەبوو، ئەو دیسان زۆرییان کە (عطاء وحسن وضحاك وغمي وزهري وربيعة وأوزاعي وأبو حنيفة وثوري وأبو عبيد وأبو ثور وأصحاب الرأي) یان لەنێودان، دەلێن: بەپۆژوو نابن و پاشان پۆژووکانیان دەگێرێنەو فیدیە نادەن، (شافعي وأحمد) ییش دەلێن: دەبێ وێرایی گێرێنەو پۆژووکان فیدیەش بدەن، (مالك) ییش دەلێن: ئافەرەتی دووگیان بەس پۆژووکانی دەگێرێتەو، بەلام شیردەر (مرضع) وێرایی گێرێنەو دەبێ فیدیەش بدات^(٢). بەلام (ابن عمر وابن عباس وسعيد بن جبیر) خوا لێیان رازی بێ، دەلێن: ژنی دووگیان و ژنی شیردەر لە ھەموو حالاندا واتە مەترسییان تەنیا لە خۆیان ھەبێ بەھۆی پۆژووگرتنەو، یان تەنیا لە منداڵەکانیان یان لە خۆیان و منداڵەکانیان، ئەو بەپۆژوو نابن و دواییش نایگێرێنەو بەئێکۆ بەس فیدیە دەدەن^(٣).

واش پێ دەچێ کە پای زۆری بەھێزتر بێ، چونکە مادام دەق نەبێ لەسەر فیدیە دانایان، دەگوێجێ بە عەقل تەماشای مەسەلەکە بکەین و، کاتیکیش بەعەقل پادەمێنین، دەتوانین بڵێین:

ھەركام له ژنی دووگیان و شیردەر مادام لە کاتی خۆیدا شەرع پێی داوێ بەپۆژوو نەبێ، جا چ لەبەر خۆیان وە چ لەبەر خۆیان و منداڵەکانیان یان ھەر لەبەر کۆرپەو منداڵەکیان بێ، کەواتە پۆژوو قەرزدارن و شەرعیش ئەو قەرزی پێداون و ئەو

(١) بگرە ئەگەر لەبەر (ابن عمر وابن عباس وابن جبیر) نەبوایە دەمانگوت: تێکرای زانایان، وە پێوانە: (المجموع)، ج ٦، ص ٢٩٦.

(٢) پێوانە: (المجموع) ج ٦، ص ٢٩٦، وە (الفقه الإسلامي) ج ٣، ص ١٧٠١.

(٣) پێوانە: (المجموع) ج ٦، ص ٢٩٦، وە (المغني) ج ٣، ص ٢١، وە: (فقه السنة) ج ١، ص ٥٨٣.

پێیەیی داوێ! دەجا باشە بۆ چی لە کاتی وەرگیرانەوهی قەرەزە کەدا سوود (ریا) ی
فیدیە دەچیتە سەری^(١)!

دیاره وهك پێشتر گوتم ئەگەر دەقی شەری هەبێ مەلەمان کەچەو رێی ئەوجۆرە
هەتسەنگاندنە عەقڵییەمان نیە، بەلام مادام دەق نەبێ و هەر بە قیاس و عەقل و
راوی چوون دانرابێ، ئێمەش پێی هەتسەنگاندنی عەقلمان هەیه.

پێویستە ئەوەش بگوێترێ کە زانایان لەسەر ئەوە یە کەدەنگن کە ئافەرەتی شیردەر،
یە کسانە دایکی مەندالە شیرە خۆرە کە بێت، یان نا^(٢).

(١) ئەوەی سەری وەلامی (شافعی وأحمد ومالك) ه، کە شافعی و ئەحمەد بۆ هەرم کەم لە دوو گیان
(حامل) و شیردەر (مرضع) مالیکی ش بۆ شیردەر و پێرای گیرانەوه (قضاء) فیدیەشیان بە فەرز
زانێوه، جا دیاره بێ تاگاش نیم ئەوەی ئەوە بە بەلگە دێننەوه کە دوو گیان و شیردەریش دەچنە نێو
جوغزی مانای گشتی (وعلى الذين يطبقونه فدية) بەلام لە راستیدا ئەو رایە راست نیە، چونکە
پیاو و ئافەرەتی پێو کەنەفت و ئەخۆشی بێ تومێد لە چاکبوونەوه، هەر سێکیان عەزۆزێکی
هەمیشەیی و بەردەوامیان هەیه بۆ نەگرتنی پۆژوو، بەلام ژنی دوو گیان و ژنی شیردەر تەنیا بە
شێوەیەکی کاتی (موقت) خاوەن عەزۆز (معهزوز) بۆ نەگرتنی پۆژوو کانیان و پاش تێپەرپوونی ئەو
کات و هەلومەرجە کاتییه، دەتوانن پۆژوو کانیان بگێرنەوه، کەواتە (دوو گیان و شیردەر) لەپێو
ئەخۆشی نا تومێد جیان و ئایەتە کە نایانگرتتەوه، وە دوو گیان و شیردەر کت و مەست وە نەخۆش و
پێبوار (المريض والمسافر) وانه، کە لە کاتی خۆیدا پۆژوو ناگرن، بەلام پاشان دەگێرنەوه، بێ ئەوەی
فیدیە بدەن، وە کە دوا یی باسیان دەکەین.

بۆ وەلامی پرایەکی (ابن عمر وابن عباس وابن جبر) ییش دەڵێن: مادام پێغەمبەر ﷺ
نەرموویەتی: (إن الله عزوجل وضع عن المسافر الصوم وشطر الصلاة، وعن الحبل والمرضع الصوم)
کەواتە وە کە چۆن رێبوار پۆژوو کانی بەس دەگێرتتەوه و فیدیە نادات، دەبێ (دوو گیان و شیردەر) ییش
هەروابن، چونکە پێغەمبەر ﷺ پێکەوه باسی کردوون دیاره حوکیمان یە، وە لە راستیدا ئەم
نەرموودە بە بەلگەشە لەسەر (شافعی وأحمد ومالك) ییش، وە ئەو شتەنەش کە (ابن عمر) و ئەوان
بە بەلگەیان دێننەوه توانای خۆراگریان نیە لە ناچار ئەم دەقەدا کە هێناومانە، چونکە بەلگە کانی
ئەوان زیاتر قیاس و هەلێتەجان (استنباط) ن، پێگومان هەر خواش زانائە.

(٢) پێوانە: (المجموع)، ج ٦، ص ٢٦٨، وە (الفقه الإسلامي)، ج ٣، ص ١٧٠.

وه بۆ دیاریکردنی سنووری هه‌بوون و نه‌بوونی مه‌ترسی (خوف) که گوتمان هه‌رچی مۆلت (رخصه) پیدرانی پۆژوونه‌گرتنی ژنی دووگیان و ژنی شیرده‌ره، زانایان ده‌لێن: یان ده‌بێ له‌سه‌ر بناغه‌ی گومانیکێ زالا (ظن راجح) بێت، که له‌ نه‌زموون و شاره‌زایی پیشتروه‌ه په‌یدا‌بووه، یان پزیشکیکی مسوولمانی شاره‌زاو دادگه‌ر به‌ریار بدات^(۱).

جۆری دووه‌م: مۆلتیان پیدراو که نه‌یگرن، به‌لام ده‌بێ دوا‌یی بی‌گێڕنه‌وه:

نه‌مانیش چه‌ند به‌شیکن:

یەك و دوو: نه‌خۆش و پێ‌بوار، خۆ‌ی په‌روه‌ردگار له‌باره‌یانده‌و^۱ فەرموویه‌تی: ﴿شَهْرٌ

رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَىٰ

وَالْفُرْقَانِ فَمَن شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ ۖ وَمَن كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَىٰ

سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَشْيَارٍ ۚ أُخْرٍ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ

الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ... ﴿١٨٥﴾ البقرة ﴿١٨٥﴾، واته: نه‌و مانگی ره‌مه‌زانه‌ی که

قورنانی تیدا نیراوه‌ته خوار، پێ‌پوویه بۆ خه‌لك و به‌لگه‌ گه‌لیکه له‌ پێ‌پوون و

جیا‌کردنه‌وی هه‌ق و ناهه‌ق، جا هه‌ر کامی‌کتان له‌و مانگه‌دا ناماده‌و نیشته‌جێ

بوو با بی‌گه‌ڕێ، وه‌هه‌ر که‌سی‌که‌ش نه‌خۆش بوو یان له‌ سه‌فه‌ر بوو باچه‌ند رۆژیک

به‌شه‌ندازه‌ی پۆژوو فه‌وتاوه‌کانی - له‌ پۆژانی دیکه‌ بگه‌ڕێته‌وه، خوا ئاسانی

بۆتان ده‌وێ و نایه‌وێ له‌سه‌رتان قورس بکات، وه‌ بۆنه‌وه‌ی ژماره‌ی پۆژوو‌ه‌کان - ی

په‌مه‌زان - ته‌واوبه‌کن..

(۱) بیروانه: (الفقه الإسلامي)، ج ۳، ص ۱۷۰، ط ۴.

جا زانایان دەربارەی مەرجەکانی ئەو سەفەر و نەخۆشییە، کە دەبنە پاساو (مبەرری) پۆژوونەگرتن لە پەرمەزاندای زۆریان شت گوتو، بەلام پوختە قسان ئەوەیە:

أ- بۆ بابای نەخۆش ھەرچەندە خۆی پەرەردگار بە مۆتەقی و بەبێ بەند و مەرج (قید و شرط) فەرموویەتی: بەلام شتیکی ناشکرا و پوونە، کە پەنجە بریندار بوونیک و دان ئیشەییە و ژانە سەرتیک، نابنە ھۆی سەغەت کردن و ناپەرەت بوونی بابای پۆژوگر. کەواتە نەخۆشی یەک پاساوی بە پۆژوونەبوونە کە حال و باڵی ئینسان شپۆزە بکات، یان پۆژوونەگرتنە کە بێتە مایە سەختەر بوونی و چاکنەبوونە یان درەنگ چاکبوونە^(۱).

ھەرچەندە ھەندیک لە زانایانی پێشین (علماء السلف) وەک (ابن قدامة) گوتوویەتی^(۲) مۆتەقی نەخۆشی و نەساغی یان کردووە بەبیانوی پۆژوونەگرتن تەنانت ئەگەر ئازاری پەنجە و دان ئیشەییە کیش بێت، کە ئەمە رای (بخاری وعطاء) و ظاہریەکانیشە^(۳)، بەلام بێگومان رای زۆرەو جەماوەری نزیک بەیە کەنگی زانایان چاکتر و بەھێزترە کە دەلێن: دەبێ نەخۆشییەکی وابی کە ئەو سیفەتانە تیادابن کە پێشتر باسمان کرد.

ب- بۆ رێبواریش کاتیک مۆتەقی پۆژوونەگرتنی مانگی پەرمەزانی پێ دەدری کە سەفەرەکی لەوجۆرە بێ کە کورتکردنەو (قص)ی نوێژە چوار رکاتییەکانی تێدا دروست بێ، کە لە باسی نوێژدا بە وردی باسمان کردووە قسەو بیرواری زانایان و بەلگەکانیانمان خستۆتەر و، ھەرەھا ئەو ماوەیە کە بابای رێبوار لە سەفەرەکی داو لەکاتی مانەو و نیشتهجێ بوونیدا بۆی ھەیە پۆژووی تێدا

(۱) پێوانە: (المجموع)، ج ۶، ص ۲۵۷.

(۲) پێوانە: (المغنی)، ج ۳، ص ۱۶.

(۳) پێوانە: (فقه السنة)، ج ۵، ص ۵۸۵.

نەگرت، ئەو ماوەیەیه که بۆی هەیه نوێژەکانی تێدا کورت بکاتەو. که دیسان ئەم مەسەلەیه‌شان له باسی (کورتکردنەو و کۆکردنەو) نوێژەکان) دا چاک روون کردۆتەو.

ئەجا زانایان^(١) دواى ئەوێ لەسەر ئەو کۆکن، که ئەگەر هات و هەركام له بابای نەخۆش و پێبوار بەپۆژوو بوون و مۆلتەتەکیان وەرنەگرت، پۆژوووەکیان دروستە^(٢)، مەگەر له حائیکدا که له سۆنگی بەپۆژوو بوونەو گیرۆدەى نەخۆشی زیاترو ناپەرەتی و زیانیکی زۆر بن یان بەرو مەرگ بچن، که بێگومان ئەوکاتە بەپۆژوو نەبوونەکیان فەزۆ پۆژوو گرتنەکیان حەرەام دەبێ^(٣)، بەئێ دواى یەکدەنگ بوونیان لەسەر ئەو که رابرد، ئەوبارەو که نایا ئەگەر هەر کام له بابای نەخۆش و ریبوار له خۆیان رابینن و دلتیا بن که بێزیان دەبن، کام لایان بۆ چاکترە: پۆژووگرتن یان نەگرتن، یان وەك یەکن و یەکسان؟! ئەو پرایان جیاوازه: جاری بۆ نەخۆش ئەو زۆرەیان که (حەنفیەکان و مالکیەکان و شافعیەکان) یان لەنێودان دەلێن: هەردووک لا (بەپۆژوو بوون و نەبوون) وەك یەکن^(٤) — دیارە بەو مەرجەى که یشتر باسمان کرد —، (أحمد) یش رای وایە که بەپۆژوو نەبوون سوننەت و پۆژووگرتنى ناپەسەند (مکروه)^(٥)،

(١) بێجگە له ظاهیری یەکان.

(٢) بڕوانه: (المجموع)، ج٦، ص٢٥٦-٢٥٧، وە بڕوانه: (مجموعه الفتاوى)، ج٢٥، ص١١٤، وە بڕوانه: (المغني)، ج٣، ص١٦، که گوتویەتی: (والمريض إذا خاف الضرر والمسافر استحبابهما لا فطر، فإن صاماً أجزأهما). وە بڕوانه: (بداية المجتهد)، ج١، ص٣٠٤، که گوتویەتی: (والمفطرون في الشرع على ثلاثة أقسام: صنف يجوز له الفطر والصوم بإجماع... أما الذين يجوز لهم الأمران: فالمرضى باتفاق والمسافر باختلاف).

(٣) بڕوانه: (الفقه الإسلامي)، ج٣، ص١٦٩٨، ط٤، که گوتویەتی: (وإن غلبَ على الظن الهلاك بسبب الصوم أو الضرر الشديد كتعطيل حاسة من الحواس وجب الفطر).

(٤) بڕوانه: (الفقه الإسلامي...)، ج٣، ص١٦٩٩، ١٧٠٠، ط٤.

(٥) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

هەندیکیشیان — هەك ظاهرییەكان- پۆژووگرتن بۆ بابای نەخۆش بەحەرام دەزانن^(١)، مەگەر نەخۆشێك كە هیچ ناپەرەحتی بۆ پۆژووگر پەیدا نەكات.

بەلام لەبارەى بەپۆژووبوونى بابای پێبوارەو، زاناىان پێنج پايان هەن:

١- زۆربەيان كە جگە لە ژمارەيەك لە هاوەلان و شوێنكەوتوان (الصحابه والتابعين)، وەك: (حذيفة بن اليمان وأنس بن مالك وعثمان بن العاص) خوا لێيان پازى بێ و (عروة بن الزبير والأسود بن يزيد وأبوبكر بن عبد الرحمن بن الحارث وسعيد بن الجبير والنخعي وفضيل بن عياض) هەركام لە: (أبو حنيفة ومالك وشافعي وعبدالله بن المبارك، وأبو ثور وثورى) یش لەنێواندا هەن، دەلێن، بەپۆژووبوونى چاكتەرە^(٢).

٢- بەشێكیشیان كە جگە لە (ابن عمر وابن عباس) خوا لێيان پازى بێ لە هاوەلان و (ابن المسيب وشعبي) لە شوێنكەوتوان، هەركام لە: (أوزاعي وأحمد وإسحاق وعبد الملك بن ماجشون) يان لەنێودان، دەلێن: بەپۆژوونەبوونى پەسەند ترە^(٣).

٣- هەندیکیشیان پايان وایە كە هەردوو ك لا — گرتن و نەگرتن — یەكسانن^(٤).

٤- هەندیکیشیان كە (مجاهد وقتادة وعمر بن عبدالعزيز) يان لەنێودان، دەلێن، كام لایەى بۆ ئاسانتەر بێت ئەو یان چاكتەر، (ابن المنذر) یش ئەم پرایەى پەسەند كردووە^(٥).

(١) پڕوانە: (المغلی) ج ٦ ص ١٦٨.

(٢) پڕوانە: (المجموع) ج ٦ ص ٢٦٦.

(٣) پڕوانە: (المجموع) ج ٦ ص ٢٦٦، وە پڕوانە: (مجموعه الفتاوى)، ج ٢٥، ص ١١٤.

(٤) هەمان سەرچاوەى پێشوو.

(٥) هەمان سەرچاوەى پێشوو.

۵- شیعهکان و هەندێک لە ظاهرییەکانیش رایان وایە، کە پۆژووی بابای پێیوار بەرناکەوێ و دەبێ ییگێژیتەوه^(۱).

(شوکانی)یش لەویارەوه پایەکی جوانی هەیە، کە لە رای زۆریەو جەماوەری زانایانەوه نزیکە، دەڵێ: هەركاتیك بابای ریبوار پۆژووگرتنی بۆ زەحمەت و بەزیان بوو، یان لە خۆی دەترسا کە بەهۆی پۆژووگرتنەوه تووشی ریاکاری بێت، یان لەو جۆرە کەسانە بوو کە مۆڵەت وەرگرتنی پێی پەوا نەبوو، ئەوه بەپۆژوو نەبوونی خێرتەرە، بەلام ئەگەر ئەم هۆیانە ی تێدا نەبوون بەپۆژووبوونی چاکترە^(۲).

ئنجای بەرلەوهی پای خۆم دەربارە ی ئەو رایانە ی زاناو پێشەوانیانمان بۆ، بەپێیوستی دەزانم سەرئێشکی ئەو دەقانە بەدەین، کە لەویارەوه هاتوون و زانایانیش بۆ راوێچوونەکانی خۆیان پشتیان پێ بەستوون:

■ ((عن عائشة رضي الله عنها قالت: سألت حمزة بن عمر والأسلمي رسول الله ﷺ عن الصيام في السفر؟ فقال: إن شئت فسم، وإن شئت فأنظر)) رواه مسلم، وهك دهبينين پێغه مبهري خوا ﷺ (حمزة بن عمر والأسلمي) سەرپشك كردوه له نيتوان پۆژووگرتن و نەگرتنیدا لە سەفەری.

◆ ((عن أبي الدرداء رضي الله عنه قال: خرجنا مع رسول الله ﷺ في شهر رمضان في حر شديد، حتى إن كان أحدنا يضع يده على رأسه من شدة الحر، وما فينا من صائم إلا رسول الله ﷺ وعبدالله بن رواحة)) متفق عليه.

(۱) بېروانە: (مجموعۃ الفتاوى)، ج ۲۵، ص ۱۱۴، وە بېروانە: (الفقه على المذاهب الخمسة)، ص ۱۵۱، کە گوتوویەتی: (وقال الإمامية: إذا تمت للمسافر شروط قصر الصلاة لا يقبل منه الصوم. ولو صام قضى دون أن يكفر)، وە بېروانە: (بداية المجتهد)، ج ۱، ص ۳۰۵، کە گوتوویەتی: (وذهب أهل الظاهر إلى أنه لا يميزه وأن فرضه هو أيام أخر).

(۲) بېروانە: (نبيل الأوطار)، ج ۴، ص ۳۰۹.

لەم فەرموودەیه شدا دەردەکەوێ کە پێغه مبه‌ری خوا ﷺ لە پەرمەزانداندا و لە کاتی سەفەردا - کە زۆر نزیکە جەنگ و غەزاش بوو - لە هاتنکدا کە لە گەرمان هاوێلان خوا لێیان پازی بێ دەستیان خستۆتە سەر سەریان، بەرپۆژوو بوو!

• ((عن جابر رضي الله عنه كان رسول الله ﷺ في سفر فرأى رجلاً قد ظل عليه، فقال: ما هذا؟! قالوا: صائم، فقال: ليس البر الصوم في السفر) متفق عليه، واته: پێغه مبه‌ری خوا ﷺ لە سەفەردا بوو پیاویکی دی کە سیبەری لێ کرابوو فەرمووی: ئەو چیه؟! گوتیان: بەرپۆژوویە، فەرمووی: چاکە کاری بریتی نیە لە پۆژووی سەفەرد.

• ((عن أبي سعيد الخدري رضي الله عنهما قال: سافرنا مع رسول الله ﷺ فيصوم الصائم ويفطر المفطر ولا يعيب بعضهم على بعض)) متفق عليه، واته لە گەڵ پێغه مبه‌ری خوادا سەفەرمەن دەکرد، جا هەبوو بەرپۆژوو دەبوو، هەشبوو پێ نەدەبوو، وەهیچ کامیان پەخنیان لەوی دیکە نەدەگرت.

• (جابر) خوا لێی پازی بێ گێڕاویدەتەو کە پێغه مبه‌ری خوا ﷺ سالی فەتح لە پەرمەزانداندا بەرو مەککە دەرچوو، هەتا گەیشته (کراع الغميم) بەرپۆژوو بوو، خەلکیش پێ بوو، پاشان قاپە ئاویکی داواکردو بەرزێ کردەو هەتا خەلکی تەماشایان کرد ئنجا خواردیەو، دای ئەو گوترا، هەندێک کەس بەرپۆژوون، فەرموو: (أولئك العصاة أولئك العصاة) رواه مسلم، واته ئەوانە سەریپچیکەرن، ئەوانە سەریپچیکەرن.

جا دیارە جگە لەمانە فەرموودە دیکە هەن، کە وەك دەبینین سەرجه‌می فەرموودەکان پشتگیری پای زۆریو جەماوەری زانیان دەکەن، ئەو فەرموودانەش کە وایان لێ دەفەرمێتەو پۆژووترنی سەفەرد ناپەسەند بێت لە دەق و سیاقی خۆیاندا دەبینرێ کە ئەو پۆژووترنە لە هەلومەرجێکی نەگونجاودا بوو، وەك هالەتی نەخۆشی و بێ توانایی پۆژووترن سەغەتە بوونی، وە هالەتی جەنگ و

بەرەنگاریبوونەوهی دوژمن، کە وەك دواتر باسی دەکەین حالەتی جەنگ و
بەرەنگاری دوژمن بە تەنیا و بەبێ سەفەریش عوزو پاساوی بەپۆژوو نەبوون
بگرە جاری و هەیه فەزبونی بەپۆژوو نەبوونیش، ئنجا وەك زانای پارێزکار و
ناودار و هۆشیار (نوی) گوتویەتی: (ولابد من هذا التأويل ليجمع بين الأحاديث)^(١)
بۆ پێکەو کۆکردنەوهی فەرموودەکان ئەم چۆرە لێکدانەوهیە پێویستە.

سێ و چوارو پێنج: جەنگاوەر (مقاتل)، تینو برسی فزە لێبەراو، خاوەن کاری
زۆر قورسو زەحمەتی ناچار، ئەمانیش بۆ ئەکەم و دوو میان تێکپار و بۆ
سێهە میان زۆریک لە زانیان پایان وایە کە مۆلەتیان هەیه لە کاتی خۆیدا
پۆژووی پەمەزان نەگرن و دواوی بیگێژنەوه.

جا با ئیستا یەک یەک بیا ئێزێنەوه لەبەر تیشکی دەقەکانی قورئان و
سۆننەت و بیروپرای زاناو شەرەزانا ئا:

أ- بابای جەنگاوەر (مقاتل ، غازی):

عن أبي سعيد الخدري: سافرنا مع رسول الله ﷺ الى مكة ونحن صيام: فنزلنا
منزلاً، فقال رسول الله ﷺ: ((إنكم قد دنوتم من عدوكم والفطر أقوى لكم)،
فكانت رخصة، فمننا من صام ومننا من أفطر، ثم نزلنا منزلاً آخر، فقال: ((إنكم
مصبحوا عدوكم والفطر أقوى لكم فافطروا))، وكانت عزمة فافطروا... رواه
مسلم وأبو داود، وأتته: له كذاً ينفقه مبهري خوادا ﷺ بهرو مهككه سەفەرمان
کرد بەپۆژوو بووین، گوتی: جا لە مەنزلیک دابەزین پێغه مبهري خوا ﷺ
فەرمووی: (ئێوه لە دوژمنان نزیک بوونەتەوه و ئەگەر بەپۆژوو نەبن هێزو پێژان
زیاتر دەبێ)، جا ئەوه مۆلەتیکی بوو هەمانبوو بە پۆژوو بوو هەمانبوو بەپۆژوو
نەبوو، پاشان لە مەنزلیگایەکی دیکە دابەزین، فەرمووی: (بێگومان ئێوه بەیانی

(١) بیروانە: (المجموع)، ج ٦، ص ٢٦٦.

بەرەنگاری دوژمنتان دەبن، جا ئەگەر بەرپۆژوونەبن تین و وزەتان زیاتر دەبێ،
بۆیە پۆژوو مەگرن)، وە ئەجارەیان فەرمان بوو بۆیە بەرپۆژوو نەبوین.

جا خوێنەری بەرپۆژ!

هەرچەندە فەرمايشته‌كانى پيغه‌مبەر ﷺ خودى ئايىن و وەك قسەى زانايان و
شەرعزانان نين كه به بەلگه نەهيئرينەو و بەلگەيان بۆ بهيئريتەو^(١) وە لەهەر
بابەتێكدا، ئەگەر دەقیكى قورئان نەبوو، فەرمودەيەكى پيغه‌مبەر ﷺ مادام
لەو دلتيايىن كه راست (صحيح)ە و ئەو زاتە فەرموويەتى بەسە، بەلام بۆ زێدە
دلتيايى و ناشنابوونيش بە چۆنيەتى تىگەيشتنى زانايان لەو فەرمايشتەنە بۆيە
زۆرجار قسەو بېرپا و بۆچوونى زانايانیش دەخەينەپروو.

جا ئیستاكە زانيمان پيغه‌مبەرى خوا ﷺ مۆلەتى داوە باباى جەنگاوەر
پۆژووى پەمەزان نەگرى، با بزائين زاناو شەرعزانانیش لەوبارەو جيان گوتە:
١- حەنەفيەكان گوتويانە^(٢): (ان المحارب الذي يخاف الضعف عن القتال وليس
مسافرا له الفطر قبل الحرب) واتە: ئەو جەنگاوەرەى كە مەترسى هەيە –
بەهۆى پۆژووگرتنەو – لەكاتى كوشتاردا لاواز بێت و پێبواريش نەبێ، بۆى
هەيە بەر لەجەنگ بەرپۆژوونەبێ.

٢- حەنبەليەكان گوتويانە^(٣): (ومن قاتل عدوا أو احاط العدو ببلده والصوم
يضعفه عن القتال ساغ له الفطر بدون سفر للحاجة اليه)، واتە: وەهەر كەسيك
دژى دوژمىنێك لە جەنگ دابوو، يان دوژمىن ئابلووقەى وڵاتەكەى دابوو، وە
پۆژووش بى‌هێزى دەكرە لە جەنگ كردن، ئەو بى‌ئەوێ لە سەفەر دابى بۆى
هەيە بەرپۆژوونەبێ لەبەر پێويستى.

(١) گوتراو: (اقوال العلماء يستدل لها ولا يستدل بها).

(٢) بېروانە: (الفقه الاسلامي وادلته)، ج ٣، ص ١٦٩٩، ط ٤.

(٣) بېروانە: (كشف القناع) ج ١، ص ٥٠٨، ل: (المفصل)، ج ٢، ص ٤١.

۳- ھەندىك لە شافىئىيەكان فەتوايان داو، كە (ئەگەر باباى پۇژوۋەوان لە پەمەزاندە كەسىك بېيىن، كە خەرىكى خىكانو شىۋەى ئەۋەيەو بەبى پۇژوۋ شىكاندنىش نەيدەتۋانى قوتارى بىكات ئەۋە دروستەو بىگرە فەپزە پۇژوۋەكەى بشكىننىۋ دواىى بىگىپتەتەۋە)^(۱).

۴- ۋە (ابن تىمىيە) فەتۋاى داو، كە ئەگەر پۇژوۋ بوو بە ماىەى بىۋىزكردنى باباى مۇجاھىدو جەنگاۋەر ئەۋە ناپەسەند (مىكرۋە) بەپۇژوۋى، بەلگە مادام بەبى شىكاندنى ئەۋە فەپزەى بۇ ئەنجام نەدرى پىۋىستە پىشگىرى لى بىكرى لە پۇژوۋەكەى، ۋە كاتىك تەتەرۋ مەغۇلەكان لە مانگى پەمەزاندە بەرەو دىمەشق چوون (ابن تىمىيە) فەتۋاى دا بۇ جەنگاۋەرەن كە بەپۇژوۋ نەبن بۇ ئەۋەى بۇ جەنگو جىھاد بەھىزىن، ۋە گوتى: (الفطر في هذه الحال أولى من الفطر في السفر) واتە: بەپۇژوۋ نەبوون لەم حالەتەدا پىۋىست ترە ۋەك لە سەفەردا^(۲).

ب- باباى تىنوۋو برسىۋ فەزە لىبىراۋ بەھۋى پۇژوۋەۋە:

ئەمىش سەرجەم زاناىان لەسەر ئەۋە يەكدەنگىن كە مادام بەھۋى پۇژوۋەكەيەۋە مەترسى مەرگ يان نەخۇش كەۋتنو پەيداۋىۋىنى ناتەۋاۋى (نقص) يەكى لە جەستەيدا بەبى ئەۋە نەك بۆى ھەيە بىگرە لەسەرىشى فەپزە كە پۇژوۋەكەى بشكىننى، بەلگەشيان چەند دەقىكە بۇ نەمۇنە: ﴿...وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ

إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا ﴿٢٩﴾ النساء ﴿٢٩﴾

(۱) بىروانە: (المجموع) ج ۶، ھەروەھا ئەمە پاي ھەنبەلىيەكانىشە، بىروانە (الفقه الاسلامي) ج ۳، ص ۱۷۰۲، كە لە (غايە المنتهى) ج ۱، ص ۳۲۳ ۋە رىگرتو، جا ديارە ئەگەر قوتاركردنى ئىنسانىك لە مەترسى مەرگ پۇژوۋ شىكاندنى بۇ پەۋا بىت، جىھادو جەنگ كە پۇگارىۋ سەرفرازى گەلنىك بىگرە تۆمەتلىكى پىتە بەندە، ھەۋجار بۆى پەۋايە.

(۲) بىروانە: (الآختيارات الفقهية من فتاوى شيخ الاسلام ابن تيمية)، ص ۱۰۷.

وہ: ﴿... وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ...﴾ (البقرة ١٦٥)

(نوي) لەوبارەو گوتویەتی^(١): (قال أصحابنا وغيرهم من غلبه الجوع والعطش وخاف اهلاک لزمه الفطر وان کان صحیحا مقيما) واتە: ھاوێلان و ھى دیکەش گوتویانە ھەرکەسێک برسیەتی و تینویتی تینیان بۆ ھێناو مەترسی فەوتانی لەسەر ھەبوو لەسەری پێویستە، کە پۆژوو ھەیکەشی بەشکێتێ ھەرچەندە ساغ و نیشەجێش بێ.

ج- کەسێک لەبەر ژیان و گوزەرانی خۆی و ئەوانەى بە ئەستۆیەوێ ناچارى جۆرە کارو کاسبیەك بێت کە زۆر قورسو زەحمەت بێت و پۆژووی بۆنەگیرى:

ئەمیش زۆربەى زانایان پايان وایە کە مۆلەتى ھەبە پۆژووەکانى لەکاتى خۆیدا نەگرێ و پاشان بیان گێڕیتەو، بەلام ئەوێ تێدا بەمەرج گیراوە کە بابای نیشکەر ھیچ نیش و کاریکی دیکەى وای چنگ نەکەوێ کە بابای داوین کردنى ژیان و گوزەرانی بکات^(٢).

جۆرى سییەم: ئەوانەى کە لەسەریان فەرزە بەپۆژوو نەبن و پاشانیش گێڕانەوێ پۆژوو ھەیکەکانیان لەسەر فەرزە:

ئەمانیش تەنیا ژنانى زەبەستانى ھەیزداران و تێکراپى زانایان لەسەر ئەو ھەیکەنگن کە ئاھەرتى ھەیزدار (حائض) و ژنى زەبەستان (النفساء) لەسەریان فەرزە کە ھەتا لەماوێ ھەیزو زەبەستان داوین بەپۆژوو نەبنو، لەوکاتانەدا پۆژوو گرتنیان

(١) پڕوانە: (المجموع)، ج٦، ص٢٥٧، وە پڕوانە: (اللفھ الاسلامی)، ج٣، ص١٧٠١، وە پڕوانە: (المفصل)، ج٢٣٧، وە پڕوانە: (الھلى)، ج٦، ص١٥٩.

(٢) پڕوانە: (اللفھ الاسلامی)، ج٣، ص١٧٠٢، وە (فقھ السننە)، ج١، ص٥٨٢، وە (المفصل)، ج٢، ص٣٧-٣٨.

لې قەدەغە كراوە ئەگەر گرىمان بە پۆژووش بوون پۆژووە كانىيان بەرناكەوى و بە تالان و سەربارە گوناچارىشن^(۱).

بەلام لەسەريان فەرزە كە پاش پاكبۆنەووە چاكبۆنەووەيان پۆژووە كانىيان بگێرپنەو، جا هەرچەندە وێپای پۆژووكرتن نوێژكردنیشيان هەر لى قەدەغەيە، بەلام تەنيا گێرپنەوێ پۆژووە كانىيان لەسەر فەرزە، (عائشە) خوا لى پازى بى لەو بارەو گوتوویەتى: ((كنا نھيض على عهد رسول الله ﷺ فنؤمر بقضاء الصوم، ولا نؤمر بقضاء الصلاة)) متفق عليه، واتە: ئىمە لەسەردەمى پێغەمبەرى خوادا ﷺ دەكەوتینە حەيزەو جا فەرمانمان پى دەكرا كە پۆژو بگێرپنەو، بەلام فەرمانمان پى نەدەكرا كە نوێژ بگێرپنەو.

ئەجا شایانى باسیشە كە هەر كاتىك ئافرەتى زەستان و حەیزدار پاك بۆنەو ئەگەر تاو (لحظة) تىكیش بەر لە سپێدەى بەیانى (طلوع الفجر) بى، بە پۆژووبوونى ئەو پۆژەيان دەكەوتتە سەرو درەنگ خۆشۆردنیش زیان بە پۆژووە كەيان ناگەيەنى، بەلام نابى بەتێلن نوێژى بەیانىيان بچیت.

۷- گێرپنەوێ پۆژووی بە ئانقەست چوینراوى مانگی رەمەزان:

پۆژووی رەمەزان كە دەچوینرى لە دوو حالان بەدەر نیە، یان لەبەر عوزرێكەو بابای پۆژووكر مۆلتەتى پى دراوە كە نەگىرى، یان بە ئانقەست (عمدە)، جا ئىمە سوپاس بۆ خوا لە خالى پێشودا (ئەوانەى كە مۆلتەتیا پى دراوە كە لەكاتى خۆیدا پۆژووی مانگی رەمەزان نەگرن) بەدرێژى باسى خالەتى یەكمان كرد لە یازدە (۱۱) بڕگەدا باسى هەموو ئەو كەسانەمان كرد كە لەبەر عوزرێكى رەوا

(۱) بڕوانە: (المجموع)، ج ۶، ص ۲۵۴، (نوى) گوتوویەتى: (لا يصح صوم المحاض والنفساء ولا يجب عليهما ويحرم عليهما ويجب قضاء، وهذا كله مجمع عليه).

مۆلّه تيان پى دراوه كه له كاتى خۆيدا پۆژووى مانگى په مهزان نه گرن، جا چ دوايه فيديه بدهن و نه يگيژنهوه، وه چ بيگيژنهوه و فيديه نه دهن، وه چ - به پراى هه نديك له زانايان - ههه فيديهش بدهن و ههه بيبيگيژنهوه.

ئنجنا ئهوه لهه خالى ههوته مه شدا باسى حوكمى ئهوه كه سانه ده كه مين كه به ئاتقهست پۆژووى په مهزان ده چوئينن يان دهيشكيئنن، دياره ئهوه كه سانهش له دوو حالان به ده رنين:

أ- يان به هۆى جيماع و ئاوى خۆهينانهوه - به ههه شيويهك بى - پۆژووه كه يان دهيشكيئنن و ده يچوئينن.

ب- يان به هۆى يه كيئك له بهتال كه رهوه كانى ديكى پۆژوو جگه له جيماع و ئاوى خۆهينانهوه پۆژووه كه يان دهيشكيئنن.

جا له بهر ئه وهى ئيمه سوپاس بۆ خوا پيشتر له خالى ههوته مى به ندى يه كه م له ههشت (٨) خالدا باسى بهتال كه رهوه كانى پۆژوومان كرد كه برىتين له: (خواردن و خواردنهوه و پرشانه وهى به ئاتقهست جيماع و ئاوى خۆهينانهوه و كهوتنه هيزو زه يستانى و نيه تى شكاندن و خواردن و خواردنهوه و جيماع و ئاوى خۆهينانهوه به گومانى ئهوه كه ههه شه وه نه بۆته پۆژ، يان شهو داها ته وه پۆژووه كه ته واو بووه، پاشان ده ريكه وى كه وانه بووه).

ههروهها باسى حوكمى ههركام له حاله ته كانى: له بير چوونه وه (نسيان) و به ههله داچوون (خطا) زۆر ليكران (اكرهه) مان كرد، ئيستا ههه به كورتى و پوختى ده ئيين:

أ- پۆژووشكاندننى به ئاتقهست به هۆى يه كيئك يان زياتر له ههله شهينره وه كانى پۆژوو جگه له جيماع و ئاوى خۆهينانهوه:

حوكمى ئەم حالەتە بەرپاى زۆبەى ھەرە زانايان كە (أبوحنيفة و مالك و شافعي و أحمد) يان لەنىودان ئەو ھەيە باباى پۆژووشكىن زۆر گوناحبارەو دەبىي دوايى ئەو پۆژووە بگيرپتەو ھەو لەدواى شكاندن پۆژووە كە شىيەو ھە لەبەر پۆژو حورمەتى پەمەزان خۆى لە ھەر شتىكى پۆژووشكىن بيارىزى ھەتا ئىوارە^(١).

بەلام ھەندىكيان كە (زهري و ثوري و أوزاعي و إسحاق) يان لەنىودان دەلێن: بە ھەر شتىك پۆژووى رەمەزان بشكىن دەبىي و پراى گيرپرانەو كە فارەتى گەرە (الكفارة العظمى) ش بدات كە لە پرگەى (ب) دا باسى دەكەين^(٢).

ديارە لە ھەركام لە (أبو حنيفة و مالك) ھەو پاى تريس گيرپرانەو ھەو بارەو^(٣).
 واش پى دەچى پاى يەكەم كە (نووي)^(٤) گوتوويەتى: ھى زۆبەى ھەرە زۆرى زانايانە، راست تر بگرە راست بى، چونكە ھەك (ابن رشد)^(٥) پوونى كردۆتەو «خاوەنى پاى دوو ھەم ھىچ دەقيكيان بە دەستەو» نىە و پشتيان بە قياس بەستەو، كە قياسى پۆژووشكىنى بە غەيرى جىماعيان كردۆتە سەر پۆژووشكىنى بە ھۆى جىماعەو، ئاشكراشە كە پەنابردنە بەر قياس و عەقل لەم جۆرە مەسەلەدا پايەكى بى ھىزە^(٦).

ب- پۆژووشكاندن بە ئانقەست و بە ھۆى جىماع، يان ناوى خۆھىنانەو ھەو:

(١) بېوانە: (المجموع)، ج ٦، ص ٣٤٠-٣٤١.

(٢) ھەمان سەرچاوەى پيشوو.

(٣) بېوانە: (بداية المجتهد)، ج ١، ص ٣١٣، كە گوتوويەتى: (أبو حنيفة و مالك) یش دەلێن: كە فارەتى لەسەرە.

(٤) بېوانە: (المجموع)، ج ٦٣٤٠.

(٥) بېوانە: (بداية المجتهد)، ج ١، ص ٣١٣.

(٦) لەبەر ئەو ھى لە خالىى ھەوتەمى بەندى يەكەمدا ئەو دەقەمان ھىنانەو كە زانايان كردوويانن بە بەلگەى گيرپرانەو ھى ئەو پۆژووانەى بەو شتانە دەشكىنرێن، بۆيە لێرەدا باسى ناکەين.

حوکمی نەم حالەتەش^(١) بەپرای زۆری هەرە زۆری نزیک بەیە کەدەنگی زانایان کە وەك (نوی) گوتووێتی^(٢): هەركام لە: (مالك وأبو حنیفة وشافعی وأحمد و داود الظاهري وكافة العلماء) یان لەنێودان، ئەوەیە کە وێپرای گوناچارایی و گێڕانەوێ پۆژوووە کە پێویستە کە فەرپەتیش بدات، هەندیکیشیان وەك^(٣): (شعبي وسعيد بن جبیر ونحیی وقتادة) رایان وایە کە تەنیا گێڕانەوێ لەسەرەو کە فەرپەتێ ناکەوێتە سەر.

بەلام بێگومان پرای یەكەم کە هێ زۆری نزیک بەیە کەدەنگی تیگرای زانایانە، راستە، چونکە فەرموودە پێغەمبەری خوايان ﷺ بەدەستەوێە کە ئەمە دەقە کەبێت:

* ((عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: جاء رجل إلى النبي ﷺ فقال: هلكت يارسول الله! قال: وما أهلكك؟! قال: وقعت على أمرأتي في رمضان! قال: هل تجد ماتعتق رقبة؟ قال: لا، قال: فهل تستطيع أن تصوم شهرين متتابعين؟! قال: لا، قال: فهل تجد ما تطعم ستين مسكينا؟ قال: لا، قال: ثم جلس، فأتى النبي ﷺ بعرق فيه تمر، فقال: تصدق بهذا! قال: على أفقر منا! فما بين لابتيتها أهل بيت أحوج إليه منا، فضحك النبي ﷺ حتى بدت أنيابہ، ثم قال: إذهب فأطعمه أهلك)) رواه البخاري ومسلم. وأصحاب السنن^(٤)، واتە: پیاویک هاتە لای پێغەمبەر ﷺ و گوتی: ئەو پێغەمبەری خوا فەرپەتە! فەرمووی: بە چ شتیەک

(١) دیارە بۆ (جیماع) ئەوە رایانە، بەلام بۆ ناوھاتنەو بە شتی دیکە، (أبو حنیفة وشافعی) رایان وانیە دەتێن: کە فەرپەتێ نیە، جگە ئە پشەوێ ژن یان پیاو کە زۆری هەرە زۆر وەك جیماعیان داناو، (المجموع)، ج ٦، ص ٣٥٤-٣٥٥.

(٢) بێوانە: (المجموع)، ج ٦، ص ٣٥٧، وە بێوانە: (بداية المجتهد)، ج ١، ص ٣١١-٣١٢.

(٣) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

(٤) بێوانە: (شرح صحيح مسلم)، ج ٥، ص ٣٠٠٨، وە: (فتح الباري)، ج ٤، ص ٦٦٨-٦٦٩.

فوتاي؟ گوتى: لە پەمەزانیڭدا چوومە لای ژنەكەم! فەرمووی: ھێندەت مال ھەيە
كە كۆیلەيەك ئازاد بکەي؟ گوتى: نە، فەرمووی: ئەدى دەتوانى دوو مانگ
بەدواي يەكدا بى پسانەو- بەپۆژووبى؟ گوتى: نە، فەرمووی: ئەدى ھێندەت
ھەيە خواردنى شەست نەدار بەدى؟ گوتى نە، دەلى ئنجى دانىشت، وە
زەمبیلەيەکیان بۆ پێغەمبەر ﷺ ھینا کە خورماي تیدا بوو، جا پێغەمبەر-
فەرمووی ئەو بەکە بەخیر! گوتى: جا بیدەم لە خۆم ھەژارتەر؟ بێگومان لەنیو دوو
لایەکانى شارى مەدینە-یدا ھىچ خیزانیكى تیدا نیە کە لە ئیمە بۆى ئاتاج
تر بێت، جا پێغەمبەر ﷺ پێکەنى ھەتا ددانەکانى دەرکەوتن، پاشان فەرمووی:
پۆ دەرخواردى مالۆ خیزانەکەتى بە.

کۆتایی ئەم خالەش بەم چەند وردە تێبینییە دێنین:

١- زۆریەى ھەرە زۆرى زانایان رایان وایە، کە پەچاگردنى ریز (ترتیب) لە سى
جۆرە کەفارەتەکاندا (ئازادکردنى کۆیلە، دوو مانگ پۆژووی بى پسانەو،
خواردنى شەست نەدار)، پێویستە. (نووي) گوتوویەتى: ئەمە پای (أبو حنیفة و
شوري و أزاعي و شافعي و أحمد)ە.

(مالك)یش پای وایە، کە بابای کەفارەتدەرسەرشکە لەنیوان ھەرسێکیاندا^(١).

٢- زۆریەى ھەرەزۆرى زانایان بەدوا يەكدا ھاتن و نەپسانەو (تتابع)ى دوو مانگە
پۆژووەکان بە فەرز دەزانن، ھەشیانە دەلى مەرج نیەو تەنیا سوننەتە^(٢).

٣- بەشێك لە زانایان کە (بغوي) بەزۆریەى داناون و (أحمد و مالك و أبو شور و ابن
المنذر)یان لەنیودان و قسەيەكى (أحمد)یشە، دەلێن: ژنیش —مادام تۆزى لیکراو

(١) بېروانە: (المجموع)، ج ٦، ص ٣٥٧-٣٥٨، وە: (نیل الأوطار)، ج ٤، ص ٢٩٥.

(٢) بېروانە: (المجموع)، ج ٦، ص ٣٥٨، وە (شرح صحيح مسلم) ج ٥، ص ٣٠١٥، وە (الغلى) ج ٦، ص ١٣٨.

خاوەن عوزر نەبێ - پێتویستە کەفەرەت بدات وەك میژدەكەى، هەندىكیشیان كە (داود وشافعی و أوزاعي) یان لەنێودان دەلێن: ژن كەفەرەتى لەسەر نیە^(١).

٤- زانایان لەسەر ئەوە یەك دەنگن كە بابای پۆژوو شكێن بە جیماع ئەگەر لەیەك پۆژدا چەند جارێكیش جیماعەكەى دووبارە بكاتەو هەر یەك كەفەرەتى لەسەرە، بەلام ئەگەر لە پۆژێك زیاتر بێ، ئەوە بۆ هەر پۆژێك كە بە هۆى جیماع كەردنەو چواندوو یەتى كەفەرەتى لەسەرە^(٢)، بەلام (أبو حنيفة) و شۆینكە و تەوانى تۆژێك رایان جیا یە^(٣).

٥- بابای پۆژوو گێڕەو هەى پەمەزان بێجگە لە رەمەزانی سالتى دوو دەو ئەو رۆژانە كە پۆژوو گرتیان تێدا قەدەغە كراوە، لەسەر لەبەرى سالتى دا بۆى هەیه پۆژوو كەانى بگێرێ، ئەمە رای زۆربەى هەرە زۆرى زانایانە، بەلام لە (علي بن أبي طالب) خوا لێنى رازى بێ و (الحسن البصري والزهرى) یەو هاتو، كە پۆژى گێڕانەو هەیان لە مانگی (ذوالحجة) دا پێ پەسەند نەبوو^(٤).

٦- زۆربەى هەرە زۆرى زانایان كە جگە لە: (علي بن أبي طالب ومعاذ وابن عباس وأنس وابوهريرة) خوا لێیان رازى بێ (أوزاعي و ثوري و أبوحنيفة و مالك وأحمد و أسحاق و أبوثور) یشیان لەنێودان خوا لە هەموویان رازى بێ پایان وایە كە پەسەند ئەو یە پۆژوو چۆنێراو كەانى پەمەزان بەدواى یەكداو بێ پسانەو بەگێڕێنەو، ئەگەر نا بە جیا جیاش هەر دروستە، بەلام (ابن عمر و عائشة

(١) پڕوانە: (شرح صحيح مسلم)، ج ٥، ص ٣٠١٦، وە (نيل الأوطار)، ج ٤، ص ٢٩٥-٢٩٦. وە پڕوانە: (بداية المجتهد)، ج ١، ص ٢١٥.

(٢) پڕوانە: (بداية المجتهد)، ج ١، ص ٣١٦، وە پڕوانە: (الفقه الإسلامي)، ج ٣، ص ١٧٤٢، ط ٤.

(٣) ئەویش ئەو یە ئەگەر كەسێك لە پەمەزاندا جیماعى كەرد، پاشان بەر لەو یە كەفەرەت بدات پۆژى كى دىكە جیماعى كەردووە، ئەوە بەس یەك كەفەرەتى دەوێ. پڕوانە: (الفقه الإسلامي) ج ٣، ص ٧٤٢.

(٤) پڕوانە: (المجموع)، ج ٦، ص ٣٨٨، وە پڕوانە: (المقصل)، ج ٢، ص ٧٧.

والحسن البصري وعروة بن الزبير النخعي و داود الظاهري) گوتویانە: فەرەزە بەدوای یە کدا بیانیگرتتەو^(۱).

۷- زۆریە زانیان کە جگە ئە (أبو هريرة وابن عباس وعطار بن رباح وقاسم بن محمدو زهري) خوا لییان پازی بێ (اوزاعی و مالک و ثوري و شافعي واحمدو اسحاق)یشیان لەنێودان دەلێن: ھەرکەسیک پۆژووی پەمەزانیك قەرزدار بوو، وە بەبێ عوزر گێرپانەوئەکە ی دواخست تا پەمەزانی دیکە ھات ئەو پێویستە وێرای گێرپانەو بۆ ھەر پۆژوویەکش فیدیە (خواردنی نەدارێک) یە ک بەدات، بەلام ئەگەر دواخستەئەکە لەبەر ھۆیکە پەواو شەرعی بوو، ئەو ھەر گێرپانەوئە ی لەسەرەو فیدیە ناوی، بەلام (ابوحنيفة و مزني و داود) دەلێن: ھەرچۆن بیت ھەر گێرپانەوئە ی لەسەرەو فیدیە ناوی، (ابن عباس و ابن عمرو سعيد بن جبیر وقتادة)ش دەلێن: مادام پەمەزانیکی دیکە بەسەرداھات گێرپانەوئە ی ناوی و دەبێ لەجیات ی ھەر پۆژێک فیدیە ک بەدات^(۲).

وہ (نووی) گوتویەتی: پای راستتر لە مەزەبی شافعییدا ئەو یە کە ئەگەر چەند پەمەزانیك بەبێ ھۆو عوزری شەرعی پۆژووە قەرزەکانی دواخست ئەو بە ژمارە ی پەمەزانە تیپەرپووەکان بۆ ھەر پۆژوویە ک فیدیە ی دەکەونە سەر^(۳).

۸- ئەگەر پۆژووگرێک لە پۆژێکی پەمەزاندا چوو لە ھاوسەرەکە ی (جیماعی کرد) وە گوتی: نەمزانێو کە ھەرپامە! تەماشای دەکەین ئەگەر ئەو جۆرە کەسانە بوو کە بەھۆی تازە مسوڵمانبوونی یان دووری لە زانیان و ئەھلی ئیسلامەوہ

(۱) پڕوانە: (المجموع)، ج ۶، ص ۳۸۷، وە پڕوانە: (المفصل)، ج ۲، ص ۷۸-۷۹.

(۲) پڕوانە: (المجموع)، ج ۶، ص ۳۸۷، وە پڕوانە: (المفصل)، ج ۲، ص ۷۷-۷۸.

(۳) پڕوانە: (المجموع)، ج ۶، ص ۳۸۵-۳۸۶.

ئەو جۆرە زانیاریانەى لى پەنھان بن، ئەو کەفەرەتى^(١) ناکەوتتە سەر، ئەگەرنا دەکەوتتە سەرىو، ھەرچۆنیش بى پۆژووھە کەى بەتالە^(٢).

٨- کەسێک بەمرئ و پۆژووی پەمەزان قەرزدارى ھوكمى چىە؟

ئەو کەسەى کە دەمرئ و پۆژووی پەمەزان قەرزدارە لە دوو ھالان بەولایە نىە:

أ- کە ھۆیە کى شەرى ھەبووى کە نەیتوانیو پۆژووھە کان بگرتتەو، ئەو ھۆیەش بەردەوام بووى تا کاتى مەرگى، ئەو تىکرای^(٣) زانیان یان بەلای کەمەو زۆربەى ھەرەزۆریان دەلێن: ھىچى لەسەر نىەو میراتگرو خزمەکانى نەپۆژووگرتن نە فیدىەیان لەسەر پىویست نىە، چونکە ھەر لە ئەسلدا قەرزدار نىە لە سۆنگەى ئەووە کە ھەتا مردوھ لە توانیدا نەبووھ ئەو فەرەزە جىبەجى بکات، خواش فەرموویەتى: ﴿لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا...﴾ (البقرة) ١٦، وە فەرموویەتى: ﴿فَأَنْقُضُوا لِلَّهِ مَا أَسْتَطَعْتُمْ...﴾ (البقرة) ٢٨١، پىغەمبەرىش ﷺ فەرموویەتى: ((وَإِذَا أَمَرْتُمْ بِأَمْرٍ فَأَتُوا مِنْهُ مَا أَسْتَطَعْتُمْ)) رواه البخاري ومسلم عن أبي هريرة ؓ.

ب- کە توانییتى و دەرفەتى ھەبووى پۆژووھە چوینراوھەکانى بگرتتەو، بەلام ھەر بە ئانقەست کەمتەرخەمى کردبى و گوئى نەدايىتى تا مردوھ، جا ئەم جۆرەیان پىگومان قەرزدارو زانیانىش لەوبارەو کە ئایا خزم و نزیکەکانى چى بۆ بکەن و چۆن ئەو فەرەزەى بۆ بدەنەو بەگشتى سى پايان ھەن:

(١) وشەى (کفارة)یانى: سەرەوھو خاوتنکەرەوھو ئەسلى وشەکەش (کفر) کە بەمانای (ستەر)ە.

(٢) بڕوانە: (المجموع)، ج ٦، ص ٣٥٧.

(٣) بڕوانە: (المجموع)، ج ٦، ص ٣٩٥، وە (المفصل)، ج ٢، ص ٩٣.

یەكەم: بەشپێکیان كە (طاوس والحسن البصري والزهري وقتادة وابوشورو داود الظاهري^(١) وابن حزم^(٢) والشیعة الامامية^(٣))یان لە نێودان و (نووي)یش بە یەكێك لە دوو رایەکانی شافعی داناهو گوتووشیەتی^(٤): (أصحهما في الدلیل) لە پرووی بەنگەوه پاسترینیانە، وە زۆریە هەرەزۆری زانایانی فرمودەناس (محدث)یش پەسندیان کردووە^(٥) وەك (بخاري^(٦) وابوالطيب^(٧) الطبري ونووي وابن حجر العسقلاني^(٨) و شوکانی^(٩) قنوجی^(١٠)) دەلێن: سوننەتە خزم کەسوکاری پۆژوووەکانی بۆ بگرنەووە. بگرە (ابن حزم) بە فەرزیشی دەزانێ لەسەریان^(١١)!

جا زۆر لەم زانایانەش دەلێن کەسو کاری مردوووە کە سەرپشکن لەنێوان پۆژووگرتن و فیدیەدان و هەر کامێکیان بێ هەر دەبی^(١٢).

(١) بیروانە: (المجموع)، ج ٦، ص ٣٩٥، وە (المفصل)، ج ٢، ص ٩٣.

(٢) بیروانە: (المحلی)، ج ٦، ص ١٩١، مسأله: ٧٧٥.

(٣) بیروانە: (الفقه على المذاهب الخمسة)، ص ١٥٨، حدیث الصحیحة الصریحة).

(٤) بیروانە: (المجموع)، ج ٦، ص ٣٩٥، وە لە (شرح صحیح مسلم)، ج ٥، ص ٣٠٧٤ دا گوتوویەتی: (وهذا القول هو الصحيح المختار الذي نعتقده وهو الذي صححه اصحابنا الجامعون بين الفقه والحديث لهذه الاحاديث الصحیحة الصریحة).

(٥) بیروانە: (نیل الاوطار)، ج ٤، ص ٣٢٠.

(٦) بیروانە: (فتح الباری)، ج ٤، ص ٧٠٦-٧٠٧.

(٧) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

(٨) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

(٩) بیروانە: (نیل الاوطار)، ج ٤، ص ٣٢١.

(١٠) بیروانە: (الروضة الندية)، ج ١، ص ٣٤٠.

(١١) بیروانە: (المحلی)، ج ٦، ص ١٩١.

(١٢) بیروانە: (فتح الباری)، ج ٤، ص ٧٠٦-٧٠٧، کە گوتوویەتی: (...وأنما قالوا يتخير الولي بين الصيام والاطعام)، وە بیروانە: (المفصل)، ج ٢، ص ٩٧، وە بیروانە (شرح صحیح مسلم) ج ٥،

دووەم: هەندێکیشیان وەك: (لیث واحمد واسحاق وابوعبید) دەڵێن: دروستە پۆژووی لەخۆگیراو (نژی) بۆ بگێڕێتەوە، بەلام هی دیکە چ هی پەمەزانو چی غەیری پەمەزان دروست نیە بۆ مردوو بگێڕێتەوە.

سێیەم: (ابوحنیفە و مالک) یش دەڵێن: هیچ جۆرە پۆژوویەك بۆ مردوو ناگێڕێتەوە، بەلكو دەبێ فیدیە بۆ لەجیاتى پۆژووەكانى بدری، وە (قاضی عیاض) گوتوویەتى، ئەمە رای جەماوەرى زانایانە^(۱).

بەلام لە پاستیدا وەك پێشتریش لەزمانى زانایانەوە باسمان کرد مادام فەرموودەى پاست و پاشكاو (صحیح و صریح) ی پێغەمبەر ﷺ لەوبارەو هەبێ، ئەگەر ئەك جەماوەرو زۆرینە، بگرە سەر جەم زانایانیش لەسەر پاو بۆچوونێك كۆبن كە لە بەرانبەریدا فەرمایشتی ئەو زاتە هەبێ كەم زۆرى ئەو زانایانە لەگەڵ پێزو حورمەتى تەواوماندا بۆیان هیچ لە مەسەلەكە ناگۆڕی، ئنجا هەر بۆیەشە كە زانایەكى پایەبەزرى وەك (نووی) لەگەڵ ئەوەشدا كە خۆى بە شوێنكەوتوو و پەپەرەوى شافیعی دەزانێ، بەلام چونكە دەزانێ پێغەمبەر ﷺ لەوبارەو فەرموودەو بریارى هەبێ سەلّ كردن و سەلمینەو هەم لە كتیبى: (المجموع) و هەم لە (شرح صحیح مسلم) كەى دا فەرموودەكەى كردۆتە پێشەواو چرای پێگا و پۆشتو و گوتوویەتى: (وهذا القول هو الصحيح المختار الذي نعتقده).

كەواتە: مردوو مادام قەرزدارى پۆژووی مانگی پەمەزان بێ بۆ خزمان و كەسو كاری سوننەتە هەندێكیش بە فەرزى دەزانن كە پۆژوو قەرزەكانى بۆ بگرنەو، ئەگەرنا بەلای كەمەو لە مېهاتى خۆى ئەگەر هەیبوو دەنا لەمال و سامانى خۆیان بە ئەندازەى پۆژووەكانى فیدیەى بۆ بدەن.

ص ۳۰۷، كە گوتوویەتى: (... فان من يقول بالصيام يجوز عنده الاطعام، فثبت ان الصواب المتعين تجوز الصيام وتجوز الاطعام والولي غير بينهما).

(۱) بڕوانە: (شرح صحیح مسلم)، ج ۴، ص ۳۰۷.

ئهو فەرموودانهش که زانایان کردوویانن به به لگهی پۆژوو بۆ گێڕانهوی مردوو له لایهن که سوکارییه وه زۆرن، بۆ وینه:

■ ((عن عائشة رضي الله عنهما أن رسول الله ﷺ قال: من مات وعليه صيام، صام عنه وليه) متفق عليه، واته: ههه که سیك مردوو پۆژووگرتنی له سهر بوو، با نزیکه که ی بۆی بگریتهوه.

■ ((عن ابن عباس رضي الله عنهما إن امرأة أتت رسول الله ﷺ فقالت: إن أمي ماتت وعليها صوم شهر، فقال: أرأيت لو كان عليها دين أكنت تقضينه؟! قالت: نعم، قال: فدين الله أحق بالقضاء)) رواه البخاري ومسلم واصحاب السنن، واته: ئافره تێك هاته لای پیغه مبهری خوا ﷺ گوتی: دایکم مردوو پۆژوو مانگیکیش قهرزداره! فەرمووی: ئایا نه گهر دایکت قهرزی خه لکی له سهر بوایه بۆت ده دایه وه؟ گوتی: به ئی، فەرمووی: ده جا قهرزی خوا شایسته تره بدریتهوه.

ئنجای زانایان ده رباره ی ئهوه که ئایا کۆ و کۆ له خزم و نزیکانی مردوو بۆیان ههیه پۆژوو قهرزه کانی بۆ بگرنه وه بگێڕنه وه؟ زۆرشتیان گوتوه، به لام پوخته که ی ئهوهیه که مهبهست له وشه ی: (ولي) که له فەرمووده که دا هاتوه، وه که ههه کام له (نووی) و (الحافظ ابن حجر العسقلانی) گوتوویانه: ^(١) (والمراد بالولي القريب، سواء كان عصبه^(٢) أو وارثا أو غیرهما، وقيل المراد الوارث، وقيل العصبه، والصحيح الاول) واته: وه مهبهست له دۆست (ولي) نزیک و خزمه، جا ئایا هی پشتی بۆ، یا نه ههه میراتگریک بیت یا نه غهیری ئهوان، وه گوتراوه مهبهست میراتگریه، وه

(١) بهوانه: (شرح صحیح مسلم)، ج ٥، ص ٣٠٧٤.

(٢) وشه ی (عصبه) له تهسلێ زماندا ئهوهیه، که نووسیومانه (خزمی پشتی) به لام له زانیاری (فرائض) دا بهر که سانه ده گوتری که به شیکێ دیاریکراو (مفروض) یا نه میراتدا بۆ داننه تراوه ههه چیه که له بهر خاوهن به شه کان (ذوو الفروض) مایه وه ده بین، (المعجم الوسيط)، ص ٦٠٤.

گوتراوه خزمی پشتییه، بەلام قسە ی راست هەر یەكەمیانە - كە خزم و نزیكە جا هەر پلەیه کی هەبی -.

هەروەها زانایان لەسەر ئەوێش مەشت و مەریان بوو كە ئایا ئەگەر بابایەکی بێگانە و دوور بۆ بابای مردوو بەرپۆژووبی و بۆی بگیرێتەوێه بۆی بەردەكەوی؟!!

هەندێکیان بۆ وێنە: (نووی)^(١) و (شوكانی)^(٢) رایان وایە كە هەبی ئیزن و مۆلەتی خزم و نزیكەكانی بەرناكەوی، بەلام (بخاری و أبو الطیب الطبری و ابن حجر العسقلانی)^(٣) رایان وایە كە هەرچۆن بێ بەردەكەوی، وەك چۆن ئەگەر بابایەکی بێگانەش قەرزێ مردوو بداتەوێه لەسەری لادەچی؟ واش پێدەچی پێ (بخاری) و هاوێلەكانی پێكایەتی و پێم وایە ئەوێش لە لوتف و كەرەمە بێ سنووری خوا نزیكترەو هەر خواش زاناترە.



(١) بیروانە: (شرح صحیح مسلم)، ج ٤، ص ٣٠٧.

(٢) بیروانە: (تیل الاوطار)، ج ٤، ص ٣٢١.

(٣) بیروانە: (فتح الباری)، ج ٤، ص ٧٠٧.

۹- چۆنىەتتى گىرتتى پۇژۋى پەمەزان بۇ باباى دىل و بۇ كەسانىك كە ئە ولاتتىكن پۇژۋى تىدا كورت و شەوى تىدا درىژە يان بە پىچەوانەو:

لەبارەى چۆنىەتتى بەرپۇژۋى باباىەكى دىل (أسیر)، يان دوور خراوہ
(مَنفِي) يەك كە لە شوئىنىكى دوورو پەرىدەو دوور لە خەلک، يان لەنىو خەلکىكى
كافردا گىراون و ناگايان لە مانگەكانى سال، يان تەننەت لە شەوو پۇژىش نىە بۆ
وئىنە ئەگەر لە خەپس خانەىەكى تاريك و تەلەم دابىن، ئەو زۆرىەى ھەرەزۇرى^(۱)
زانايان پايان بەم شىۋەىە:

پىتۋىستە ھەول بەدات و كۆشش (اجتهاد) بىكات كە بزانتى داخۇ پەمەزان ھاتوہ
يان نا، جا ئەو كاتەى بەپى زانىارى و مەزەننەىەك كە بۆى پەيدا بووہ بەرپۇژۋو
دەبى، جا ئەگەر پۇژۋوگرتنەكى رىك لەكاتى پەمەزاندا بوو، يان لە دواى پەمەزان
ئەوہ پۇژۋوہكانى بۆ وەبەر دەكەون، بەلام ئەگەر كەوتبۇونە پىش پەمەزان بۆى
حىساب ناكىرن و دەبى دواىى بىيانگىپىتتەوہ، بەلام (الحسن بن صالح) پاي وايە كە
ھەر چۆنىكى بى ھەر بۆى بەرناكەون و دەبى بىيانگىپىتتەوہ، ھەرۋەھا زۆرىەى ھەرە
زۇرى زانايان پايان وايە كە ئەگەر ھەندىك لە پۇژۋوہكانى كەوتبۇونە پەمەزانەوہ
بەردەكەون و ئەوانى دىكەش ھىچ و دەبى بىياگىپىتتەوہ^(۲).

دەبارەى كەسانىكىش كە لە ولاتتىكن كە پۇژۋەكانى تىدا درىژوترن لە شەوان، يان
بە پىچەوانەوہ، ئەوہ زانايان دوو پايان ھەن:

أ- بەشىكىان دەلئىن: دەبى ئەندازەگىرى پۇژۋانى پۇژۋو تىداگىران بە گۆرەى ئەو
ولات و شوئىنەنە بىكرى، كە شەوو پۇژيان تىدا ميانە (معتدل)ن، وەك شارەكانى

(۱) كە ھەركام لە (ابوحنيفة و مالك شافعي و ابوشر و احمد) لەنىۋدان، پىوانە: (المجموع) ج ۶، ص ۳۹۱.

(۲) پىوانە: سەرچاۋەى پىتشو: (شرح صحيح مسلم) و (فتح الباري) ھەمان بەرگ و لاپەرە.

مه ککو مه دینه که شدرع دانان (تشریع) یش هدر له وان دا بووه^(۱).

ب- به شیکیشیان رایان وایه که نه ندازه گیری (تقدیر) یه که ده بی به پی نه ندازه ی شه و رژی نزکترین ولاتی میانه (معتدل) بیت، لیپانه وه^(۲).

ناشکراشه که لهم رژیگاره دا که به هژی پهره ستاندن و به ره و پیش چوونی دام و ده زگاکانی راگه یاندنی هه مه جوړه وه دنیا وه ک شاریکی لیپاته وه، چاره سهری شه مه سه له یه شتیکی زور سینایه، جا به هدر باریکیاندا بی گرتی تیدا نیه و هه ردو و رایه کدش له نیوه رژیگدا نه گهر یه کیش نه بن زور له یه که وه نزیکن.

۱۰- شهوی قدر (لیلة القدر):

خواهشتیوان بی له چوار برگه دا باسی شهوی قدر ده کهین:

یه که: پیناسه ی شهوی قدر^(۳):

شهوی قدر گه وره ترین و چاکترین شهو له شهو هه کانی سال، چونکه خوی زانا و په نهان بین فهرمویه تی: ﴿لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ﴾ (۲) القدر، واته: شهوی قدر له هه زار مانگ چاکتره، که دیاره مه به ست له چاکتره وونی خواهه رستی و دینداریه له و شهو ده، له پرووی خیر و پاداشته وه.

و شهی (قدر) یش یان مه به ست پی قدر و حورمه ت و رژیو شه ره فه، یان مه به ست نه ندازه گیریه، جا نه گهر مه به ست حورمه ت و رژیو که پامه ت بی، نه وه دیار و پروونه، چونکه بیگومان شهوی ناویرا و شهویکی خاوه ن رژیو شه ره ف و که پامه ته.

(۱) پروانه: (فقه السنة)، ج ۱، ص ۶۱۶.

(۲) هه مان سه رچاوه ی پیشوو.

(۳) پروانه: (فتح الباری)، ج ۴، ص ۷۸۴-۷۸۵، وه پروانه: (شرح صحیح مسلم)، ج ۵، ص ۳۱۳۷-۳۱۳۸.

وه نه گهر نه اندازه گیری (تقدیر) بیست، شهوه هژی ناویرانی بهو ناوه وه و
 و هسفرکردنی بهو سیفته ته شهویه که لهو شهوه دا ههرچی کاروبارو برپاری شهو سالهیه
 له لایه ن فریشته کانهو ده نووسری و تو مارده کری، وهك خوی کاربه جی فهرموویه تی:
 ﴿نَزَّلُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ مِنْ كُلِّ أَمْرٍ ۖ سَلَّمَ هِيَ حَتَّىٰ مَطْلَعِ الْفَجْرِ ۝۵﴾
 ﴿القدر﴾، واته: فریشته کانو جویرائیل به فرمانی په وهردگاریان تییدا دینه
 خوار بو ههر کاروباریک - که نه اندازه گیری بکه ن-.

دوو: پلهو پایه ی شهوی قه درو گه وره یی و پاداشتی خواپه رستی و
طاعت تییدا کردنی:

خوی په وهردگار فهرموویه تی: ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ ۚ وَمَا أَدْرَاكَ مَا
 لَيْلَةُ الْقَدْرِ ۚ لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ ۚ نَزَّلُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا
 بِإِذْنِ رَبِّهِمْ مِنْ كُلِّ أَمْرٍ ۖ سَلَّمَ هِيَ حَتَّىٰ مَطْلَعِ الْفَجْرِ ۝۵﴾ ﴿القدر﴾، واته: نیمه
 ناردو ومانه ته خوار - واته قورئان - له شهوی ریز - یان نه اندازه گیری - دا. وه تو
 چووزانی شهوی ریز چیه؟ شهوی ریز - خواپه رستی و طاعت تییدا کردنی - له ههزار
 مانگ باشته. فریشته کانو جویرائیل به فرمانی په وهردگاریان بو برپارو
 نه نجامدانی ههر کاریک تییدا دینه خوار، وه شهو شهو - ههر خیر و خوشی و
 ناشتییه ههتا شهبه قی به یانی.

پیغه مبهری خواش ﴿وَمَنْ قَامَ لَيْلَةَ الْقَدْرِ إِيمَانًا
 وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ﴾ رواه البخاري و مسلم، واته: وه ههر که سیک
 له شهوی قه دردا به ایمان و نیخلاصه و ههستی - بو خواپه رستی - ههرچی گوناحی
 راپرودو ویه تی ده بووری.

سێ: شەوی قەدر کەنگێیە؟

زانایان دەربارەی ئەو کە شەوی قەدر کەنگێیەو چ شەویکە وەك (الحافظ بن حجر) هێناویەتی زیاتر لە چل (٤٠) قسەی لەسەرە^(١)! بەلام ئەوێ زیاتر دەقەکانی سوننەت دەیکەین و تارا دەبێکەو زۆر جینگای دڵناییە ئەوێ کە ئە شەو تاقەکانی دەشەوی کۆتایی پەمەزانە، لەویارەو چەندان فەرموودە هەن، بۆ وێنە:

* ((عن عائشة رضي الله عنها أن رسول الله ﷺ قال: تمهروا ليلة القدر في الوتر من العشر الأواخر من رمضان)) متفق عليه، واتە: ئە تاکەکانی دەشەوی کۆتایی پەمەزاندا بۆ شەوی قەدر بخەفتن.

هەرەها فەرموویەتی:

■ ((التمسوها في العشر الأواخر من رمضان...)) متفق عليه، واتە: - بۆ شەوی قەدر - ئە دە شەوێ کانی کۆتایی پەمەزان بۆی بگەڕێن.

جا ئە سۆنگە ئەوێ کە مانگی پەمەزان وەك مانگەکانی دیکە عەرەبی بیست و نۆیان هەیەو سێ (٣٠) پڕیان هەیە، ئەگەر مسوڵمان بیهوێ بە مسۆگەری بیپێکی دەبێ دەشەوێ کانی کۆتایی هەموویان بە طاعت و خواپەرستی زیاتر و چاکتر زیندو بکاتەو، چونکە ئەگەر وا بکات جەبی نادات و هەر دەبیپێکی.

ئەجا لەبەر ئەوێ ئە چەند فەرموودە کیشدا هاتو کە ئەو حەوت شەوانە کۆتایی دایە کەواتە نامانجە کە نزیک کەوتۆتەو، بۆ وێنە: پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((أرى رؤياكم قد تواطأت في السبع الأواخر فمن كان متحريها فليتحريها في السبع الأواخر)) رواه البخاري ومسلم عن ابن عمر رضي الله عنهما، واتە: دەبینم خەونە کاتتان لەسەر حەوت شەوی کۆتایی یەکیان گرتۆتەو، جا هەر کەسێک بۆی دەگەڕێ با ئەو حەوت شەوی کۆتاییدا بۆی بخەفتن.

(١) بڕوانە: (فتح الباري)، ج ٤، ص ٧٩١.

چوار: له شهوی قه دردا، چ جوړه خواپهرستییه که باشتهره؟

بېگومان خواپهرستی له هه موو کات و شوینیکدا هر شتیکی پټویست و په سهندو چاکه، به لām له وکات و شویناندا که خوی کار به جی و په نهان بین پټیو حورمه تی زیاتری لی ناو پټویست ترو په سهندترو خپرو پاداشتی چاکتری هیده.

جا یدیک له و کاتانه بگره، گرنگترین و مه زنتربیان شهوی قه دره، به لām نایا چ جوړه خواپهرستییه که له و شوه دا گوره ترو پاداشتی زیاتره؟ وه لām که ی له بهر تیشکی نهم دوو فهرمووده ی پیغه مبهری خوادا ﷺ ده دینه وه، که فهرموویه تی:

■ ((من قام ليلة القدر إيمانا واحتسابا غفر له ما تقدم من ذنبه)) رواه البخاري
ومسلم عن أبي هريرة، واته: هر که سی که به ئیمان و خوا پی مه به ست بوونه وه شهوی قه در شو نویژ بکات نوه هرچی گوناخی پیشوویه تی ده بووردی:

■ ((عن عائشة رضي الله عنها قالت يا رسول الله! أرأيت إن علمت أي ليلة ليلة القدر، ما أقول فيها؟ قال: قل: أَللّهُمَّ اِنك عفو تحب العفو فاعف عني)) رواه أحمد وابن ماجه والترمذي وصححه، واته: عائشه خوا لیتی پازی بی گوتوویه تی: گوتم نهی پیغه مبهری خوا، ده بیینی ته گهر زانیم چ شهوی که شهوی قه دره، نایا چی تیدا بلیم؟! فهرمووی: بلی نهی خویا به بېگومان تو لیبوره دی و حز له لیبوردن ده که ی ده جا لیم ببوره.

به لئی شهوی قه در شهوی هه موو جوړه کانی خواپهرستییه، به تایبته نویژ کردن — که له قورئان خویندن و رکوع و سه جده و زیگری خواو ته حیيات پیکدی — و له خوا پارانه وه، داوی لیبوردن کردن لیتی.

بہندی سنّیہم

پۇڭتوۋە سۈنەتەكان





پۆژوو سوننەتەکان بە گشتی دە چۆرن:

یەك: شەش پۆژ ئە مانگی شەوال:

پێغەمبەر ﷺ لەو یارەوه فەرمووینەتی: ((من صام رمضان ثم أتبعه ستاً من شوال كان كصيام الدهى)) رواه مسلم وأبو داود والترمذي وابن ماجه وأحمد عن أبي أيوب الأنصاري رضي الله عنه، واتە: ھەر کەسێک پەمەزان بگڕێ و پاشان شەشیش لە شەووال بەدوایدا بگڕێ، ئەو ۱۱ ھەك ئەو ھەموو ساڵ بە پۆژوو بووبێ ^(۱).

جا ھەرچی (أبو حنيفة وشافعي وداود)ن رایان وایە کە یەكسەر لە دواى جەژنەو ھە بێ پسانەو ۱ بەدوايیه کدا بگێڕن چاکترە، ئەگەر نا مادام بکەونە نێو شەووالەو ۱ ھەر دروستەو ئەسلی سوننەتە کە دیتەدی، بەلام (احمد) پای وایە کە خێرو پاداشتە کە ھەر چۆن بێ یەكسانەو جیاوازی نیە ^(۲).

(مالك)یش پای وایە کە شەشی شەووال سوننەت نین بگێڕن ^(۳)! بەلام ھەك (نسوي)یش ^(۴) بەرپەرچی داووتەو ھە، پایەکی بێ ھێزە، ئەك پای وی پای ھەرکەسیکی دیکەش کە ئەگەر فەرمایشتی پێغەمبەر دا ﷺ تێکبگێرێ ھەر بێ ھێزە پەتکراو ھە.

۱) چونکە چاکەیک بە دەیدو سالیش دەوری (۳۶۰) پۆژە، کەواتە: (۱۰×۳۶=۳۶۰).

۲) بڕوانە: (المجموع)، ج ۶، ص ۴۰۱.

۳) بڕوانە: (الموطأ)، ص ۲۶۲.

۴) بڕوانە: (شرح صحيح مسلم)، ج ۵، ص ۳۱۲۸.

دوو: رۆژى عەرپەفە، واتە ئەو رۆژى كە حاجى يەكان لە دەشتو كۆيى عەرپەفات پادەووستن:

كە دەبێتە هۆى سپرانەوى گوناخەكانى سالتى پابردوو داھاتوو، وەك ئەم
فەرموودەيەدا دەردەكەوێ: ((عن أبي قتادة رضي الله عنه قال: سئل رسول الله ﷺ عن
صوم يوم عرفة؟ فقال: يكفر السنة الماضية والباقيّة)) رواه مسلم والترمذي وأبو
داود وابن ماجه وأحمد وغيرهم.

بەلام زۆربەى ھەرە زۆرى زانایان پايان وایە، كە بۆ كەسانێك، كە لە عەرپەفات
بن واتە لە حج بن- سوننەت نیە، بگرە ناپەسەند (مكروه)یشە، چونكە دەبێتە
هۆى بى ھێزبونى و چاك دووعاو پارانەو پێنەكرانى، كە گەورەترین عیبادەتى ئەو
رۆژو شۆینە، ھەندىكیش دەلێن مادام لە خۆى پابیینى و نەبێتە هۆى بى ھێزى و
شپىزەبونى، ھەر سوننەتە بێگى^(١)، دیارە پای زۆربەش بەھێزتر بەلگەدارترە.

سێ: رۆژى دەيەمى مانگی موخەررەم (عاشوراء):

كە تەمبەش وەك (أبو قتادة) گێڕاویەتەو خوا لێى پازى بێ، كە لە بارەيەو
پرسیارى لێكراو فەرموویەتى: (يكفر السنّة الماضية) رواه مسلم والترمذي وأبو
داود وابن ماجه وأحمد، واتە: گوناخەكانى سالتى پابردوو دەسپێتەو.

ئنجە وەك (نووي) و زانایانى دیکەش گوتویانە: مەبەست لە گوناخ سپرانەو
ورە گوناخەكانن، ئەك گوناخە زلەكان، كەسێكیش ھەر گوناخى گەورەى ھەبن،
ئومێد وایە بپێتە هۆى سووككرانیان و، بۆ بابای بى گوناخیش مایەى بەرزكرانەوى
پلەو پایەن،^(٢) شایانى باسیشە، كە وێرەى تێدا بەپۆژووبونى دەيەمى مانگی

(١) بېروانە: (المجموع)، ج ٦، ص ٤٠٣.

(٢) بېروانە: (شرح صحيح مسلم)، ج ٥، ص ٣١١٩.

موحەرپرەم، گرتنى پۆژى نۆيەمىشى ھەر سوننەتە، چونكە پىغەمبەر ﷺ لە سالى تىدا وفات كردىدا فەرموويەتى: ((..فإذا كان العام المقبل إن شاء الله صمنا اليوم التاسع)) رواه مسلم وأبو داود والبيهقي وأحمد عن ابن عباس رضي الله عنهما، واتە: ئەگەر سالى ئايندە ھات ئەگەر خوا بىدوى پۆژى نۆيەمىش بەپۆژوو دەبين.

چوار: نۆ پۆژەكانى سەرەتاي مانگى (ذي الحجة):

كە پىغەمبەرى خوا ﷺ لەبارەيانەو فەرموويەتى: ((ما من أيام العمل الصالح فيها أفضل منه في هذه الأيام)) رواه البخاري، واتە: ھىچ رۆژانىك كەدەوى چاكيان تىدا چاكترو خىترتر نىيە ئەم پۆژانە —كە مەبەستى دە رۆژەكانى سەرەتاي مانگى (ذي الحجة) يە.

بەلگەى سوننەت روونى تىدا بەپۆژوو بوونى نۆ پۆژەكانى سەرەتاي مانگى ناوبراو كە گەورەترينيان پۆژى نۆيەمە، ھەك پىشتەر باسما كەرد، ئەم فەرموودەيەيە: ((عن هنيذة بن خالد عن امرأته عن بعض أزواج النبي ﷺ قالت: كان رسول الله ﷺ يصوم تسع ذي الحجة..)) رواه أبو داود وهذا لفظه وأحمد والنسائي.

پىنج: زۆرەى پۆژەكانى مانگى موحەرپرەم:

چونكە پىغەمبەرى خوا ﷺ فەرموويەتى: ((أفضل الصوم بعد شهر رمضان شهر الحرم، وأفضل الصلاة بعد الفريضة صلاة الليل)) رواه مسلم وأصحاب السنن وأحمد والبيهقي، واتە: پەسەندترین پۆژوو دواى مانگى پەمەزان، پۆژووى مانگى موحەرپرەمە، ھە چاكترين نوێژىش دواى فەرزەكان شەونوێژە.

شەش: زۆریەتی رۆژەکانی مانگی شەعبان:

بەلگەی ئەمەیش ئەم دەقەید:

((عن عائشة رضي الله عنها قالت: ما رأيت رسول الله ﷺ استكمل شهراً قط إلا شهر رمضان، وما رأيت في شهر أكثر منه صياماً من شعبان)) متفق عليه،
واته: پێغەمبەری خوا ﷺ نەدیوە بێجگە لە مانگی رەمەزان هەرگیز پۆژووگرتنی
هیچ مانگیکی تەواو کردبێ، وە نەمدیوە لە هیچ مانگیگدا هێندە شەعبان
بەپۆژوو بووبێ.

**هەوت: مانگە حەرامەکان (الأشهر الحرم) کە بریتین لە: (ذو القعدة و
ذو الحجة ومحرم ورجب):**

وهك لہم فەرموودەیدا هاتووە کە پێغەمبەر ﷺ بە پیاویکی (باهلی) فەرمووە:
((صم من الحرم واترك، صم من الحرم واترك، صم من الحرم واترك)) رواه أحمد وأبو
داود وابن ماجه والبيهقي بسند جيد.

هەشت: رۆژانی دوو شەممە و پێنج شەممە لە هەفتەدا:

کە لەو بارەشەو چەندان فەرموودە، هەن بۆ وێتە:

■ ((عن عائشة رضي الله عنها قالت: كان رسول الله ﷺ يتحرى يوم الاثنين
والخميس)) رواه النسائي والترمذي وحسنه، واته: پێغەمبەری خوا ﷺ لە
رۆژانی دوو شەممە و پێنج شەممە دەخەفتا بۆ پۆژووگرتن.

ئەجا حیکمەتی تاییبەتکردنی ئەو دوو رۆژەش بەپۆژوووەوە ئەوەیە -رەك
پێغەمبەر ﷺ خۆی فەرموویەتی:-

■ ((تعرض أعمال الناس في كل جمعة مرتين: يوم الاثنين ويوم الخميس)) رواه مسلم عن أبي هريرة رضي الله عنه، واته: كرده وه كانی خه لکی هه موو هه فته یهك دوو جار پاده نوێنرین^(۱): پۆژی دوو شه مه و پۆژی پێنج شه مه. هه روه ها پێغه مبه ر صلی الله علیه و آله كه له باره ی پۆژووی دوو شه مه وه پرسیاری لێكراوه فهرموویه تی:

■ ((ذلك يوم ولدت فيه ويوم بعثت أو أنزل علي فيه)) رواه مسلم عن أبي قتادة رضي الله عنه، واته: نهو پۆژه پۆژیكه كه تییدا له دایك بوو وم، وه پۆژیكه كه تییدا په وانه كراوم، یان تییدا قورئانم بۆ نێرراوه ته خوار.

نۆ: سێ پۆژ له هه ر مانگیگ:

له و باره شه و چهندان فهرمووده هه ن، بۆ وینه:

■ ((عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: أوصاني خليلي بثلاث: صيام ثلاثة أيام من كل شهر، وركعتي الضحى، وأن أوتر قبل أن أنام)) رواه البخاري، واته: خۆشه و یسته كه م پای سپاردوم كه سێ شتان بكه م: به پۆژوو بوونی سێ پۆژان له هه ر مانگیكدا، وه دوو پكاتی چێشته نگاو، وه نه خه وم هه تا نوێژی وه تر نه كه م.

جا هه رچه نده وهك زانایان گوتوو یانه هه رچۆن بێ مادام له هه ر مانگیكدا سێ پۆژان به پۆژوو ییت سوننه ته كه دیتته دی،^(۲) به لām په سه ندرت وایه كه نهو سێ پۆژه بن كه پۆژه سپیه كان (الأيام البيض) یان پێ ده گوترئ، جا نه مانیش هه رچه نده زانایان له سه ر دیاری كردنیان رایان جیا وازه و (الحافظ ابن حجر) ده (۱۰) پای

(۱) واته: له سه ر خۆی په ره ر دگار پاده نوێنرین وهك لهو فهرمووده یه دا هاتوه، كه (أبو داود ونسائي) له (أسامة) ده گێرنه وه، به وانه: (المجموع)، ج ۶، ص ۴۱۱.

(۲) به وانه: (المجموع) ج ۶، ص ۴۰۹.

زانايانى لەويارەو ھېناون^(۱)، بەلام ۋەك (نووي)^(۲) گوتتويەتى: ئەۋەى كە زۆربەى ھەرەزۆرى زانايانى لەسەرن ئەۋەى كە مەبەست پېتيان ئەو پۆژانەن كە شەۋەكانيان بەھۋى مانگەۋە زۆر سېۋى و رۆشنن كە سېژدەو چواردەو پازدەن، چونكە چەند فەرمودەيەك لەويارەو ھەن بۆ وئەنە: ((عن جريرة بن عبدالله رضي الله عنه عن النبي ﷺ قال: (صيام ثلاثة أيام من كل شهر صيام الدهر، أيام البيض: ثلاث عشرة وأربع عشرة وخمس عشرة)) رواه النسائي بسند حسن، واته: بەپۆژووبوونى سى پۆژان لە ھەر مانگىك بە بەپۆژووبوونى تىكپاي سال ھەيە، ئەوانىش پۆژە سېپەكانن، سېژدەو چواردەو پازدە.

دە: پۆژىك نا پۆژىك:

كە پېغەمبەر ﷺ فەرموويەتى: ئەۋە شىۋەى پۆژوگرتنى (داۋد) ە عليە السلام، ۋەك لەو فەرمودەيەدا دەبىنرى كە (عبدالله بن عمر بن العاص) گېراۋىتەۋ كە پېغەمبەر ﷺ فەرموويەتى: ((لا صوم فوق صوم داود، شطر الدهر، صيام يوم و افطار يوم)) متفق عليه، واته: ھېچ پۆژوويەك لەسەرۋى پۆژوۋى داۋدەۋ نى، نىۋەى سال، بەپۆژووبوونى پۆژىك و پىنەبوونى پۆژىك.

جا خويئەرى بەپۆژ!

ھەرچەندە ئەو پۆژانە ھەمويان سوننەتن، بەلام ۋەك لە دەقەكانى سوننەتىشدا دەرکەوت ھەيانە خېرو پاداشتى زىاترەو، نەگەر بشگۈنجى ۋا پەسندە ئىنسان ھەمو ئەو دە جۆرە پۆژانە بگرى، بەلام بېگومان لەيەك كاتدا نا، چونكە ئەۋە

(۱) بېوانە: (فتح الباري) ج ۴ ص ۷۴۹.

(۲) بېوانە: (المجموع) ج ۶ ص ۴۱۰.

گونجاو نیه و هەندێکیان پێکەوه تێک دەگیرێن، بە تایبەت پێنج شەممە و دوو شەممە لە هەفته‌دا و پۆژێک نا پۆژێک و سێ پۆژ لە مانگێدا، بە‌لام دەتوانی هەر ماوه‌یه‌ یه‌کێک لەو جۆرانە بگرێ، بۆ ئەوه‌ی رەفتار بە سەرجه‌م ده‌قه‌کان و سوننه‌ته‌کانی پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ بکات، که‌ بێگومان وه‌ک کاتی خۆی له‌ بابەتی دووهم (بەسپێنه‌ گرنه‌گه‌کانی هه‌لس‌و‌که‌وتی شه‌رعیه‌یان و ژیرانه‌ له‌ گه‌ڵ ورده‌ بابەته‌ خه‌لافیه‌کاندا) دا پوونمان کرده‌وه‌، ئەوه‌ چاکتر و خێدارتره‌و له‌ پێیازو سوننه‌تی پێغه‌مبه‌ر ﷺ نزیک تره‌، نه‌ک ده‌ق گرتن و خو و پێوه‌گرتنی جۆرو شێوه‌یه‌ک له‌ جۆرو شێوه‌کانی خواپەرستییه‌کان و لی لانه‌دان و واز لی نه‌هێنانی، که‌ بێگومان ئەو جۆره‌ رەفتاره‌ سه‌ره‌رای پشت گوێخستنی به‌شێکی سوننه‌ت مایه‌ی په‌یدا‌بوونی ده‌مارگیریی و ته‌سک‌بینی و لایه‌ک له‌هه‌ق‌بینینیشه‌!

له‌ کۆتایی ئەم به‌ندی سییه‌مه‌شدا که‌ بۆ پۆژوه‌ سوننه‌ته‌کانمان ته‌رخان کردبوو به‌ پێویستی ده‌زانم ئاماژه‌یه‌کی کورت به‌ مه‌سه‌له‌یه‌کی گرنه‌گ بکه‌ین که‌ بریتیه‌ له‌ ته‌واو‌کردن و نه‌کردنی پۆژووی سوننه‌ت^(١):

زۆریه‌ی هه‌ره‌ زۆری زانایان که‌ جگه‌ له‌: (عمر و علي و ابن مسعود و ابن عمرو و ابن عباس و جابر بن عبدالله) خوا لێیان پازی بێ، هه‌ر کام له‌: (سفیان و الشوری و شافعی و احمد و اسحاق) یه‌شیا له‌ نێودان، ده‌لێن: وا په‌سنده‌ بگه‌یه‌نێته‌ سه‌ر، به‌لام نه‌گه‌ر شکێنراش به‌ عوزر یان بێ‌عوزر نه‌ ده‌پامه‌و نه‌ گێڕانه‌وه‌شی ده‌وی، (أبو حنیفه‌)ش پای وایه‌ که‌ ته‌واو‌کردنی فه‌پزه‌، به‌لام نه‌گه‌ر به‌ عوزرێکه‌و^٢ شکاندی هه‌ر گێڕانه‌وه‌ی له‌سه‌ره‌و گونا‌ه‌بار نیه‌، به‌لام به‌بێ عوزر گونا‌ه‌بار و ده‌بی بیشیکێتته‌وه‌، (مالك و أبو‌شور)یش پایان وایه‌ ته‌واو‌کردنی فه‌پزه‌، به‌لام نه‌گه‌ر به‌ عوزرێک شکاندی گێڕانه‌وه‌ی له‌سه‌ر نیه‌، نه‌گه‌رنا له‌سه‌ریه‌تی^(٣).

(١) نوێژی سوننه‌تیش هه‌مان حوکمی هه‌یه‌، به‌وانه‌: (المجموع)، ج ٦، ص ٤٢١.

(٢) به‌وانه‌: (المجموع)، ج ٦، ص ٤٢١.

راڭھپاندىنىڭ مەكتەپى ھامۇسە ئەلىي ئابېر

archive.org/details/@alibapir

Alibapir

www.alibapir.com

راڭھپاندىنىڭ مەكتەپى ھامۇسە ئەلىي ئابېر

بۇ كۆچمە رەزىنىنىڭ ئەمەلىيەتلىك
تەتقىقاتى بىلەن بىر ھەم ئىشلىتىش ئارقىلىق

www.alibapir.com

راڭھپاندىنىڭ مەكتەپى ھامۇسە ئەلىي ئابېر

Alibapir

www.alibapir.com

راڭھپاندىنىڭ مەكتەپى ھامۇسە ئەلىي ئابېر

بہندی چوارہم

ئەۋرۇژانەي كە پۇژوۋگرتيان

تیدا قەدەمغەيە





پىغەمبەرى خوا ﷺ پۆژو و گرتنى لە چەند پۆژىكدا بە قەدەغە، يان ناپەسند (مكروه) داناو كە ئەمانە:

يەك و دوو پۆژى جەژنى پەمەزان و پۆژى قوربانى (يوم الفطر ويوم النحر):

(نووى)^(١) گوتوويهتى: زانايان لەسەر ئەو يەك دەنگن كە پۆژو و گرتن لەو دوو پۆژەدا حەرامە، واتە وىراي بەرنەكەوتنى پۆژو و كە خاوەنەكەيان گوناچارىش دەبێ، لەوبارەشەو فەرموودە زۆرن بۆ وىنە:

■ ((عن أبي سعيد الخدري رضي الله عنه أن رسول الله ﷺ نهى عن صيام يومين، يوم الفطر ويوم النحر)) متفق عليه، واتە: پىغەمبەرى خوا ﷺ تىدا بە پۆژو بسوونى دوو پۆژانى قەدەغە كردو: پۆژى جەژنى پەمەزان و پۆژى قوربانى سەرپرین-ى حاجيان-.

سێ: پۆژەكانى پاش پۆژى قوربانى سەرپرین:

كە بە (أيام التشريق) ناسراون و لەسەر پای زۆرەى نزيك^(٢) بە يەك دەنگى زانايانىش سێ پۆژن، وە زۆرەى هەرەزۆرى زانايان دەتێن پۆژو و تىدا گرتن يان حەرامە^(٣)، بەلام زۆرەيان دەتێن بۆ باباى حاجى كە حەجەكەى بە جۆرى (تمتع) بێت، مۆلت هەيه تىياندا بە پۆژو و بێت مادام قوربانى چنگ نەكەوتبێ سەرى برئ^(٤) - واتە تواناى كړينى نەبوو - هەندى كيشيان دەتێن: بە هېچ جۆرىك تىدا بە پۆژو و بوونيان دروست نەيه.

(١) پڕوانە: (المجموع)، ج ٦، ص ٤٥٣

(٢) پڕوانە: (فتح الباری)، ج ٤، ص ٧٧٠، وە پڕوانە: (المجموع)، ج ٦، ص ٤٥٤.

(٣) پڕوانە: (المجموع)، ج ٦، ص ٤٥٤-٤٥٥.

(٤) هەركام لە: (مالك وأوزاعي وإسحاق وشافعي وأحمد) پايان وایە، پڕوانە: (المجموع)، ج ٦، ص ٤٥٥.

چ بۆ بابای (متمتع)^(۱) چ بۆ غەیری وی^(۲)، کە میکیش لە زانایان دەلێن، بۆ هەموو کەس دروستە تیایاندا بە پۆژوو بیت^(۳).

بەلام وا پێ دەچێ ئەو پایە ی که دەلێ: پۆژووگرتنیان تیدا دروست نیە، مەگەر بۆ حاجییەکی (متمتع) که توانای قوربانی سەرپرینی نیە، که وەك گوتمان پای زۆربە ی زانایانە، لە پایەکانی دیکە راست تر بیت، چونکە ئەم فرمودانە پشتگیری دەکەن:

■ ((عن نُبَيْشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: أَيَّامُ أَكْلِ وَشَرْبِ وَذِكْرِ اللَّهِ تَعَالَى)) رواه مسلم والنسائي وأبو داود وأحمد والبيهقي، وأته: پۆژەکانی تەشریق پۆژانی خواردن و خواردنەووە زیکری خوای بەرزن.

* ((عن عائشة و ابن عمر رضي الله عنهما، قالا: لم يرخَّص في أيام الشريق أن يصمن إلا لمن لم يجد الهدى)) رواه البخاري، وأته: مۆلەت نەدراوە که لە پۆژانی تەشریقدا پۆژوو بگیری مەگەر بۆ کەسیک که قوربانی نەبێ سەری برێ.

(۱) (متمتع) واتە: کەسیک که حەجی بە جۆری (تمتع) کردبێ که لە باسی حەج دا پوونی دەکەینەووە.

(۲) پڕوانە: (المجموع) ج ۶ ص ۴۵۴، وە (فتح الباری)، ج ۴، ص ۷۶۸.

(۳) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

(۴) دەربارە ی هۆی ناوێرانی ئەو سێ پۆژانە بە (ایام التشریق) زانایان چەند پایەکیان هەن، بەلام ویچووترینیان ئەوەیە که لەبەر ئەوەی ئەو پۆژانە دا قوربانییەکان سەردە پرین و گۆشتەکانیان لەبەر خۆر هەڵدەخرن بۆ و شک بوونەووە (که دیارە کاتی خۆی عەدەتیان وا بوو) بۆیە بەو ناووە ناوێران، وەك (نووی) گوتوویەتی: (وسمیت أيام التشریق لان الحجاج یشرقون فیها لحوم الاضاحی والهدایا ای ینشرونها ویقصدونها) پڕوانە: (المجموع)، ج ۶، ص ۴۵۴، وە (فتح الباری)، ج ۴، ص ۷۶۸.

چوار: پۆزی جومعه بە تەنیا:

ئەمیش زۆری زانایان تێدا بە پۆزووبوونی بە تەنیاو جیا، بە ناپەسند (مکره) دەزانن، کە (زهري و أبويوسف و شافعي و أحمد و اسحاق و ابن المنذر) یان لە نێودان، بە لām (ابوحنیفة و مالک و محمد بن الحسن) دەلێن دروستە (۱).

دیاره پای جەماوەریش راستەو پەسندە چونکە پیغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((لا يصومن أحدكم يوم الجمعة الا يوما قبله أو بعده)) متفق عليه عن أبي هريرة، واتە: هیچ کامتان پۆزی جومعه - بە تەنیا - بە پۆزوو مەبن، مەگەر پۆزێک لە پیشیەو یان لە دوایەو بگرن.

و لە بارەى حیکمەتى ئەو بە تەنیا تێدا بە پۆزوو نەبوونە زانایان شەش حەوت خاڵیان باس کردوون، بە لām وەک (ابن حجر العسقلانی) گوتوویەتی (۲) ئەوەیان کە دەلێ: هۆی بە جیا تێدا بە پۆزوو نەبوونی ئەوەیە کە جەژنی هەفتەى مسوڵمانانە، لە هەموویان بە هیترتر وەک پیغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((يوم الجمعة يوم عيد، فلا تجعلوا يوم عيدكم يوم صيامكم إلا أن تصوموا قبله أو بعده)) رواه الحاكم وغيره، کما قال ابن حجر. عن أبي هريرة ﷺ مرفوعاً، واتە: پۆزی جومعه پۆزی جەژنە، جا پۆزی جەژنتان مەکەنە پۆزی پۆزووگرتنتان مەگەر لە پیشیەو یان لە دوایەو بە پۆزووین.

پێویستە ئەوەش بگوترێ کە پەسند نەبوونی بە تەنیا تێدا بە پۆزووبوونی جومعه ئەوەی تێدا بە مەرج گیراوە کە ئەو پۆزەى نەکەوێتە ئەو پۆزانەى کە تێدا بە پۆزووبوونیان سوننەتە، وەک: پۆزی عەرەفە و دەیهەمی موحەڕرەم و شەشی شەووال و پۆزی تێدا بە پۆزووبوونی بابای پۆز نا پۆز گرو... هتد (۳).

(۱) پێوانە: (فتح الباری)، ج ۴، ص ۷۵۸، وە (المجموع) ج ۶، ص ۴۵، ۴۵۱.

(۲) پێوانە: (فتح الباری)، ج ۴، ص ۷۵۸-۷۵۹.

(۳) پێوانە: (المجموع)، ج ۶، ص ۴۴۹.

پىنج: پۆزى شەممە بەتەنيا:

ئەمىش زۆرىي زانايان كە (خەنەفىيەكان و شافىئىيەكان و خەنبەلىيەكان) يان لەنيودان بەناپەسندى دەزانن^(۱)، بەلام (مالك) پاى وايە كە دروستەو ناپەسند نىە^(۲)، پاى جەماوەرى زانايانىش بەهێزترە، چونكە فەرمودەيان بەدەستەو^(۳) هەن، بۆ وێنە:

■ ((عن أم سلمة رضي الله عنها قالت: إن رسول الله ﷺ أكثر ما كان يصوم يوم السبت ويوم الأحد، وكان يقول: إنهما يوما عيد للمشركين وأنا أريد أن أخالفهم)) رواه النسائي والبيهقي والحاكم وغيرهم، واته: پىغەمبەرى خوا ﷺ بەزۆرى پۆزانى شەممە يەك شەممە بەپۆژوو دەبوو، وە دەيفەرموو: ئەم دوو پۆزانە پۆزى جەژنى ھاوبەش دانەرەكانن و منىش دەمەوى پىچەوانەيان پەفتار بکەم. (کەواتە: ئەگەر بەتەنيا نەبێ حەرام يان ناپەسند نىە، ئەگەرنا دروست نىە بەتەنيا بگيرى).

شەش: نىوہى دووہى مانگى شەعبان:

مەگەر بۆ کەسێک کە عادەتى بێ، يان پۆژووى فەرز قەرزدارى و بىگرتتەو. چونكە پىغەمبەر ﷺ فەرموویەتى: ((إذا انتصف شعبان فلا تصوموا)) رواه ابوداود والترمذي والنسائي وابن ماجه^(۳)، واته: هەر کات شەعبان گەشتە نىوہى بەپۆژوو مەبن.

(۱) بېروانە: (المجموع)، ج ۶، ص ۴۵۴-۴۵۲، وە (فقه السنة)، ج ۱، ص ۵۹۰.

(۲) بېروانە: (المجموع)، ج ۶، ص ۴۵۱-۴۵۲.

(۳) بېروانە: (المجموع)، ج ۶، ص ۴۲۶، و رواه بلفظ: (إذا انتصف شعبان فلا صيام).

حەوت: پۆژی گومان لیكراو (یوم الشك):

ئەمیش زۆریەى ھەرەزۆرى زاناىان تێدا بەپۆژوو بونى بەمەبەستى پەمەزان بەحەرام دەزانن، دیارە مەبەستیش لە پۆژی گومان لیكراو پۆژی پێش ھاتنى مانگی پەمەزانو كۆتایی مانگی شەعبانە.

بەلگەى زۆریەى زاناىانىش كە (أبوحنيفة ومالك وأوزاعي وشافعي وإسحاق سفيان والثوري وأحمد) یان لەنێودان^(١)، ئەم دەقەىە:

■ ((عن عمار بن ياسر رضي الله عنهما قال: من صام اليوم الذي يشك فيه **قلد عصى ابا القاسم** **عليه السلام**) رواه الترمذي وقال: حسن صحيح ورواه النسائي والدارمي والدارقطني والبيهقي وابن خزيمة والحاكم على شرط الشيخين ووافقه الذهبي^(٢)، واتە: ھەرکەسێك ئەو پۆژە بەپۆژوو بێت كە تێیدا لە گومان دایە-ئایا پەمەزانە یان نا- ئەو سەرپێچی لەبابی قاسم **عليه السلام** کردووە.

بەلام ھەندێك لە زاناىان ئەك بەدروست (جائز) بگرە بە پێویستى دەزانن كە پۆژی ناوبراو بەمەبەستى پەمەزان بگرنو چەند شتێكیش بە بەلگە دیننەو یەكێكیان ئەم قسەىەى (أبو هريرة) یە خوا لێى پازى بێ: ﴿لأن أصوم اليوم الذي يشك فيه من شعبان أحب إليّ من أن أفطر يوماً من رمضان﴾ رواه البيهقي^(٣)، واتە: ئەگەر ئەو پۆژە بگرم كە گومانى تێدا یە لە شەعبان بێت پێم خۆشترە كە پۆژێك لە پەمەزان بمۆم.

بەلام (نووي) زۆر چاك پشتگیری لەپرای جەماوەر کردووە سەرى خستووە كارێكى بەپرای بەانبەر کردووە كە نەتوانى پاست بێتەو^(٤).

(١) بېروانە: (المجموع)، ج٦، ص٤٢٨، وە (فقه السنة)، ج١، ص٥٩١.

(٢) بېروانە: (المجموع)، ج٦، ص٤٢٦.

(٣) بېروانە: (المجموع)، ج٦، ص٤٢٨-٤٤٨.

ئىنجا خۆيىنەرى بەرپىز جگە لەم پۆژە ديارىكراوانە چەند حالەتتىكى دىكەش ھەن
كە پۆژووگرتنيان تىدا قەدەغە يان لانى كەم ناپەسندە، كە لە خالەكانى دىكەدا
باسيان دەكەين.

هەشت: پۆژووگرتن بى پسانەووە بى بواردن (صيام الدهر):

ئەمىش دواى ئەوێ كە لەسەر ئەو يەكەدەنگ بوو ون كە ئەگەر ھات و ئەو
پۆژانەى پۆژووگرتنيان تىدا قەدەغە كراوە نەى بواردن، ئەو «دروست نىە، لەسەر
ئەو» كە ئايا ئەگەر پۆژەقەدەغەكراوەكانى بواردن دروستە يان نا؟ پايان جىاوازە،
بەشىكىيان^(۱) بەموباح و دروست بگرە بە پەسەندى دەزانن، مادام لەپرو لاوازى و
ئەرك و كارى گرىنگترو گەورەتر چواندنى بەدوادا نەيەت، بەشىكىشيان ھەرچۆن بى
ھەر بەناپەسندى دەزانن.

جا بەسەرغەدانى دەقەكانى سوننەت كە لەوبارەو ھاتوون دەردەكەوئ كە پاى
دووھ بەھىزترو بەلگەدارترە، با بزەين چۆن؟!

■ ((عبدالله بن عمرو) گىپراوئەتەو «دەئى: ھەوال بە پىغەمبەرى خوا ﷺ دراوہ
كە من گوتوومە: سۆيىد بەخوا ھەتا بژىم ھەمىشە پۆژئ بە پۆژوو دەجم و
شەوئش ھەلەدەستمەوہ بژ شەونۆئ-، منىش پىم گوت: لە جىئ بابم و دايكم
وام گوتوہ، فەرموئ: ((فانك لاتستطيع ذلك، فصم وأفطر، وقم وغم، وصم من
الشهر ثلاثة أيام فإن الحسنه بعشر أمثالها وذلك مثل صيام الدهر)) واتە:
بىگومان ئەوہت بژ ناكړئ، بەلام پۆژوو بگرەو بواریشى بەدەيە، وە شەوئ
ھەستەوہ بشخەوہ، وە لە مانگى سى پۆژان بەپۆژوو بە چونكە چاكە يەك
بەدەيە، وە ئەوہ وەك پۆژووگرتنى تىكپاى سالتىيە.

(۱) كە (نوي) بە (عامۃ العلماء) بيان دادەئى، بپوانە: (المجموع)، ج ۶، ص ۴۱۶.

منیش گوتم: ئەو چاکترم لە توانادایە، فەرمووی: ((فصم یوما وأفطر یومین)) (دەجا پۆژتیک بگرەو دوان ببوێرە) گوتم: ئەوێش چاکترم لە توانادایە، فەرمووی: ((فصم یوما، وأفطر یوما، فذلك مثل صیام داود علیه السلام وهو أفضل الصیام))، (دەجا پۆژتیک نا پۆژتیک بەپۆژوو بە وەنەو وەك پۆژووگرتنی داوودە علیه السلام وە ئەو چاکترین پۆژوو گرتنە)، گوتم: ئەوێش چاکترم پی دەکری، فەرمووی: (لا أفضل من ذلك)، (ئەو چاکتر نیە). (بخاری ومسلم) گێراویانەتەو^(١).

■ ھەرەھا پیغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((لا صام من صام الأبد، لا صام من صام الأبد)) رواه البخاري ومسلم عن عبدالله بن عمرو بن العاص رضي الله عنهما، واتە: ھەرکەسێک ھەمیشە بەپۆژووبی پۆژووی نەگرتو، (زانایان گوتوویانە مەبەست ئەوێە کە پاداشتی پۆژووگرتنی نیە، یان ھەر پۆژووەکە ی دروست نیە، بۆی بەرنەکەوتو، یان مەبەست دووفا لیکردنیەتی)^(٢).

کەواتە: بەپیتی ئەم دوو فەرموودەیی پیغەمبەر ﷺ (لا أفضل من ذلك) وە (لا صام من صام الدهر)، ئەو ھیچ کە پۆژووگرتنی تیکرای سالو پۆژگار شتیکی پەسەندو سوننەت نیە، بگرە دروست و پەواش نیە، جا ھەرچەندە (ابن حجر)^(٣) پای (ابن حزم) بە ریزیەر (شاذ) داناو کە گوتوویەتی، ئەو جۆرە پۆژووگرتنە ھەرپامە^(٤)، بەلام من پیم وایە رایەکە ی بەھیزو پیژە، چونکە پشتگیری کراو بە سوننەتی پیغەمبەری بەرپیژە ﷺ.

(١) بڕوانە: (فتح الباری)، ج ٤، ص ٧٤٠، رقم الحديث: ١٩٧٦.

(٢) بڕوانە: (فتح الباری)، ج ٤، ص ٧٤٣، کە ئە (ابن العربي المالکي) نەقلی کردو.

(٣) ھەمان سەرچاوە بەرگ، ص ٧٤٣.

(٤) بڕوانە: (المحلی شرح المحلی)، ج ٦، ص ١٩٨، مسألة: ٧٩٠.

بەلام پىم وايە ناشگونجى به گشتى پۆژووى ناوبراو به حەپام دابنپين چونكه،
چەند فەرموودەيە كيش ھەن كە لىيان دەفامریتەو پۆژوو نەپساندەو ەش دروست و
پەوابى، بۆ وینە:

((عن عائشة أن حمزة بن عمرو الأسلمي رضي الله عنه سأل النبي ﷺ فقال: يا رسول الله
أني رجل أسرد الصوم، أفأصوم في السفر؟ فقال: صم إن شئت وأفطر إن شئت))
رواه مسلم واصحاب السنن الا ابن ماجة، واتە: (حمزة بن عمرو الأسلمي) خوا لىي
پازى بى پرسىارى لە پىغەمبەر ﷺ كرد گوتى: ئەي پىغەمبەرى خوا من پىاويكم
پۆژوو ريز دەكەم- واتە زۆر پۆژووان دەگرم و ناپيسينمەو- جا ئايا لە سەفەريش
بەپۆژووم؟ فەرمووى: ئەگەر حەزت كرد بەپۆژووبەو ئەگەر حەزىشت كر مەگرە.

كەواتە: وایى دەچى پای راست ئەوەبى كە ئەگەر بابای پۆژوگر دووچارى زيان
بوو يان ھەق و مافیكى فەوتاند، بەھۆى ئەو جۆرە پۆژوگرتنەو، ئەو ەك (ابن
حزم) گوتووبەتى حەپامە، ئەگەر نا موباح و پەوايە، ھەرچەندە مادام پىغەمبەرى
خوا ﷺ بەپۆژووى پۆژناپۆژىكى فەرمووە (أفضل الصيام)، ديارە ئەو جۆرە- بۆ
كەسێك بىھوى پۆژووى زۆر بگرى- چاكترين جۆرە پۆژوگرتنە.

نۆ: دروست نىە يان لانى كەم ناپەسندە كە ژن بەبى مۆلەت و

ئاگادارى و پەزامەندىي مێردى پۆژووى سوننەت بگرى:

و ە ئەگەر ژن بەبى پى پیدانى مێردەكەى بەپۆژوو بوو مێردەكەى بۆى ھەيە
بەھۆى چوونە لایەو پۆژووەكەى لى تىك بدات، چونكە ھەق و مافى جىنسى
مێردەكەى فەرزەو لەكاتى تىك گیرانىشدا سوننەت بە قورىانى فەرز دەكرى،
لەوبارەشەو چەندان فەرموودە ھەن، بۆ وینە:

«(عن أبي هريرة رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ لا يمل للمرأة أن تصوم وزوجها شاهد إلا بأذنه)) رواه البخاري ومسلم وأحمد وأصحاب السنن سوى النسائي، وهذا لفظ البخاري، واته: ژن بۆي پەوا نيه مادام مێردەكەى لەمال بۆ، بەبێ پێدانى وى بەپۆژوو بێت.

ناشكراشە كە مەبەست لێرەدا پۆژوو سوننەتە، چونكە پۆژوو فەرز جا چ لەكاتى خۆیدا بێت چ گێرپانەوه يان لە خۆگرتن و كەفپارەت بێت ئىزنى ناو.

دياره هەندىك لە زانايانىش پايان وايە كە ئەو جۆرە پۆژوگرتنە تەنيا ناپەسەندەو هەپام نيه، بەلام بە پێى ئەو فەرموودەيەى سەرئى پاي يەكەم پاست ترە، هەرچەندە ئافەرەتيك لەحالتى وادا پۆژووبگرى، ئەگەر پۆژووەكەى بر دەسەرى، هەر بەردەكەوى، بەلام لەسەر مۆلەت وەر نەگرتنەكەى گوناهبارە.

هەر وەها ئەگەر ژن مێردەكەى لە سەفەر يان نەخۆشى سەرجیگابوو، بۆى هەيە بەبێ مۆلەت وەرگرتن بەپۆژوو بێت^(١).

دە پێكەوه ئگاندى دوو پۆژوو يان زياتر (الوصال)؛

ئەميش وەك زانايان گوتويانە: بریتىيە ئەو كە باباى پۆژوگر دوو پۆژ يان زياتر بەپۆژوو بێت بێ ئەوێ بەربانگ و پارشيو بكات هېچ خواردن و خواردنەوێكى بچيئە هەناوێ، بەلام ئەگەر هېچى خوارد و خواردوێ هەرچەندە كەميش بێت بە (وصال) دانانى، هەر وەها دواخستنى خواردن و خواردنەوێ بەربانگ بۆ پارشيو دروستەو بە (وصال) دانانى^(٢).

(١) ئەوبارەو سەرفى ئەم سەرچاوانە بەدە: (المجموع)، ج٦، ص٤١٩، وە: (المحلى)، ج٦، ص٢١٢، مسأله٤٨٠، وە (فقه السنة)، ج١، ص٥٩٢.

(٢) بېوانە: (المجموع)، ج٦، ص٣٧٤، وە (شرح صحيح مسلم)، ج٥، ص٢٩٩.

جا زۆریە هەر زۆری نزیک بەیە کەنگی (اجماع) زانایان (وصال) بەنا پەسەند و نادروست و بگر. بە قەدەغە کراو (حرام) ی دەزانن، کەمیکیشیان بە موباح و پەوای دادەنێن، ژمارەیه کیش لە زانایان وەک: (احمد واسحاق وابن المنذر وابن خزيمة) و هەندیک لە مالیکییه کان (وصال) هەتا پارشیو (سحر) بەدروست دەزانن، وە زۆریە شافیعییه کانیش دەلێن بەربانگ نەکردنەو و دواخستنی بۆ پارشیو بە (وصال) دانانێ، چونکە (وصال) ئەوێهە کە لەهیچ بەشیکی شەویدا هیچ نەخوات و پۆژوووە کان پێکەو و بلکێنێ و پێکەو پەییوەست بکات و هیچ خواردن و خواردنەو هیان نەکەوێتە نێوان^(۱).

نێستاش با سەرئەحمەدی چەند فەرموودەیه کی پیغه مبهري ﷺ بەهین دەرباره ی (وصال):
 ■ ((عن ابن عمر رضي الله عنهما قال: نهى رسول الله ﷺ عن الوصال، قالوا: انك تواصل! قال: إني لست مثلکم إني أطعم وأسقي)) متفق علیه، واتە: پیغه مبهري خوا ﷺ (وصال) ی قەدەغە کردو، گوتیان: ئەدی بۆچی تۆ (وصال) دەکەیت؟ فەرموو: من وەك ئێو نەم، من خواردن و خواردنەو دەدریت.

■ (عن ابي سعيد الخدري) خوا لێی پازی بێ لە پیغه مبهري بیستو فەرمووێتی: (وصال) مەکن، هەرکامێکتان ویستی (وصال) بکات با هەتا پێش بەرەبەیان بیکات.

زانایان دەرباره ی فەرمايشتی پیغه مبهري ﷺ (إني أطعم وأسقي) زۆر قسەیان کردو، بەلام واپێدەچێ ئەو پایەیان کە دەلێ:

مەبەست ئەوێهە کە هێزو پێزی خواردن و خواردنەو ی پێدەدرێ (أعطى قوة الطاعم والشارب) لە هەموویان راست ترو ماقوولتر بێت، وەك (نوي)

(۱) بېوانە: (فتح الباري)، ج ۴، ص ۷۲۰.

گوتووێهەتی^(١)، وە بێگومان ئەم ڕایە لە گەڵ ئەوێ کە (ابن حجر العسقلانی) لە (ابن القيم الجوزیة) وە نەقلی کردووە کە دەلی: واتە بەبیر لێکردنەووە تیۆه پامانی بەرزێ و مەزنی خۆیەووە سەرقالم دەکات و وام لێ دەکات کە لەبەر پۆچوون و نقووم بوون دەربارە ی ناسینی و خۆشویستنی و بەگەورە گرتیندا نەمپەرژیتە سەر هەستکردن بە برسیهەتی و تینویتی، تێک ناگیرێن، چونکە ئەوێ (ابن القيم) گوتووێهەتی تەفسیر و ڕوونکردنەووەی ڕای ناوبراو و هەلبۆژراو^(٢).

The banner is divided into several sections. At the top, it features a portrait of a man in a turban. Below the portrait, there is a central text area with a URL: www.alibapir.com. To the left of the portrait, there is a Facebook icon and the text 'AliBapir/ عمل باپير'. To the right, there is a YouTube icon and the text 'عمل باپير/ AliBapir'. Below the portrait, there is a section with QR codes and the text 'AliBapir' and 'archive.org/details/@alibapir'. At the bottom, there is a section with QR codes and the text 'AliBapir' and 'archive.org/details/@alibapir'.

(١) بیروانه: (شرح صحیح مسلم)، ج ٥، ص ٢٩٩١

(٢) بیروانه: (فتح الباری)، ج ٤، ص ٧٢٥.



بەندى پىنجەم

ئىعتىكاف (الأعتكاف)

The banner is divided into three main sections. The top section features a blue header with the text 'AliBapir.com' and 'ئەلى بابىر' (AliBapir) on the right, and 'ئۆزبېكستاندىكى مەدەنىيەت مۇسۇلسىمىسى' (Cultural Muslim of Uzbekistan) on the left. The middle section contains a central portrait of a man in a turban, with the text 'بەندى پىنجەم' (Bendi Pancham) and 'ئۆزبېكستاندىكى مەدەنىيەت مۇسۇلسىمىسى' (Cultural Muslim of Uzbekistan) above it. The bottom section features a red header with the text 'AliBapir.com' and 'ئەلى بابىر' (AliBapir) on the right, and 'ئۆزبېكستاندىكى مەدەنىيەت مۇسۇلسىمىسى' (Cultural Muslim of Uzbekistan) on the left. The banner also includes various social media links and QR codes.

AliBapir.com

ئەلى بابىر

ئۆزبېكستاندىكى مەدەنىيەت مۇسۇلسىمىسى

archive.org/details/@alibapir

AliBapir.com

ئەلى بابىر

ئۆزبېكستاندىكى مەدەنىيەت مۇسۇلسىمىسى

AliBapir.com

ئەلى بابىر

ئۆزبېكستاندىكى مەدەنىيەت مۇسۇلسىمىسى



خواه پشیمان بچ له چهند خالیکدا به کورتی باسی ئیعتیکاف ده کهین:

۱- ئیعتیکاف چیه و چۆنه؟

و شهی (اعتکاف) له نه سلی زماندا بریتیه له مانه وه و په یوه ست بوون به شویتیکه وه، یان به شتیکه وه (لزوم الشيء أو مکان وحبس النفس علیه)^(۱)، له زاراهوی شهرعیشدا بریتیه له مانه وهی که سیکی تاییه ت به شیوه کی تاییه ت له مزگه وتدا (المقام في المسجد من شخص مخصوص على صفة مخصوصة)^(۲).

خوای په روه ردگار فەرموویه تی: ﴿...وَلَا تُبَشِّرُوهُمْ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسْجِدِ...﴾ (البقرة ۱۸۷) واته: وه له کاتی کدا که له مزگه وته کاندای له ئیعتیکاف دان مه چنه لایان واته له گه ل ژنه کانتان جووت مەبن-.

۲- چوکه که ی:

وه زانا یان له سهر نه وه یه که ده نگن که چوونه ئیعتیکاف سووننه ته و فەرژ نیه^(۳)، وه ئیعتیکاف (جوان)یشی پێ ده گوێ و هه م له قورئانی به پێژدا و هه م له سووننه تی پێغه مبه ری پایه به رزو به پێژیشدا باسی کراوه، خوای په روه ردگار فەرموویه تی: ﴿...وَلَا تُبَشِّرُوهُمْ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسْجِدِ...﴾ (البقرة ۱۸۷).

له سووننه تیشدا به هه ردووک و شهی (جوان) و (اعتکاف) هاتوه:

(۱) بېروانه: (المجموع)، ج ۶، ص ۶۶۸، وه (فتح الباری)، ج ۴، ص ۸۰۵.

(۲) هه مان سه رچاوه ی پێشوو.

(۳) بېروانه: (شرح صحیح مسلم)، ج ۵، ص ۳۱۴۷، وه بېروانه: (فتح الباری)، ج ۴، ص ۸۰۷.

* ((عن عائشة رضي الله عنها قالت: كان رسول الله ﷺ يعتكف العشر الأواخر من رمضان)) رواه مسلم.

■ ((عن عائشة رضي الله عنها قالت: كان النبي ﷺ يصغي إليّ رأسه وهو مجاور في المسجد فأرجله وأنا حائض)) رواه البخاري، واته: پیغه مبهـر ﷺ سهری خوی لیم نزیك دهخستوه له حالیکدا که له مزگهوت له نیعتیکافدا بوو منیش ههچهنده له ههیزدا بووم سهریم شانه دهکرد.

۳- کاته‌گه‌ی:

زانایان دهرباره‌ی کاتی تیدا چوونه نیعتیکافه‌وه به گشتی دوو رایان هه‌ن: هه‌رچی (شافعی و أحمد و داود الظاهري) و پایه‌کی (أبو حنيفة) هه‌ن ده‌لین: له هه‌موو کاته‌کانی شه‌وو پوژدا دروسته چ که‌م بی زور.

به‌لام مالیک و پای باوی (أبو حنيفة) ده‌لین: ده‌بی به‌لای که‌مه‌وه پوژتیکی ته‌واو (یوم بکامله) بی، چونکه ته‌وان رایان وایه که به‌پوژوو بوونیش مه‌رجه بو چوونه نیعتیکافه‌وه^(۱).

به‌لام وه‌ک (نوي) گوتوو یه‌تی^(۲) رای یه‌که‌م به‌هیزتره، چونکه نیعتیکاف له ته‌سلی زماندا به‌مانه‌وه دیتو، شه‌رعیش تاییه‌تی کردوه به‌مانه‌وه له مزگه‌وتدا به‌مه‌به‌ستی خواهبرستی، به‌لام هیچ سنووری بو دیاری نه‌کردوه، که‌واته له‌سهر ته‌سلی ماناکه‌ی به‌یلزیتته‌وه، له‌خالی چواره‌میشدا باسی پوژوو له‌گه‌ل گرتنی ده‌که‌ین.

(۱) پروانه: (المجموع)، ج ۶، ص ۴۸۰-۴۸۱.

(۲) هه‌مان سهرچاوه‌ی پیتشوو.

۴- مەرجەکانى:

ئەو مەرجانەى كە زانايان لەسەريان پێك كەوتوون بۆ كەسێك كە دەچێتە ئىعتىكافەو (الشخص المعتكف) ئەمانەن:

۱- مسوڵمان بوون.

۲- عاقل بوون.

۳- پاك بوون بۆ پياو لە لەش پىسى (جنابة) و بۆ ئافرەت لە لەش پىسى و لە بى نوێژىش^(۱).

۴- لە مزگەوت دا بوون^(۲).

۵- لە پۆژێك كەمتر نەبى -واتە لە سپىدەى بەيان هەتا رۆژئاوا بوون-.

۶- وێرەى پۆژوو گرتن بێت.

جا پێشتر ئاماژەى كەمان بە مەرجى پێنجەم كردو ئەو پايەمان پەسەند كەر كە دەلى: بە مەرج گرتنى كەمتر نەبوونى ماوەى ئىعتىكاف لە پۆژێك، پايەكى بى هێزە.

بۆ مەرجى شەشەمىش كە زۆرەى زانايان وەك: (الزهرى ومالك وأوزاعي وثورى وأبو حنيفة وأحمد وإسحاق)، بە مەرجيان گرتووە هەندى كيشيان وەك (شافعى وأبو وثور وداود الظاهري وأحمد) لە پاستەرىن پىوايەتیدا، گوتويانە: مەرج نە^(۳)، هەر بە كورتى دەلىين:

(۱) بىوانە: (المجموع) ج ۶، ص ۴۶۹.

(۲) بىوانە: (فتح الباري) ج ۴، ص ۸۰۶، بەلام (أبو حنيفة) پاي وایە كە بۆ ئافرەت مۆلت هەيە كە لەو ژۆرەیدا كە نوێژى تیدا دەكات لە مالىن بچێتە ئىعتىكافەو.

(۳) بىوانە: (المجموع)، ج ۶، ص ۴۷۷.

أ- هیچ کام لەو دەقاندی که بەناوی پیغەمبەرەو ﷺ لەبارەی بەمەرج گرتنی پۆژوو بۆچوونە ئیعتیکاف گیرانەووە پاست نین و لە مەحەکی زانایانی فەرموودەناس (العلماء المحدثون) دەرچوونەو هەموویان لاواز (ضعیف)ن.

ب- بەلام چەند فەرموودەیەکی پاست و پاشکاو (صحیح و صریح) هەن بۆ ئیسپاتی ئەو کە ئیعتیکاف بەبێ پۆژووگرتنیش دروستە، هەرچەندە سوننەت و پەسەند وایە پۆژووگرتنی لەگەڵ بێت، بەلام مەرج نیە، بۆ وێنە:

■ ((عن عائشة أن النبي ﷺ اعتكف العشر الأول من شوال)) رواه مسلم بهذا اللفظ والبخاري بلفظ آخر، واته: پیغەمبەر ﷺ دە رۆژەکانی سەرەتای شەووال چوو ئیعتیکافەو، جا ناشکرایە کە یەكەمین رۆژی مانگی شەووال رۆژی جەژنی پەمەزانەو پۆژووگرتنی تێدا قەدەغەیه!

■ ((عن عمر رضي الله عنه أنه نذر أن يعتكف ليلة فقال له النبي ﷺ: أوف بنذرك)) متفق عليه، واته: عومەر خوا لێی رازی بێ شەویك ئیعتیکافی لە خۆی گرتبوو، پیغەمبەر ﷺ پێی فەرموو: ئەوێ لە خۆت گرتو ئەنجامی بدە.

■ ((عن ابن عباس رضي الله عنه أن النبي ﷺ قال: ليس على المعتكف صيام إلا أن يجعله على نفسه)) رواه الحاكم في المستدرک وقال على شرط الشيخين، ورواه الدار قطني، واته: بابای چوو ئیعتیکاف پۆژووگرتنی لەسەر نیە، مەگەر بۆ خۆی لەسەر خۆی پێویستی کردبێ^(١).

* و ئەمە رای دیکەشیان هەیە.

(١) پڕوانە: (المجموع)، ج ٦، ص ٤٧٨-٤٧٩، وە پڕوانە: (الروضة الندية شرح الدرر البهية)، ج ١، ص ٣٥١-٣٥٢.

۵- فەرزو پایه‌گانی:

ئیعیتیکاف له دوو پایه و فەرزو بنه‌رته‌تی پێک دێت^(۱):

یه‌که‌م: مانه‌و له مزگه‌وت به‌مه‌به‌ستی خواپهرستی و طاعه‌ت:

دووم: نیازو مه‌به‌ست (النیه القصد) له دڵدا هه‌بوون له سه‌ره‌تای ده‌ست به‌کارکردنه‌وه تا کۆتایی.

شایانی باسیشه‌ که زانایان پاش یه‌که‌ده‌نگ بوونیان له‌سه‌ر نه‌وه که ده‌بی ئیعیتیکاف له مزگه‌وتدا بێت و له شوێنی دیکه‌ی غه‌یری مزگه‌وتدا به‌رناکه‌وێ، له‌باره‌ی مزگه‌وتێک که بۆچوونه ئیعیتیکافه‌وه بشێ رایان جیاوازه، هه‌یانه پیتی وایه که ته‌نیا له مزگه‌وتی پێغه‌مبه‌ردا ﷺ له مه‌دینه دروسته^(۲)! هه‌شیانه رای وایه که ده‌بی له یه‌کێک له سێ مزگه‌وته‌کان (مزگه‌وتی حه‌رام، مزگه‌وتی پێغه‌مبه‌ری ﷺ، مزگه‌وتی نه‌قصا) دا بێ^(۳)، هه‌ندیکه‌شیان گوتویه‌انه له هه‌ر مزگه‌وتێکی جومعه تێدا کراو (جامع) دا دروسته^(۴).

(أبو حنیفة وإسحاق وأبو ثور) یش گوتویه‌انه: هه‌ر مزگه‌وتێک پێنج نوێژه فەرزە‌گانی به‌ کۆمه‌ڵ تێدا بکێتن ئیعیتیکافی تێدا دروسته^(۵).

(۱) بڕوانه: (فقه السنة)، ج ۱، ص ۶۲۰، وه: (المجموع)، ج ۶، ص ۴۷۱ وه ۴۸۷، ۴۸۶.

(۲) ئەم رایه له (سعید بن المسیب) گێژراوته‌وه، به‌لام (نوری) گومانێ له‌باره‌یه‌وه هه‌یه، بڕوانه: (المجموع)، ج ۶، ص ۴۷۴.

(۳) ئەمیش له (حذیفه بن الیمان) خوا لێی رازی بێ گێژراوته‌وه، بڕوانه سه‌رچاوه‌ی پێشوو هه‌مان به‌رگ و لاپه‌ره.

(۴) ئەمیش پای (الزهري والحاكم وحماد)، هه‌مان سه‌رچاوه‌و به‌رگ و لاپه‌ره‌ی پێشوو.

(۵) بڕوانه سه‌رچاوه‌ی پێشوو هه‌مان به‌رگ و لاپه‌ره، وه: (فقه السنة)، ج ۱، ص ۶۲۰-۶۲۱. وه بڕوانه: (نبیل الاوطار)، ج ۴، ص ۳۶۰-۳۶۱.

واش پێ دەچێ رای (مالك وشافعی وداود الظاهري) كه (شوكانی)یش بەلایدا
شكاو تەو ه له هه موو رایه كانی دیکه راستر بیټ، كه ده لێ: ئیعتكاف له هه موو
مزگه وتیكدا ده بێ، چونكه سه ك (نوي) گوتویه تی: -خوای پهروه ردگار به گشتی
فه رموویه تی: ﴿... وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ...﴾ (البقرة: ١١٧) وه ه یچ
به لگه یه كی نه وتۆش له سونه تدا - نه كه چه مکی فراوان و گشتی: (المساجد)
تایبیت بكات به هه ندیک جوژه مزگه وتەوه^(١)، به لكو هه ر ته م رایه پاسته و ته واهه .

٦- شتیک بۆ بابای چوو ئیعتیکافه وه سونه ته ؟

دیاره نه و كه ده چیتته ئیعتیکافه وه به مه به ستی طاعه ت و به ندایه تی بۆ خوا
کردن و بیر کردنه وه پامان و به خو دا چوونه وه له خوا نزیک بوونه وه نه و کاره ده کات.
كه واته سونه ته هه می شه سه رگه رمی نه و شتانه بیټ كه نه و ئاما جیه ی بۆ
مسۆگه ر ده كه ن و خۆی له هه ر قسه و په فتاریکی دیکه بپاریزی، نه گه رنا هه ر ته نیا
به مانه وه ی له مزگه وت و به نیاز و مه به ستی طاعه ت و خوا په رستییه وه،
ئیعتیکافه كه ی دیتته دی^(٢).

٧- نه و شتانه ی بۆ بابای چوو ئیعتیکافه وه په وان، چین؟

زانایان له سه ر نه وه پێك كه وتوون كه بابای (معتكف) بۆی هیه بۆ تاره ت
گرتن و ده ست نوێژگرتن له مزگه وت بچیتته ده ری^(٣)، هه روه ها نه گه ر مزگه وته كه

(١) هه مان سه رچاوه ی پێشوو.

(٢) چونكه نه و جوژه مانده یه له مزگه وتدا خۆی له خۆیدا خوا په رستییه، په وانه: (شرح صحیح مسلم)، ج ٥، ص ٣١٤٧.

(٣) په وانه: (فتح الباری)، ج ٤، ص ٨٠٨، وه (المجموع)، ج ٦، ص ٤٨٨-٤٨٩.

جومعهی لیله کرا له سهری پێویسته بۆ نویژی جومعهش بچیتته دهڕی^(۱)، ههروهها زۆریه زانیان پایان وایه که بۆ بابای چوووه ئیعتیکافهوه سوننهته که له نیو مزگهوتدا سهردانی نهخۆش بکات و نویژ له سهر جهنازه بکات، بهلام نهگهر بۆ ئهو شتانه بچیتته دهروهی مزگهوت ئهوه ئیعتیکافه کهی ههڵدهوێتهوه، مهگهر بۆ دهستنویژو پێویستی (حاجه) بچیتتهوه مال و بهسهر پێگاوه له نهخۆشه که پیرستی نه مهیان زۆریه زانیان به دروستی دهزانن^(۲).

بهلام نهگهر بهتۆبزی (اکراه) براه دهڕی یان له بیری چوو، ئهو زانیان یه کدهنگن له سهر زیان نهگه یشتن به (ئیعتیکاف) هکهی^(۳)، چونکه پێغه مبهڕ ﷺ فەرموویهتی: ((رفع عن أمي الخطأ والنسيان وما استكرهوا عليه)) وهك پیشتر باسان کردوه.

ئهمهش چهند دهقیکی سوننهت له وبارهوه:

- ((عن عائشة رضي الله عنها قالت: وإن كان رسول الله ﷺ يدخل علي رأسه وهو في المسجد فأرجلُهُ، وكان لا يدخل البيت إلا لحاجة إذا كان معتكفا)) متفق عليه، واته: وه پێغه مبهڕی خوا ﷺ سهری خۆی بۆ دههینامه ژووری و بۆم شانه دهکره وه جهستهی له نیو مزگهوتیدا دهبوو، وه کاتی که له ئیعتیکافدا بووایه مهگهر بۆ پێویستی (تارهت گرتن) نهگهرنا نه دههاته مال.
- ((عن عائشة رضي الله عنها قالت: إن كنت لأدخل البيت للحاجة والمريض فيه فما أسأل عنه إلا وأنا مارة)) رواه مسلم، واته: من جاری وابوو ده چوممهوه مال بۆ پێویستی^(۴) و نهخۆشیش لهوئ بووه، بهلام بهسهر پێو نه بێ ئیم نه پرسیوه.

(۱) پروانه: (المجموع)، ج ۶، ص ۵۰۱.

(۲) پروانه: (فتح الباری)، ج ۴، ص ۸۰۸.

(۳) پروانه: (المجموع)، ج ۶، ص ۵۰۸.

(۴) مهدهست له پێویستی (حاجه) تارهت گرتنه.

دىيار» ھەندىكىش لە زانايان سەردانى نەخۆش و شوپىنكەوتنى جەنازەيان بۆ باباى چوۋە ئىعتىكافەۋە بەرپەوا زانىۋە، بەلام قسەكەيان بىن ھىزەو راي زۆرپەو جەماۋەرى زانايان راست ترە^(۱).

۸- ئىعتىكاف بەچى ھەلەدەۋە شىتەۋە؟

ئىعتىكاف بەنەمانى يەككە لەو شتانەى كە بۆ خودى باباى (مەتكف) بەمەرج گىراون كە (مەسولمانەتى و عاقل بوون و پاكى لەش لە پىسى و بىن نوپۇزى) يەن، ۋە بەنەمانى يەككە لە دوو فەرزو پايدەكانى ئىعتىكاف كە (نەت و لە مزگەوتدا مانەۋە) ن، ھەلەدەۋە شىتەۋە، كەۋاتە: ھەركاتىك باباى (مەتكف) كافر بوو، يان شىتە بوو، يان لەش پىسو و بىن نوپۇز بوو، يان نەتە ئىعتىكافى گۆرۈ يان بەبى عوزرى پىپىدراو لە مزگەوتى چوۋە دەرئ، ئەۋە ئىعتىكافەكەى ھەلەدەۋە شەۋە.

دوو تىببىنى:

۱- چوۋنە دەر بۆ چەند كارىكى دىكەى ۋەك: (خواردن و خواردنەۋە، شايدەدى دانىك كە پەكى لەسەر ۋى كەوتبى، كەلەشاخ لەخۆگرتن، چارەسەرى خۆ كردن لە نەخۆشى) زانايان رايان جىا جىايە بۆ ھەلەدەۋە شەۋە ھەلەدەۋە شەۋە ئىعتىكاف ۋە ھەندىكىان دەرئەن بە مەتەقى پىيان ھەلەدەۋە شىتەۋە، ھەندىكىشان كە (تورى و شافەى و أحمد) لە پىۋايە تىكىدا، لە نىتيان دان دەرئەن: ئەگەر لە سەرەتاي چوۋنە ئىعتىكافىيەۋە بەمەرجى گرتن زىانيان نە ئەگەرنا پىيان ھەلەدەۋە شىتەۋە، بەلام ھەر كام لەۋشتانە لەلەى شافىيەكان پرا جىايى (اختلاف) يان تىدايە^(۲).

(۱) بىروانە: (المجموع)، ج ۶، ص ۵۰۰.

(۲) بىروانە: (فتح الباري)، ج ۴، ص ۸۰۸، ۋە (المجموع)، ج ۶، ص ۴۹۳-۴۹۴.

۲- بەلام زانایان لەسەر ئەوە یەكدهنگن كە بابای چوو ئیعتیكافەو بە هەر ئیش و کاریکی دیکەى موباح بۆى هەیه هەتا دەرگای مزگەوت بچى، چونكە وەك لە (صحيح البخاري) دا هاتو لە ژێر ناوێشانى: (باب هل يخرج المعتكف لحوائجه إلى باب المسجد؟!) دا، پێغه مەبەر ﷺ كاتێك (صفية) ى هاوسەرى خوا لێى پازى بى ئە مزگەوتى سەردانى كردو ئەویش -واتە پێغه مەبەر ﷺ- لە ئیعتیكاف دا بوو، پاش هەستانى (صفية) پێغه مەبەر ﷺ هەتا دەرگای مزگەوت بەرپى كردو لە گەلى چوو^(۱).

۹- گێڕانەوێ ئیعتیكاف (قضاء الإعتكاف):

زانایان سەرچەم لەسەر ئەوە یەكدهنگن كە ئەگەر ئیعتیكافەكە لەخۆگێراو (منذور) بوو ئەوە پێوستە بگێرێتەو،^(۲) بەلام ئەگەر سوننەت (تطوع) بوو، ئەوە مەگەر خاوەنكەى وەك سوننەت جێ بەجێ كردنێك حەزىكات ئەگەرنا لەسەرى فەرزی نیه، بەلام (مالك) هەرچۆنێك بێ گێڕانەوێ بەپێوست دەزانى^(۳)، دیارە پای زۆربەى زانایانىش وێچووترە، بەبەلگەى ئەوە كە (بخاري) لە (عائشة) ى گێڕاوەتەو: كاتێك پێغه مەبەر ﷺ وەك عادەتى خۆى لە دە پۆزى كۆتابى پەمەزاندە چوو ئیعتیكافەو و ژمارەیهك لە خێزانەكانیشى خوا لێیان پازى بى سەرو چادری گچكەیان لە مزگەوتدا هەڵداو چوونە ئیعتیكافەو و پێغه مەبەریش ﷺ لە كاردانەوێ ئەوەدا ئیعتیكافەكەى خۆى شكاندو فەرمانى كرد چادەرەكانیان پێچانەو، پاشان پێغه مەبەر ﷺ دە پۆز ئیعتیكافەكەى خۆى لە مانگی شەوالدا

(۱) بڕوانە: (فتح الباري)، ج ۴، ص ۸۱۳-۸۱۴.

(۲) بڕوانە: (المجموع)، ج ۶، ص ۵۲۰-۵۲۱، وە (فقه السنة)، ج ۱، ص ۶۲۸.

(۳) بڕوانە: (فتح الباري)، ج ۴، ص ۸۱۲.

گیرانهوه، به‌لام به‌هاوسهره‌کانی نه‌گوت که ئێوه‌یش ده‌بێ بیانگیرانهوه. جا دیاره‌ فه‌رز بووایه‌ فه‌رمانی پێده‌کردن به‌گیرانهوه‌ی^(١).

١٠- له‌خۆگرتنی ئیعتیکاف له‌ مزگه‌وتی‌کی دیاریکراودا

هه‌ر که‌سێک چوونه‌ ئیعتیکافه‌وه‌ی له‌ مزگه‌وتی‌کی دیاریکراودا له‌ خۆی گرت. نه‌وه‌ ده‌بێ جێبه‌جێ بکات، چونکه‌ یه‌کێک له‌ سیفه‌ته‌ به‌رزه‌کانی به‌نده‌ چاکه‌کانی خوا وه‌فا کردنیانه‌ به‌ (نذر)، وه‌ک فه‌رموویه‌تی: ﴿يُؤْفُونَ بِالْأَنْذِرِ وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا﴾ (٧) الإنسان، واته‌: ئه‌وه‌ی له‌ خۆیانی ده‌گرن جێبه‌جێ ده‌که‌ن، وه‌ له‌ رۆژێک بێمیان هه‌یه‌ که‌ مه‌ترسییه‌کی به‌ربالاوی هه‌یه‌.

هه‌روه‌ها به‌لگه‌ی تایبه‌تی جێبه‌جێکردنی له‌خۆگرتن (نذر)ی ئیعتیکاف ئه‌م فه‌رمووده‌یه‌یه‌ که‌ (بخاری) له‌ (ابن عمر) وه‌ خوا لێیان پازی بێ گیراویه‌ته‌وه‌ له‌ژێر ناوونیشانی: (باب إذا نذر في الجاهلية أن يعتكف ثم أسلم) دا هێناویه‌تی، ئه‌وه‌ی خواره‌وه‌ ده‌قه‌که‌یه‌تی^(٢):

* ((عن ابن عمر رضي الله عنه نذر في الجاهلية أن يعتكف في المسجد الحرام - قال: أراه قال: ليلة - قال له رسول الله ﷺ: أوف بنورك))، واته‌: عومه‌ر خوا لێ پازی بێ له‌ سه‌رده‌می نه‌فامیته‌یدا له‌خۆی گرتبوو که له‌ مزگه‌وتی هه‌رامدا به‌جێته‌ ئیعتیکافه‌وه‌ - گوتی: پێم وایه‌ گوتی: شه‌ویک بوو - جا پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ پێی فه‌رموو: نه‌زهره‌که‌ت جێبه‌جێ بکه‌.

(١) بېروانه‌: (فتح الباری)، ج ٤، ص ٨١٢-٨١٣.

(٢) بېروانه‌: (فتح الباری)، ج ٤، ص ٨٢١.

لیڙه شدا ڪوٽايي بهم بهندي پڻجه مهش ديڻين و خوا ياري ده چينه سهر بهندي
شه شه و ڪوٽايي لہم دروشي سيہ مه.





بہندی ششم

**بەرھەم و سودەکانی پۇژووگرتن و
چوونە ئىعتىكافەو**





خوێنەری بەرپێز!

هەرچەندە بابای مسوڵمان کە خواپەرستییه جۆراو جۆرەکان جێ بە جێ دەکات دەبێ تەنیا و تەنیا مەبەستی پازیکردنی خوا و دەدەستەپێنانی پاداشت و بەهەشتەکەى بێت. بەلام لە سۆنگەى ئەوەوە کە هەموو ئەو ئەرکانەى خۆى کاربەجێ بە بەندەکانى سپاردوون، پڕپڕن لە حیکمەت و بەرھەم و سوود بۆ جەستە و عەقل و ڕووح و تاک و خێزان و کۆمەڵگا لە دنیا و دواڕۆژدا، شتێکى پەسەندو باشە کە هەول بەدات پەى بە حیکمەت و بەرھەم و کەڵکەکانى لە خواپەرستییه کان بەرێ، بۆ ئەوەى هەم دڵگەرمانەتر بەندایەتى بکات و هەم هاتنەدى بە شتێک لە بەرھەم و سوودەکانى ئەو ئەرك و خواپەرستى یانە بکاتە سەنگى مەحەک و تەرازووى ئەندازەى چاک یان خراب تەنجامدانى ئەو ئەرك و خواپەرستیيانە.

جا ئەو ئەیمەش لێرەشدا لە کۆتایى توێژینەوێى پۆژووگرتن و ئیعتیکافەو، هەول دەدەین بە کورتى ئاماژە بە بەرھەم و کەڵکەکانى هەرکامێکیان بکەین.

١- بەرھەم و سوودەکانى پۆژووگرتن :

یەك: پاداشتێك كە بەس خۆى پەرورەدگار ئەندازە و چۆنیەتییه کەى دەزانێ، چونکە خۆى بەرزو مەزن لە فەموودەى قودسیدا فەرموویەتى: ((کل عمل ابن آدم له إلا الصيام فإنه لي وأنا أجزي به...)) رواه مسلم وأحمد والنسائي، وهك پیشتر لە بەندى یەكەمدا ڕوونمان کردەو.

دوو: شادبوون بە بەهەشتى رازاو و نەپراوێى خۆى بەخشەر، چونکە (أبو أمامة) خوا لێى رازى بێ گوتوویەتى: چوومە لای پیغمبەرى خوا ﷺ و پێم گوت: کردەوێهەکم پێ بلێ کە پێى بچمە بەهەشت! ئەویش فەرمووی: ((عليك بالصوم فإنه لا عدل له) واتە: پۆژوو بگرە چونکە هیچ شتێک هاوتای نیه،

پاشان بۆ جاری دووهم چوومدهو لای هەر فەرمووی ((عليك بالصيام)) رواه أحمد والنسائي والحاكم وصححه، واتە: خەریکی پۆژووگرتن ببه.

س: دوورکەوتنەوهو چهپالەدران لە ئاگری دۆزەخ، چونکە پیغه مبهري خوا ﷺ فەرموویهتی: ((ما من عبد يصوم يوما في سبيل الله إلا باعد الله بذلك اليوم وجهه عن النار سبعين خريفا)) رواه البخاري ومسلم وأصحاب السنن إلا أبا داود^(١)، واتە: هەر بەندەیهک یەك پۆژ لە پێی خوادا ـ یان لە کاتی جەنگ و جیهاددا ـ بە پۆژوویی خوا بەو پۆژە هەفتا ساڵ پێ پووی لە ئاگر ـی دۆزەخـ دوور دەخاتەوه.

چوار: پاکبوونەوهو داشۆردن لە چلک و چهپەری گوناح، چونکە پیغه مبهري ﷺ فەرموویهتی: ((الصلوات الخمس والجمعة إلى الجمعة ورمضان إلى رمضان مكفرات لما بينهن إذا اجتنبت الكبائر)) رواه مسلم، کە پێشتر لە بەندی دووهمدا تەرجه مەمان کردووە.

پینج: پارێزکاری (تقوى) بەرەمی پۆژووگرتنە، وهك خوای پەرورەدگار فەرموویهتی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾ البقرة^(١٨٣)، واتە: ئەي ئەوانەي بپواتان هێناوه، پۆژووگرتنێتان لەسەر نووسراوه وهك چۆن لەسەر ئەوانەي پێش ئێوه پێویست کرابوو بۆ ئەوهي پارێزکاریی بکەن.

شەش: پۆژووگرتن قوتابخانەي تێدا فیڕسوون و ڕاهێنران لەسەر ڕەوشتە بەرزو جوانەکانە، وهك: لێبوردن و ڕقی خۆ قوتدانەوهو ئارام گرتن (صبر) و، جلەوی ئەفس توندکردن و خۆمەرزەم کردن لە ئاقار ئارەزووەکاندا، هەر بۆیەش خوای پەنهان بین و کاریبەجێ پۆژووگرتنی بە قەلغان و سوپەر پێناسە کردووە

(١) بڕوانە: (شرح صحيح مسلم)، ج ٥، ص ٣٠٨٧.

فهرموویه تی: ((والصيام جنة فاذا كان يوم صوم أحدكم فلا يفرث ولا يصخب ولا يجهل فإن شاتمه أحد أو قاتله فليقل: إني صائم مرتين)) رواه مسلم وأحمد والنسائي، وهك پیشت له بهندی یه که مدا پرونمان کردوته وه.

که واته نهو که سانه ی که به هانه ی به پوژوو بوونه وه خویان توو په و تۆسن و مؤن و مرچ ده که نه و له گه ل سیبه ری خویان به شه پ دین، با ناگادار بن که پوژوو که یان بهس خۆتینوو برسی کردنه وه پوژوو نه که شهرع داوی کردوه.

حدوت: په یدابوون و به هیژبوونی خهسله تی به رزو په سهندی نه مینداری (الأمانة) و ههست کردن به چاودی ری خوی پنهان بین، چونکه بابای پوژوو وان نه گهر ته نیا له بهر خوا نه بیّت و ههست به ناگادری و چاودی ری وی نه کات کاتیک که خه لگی لی دیار نه بی ده توانی پوژوو که ی بشکینن، بی نه وه ی هیچ کهس پی سی بزانی، پیشت ریش پرونمان کرده وه که مه بهست له رسته ی: ((الصيام لي وأنا أجزي به))، رواه البخاري وأبو داود، که له فهرمووده ی قودسی خوی بی وینه دا هاتو هه ر نه وه یه که گوتمان.

ههشت: په یدابوون و به هیژبوونی ئیراده و عه زیمه ت له سر دینداری و خواپهرستی، چونکه وهک چۆن نه ندانه کانی جهسته به جوولاندن و کارپی کردن و وه رزش به هیژ ده بن و پته و ده بن، ویست (إرادة) ی ئینسانیش به هه مان شتوه، جا که سیک له به یانییه وه هه تا ئیوار خۆی له هه مو نه و شتانه بگریته وه که پوژوو یان پی ده شکن، وهک خواردن و خواردنه وه و خۆپشانندن وه و تۆ (مني) هاتنه وه، یان پوژوو یان پی سوک ده بن^(۱) وهک: درؤ غه یبه ت و قسه ی ناشیرین و روانینی هه رام و قسه و ره فتاری پووج (لغو) و زیاده له پیویست خه و تن و قسه کردن... هتد، هه ر بویه ش خوی کار به جی یان پیغه مبه ری خوا ﷺ

(۱) (ابن حزم) پای وایه، که هه مو نه و گوناخانه ی قه دهغه کران دهنه هۆی پوژوو شکاندن! پروانه: (الغلی)، ج ۶، ص ۱۲۱، مسأله: ۷۳۴ (ويبطل الصوم أيضا تعمد كل معصية أي معصية كانت).

فه رموویه تی: ((فإذا كان يوم صوم أحدكم فلا يرفث ولا يصخب ولا يهمل)، به ئی بیگومان بابایه کی وا ورده ورده ده بیته خاوه نی ئیراده و عه زمیکی پته وو دامه زراو له سهر طاعه ت و چاکه کاری و له به رانبهر گوناح و خراپه کاریدا.

نۆ: پوون و صافبوونی بیرو زهین و به هیژبوونی عه قل و هۆش له سهر جی به جی کردنی نه رک و چالاکیه کانیان، چونکه شتیکی ناشکراو جه ریئنه پاره که کهم خۆری و خالی بوونی گه ده (معدة) کاریگه ریه کی زۆری ههیه بۆ ئازادبوونی عه قل و ده ست ئاوه لا بوونی بۆ پیرکردنه وه و پامان و وردبوونه وه و هه لێنجان و شت له بهرکردن و... هتسد، ههر بۆیه ش له (لقمان الحکیم) خوا لیتی رازی بئی گێپه راره ته وه که به کوره کهی خۆی گوته^(۱): ((يا بني إذا امتلأت المعدة نامت الفكرة، وخرست الحکمة وقعدت الأعضاء عن العبادة))، واته: ئه ی کوره شیرینه کهم! ههر کات گه ده په روو عه قل ده نوی و هۆش لال ده بئی و نه دامه کانی ش له خواپه رستی سست ده بن.

ده: پۆشنبوونه وه ی دل و ده روون، ئه مێش راستیه کی روونه بۆ ههر که سینک که وه ک شه رع گوته ویه تی به پۆژوو بوویی، (أبو حامد الغزالي) خوا لیتی رازی بئی له وبار وه گوته ویه تی^(۲): ((والإنسان رتبته فوق البهائم لقدرته بنور العقل على كسر شهوته ودون رتبة الملائكة لاستيلاء الشهوات عليه وكونه مبتلى بمجاهدتها، فكلما انهمك في الشهوات انحط إلى أسفل سافلين والتحق بغمار البهائم. وكلما قمع الشهوات ارتفع إلى أعلى عليين والتحق بأفق الملائكة، والملائكة مقربون من الله عزوجل، والذي يقتدي بهم ويتشبه بأخلاقهم يقرب من الله كقربهم...))، واته: وه ئینسان په له و پایه ی له سه رووی ئاژه لانه وه یه چونکه به پووناکی عه قل ده توانی جله وی ئاره زووی خۆی بگه ی، وه له خوار

(۱) بیروانه: (الفقه الإسلامي وأدلته)، ج ۳، ص ۱۶۱۸.

(۲) بیروانه: (أحياء علوم الدين)، ج ۱، ص ۲۳۶.

پلەي فریشتانەو هیە، چونکە ئارەزووەکان بەسەریدا زالن و بەسەر شکاندنەو و جەلەو توندکردنیان تاقی کراوەتەو، جا ئینسان هەتا زیاتر سەرگەرمی ئارەزووەکانی بێت پتر بەرو نزمی دەچی و دەچیته ریزی مالاتەو، وە هەتا چاکتر ئارەزووەکانی کپ بکات و کۆنترۆل بکات باشتەر بەرو بەرزی دەچی و دەگاتە ئاسۆی بلندی فریشتەکان، جا بێگومان فریشتەکانیش لە خوای زال و پایە بەرز نزیک خراون، کەواتە هەرکەسیکیش چاویان لێ بکات و خۆی وەک وان لێ بکات لەپەرەوشت و خەسلەتەکاندا ئەو وەک ئەوان لەخوا نزیک دەبێتەو.

یازدە: بەرھەمیکی دیکە پۆژوو گرتن راھینانی ئینسانە لەسەر پێک و پێکی (نظام) و خوێنپۆتە گرتنی، چونکە لە کاتیکی دیاریکراو وە چەند شتیکی دیاریکراوی لێ قەدەغە دەکری و هەتا کاتیکی دیاریکراو نابێ توخیان بکەوی، ئەمەش چاکترین مەشق و راھینانە لەسەر ئەسلی پابەندی (التزام) بە پێک و پێکییەو لە هەموو بوارەکانی دیکە ژیان و گۆزەراندا.

دوازدە: بەھێزکردنی هەست و نەستی باریەتی و یەکرەنگی و یەکریزی لەنیوان مسولماناندا لە سەرتاسەری جیھان و سەرچەم تومەتدا، چونکە هەموویان تێکراو وێکرا بەپۆژوو دەبن و پاشان کۆتایی بەپۆژووگرتنیان دین و جەژن دەکەن.

سێزدە: گەشە پێدان و پتەوکردنی سۆزو بەزەیی و پەرۆشی سەبارەت بەھەژار و نەدارو برسییان، چونکە وەک ئاشکرایە پۆژووی مانگی پرەمەزان برسی و تینوو بوونیکی گشتی و ناچارییەو دەوڵەمەند و نەدار حەقەن دەبێ برسی و تینووبن، جا ئەگەر بۆ ئاتاج و نەدارو برسییەکان حالەتێکی ئاسایی یە، چونکە پێوەی راھاتوون! ئەو بێگومان بۆ دەوڵەمەند و دەستپۆشتوو تێرو پرەکان حالەتێکی پزێرەر و نااسایی یەو بەو حالەتە نااسایی یە کاتییە خۆیان لە حالەتی ئاسایی و بەردەوامی هەژار و نەدارەکانیش ناگادار دەبن، وەسەرئەجام ئەگەر وێژدانیان پێشتر خەوتوو و بووبێ بیدار دەبێتەو و ناگاداریان دەکات کە هەوڵێکیان بۆ بدەن کاریکیان بۆ بکەن و، بەمەش پەییوەندییە کۆمەلایەتییەکانی نێوان

كۆمەلگا پتەوو توندو تۆل دەبن و تۆكمە دەيىت.

چواردە: ۋە بەرھەم و سوودىكى دىكە پۆژوگرتن برىتيە لە پەخساندى دەرفەت و بواريكى باش بۆ فېربوونى زانست، بەتاييەت شارەزابوانى قورئان كە خویندن و بىر ليكردنە ۋە تىگەيشتنى يەككە لە گەورەترين جۆرەكانى خواپەرستى و كاريگەرترين ھۆيەكانى تەزكەي نەفس و لە خوا نزيك بوونە ۋە.

پازدە: ۋە لە كۆتاييدا: يەك دىكە لە بەرھەم و شوینەوارە چاك و پاك و شەرىفەكانى پۆژوگرتن ئەو يە كە دەيىتە ھۆي تەندروستى (الصحة) ولەش ساغى بەھۆي: أ- پشودان و ئاسوودەبوونى گەدەو كۆنەندامى ھەرس و باقى كۆنەندامەكانى دىكەي نۆو جەستە.

ب- نۆي بوونە ھۆي خانەو شانەكان (الخلايا والأنسجة) جەستەو قوتاربوون لەو خانەو شانانەي كە پېربوون و لەكاركەوتوون.

ج- پزگاربوونى جەستە لە پاشاۋەي خۆراكە ھەرس نەكراۋەكان و ماددە پەزمەندەبوو زیادەكان، بەكورتى: خۆ بۆركردن و خۆ تەتەلەو لەبىژنگدانى جەستە.

د- پى ئاسان بوون بۆ زالبوون بەسەر ئەو جۆرە نەخۆشيانەدا كە پارىژ نەكردن لە خواردن و خواردنە ۋە بە گشتى، يان ھەندىك جۆرە خواردن و خواردنە ۋە ھۆكاري مانە ۋە پەرستاندننە، بۆ وینە: پارىژكردن لە شىرنەمەنى بۆ نەخۆشى شەكرەو... ھتد.

ديارە ھەر بۆيەش كە پىغەمبەرى خوا ﷺ فەرمويەتى: ((صوموا تصحوا)) رواه ابو نعيم وابن السني عن أبي هريرة ﷺ ۋە ھو حديث حسن، واتە: بە پۆژووين لەش ساغ دەبن، يان لەشتان ساغ دەيىتە ۋە^(۱).

(۱) بۆ نووسىنى ئەم باسە (بەرھەم و سوودەكانى پۆژوگرتن) سوودىكى باشم لە كىتەبى (الفقه الاسلامي وأدلته) د. ۋەبە الزحيلي، ج ۳، ص ۱۶۱۷-۱۶۱۹، ط ۴ ۋە رگرتەو.

بە ئۆی خۆینەری بەرێز!

ئەمانەن بەرھەم و سوودەکانی پۆژوگرتن ھەر بۆیەشە کە خۆی کاربەجێ گرتنی پۆژووی مانگی پەمەزانی کردووە بە یەکیەک لە پێنج پایە و بنەرەتەکانی ئیسلامەتی و مەسولمانەتی مەزھبی موسولمان، وە ھەر بۆیەش وەک چۆن پێتوێستە دایک و باب سەرپەرشتکاری منداڵ، منداڵە کەیان لە ھەوت سالتییەو^١ لەسەر نوێژکردن پابھێتن، بەھەمان شێوەش زۆربە ی زانایان بە پێتوێست یان لانی کەم بە سوننەتیان زانیووە، کە منداڵ لەسەر پۆژوگرتنی پەمەزانی پابھێتێ هەرچەندە ھەتا بالغ نەبێ لەسەری فەرز نابێ، وەک (ابن حجر العسقلانی) لە (فتح الباری) یە کەیدا ھیناویەتی^(١).

٢- بەرھەم و کەلکی چوونە ئیعتیکافەو

خۆینەری بەرێز و خۆشەویست!

دەتوانین بەرھەم و سوودەکانی چوونە ئیعتیکافەو^١ لە چەند خاڵێکدا بنووسین بەلام لە سۆنگەی ئەووە^٢ کە حیکمەت و بەرھەمی بەرزی ئیعتیکاف ھەرچەندە زۆرین بەلام سەرچەم لەیەک جوغزدا کۆدەبنەووە کە بریتییە لە (بەخۆداچوونەووە لەخوا نزیک بوونەووە) بە پەسەندم زانی کە خاڵ بە خاڵی نەکەم و یەکیینەو بەسەریەکەووە بێخەمە پروو:

ھەموو ئینسانێک پێتوێستی بەو^٣ ھەبە کە نێوہ نیو^٤ خۆی لە گرمەو زرمە ی ژیان و گوزەرانی قەلەبالتی و جەنھالی نیو کۆمەلگا بدزیتەووە لەگەڵ خۆیدا خەریک بیت و لەگەڵ خۆی پەروردگار و بێوینەیدا سەرگەرمی پازو نیازو پارانەووە بێرکردنەووە پامان بیت و:

(١) بڕوانە: (فتح الباری)، ج ٤، ص ٧١٥، (باب: صوم الصبیان).

أ- ئاورپك له رابردووی خۆی بداتوه داخۆ هەر له کاتی بائع بوونییهوه چی کردوه
چی نه کردوه له چاکه و خراپه، چی کردوه له چاکه و طاعت تاکو سوپاسی
خوای له سهر بکات و لێی زیاد بکات، وه چی کردوه له خراپه و گوناح تاکو لێی
په شیتمان بێته وه و په ریزی خۆی لێ پاک بکاته وه.

ب- سهرنجیکێ ئیستای و واقعی ژیان و گوزهرانی خه لک و ده ور بهری و کۆمه لگاکه ی
بدات داخۆ دووری و نزیکه له نایین و به رنامه ی خوا وه چۆنه و نه ویش نه رکی
سهرشانی چیه و پتویسته چی بکات بۆ چاک کردن و به ره و خوا و نیسه لام هێنانی و
پاکسازی و چاکسازی کردنی!

ج- ته ماشایه کی ناینده ی خۆی بکات و به ره و هه وارو مه نزلگای کاتی گۆرو
به رزه و یه که جاری و هه می شه یی دوا پۆژ پروانی و ورد بێته وه و پابمێنی و
دابمێنی! داخوا چی بۆ نه و سه فه رو کۆچ و کۆچبار وه مه نزلگا و هه وارگانه
ئاماده کردوه!

به ئی: مادام پێغه مبه ری هه لئبارده وه هه ره پایه به رزی خوا ﷺ پتویستی به وه
بووبی که به لای که مه وه سالی ده پۆژ ده پۆژی کۆتایی په مه زان- به چیتته نیو
ئیعتیکافه وه به ته نیا سهرگه رمی زیکرو فیکرو ته قوا و طاعت و به رکردنه وه
پامان بێت، ئایا ئیمه ی نقووم بوو- نه گه ر نه ئیم خنکاو- له ده ریای بی ناگایی و
هه لئو په لئو گوناح و دنیا دۆستیدا هه و جار هه و جار پتویستیمان پتی نیو په کمان
له سه ری نه که وتوه؟! بێگومان با، به لām لێره دا به پتویستی ده زانم وه لāmی دوو
نیشکال بده مه وه که له سهر مه سه له ی (ئیعتیکاف) هه لده ستن:

یه: ئایا له کاتیکدا ده بینن بارودۆخی مسولمانان هێنده شه رزه و شێواوه
ماقووله و ده گوئێ واز له خه لک و کۆمه لگا به یئن و له کوئێ مزگه و تیکدا
سهرگه رمی ئیعتیکاف بێن؟!

جا لە ۋەلامى ئەم پرسیارو ئىشکالەدا دەلێین: ما دام پێغەمبەرى خوا ﷺ سەرەپای ئەو ھەموو ئەرك و کارە گەرەمەزنانەى پێغەمبەرایەتى کە بە ئەستۆدەپەو بوون ون کە بێگومان لە ئەرك و کارى ھەرکەسێک قورسترو مەزنترو بوون ون، بە پێویستى زانیبێ کە بە لای کەمەو سالى دە پۆژ بچیتە ئیعتیکافەو، دیارە ئەو چوونە ئیعتیکافەو شتێکی ھێندە گرنگو پێویستە کە ئەوەندە دینى ئەو کاتەى بۆ تەرخان بکړئو ئەویش ئەرك و کارێکە لە پیزی ئەرك و کارە گرنگەکانى دیکو پێویستە ھەقى خۆى بدریتى، ھەر بۆیەش زۆرەى ھەرەزۆرى زانیانى پۆچووو لێکۆلەرەو، چوونە ئیعتیکافیان ئەک ھەر بە سوننەت بگرە بە سوننەتێکی داکوکی لەسەرکراو (سنة مؤکدة) داناوە^(۱).

ئەجا لە راستیدا ئەو کەسەى کە خۆى پێنەگۆرێ چاکتر خەلکیشى پێناگۆرێو، ئەو کەسەى ناگاشى لە خۆى بپرێ ۋەک تیغى کول ھیچ نابرێ، ۋە کەسیکیش لەماوەى سالیکی رەبەقدا دە پۆژ یان کەمتر یان زیاتر بەتەنیا دانیشتنو پامانو خواپەرستن بە خۆى پەوانەبینى، لە ئاقار خۆیدا زۆر کەمتەرخەمە، بە تاییەت ئەگەر لەو جۆرە کەسانە یێت کە کارو چالاکی نێو خەلک و کۆمەلگای ھەبێ.

دوو: پەنگە زۆر کەس کە باسى ئیعتیکاف دەکړى یەکسەر خەلۆکێشانى ھەندێک لە ئەھلى تەریقەتى یێتە بەرچاوى زەین و خەیا!

بەلام بێگومان خەلۆکێشانو چلەکێشانى ھەندێک لە ئەھلى تەریقەت زۆر لە چوونە ئیعتیکافەو دوورەو ھێندەى ئاسمان و رێسمان لەیەک جیان، جا ھەرچەندە پەنگە لەسەرەتاو و شەى خەلۆکێشان کە کورد بە کاریانھێناو ھەم لە زەین و ھەم لە واقعیدا کتومت ئیعتیکافى گەیاندى، بەلام بێگومان ئێستا زۆر لەیەک دورو بگرە ھەندێک جار دژو پێچەوانەشن، چونکە ئەسلى ئیعتیکاف بریتىە لە مزگەوتدا

(۱) بڕوانە: (فتح الباری)، ج ۴، ص ۸۰۷.

مانەو» بەمەبەستی خواپەرستی^(١)، وە دەبێت بابای (معتکف) لە میانەی ئیعتیکافە کەیدا سەرگەرمی زیکرو فیکر بێت بە تاییبەت قورئان خوێندن و تێوەڕامانی^(٢)، وە ئەنیا ئامانجیشی دەروون پاکبۆنەووە چاک بوون و لەخوا نزیک بوونەو» بێت، وە سوننەتە بابای چووە ئیعتیکافەو بە پۆژوو بێت و پاشان زوو بەربانگ بکاتەووە درەنگیش پارشیو بکات!

بەلام ئەوانە ی که لەم پۆژگارەدا دەچنە خەڵوێکشانەو، کەمتر وایە سنوورو ئادابەکانی شەرع پەچاوێکەن، هەم لە شوێنی تێدا چوونە خەڵوێوە، کە بەزۆری لە ئەشکەوت و شوێنی پەڕیدەو چەپەک و تاریکدا ئەنجام دەدرێ، ئەک لە مزگەوتدا! وە هەم لە ماوە کەیدا کە بە زۆری چل (٤٠) شەویان پێ دەچێ، وە هەم لە چۆنیەتیە کەیدا کە کەمتر وایە قورئان خوێندنی تێدایێ و بەدەگمەنیش نەبێت خواردن و خواردنەوێان نابێت و شەوو پۆژ بە پۆژون! وە هەم لە ئامانجیدا کە زیاتر بابای خەڵوێکیش مەبەستی کەشف و کەرەمەت و دیتنی شتی عەجایب و ئاناسییە!

جا دیار» هەر بۆیەشە کە دەبینین لە سۆنگەی چوونە ئیعتیکافەو ئینسان ئەو بەرھەم و سوودانە ی چنگ دەکەون کە شەرع پەسەندی کردوون، وەک زیادبوون و گەشەکردنی ئیمان و تەقوا و ئیخلاص و تەزکیە بوونی دەروون و دنیا لەلا گچکە بوونەووە بە کەمگرتن و بەهەشت لەلا شیرینتر بون و زیادبوونی ئارەزوو و ئیشتیاقی دیداری خۆی پەرورەدگار و ... هتد.

بەلام بەهۆی خەڵوێکشانەو» - مەگەر ئەوانە ی سنوورو ئادابە شەرعییەکانی تێدا پەچاوێکەن کە ئەو کاتەش خەڵوێکشان و ئیعتیکاف کردن دەبنە دوو وشە ی هاو و اتا (مترادف) - بەزۆری ئینسان تووشی ئەنجام و بەرھەمی شووم و بێ خێری وەک: لەخۆبایی بوون و خۆپێ چاکبوون و خۆلی گۆزان، قسە بزرکاندن و وێژنە ی سەپرو

(١) بڕوانە: (شرح صحیح مسلم)، ج ٥، ص ٣٤١٧.

(٢) بڕوانە: (المجموع)، ج ٦، ص ٥١٥-٥١٦.

سەمەرە کردن که له زاراوی (تصوف) دا (شطحات) ی پێ دەلێن، وه تەنانەت جاری وا هەیه بەهۆی هیچ نەخواردن و نەخواردنەوه-یان زۆر کەم- وه نەخەوتن و خۆتەشکەنجەدان و تەنیاپی و تاریکی و ترسان و فیل و تەلە کەمی جندو شەیطانەکانەوه تووشی شیتێ و تیکچوونیش دەبن، یان بەلای کەمەوه گۆرانیکیان بەسەردا دی کە دەبنە ئینسانی نااسایی و نامۆ نەگونجاو!

خوای زاناو کاربەجیش فەرموویەتی: ﴿وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرِجُ نَبَاتَهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَالَّذِي حَبِثَ لَا يَخْرِجُ إِلَّا نَكِدًا...﴾ (الأعراف ٥٨) واتە: وه خاکی بە پیت بەفەرمانی پەرورەدگاری پرۆهەکی-بەرەمەداری- لێ دەپوێ، بەلام ئەوهی پیس و بێ پیت بیت شتی نەگەت و بێ خێر نەبێ سەوز ناکات.

سا خوایه بە لوتف و کەرەمی خۆت هیدایەتەمان بدە که موو بەموو پابەندی شەریعەتە کەت بینو هەنگاو بە هەنگاو پێبازی پێغەمبەرە کەت ﷺ بگرین و لەسایە پابەندبێ بە بەرنامە کەت و فەرمانبەرییمان بۆ پێغەمبەر کەتەوه هەمیشە بەرچاو پروون بینو له خەم و گرفت و گرفتارییه کانی دنیاو دواڕۆژ پرەخسین.

ئەلێرەشدا پاش سوپاس و ستایشی خوای بەخشنده و بەخشەر، کۆتایی بە تۆیژینهوهی ئەم سێیه مین درووشمی خوایە رستییه دێنینو، بە پشتیوانی خوا دەچینه سۆراغی درووشمی چوارەم که حەج و عومرەیه.

Alibapir

archive.org/details/@alibapir

Alibapir

www.alibapir.net

English - عربي - کوردی



Alibapir

Alibapir

Alibapir

Alibapir



چوارہمین درووشمی خواہ پهرستی

حاج و عمره کردن

(الحج والعمرة)



- پێناسە و پلە و پایە و حوکمی حەج و عومرە.
- جۆرەکانی حەج و عومرە و مەرجەکانیان.
- میقاتەکان و شوێنەکان (المواقیت الزمانیة والمکانیة) ی حەج و عومرە.

- پایە و فەرزی سوننەتەکانی حەج و عومرە.
- ئەو شتەنەی کە لە ماوەی ئیحرام دا حەرامن.
- چۆنیەتی ئیحرام شکاندن و تەواوکردنی حەج و عومرە.
- چۆنیەتی حەج و عومرەکردن.

ئەم بەندهش لە دوو خاڵ پێکھاتووە:

یەك: حەجی مائناوایی (حجة الوداع) ی پێغەمبەری خوا ﷺ.

دوو: چۆن حەج و عومرە دەکەیت؟!

- چەند ورده بابەتیکی دیکە لەبارەی حەج و عومرەوە، کە حەوت ورده بابەتی گرنگی گرتوونە نیوخۆ.
- بەرھەم و سوودەکانی حەج و عومرە.

دئی خوشکردن

خوینەری بەرپێزو خوشەویستم!

حەج و عومرە چوارەمین درووشمی دینداری و خواپەرستی ئینسانی مسوڵمانان و حەجیش پێنجەمین کۆلەکو پایەیی ئیسلامەتییه! وە لە راستیدا مەگەر لە نوێژدا نەگەرنا لە هیچ جۆرە خواپەرستییهکی دیکەدا هیندەیی حەج و عومرە بەندایەتی و گەردن کەچی ئینسان بۆ خوای پاک و بێ وێنەو تاك دەرناکەوێ و نادەرەوشیتەوه.

بەتێ بەراستی حەج و عومرە جۆرە خواپەرستییهکی یەكجار تایبەتی و ناوازه و سەر سووڕهیتنەرن و حیکمەت و نهیتی گەوره گەورهی جوارو جۆریان تێدان و، هەتا بلیتی تێوه پامان و سەرنج دانێ وردو قوول هەلەگرن.

جا هەرچەندە زاناو پێشمهوايانمان خوا پاداشتی هەره چاکیان بداتەوه و هەرچی زیاتر پلهو پایەیان بەرز بکاتەوه زۆر ورده کارییان لە توێژینهوهی حەج و عومرەدا کردووه و پوویهتیکی فراوانیان لە کتیبەکانیاندا بۆ باسو خواسی حەج و عومرە تەرخان کردووه،^(۱) بەلام ئێمه وەك عادەتی خۆمان لەم کتیبەدا زۆر ناچینه نێو

(۱) بۆ وێنە سەرفەرمی ئەم سەرچاوانە بەدە، کە بۆ نووسینی ئەم ئیکۆلۆگیکە وێه پێشتم پێشان بەستووه:
(۱) (کتاب الموطأ) للإمام مالك، كتاب الحج، ص ۲۷۳-۲۶۰. (۲) (المفني والشرح الكبير) ج ۳، ص ۱۵۹-۵۹۱. (۳) (المجموع شرح المذهب)، ج ۷، هەمووی ج ۸، ص ۳۱۸. (۴) (شرح صحيح مسلم)، ج ۵ و ج ۶، ص ۳۱۵-۳۷۲. (۵) (احكام القرآن) لابن العربي، ج ۱، ص ۱۶۷-۲۰۲. (۶) (المجامع لاحكام القرآن)، للقرطبي، ج ۱، ص ۶۶-۷۱۵، و ج ۲، ص ۱-۱۴. (۷) (مجموع الفتاوي) لابن تيمية، ج ۲۶ هەمووی. (۸) (زاد المعاد في هدي خير العباد)، ج ۱، ص ۱۷۱-۲۴۷. (۹) (الغلي شرح الغلي)، لابن حزم، ج ۷، ص ۱-۲۰۹. (۱۰) (بداية المجتهد)، ج ۱، ص ۳۳۰-۳۹۶. (۱۱) (فتح الباري)، ج ۴، ص ۱۵۲-۵۹۱. (۱۲) (سبل السلام شرح بلوغ المرام)، ج ۲، ص ۹۱۹-۱۰۱۲. (۱۳) (العدة على الاحكام شرح العمدة)، ج ۳، ص ۲۷۵-۴۲۷. (۱۴) (الروضة الندية شرح الدرر البهية)، ج ۱، ص ۳۵۶-۴۰۸. (۱۵) (الدالة الرضية)، ص ۱۴۰-۱۶۲. (۱۶) (الفقه على

ورده کارییه کانی هه موو مه سه له و بابه ته کانه وه، خوا یاریی هه ول دده دین که هه رچی پتیسته له باره ی هه ج و عومره وه بزانی له م ده (١٠) بهنده دا بیخهینه پروو: **بهندی یه گه م:** پیناسه و پله و پایه و حوکی هه ج و عومره.

بهندی دووهم: جزره کانی هه ج و عومره و مه رجه کانیان.

بهندی سییه م: میقاته کان و شوینه کانی (المواقیت الزمانیه والمکانیه) ی هه ج و عومره.

بهندی چوارهم: پایه و فه رزو سوننه ته کانی هه ج و عومره.

بهندی پینجه م: نه و شتانه ی که له ماوه ی ئیحرام دا هه پامن.

بهندی شه شه م: نه و شتانه ی که له ماوه ی ئیحرام دا موباح و ره وان.

بهندی هه وه ته م: چۆنیته ی ئیحرام شکاندن و ته واوکردنی هه ج و عومره.

بهندی هه شته م: چۆنیته ی هه ج و عومره کردن.

نهم بهنده ش له دوو خال پێک هاتوه:

یه ک: هه جی مالتاواپی (حجة الوداع) ی پیغه مبه ری خوا ﷺ .

دوو: چۆن هه ج و عومره ده که ی؟!

بهندی نۆیه م: چهند ورده بابه تیکی دیکه له باره ی هه ج و عومره وه، که هه وت ورده بابه تی گرنگی گرتونه نیتوخ .

بهندی ده یه م: به ره ده م سووده کانی هه ج و عومره.

المذاهب الخمسة) محمد جواد مغنیه، ص ١٨٩-٢٨٨. (١٧) (فقه السنة) للسید سابق، ج ١، ص ٦٣٣-٧٨١. (١٨) (المفصل في احکام المرأة والبيت المسلم)، د. عبدالکریم زیدان، ج ٢، ص ١٤٧-٤٦٠. (١٩) (الفقه الاسلامي وأدلته)، د. وهبة الزحيلي، ج ٣، ص ٢٠٦-٢٤١٦. (٢٠) (الوجيز في فقه السنة والكتاب العزيز) تأليف عبدالعزيز بن بدوي، ص ٢٢٩-٢٧٦. (٢١) (فتاوي مهمة تتعلق بالحلج والعمره) الشيخ عبدالعزيز بن عبدالله بن باز.

لە خواى پەرورەردگارو بەخشەريش داواكارم كە هيدايتەم بدات بتوانم لەدوو تووى ئەم دە بەندەدا پرووى گەش و جوانى ئەم دوو جۆرە خواپەرستىيە بەرزو مەزنە وەك خۆيان پيشان بەم، كە بەراستى ئىنسان هەتا زياتر تىيانەو بەرامبەتتى- بەتايبەتتى ئەگەر بە قىسمەتتى بى ئەنجاميان بدات- چاكتر زانايى و كاربەجىيى خواى دادگەر و كاربەجىيى بۆ ئاشكرا دەبىت و تى دەگات كە بۆچى خواى پەرورەردگار حەجى كردو بە پىنجەمىن پايدى ئىسلامەتتى، يەككە لە درووشم و نيشانە ھەرەگەرەو گرنگەكانى دىندارىيى و خواپەرستىيى ئىنسانىيە مسولمان و خەلك و كۆمەلگاي مسولمان!

و بۆچى- بە پىنجەوانەو- بەجى نەھىنانى حەجى بە سىما و نيشانەى ئەھلى كوفر داناو! وەك فەرموويەتتى: ﴿...وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيْلًا وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ اللّٰهَ غَفِيْرٌ عَنِ الْعٰلَمِيْنَ﴾ (١٧) آل عمران، واتە: وە ھەقى خوايە لەسەر خەلكى كە ھەر كەسك بۆى لواو پىي بۆ ئاچووغ بوو حەجى مائەكەى بكات، ھەر كەسك كىش كافر بوو، ئەو بەگومان خوا بى نيازە لە تىكرای جىھانيان.

شارەزوور/ ھەلەبجە

١٢ ى رمضان ١٤٢٠

١٩٩٩-١٢-٢٠





به ندى يه گهم

پيناسه و پله و پايله

حه چ و عومره





خوا پشتیوان بێ ئەم بەندهدا هەركام لە (پێناسە)ی حەج و عومرەو (پلەو پایە) و (حوکم) یان لە خالێکی سەر بەخۆدا دەخەینە پەروو:

١- پێناسەی حەج و عومرە:

تێکرای زانایانی زمان لە سەر ئەوە پێکهاتوون کە وشەی (حەج) کە بە (حَجّ) و (حَجّ) دەبیژێر^(١) - لە ئەسلی زمانی عەرەبیدا بە مانای: جێی مەبەست (قصد)^(٢) دێ، هەندێکیشیان بۆ وێنە: (خليل بن أحمد الفراهيدي) - وشەی حەج لە زاراوەی زمانزاناندا بە (كثرة القصد إلى معظّم)^(٣)، واتە: (زۆر پووتیکردن و سەردانکردنی بە مەزن گیراویك) مانا دەکەن.

وشەی عومرە (عمرة)ش لە ئەسلی زماندا بە مانای سەردان (زيارة) دێ^(٤).

لە زاراوەی شەرعیشتدا وشەی حەج بەچەند جۆریك پێناسە کراوە کە لە نێو پەرۆکدا یەکن، بۆ وێنە: (القصد إلى البيت الحرام بأعمال مخصوصة)^(٥)، واتە: چون بۆ مائی خوا (کابە) بەچەند کردەوێهکی تایبەت.

یان: (الحج: قصد موضع مخصوص وهو البيت بصفة مخصوصة في وقت مخصوص بشرائط مخصوصة)^(٦)، واتە: حەج کردن بریتیه لە چوون بۆ شوێنێکی تایبەت - کە

(١) پڕوانە: شرح صحيح مسلم، ج ٥، ص ٣١٥٥، وە: (المعجم الوسيط)، ج ١، ص ١٥٦، (نوی) گوتوویدی: (حج) بە سەری (ح) چاوگ (مصدر) و بە سەرو ژێر (حَجّ) یشی ناو (أسم)، وە پڕوانە: (أحكام القرآن) لأبن العربي، ج ١، ص ١٦٩، وە پڕوانە: (فتح الباري)، ج ٤، ص ١٥٢.

(٢) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

(٣) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

(٤) پڕوانە: (شرح صحيح مسلم)، ج ٥، ص ٣١٥٥، وە: (أحكام القرآن)، ج ١، ص ١٦٩.

(٥) پڕوانە: (فتح الباري) ج ٤، ص ١٥١، وە: (شرح صحيح مسلم)، ج ٥، ص ٣١٥٥ (لە پەرۆزدا).

(٦) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

مائی خواپه - به شیوهیه کی تایبته، له کاتیکی دیاریکراودا، به چهند مەرجیکی تایبتهوه.

عومرپهش له زاراوهی شهرعدا ئاوا پیناسه کراوه:

سەردانی مائی خواپه به ئیحرام بهستو سوورپانهوه به دهووری کابه داو هاتنو چون له نیتوان صفاو مهروه داو تاشینی سەر یان کورتکردنهوی^(۱).

به کورتی: هەركام له هەج و عومرپه له زاراوهی شهرعدا بریتین له سەردانی مائی خوا - که کابهیه - (بیت الله الحرام)^(۲) وه هەر کامیکیان له چهند پایه و فەرزو سوننه تیک پێک دین.

ئەوهنده ههیه هەج چەند ئیمتیازیکی به سەر عومرپه دا هەن، که گرنگترینیان راوهستانه له عەرپهات، که پایه و کۆله گهی سەرەکی هەج، وه ک پیغه مبهەر ﷺ فەرموویهتی: (الحج عرفة) رواه أصحاب السنن، واته: هەج کردن راوهستانه له عەرپهات.

۲- پله و پایه ی هەج و عومرپه:

هەم خۆی بپۆینه و هاوهل و هەم پیغه مبهری سەروهریشمان ﷺ له زۆر دهقی قورئان و سوننهت باسی هەج و عومرپه و پایه و فەرزو سوننهته کانیان کردوه و بهرزی پله و پایه یان و گهرهیی خێرو پاداشتی ئه نجام سەردانیان خستۆته روو، که ئیمه چەند دهقی که له هەر کامیکیان به نمونه دێینهوه:

(۱) بپروانه: (المفصل)، ج ۲، ص ۱۶۷، وه: (فقه السنة)، ج ۱، ص ۷۶۳.

(۲) بۆیه کابه (کعبه) به (بیت الله الحرام) ناوێراوه، چونکه زیده حورمهت و پێزی ههیه به سەر شۆینه کانی دیکه داو چەند شتیکی تێدا حەرام کراون له شۆینه کانی دیکه دا موباح و رهوان.

یهك: له قورثانییدا:

* ﴿وَأَيُّمُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ...﴾ (البقرة ۱۹۶) واته: وه حه جو عومره بو خوا تهاوا بکهن.

* ﴿...وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَفِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ﴾ (آل عمران ۹۷) پیشت تهرجه مه کرا).

■ ﴿...وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ﴾ (الحج ۲۷) واته: وه به نیو خه لکیدا جار بده بیئ بو حه ج، به پی یان به سواری هه ر ولاخیکی له رولاواز - به هو ی ری دی دور برینه وه - که له هه مو رییه کی دور وه دیئ.

دوو: له سوننه تدا:

■ ((عن أبي هريرة رضی اللہ عنہ قال: سئل رسول الله ﷺ أي الأعمال أفضل؟! قال: إيمان بالله ورسوله، قال: ثم ماذا؟ قال: حج مبرور)) متفق عليه، واته: پرسیار له پیغه مبه ری خوا ﷺ کرا: چ کرده وه یه ک چاکتره؟، فهرمووی: پروا- یه کی پتهو- به خواو پیغه مبه ره که ی، گوترا: نه دی دوا ی نه وه؟ فهرمووی: حه چیکی تیرو تهاوا ^(۱).

* ((عن أبي هريرة رضی اللہ عنہ قال: سمعت رسول الله ﷺ يقول: من حج فلم يرفث ولم يفسق رجع كيوم ولدته أمه)) متفق عليه، واته: هه ر که سیئک حه ج بکاتو

(۱) بۆیه وشه ی (مبرور)م به (تیرو تهاوا) لیکن دایه وه، چونکه زانایان به (مقبول)، وه (الذي لا تعاطفه المعصية) وه (الذي وفيت أحكامه ووقع موقعاً لما طلب من المكلف على الوجه الأكمل) ته فسیریان کرده، به وانه: (المجموع)، ج ۷، ص ۴، وه: (فتح الباری)، ج ۴، ص ۱۵۷.

هیچ قسەو^(۱) پەفتاریکی ناشیرینی نەبوو، وە گوناحی نەکرد، ئەو «وہك ئەو رۆژەى كە تییدا لە دایك بوو دەگەرپێتەو» -مال-، (واتە: وەك چۆن منداڵی تازە لە دایك بوو هیچ گوناحیكى نیەو پاك و بێگەردە ئەویش بەهۆی حەجەكە یەوێ ناوا پاك دەپێتەو).

❖ ((عن أبي هريرة رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ: العمرة إلى العمرة كفارة لما بينهما، والحج المبرور ليس له جزاء إلا الجنة)) متفق عليه، واتە: عومرە هەتا عومرە یەكێ دیکە نیتوان خۆیان -لە گوناح- دەسڕنەو، وە حەجی تێرو تەواو جگە لە بەهەشت پاداشتیکی دیکەى نیە.

■ ((عن عائشة رضي الله عنها قالت: قلت يا رسول الله نرى الجهاد أفضل العمل أفلا نجاهد؟ قال: لكن أفضل من الجهاد حج مبرور)) رواه البخاري والنسائي وابن ماجه وأحمد والبيهقي. واتە: عائشە خوا لێى پازى بێ دەلى: گوتم: ئەى پێغەمبەرى خوا ﷺ دەبینین جیهاد چاکترین کردەو یە، جا ئایا جیهاد نەكەین؟! فەرمووی: بۆ ئێوەى ئافرەت حەجی تێرو تەواو لە جیهاد چاکترە^(۲).

■ ((عن ابن عباس رضي الله عنهما أن النبي ﷺ قال: عمرة في رمضان تعدل حجة أو حجة معي)) متفق عليه، واتە: عومرە کردنێك لە پەمەزاندای بار تەقای حەجێكە -یان حەجێكى گەلێ مە-.

(۱) وشەى (رفت) بەمانای جیماو و پێشەکیەکانى و قسەى جینسییانە لەگەڵ ژنان و هەر قسەو پەفتاریکی دژبۆو ناشیرین هاتو، پڕوانە: (فتح الباري)، ج ۴، ص ۱۵۸، وە پڕوانە: (الجامع لأحكام القرآن) للقرطبي، ج ۱، ص ۳۱۴-۳۱۵.

(۲) ئەو فەرموودە بەو شێوەیە لە (المجموع) م نەقل کردو، ج ۷، ص ۴، بەلام (فتح الباري) ئاواى هێناو: (لكن أفضل الجهاد)، پڕوانە: ج ۴، ص ۱۵۷، دیارە دەبێ هەردووکیان هاتن.

* ((عن عائشة رضي الله عنها أن رسول الله ﷺ قال: ما من يوم أكثر من أن يعتق الله فيه عبداً من النار من يوم عرفة)) رواد مسلمان، واتە: لە هێچ پوژیکدا خوا هێندە پوژی عەرەفە بەندەکان لە —سزای— ناگر نازاد ناکات. هەلبەتە دەقی دیکەش هەن، بەلام ئەوانەدی هێنارونەو بەسن بۆ ئیساپاتی بەرزى پلەو پایەو پاداشتی حەج و عومرە.

٢- حوکمی حەج و عومرە:

حەج یەکیکە لە پێنج پایەکانی ئیسلام و زانایان لەسەر ئەو یەکدەنگن^(١) کە لەسەر هەر موسڵمانێکی عاقل و بالغ و ئازاد و خواوەن توانا (مستطیع) فەرزی عەینە، چونکە دەقەکانی قورئان و سوننەت لەو بارەو زۆر پوون و پاشکاو (واضح و صریح)ن، هەر وەها زانایان لەسەر ئەو یەکدەنگن کە ئافرەت و پیاو تێیدا یەکسانن^(٢)، لە تەمەنیشدا تەنیا جاریک فەرزە^(٣).

ئەمەش چەند دەقیکی قورئان و سوننەت کە زانایان کردوویاننە بەلگەی فەرزیوونی حەج و بناغەی یەکدەنگی یان لەو بارەو:

* ﴿...وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَى سَبِيلِهِ...﴾ (١٧) آل عمران

* ﴿...وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ...﴾ (١٦) البقرة

■ ((عن ابن عمر رضي الله عنهما قال: قال رسول الله ﷺ: بني الإسلام على خمس: شهادة أن لا إله إلا الله وأن محمداً رسول الله، وإقام الصلاة وإيتاء

(١) ئەو فەرموودەیە بەو شێوەیە لە (المجموع) م نەقل کردووە، دەین هەردووکیشیان هاتین.

(٢) بڕوانە: (فتح الباری)، ج ٤، ص ١٥٢، وە: (أحكام القرآن)، ج ١، ص ١٦٩.

(٣) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

الزكاة وحج البيت وصيام رمضان)) متفق علیه، واته: نيسلام له سدر پيټنج - پايه - ان بنيات نراوه: شايعه تمان هينان به ده که جگه له خوا هيچ پهرستراو نين، وه که موحه ممد په وانه کراوی خوايه، وه نوټو به رپا کردن، وه زه کات دان، وه حه جی مال - ی خوا -، وه پژوو گرتنی په مەزان.

* (عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: خطبنا رسول الله ﷺ فقال: أيها الناس إن الله قد فرض الله عليكم الحج فحجوا، فقال: رجل: أكل عام يا رسول الله؟ فسكت حتى قالها ثلاثاً، ثم قال ﷺ: لو قلت نعم لوجبت ولما أستطعتم...)) رواه مسلم والنسائي، واته: پيټغه مبهري خوا ﷺ وتاری بژ داینو فهرمووی: نهی خه لکینه! پیگومان خوا حه جی له سدر پیټیست کردوون جا حه ج بکه ن! پیاوټک گوتی: نهی پيټغه مبهري خوا نایا هه موو سالیټکه؟! جا بیډه ننگ بوو هه تا سی جارن گوتیه وه، نه و جار فهرمووی: نه گهر گوتبام به لئی نه وه - هه موو سالیټک - له سدرتان پیټیست ده بوو وه نه شتان ده توانی... نه مه ده باره ی حوکمی حه ج کردن.

ده باره ی عومپه ش زانایان رایان جیوازه هه رچی (شافعي وثوري وأحمد وإسحاق وداود الظاهري وابن عبید)ن به فهرزیان زانیوه^(۱)، هه روه ها هه ر کام له (بخاري^(۲) وابن حزم^(۳) وشوکاني^(۴))یش هه مان رایان هه یه، به لام (أبو حنيفة وأبو ثور ونععي) به سونه تیان داناه^(۵)، وه هه ر کام له (ابن تیمیة^(۶) وصنعاني^(۱) وابن العربي^(۲))یش پشتگیری نهم رایه یان کردوه.

(۱) بېوانه: (المجموع)، ج ۷، ص ۸۵۷.

(۲) بېوانه: (فتح الباري)، ج ۴، ص ۴۳۱.

(۳) بېوانه: (الغلی شرح الغلی)، ج ۷، ص ۵، مسألة: ۸۱۱.

(۴) بېوانه: (الروضة الندية)، ج ۱، ص ۳۶۰.

(۵) بېوانه: (المجموع)، ج ۷، ص ۸، وه: (أحكام القرآن)، ج ۱، ص ۱۶۹.

(۶) بېوانه: (مجموعة الفتاوى)، ج ۲۶، ص ۸.

واش دپته بدرچاو که پای ثوانه راستر بیت که عومړه به فدرز نازانن، چونکه وهك گوتوویانه^(۳): هیچ بهلگه یهك لهوباره وه نیدو پرستې: ﴿وَأْتِمُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ...﴾ ش نایته بهلگه، چونکه پای به هیترتو تویره وانی قورشان لهوباره یه وه نهویه که خوی په روه ردگار فدرمانی کرده به ته واکردن و به ته وای به جی هینانی حدج و عومړه پاش دهست پی کردنیان، دیاره نه مهش بهلگه نیه له سره فدریون له سره تاوه^(۴).

هروه ها لهوباره وه که ثایا حدج کردن وه له سره پای ثوانهش که عومړه به فدرز ده زانن عومړه کردنیس - پیویسته دهست به جی (فورا) بکرین، یان به کاوه خۆ (تراخی)ش هدر دروسته؟ دیسان پایان جیاوازه، هرچی (أبو حنیفة ومالك وأحمد وأبو یوسف وبعض أصحاب الشافعي) پایان وایه که پیویسته دهست به جی بیت^(۵)، به لام (شافعي وثوري وأوزاعي ومحمد بن الحسن) پایان وایه که به کاوه خۆش بیت هدر ده بی و مادام پیش مردن نه نجامی بدات گوناخبار نابی^(۶).

واش پی ده چیت پای یه که به هیترتو چاکتر بیت، چونکه وپرای هه بوونی چهنده ده قیکی سوننهت دوورینی (احتیاط)یشی تیدا یه و هیچ که س نازانی هه تا سبهینی چی لی به سر دی!

(۱) پروانه: (سبل السلام شرح بلوغ المرام)، ج ۲، ص ۹۲۲.

(۲) پروانه: (أحكام القرآن)، ج ۱، ص ۱۶۹.

(۳) پروانه: (الجامع لأحكام القرآن)، ج ۲، ص ۲۸۳، وه پروانه: (مجموعه الفتاوى)، ج ۲۸، ص ۸.

(۴) هه مان سدرچاوهی پیشوو.

(۵) پروانه: (فقه السنة)، ج ۱، ص ۶۳۷.

(۶) هه مان سدرچاوه و بدرگ.

ئەو دەقەنەش کە ئەنجامدانی حج دەستبەجێ (هەورا) دەگەیهێنن، بۆ وێنە:

* ((عن ابن عباس رضي الله عنهما أن رسول الله ﷺ قال: من أراد الحج فليعجل فإنه قد يمرض وتضل الرحلة وتكون الحاجة)) رواه أحمد وابن ماجه والبيهقي والطحاوي، واته: هەر کە سێک ویستی حجێ بکات با پەله بکات، چونکە ئێنسان نەخۆش دەبێ و وڵاخ -وەسیلەی سواریی- بزر دەبێ، نیش و کاری دیکەش دێتە پیش.

* ((عن ابن عباس أن رسول الله ﷺ قال: تعجلوا إلى الحج فإن أحدكم لا يدري ما يعرض له)) رواه البيهقي وأحمد، واته: بە پەله و خێرا بچن بۆ حجێ، چونکە بە کێکتان نازانی چی دێتە پیش.

دیسان زانایان دەربارەی سالتی فەرزکرانی حج پرایان جیاوازه، زۆر بەیان پرایان وایه کە سالتی شەشەمی کۆچی فەرز کراوه، هەندێکیشیان پرایان وایه کە سالتی نۆیەمیان دەیهمی کۆچی فەرز کراوه هەركام له (ابن تيمية وابن القيم) یش ئەم پرایەیان پەسەند کردووە^(١).

دیاره ئەم مەسەلەیهش شتێکی میژووویهو بە هەر باریکیان دابی بۆ ئێمه جیاوازییهکی ئەوتۆی نیه، بەلام بە نیشانهی ئەو کە ئایەتی: ﴿...وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيْلًا...﴾ (آل عمران) پاش ﴿وَاتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّٰهِ...﴾ (البقرة) هاتۆته خوارو ئایەتە کە (آل عمران) یش پوون و پاشکاوێتر فەرزبوونی حج دەگەیهێنێ لێ ئایەتە کە (البقرة) کە مشت و مەری لەسەر» لەوبارەوه، بەتلی بە نیشانهی ئەو وایێ دەچێ پای دووهم بەهێزتر بێت.

(١) پڕوانه: (مجموعه الفتاوى)، ج ٢٦، ص ٧-٩، وه پڕوانه: (زاد المعاد في هدي خير العباد)، ج ١، ص ١٧٥، وه پڕوانه: (فتح الباري)، ج ٤، ص ١٥٢-١٥٣، وه پڕوانه: (الفقه الإسلامي وأدلته)، ج ٣، ص ٢٠٦٥، وه: (فقه السنة)، ج ١، ص ٦٣٣.

بەئىدى دووھە

جۆرەكانى ھەج و عومرىو مەرچەكانيان





خوێنەری بەرپێز!

پاش ئەوەی لە بەندی یەكەمدا زانیمان هەج و عومرە چێن و چۆن و، ئەنجام
دەرانیان چ خێرو پاداشتیکیان هەبێت، حوکمی هەركامیکیان چێد! خوا یارمەتیدەر
بێت لەم بەندهدا لە دوو خالدا هەم جۆره‌كانیان و هەم مەرجه‌كانی ئەنجام دانیشیان
روون دەکەینەوه:

١- جۆره‌كانی هەج و عومرە

تێکرای^(١) زانیان لەسەر ئەو یەكەهنگن که جۆره‌كانی هەج کردن سێ(٣)ن و
هەر سێکیان دروستن، که ئەمانەن^(٢):

أ- (افراد) که بریتیه‌ له‌وه‌ی له‌ پێشدا ئیحرام به‌هەج بیه‌ستری و، کاره‌کانی هەج
تەواو بکری، پاشان عومرە بکری.

ب- (متم) که بریتیه‌ له‌وه‌ی که له‌ مانگه‌کانی هەجدا عومرە بکری، پاشان ئیحرام
بشکێتری و دوا‌ی دووباره‌ ئیحرام به‌هەج بیه‌ستری و هەج‌کەش ئەنجام بدی.

ج- (قران) که بریتیه‌ له‌وه‌ی له‌ یه‌ك کاتدا وێکرا ئیحرام به‌هەج و عومرە بیه‌ستری و
پێکه‌وه‌ ئەنجام بدرێن.

ئەجا زانیان پاش یەكەهنگبونیان لەسەر دروست (جائز)ی و پەوایی هەركام لەم
جۆره‌ هەج و عومرە کردنانه‌، له‌وباره‌وه‌ که ئایا کامیان چاکتره‌ و خێرو پاداشتیان
زۆرتره‌؟ پایان جیاوازه‌ و قسه‌و باسی زۆریان کردوه‌، هەندێکیان که (شافعییه‌کان و

(١) پروانه: (المجموع) ج٧ ص١٢٠-١٢١، وه: (فقه السنة)، ج١، ص٦٦٦، وه: (المغنی)، ج٣، ص٢٣٣.

(٢) چونکه‌ هاوه‌لان خوا لێیان پازی بێ له‌ هەجی مائناواییدا هەرسێك جۆریان کردوون وه‌ك (عائشة)
گێڕاویه‌ته‌وه‌: (خرجنا مع رسول الله ﷺ موافقین لھلال ذی الحجۃ، منا من اھل بعمرۃ، ومنا من اھل
بعمرۃ وعمرۃ، ومنا من اھل بعمرۃ، فكنتم فیمن اھل بعمرۃ..). رواه مسلم، (المجموع)، ج٧، ص١١٨.

مالکییه‌کان)یان له‌نیۆدان رایان وایه، که تاق کردنه‌وه‌ی هه‌ج (افراد) چاکتره،^(١) هه‌ندیکیشیان که (هه‌نه‌فیه‌کان)یان له‌نیۆدان جووتکردنی هه‌ج و عومره (قران) به‌چاکتر ده‌زانن،^(٢) هه‌ندیکیشیان که (هه‌نه‌لییه‌کان)یان له‌نیۆدان جووری (تمتع) له‌هه‌موویان به‌چاکتر داده‌نێن،^(٣) شیعە (امامیه)ش رایان وایه که هه‌ر که‌سێک چل و هه‌شت (٤٨) میل له‌مه‌که‌وه دووری‌ت مه‌گه‌ر زۆر ناچار بێت نه‌گه‌رنا بێجگه له‌جووری (تمتع) هه‌ج جوورێکی دیکه‌ی بۆ نیه، وه‌ک چۆن هه‌لێکی مه‌که‌کو ده‌وری‌ه‌ریشی به‌نزیکی که‌مه‌تر له‌ (٤٨) میل به‌س جووری (افراد) و (قران)یان بۆ هه‌یه‌و مه‌گه‌ر زۆر تێگیراوو ناچار بن نه‌گه‌رنا بۆیان نیه به‌ (تمتع) بیکه‌ن.^(٤) به‌لام به‌لگه‌ی شیعە که‌ن بۆ ئیسپاتی ده‌عوایه‌که‌یان شتێکی نه‌وتۆ نیه.

واش پێ‌ده‌چێ که ئهم سێ جوهره یه‌کسان بن و^(٥) بۆیه‌ش هه‌ج و عومره‌کردن به‌ سێ جوهر دانراوه تا‌کو بۆ مسوڵمانان ئاسان بن و به‌گوێره‌ی حاڵه‌ته جیا‌جیا‌کانیان کام جوهره‌یان بۆ ئاسانه‌تربوو ئه‌ویان هه‌لبژێرن، بۆیه‌ش ئهم پرایه‌م هه‌لبژارد، چونکه په‌سه‌ندکه‌رانی هه‌ر کام له‌و سێ جوهرانه به‌لگه‌یان به‌ده‌سته‌وه هه‌ن و نه‌وه‌نده‌ی سه‌ره‌نجم دان هه‌ج کامیانم بۆ هه‌لنه‌بژێرا به‌سه‌ر ئه‌وانی دیکه‌دا^(٦).

به‌لام هه‌ر کام له‌جووری (تمتع) و (قران)، له‌سه‌ر خاوه‌نه‌کانیان پێ‌ویسته‌ خوێن بدهن که سه‌ره‌پرینی مه‌ر-یان بزن-یکه یان هه‌وت یه‌ک (٧/١)ی حوشتێک یان مانگایه‌ک، وه‌ نه‌گه‌ر نه‌یبوو پێ‌ویسته ده‌ (١٠) پوژان به‌پوژوو بێت سێ‌یان له‌ کاتی

١) بېروانه: (فقه السنه)، ج ١، ص ٦٦٨، وه بېروانه: (المجموع)، ج ٧، ص ١٢١.

٢) هه‌مان سه‌رچاوه‌ی پێشوو.

٣) هه‌مان سه‌رچاوه‌و به‌رگه‌ لا‌په‌ره.

٤) بېروانه: (الفقه على المذاهب الخمسة) عماد جواد مغنیه، ص ٢٠٦-٢٠٧.

٥) (نووي) پيش پرایه‌کی وای له (قاضي عياض) و نه‌ویش له (بعض العلماء) وه هیناوه، (المجموع) ج ٧، ص ١٢١.

٦) بېروانه: (المغني والشرح الكبير)، ج ٣، ص ٢٣٣-٢٣٨، وه (المجموع)، ج ٧، ص ١١٩-١٤٠.

چه چه که یداو حەوتیشیان پاش گەڕانەوهی، وەك خۆای پەرەردگار لەو یارەوه
 فەرمووی—هەتی: ﴿...فَمَنْ تَمَعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحُجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَنْ لَمْ يَحِمْزْ
 فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحُجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتَمْ تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ...﴾ (البقرة ۱۹۶)، (واتە:
 ...جا هەر کە سیك بەهۆی ئیحرام شکاندنەوه- لە دواى عومرپەرە لەزەهەتی
 وەرگرت (لەو شتانەى کە بەهۆی ئیحرام بەستەنەوه لێى قەدەغە کرابوون) هەتا
 هاتنى کاتى ئیحرام بەستى بەحەج، ئەو دەبێ ئەوهى ئاسانە لە قوربانى—کە یەك
 سەر مەڕ یان بزە- سەربەسڕى، بەلام کە سیك نەیبوو ئەو پۆژووگرتنى سى پۆژان
 لە حەجى و حەوتیش کە گەرايەو، قەرزدارە، کە دەکاتە دە—رۆژوو- ى تەواو.

ديسان پيويسته نهوښ بزانږي که بهراي زوږيو جه ماوهري زانايان له جوړي جووتکړندو ويکړاکړدني حج و عومړه (قران) دا تهنيا يهک جار سووپانهوې دهوړي که عبه (طواف) و يهک جار هاتن و چووني نيوان صفاو مه پوه (سعي) و يهک جار سهرتاشينو کور تکر دنه ووه هه لپاچين هه يه، واته: جياوازي جوړي (قران) و (افراد) تهنيا له ووه دايه که جوړي (قران) له کاتي نيوت هيټان و ټيچرام به ستنه کهيدا هه رگام له حج و عومړه نامه ده بن و نيه تيان لي ده ټيږي و ټيچراميان پي ده به سترې^(۱).

به‌لام (أبو حنیفة) پای وایه که ده‌بی دوو طواف و دوو (سعی) هدره‌بین^(۷)
دیاره پای جه‌ماوهریش به‌هیزتره که نهم ده‌قاندیان به‌ده‌سته‌و همن:

• ((عن جابر رضي الله عنه قال: قرن رسول الله ﷺ الحج والعمرة وطاف لهما طوافا واحدا)) رواه الترمذي وحسنه، واته: يتيغهم بهرى خوا حج و عمره و يتكرار كردن و تدنيا يهك طوافى بڑ كردن.

(١) بروانه: (المجموع)، ج٧، ص١٤٥، وه بروانه: (فقه السنة)، ج١، ص٦٧٠.

(٢) پروانه: (فتح الباری)، ج ٤، ص ٢٠٧.

■ ((عن ابن عمر رضي الله عنهما أن رسول الله ﷺ قال: من أהלّ بالحج والعمرة أجزاء طواف واحد وسعي واحد)) رواه الترمذي وقال حسن صحيح غريب وأخرجه الدارقطني وزاد، (ولا يهل منهما حتى يهل منهما جميعا).

* وه پیغه مبدر له حدجی مائتاواییدا به عائشهی فدرموو: ((طوافك بالبيت وبين الصفا والمروة يكفيك لحجك وعمرتك)) رواه مسلم، واته: سوپراندهوت به ده دوری کابه داو به نیتوان صفافو مده ودها وه بری حدج که ت و عومره که شت ده که وئی.

که واته: پوخته ی مده به ست ته وه یه که زانایان هده موویان له سه تهو. یه که ده نگن و ری که که تون که حدج و عومر. به سی جور ده کرین و هدرسی کیشیان ره وان، ته وه نده هدی له سدر ته وه که کامیان چاکترو خیرتره رایان جیاوازه، هدرکام لهو سی جور که (افرادو قرانو تمتع)ن، به شیک له زانایان به چاکتریان داناوه، به لگی دروست (جائن) بوونی تهو سی جورده ش چهند ده قیک که یه کیکیان ته مه یه:

■ ((عن عائشة رضي الله عنها أنها قالت: خرجنا مع رسول الله ﷺ عام حجة الوداع فمنا من أהלّ بعمره، ومنا من أהלّ بحجة وعمره، ومنا من أהלّ بالحج وأهل رسول الله ﷺ بالحج فأما من أهل بالحج أو جمع الحج والعمرة، لم يملوا حتى كان يوم النحر)) رواه البخاري^(۱)، واته: له سائی حدجی مائتاواییدا له که پیغه مبدر ﷺ -بو حدج و عومره کردن- چوینه دهر، جا هده مان بوو ئیحرامی به عومره به ستبوو، وه هده مان بوو ئیحرامی به حدج و عومره به ستبوو، هده مان بوو ئیحرامی به حدج به ستبوو، وه پیغه مبدری خوا ئیحرامی به حدج به ستبوو، جا ته وانه ی نه تی حدجیان هیئنا بوو یان حدج و عومره یان کو کردبوونه وه، ته وه هده تا رژی قوربانی سهر برین ئیحرامیان نه شکاند.

(۱) پروانه: (فتح الباری)، ج ۴، ص ۲۰۷.

ئىستاش بەرلەۋەدى ئەم باسە بەجىيەتلىن چەند ۋەردە
روونکردنە ۋەدەيەكى دىكەش بەپەسەند دەزانم:

يەك: زانايان لەسەر ئەۋە يەكدەنگن^(۱) كە ئەگەر كەسيك بە مۆتلەقى و بەگشتى
نەت بەينى و ئىحرام بەستى بى ئەۋەدى جۆرى حەجەكەى ديارى بكات، ئەۋە
ئىحرام بەستەنەكەى دروستەو دامەزراۋە، پاشانیش سەرپشك (مختار)ە داخۆ كام
جۆريان ھەلپۆيىرى. ھەرۋەھا ئەگەر لە كاتى نەت ھىنان و ئىحرام بەستەنەكەيدا
گوتى: ۋەك فلانەكەس - كەسيكى ديارىكرائ - حەج و عومر^۲ دەكەم بى ئەۋەدى
بزانى ئەو كەسە چ جۆرىكى ھەلپۆاردۋە ديسان دروستە، بەلگەش ئەم دەقەيە^(۲):

* ((عن أبي موسى الأشعري رضي الله عنه قال: قدمت على رسول الله ﷺ وهو منيخ
بالبطحاء، فقال لي: بما أهللت؟ قلت: لبك بأهلال كاهلال رسول الله ﷺ، قال
أحسن، فأمرني فطفت بالبيت وبالصفا والمروة ثم قال: حل)) متفق عليه.
واته: لە سەفەر گەپامەۋە بۆ لای پىڭەمبەر ﷺ كە لە بەطحاء بارگەى
خستبوو پىتى فەرمووم: بەچى ئىحرامت بەستە؟ گوتم: گوتوومە (لبك) بە
ئىحرام بەستن ۋەك ئىحرامى پىڭەمبەرى خوا ﷺ، فەرمووى: چاكت كەردە،
ئىنجا فەرمانى پى كەردم بەدەۋرى كاپەدا سووپامەۋەو بەنىۋان صەفا و مەروەدا
ھاتم و چووم، پاشان فەرمووى ئىحرام بشكىنە.

دوۋ: ئەو كەسەى كە بەھۆى جۆرى حەجى (تَمَتُّع)^(۳) ۋە خويىنى دەكەۋىتە سەر
كەسيكە كە خەلگى دەرەۋەى مەككەو سنوورى حەرم و دەرەۋەى حەرەمىشە بە

(۱) بېروانە: (المغني والشرح الكبير)، ج ۳، ص ۲۵۰-۲۵۱، ۋە: (المجموع)، ج ۷، ص ۱۱۹-۱۲۰.

(۲) بېروانە: (المغني والشرح الكبير)، ج ۳، ص ۲۵۱.

(۳) بۆيە وشەى (تمتع) كە بەماناى پابواردن و لەزەت لى ۋەرگرتنى شتىك دى، بۆ ئەو جۆرە
حەج كەردنە بەكارھاتو، چونكە باباى حاجى بەھۆى ئىحرام شكاندنيەۋە دواى عومرە كەردن بۆى ھەيە
ھەمو ئەو شتانەى كە بەھۆى ئىحرام بەستەنەۋە لىتى قەدەغە كرابوون كەلگيان لى ۋە رەبگريئ
يىگومان بەستارنەۋەى ئىنسانىش بە ئىحرام و پىۋىستىيە كانىيەۋە سەغلمەتى زۆرى تىدايە.

ئەندازەى ماوہ (مسافەى نوێژ تێدا کورتکردنەوہ (مسافە القصر)، کە لە زاواوہى شەرعدا پێى دەگوێرئ! (آفاقي)، چونکە خەلکى مەککەو دەرووبەرى مێقاتى ئیحرام بەستنیان بەحەج ھەر مائەکانى خۆیانەو ئەمەش زانایان^(۱) لەسەرى یەکدەنگن، چونکە خواى پەرورەدگار فەرموویەتى: ﴿...فَمَنْ تَمَنَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلَهُ حَاضِرِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ

... ﴿البقرة ۱۹۶﴾ واتە:... ئەو - واتە ئەو قوربانیدان یان پۆژوو گرتنە - بۆ کەسێکە کە مالى لە نزیک مزگەوتى حەرەمەو نەبێ.

سێ: ھەر کاتیەک بابای (متمتع) پاش عومرە کردن و ئیحرام شکاندن بۆ ئیحرامى حەج گەرايەوہ بۆ مێقات، ئەوہ قوربانى یان بریتى (بدل) یەکەى کە پۆژووگرتنە، ناکەوێتە سەر، ئەمە پای زۆربەى زانایانەو (أبو حنیفہ)ش پای وایە کە ھەر لە سەرى دەبێ.

بەلام پای زۆربە راسترە، چونکە بێگومان بابای (متمتع) لەبەر ئەچوونەوہ بۆ مێقات بۆ ئیحرام بەستن کەفەرەتى خوین، یان پۆژووی دەکەوێتە سەر، کە چووہوہ بۆ مێقات پاساو (مبسر)ى ئەو کەفەرەتە نامێنێ^(۲).

چوار: زانایان یەکدەنگن لەسەر ئەوہ کە ئەگەر کەسێک لە مانگەکانى حەج کردندا ئیحرامى بە عومرە بەست، مادام طەوافى نەکردبێ بۆى ھدیہ حەجیشى بھاتە گەل و بێتە (قارن)، بەلام ئەگەر طەوافى کردبێ پایان جیاوازە، ھەرەھا

(۱) بڕوانە: (المغنى والشرح الكبير)، ج ۳، ص ۲۴۲.

(۲) بڕوانە: (المغنى...)، ج ۳، ص ۲۴۱، وە: (المجموع)، ج ۷، ص ۱۵۱.

له‌وباره‌شوه‌و پايان جياوازه كه نه‌گهر ئيحرامى به‌حج به‌ستى، ئايا دروسته
عومرپه‌شى په‌گه‌ڵ بھات يان نا؟^(١)

پێنج: هه‌روه‌ها زانايان پاش ئه‌وه‌ى له‌سه‌ر ئه‌وه يه‌ك ده‌نگ بوو و ن كه باباى
(متمتع) هه‌م بۆى هه‌يه پۆزى شه‌شه‌مى مانگى (ذو الحجة) ئيحرام به‌حج
ببه‌ستى بۆ ئه‌وه‌ى پێش چوونه عه‌ره‌فات فرياي پۆزووگرتنى سى رۆژه‌كانى
حج بكه‌وى - نه‌گهر قوربانى نه‌بوو-، وه بۆشى هه‌يه پۆزى هه‌شتم كه (يوم
التروية)^(٢) ى پێ‌ده‌لێن ئيحرام به‌حج ببه‌ستى، وه بۆشى هه‌يه كه له سه‌ره‌تا
مانگى (ذوالحجة) وه ئيحرام ببه‌ستى، له‌سه‌ر ئه‌وه كه كام له‌م سى حاله‌تانى
چاكره، پايان جياوازه^(٣).

شه‌ش: زانايان له‌سه‌ر ئه‌وه يه‌كده‌نگن كه باباى (متمتع) مادام قوربانى (هه‌دى)
پێ نه‌بێ هه‌ركات كاره‌كانى عومرپه‌ى ته‌واو كردن ئيحرام ده‌شكێنى و هه‌موو
شتێكى بۆ هه‌ڵاڵ ده‌بێ، به‌لام نه‌گهر قوربانى پێ‌بوو ئه‌وه (مالك و شافعى) بۆ
نه‌ميش هه‌ر راي پيشوويان هه‌يه، به‌لام (ابوحنيفة و احمد) ده‌لێن: مادام
قوربانى پێ بى دروست نيه ئيحرام بشكێنى هه‌تا دووباره ئيحرام به‌حج
ده‌به‌ستێته‌وه، هه‌ركام له‌و دوو رايانه‌ش به‌لگه‌يان هه‌يه، به‌لام وه‌ك (نوي)
ساغى كردۆته‌وه راي (مالك و شافعى) به‌هێزتره^(٤).

(١) پڕوانه: (المجموع)، ج ٧، ص ١٥٦.

(٢) بۆيه بو ناوه ناوئراوه، چونكه له‌و رۆژه‌دا خوشته‌كانيان تياروكردوون و ناويشيان هه‌له‌يئنجاره،

پڕوانه: (فتح الباري)، ج ٤، ص ٣١٧.

(٣) پڕوانه: (المجموع)، ج ٧، ص ١٥٥.

(٤) پڕوانه: (المجموع)، ج ٧، ص ١٥٤.

۲- مەرجەکانی حەج و عومر:

مەرجەکانی حەج و عومر بەپای تێکڕای زانایان پێنج:

أ- مسوڵمان بوون (الإسلام).

ب- عاقل بوون (والعقل).

ج- بالغ بوون (والبلوغ).

د- ئازادبوون (والحرية).

هـ- بۆ لوان و بۆ گونجان (والإستطاعة).

جا ئەم پێنج مەرجەش دەبنە سێ بەش:

یەک: کە مەرجی فەرزبوون و دروست (جائز) بوون، کە (مسوڵمان بوون) و (عاقل بوون)، چونکە حەج لەسەر بابای کافرو شەیت نە فەرز دەبێ و نە ئەگەر ئەنجامیشی بدەن دروستە.

دوو: کە مەرجی فەرزبوون و بۆ وەبەرکەوتن (إجزاء)، کە (بالغ بوون) و (ئازادبوون)، بەلام مەرجی دروست (جائز، صحیح) بوون نین، چونکە منداڵ و کۆیلەش حەجەکیان دروستە، بەلام بۆیان وەبری حەجی فەرز ناکەوێ و هەركات منداڵی ئەبالتفی حەج کردو بالغ بوو، وە بابای کۆیلە حەجکردو ئازاد بوو، وە توانایان هەبوو پێویستە حەج بکەن.

سێ: کە مەرجی فەرزبوون (وجوب)، ئەویش توانا هەبوون و بۆلوان (استطاعة)، چونکە کەسێک کە توانای نێدو بۆی ئالوێ حەج بکات، ئەگەر خۆی ماندووکردو هەرچۆن بوو حەجی کرد، ئەو حەجەکی دروستە و بۆیشی بەردەکەوێ و حەجی لەسەر لادەهێت، کەواتە توانا هەبوون (استطاعة) تەنیا مەرجە بۆ ئەوێ حەجی لەسەر فەرز بێت، بەلام مەرجی دروست بوون و وەبەرکەوتنی نیە.

به لگه ی نهم مهرجانه ش چند ده قتیکی قورثان و سوننه تن، بۆ وینه:

۱- نیسلامه تی: خوی پهره ردگار فهرمویه تی: ﴿...أُولَٰئِكَ لَمْ يُولُؤْا
فَلَحَبَطَ اللَّهُ أَعْمَلَهُمْ...﴾ (١١) الاحزاب ﴿...﴾ واته: نه وانه چونکه پروایان
نه هیئانه خوا کرده وه کانیانی پووجه ل کرده وته وه - وه لئی وه شان دوونه ته وه -.

به لئی ئینسانی نا مسولمان شایسته ی ئه رک پی سپیترانی نیه وه هرچی
بیشیکات بی سووده وه پووجه.

۳و۲- عاقل بوون و بالغ بوون: پیغه مبه ر ﷺ فهرمویه تی: ((رفع القلم عن ثلاثة:
عن النائم حتى يستيقظ، وعن الصبي حتى يشب، وعن المعتوه حتى يعقل))
رواه ابوداود وابن ماجه والترمذي وقال: حديث حسن، واته: قه له می گوناح
نوسین له سه ر سی جۆره که سان هه لگیاره: له سه ر نوستوو تا بی دارده بیته وه،
له سه ر مندا ل هه تا ده بیته که نج - و بالغ ده بی -، و له سه ر شی ت تا عه قلی
دیته وه سه ر.

۴- ئازاد بوون: ئه می ش چندان ده ق هه ن له سه ر نه وه که به بی رپییدانی خاوه ن و
گه وه (سید) ه که ی بۆ نیه به ملاولادا پروات و سه فهری دوور بکات^(۱).

۵- توانا هه بوون (استطاعة): خوی پهره ردگار فهرمویه تی:

* ﴿لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا...﴾ (١٨١) البقرة ﴿...﴾

* ﴿...وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا...﴾ (١٧) آل عمران ﴿...﴾

جا نه وه ی که له م مهرجانه زانا و شه ر عزانان زۆریان توێژینه وه له سه ر کرده نهم
مهرجی پی نه مه ده، واته: توانا هه بوون و بۆلوان (استطاعة).

(۱) بیگومان هه ج و عومره کردنی ش سه فهری دوورو پاره و مه صره فیان ده وئ و به بی نه وانه نالوئ
بکرتن، که واته مهرجی توانا هه بوون (استطاعة) ی ش نهم هه ر ده گرتنه وه.

جا زانایان هەرچەندە هەموویان لەسەر بەمەرج گیرانی ئەم مەرجە یەكدهنگن بەلام لەبارەى ماهیەت و لقو پۆیه كانییه وه رایان جیا جیایه .

بەلام هەموویان یان بەلای كەمەو^١ زۆریەى هەرەزوریان لەسەر ئەم پینج بڕگەیه بۆ تەفسیری توانا هەبوون (استطاعة) پێكەتاون:

یەك: لەش ساغ بوون، جا ئەگەر لەبەر پیری یان نەخۆشییەك كە ئومێدی چاكبونهوهی نەبێ نەیتوانی، وه مالۆ دارایشی هەبوو^٢ ئەو^٣ پێویستە یەكی دیکە لە جیتی خۆی بنێرێ، وهك دواتر ئەو جۆره حج كردنه پوون دەكەینهوه .

دوو: هیمنی و سەلامەتی پێ و بان، بە جۆریك كە لە مالۆ گیانی خۆی دلتیابێ، بەلام ئەگەر دلتیا نەبوو، ئەو هەتا بارودۆخ دەگۆڕێ لەسەری پێویست نیە بچێ .

سێ: نەبوونی پەرچ و پێگرتیک وهك حەپس کران، یان ترسو و بیم هەبوون لە دەستەلاداریکی ستمەکار، یان هەر پێ پێ نەدران بەهەر شیوێهەك بێ .

چوار: دابینکردنی بۆتوو پێداویستیە بنەرەتییه كان (الحاجات الأصلية)ی خۆی و ئەوانەى بە ئەستۆیهن بۆ كاتی چوون و گەڕانهوه .

(شیرازی) لەوبارەوه گوتوویهتى^(١):

(وان وجد مايشترى به الزاد والراحلة وهو محتاج اليه لدين عليه لم يلزمه حالا كان الدين أو مؤجلا.. وان كان محتاجا اليه لنفقة من تلزمه نفقته لم يلزمه الحج.. وان احتاج اليه لمسكن لابد له من مثله، او خادم يحتاج الى خدمته لم

(١) (شیرازی) خاوەنى (المهذب) له فيقهى مذهبى شافيعيدا كه (توي) شەرح و لێكدانەوهى ناوازهى (المجموع)ى لەسەر كردوه، بڕوانه: (المجموع)، ج٧، ص ٤٥-٤٧. هەرۆها بڕوانه: (المغني والشرح الكبيس)، ج٣، ص ١٦٩-١٧٤، كه به تەعبیری جیا هەمان مەبەستی (شیرازی) هێتاوه، هەرۆها شیعهی (امامیه)ش هەمان رایان هەیه، بڕوانه: (الفقه على المذاهب الخمسة) محمد جواد مغنیه. ص ١٩٠-١٩١، وه ١٩٤.

یەزمە...وان احتاج الى النكاح وهو يخاف العنت قدم النكاح..)، واتە: وە ئەگەر كەسێك كە دەیهوێت حەجی بكات هیندەى پارەو مالا هەبوو، كە تۆشووێ پێگا و لاخی سواری پێ بکێت بەلام بۆ دانەوهی قەرزیك پێویستی پێی هەبوو حەجی لەسەر نیە، جا قەرزه كە چ كاتی درانهوهی هاتبێ [نەهاتبێ.. هەروەها ئەگەر پێویستی بەو پارەو مالا بوو بۆ مەسرهفی ئەوانەى كە بە ئەستۆیهەن دیسان حەجی لەسەر نیە.. دیسان ئەگەر خانوویەك كە بابای وەك وی بۆ ئەوجۆره خانووە ئاتاجبێ، یان بۆ گرتنى خزمەتچییەك كە پێویستی بە خزمەتکردنەكەى هەبێ بۆ ئاتاج بێ، حەجی ناكەوێتە سەر، وە ئەگەر پێویستی بەژن هینان بوو، وە مەترسی گوناح و ناپەرەهەتى زۆرى هەبوو-بە هۆى بێ ژنییهوه- ئەوه دەبێ ژن هینانەكەى پێش بخێ.

پێنج: هەبوونی هۆكاری گەشتن (وسيلة الوصول) كە شەرعزانان بە (راحلة) ناویان بردووە وە لەم پۆژگاردەدا كۆى (أجرة) گرتنى سەیارە، یان كەشتى، یان فڕۆكە جینگای دەگرتەوه، چونكە ئێستا ئەم هۆكارانە بەكاردێن بۆ گەشتنە مەككەو شۆتى حەج لێكردن.

پێویستە ئەوەش بگوترێت كە هەرچەندە چەند دەقیك لە پێغەمبەرى خواوە ﷺ گێڕاونەوه و شەى توانا هەبوون (استطاعة) یان بەتۆشوو و لاخ (الزاد والراحلة) تەفسیر كردووە، بەلام تێكپرای زانایان لەسەر ئەوەش یەك دەنگن كە دەبێ ئەو تۆشوو و لاخە لە دابینكردنى پێداویستییە بنەرەتییهكانى خۆى و ئەوانەى بە ئەستۆیهەن هەتا دەجێ و دەگەڕێتەوه، زیاد بن، خاوەنى (المغنى والشرح الكبير) لەوبارەوه نووسیبووەتى^(١): (الشرط الخامس: الإستطاعة وهي أن يملك زادا وراحلة صالحة مثله بألتها الصالحة مثله او مايقدر به على تحصيل ذلك، فاضلا عما يحتاج

(١) پروانە: (المغنى والشرح الكبير)، ج ٣، ص ١٦٩.

إليه من مسكن وخادم وقضاء دينه ومؤنة عياله على الدوام، واته: مەرجی پێنجەم: توانا هەبوون، ئەمیش ئەوەیە کە تۆیشوو و لاخێکی وای هەبێ کە بۆ کەسایەتی وەک وی بشێ، وێرایی کەلو پەلێک بۆ و لاخەکی کە شایستەیی وی بێت، یان هێندەیی مالا هەبێ کە بتوانی پێی و دەست بهێنی، وە دەبێ لە پێداویستییەکانی زیاد بێت لە خانوو بەرەو خۆمەتچی و قەرزدانەو و مەسرەفی مالا و خێزانی بە بەردەوامی - تا دەگەرێتەو -.

ئەمەش چەند دەقیقە لەوانەی کە تەفسیری (استطاعة) بە (الزاد والراحلة) دەکەن، هەرچەندە زانیان تێبینییان لەسەر (سند)ەکانیشیان هەیه:

■ ((عن جابر وعبدالله بن عمر وعبدالله بن عمرو وأنس وعائشة رضي الله عنهم أجمعين أن النبي ﷺ سئل ما السبيل؟ قال: الزاد والراحلة)) رواه الدارقطني، واتە: پرسیار لە پێغه مەبەر کرا ﷺ دەربارەی مانای وشەی ^(١) (السبيل)؟ فەرمووی: تۆیشوو و لاخە.

■ ((عن ابن عمر رضي الله عنهما أن رجلا جاء الى النبي ﷺ فقال: يا رسول الله ما يوجب الحج؟ قال: الزاد والراحلة)) رواه الترمذي وقال: حديث حسن، واتە: پیاوێک هاتە لای پێغه مەبەر ﷺ گوتی: ئەو پێغه مەبەری خوا - هەبوونی - چ شتێک حەجێ فەرێز دەکات؟ فەرمووی: تۆیشوو و لاخ.

شایانی باسیشە کە بە مەرج گیرانی هەبوونی هۆکاری گەشتن (وسيلة الوصول) تاییەتە بەو کەسانەو کە خەلکی شاری مەککەو دەورووبەری نزیکێ نین، ئەگەرنا بۆ ئەمان بە مەرج نەگیراوە ^(٢).

(١) مەبەست وشەی (سبيل) کە لە نایەتی (ولله على الناس حج البيت من استطاع اليه سبيلا) دا هاتووە.

(٢) بڕوانە: (المغني)، ج ٣، ص ١٧٠-١٧١.

هەجکردنی ئافرەت

دەربارەی هەج و عومپەکردنی ئافرەتیش جگە لەو مەرجانەی پابردن زۆریە
 ھەرە زۆری زانایان لەسەر بەمەرج گرتنی و مەرجییکی دیکەش یەكدەنگن، کە
 بریتیە لەوێ ئەگەر مێردی لەگەڵ نەبوو، ئە سۆنگەئێ ئێوەوە کە مێردی نەکردبوو،
 یان مردبوو، یان لەگەڵ نەهاتبوو پێویستە خزمییکی مەحەرەمی یان کۆمەڵە
 ئافرەتییکی متمانە پێکراوی لەگەڵ بن، ئەگەر نا هەجەکی لەسەر پێوست نابێ،
 چونکە دروست نیە بەبێ لەگەڵ بوونی مێرد، یان مەحەرەمی، یان کۆمەڵە
 ئافرەتییکی متمانە پێکراو سەفەر بکات نە بۆ هەج و نە بۆ غەیری هەجیش، مادام
 سەفەرە کە دوور بێت^(١).

هەندیکیش لە زانایان وەک: (داود الظاهري^(٢) و ابن حزم^(٣)) و هەندیک^(٤) لە
 شافعییەکان و شیعە^(٥) (امامیە)ش رایان وایە، کە ئافرەت ھەر کات هەجی
 لەسەر فەرز بوو، مێردیشی نەبوو یان ھەیبوو بەلام لەگەڵ نەچوو وە کەسی
 مەحەرەمیشی چنگ نەکەوت لەگەڵی بچێ، ئێوە ئەک بۆی ھەیە هەجەکی بکات،
 بگرە لەسەری فەرزە بچێ و ئەجمامی بدات، مادام پێ سەلامەت بێ.

بەلام بە سەرفەزانی ھەردوو لایان زۆر بەپروونی دەردەکەوێ کە پای زۆریەو
 جەماوەری زانایان بەھێزترەو بەلگەدارترە، چونکە بەلگەکانی ئەمان دەق (نص)ن
 لەو بابەتەدا کە قسەئێ لێ دەکری —کە سەفەرکردنی ئافرەتە بەبێ مەحەرەم—، بەلام

(١) پێوانە: (المجموع)، ج ٨، ص ٢٤٣-٢٤٤، وە: (المغنی)، ج ٣، ص ١٩٠-١٩٥، وە: (فتح الباری) ج ٤، ص ٥٥٢-٥٦٠.

(٢) پێوانە: (المجموع)، ج ٨، ص ٢٤٣.

(٣) پێوانە: (الغلی)، ج ٧، ص ١٤-١٧، مسأله: ٨١٣.

(٤) پێوانە: (المجموع)، ج ٨، ص ٢٤٢.

(٥) پێوانە: (الفقه على المذاهب الخمسة)، ص ١٩٣-١٩٤.

بەلگەکانی ئەوانی دیکە دەقی گشتی (نصوص عامة) نۆ تایبەت نین بەو بابەت (موضوع) هە، ئنجا وەك زانایانی (أصول الفقه) یش بریویانەتەو و بریاریان داو، هەركات بابەت و مەسەلەیهك دوو جۆرە دەقی گشتی و تایبەتی لەسەر هەبوون، ئەو پێویستە دەقە تایبەتییهكان پێش بخرێن و چەمك و واتای دەقە گشتییهكانیان پێ تایبەت (تخصیص) بكری^(۱).

ئەمەش چەند دەقیك كه زۆرەو جەماوەری زانایان كردوویاننە بەلگەیی راپەكەیان:

■ ((عن ابن عباس رضي الله عنهما قال: قال النبي ﷺ: لا تسافر المرأة إلا مع ذي محرم ولا يدخل رجل إلاّ معها محرم، فقال رجل: يا رسول الله إني أريد أن أخرج في جيش كذا وكذا، وامراتي تريد الحج، فقال: أخرج معها)) متفق عليه، واتە: ئافرەت لەگەڵ مەحەرەمی دا نەبێ سەفەر ناکات، وە هێچ پیاویك لێی وەژوور ناکەوێت، مەگەر مەحەرەمیکی لەلا بێت، پیاویك گوتی: ئەو پێغەمبەری خوا من دەمەوێ لەگەڵ سوپایەکی ئاوا ئاوا دا دەریچم بۆ غەزا - ژنەكەم دەیهوێ حجی بكات! فەرمووی: لەگەڵی بچۆ بۆ حج -.

* ((لا تسافر امرأة مسيرة يومين ليس معها زوجها أو ذو محرم)) رواه البخاري ومسلم عن أبي سعيد الخدري مرفوعاً، واتە: نابێت هێچ ئافرەتیك دوو رۆژە رێ بە سەفەر بچێ، مادام میردی یان خزمیکی مەحەرەمی لەگەڵ نەبێ.

* ((عن أبي هريرة رضي الله عنه عن النبي ﷺ قال: لا يحل لامرأة تؤمن بالله واليوم الآخر أن تسافر مسيرة يوم وليلة ليس معها حرمه)) متفق عليه، واتە: هەر ئافرەتیك برۆی بەخوا و بەرۆژی دوایی هەبێ بۆی نە بۆ ماوەی شەو و رۆژیك بە سەفەر بچێ مادام خزمیکی مەحەرەمی لەگەڵ نەبێت.

(۱) بڕوانە: (المفصل)، ج ۲، ص ۱۶۷-۱۷۲، كه زۆر جوان پای جەماوەری سەرخستو.

ئەو فەرموودانەی پێش بردن بە لێکەوتنی ئەو و بون کە ئافەرەت بۆی نێه بە یێ میژدی، یان خزمیکی مەحەرەمی سەفەر بکات، بە لێکەوتنی ئەو و ش کە ئەگەر میژدو مەحەرەم^(١) نەبون، بەلام کۆمەڵە ئافەرەتیکی متمانە پێکراو هەبون لە گەڵی بچن بۆی هەیدو لە سەری فەرز کە حەجی فەرز بکات ئەم دەقیه^(٢): (أذن عمر رضی اللہ عنہ لأزواج النبی ﷺ فی آخر حجة حجها، فبعث معهن عثمان بن عفان وعبدالرحمن بن عوف) رواه البخاري عن إبراهيم عن أبيه عن جده، واته: عومەر خوا لیتی پازی بێ لە دوا یان حەجیدا کە کردی مۆلەتیدا کە هاوسەرەکانی پێغه مەبەر ﷺ - خوا لێیان پازی بێ - حەجی بکەن، جا (عثمان بن عفان) و (عبدالرحمن بن عوف) ی لە گەڵ ناردن - خوا لێیان پازی بێ -.

هەر و هە (ابن سعد) یش لە (طبقات) دا هەمان مەبەستی لە (أم معبد الخزاعية) گێڕاوە تەو بە (سند) یکی راست^(٣).

دیاره مەبەستیش لە نێرانی (عثمان وعبدالرحمن) خوا لێیان پازی بێ، خۆیان و ئافەرەتەکانیانە، چونکە خۆیان مەحەرەم نەبوو و نو، لە گەڵ بونی ئافەرەتەکانیان چ ژن چ کچ... هتد، قەرەبووی ئەو بێ مەحەرەمیەیان کردۆتەو.

(١) (الحافظ ابن حجر) له پێناسەی (حرم) دا گوتویەتی: (وضابط الحرم عند العلماء من حرم عليه نكاحها على التأیید بسبب مباح لحرمتها) (فتح الباری)، ج ٤، ص ٥٥٨، واته: وه پێناسەی مەحەرەم لە لای زانیان هەر کە سێکە کە بە هەمیشەیی نیکاحی ئەو ئافەرەتی لێ حەرەم بێ دیاره ئەو کە سەنەش کە بە هەمیشەیی لە ئافەرەت حەرەم، یان بەهۆی ئەسەبیدو وەک بابی، یان بەهۆی شەر خواردن (رضاع) و هەید، وەک برای شیر، یان بەهۆی ژن و ژن خوازیو وەک بابی میژدی و کوپی میژدی، پێوانە: (المغنی)، ج ٣، ص ١٩٢.

(٢) پێوانە: (فتح الباری)، ج ٤، ص ٥٥٢.

(٣) هەمان سەرچاوە و بەرگ، ص ٥٥٤.

ئنجای ئەو مەسەلەیه‌ش که عومەری خەلیفە ی سەر راست خوا لییان پازی بی به ناگاداری سەر جەم هاوێلان پیتی هەستاو، بەیە کەدەنگی (إجماع) دادەنری، وەک زانایان گوتوویانە^(۱).

لە کۆتایی باسی حەجی ئافەرەدا پیتیستە ئاماژەش بەو بەکەین که تیکرای زانایان مەگەر^(۲) -بەد- گەن- لەسەرە ئەو- کۆکن که ئافەرەت بۆ حەجی فەرز لەسەری پیتیست نیە مۆلەت لە مێردی وەرگیر، بەلکو سوننەتە پرسی پێ بکات، وە مێردیشی بۆی نیە که ژنە کە ی لە سەفەری حەجی فەرز بگێرێتەو، بەلام بۆ سەفەری حەجی سوننەت و بۆ عومەرە هەم ژن پرسی کردن و مۆلەت وەرگرتنی لەسەر فەرزە، هەم مێردیشی بۆی هەیه نەهێلێ بچێ^(۳).

هەر وەها زۆریە^(۴) زانایان دەلێن لە (عدة) دا نەبوونی ئافەرەت، جا چ (عدة) ی جیابوونەو (طلاق) بیت چی هی (مێرد مردن) مەرجیکی دیکە ی حەج لەسەر فەرز بوونیەتی، چونکه خوی کار بەجی فەرموویەتی: ﴿... وَأَحْضُوا أَلْعَدَّةَ وَاتَّقُوا اللَّهَ رَبَّكُمْ لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ...﴾ (۱) الطلاق، واتە: وە عیددە بۆمێرن و پارێز لە پەر وەرد گارتان بکەن ئەو ئافەرەتانە لە ژوورەکانیان وە دەرمەنێن و با خۆشیان نەچنە دەری -تا عیددەیان بەسەر دەچێ-.

(۱) بېروانە: (المفصل في أحكام المرأة والأسرة)، ج ۲، ص ۱۷۱، وە بېروانە: (فتح الباري)، ج ۴، ص ۵۵۷.
(۲) بېروانە: (المجموع)، ج ۸، ص ۲۳۹-۲۴۰، بەلام پای دیکەشیان هەیه وەک پای زۆریە زانایان.
(۳) بېروانە: (المغني)، ج ۳، ص ۱۹۴، که گوتوویەتی: (وليس للرجل منع إمرأته من حجة الإسلام وبهذا قال: النخعي وأصحاب وأبو ثور وأصحاب الرأي وهو الصحيح من قول الشافعي وله قول آخر: له منعها).
(۴) بېروانە: (المفصل)، ح ۲، ص ۱۸۰-۱۸۱، وە: (المجموع)، ج ۸، ص ۲۴۰-۲۴۱.

بەندى سىيەم

میقاتہ کاتی و شوینی یہ کانی

حاج و عمرہ





خویندەری بە پێژا

بۆ ئیحرام بەستن بە هەڕکام لە حەج و عومرە، چەند کات و شوێنێک بە مەرج گیراون کە لە دوو خالدا باسیان دەکەین:

۱- کاتەکانی ئیحرام بەستن بە حەج و عومرە:

خوای پەرەزدار فەرموویەتی: ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهْلِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ...﴾ (البقرة ۱۹۸) واتە: دەربارەی مانگەکان لێت دەپرسن؟ بڵێ: ئەوانە - مایە - کاتی دیاری کران بۆ - کاروباری - خەڵک و بۆ حەج.

زۆربەی هەره‌زۆری زانایان رایان وایە کە مانگەکانی حەج تێداکردن (شوال) و (ذو القعدة) و دە (۱۰) پۆژی سەرەتای (ذو الحجة)ن، کە هەڕکام لە (أبو حنیفة و شافعی و أحمد و نخعی و ثوري و أبو ثور و داود)یان لە نیتودا هەن، ئەوەندە هەیه (شافعی و نخعی و ثوري و أبو ثور و أبو یوسف و داود) رایان وایە کە پۆژی دەیه‌م کە پۆژی قوربانی سەرپرین (یوم النحر) و جەژنە، کاتی حەج نیە بەس شەوه‌کی هەوه‌، بەلام ئەوانی دیکە دەلێن: هەم پۆژه‌کی و هەم شەوه‌کەشی کاتی حەجە.

(مالك)یش پای وایە کە وێرای: (شوال) و (ذو القعدة) سەرجه‌م مانگی (ذو الحجة)ش کاتی حەج تێداکردنە^(۱).

ئنجای زانایان پاش ئەوه‌ی لە سەر ئەوه‌ یە کەدەنگ بوو ون کە دروست نیە هیچ کام لە کردەوه‌کانی حەج (أعمال الحج) لە غەیری مانگەکانی حەجدا بکړین،^(۲) لە سەر ئەوه‌ کە نایا دروستە لە پێش مانگەکانی حەجدا ئیحرام بە حەج بیه‌ستری یان نا؟

(۱) بڕوانە: (المجموع)، ج ۷، ص ۱۱۲، وە: (الفقه الإسلامي)، ج ۳، ص ۲۱۲۱-۲۱۲۳.

(۲) بڕوانە: (المجموع)، ج ۷، ص ۱۱۰، وە: (الفقه الإسلامي)، ج ۳، ص ۲۱۲۱-۲۱۲۳.

پایان جیاوازه، هدرچی (أبو حنیفة ونعمی وثوری ومالك وأحمد)ن ده لئین: دروسته به لّام په سندن نیه، به لّام (شافعی وأبو ثور) ده لئین: نه گهر ئیحرامی به حج به ست دانامه زری به لکو به (عومره) بۆی حیساب ده کری و ده توانی به ئیحرامه ی عومره بکات به لّام حج نا، (داود)یش پای وایه که ئیحرامه که ی هدر دانامه زری نه به حج و نه به عومره.

واش پی ده چی پای نه وانه به هیزتر بیت که ده لئین: له غدیری مانگه کانی حجدا ئیحرام به حج دانامه زری، چونکه (بخاری)^(۱) له (ابن عباس)ه و هیناویه تی که گوتویه تی: (من السنة أن لا یحرم بالحج إلا فی أشهر الحج) ههروه ها (ابن عمر)ه وه هیناویه تی که گوتویه تی: (أشهر الحج شوال و ذو القعدة و عشر من ذي الحجة).

نه وه ی رابرد ده باره ی کاته کانی ئیحرام به ستن بوو به حج.

به لّام بۆ عومره نه وه زانایان له سهر نه وه یه کده نگن که هه موو مانگه کانی سال کاتن بۆ عومره تیدا کردن به بی جیاوازی^(۲).

۲- شوینه کانی ئیحرام تیدا به ستن به حج و عومره:

زانایان له سهر نه م پینج شوینه که (میقات)^(۳) ی ئیحرام تیدا به ستنی بابای (حاج) و (معتمر)ن له هه ر پینج لای کابه (بیت الحرام)ه وه یه کده نگن:

(۱) پروانه: (فتح الباری)، ج ۴، ص ۲۰۴، وه: (فقه السنة)، ج ۱، ص ۶۶۱-۶۶۲.

(۲) پروانه: (المجموع)، ج ۸، ص ۱۱۳-۱۱۶.

(۳) وشه ی (میقات) له نه سلێ زماندا به مانای سنووری شتیک (حد شه ی) ده گوتری و له زاواوه شه رعیشدا یانی کات یان شوین (وقت أو موضع) یکی دیاریکراو بۆ خواپه رستییه کی تایبته، پروانه: (الفقه الإسلامی)، ج ۳، ص ۲۱۲۵.

یهک: میقاتی خه لکی مه دینه که (ذو الحلیفه) یان (آبار علی) یشی پی ده لئین و شهش میل له مه دینه و دووره و چوار سه دو شهست (۶۰) کلم له مه ککه وه دووره، وه دوورترین (میقات) ه له مه ککه وه.

دوو: میقاتی خه لکی شامو میصرو مه غریب که (جُحْفَة) یه و (رابغ) یشی پی ده لئین وه دووسه دو چوار (۲۰) کلم له مه ککه وه دووره.

سی: میقاتی خه لکی عیراق و غهیری نه وانیش له ولاتانی پوژ هه لاتنی مه ککه که (ذات عرق) ه، وه سه دو نه وه دو چوار (۱۹) کلم له مه ککه وه دووره.

چوار: میقاتی خه لکی نه جدو کوهیت و تیمارات و تائیف که (قرن المنازل) وه (و قرن الثعالب) یشی پی ده لئین و له نزیک شوینیکه که ئیستا (سیل) ی پی ده لئین و، نه وه دو چوار (۹) کلم له مه ککه وه دووره.

پینج: میقاتی خه لکی یه مهن و تیهامه و هیند که (یللم) ی پی ده لئین ^(۱).

شایانی باسیشه هه رکه سیك له رنیه که وه بروات سچ و شکانی چ ده ریایی چ هه وایی - که بکه ویتنه نیوان دوو میقاته و ئه و پئویسته هه رکاتیک گه یشته ناقار (ناست) یه کیک له میقاته کان ئیحرآم بهه ستی، به لام پئویسته بو دووربینی (احتیاط) بهرله وهی بگاته ناستی ئیحرآم بهه ستی، چونکه بهر له گه یشتن به میقات ئیحرآم بهستن دروسته، به لام که تیپه ربوو تازه ئیحرآم بهستنه که ی دروست نابو ئه گهر نه گهر پیتته و بو میقات خوینی ده که ویتنه سه ر.

دیار گه یشتنه ناست هه رکام له میقاته کانیش له ربی هه وایی یه و هه مان هوکمی حاله تی پيشووی هه یه ^(۲).

(۱) پروانه: (المجموع)، ج ۷، ص ۱۷۳-۱۷۶، وه: (فقه السنة)، ج ۱، ص ۶۶۲-۶۶۳.

(۲) پروانه: (الفقه الإسلامي)، ج ۳، ص ۲۱۲۹-۲۱۳۰.

وه زانایان لەسەر ئەو یەكدهنگن كه ئەو میقاتانەى باسکران بۆ هەموو ئەو كەسانەى كه لەو شوێنانه دێن كه ناویان هێنراوه، با خەڵكى خودى ئەو شوێنانهش نەبن وەك لەو فەرمايشتانهدا دەردهكەوى كه لەوبارهوه هاتوون^(١).

هەروەها زانایان لەسەر ئەو هەش پێككەوتوون، كه ئیحرام بەستن بە حج و عومرە لەو شوێنانهدا كه بە (المواقیت المكانیة) ناو دەبرێن بۆ كەسانێكە كه بە (آفاقي) ناسراون و خەلكى دەرەوى مەككە و دەرەوى سنوورى میقاتەكانن^(٢)، ئەگەرنا خەلكى شارى مەككە و خەلكى نێوان میقاتەكان و شارى مەككە هەر لە مائەكانى خۆیانەوه ئیحرام بە حج دەبەستن، بەلام بۆ ئیحرامى عومرە پێویستە بچنە دەرەوى سنوورى حەرەم، جا زانایان دەرپارەى چاكترین شوێن (میقات) بۆ ئیحرام تێدا بەستن بۆ عومرە پرایان جیاوازه:

هەرچی حەنفەییەكان و حەنبەلییەكان دەلێن: (تنعيم) باشتەین شوێنە، چونكه (بخاري و مسلم) گێڕاویانەتەوه كه پێغەمبەر ﷺ فەرمانى كرد بە (عبدالرحمن بن أبي بكر) خوا لییان رازی بێ كه عومرە بە (عائشة) بكات لە (تنعيم)، چونكه نزیکترین شوێنى دەرەوى حەرەمە لە مەككەوه، پاشان (جعراثة) ئەوجار (حديبية) لە هەموو شوێنەكان باشتەین^(٣).

بەلام شافعییەكان پرایان وایه كه چاكترین شوێن (جعراثة)یە، چونكه وەك (بخاري و مسلم) گێڕاویانەتەوه پێغەمبەرى خوا ﷺ لەوێدا ئیحرامى بە عومرە بەستەوه، پاشان (تنعيم) چونكه فەرمانى بە (عائشة) كردەوه كه لەوێ ئیحرام، بە عومرە ببەستێ، پاشان (حديبية) لەهەموو شوێنەكانى دیکە چاکترە^(٤).

(١) بڕوانه: (المجموع)، ج٧، ص١٧٣.

(٢) بڕوانه: (فتح الباري)، ج٤، ص١٦٠-١٦٤، وه: (المجموع)، ج٧، ص١٧١-١٧٣.

(٣) بڕوانه: (المجموع)، ج٧، ص١٧٩-١٨١، وه: (الفتاوى الإسلامية)، ج٣، ص٢١٢٦-٢١٢٧.

(٤) بڕوانه: سەرچاوەى پێشوو هەمان بەرگ و لاپەرە، وه: (فقه السنة)، ج١، ص٦٦٣.

ئىستاش باچەند فەرموودەيەك دەربارەى مىقاتەكانى ھەج و عومرە
بېئىنەھۇ.

* ((عن ابن عباس رضي الله عنهما أن النبي ﷺ وقت لأهل المدينة ذا الحليفة، ولأهل الشام الجحفة، ولأهل نجد قرن المنازل، ولأهل اليمن يلملم، وقال: هن هن ولكل من أتى عليهن من غيرهن ممن أراد الحج والعمرة ومن كان دون ذلك فمن حيث أنشأ حتى أهل مكة من مكة، (وفي رواية لهما): فمن كان دونهما فَمَهْلُهُ من أهله)) رواه البخاري ومسلم، واته: پىغەمبەر ﷺ (ذا الحليفة) ى كرده مىقاتى خەلكى مەدينەھۇ، (جحفە) بۆ خەلكى شامو، (قرن المنازل) بۆ خەلكى نەجدو، (يلملم) بۆ خەلكى يەمەن، وە فەرمووى: ئەمانە مىقاتى خەلكى ئەھۇ شەيئانەھۇ ھەركەسىكى دىكەشە كە بە مەبەستى ھەج و عومرە كەردن پىياندا دى، كەسىكىش كە لەملاوہيە واتە كە لە مىقاتەكان لە مەككەھۇ نەزىكترە، (لە رىوايەتەكى دىكەياندا): وە ھەر كەسىك لەھۇ مىقاتانە بەرەھۇ لای مەككە نەزىكتر بوو ئەھۇ مائەكەھى شەيئەنى ئىحرام بەستىيەھى.

■ ((عن عائشة رضي الله عنها أن النبي ﷺ وقت لأهل العراق ذات عرق))، واته: پىغەمبەر ﷺ (ذات عرق) ى بەمىقاتى خەلكى عىراق داناوہ.

■ ((عن أبي الزبير أنه سمع يسأل عن المهمل فقال: سمعت أحسبه رفع إلى النبي ﷺ قال: ومهمل أهل العراق من ذات عرق)) رواه مسلم.

* ((عن عطاء عن النبي ﷺ أنه وقت لأهل المشرق ذات عرق)) رواه الشافعي والبيهقي بإسناد حسن مرسلًا، واته: پىغەمبەر ﷺ (ذات عرق) ى كەردوہ بە مىقاتى خەلكى رۆژھەلات.

وہ پیشتریش گوتمان ئەم پینج میقاتانە زانیان لەسەریان یە کەدەنگن، وەك (نووي) لە (ابن المنذر) وە هیناویەتی^(۱).

The banner is divided into several sections:

- Top Left:** Facebook icon and text: "زانیاندی مەکتەبی مەوسسە عەلی بابیر".
- Top Right:** Facebook icon and text: "عەلی بابیر/Alibapir".
- Middle Left:** Archive icon and text: "archive.org/details/@alibapir".
- Middle Right:** YouTube icon and text: "عەلی بابیر/Alibapir".
- Center:** A portrait of a man with a beard, wearing a white turban and a dark robe. Below the portrait is the text: "www.alibapir.com" and "بەركە چوارەم".
- Bottom Left:** AliBapir logo and two QR codes.
- Bottom Right:** Social media icons (Twitter, Facebook, YouTube, Instagram) and three QR codes.

(۱) بېروانە: (المجموع)، ج ۷، ص ۱۷۱، وە: (الفقه الإسلامي)، ج ۳، ص ۲۱۲۵-۲۱۳۴.

به ندى چوارهم

پايه و فہرزو سونہ تہ گانی

حہ ج و عومرہ





خوینەرى خۆشەويست!

ئەم بەندى چوارەمە بۇ توۋىنەۋەي كىردەۋەكانى حەج و عومرە (أعمال الحج والعمرة) تەرخان كراۋە، كە ھەر كامىكىيان لە خائىكى سەربەخۇدا دەتوۋىنەۋە، بەلام بە پەسندى دەزام بەرلەۋەي باسى ھەركام لە پاىەو فەرزو سوننەتەكانى حەج و عومرە بگەين، سەرەتا بۇ بەرچاۋپرونى كىردەۋەكانى ھەركام لە حەج و عومرە بە ريز بنوسين جا ھەر جۆرىك بن - راتە چ پاىە بن چ فەرز چ سوننەت -:

أ- كىردەۋەكانى حەج:

۱- تىحرام بەستن: كە برىتيە لە نىەتەينان بەتەنجامدانى حەج، يان عومرە يان ھەردووكيان.

۲- چوونە نىو شارى مەككە لەلاى سەروويەۋە پاشان مزگەۋتى حەپام و دوايى طوافى چوونە مەككە (طواف القدوم).

۳- شەۋمانەۋە (المبيت) لە مينا كە شەۋى نۆيەمى (ذو الحجة) يە.

۴- راۋەستان لە عەرەفات (الوقوف بعرفات) كە لە پۆۋى نۆيەم داىە.

۵- شەۋمانەۋە لە موزدەلىفە (المبيت بمزدلفة).

۶- بەرد تىفپىدانى سى جەمپەكان (رمي الجمرات الثلاث) كە لە پۆۋى دەيەمى (ذو الحجة)، ۋە دەخايەننى ھەتا سىز دەيەمى وژمارەيان ھەفتا (۷۰) بەردۆچكەيە.

۷- قوربانى سەربىرپىن پاش بەرد تىفپىدانى جەمپەي عەقەبە، كە پىشى دەگوتى، جەمپەي گەۋرە (الجمرۃ الكبرى) لە پۆۋى دەيەمى (ذو الحجة) دا.

۸- سەرى خۆتاشين يان كورتكىردنەۋەي پاش سەربىرپىنى قوربانى، ھەر لە رۆۋى دەيەمدا.

- ٩- طوافی دەوری کابە (الطواف حول الکعبۃ)، کە بە طوافی پایە (طواف الرکن)، یان (طواف الإفاضة) ناودەبرێ.
- ١٠- هاتن و چوون (سعی) نێوان صفای مەپووە.
- ١١- طوافی خوا حافیزی (طواف الوداع).

ب- کردەوه کانی عومرە:

- ١- نێحرام بەستن.
 - ٢- طواف کردن.
 - ٣- هاتن و چوون لە نێوان صفای مەپووەدا.
 - ٤- سەری خۆتاشین، یان کورتکردنەوه.
- ناشکراشە کە هەر کام لەم کردەوانە پوونکردنەوهی زۆریان دەوێ، کە دواتر باسیان دەکەین، بەلام پێز (ترتیب)ی جێبەجێکردنیان بەوجۆرەیه کە نووسیومان.

یەكەم: پایە و فەرزو سوننەتەکانی حەج :

خوێنەری بەرێز!

زانایان دەربارەی زۆر لە کردەوه کانی حەج لەسەر پایە بوون یان فەرزبوونیان، وه فەرز یان سوننەت بوونیانەوه پراجیایی (اختلاف)ی زۆریان هەیە، جا ئێمه خوا یاریی بەپیتی ئەو رایانە کە زۆریە زانایان لەسەریان پێکھاتوون یان پێمان وایە بەلگەکانیان بەهێزترە، ئەو لە خوارەوه لە سێ خاڵاندا هەرکام لە پایە و فەرزو سوننەتەکانی حەج دەنووسین و هە عەدەتی خۆشان ئاماژە بە بیروپایەکانی دیکە ی زانایانیش دەکەین:

یهك: پایه‌کانی حج:

۱- ئیحرام به‌ستن:

که بریتیه له نیهت هێنان به ئەنجامدانی حج، بەپای زۆری هەر زۆری زانیان پایه‌یه‌و هه‌نەفیه‌کانیش به‌مەرج (شرط)ی داده‌نێن، جیاوازی نێوان پای زۆریه‌و جه‌ماوه‌ری زانیان و هه‌نەفیه‌کانیش هەر ئه‌وه‌یه که ئەمان ئیحرام له دهره‌وه‌ی حج داده‌نێن، به‌لام زۆریه‌و جه‌ماوه‌ری زانیان ده‌لێن له‌نێو حج دایه، ئەگه‌رنا وه‌ك چۆن هیچ خواپەرستییه‌ك به‌بێ هه‌موو پایه (رکن)ه‌کانی دانامه‌زێ، به‌بێ مه‌رجه‌کانیشی به‌هه‌مان شیوه‌ دروست نابێ و به‌رناکه‌وێ^(۱).

جا هەرچه‌نده ئێمه‌ دواتر باسی فه‌رزو سوننه‌ته‌کانی ئیحرام به‌ستن ده‌که‌ین و چۆنیه‌تییه‌که‌ی پوون ده‌که‌ینه‌وه، به‌لام پێویسته‌ لی‌ره‌دا ئه‌وه هەر بگوترێ که تێکرای زانیان رایان وایه که به‌لای که‌مه‌وه سوننه‌ته له کاتی ئیحرام به‌ستن و نیهت هێنانی هه‌جدا به‌پێچه‌وانه‌ی نیهت هێنانی هه‌موو خواپەرستییه‌کانی دیکه‌و- ده‌نگ به نیهته‌که به‌رز بکێته‌وه، ده‌نگیش به (تلبیه) به‌رز بکێته‌وه، به‌شیکیشیان ده‌نگ به‌رز کردنه‌وه به ئیحرام به‌ستن و نیهت هێنان به‌فه‌رژ ده‌زانن، جا هه‌ندیکیان که مالکییه‌کانن ده‌لێن: هەرچه‌نده فه‌رزه به‌لام ئیحرام و نیهته‌که ئەگه‌ر به‌بێ کرده‌وه و قسه‌یه‌کی په‌یوه‌ست به هه‌جده‌و بوو، ئه‌و «داده‌م‌زێ، به‌لام ده‌بێ قوربانییه‌ك سه‌رپێ، هه‌نەفیه‌کانیش پێیان وایه که ئه‌و جۆره ئیحرام و نیهته هەر دروست نیه‌و دانمه‌زراوه^(۲).

(۱) بڕوانه: (الفقه الإسلامي وأدلته)، ج ۳، ص ۲۱۸-۲۱۸۳.

(۲) هه‌مان سه‌رچاوه‌و به‌رگه‌و لایه‌ره، وه: (المفصل)، ۳۷۴، ۲۷۵.

چونیه تی ئیحرام و نیه ته کەش ئەو هیه که به دەنگی بەرز بلی: (لبیک اللّٰهم بحجة) یان (لبیک اللّٰهم بحجة وعمره) یان (نویت الحج لله تعالی) یان هەر شتو هیه کی دیکه که هەمان مەبەست بگهیهنی، دیاره مەرجیش نیه به زمانی عاره بی بیت و به هەر زمانیک بیت هەر دروست و پڕوایه، چونکه ئەسل ئەو هیه که له دل دایه^(۱).

ئەمەش چەند دەقیق لەبارە ی ئیحرام بەست و نیهت هێنان و (تلبیه) کردنەوه:

■ ((عن عمر رضی اللّٰه عنہ قال: سمعت رسول الله ﷺ يقول: إنما الأعمال بالنيات وإنما لكل امرئ ما نوى)) متفق عليه، (ناشکراشه که مەبەست له (الأعمال) کردەوه پەسەند و باشەکانن به تاییهت خوا به پرستییه کان).

■ ((عن أنس رضی اللّٰه عنہ قال: سمعت رسول الله ﷺ يقول: لبیک بحجة وعمره)) رواه مسلم. (دیاره بیستنی (أنس) یش بەلگهیه له سەر دەنگ پێ بەرز کردنەوه ی پیغه مبهري ﷺ).

■ ((عن سالم بن عبدالله بن عمر رضي الله عنهم عن أبيه قال: سمعت رسول الله ﷺ يَهْلُ مُلْبِداً))^(۲) رواه البخاري، واته: گویم له پیغه مبهري خوا ﷺ برو که له کاتی کدا قژی سەری کۆکردبووه سەریهک، دەنگی به نیهت و ئیحرام بەرز کردەوه.

* ((عن سالم بن عبدالله عن أبيه رضي الله عنهما أنه سمعه يقول: ((ما أهل رسول الله ﷺ إلا من عند المسجد)) يعني: مسجد ذي الحليفة)).

دیاره میقاتی خەلکی مەدینه (ذو الحليفة) یه پیغه مبهريش ﷺ له مەدینه وه هاتوه بۆ حج بۆیه له ویوه ئیحرامی بەستوه و نیهتی هێناوه.

(۱) سەرچاوه کانی پیشوو، وه: (فتح الباری)، ج ۴، ص ۱۶۱، وه ص ۱۸۰.

(۲) وشە (مُلْبِداً) بۆیه وا وەرگیراوه چونکه چەمکه و اتاکدی وایه (لباد) ی کوردیش دیاره هەر له وه هاتوه که خوریه که دەشیلرته سەر یهک و پێکوه دهچەسپن.

ئەمانە دەربارەى نىەت هێنانەو، دەربارەى چۆنیهتى (تلبیة)^(١)ش:

((عن نافع عن عبدالله بن عمر رضي الله عنهما أن تلبية رسول الله: لبيك اللهم لبيك لبيك لا شريك لك لبيك، إن الحمد والنعمة لك والملك، لا شريك لك)) رواه البخاري، واته: (تلبیة)ی پیغه مبهري خوا ﷺ ئاوابوو: ئەى خوايه به دەم فەرمانتەو هاتمو له خزمەت دام، له خزمەت دام هيچ هابهشت نين له خزمەت دام، بێگومان ستایش و چاکو مۆلك هەر هی تۆیهو بهس، هيچ هاوبهشت نين.

هەلبەتە بەر له نىەت هێنان و ئیحرām بەست و دەست بە (تلبیة) کردن پێویستە بابای ئیحرām بەستوو (محرم) هەرچی جل و بەرگو پۆشاکى پراوەتى و ژێرەوى هەیه تەنانت کلاو پیتااو گۆرەویش داینا بن و خۆى تەنیا بە دوو پارچە قوماش — که باشت وایه سپى بن — پۆشته کردبى، ئەمەش زانایان لەسەرى یەكدهنگن، چونکه چەندان دەقى راست و راشکاوى سوننەتى لەسەرن، بۆ وێنە ئەم دەقه:

((عن ابن عمر رضي الله عنهما أن رجلا قال يا رسول الله ما يلبس المحرم من الثياب؟ قال رسول الله ﷺ: لا يلبس القمص ولا العمام ولا البرانس ولا الخفاف، إلا أحد لا يجد نعلين فيلبس خفين فليقطعهما أسفل من الكعبين، ولا تلبسوا شيتا من الثياب مسه الزعفران والورس)) رواه البخاري، واته: پیاویك گوتى: ئەى پیغه مبهري خوا بابای ئیحرām گرتوو چ جۆره جل و بەرگيک دهپۆشی؟ پیغه مبهري خواش ﷺ فەرمووی: نابێ نه کراسان دەبەر بکات نه مێزەران لەسەر بکات نه شەپروالان دەپێ بکات نه کلاوان^(٢) لەسەرنی نه خوفو^(٣) پیتاوان دەپێ بکات و،

(١) وشەى (تلبیة) جگه له (استجابة) به دهنگه وهاتن له خزمەت دابوون به چەند واتایهكى دیکهش تهفسیرکراوه، به لām وهك خاوهنى: (فتح الباری)، ج ٤، ص ١٩١، گوتویهتى: بێهێزن.

(٢) (برانس) کۆى (برنس) که هەم جۆره کانی کلاوو کلیتەو تهپلهو شهبقهه هەم هەر بەرگيک دهگرێتەوه که سەرو کلاوه کەى پیتیهو لکابى، پراوه: (المعجم الوسيط) وشەى (برانس).

(٣) هەرچەندە به پیتی عورف (خف) گۆرەوى چەرمه، به لām وا دیاره پیتاویش دهگرێتەوه له نەسلدا.

مەگەر کەسێک نەبەستی نەبەستی بە دوو خوف - پێتلاو - ان دەپێ بکات و لەخوار گۆزینگی کەنەو (قولاپە) بیانپێ، هەرخوا هیچ بەرگیک - مەبەستی قوماشە - دەبەر مەکن کە زەغفران^(۱) یان وەرسی^(۲) پێ کەوتبێ.

(نووی) گوتویەتی^(۳) - وە (ابن حجر العسقلانی) لێیەو نەقل کردووە - کە زانایان گوتویانە: هەرچەندە پێغەمبەر ﷺ لەبارەى ئەو جۆرە بەرگانەو پرسیاری لێکراوە کە دروستە لە ئەکاتی ئیحرامدا پێشترین، بەلام ئەو جۆرانەى دیاری کردوون کە دروست نیە بابای ئیحرام گرتو بە کاریان پێنێ، جا بێگومان ئەوەش وەلامێکی حەکیمانە، چونکە ئەو جۆرە بەرگو پێشاکانەى دروست نیە دەبەر بکێن دیاریکراو (محصورن)، بەلام ئەوانەى دروستە پێشترین سەرژمێر ناکرێن و دیاری نەکراو (غیر محصورن)!

بەلێ راستە، چونکە پێغەمبەرى لێزان ﷺ ئەم فەرموودە یەیدا پوونی کردۆتەو کە:

أ- دروست نیە بابای ئیحرام گرتو هیچ شتێک لەسەر نێ و سەرى بە هیچ شتێک دابپۆشێ، بۆیە هەم باسی مێزەر (عمامة) ی کردووە هەم باسی کلاو (برنس).

ب- وە دروست نیە هیچ شتێکی بە تەقەل و دوورمان لە پشتین بەرەو ژووری دەبەر بکات، بۆیە باسی (قمیص) ی کردووە.

ج- وە دروست نیە لە پشتین بەرەو ژووری هیچ شتێک کە تەقەل و دوورمانى هەبێ دەپێ بکات، بۆیە باسی شەپوالت (سروال) ی کردووە.

د- وە دروست نیە هیچ شتێک بکاتە پێی کە گۆزینگی بگرێ چ پێتلاو چ خوف چ گۆرەو، بۆیە باسی خوف (خف) ی کردووە.

(۱) (زعفران و ورس) دوو جۆرە گیاو گۆلی بۆغۆشن، پێوانە: (المعجم الوسيط)، ص ۳۹۶، وە ۱۰۲۵.

(۲) هەمان سەرچاوە پێشوو.

(۳) پێوانە: (فتح الباری)، ج ۴، ص ۱۸۲-۱۸۳.

ه- وه دروست نیه که هیچ جۆره بەرگ و پۆشاکێک بپۆشی و بکاته بەرگی ئیحرام که بۆنی^(۱) خوشی لێ درا بێت، دیاره بۆنی خوش له خۆدانیش^(۲) به ههمان شیوه قهدهغهیه، به لām بۆنی خوش (طیب) له جهسته دان له کاتی پۆشینی بەرگی ئیحرامدا دروسته، چونکه (بخاری) له (عائشة) ی گێڕاوه تهوه که گوتویهتی: (كنت أطيّب رسول الله ﷺ لإحرامه حيث يحرّم ولحله قبل أن يطوف بالبيت)، واته: من پیغه مبهری خوام ﷺ بۆن خوش ده کرد کاتی که ئیحرامی ده بهست، وه کاتی که ئیحرامی ده شکاند بهر له وهی که طوافی کابه بکات.

به لām پێریسته بزانی که زانیان تینکرا^(۳) له سه ره تهوه یه کدهنگن که دروست نه بوونی پۆشینی نه و جۆره بەرگ و که له وه لانه تاییه ته به پیاوانه وه بۆ ئافره تان هه ر جۆره بەرگ و پۆشاکێک بپۆشن دروسته ته نیا سی شت بۆ ئافره ت دروست نین و لێیان قهدهغه کراون:

أ- بۆنی خوش له بەرگ و پۆشاک دان.

ب- په چه (نقاب) کردن و ڤوو دا پۆشین مه گه ر له کاتی مه ترسی گوناح و ته ماشا کردن.

ج- ده سکی ش (قفاز) له ده ست کردن.

له باره ی بەرگ و پۆشاکێ کاتی ئیحرامی ئافره تانیش ده قی سوننه ت زۆرن، بۆ وینه: ((عن ابن عمر رضي الله عنهما نهى النبي ﷺ النساء في إحرامهن عن القفازين والنقاب، وما مسّ الوَرَسَ والزعفران من الثياب، وتلبس بعد ذلك ما

(۱) واته: بهر له وهی خۆی پێ بپۆشین بۆنی خوشی لێ درا بێت.

(۲) واته: دوا ته وهی ده بهر کرا وه پۆشرا وه بۆنی خوشی لێ بدری.

(۳) بپوانه: (فتح الباری)، ج ۴، ص ۱۸۳، وه بپوانه: (المعني والشرح الكبير)، ج ۳، ص ۳۰۷-۳۰۸.

أحببت من ألوان الثياب، من معصفر أو خبز أو حلي أو سراويل أو قميص أو خف)) رواه أبو داود والبيهقي والحاكم ورجالہ رجال الصحيح، واتە: پێغه مەبەر ﷺ ئافەرەتانی لە کاتی ئیحرا میاندا لە پۆشینى دەستکیشتو پەچەو ھەر بەرگێک کە وەرسو زەغەرانی لێدرابێ قەدەغە کردو، بەلام غەیری ئەو بە ھەر جوو بەرگێکی ھەزیان لێبەتێ بیپۆشن: لە پەنگراو بە پەنگی سوور، یان ئاوریشم، یان خشل، یان دەری، یان کراس، یان پێلاو.

بەلگەى ئەو ھەش کە ئافەرەتان لە کاتی ئیحرا مەدا بۆیان ھەبە لە کاتی مەترسی و گوناح و تەماشاکران دەم و چاویان دا بیپۆشن، ئەم دەقەبە:

■ ((عن عائشة رضي الله عنها قالت: كان الركبان يمرون بنا ونحن مع رسول الله ﷺ عرماً، فإذا حاذوا بنا سدلنا إحدانا جلبابها على وجهها، فإذا جاوزنا كشفناه)) رواه أبو داود وابن ماجه، واتە: لە کاتێکدا کە ئێمە لە گەڵ پێغه مەبەری خوادا ﷺ بووین و لە ئیحرا مەدا بووین سوواری ھەلەماندا پەت دەبوون، جا کاتێک دەگەشتنە ئاقارمان ھەر یەکیان چارشین^(۱) (جلباب) ھەم بەسەری پوویدا شۆردە کردو، کاتێک لێمان تێدەپەڕین پووێ خۆمانمان دەردەخستو.

دیاری ئەمەش پای زۆری^(۲) زانیانە وەک: (مالك وثوري وشافعي وأحمد واسحاق وشوكاني)یش^(۳) پەسەندیان کردو.

ھەندیکیشیان رایان وایە کە دروست نە ئافەرەتی ئیحرا م گرتوو دەم و چاوی دا بیپۆشی لە ھیچ حالێکدا، ھەندیک ئەوانەش کە بە دروستیان داناو ئافەرەت

(۱) (جلباب) پۆشاکیکە کە ھەموو جەستەى ئافەرەت بگرێتو وەک عەبا، یان بەسەر سەر و شان و ملدا بەرن وەک چارشینو کۆلوان، بپوانە: (المعجم الوسيط)، ص ۱۲۸.

(۲) بپوانە: (المغني والشرح الكبير)، ج ۳، ص ۳۲۳-۳۲۴، وە: (فقه السنة)، ج ۱، ص ۶۸۵.

(۳) بپوانە: (نبيل الأوطار)، ج ۵، ص ۶.

لە کاتی مەترسی گوناح (خوف الفتنة) دا پزوی خۆی داپۆشی ئەوەیان بە مەرج گرتووە کە نابێ ئەو پۆشاک و پەچەیدی پزوی خۆی بێ دەپۆشی بەر پێستی دەم و چاوی بکەوێ و دەبێ لێی دور بێ، بەلام رای راستتر ئەوەیە کە ئەو مەرجە پێویست نێو هیچ بەلگەیەکێ لەسەر نێە کە شایانی باس بێت^(۱).

۲- راوەستان لە عەرەفات (الوقوف بعرفة):

زانایان تێکڕا^(۲) لەسەر ئەوە یەک دەنگن کە راوەستان لە عەرەفات پایەى بنەرەتیی و هەرە مەزنی حەجە، چونکە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: (الحج عرفة) رواه أصحاب السنن وأحمد.

شوێنی لێ راوەستان:

زانایان لەسەر ئەوەش یەک دەنگن^(۳) کە لە هەر بەشیکی عەرەفات بوەستی دروستە، بەلام چاکتر وایە لە نزیک و دامێن (جبل الرحمة) وە بێت لەلای تاشە بەردە زلەکان و پزوی بە کابە رابوەستێ.

بەلگەی ئەوەش کە دەشتی عەرەفات هەمووی دروستە لێی بوەستی، ئەم فەرموودەییە: ((قد وقفت ههنا وعرفة کلها موقف)) رواه ابوداود وابن ماجه، واته: ئەوە من (قەسەکەر پێغەمبەری خوایە ﷺ) لێرە وەستاوم، بەلام بزانی عەرەفات هەمووی شوێنی لێ راوەستانە.

و بەلگەی پەسەند و سوننەت بوونی دامێن (جبل الرحمة) ئەو دەقیە کە لەم فەرموودەیدا هاتووە کە (مسلم) لە (جابر) خوا لێی پازی بێ گێراویەتەو: ((ثم

(۱) بېروانه: (المُعْنَى وَالشَّرْحُ الْكَبِيرُ)، ج ۳، ص ۳۲۴، وە بېروانه: (المُفَصَّلُ)، ج ۲، ص ۶۰۳.

(۲) بېروانه: (المُجْمَعُ)، ج ۸، ص ۹۷-۱۱۳.

(۳) هەمان سەرچاوە بەرگ، ص ۱۰۴.

رکب رسول الله ﷺ حتی آتی الموقف فجعل بطن ناقته القصواء الى الصخرات وجعل جبل المشاة بين يديه واستقبل القبلة))، واته: پاشان پیغەمبەری خوا ﷺ سواربوو هەتا هاتە شوێنی وەستان، جا کە لە کەمی حوشتەر تۆزێک لە گۆی قرتاوە کەمی کردە گابەرە دەکان و ئاپۆرای پیژۆیانی خستە پیش خۆی و پرووی کردە قبیله.

وہ زانایان لەسەر ئەوێش یە کە دەنگن^(۱) کە هەر کەسیک لە عەرەفات نەوێستی حەجە کەمی بەتالەو دانەمەزراو.

کاتی راوەستان:

زۆریە ی هەرە زۆری^(۲) زانایان رایان وایە کە کاتی راوەستان لە عەرەفات لەوکاتەو دەست پێ دەکات کە خۆر لە نیوێراستی ئاسمان بەرەو لای پۆژئاوا لادەدات لە پۆژی نۆیەمی (ذی الحجة) وە هەتا سپێدە ی بەرەبەیان ی پۆژی دەیەم دەخایەنێ، بەلام حەنبەلییەکان دەلێن: لەبەرەبەیان ی پۆژی نۆیەمەو، بەلام زانایان لەسەر ئەو یە کە دەنگن^(۳) کە ئەگەر کەسیک پیش نیوێرۆی پۆژی نۆیەم را بوەستی بەر لەلادان (زوال)ی خۆر عەرەفات بەجێ بهێلێ ئەو راوەستانە کەمی بەرناکەوێ.

هەر وەها زۆریە ی زانایان کە (حەنبەلییەکان و مالیکییەکان و حەنبەلییەکان) یان لەنیودان، دەلێن فەرەزە هەتا دوا ی خۆرتاوا بوون بوەستی، بۆئەوێ شەو و پۆژان پێکەو کۆیکاتەو لە راوەستانە کەیدا، بەلام (شافیعییەکان) بەس بە سوننەتی دەزانن و رای جەماوەریش بەلگەدارترە^(۴).

(۱) بپوانە: (الفقه الاسلامي)، ج ۳، ص ۲۲۳۲، ط ۴، وە: (المجموع)، ج ۸، ص ۹۷.

(۲) بپوانە: (المجموع)، ج ۸، ص ۱۱۲.

(۳) بپوانە: (الفقه الاسلامي)، ج ۳، ص ۲۲۳۴.

(۴) چونکە پیغەمبەری ﷺ وەك (مسلم) هێناویدی هەتا خۆرتاوا نەبوو عەرەفات ی جێ نەهێشت، بەلام بە پێی رای زۆریەش حەجە کەمی هەر دروستە، ئەوێندە هەدیە خۆیتی دەکەوێتە سەر.

ئەندازەى پراوەستان:

زانایان لەسەر ئەوەش یەك دەنگن^(۱) كە ئەوەندە بەسە بۆ پراوەستان (وقوف) لەسەر عەرپەفات كە ماوەیەك كەم لەدوای لادانی خۆر (زوال الشمس) هەتا بەرەبەیان بچیتەتەو، هەر وەها لەسەر ئەوەش یەك دەنگن كە پاکی و دەستنۆز هەبوون و خۆداپۆشین و پووکردنە قیبلە، هیچ کامیان مەرج نەبۆ پراوەستان لەسەر عەرپەفات^(۲).

لەویارەشەو كە ئایا چاكتەر وایە پراوەستان لە عەرپەفات بە سواری بیت، یان پیادە زانایان رایان جیاوازەو هەندێکیان رایان وایە كە وەك یەكن و بەشێكیشیان سواری و بەشێكیشیان پیادەبوون بە پەسندتر دەزانن^(۳).

حوكمی پراوەستان لە عەرپەفات :

وەك پێشتریش گوتمان پراوەستان لە عەرپەفات پایەى بنەرەتی و هەرە مەزنی حەجەو هەر كەسێك لە دەستی بچێ ئەو حەجەكەى بەرنەكەوتەو ئەمەش زانایان لەسەرى یەك دەنگن^(۴).

۳- طەواف (حەوت جار سوورپراوە بە دەوری كەبەدا):

طەوافەكانى حەج سێ جۆرن:

أ- طەوافى هاتنە نێو مەككەو (طواف القدوم)، كە زۆریەى زانایان بە سوننەتى دەزانن^(۵).

(۱) بېروانە: (المجموع)، ج ۸، ص ۱۰۳.

(۲) بېروانە: (المجموع)، ج ۸، ص ۱۰۶، وە بېروانە: (الفقه الاسلامي)، ج ۳، ص ۲۲۳۱، ط ۴.

(۳) بېروانە: (المجموع)، ج ۸، ص ۱۰۶-۱۰۷.

(۴) بېروانە: (المجموع)، ج ۸، ص ۹۷، وە (الفقه الاسلامي)، ج ۳، ص ۲۲۲۲، ط ۴.

(۵) بېروانە: (الفقه الاسلامي...)، ج ۳، ص ۲۱۷۷، وە ۲۱۷۹، ط ۴.

ب- طوافي هاتنه خوار له عهږهفات (طواف الإفاضة) كه به يه كدهنگي زانايان پايه^(۱).

ج- طوافي به جی هیشتنی مه ككهو مزكهوتي حهڤام (طواف الوداع)، كه زۆربه به فهږزی دهزانن^(۲).

جا سهرجهم زانايان له سهر ئهوه يه كدهنگن كه طوافي دواي گهڤانهوه له عهږهفات كه (طواف الإفاضة) و (طواف الركن) و (طواف الزيارة) شى پى دهئین، يه كيكه له پايه گرنگه كانی حهجو و بهی وی حهجو دروست نابئ^(۳).

خوای په ره دگارى ده باره ی طوافي پايه فهرمويه تی: ﴿ثُمَّ لَيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ﴾^(۴) الحج، واته: تنجا - كه له عهږهفات و موزده ليفه گهڤانهوه - با چلك و چهڤهريان لابه رن و قوربانيه كانيان سهږبن، وه با به دهوړى مالى له ميژينه -ى خوا - دا بسوړينه وه.

زۆربه ی هه ره زۆرى زانايانیش له سهر ئهوه ريككه وتوون كه پيويسته طواف به پوشتيه ي به جهسته و بهرگ و پوشاكي خاوين و به ده ستويزو نيه ته و بيت، ته مانه مه رج بژ دروستبووني طواف، به لام (أبو حنيفة) خاوينى (النظافة) جهسته و پوشاك به سوننه ت و پوشتيه ي و له ش پاكي (طهارة) يش به فهږز دهزانى، وه نيه ت به مه رج دهزانى، به لام (مالك) نيه ت به فهږزو (شافعى و أحمد) يش به سوننه تى دهزان^(۵)، پيشم وايه كه له به مه رج گرتنى پوشتيه ي و^(۶) خاوينى (نظافة) و پاكي

(۱) هه مان سهڤاوه ي پيشوو.

(۲) هه مان سهڤاوه ي پيشوو.

(۳) خاوه نى (المغني)، ج ۳، ص ۴۶۵، گو توييه تى: (.. وهو ركن للحج لا يتم الا به لا نعلم فيه خلافا).

(۴) بېروانه: (المجموع)، ج ۸، ص ۱۸-۱۹، وه (الفتح الاسلامي)، ج ۳، ص ۲۲۱۹-۲۲۲۰.

(۵) مه ده ست له پوشتيه ي داپوشتيني عهږه ته (ستر العورة).

(طهارة) دا زۆریو جەماوەر پاپەکیان بەهێزتره، بەلام لە نیهتدا پای (أبو حنيفة) بەهێزتره که بەمەرجی گرتوه.

نەمەش چەند دەقیکی سوننەت که زانایان کردویانن بە بەلگەی پاکانیان:

■ ((عن عائشة أن النبي ﷺ أول شيء بدأ به حين قدم مكة أن توضأ ثم طاف بالبيت)) متفق عليه، واته: پێغه مبهەر ﷺ کاتی که چوو مکه یه که مین شت که دهستی پیکرد نهوه بوو که دهستنیوی گرت، پاشان به دهووری مال-ی خوا-دا سووپایهوه.

■ ((عن عائشة رضي الله عنها أن النبي ﷺ قال لها حين حاضت وهي عرمة: إصنعي ما يصنع الحجاج غير أن لا تطوفي بالبيت حتى تغتسلي)) متفق عليه، واته: پێغه مبهەر ﷺ به عائشهی فەرموو کاتیک کهوته حەیزهوه که له ئیحرām دابوو، هەرچی حاجی دهیکمن تۆش بیکه، بهلام ههتا خۆت نهشۆری طوافی کابه مکه.

■ ((عن ابن عباس رضي الله عنهما أن النبي ﷺ قال: الطواف بالبيت صلاة إلا أنه أذن فيه بالمنطق، فمن استطاع أن لا ينطق الا بغير فليفعل)) اخرجه البيهقي، واته: طوافی مالی خواش هەر نویژه، بهلام مۆلتهتی داوه قسهی تێدابکری، جا هەر که سیئ که بۆی لوا با قسهی خێر نهبی نهکات.

* پێغه مبههری خوا ﷺ له حەجی پێش حەجی مالتاوايیدا (أبو بكر الصديق) ی خوا لێی پازی بۆ کرده نه مێرو له گهڵ کۆمهڵێک ناردی که به نیتو خهڵکیدا جار بدات له پۆزی قوریانی سههرپێندا: ((أن لا یهج بعد العام مشرك ولا يطوف بالبيت عريان)) متفق عليه، واته: با لهم سال بهدواوه هیچ هاویهش بۆ خوا دانهرێک حەج نهکات، وه هیچ کهس به پروتی طوافی مالی خوا نهکات.

هەروەها زانایان لەسەر ئەوەش پێککەوتوون کە دەبێ ژمارەی سووپانەوهکانی دەوری کابە حەوت (٧) بن و هەموو جارێکیش لەبەردە پەش (الحجر الاسود) هە بەز بەردەپەش بێت، وە دەبێ سووپانەوهکەش لە نیۆ مزگەوتی حەرامدا بێ، وە بەپێز (ترتیب) یش بێت، واتە لە بەردەپەش (الحجر الاسود) هە دەست پێ بکات و لەلای چەپییەوه بـسووپیتەوه^(١)، وە زۆربەیان دەڵێن: مەرجە بە پێیان بێ ئەک بە سواری مەگەر ناچاربێ^(٢)، بەلام لەسەر چەند مەسەلەیکە پرایان جیاوازه:

أ- بە دواى یەكدا هاتن (المولاة) ی سووپانەوهکان، کە حەنەفییهکان و شافعییهکان تەنیا بە فەرز، بەلام مالیکییهکان و حەنبەلییهکان بە مەرجیشی دەزانن^(٣).

ب- کاتی طەوافی پایە، کە شافعییهکان و حەنبەلییهکان پرایان وایە لە دواى نیووەشەوی جەژنی قوربانەوه دروستە، بەلام حەنەفییهکان و مالیکییهکان پرایان وایە کە لەپاش بەرەبەیانى پۆژی جەژنەوه دروستە و پێشتر دروست نیە^(٤).

ج- دوو پکاتی طەواف کە شافعی و حەنبەلییهکان بە سوننەت و حەنەفی و مالیکییهکانیش بە فەرزى دەزانن^(٥).

٤- هاتن و چوون (سعی) ی نیوان صەفاو مەروە:

ئەمیش لەسەر پای زۆربەى هەره زۆری^(٦) زانایان پایەیه و پێویستە لە دواى طەوافیشەوه بێ وە لەسەر ئەوەش یەك دەنگن کە دەبێ حەوت کەرەت بێت و، لە صەفاوه دەست پێ بکری و لە مەروە کۆتایی بێت، وە لە سەر ئەوەش یەك دەنگن کە

(١) بڕوانە: (المجموع)، ج ٨، ص ١٤، وە: (الفقه الاسلامي)، ج ٣، ص ٢٢٢٠، ط ٤.

(٢) بڕوانە: (المفصل)، ج ٢، ص ٢٠٧.

(٣) بڕوانە: (الفقه الاسلامي)، ج ٣، ص ٢٢٢٠، ط ٤.

(٤) بڕوانە: (الفقه الاسلامي)، ج ٣، ص ٢٢٢٠، ط ٤.

(٥) هەمان سەرچاوه وەرگ، ص ٢١٧٧، وە بڕوانە: (فقه السنة)، ج ١، ص ٧١٦.

(٦) بڕوانە: (المجموع)، ج ٨، ص ٨١، بەلام (أبو حنيفة) وە (احمد) لە رێبایەتیکیدا بە فەرزى دەزانن.

هەر چوونێك له صه‌فاوه بۆ مەپوه كەپەتێكەو هەر گەڕانەو یەكیش له مەپوهه بۆ صه‌فا كەپەتێكى دیکەیه^(١).

هەروەها زۆریەى هەره‌زۆرى زانایان لەسەر ئەوەش یەكده‌نگن كە هاتن و چوونی نێوان صه‌فاو مەپوه لەش پاکی (طهارة) و دەستنویژ هەبوونی تێدا بەمەرج نەگێراوه^(٢).

ئەمەش چەند دەقیك دەربارەى هاتن و چوونی نێوان صه‌فاو مەپوه:

■ ﴿إِنَّ الصَّافَا وَالْمَرَّوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا...﴾ البقرة ﴿١٥٨﴾، واتە: بێگومان صه‌فاو مەپوه لە دروشمەکانی-تایینی- خوان، جا هەرکەسێك حەجی مالتی خۆی کرد یان عومرەى کر ■ ئەو گوناھى ناگاتى كە لە بەینیاندا بسوورێ.

دیاره‌ هۆى ئەم جۆره‌ تەعبیرەش وه‌ك (عائشة) خوا لێى پازى بێ بۆ (عروە بن‌ الزبیر)ى خوشكەزای پوونی كردۆتەوه‌،^(٣) ئەو‌یه‌ لە سەردەمى نەفامیدا بێتێك بەناوى (مناة) لەسەر هەر كام لە صه‌فاو مەپوه، یان یەكێکیان هەبووه‌ (أنصار) پێش‌ مسوڵمان بوونیان لەكاتى هاتن‌ و‌چوون (سەعی) یان لە نێودانیاندا ناوی ئەو بته‌یان هێناوه‌، جا پاش‌ هاتنى ئیسلام هەستیان بە سەغله‌تى كردوه‌ كە لە بەینیان بێن و‌ بچن، بۆیه‌ خۆی پەروەردگار ئاوی فرمۆوه‌.

■ ((يا أيها الناس إسمعوا فإن السعي قد كتب عليكم)) رواه الدارقطني والبيهقي باسناد حسن، واتە: ئەى خەڵكینه‌! -لەنێوان صه‌فاو مەپوه‌دا- بێن و‌ بچن، چونكە بێگومان هاتن و‌ چوونتان لەسەر پێویست كراوه‌.

(١) هەمان سەرچاوه‌ بەرگ، ص ٧٤-٧٩، وه‌ پڕوانه‌: (فقه السنة)، ج ١، ص ٧٢٥-٧٢٨.

(٢) هەمان سەرچاوه‌ بەرگ، ص ٨٣، وه‌ پڕوانه‌: (فقه السنة)، ج ١، ص ٧٢٧.

(٣) (بخاري و مسلم) گێڕاویانەتەوه‌، پڕوانه‌: (المجموع)، ج ٨، ص ٨٢.

• وه لهو فەرموودهیه‌دا که (مسلم) له (جابر بن عبدالله) ی گێڕاوه‌ته‌وه که ده‌رباره‌ی هه‌جی پێغه‌مبه‌ری خوايه ﷺ له سالی ده‌یه‌می کۆچیدا، هاته‌وه‌ی دوای ته‌وه‌ی طموفی کردوه، له نێوان صفاو مه‌پوه‌دا هاته‌وه‌و چوه‌و. (دواتر ته‌وه‌ فەرمووده‌یه‌ به‌ته‌واوی دینین).

خوێنه‌ری خۆشه‌ویست!

ته‌وه‌ چوار کردوه‌و گه‌نگه‌و گه‌وره‌یه‌ی که پابردن: (ئهیحرام به‌ستنه‌و پراوه‌ستان له‌ عه‌ره‌فاتو طموفی مالتی خواو هاتنه‌و چوونه‌ی نێوان صفاو مه‌پوه‌) به‌پای زۆربه‌ی هه‌ره‌زۆری زانایان هه‌ر چواریان کۆله‌که‌و پایه‌ی پیکه‌ینه‌ری هه‌جن، دیاره‌ هه‌ندێک له‌ زانایانیش چه‌ند کردوه‌یه‌کی دیکه‌ی هه‌ج به‌پایه‌ ده‌زانن، بۆ وینه‌ شافیعییه‌کان زۆربه‌یان تاشینی سه‌ر، یان کورته‌کرده‌وه‌ (حلق الرأس أو التقصیر) به‌ پایه‌ ده‌زانن، ^(١) وه‌ هه‌شیانه‌ ^(٢) شه‌و مانه‌وه‌ له‌ موزده‌لیفه‌ (المبيت بمُزدلفة) ش به‌ پایه‌ ده‌زانن، ^(٣) به‌لام زۆربه‌ی زانایان هه‌ر ته‌وه‌ چواره‌ی گوتمان به‌ پایه‌ ده‌زانن، کردوه‌وه‌کانی دیکه‌ی هه‌ج یان به‌ فه‌رز، یان به‌ سونه‌ت داده‌نێن.

دیاره‌ جیاوازی نێوان پایه‌ (رکن) و پێویست (فرض، واجب) و په‌سند (سنة، مندوب) هه‌ر به‌ کورتی ته‌وه‌یه‌ که: هه‌بوونی پایه‌ مه‌رجی دروست بوون و وه‌به‌رکه‌وتنی ته‌وه‌ کرده‌وه‌یه‌و به‌ نه‌بوونی کردوه‌وه‌که‌ په‌کی ده‌که‌وی و نایه‌ته‌ دیو،

(١) بپوانه: (المجموع)، ج٨، ص ١٥١-١٥٢، وه‌ بپوانه: (الفقه الاسلامي)، ج٣، ص ٢١٧٩، ط٤.

(٢) بپوانه: (الوجيز في فقه السنة والكتاب العزيز)، ص ٢٤٦، عبدالله عظیم بن بدوي، به‌لام له‌هیچ سه‌رچاوه‌یه‌کی دیکه‌دا ته‌مه‌ پایه‌م نه‌دیوه‌ سه‌رجه‌م زانایان شه‌وامانه‌وه‌ له‌ موزده‌لیفه‌ به‌س به‌ فه‌رز ده‌زانن، به‌لام دوا‌ی له‌ (المجموع) دا بینیم، که پێنج له‌ زانایانی تایه‌یین، که (علقمة والأسود والشعبي والنخعي والحسن البصري) ی، وه‌ هه‌رکام له‌ (ابن خزيمة) و (ابن بنت الشافعي) به‌ پایه‌یان زانیوه‌، وه‌ بپوانه: (المجموع)، ج٨، ص ١٣٠.

(٣) وشه‌ی (هه‌شیانه‌) ده‌گه‌ڕێته‌وه‌ بۆ (هه‌ندێک له‌ زانایانیش) نه‌ک بۆ شافیعییه‌کان.

هیچ شتیکیش قهره‌بوو (تعویض) ی ناکاته‌وه، به‌لام فه‌رز په‌کی نه‌سلی کاره‌که ناخات و به‌خوین (قوربانی سهرپین) یش قهره‌بوو ده‌بیته‌وه، سوننه‌تیش به‌هه‌بوونی خیر و پاداشتی زیاتر ده‌بی و کاره‌که چاکترو تیرو ته‌واتر ده‌بی، به‌لام نه‌بوونی زیانیکی نه‌وتۆ له کاره‌که نادات که پیویستی به‌قهره‌بوو کردنه‌وه بکات^(۱).

جا نیمه‌خوا پشتیوان بی دوا ی نه‌وه‌ی به‌کورتی باسی پایه‌کانی حه‌مان کرد نه‌وجار ده‌چینه سهر فه‌رزه‌کانی حه‌ج و دواتریش سوننه‌ته‌کانی.

The collage features a central image of a person's face. Surrounding it are various digital assets:

- Top left: Facebook profile for 'AliBapir' with the text 'دۆکۆراندنی مەکتەبی مەوسە ئەلی بابیر'.
- Top right: Facebook profile for 'AliBapir' with the text 'عەلی بابیر/Alibapir'.
- Middle left: A red banner with the text 'archive.org/details/@alibapir' and a download icon.
- Middle right: A red banner with the text 'عەلی بابیر/Alibapir' and a YouTube icon.
- Bottom left: A screenshot of the Alibapir website with two QR codes.
- Bottom right: A contact information section with icons for WhatsApp, Telegram, and a phone number, along with a QR code.

(۱) پروانه: (المجموع شرح المذهب)، ج ۸، ص ۱۹۳.

دوو: فه پزه کانی حه ج:

به پای زۆریه ی هه ره زۆری زانایان فه پزه کانی حه ج ئه مانه ی خواره وهن:

۱- ئی حرام به ستن له میقات:

زۆریه ی هه ره زۆری^(۱) زانایان که شوینه که وتوانی هه ر چوار مه زبه کانیان له نێودان، ئی حرام به ستن له میقاتدا به فه پزه زانن، به لām شیعهدی دوا زده ئیمامی به پایه ی ده زانن^(۲).

دیاره مه به ستیش له میقات هه ر کام له میقاتی کاتی (زمانی) و شوینی (مکانی) به وه ک پیشتر پروومان کرده وه، دیاره پیویست بوونی ئی حرام به ستران له میقاتی شوینی دا، تایبه ته به که سانی که وه که له ده ره وه ی مه که وه سنووری هه ره م و سنووری نێوان میقاته کان و شاری مه که که دان، وه ک پیشتر له به ندی سییه مدا با سمان کردو پیویست به دووباره کردنه و ناکات.

۲- وه ستان، یان شه و مانه وه له موزده لیفه^(۳):

سه رجه م^(۴) زانایان له سه ر شه و یه که ده نگن که وه ستان له موزده لیفه له به شیکی شه و گاردا^(۵) پاش هاتنه خوار له هه ره فاته له شه و ی ده یه می (ذو الحجه) دا فه پزه،

۱) بپروانه: (الفقه الاسلامی)، ج ۳، ص ۲۱۷۷، وه (المفصل)، ج ۲، ص ۲۷۵-۲۷۹.

۲) بپروانه: (الفقه علی المذهب الخمسة)، ص ۲۰۸، محمد جواد مغنیه.

۳) موزده لیفه که (المشعر الحرام) و (جمع) یشی پێ ده ئێن شوینیکی دیاریکراوه له نێوان هه ره فاته مینادا، له به ر لیخه پروونه و ی خه لک نا تراوه (جمع) و بزیه ش پێی گو تراوه (مزدلفة)، چونکه خه لک تێیدا له خوا نزیک ده بنه وه، یان له به رته وه ی له به شیکی شه و دا بۆ ده چن، بزیه ش به (المشعر الحرام) ناو تراوه، چونکه یه کێکه له درووشه کانی حه ج و خواپه رستی و پاووشکاری تێدا حه رام کراوه، (المفصل)، ص ۲۲۷.

۴) بپروانه: (الفقه الإسلامی وأدلته)، ج ۳، ص ۲۱۷۸، وه: (المفصل)، ج ۲، ص ۲۸۸-۲۲۹.

۵) حه نه فییه کان ده ئێن: ده بێ دوا ی به ره به بیان (طلوع الفجر) بێت، بپروانه: (المفصل)، ج ۲، ص ۲۲۹.

وهه نديكيان شه ومانه وه (المبيت) ی سدرجه م شهوی ناوبرا ویش به فەپز ده زانن، واش پێ ده چێ نهم رایه ی دوایی که پای (عطا) وزهري وقتاده و أبو شور واسحاق و أحمد) و زهیدیه کان^(۱) و هندیك له شافيعییه کانیشه^(۲)، به هیزترییت، چونکه:

أ- خوی پهروه ردگار ئاماژه ی پێ کردوه که فەرموویه تی: ﴿... فَلَا إِذَا أَفْضَئْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَأَذْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدَانَكُمْ وَإِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمَنِ الضَّالِّينَ ۝۱۸﴾ البقرة، واته: جا هدر کاتیك له عه ره فاته وه به ره و خواره اتن، نه وه لای (المشعر الحرام) یادی خوا بکه ن، وه یادی بکه نه وه که چۆن هیدایه تیدان که ئیوه پێشتر له پێ لئ ونبوان بوون.
ب- وهك لهو فەرمووده یه دا هاتوه که (مسلم) له (جابر بن عبدالله) گێڕاویه ته وه پێغه مبه ر ﷺ له حه جی مائنا واییدا شه و له موزده لیفه ماوه ته وه، وه فەرمووشیه تی: ((خذوا عني مناسككم))، واته: نه نجامدانی خواپه رستی و دروشه کانی حه جم لیوه ر بگرن!

۳- به رد و چکه باران کردنی^(۳) سێ جه مه ر ه کان^(۴) (رمي الجمرات الثلاث):

نه مێش به یه کده نگێ زانیان^(۵) فەرز وه، به دوو قۆناغیش ته و او ده بی: قۆناغی یه که م: به رد و چکه باران کردنی جه مه ر ی گه وره یان جه مه ر ی عه قبه له پۆژی جه ژندا که ده یه می مانگی (ذو الحجة) یه، پاش به جێ هیشتنی

(۱) بېروانه: (المجموع)، ج ۸، ص ۱۲۲-۱۲۳، وه ص ۱۳۰، وه: (المفصل)، ج ۲، ص ۲۲۸.

(۲) هه مان سه رچاوه ی پێشوو.

(۳) وشه ی (رمي الجمار)، واته: به رد و چکه هاوێشتن، چونکه (جمار) کزی (جمرة) یه که به به رد و چکه ی گچکه ده گوێرێ. بېروانه: (الفقه الإسلامي وأدلته)، ج ۳، ص ۲۲۲، ط ۴.

(۴) بۆیه پێیان ده گوێرێ (جمرات)، چونکه شوێنی تێدا خپروونه وه که ته که به وونی ورده به ردانن.

(۵) بېروانه: (المجموع)، ج ۸، ص ۱۴۱.

موزدەلیفە ئەنجام دەدرێ و بەیە کەدەنگی زانایانیش پەسەند و سوننەت وایە کە لە دەمی چێشتەنگاودا بێ^(١)، بەلام مالیکییەکان و حەنەفییەکان کاتی ناوبراو بە فەزیز دەزانن، شافعیییەکان و حەنبەلیییەکانیش دەتین هەر سوننەت و چاکتر وایە ئەگەرنا لە پاش بەرەبەیانەوه دروستە^(٢).

وێ زانایان لەسەر ئەوەش یە کەدەنگن کە پۆژی جەژن تەنیا جەمپەری گەورە بەردووچکە باران دەکری و، دەبێ حەوت (٧) دانە بەردووچکە وەک بەردی پەلاییتکە (خذف) بن، واتە لە دەنگە نۆک زلترو هیندەدی دەنگە پاقلەییەکی ئاسایی، وێ دەبێ حەوت بەردووچکەکانیش بەحەوت کەپەتان فرێ بەدات^(٣)، ئەک هەموویان بەیە کجار، چونکە ئەگەر هەموویان بەیە کجار بەهاوێژی هەر بەیەک بەردووچکە بۆی حیسابە^(٤).

قۆناغی دووهم: بەردووچکە بارانکردنی هەر سێ جەمپەکان (جەمپەری گچکەو جەمپەری نێوئەنجی و جەمپەری گەورە) لەهەرسێک رۆژەکانی (ایام التشریق)دا، کە پۆژانی یازدەو دوازدەو سێزدەدی (ذو الحجة)ن و، دەبێ لە هەرمکام لەو سێ رۆژەدا پاش لادانی خۆر^(٥) (زوال الشمس) بەرەو پۆژئاوا هەرمکام لەو سێ جەمپەریە بەردووچکە باران بکات.

(١) بېروانه: (المجموع)، ج٨، ص١٤١-١٤٢، وە بېروانه: (المفصل)، ج٢، ص٢٣٦-٢٤١.

(٢) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

(٣) بېروانه: (المجموع)، ج٨، ص١٤٣، وە بېروانه: (المغني والشرح الكبير)، ج٣، ص٤٥١، وە بېروانه: (الفقه الإسلامي)، ج٣، ص٢٢٥٨، ط٤.

(٤) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

(٥) بېروانه: (المجموع)، ج٨، ص١٦٩، وە بېروانه: (المغني والشرح الكبير)، ج٣، ص٤٧٤-٤٧٥.

واته: هەر پۆژی (۷×۳=۲۱) بەردووچکە بهاویژی، که دهکاته:
(۳×۲۱=۶۳) بەردووچکە، له گەڵ هەوت بەردووچکە کە پۆژی جهژن دهکهنه:
(۷+۶۳=۷۰) بەردووچکە^(۱).

بهلام ئهگەر کهسیک پهلهی بیت بۆ گهڕانهوه دهتوانی بهس دوو پۆژ له سێ پۆژهکان (ایام التشریق) جهمهپهکان بهردباران بکاتو، دواى نیوهپۆی پۆژی دووهم مینا بهجی بهیلتی، واته تهنیا چل و نۆ (۴۹) بەردووچکە بهاویژی، وهك خواى میهرهبان فرمویهتی: ﴿وَأَذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَّعْدُودَاتٍ فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ...﴾ البقرة ﴿۲۰۳﴾، واته: وه له چهند پۆژێکی دیاریکراودا یادی خوا بکهن. بهلام کهسیک له پۆژی دوومدا پهلهی -گهڕانهوه-ی کرد گوناحی ناگاتی^(۲)...

ئه‌مه‌یش چهند ده‌قیك ده‌رباره‌ی به‌ردووچکە بارانکردنی سێ جهمهپه‌کان:

■ ((عن جابر رضی الله عنه قال: رأيت رسول الله ﷺ يرمي الجمره على راحلته يوم النحر، ويقول: لتأخذوا عني مناسككم، فأني لا أدري لعلني لا أحج بعد حجتي هذه)) رواه أحمد ومسلم والنسائي، واته پیغه‌مبه‌رم ﷺ بینى که جهمهپه‌ی^(۳) به‌ردباران ده‌کرد به‌سه‌ر و لاخه‌که‌یه‌وه له پۆژی قوربانى سه‌رپه‌یندا، وه ده‌یفه‌رموو: بۆ نه‌وی دروشم و خواپه‌رستییه‌کانتانم لى فیه‌ربن، چونکه من نازانم په‌نگه له پاش ئه‌م هه‌جدهم هیچ هه‌جی دیکه نه‌که‌م.

(۱) پروانه: (المجموع)، ج ۸، ص ۱۶۸.

(۲) هه‌مان سه‌رچاوه‌و به‌رگ، ص ۱۷۹-۱۸۲.

(۳) مه‌به‌ست له جهمهپه‌ی له‌م جێپه‌انه‌دا جهمهپه‌ی گه‌وره‌یه، که وه‌ك پێشتر گوتم (جمرة العقبه) یه‌شی پێ ده‌بیژن.

❖ ((عن ابن عباس رضي الله عنه أن النبي ﷺ بعث بضعة أهله فأمرهم أن لا يرموا حتى تطلع الشمس)) رواه أحمد وأصحاب السنن وصححه الترمذي وقال: والعمل على هذا الحديث عند أهل العلم، واته: پیغەمبەر ﷺ -شەوی دەیه می (ذو الحجّة) - ئەوانەى لاوازو بى ھێز بوون لە مالاو خێزانى بەرەو مینا - پەوانەى کردنو فەرمانى پێ کردن کە ھەتا خۆر ھەژنەیت - بەردو و چکە کان - نەھاوێژن.

❖ ((عن عائشة رضي الله عنها أن النبي ﷺ أرسل أم سلمة رضي الله عنها يوم النحر فرمت قبل الفجر...)) رواه أبو داود، واته: پیغەمبەر ﷺ رۆژى قوربانى سەرپرین (أم سلمة)ى خوا لێى رازى بێ نارد - بەرەو مینا -، ئەویش پێش بەرەبەیان بەردو و چکە کانى ھاوێشتن.

❖ ((عن جابر رضي الله عنه أن النبي ﷺ أتى الجمره يعني يوم النحر فرماها بسبع حصيات يكبر مع كل حصاة منها، مثل حصي الخذف...)) رواه مسلم. واته: پیغەمبەر ﷺ ھاتە لای جەمەرە^(١) - واته پۆژانێ قوربانى سەرپرین - وە ھەوت بەردو و چکەى پێ دادن لە گەڵ ھەر بەردو و چکەى کەدا (الله اکبر)ى دەکرد، بەردو و چکە کان وەک بەردى پەلاییتکە ھاوێشتن بوون.

❖ ((عن جابر رضي الله عنه أن النبي ﷺ رمى الجمره أول يوم ضحى ثم لم يرم بعد ذلك حتى زالت الشمس)) رواه مسلم، ورواه البخاري تعليقا، واته: پیغەمبەر ﷺ پۆژى یەكەم دەمى چێشتەنگاو جەمەرەى^(٢) بەردو و چکە باران کرد، پاشان دواى ئەو ھەتا خۆر لای نەدا - بەلای پۆژئاوا - بەردو و چکە کانى نەھاوێشتن.

(١) ھەمان سەرچاوەى پێشوو.

(٢) ھەمان سەرچاوەى پێشوو.

■ ((عن ابن عمر رضي الله عنهما قال: كنا نتحن فإذا زالت الشمس رمينا))
رواه البخاري، واته: ئیمە چاوەڕێمان دەکرد، جا کاتیك خۆر لای دەدا ئەوجار
—بەردووچكە كانمان— دەهاوێشتن.

ئەجا لە كۆتاییدا پێویستە ئاماژە بە چوار مەسەلەی دیکە بكەین، كە
هەموو یان زۆربەیان زانایان لەسەریان پێكها توون:

یەكەم: پێویستە بەردووچكە تێفڕێدانی هەرسێك جەمەرەكان لە پۆژەكانی تەشریقدا
بەپرز بێت، سەرەتا جەمەرەكە گۆچكە كە نزیكترینیانە لەمیانووە دوورترینیانە
لە مەككەو، ئەجا جەمەرە ی نێوئەنجی، وە لە كۆتاییدا جەمەرە ی گەورە، یان
عەقەبە كە دوورترینیانە لەمیانووە نزیكترینیانە لە مەككەو، دیارە ئەمە
پای زۆربە ی^(١) زانایانەو دەلێن: ئەگەر پرزی جەمەرەكان پەچاوەكات بەرناكهوئ،
بەلام هەندێك لە زانایان كە حەنەفییەكانیان لەنێودان دەلێن: پەچاوكردنی پرز
سوننەتە بەلام فەرزو مەرج نیە^(٢)، دیارە قسە ی زۆربەش بەهێزتر بەلگەدارترە،
چونكە پیغەمبەری خوا ﷺ وای كردووە، وەك (ابن عمر) خوا لە خۆی و بابی
پازی بێ گێڕاویەتەو (بخاری) لە (جامع الصحيح) كەیدا هێناویەتی.

دووەم: كەسێك لەبەر نەخۆشی، یان هەر هۆیه كی دیکە ی شەرعی نەتوانئ خۆی ئەو
فەرزه —فەرزی بەردووچكە هاوێشتن بۆ جەمەرەكان— جێبەجێ بكات، دروستە
كەسێكی دیکە پاسپێرئ و لە جیات ی ئەنجام بدات، بەلام هەندێك لە زانایان
پایان وایە كە هەر كەسێك بۆ خۆی ئەو فەرزه ئەنجام نەدات وەكیل بگرئ ئەو
خوێنی دەكهوێتە سەر^(٣).

(١) پڕوانە: (المجموع)، ج ٨، ص ١٦٩، وە پڕوانە: (المغني)، ج ٣، ص ٤٧٧.

(٢) هەمان سەرچاوە ی پێشوو.

(٣) پڕوانە: (المفصل)، ج ٢، ص ٢٥٣، وە: (الفتا الإسلامية)، ج ٣، ص ٢٢٥٤، وە پڕوانە: (المجموع)، ج ٨، ص ١٧٣-١٧٦.

بەللام مەرجە بابای وەکیل بەرد ھاویشتنی خۆی ئەنجام دابوو، ئەوجار لە جیاتی بە وەکیل دانەر (موکل)ی بەاوێژی^(١).

سپیەم: پێویستە لەگەڵ ھاویشتنی یەكەم بەردووچکەدا واز لە (تلبیة) بهیئنی، وە ئەگەر بەر لە ورده بەرد ھاویشتن (رمی الجمار) سەری خۆی تاشی بوو، یان کورت کردبۆوه، دەبێ پاش سەرتاشین، یان کورتکردنەوی کۆتایی بە (تلبیة) بهیئنی، چونکە (تلبیة) لەگەڵ ئیحرام بەستندا دەستی پێ دەکریو بە ئیحرام شکاندن پاساو (مەبەری) بەردەوام بوونی نامیئنی، ئەوەی گوترا پای: (أبو حنیفة وثورې وأبو ثور شافعی وجماعیر العلماء من الصحابة التابعین) وەك (نوی) نووسیویەتی^(٢)، هەندێك لە زانایانی ئیش وەك (إسحاق وأحمد) رایان وایە کە هەتا ئەواکردنی بەرد بارانکردنی جەمپەری گەورە هەر بەردەوام دەبێ، (مالک)یش پای وایە کە دەبێ بەر لە وەستان لە عەرەفات کۆتایی پێ بەیئری^(٣).

چوارەم: بەردووچکە ھاویشتن بۆ جەمپەریکان وەك پێشتر باسکرا فەرزه ئەمیش وەك هەموو فەرزه‌کانی دیکەى حج بەچوینرانی یان کەم و کوری تێدا پەیدا بوونی فیدیە لەسەر خاوەنی پێویست دەکات کە خوین (دم) یان جێدار (بدل)ەکەمەتی کە گرتنی دە پۆزویە، سێ (٣)یان لەکاتی حج و حەوت (٧)یشیان پاش گەڕانەوه لە حج^(٤).

(١) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

(٢) بیروانە: (المجموع)، ج ٨، ص ١٤٢.

(٣) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

(٤) بیروانە: (الفقه الإسلامي)، ج ٣، ص ٢٢٦٢ - ٢٢٦٥.

٤- سەری خۆتاشین، یان کورتکردنەوهی (الحلق او التقصیر):

ئەمیش زانایان لەسەر پێویستبوونی یەكدهنگ و هەندیکیشیان بۆ وێنە زۆر لە شافییەکان- بەپایەشی دەزانن.

جا هەرچەندە زۆربەی زانایان^(١) لەسەر ئەوە یەكدهنگن کە هەركام لە بەردووچکە هاویشتی (رمی الجمار) و قوریانی سەرپڕین و سەری خۆتاشین یان کورتکردنەوه، دروستە پاش و پێشیان پێ بکڕێ، بەلام لەسەر ئەوەش رێککەوتوون کە پەسەند و سونەت وایە بەردووچکە هاویشتی بخڕیتە سەرەتاوە و ئنجا قوریانی سەرپڕین و پاشان سەرتاشین یان هەلپاچین بێن.

هەرۆهە لەسەر ئەوەش یەكدهنگن کە تاشین(حلق) لە کورتکردنەوه(تقصیر) چاکتر و خێترەو، تاشینیش تایبەتە بەپیاوانەوه، بۆ ئافەرەتان تەنیا کورتکردنەوه هەیە.

ئەمیش چەند دەقیك لەبارەی ئەم چوارەمین فەرزی حەجەوه:

﴿لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيَا بِالْحَقِّ لَتَدْخُلَنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ

اللَّهُ ءَامِنِينَ مُحَلِّقِينَ رُءُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ...﴾ (٢٧) الفتح ﴿، واتە: خوا

بێگومان لەگەڵ خەونی پێغەمبەرە کەیدا راستی کردو هێناوەدی، مسۆگەر نێو دەچنە نێو مزگەوتی حەرامەوه ئەگەر خوا بیهۆی بە هێمنی و ئاساییشەوه — هەندیکتان- سەرتان دەتاشن و —هەندیکتان- کورتی دەکەنەوه.

* ((عن ابن عمر رضي الله عنهما قال: حلق النبي ﷺ وحلق طائفة من أصحابه وقصر بعضهم)) متفق عليه، واتە: پێغەمبەر ﷺ سەری خۆی تاشی و کۆمەڵیکیش لە هاوێلانێ تاشی یان، وە هەندیکیشیان کورتیان کردەوه.

(١) بڕوانە: (المجموع)، ج ٨، ص ١٤٨، وە بڕوانە: (المفصل)، ج ٢، ص ٢٥٧-٢٥٨.

*) ((عن أنس رضي الله عنه أن رسول الله ﷺ أتى منى، فأتى الجمرة فرماها، ثم أتى منزله بمنى ونحر، ثم قال للحلاق: خذ وأشار إلى جانبه الأيمن ثم الأيسر، ثم جعل يعطيه الناس)) رواه أحمد ومسلم وأبو داود، وأتاه: پیڤه مبهري خوا ﷺ هاته مینا، پاشان چوو له لای جه مپ - سی گه وره - و بهردووچکه بارانی کرد، دواپی هاته و مهزله کهی له مینا و قوریانییه کهی سهرپری، پاشان به سهرتاشی فهرموو: دهست پی بکه وه ناماژهی بۆ لای راستی سهری کرد، پاشان لای چهپی، دواپی مووه کانی به سهر خه لکیدا به خشیه وه.

*) ((عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ: اللهم اغفر للمحلقين قالوا: قالوا يارسول الله وللمقصرين؟ قال: اللهم اغفر للمحلقين، قالوا: يارسول الله وللمقصرين؟! قال: اللهم اغفر للمحلقين، قالوا: يارسول الله وللمقصرين، قال: وللمقصرين)) متفق عليه، وأتاه: پیڤه مبهري خوا ﷺ فهرمووی: ئهی خوایه له سهری خۆتاشه ران ببووره، گوتیان: ئهی پیڤه مبهري خوا وه له سهری خۆکورتکه ره وانیش؟ فهرمووی: ئهی خوایه له سهری خۆتاشه ران ببووره، گوتیان: ئهی پیڤه مبهري خوا وه له سهری خۆکورتکه ره وانیش؟ فهرمووی: ئهی خوایه له سهری خۆتاشه ران ببووره، گوتیان: ئهی پیڤه مبهري خوا وه له سهری خۆکورتکه ره وانیش؟! فهرمووی وه له سهری خۆکورتکه ره وانیش - ببووره -.

*) ((عن ابن عباس رضي الله عنهما قال له في الذبح والحلق والرمي والتقديم والتأخير، فقال: لا حرج)) متفق عليه، وأتاه: پیڤه مبهري خوا ﷺ له سهرپرين و سهرتاشين و بهردووچکه هاويشتندا، وه له پيشخستن و دواخستن و فهرموويه تي و پيی فهرمووه - واته به (ابن عباس) - قهیدی ناکات.

*) ((عن عبدالله بن عمر بن العاص رضي الله عنهما أنه شهد النبي ﷺ يوم النحر في حجة الوداع وهم يسألونه، فقال رجل: لم أشعر فحلقت قبل أن أذبح، فقال: أذبح ولا حرج، فجاء آخر فقال: لم أشعر فنحرت قبل أن أرمي، فقال:

إرم ولا حرج، فما سئل يومئذ عن شيء قدم ولا آخر إلا قال: أفعَل ولا حرج))
 متفق عليه، واته: پیغه مبهری خوام ﷺ له پوژی قوریانی سهرپرین له هه جی
 مائتاواییدا بینیه که پرسیریان لی کرده، پیاویک گوتی: هستم نه کرد
 سهری خۆم تاشی بهرله وهی قوریانی کهم سهرپریم، فهرمووی: سهری بهر
 قهیناکات، یه کیکی دیکه هات و وتی: له بهرم نه بو بهرله وهی بهردو و چکان
 بهاوژم قوریانیم سهرپری، فهرمووی بهاوژوه قهیناکات، نهو پوژه له هیچ
 شتی که پرسیری لی نه کرا، که پیش یان دوا خرابی مه گهر فهرمووی: بیکه
 قهیناکات.

ه- شهو مانه وه له مینا له شهوه کانی (ایام التشریق) دا:

زانایان دوا ی شهوهی سهرجه م له سهر شهوه ریکه وتوون^(۱) که شهو مانه وه له
 مینا له شهوهی پوژی نۆیه می (ذو الحجة) - واته: شهو شهوه که به یانی که ی بهر
 عه رفات ده چن - سونه ته، له سهر شهوه که تاپا شهو مانه وه له مینا له شهوه کانی
 (ایام التشریق) دا که شهوه کانی یازده و دوا زده و سی زده، فه رزه یان سونه ته رایان
 جیا وازه، ههرچی زۆریه یان^(۲) که (مالیکیه کان و حنبلیه کان و شافعیه کان) یان
 له نیودان به فه رزی ده زانن، مه گهر بۆ که سی که عوزرکی ره وای هه بن، هه لبه ته
 فه رزبونه که ته نیا شهوانی یازده و دوا زده ده گریته وه، چونکه وه ک پیشتر با سمان کرد
 شهوی کوتایی ده رفه تی نه مانه وهی هه یه به ده قی قورئان.

دیاره رای زۆریه ش به هیزتره چونکه وه (بخاری و مسلم) هیناویانه (ابن عمر)
 خوا لیان رازی بن گپاره ته وه که (عباس) خوا لی رازی بن مؤله تی له
 پیغه مبه ر وه رگرتوه که شهو شهوانه له مه کهه بپنیه ته وه بۆ خاتری ئاودان به

(۱) بروانه: (الفقه الإسلامي)، ج ۳، ص ۲۲۶.

(۲) بروانه: (المغنی)، ج ۳، ص ۴۸۱، وه بروانه: (المجموع)، ج ۸، ص ۱۷۷-۱۷۸.

خه لکی، ههروه ها (ترمذی) له (أبي الدحداح بن عاصم عن أبيه) گێڕاویه تهوه و به (حدیث حسن صحیح) یشی داناوه که پێغه مبه‌ر ﷺ بۆ شوانان مۆته‌تی داوه^(۱)، جا ئهم فەرموودانه به‌لگهن له‌سه‌ر ته‌وه‌ی که هه‌ر که‌سه‌یک عوزریکی په‌وای نه‌بێن شه‌و مانده‌وه‌ی له‌و شه‌وانه‌دا که له‌ پۆژه‌کانیاندا به‌ردووچه‌که‌بارانی جه‌مه‌ر په‌کان ده‌کات، فه‌رزه.

۶- طه‌وافی خواحافیزی کردن (طواف الوداع):

ئه‌میشه‌ زۆریه‌ی زانایان که (هه‌نه‌فیه‌کان و شافیه‌یه‌کان و هه‌نبه‌لییه‌کان) یان له‌نی‌ودان به‌فه‌رزی ده‌زانن، به‌لام مالیکیه‌کان به‌ سوننه‌تی ده‌زانن^(۲)، واش پێ ده‌چێ رای زۆریه‌ راستتر بێت، چونکه ئهم ده‌قانه‌یان به‌ده‌سته‌وه هه‌ن:

■ ((عن ابن عباس رضي الله عنهما قال: أمر الناس أن يكون آخر عهدهم بالبيت إلا أنه خفف عن الحائض)) متفق عليه، واته: خه‌لکی فەرمانیان پێ‌کراوه که دوا‌ین جار به‌ر له‌ گه‌رانه‌وه‌یان- بریتی بێ له‌ طه‌وافی مالّی خوا-، ته‌وه‌نده هه‌یه که ئافه‌رتی هه‌یزدار له‌سه‌ری سووک کراوه.

■ ((عن ابن عباس رضي الله عنهما قال: كان الناس ينصرفون من كل وجه، فقال رسول الله ﷺ: لا يفرن أحد حتى يكون آخر عهده بالبيت)) رواه مسلم، واته: خه‌لکی پاش ته‌واوکردنی ئه‌رکه‌کانی هه‌ج- عاده‌تیان وابوو به‌هه‌موو لایاندا ده‌پۆشیشتن. جا پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فەرمووی: با هیچ که‌س نه‌پوات- و هه‌رهم به‌جێ نه‌هێلێ- هه‌تا دوا‌ین شت مالّی خوا ده‌بێ.

(۱) به‌روانه: (المغنی)، ج ۳، ص ۴۸۱، وه به‌روانه: (المجموع)، ج ۸، ص ۱۷۷، که گوتویه‌تی: (أما حديث عاصم بن عدي فرواه أبو داود والنسائي والترمذي وابن ماجه وغيرهم بأسانيد صحيحة..).

(۲) به‌روانه: (المغنی والشرح الكبير) ج ۳، ص ۴۸۵، وه به‌روانه: (المجموع) ج ۸، ص ۱۸۵، وه (الفتاوى الإسلامية) ج ۳، ص ۲۲۰۶.

* ((عن عمر رضی الله عنه قال: من حج البيت فليكن آخر عهده البيت، إلا الحيض ورخص لمن رسول الله ﷺ)) رواه النسائي والترمذي والحاكم والشافعي وقال الترمذي: حديث حسن صحيح، واته: هدر که سیٹ حه جی مائی خواى کرد با دواين شت که به جی دهیلى مائی خوا بیّت، جگه له ههیزداران، شه ویش پیغه مبهری خوا ﷺ مؤله تی داون.

که واته: تی کرای حاجیان پیویسته طهوافی خواحافیزی له مائی خوا بکهن بهرله وهی مه که به جی بهیئن دواى شه وهی کارو پیویستییه کانیان ته وایوون، به لام ثافره تی زیستان یان ههیزدار، مادام پیشت طهوافی پایه (طواف الرکن) ی کردب، طهوافی خواحافیزی له سهر نیه و فیدیه شی ناکه ویتته سهری^(۱)، به پیچده وانه ی پیانوه که به وهی چواندنی شه طهوافه و فیدیه یان ده که ویتته سهر، وه چواندنی هدر فهزیتیکی دیکه ی حه ج.

The image is a composite graphic for AliBapir. It features a central image of a person reading a book. Surrounding this are various social media and website links. On the left, there is a Facebook link to 'alibapir' and a YouTube link to 'archive.org/details/@alibapir'. On the right, there is a Facebook link to 'AliBapir' and a YouTube link to 'AliBapir'. Below these are QR codes for Google Play and the App Store. The text 'www.alibapir.com' is also visible in the center.

سێ: سوننه تهكانی حج:

خوێنه‌ری به‌رێز!

پێشتر باسمان کرد که جیاوازی نێوان پایه و فەرژ ئه‌وه‌یه که هه‌بوونی سه‌رده‌م پایه‌کان مه‌رده بۆ دروست بوون و به‌رکه‌وتن (اجزاء) ی حج، به‌لام هه‌بوونی فەرژه‌کان مه‌رج نیه، ئه‌وه‌نده هه‌یه بۆ پرکردنه‌وه‌ی که‌لیتی هه‌ر فەرژێک فیدییه پێویسته.

جیاوازی نێوان فەرژو سوننه‌تیش ئه‌وه‌یه که چواندنی سوننه‌ت ته‌نیا له ده‌ستدانی خێرو پاداشتیکی زیاده‌یه‌و پێویستی به فیدییه نیه بۆ قه‌ره‌به‌بوکردنه‌وه‌ی.

جا ئه‌وه تێمه له خواره‌وه به‌ ریز (ترتیب) به سه‌رژمی‌ری سوننه‌ته‌کانی هه‌جدا دێین، که سه‌رده‌م چل و نۆ (٤٩) سوننه‌تن و له نۆ (٩) ب‌رگه‌دا ده‌یاغیه‌نه‌روو:

یه‌که‌م: سوننه‌ته‌کانی ئیحرام به‌ستن:

١- دانانی جلو به‌رگی ئاسایی و خۆش‌ردن: چونکه پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ وای کردوه، وه‌ك ئه‌م ده‌قه ده‌لاله‌تی له‌سه‌ر ده‌کات: ((عن زيد بن ثابت رضی اللہ عنہ أنه رأى النبي ﷺ تجرد لإهلاله واغتسل)) رواه الترمذي وصححه الألباني.

٢- بۆنی خۆش له جه‌سته دان پێش پۆشینی به‌رگی ئیحرام: چونکه (عائشة) خوا لێی پازی بێ گوتویه‌تی: ((كنت أطيّب رسول الله ﷺ لأحرامه حين يهرم، ولعله قبل أن يطوف بالبيت)) رواه الستة أي (البخاري ومسلم وأصحاب السنن)

٣- له‌خۆوه پێچانی دوو په‌شته‌مائی سپی بۆ سه‌رو پشتی‌ندو خوار پشتی‌ند: چونکه پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ وای کردوه، وه‌ك ئه‌م دوو فەرمووده‌یه ده‌یگه‌یه‌نن: ((عن ابن عباس رضي الله عنهما قال: أنطلق النبي ﷺ من المدينة بعدما ترجل وأدھنَ ولبس إزاره ورداءه هو وأصحابه)) رواه البخاري، واته: پێغه‌مبه‌ر ﷺ

پاش نه‌وه‌ی قژی شانه کردو چه‌ورکرد وه خۆی و هاوه‌لانی یه‌کی به‌دوو به‌شته‌مان، خۆیانان پۆشی له مه‌دینه وه‌پئ کهوتن و ده‌رچوون.

وه به‌لگه‌ی نه‌وه‌ش که په‌سهند وایه به‌رگی ئیحرام سپی بی‌ت نه‌م فرموده‌یه‌یه: ((الْبَسُوا مِنْ ثِيَابِكُمُ الْبِياضَ، فَإِنَّهَا مِنْ خَيْرِ ثِيَابِكُمْ وَكَفَنُوا فِيهَا مَوْتَكُمْ)) رواه أبو داود وابن ماجه والترمذي وصححه الألباني، واته: پۆشاک‌ی سپی ده‌به‌ر بکه‌ن، چونکه باشترین جو‌ره پۆشاکتانه، وه مردوو ده‌کانیشتانی پئ کفن بکه‌ن.

۴- ده‌نگ هه‌لێنان به‌ گوته‌ی (تلبیه): چونکه پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ له ده‌جی مائشا واییدا فرموویه‌تی: ((أَتَانِي جَرِيْل فَأَمَرَنِي أَنْ أَمُرَ أَصْحَابِي أَنْ يَرْفَعُوا أَصْوَاتَهُمْ بِالْإِهْلَالِ وَالتَّلْبِيَةِ)) رواه أصحاب السنن. عن السائب بن خلاد، واته: جو‌رائیل هاته لام و فرمانی پئکردم که فرمان به‌ هاوه‌لانه‌م بکه‌م ده‌نگیان به‌ ئیحرام به‌ستن، یان به‌ گوته‌ی: ((لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ، إِنْ الْحَمْدُ وَالنِّعْمَةُ لَكَ وَالْمُلْكُ، لَا شَرِيكَ لَكَ)) به‌رز بکه‌نه‌وه.

۵- گوته‌ی (سبحان الله) و (الحمد لله) و (الله أكبر) به‌ر له ده‌نگ به‌رزکردنه‌وه به‌ به‌ستنی ئیحرام: چونکه پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ وای کردوه وه‌ک (أنس) خوا لی‌ی رازی بئ گپ‌راویه‌ته‌وه: ((صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَنَحْنُ بِالْمَدِينَةِ الظَّهْرَ أَرْبَعًا وَالْعَصْرَ بِذِي الْحَلِيفَةِ رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ بَاتَ بِهَا حَتَّى أَصْبَحَ، ثُمَّ رَكِبَ حَتَّى اسْتَوْتُ بِهِ عَلَى الْبَيْدَاءِ حَمْدَ اللَّهِ وَسُبْحَ وَكَبْرَ، ثُمَّ أَهْلًا بِحَجٍّ وَعُمْرَةٍ)) رواه البخاري، واته: ئی‌مه جارێ هه‌ر له مه‌دینه‌دا بووین پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ نوێژی نیوه‌پوژی به‌ چوار پکات کرد وه -نوێژی- ئیواره‌شی له (ذو الحلیفه) به‌دوو پکات کرد، وه شه‌ویش له‌وێ بوو هه‌تا به‌یانی، پاشان سوار سی و لا‌خه‌که‌ی- بوو هه‌تا کاتی‌ک که گه‌یشه‌ ده‌شت (الحمد لله) و (سبحان الله) و (الله أكبر) ی کرد، پاشان به‌ ده‌نگی به‌رز نیه‌تی ده‌ج و عومپه‌ی هی‌نا.

٦- نەیت هێنان بە دەنگی بەرزو پروو کابە (کعبە): چونکە (نافع) لەو بارەو گێڕاویەتەو: ((کان ابن عمر رضي الله عنهما - إذا صلى بالغداة بذى الحليفة أمر براحته فرحلت ثم ركب، فإذا استوت به استقبل القبلة قائما ثم يلي.. وزعم أن رسول الله ﷺ فعل ذلك)) رواه البخاري، واتە: عەبدوللای کۆری عومەر - خوا لییان پازی بیئت - دواى ئەوێ نوێژی بەیانی لە (ذو الحليفة) دەکرد، فەرمانی دەکرد کە وڵاخەکی بۆ جل بکەن، جا جل دەکراو پاشان سوار دەبوو، وە کاتیەک دەچوو سەر پشتی پێک پروو بە قیبلە دەوێستا، پاشان نەیتى دەهێناو دەستی بە (تلبیة) دەکردو، دەیگوت پیڤەمبەری خوا ﷺ ئاواى کردو.

دووهم: سوننەتەکانی چوونە نێو شاری مەککەو

٢١- خۆشۆردن بۆ چوونە نێو مەککەو بەرپۆژ چوونە نێو: چونکە پیڤەمبەری خوا ﷺ بەوشێوەیەى کردو، وەك ئەم دەقە دەلالەتى لەسەر دەکات: ((عن نافع قال: کان ابن عمر رضي الله عنهما إذا دخل أدنى الحرم أمسك عن التلبیة ثم بیبت بذی طوی ثم یصلي الصبح ویغتسل ویحدث أن النبی ﷺ کان یفعل ذلك)) رواه البخاري ومسلم، واتە: (ابن عمر) خوا لییان پازی بێ کاتیەک پیی دەنایە نێو حەرەم - ی مەککە - وە وازی لە (لبیک اللهم لبیک...) گوتن دەهێناو شوو لە (ذی الطوی) دەمایەو پاشان نوێژی بەیانی لەوێ دەکردو خۆی لەوێ دەشۆری، وەباسی دەکرد کە پیڤەمبەری خوا ﷺ هەر وای کردو.

٣- ئە (الثنية العليا)^(١) وە چوونە نێو شاری مەککەو: چونکە (ابن عمر) خوا لییان پازی بێ گێڕاویەتەو کە پیڤەمبەری خوا ﷺ وای کردو: ((کان رسول الله ﷺ یدخل من الثنية العليا ویخرج من الثنية السفلی)) رواه البخاري ومسلم والنسائي وابن ماجه.

(١) وشەى (الثنية العليا) لێرەدا مەبەست پێچو دەروازەیەکی شاخاوییه کە لە سەر وێ شاری مەککەو، (الثنية السفلی) ش لە خوار وێهەتی.

٤- پێشخستنی لاقی راست بۆ چوونه نێو مزگهوتی ههپامهوهو خوێندنی چهند زیكرێکی تایبەت: دیاره پێشخستنی پێی راست و گوتنی: (أعوذ بالله العظيم وبوجهه الكريم، وسلطانه القديم من الشيطان الرجيم، بسم الله، اللهم صل على محمد وسلم، اللهم افتح لي أبواب رحمتك)، واته: (پهنا ده بهمه بهر خوای مهزن وه پهنا به پووی به پێزی ده گرم، وه به دهسته لاتی له میوینهی له شهیتانی نهفرین لێکراو، به ناوی خوا، نهی خواجه سه لاته و سه لام بنێره سه ره موحه مه ده، نهی خواجه ده رگا کانی به زه ییتم بۆ ئاوه لا بکه وه)، دیاره ئه وه له چوونه ژووره وهی هه موو مزگه وتیکدا سوخته نه.

٥- ده ست به رز کردنه وه دوو عا کردن له کاتی دیتنی مائی خوا (کعبه) دا: (نووي) گوتویه تی^(١): زۆریه و جه ماوه ری زانایان رایان وایه که له ده می دیتنی مائی خوا دا هه ردو ده ست به ره و ئاسمان به رز بکریته وه، که جگه له (ابن عمر و ابن عباس) خوا لییان رازی بێ، هه ر کام له (سفيان الثوري و ابن المبارك و شافعي و أحمد و إسحاق و ابن المنذر) یان له نیودان، به لام (مالك) ده ست به رز کردنه وهی به سوخته نه زانیوه، جا هه ر چه نده له ویا ره وه دوو ده ق له ده می (جابر بن عبد الله) وه گێردا ونه وه که پێچه وانه ی یه کترن:

* ((عن المهاجر المكي قال: سئل جابر بن عبد الله عن الرجل الذي يرى البيت يرفع يديه! فقال: ما كنت أرى أحدا يفعل هذا إلا اليهود، قد حجبنا مع رسول الله ﷺ فلم يكن يفعله)) رواه أبو داود والنسائي بإسناد حسن.

■ ((عن المهاجر المكي: قال: سئل جابر بن عبد الله: أيرفع الرجل يديه إذا رأى البيت؟ فقال: حجبنا مع النبي ﷺ فكنا نفعله)) رواه الترمذي وإسناده حسن.

(١) بېروانه: (المجموع)، ج ٨، ص ١٠.

به لّام وهك ههركام له (بیهتی ونووی) گوتوو یانه: پای دهست بهرزگردنوه كه بههتتره^(۱).

جا زانایان چهند جوړه دووعایه کیان پیشنیار کردوون بۆ ئه و کاته كه ئه مه یه کیکیانه وه عومره وه خوا لّی پای بئ گتپراوه ته وه: (اللّهم أنت السلام ومنك السلام فحینا ربّنا بالسلام) رواه البیهتی بأسناد حسن^(۲).

سییه م: سوننه ته گانی طه واف کردن:

پیشتر باسمان کرد كه جگه له (مالك) وه هندیك له زانایان، زۆربه وه جهماره ی زانایان طوافی هاتنه نیو مه كه كه (طواف القدوم) به سوننه ته ده زانن، به لّام (مالك) به فهرزی ده زانن، جا ئه مانه ی خواری سوننه ته گانی هه رجوړه طوافیكن به گشتی له گه لّ یه ك دوو ورده جیاوازیدا كه دوا یی پرونیان ده كه ی نه وه:

۱- ده رخستنی به شان و قوّلی راست (الأضطباع): كه بریتیه له وه ی په شته ماله كه ی سه ر پشتیندی به جوړیك لّی بكات كه شان و قوّلی راستی به ده ره وه بیّت، ئه ویش به وه ده بیّت كه نیوه راستی په شته ماله كه ی بخاته بن ههنگلی راستی و ئه ملاو لایه كانیشی هه ئیداته سه رشان ی چه پی.

به لّگه ی (اضطباع) یش چهند ده قیكه كه ئه مه یه کیکیانه: ((عن أبي يعلى بن أمية رضي الله عنه أن رسول الله ﷺ طاف بالبيت مضطبعاً بجود)) رواه أبو داود والترمذي وابن ماجه بأسانيد صحيحة وقال الترمذي: حسن صحيح، واته: پیغه مبهری خوا ﷺ طوافی مائی خوی کرد به شان و قوّلی راست به ده ره وه بوونه وه كه قوماشیکی خه تخه تی له خۆی وه رگرتبوو.

(۱) پروانه: (المجموع)، ج ۸، ص ۹-۱۱.

(۲) هه مان سه رچاوه ی پیشوو.

۲- گوتنی (الله اکبر) و ناماژه کردن به دهستی راست بۆ بهرده رهشه که^(۱): چونکه پیغه مبهري ﷺ وای کرده، وهك (ابن عباس) خوا لیئی رازی بی گپراویه ته وه: ((طاف النبي ﷺ بالبیت علی بعدی کلما أتى الركن أشار إليه بشيء كان عنده وكبر)) رواه البخاري، واته: پیغه مبهري ﷺ به سواری حوشتره که ی طوافی مالی خوی کرد، جا هر کاتیك دهگیشته لای گۆشه - ی بهرده رهشه که - به شتیك که له لای بوو- واته به دهستی وه بوو- ناماژه ی بۆ ده کردو (الله اکبر) ی ده کرد.

۳- دهست گه یاندنه بهرده رهشه که و ماچ کردنی و سهجده له سه ر بردنی، ته گهر بۆی لوا: نه مهش چند ده قیکه له و باره وه:

■ ((عن ابن عمر رضی الله عنهما قال: رأيت رسول الله ﷺ حين يقدم إذا استلم الركن الأسود أول ما يطوف يخب ثلاثة أطواف من السبع)) متفق عليه، واته: پیغه مبهري ﷺ خوام بیئی کاتیك که هاته مدککه، که له یه کهمین طوافیدا پاش دهست له بهرده رهشه دان سی سوور له حه وته کان به خیرایی پۆیشت.

* ((عن زيد بن أسلم عن أبيه قال: رأيت عمر بن الخطاب رضي الله عنه قبل الحجر وقال: لولا أني رأيت رسول الله ما قبلتك)) متفق عليه ورواه أصحاب السنن أيضا، واته: عومهری کوری خه تتام خوا لیئی رازی بی دی که بهرده که ی ماچ کردو گوتی: نه گهر له بهر نه وه نه بوایه پیغه مبهري ﷺ خوام دیوه ماچی کردوی ماچم نه ده کردی.

■ ((عن ابن عمر رضي الله عنهما قال: رأيت عمر بن الخطاب رضي الله عنه قبل الحجر الأسود وسجد عليه، ثم عاد قبله وسجد عليه، ثم قال: هكذا رأيت رسول الله ﷺ)) رواه البزار وحسنه الألباني في إرواء الغلیل، واته: عومهری کوری

(۱) بیروانه: (المغني والشرح الكبير)، ج ۳، ص ۳۹۵-۳۹۶.

خه تانم دی بهرده ره شه کدی ماچ کردو سه جدهی له سهر برد، پاشان گه پرایه وه
ماچی کردو سه جدهی له سهر بردو، ئنجا گوتی: پیغه مبهری خوام ﷺ تاوا
بینی.

۴- دهست گه یاندنه گۆشه یه مانی: چونکه (ابن عمر) خوا لییان پازی بی
گوتوو یه تی: (لَمْ أَرِ النَّبِيَّ ﷺ يَسْتَلِمُ مِنَ الْبَيْتِ إِلَّا الرُّكْنَيْنِ الْيَمَانَيْنِ) متفق
عليه، واته: پیغه مبهرم ﷺ نه بینی دهست له هیچ شوتنیکی مائی خوا بدات
جگه له دوو گۆشه کدی یه مانی. (ئهو دوو گۆشه یه نه که که وتوونه ته لای
یه مهنو یه کیکیان بهرده ره شه کدی تێدایه و به گۆشه ره شه که (الركن الأسود) یش
ناسراوه).

۵- پارانه وهو زیکرکردن له کاتی طوافدا به گشتی و به تایبته له نێوان دوو
گۆشه کانی یه مانیدا: زانایان له سهر ئهوه یه کدهنگن که هه چهنده دروسته له
کاتی طوافدا قسهی ئاسایی بکری، به لام چاکتر وایه مه گهر قسهی پێویست
نه گهرنا جگه له پارانه وهو زیکر و قورئان خوێندن بابای طواف که به هیچی
دیکه وه سهر گهر نه ییت، به تایبته له نێوان دوو گۆشه کان (بین الرکنین) دا
سوننه ته ئهم دوو عایه بلێ: ((ربنا آتانا فی الدنیا حسنة و فی الآخرة حسنة و قنا
عذاب النار)) چونکه (عبدالله بن السائب) خوا لیتی پازی بی گێراویه ته وه:
((سمعت رسول الله ﷺ يقول: الرکنین: ربنا آتانا فی الدنیا حسنة و فی الآخرة
حسنة و قنا عذاب النار)) رواه أبو داود والنسائي وهو حدیث حسن.

۶- خێرا پێشتنو ههنگاوی ورد له سێ سووپی پێشهوه: یه کی دیکه له
سوننه ته کانی طوافی دهووری مائی خوا ئهوه یه که له سووپی یه که م و دووهم و
سێههمدا له بهرده ره شه وه تا ده گاته بهرده ره شه به خێرای ههنگاوی ورد
بروات، به لام چوار سووپی کانی دیکه به پێشتنو ههنگاوی ئاسایی بروات، لهو
باره شه وه فهرمووده زۆرن، بۆ وێنه:

• ((عن جابر رضی الله عنه قال: رأيت رسول الله ﷺ رمل من الحجر الأسود حتى انتهى إليه ثلاثة أطواف)) رواه مسلم والنسائي والدارمي.

* ((عن ابن عمر رضي الله عنهما قال: رمل رسول الله ﷺ من الحجر إلى الحجر ثلاثا ومشى أربعاً)) رواه مسلم وابن ماجه، جا هدرچه نده زانایان له باره ی نه وه وه که نایا رویشتنی خیرا (رمل) له چ جورده طموفیکدا سوننه ته؟ پایان جیوازه ^(۱)، به لام هه موویان له سهر نه وه یه کده نگن که له طموفی خواحافیزی (طواف الوداع) و طموفی سوننه ت (طواف التطوع) دا سوننه ت نیه، زوربه شیان ^(۲) پایان وایه که ته نیا له طموفیکدا سوننه ته که هاتن و چوون (سعی) ی نیوان صفا و مدپوهی به دوا دا بیّت، ههروه ها زوربه یان ده لّین: له طموفی یه که مدا سوننه ته، وه هه مووشیان یان به لای که مه وه زوربه ی هه ره زوریان پایان وایه که (رمل) بو نافرته تان سوننه ت نیه ^(۳).

۷- کردنی دوو رکات نویت پاش ته و او بوونی طموف له پشت (مقام ابراهیم): چونکه (ابن عمر) خوا لّینان پازی بی گپراویه ته وه: ((قدم رسول الله ﷺ فطاف بالبيت سبعا ثم صلى خلف المقام ركعتين وطاف بين الصفا والمروة)) رواه البخاري، (ماناکه ی روونه).

۸- بهر له ده سترکردن به دوو رکاته که ی نه وه بخوینیت ته وه: (واَتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًى) وه له دوو رکاته کاندا پاش فاتحه هه ر کام له (الکافرون) و (الإخلاص) بخوینت، چونکه (جابر) خوا لّی پازی بی گپراویه ته وه: ((إن رسول الله لما انتهى إلى مقام إبراهيم عليه السلام قرأ: (واَتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ

(۱) پروانه: (المجموع)، ج ۸، ص ۴۴-۴۹، وه پروانه: (الفقه الإسلامي)، ج ۳، ص ۲۲۵-۲۲۶، ط ۴.

(۲) هه مان سهرچاوه ی پیشو.

(۳) (ابن المنذر) گوتویه تی: (أجمع العلماء على أن المرأة لا ترمل ولا تسعى بل تمشي) پروانه: (المجموع)، ج ۸، ص ۶۴، وی پروانه: (المغني)، ج ۳، ص ۳۹۲.

مصلی) ثم صلی رکعتین وکان یقرأ فیھما، (قل هو الله أحد) و (قل یا ایها الکافرون)) رواه مسلم.

دیاره پیشتیشی باسمان کرد که هەندیک لە زانیان ئەم دوو پکاتەیی دوای طواف بە فەرزدەزان، بەلام پای بە سوننەت دانانی که پای زۆربەیی زانیانە بەهێزتره^(۱).

۹- خواردنەوه لە ئاوی زەمزەم: چونکە پیغەمبەر ﷺ وەك (جابر بن عبدالله) خوا لێی پازی بێ گێپراویەتەوهو (مسلم) لە (جامع الصحيح) هەکیدایە هیناویەتی وای کردو، واتە: پاش تەواوکردنی طواف لە ئاوی زەمزەمی نۆش کردو، وە لەبارەیی ئاوی زەمزەمەوه فەرموویەتی: ((خير ماء على الأرض زمزم فيه طعام الطعم وشفاء السقم)) رواه الطبراني في الكبير وابن حبان وقال المنذري رواه ثقات، واتە: باشترین ئاو لەسەر پرووی زەمین ئاوی زەمزەمە جێگای خواردن دەگرێ و شیفای نەخۆشییە.

چوارەم: سوننەتەکانی هاتن وچوون (سعی) نێوان صفای مەپو: ٩

۱- ماچ کردن، یان لانی کەم دەست لێدان (استلام)ی بەردەرپەشە، ئەگەر نەلوا ئاماژە بۆ کردنی بە دەست، یان بە گۆچان و وێنەیی ئەو: بەلگەیی ئەم سوننەتەش ئەوەیە که پیغەمبەری خوا ﷺ وای کردو وەك (جابر) خوا لێی پازی بێ گێپراویەتەوه: ((ثم رجع إلى الركن فاستلمه، ثم خرج إلى الصفا...)) رواه مسلم، واتە: پاشان دوای ئەوەی دوو رکاتی دوای طوافی کردن- گەپراپەوه بۆ لای گۆشەیی بەردەرپەشەکەو دەستی گەیانندی، ئنجای بەردەرپەشە صفا چوو...

(۱) بېروانە: (المجموع)، ج ۸، ص ۶۷.

۲- پاش نزیک بوونهوه له صفا ئەمەدی خۆتند: ﴿إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ﴾ (البقرة ۱۵۸)، وەك (مسلم) له (جابر بن عبدالله) هەو گێڕاویەتەوه کە پێغه مبه‌ر ﷺ وای کردوه.

۳- سەرکەوتنه سەر صفا و پروکردنه قیبله و گوتنی ئەم زیکرانه: (لا إله إلا الله) ((لا إله إلا الله وحده لا شريك له له الملك وله الحمد يحيي ويميت وهو على كل شيء قدير، لا إله إلا الله وحده، أنجز وعده ونصر عبده وهزم الأحزاب وحده))، واتە: بێجگە له خوا هیچ پەرستراویک نیە، خوا گەورەترە، جگە له خوا چ پەرستراو نین تاکەو هاوبەشی نیە، مۆلک هەر هی ویه و ستایش هەر شایسته‌ی ویه، دەژیه‌نی و بەلێنی خۆی برده‌سەرئێ و بنده‌کە‌ی خۆی سەرخست و بەتەنیا کۆمه‌له‌کانی -کوفری- تێک شکاند.

سێ جار ئەم زیکرانه دووبارە ده‌کاته‌وه و له‌نیوانیانیشدا ده‌پاڕێتە‌وه، (جابر) خۆ‌ی لێ‌ی پا‌زی بێ له پێغه مبه‌ر ﷺ گێڕاویەتە‌وه، وەك (مسلم و نسائي) له کتێبه‌کانیاندا هێناویانه^(۱).

۴- هاتن و چوونی نێوان صفا و مه‌روه به‌ رو‌یشتنی ئاسایی ده‌بێ، به‌لام له‌ نێوان دوو نیشانه سه‌وزه‌کاندا سوننه‌ته به‌ گورگه‌لۆقه (واته‌ خێرات) له‌ رو‌یشتنی خێراو هێواشته‌ له‌ (پاکردن) ب‌پ‌وات، چونکه پێغه مبه‌ر ﷺ وای کردوه، دیاره ئەمەش له‌ سەرجه‌م هاتن و چوونه‌کاندا ده‌بێ، واته‌ له‌ هەر هه‌وت هاتن و چوونه‌کانی نێوان صفا و مه‌روه‌دا، (جابر) خوا لێ‌ی پا‌زی بێ له‌وباره‌وه گێڕاویەتە‌وه: ((ثم نزل إلى المروة حتى إذا انصبت قدماء في بطن الوادي سعی، حتى إذا صعدنا

مشى حتى أتى المروة)) رواه مسلم، واتە: پاشان بەرەو مەرپو» دابەزى ھەتا کاتێک کە بەرەو مەرپو سەرکەوتینەو» ئەوجار بەرپۆشیشتن پۆشیشت ھەتا گەشتینە مەرپو. دیارە گورگە لۆقە (ھرولة)ی (سعی)یش وەك خیرا رۆشیشتن (رمل)ی طموف بەرای زۆریەى زانایان تاییەتە بەپیاوانەو و بۆ ئافەرەتان سوننەت نیە، بەلام ھەندێک لە زانایان ئەگەر چۆل بێ بۆ ئەوانیش بەسوننەتى دەزانن^(١).

ھەرۆھا بێجگە لە شافیعییەکان ھیچ کام لە زانایان (اضطباع) بۆ (سعی) بو سوننەت نازانن، رای شافیعییەکانیش چونکە دەقى لەسەر نیەو لەسەر بناغەى (قیاس) دامەزراوە بێھێزەو شتیکی ئەوتۆ نیە^(٢).

٥- دووبارەکردنەوی ھەموو ئەو شتانەى کە لەسەر صەفا کراون، لەسەر مەرپو، چونکە پێغەمبەرى ﷺ وای کردو، وەك (جابر) گێڕاویەتەو: ((حتى أتى المروة، فعل على المروة كما فعل على الصفا)) رواه مسلم، واتە ھەتا ھاتە مەرپو، جا چى لەسەر صەفا کردبوو لەسەر مەرپو ھەش ئاوا کرد.

٦- ھەلبەتە بێجگە ئەوانەى پابردن سەرچەم زانایان لەسەر چەند شتیکی دیکەش پێککەوتوون کە سوننەتن، وەك:

أ- بەدوای یەكدا ھاتن (موالاة)ى طموف و ھاتن و چوون (سعی).

ب- دەستنۆژ ھەبوون وجەستەو پۆشاك خاوتن بوون.

ج- بەپیاو ئەنجامدانى ئەك بە سواری، کە ئەمە لە طموفیشدا ھەر سوننەتە.

د- بەدوای یەكدا ھاتن و لێك نەپەرچاندنى ھاتن و چوونەکان (أشواط).

دیارە ھەمووشیان فەرموودە پاست (صحیح)ەکان دەلالەتیان لەسەر دەکەن بەتاییەت فەرموودەکەى (جابر) کە (مسلم) ھیناویەتى.

(١) بیروانە: (المجموع)، ج ٨، ص ٨٠.

(٢) بیروانە: (المجموع)، ج ٨، ص ٨٠-٨١، وە بیروانە: (الفقه الإسلامی)، ج ٣، ص ٢٢٦، ط ٤.

پێنجەم: سوننەتەکانی دەرچوون بەرەو مینا:

۱- ئیحرام بەستن بە حج لە پۆژی هەشتەمدا کە بە (یوم الترویة) ناسراوە: چونکە (جابر) خوا لێی رازی بێ گێڕاویەتەو: (فلما كان يوم الترویة توجهوا إلى منى فأهلوا بالحج...) رواه مسلم، واتە: جا کە پۆژی تەرویە (هەشتەمی مانگی "ذو الحجة") هات -هاوەلانی پیغەمبەر ﷺ خوا لێیان رازی بێ- پرویان کردە مینا و دەنگیان بە نێت هێنان بۆ حج کردن بەرزکردەو.

۲- شەو مانەو لە مینا کردنی نوێژەکانی نیوەپۆو ئیوارەو شێوان و خەوتنان و بەیان و پاش خۆرکەوتن دەرچوون بەرەو عەرەفات: چونکە پیغەمبەر ﷺ و هاوەلانی بەرپرسی وایان کردو، وەك لەم دەقەدا دەرەكەوئ: ((وركب رسول الله ﷺ فصلی بهم الظهر والعصر والمغرب والعشاء والفجر، ثم مكث قليلا حتى طلعت الشمس...)) رواه مسلم، واتە: وە پیغەمبەر ﷺ خوا ﷺ سواربوو بەرەو مینا و لەوێ- نوێژەکانی نیوەپۆو شێوان و خەوتنان و بەیان و پێکردن، پاشان تۆزێك مایەو تا خۆرەهەڵات...

شەشەم: سوننەتەکانی راوستان لە عەرەفات:

۱- مانەو لە نەمیرە (نمرة) هەتا کاتی لادانی خۆر (زوال الشمس) پاشان درانی دوو وتار، وەك پۆژی جومعه پاشان بانگ دران و بەرپاکردنی هەردوو نوێژی نیوەپۆو ئیوارە (عصر) بەکۆمەڵ و بە کۆکردنەو و کورتکردنەو و پێشخستن (جمعا وقصيرا) -واتە هێنانی نوێژی ئیوارە بۆ لای نیوەپۆ-، چونکە پیغەمبەر ﷺ وای کردو، وەك (جابر) خوا لێی رازی بێ گێڕاویەتەو: ((وأمر بقبة من شعر تضرب له بنمرة... فأجاز رسول الله ﷺ حتى أتى عرفة فوجد القبة قد طمرت له بنمرة فنزل بها، حتى إذا زاغت الشمس أمر بالقصواء فرحلت له، فأتى بطن الوادي فخطب الناس... ثم أذن ثم أقام الصلاة فصلی

الظهر، ثم أقام فصلى العصر ولم يصل بينهما شيئا)) رواه مسلم، واته: وه - پیغه مبهەر ﷺ - فەرمانی کرد به چادر یکی له موو چنراوی له نه میره بۆ ههلبدری... جا پیغه مبهری خوا هات و له موزده لیفه - پهت بوو ههتا گه یشته عه په فات، له ویش چادره که ی که له نه میره بۆی ههلبدرابوو چوو نیوی، ههتا کاتیک که خۆر لایدا فەرمانی کرد حوشره که یان بۆ جل کرد، جا هاته (بطن الوادي) وه وتاری بۆ خه لکید... پاشان بانگ دراو قامهت کرا، وه نویژی نیوه پۆی - بۆ خه لکی - کرد، دوا یی قامهت کراو نویژی ئیواره (عصر) یشی کرد، وه له نیوانیاندا هیچ نویژی نه کرد.

وه نه وه که ده بی وتاری عه په فات - واته نهو وتاره ی که له (نمرة) ده درئ - دووان بن تیکرا، یان به لای که مه وه زۆری هه زۆری زانیان له سه ری یه که ده نگن چونکه (جابر) خوا لیتی پازی بی گێپراویه ته وه: ((أن النبي ﷺ خطب يوم عرفة، وقال: إن دمانکم وأموالکم حرامٌ علیکم إلى آخر حُطْبَتِهِ..)) رواه مسلم^(۱)، واته: بیگومان پیغه مبهەر ﷺ پۆی عه په فات وتاریدا، وه فەرمووی: دلنیا یان که خوینتان و سامانتان لیتان هه پامه - واته به شیوه ی ناشه ری - ههتا کۆتایی دوو وتاره کانی..

۲ - خۆشۆردن (الإغتسال) له نه میره بهر له وه ی بچیته عه په فات و بوهستی: چونکه (ابن عمر) خوا له خۆی و بابی پازی بی وای کردوه و ناشکراشه که (ابن عمر) له سه ر چا ولی کردنی پیغه مبهەر ﷺ و جی به جی کردنی سوننه ته کانی مکووپ (حریص) بووه، به لگی ته وه ش که (عبدالله بن عمر) بۆ پاره وستان له عه په فات خۆی شۆردوه، ته وه یه که هه رکام له (مالك) و (بیهقی) گێپرایانه ته وه: ((عن نافع أن عبدالله ابن عمر كان يغتسل لإحرامه قبل أن يحرم، ولدخوله مكة

(۱) بهروانه: (المجموع) ج ۸، ص ۱۰۵ وه بهروانه: (الفقه الاسلامي)، ج ۳، ص ۲۲۴، ط ۴.

ولوقوفه عسّیة عرفة))^(۱)، واتە: عەبدوللای کۆری عومەر -خوا لییان پازی بێ- عەدەتی وابوو بۆ ئیحرام بەستنی پێش ئیحرامەکەى خۆى دەشۆرد، وە بۆ چوونە مەککەو، وە بۆ راوەستان -لە عەرەفات- دواى نیوەپۆی پۆزى وەستان لە عەرەفات.

۳- وە سوننەتە راوەستانەکە لە نزیک (صخرات) وە بێ، هەرچەندە هەموو عەرەفات هەر شوینە بۆ راوەستان: وەك پیغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((عرفة کلها موقف)) رواه^(۲) البیهقی عن ابن عباس رضي الله عنهما، بەلگەى ئەوەش کە لە نزیک (صخرات) وە وەستان باشترە ئەوێە کە (جابر) خوا لێى پازی بێ گێپراویەتەو: ((وقف عند الصخرات وجعل بطن ناقتة إلى الصخرات)) رواه مسلم، وەك پێشتریش باسمان کردو.

۴- هەروەها سوننەتە راوەستانەکە ڕوو بە قیبلە بێ: چونکە (مسلم)^(۳) لە (جابر)ى گێپراوەتەو کە پیغەمبەرى خوا ﷺ بەرەو قیبلە راوەستاو.

۵- وە سوننەتە بە سواری رابووستی: چونکە پیغەمبەر ﷺ بە سواری راوەستاو، هەروەها واباشە بەرپۆژوونەبێ، حیکمەتى بە سواری وەستان و بەرپۆژوونەبوونیش ئەوکاتەدا ئەوێە کە بۆ طاعت و پارانەو و لاڵانەو ئەو رۆژە موبارەکە بەهێزو پێتزی بێت: بەلگەى ئەم دووانەش ئەم دەقیە: ((عن أم الفضل بنت الحارث رضي الله عنها أن الناس تماروا عندها يوم عرفة في رسول الله ﷺ، فقال بعضهم: هو صائم، وقال بعضهم: ليس بصائم فأرسلت إليه أم الفضل بقندح لبن وهو واقف على بعير فشرّب)) رواه البخاري ومسلم ومالك وأبو داود والبيهقي، واتە: خەلکى لە پۆزى عەرەفەدا لەلای (أم الفضل) دەربارەى پیغەمبەر ﷺ

(۱) بڕوانە: (الموطأ)، ص ۲۲۷، وە: (المجموع)، ج ۸، ص ۹۷.

(۲) هەروەها (مسلم)یش گێپراویەتەو، بڕوانە: (المجموع)، ج ۸، ص ۱۰۰.

(۳) بڕوانە: (المجموع)، ج ۸، ص ۱۰۰، وە بڕوانە: (الفقه الإسلامي)، ج ۳، ص ۲۲۴، ط ۴.

کهوتنه مشتم و مپره وه، هه ندیکیان گوتیان به پۆژوو یه وه هه ندیکیان گوتیان به پۆژوو نیه، جا (أم الفضل) قاپه شیریکی بۆ نارد له کاتی کدا که به سواری حوشت راوه ستابوو خواردیه وه.

۶- وه سوننه تیکی دیکه ی گه وه و گرنگی راوه ستان له عه ره فاته وه یه که بابای حاجی زۆر به کۆلۆ به ده لگه رمییه وه سه ره گه رمی دووعاو پارانه وه و لاله وه و کپه وزانه وه بی.

جا هه چهنده زانایان چهند جۆره پارانه وه یه کیان که وا باشه له و پۆژه دا بگوترین، گپه رانه وه، به لام فه رموده ناسانی وه (ترمذی) و (نوی) به بی هیژ (ضعیف) یان دانان، که ئه مه یه کیکیانه: ((خیر الدعاء یوم عرفه، وخیر ما قلت أنا والنبي و من قبلي، لا إله إلا الله وحده لا شریک له، له الملك وله الحمد وهو على کل شیء قدير)) رواه مالک فی الموطأ و الترمذی و البیهقی، وضعفه الترمذی و البیهقی و النووی^(۱).

دیار زانایان له سه ره ئه وه یه کده نگن که هه موو جۆره کانی پارانه وه و زیکرو قورئان خویندن و سه لات و سه لام ناردن بۆ پیغه مبه ره و ﷺ (تلبیه) کردن و... هتد، خپرو سوننه تن، وه بیگومان چاکترین طاعه تی خوای په ره ره دگرن له و کات و حال و شوینه داو، وا باشه هه موو جۆره کانیان بلن، هه رتاه یه کیکیان^(۲)، وه و اباشه به گریان و به کۆلۆ ده لگه رمییه وه بی، چونکه راوه ستان له عه ره فاته پایه ی به ره ته و مه زنی هه جو و کاکله ی له عه ره فاته ده ستانیش پارانه وه و زیکرو لاله وه و گریان که لوتکه ی هه ره به رزی خواپه رستی و به ندایه تی و طاعه تن.

(۱) بیوانه: (الموطأ)، ص ۳۵۷-۳۵۸.

(۲) بیوانه: (المجموع)، ج ۸، ص ۱۰۷-۱۱۱، وه (الفقه الإسلامی)، ج ۳، ص ۲۲۴۰-۲۲۴۳.

پێغه مەبەر ﷺ لەبارەی گەورەیی پلە و پایەیی پۆژی عەرپە فەهوه فەرموویەتی:
 ((ما من يوم أكثر أن يعتق الله فيه عبداً من النار من يوم عرفة وأنه ليدنو، ثم يباهي بهم الملائكة فيقول: ما أراد هؤلاء!)) رواه مسلم عن عائشة رضي الله
 عنها، واته: له هیچ پۆژی کدا خوا هیندە پۆژی عەرپە فە بەندەکانی لە ئاگری
 دۆزەخ قوتارو ئازاد ناکات، وه بیگومان لیان نزیک دەکەوێتەوه پاشان
 شانازیان پێت دەکات لەلای فریشتەکانی، و، دەفەر موی: ئەمانە چییان دەوی؟!
 (مەبەست ئەوەیە کە هەر داوا یەکیان هەبێ جێ بەجێ دەکرێ و ئەلام دەدرێتەوه).

٧- هەر وەها سوننەتە کە لەو پۆژەدا بابای حاجی خۆی بختە بەر هەتاو و نەچیتە
 ژێر سیبەر، مەگەر عوززێکی بەجێی هەبێ، وەک ئەوەی بە تیشکی پۆژ تووشی
 زیان ببێ، یان پارانەوهو زیکی باش بۆ نەکرێ،^(١) چونکە پێغه مەبەر ﷺ
 لەو پۆژەدا نەچۆتە بن سیبەر و سیبەری لێ نەکراوه، بەلام لە شۆینی دیکەدا
 سیبەری لێکراوه، وەک ئەم دەقەدا دەردەکەوی: ((عن أم الحصين رضي الله عنها
 أن النبي ﷺ ظلَّ عليه بثوب وهو يرمي الجمرة)) رواه مسلم وأبو داود
 والبيهقي^(٢)، واتە: پێغه مەبەر ﷺ لە کاتی کدا کە بەردووچکەیی دەهاریشتن بۆ
 جەمەرە سی گەرە - بە پۆشاکێک سیبەری لێکرا بوو.

هەوتەم: سوننەتەکانی هاتنە خوار لە عەرپەفات و شەو مانەوه لە

موزدەلیفە:

١- لە عەرپەفات هاتنە خوار پاش خۆرئاوای و هێمنییەوه: بەلگەی
 هاتنە خوار لە عەرپەفات (الإفاضة من عرفات) پاش خۆرئاوای و نەم دەقیە کە
 (جابر) خوا لێی پازی بێ گێڕاویەتەوه: ((عن جابر رضي الله عنه أن رسول الله ﷺ لم يزل

(١) بڕوانە: (المجموع)، ج ٨، ص ١١٠-١١١.

(٢) هەمان سەرچاوە و بەرگ و لاپەرە.

واقفا حتى غربت الشمس وذهبت الصفرة قليلا حتى غاب القرص)) رواه مسلم،
واته: پێغه مبه‌ری خوا ﷺ هه‌ر ب‌ه‌رده‌وام بوو له‌سه‌ر پاوه‌ستانی له‌ عه‌ره‌فات
هه‌تا خۆرناوابوو وه‌ تۆزێك زه‌رده‌ش ڕۆیشت تا ب‌ه‌ته‌واوی خۆدی خۆر ون بوو.

وه‌ ب‌ه‌لگه‌ی ئارامیی و هێمنیش له‌کاتی داگه‌پان له‌ عه‌ره‌فاته‌وه‌، ئه‌وه‌ ده‌قیه‌
که (ابن عباس) خوا لییان پازی بێت گێڕاویه‌ته‌وه‌: ((عن ابن عباس عن
الفضل وكان رديف رسول الله ﷺ أنه قال في عشية عرفة وغداة جمع للناس
حين دفعوا، عليكم بالسكينة وهو كاف ناقتة..)) رواه مسلم وأحمد وأبو داود
والبيهقي وابن خزيمة، واته: (فضل)ی کورپی (عباس) خوا لییان پازی بێی که
له‌ پشت پێغه مبه‌ری خواوه‌ ﷺ سواربووه‌، گێڕاویه‌ته‌وه‌ که له‌ ئیواره‌ی رۆژی
عه‌ره‌فه‌و ب‌ه‌به‌یانی کۆبوونه‌وه‌ی خه‌لکیدا — له‌ موزده‌لیفه‌ — کاتیك ب‌ه‌ره‌و مینا
چوو ون فه‌رموویه‌تی: ئارام و هێمن بن، وه‌ له‌وکاته‌شدا جله‌وی حوشته‌که‌ی خۆی
توند کردبوو.

٢- ب‌ه‌راک‌ه‌ده‌ی هه‌ردووک نوێژی شیوان و خه‌وتنان ب‌ه‌ کۆکراوه‌یی و کورت کراوه‌یی
(جمعا وقصراً): چونکه (بخاری ومسلم) له‌ کۆمه‌لیک هاوه‌لان وه‌ک: (ابن مسعود
وابن عمر وابن عباس وأبو أيوب الأنصاري وأسامة بن زيد وجابر)^(١) خوا لییان
پازی بێ گێڕاویانه‌ته‌وه‌ که پێغه مبه‌ری خوا له‌ موزده‌لیفه‌ هه‌ردووک نوێژی
شیوان و خه‌وتنانی ب‌ه‌جۆره‌ کردوون، بۆ وێنه‌ ئه‌وه‌ فه‌رمووده‌یه‌ی که (بخاری) له‌
(ابن عمر) وه‌ هێناویه‌تی ده‌لێ^(٢): (صلى المغرب والعشاء بالمزدلفة جمعا) وه‌
ئه‌وه‌یان که (بخاری ومسلم) له‌ (أبو أيوب الأنصاري) یه‌وه‌ هێناویانه‌ ده‌لێ: (أنه
صلى مع رسول الله ﷺ في حجة الوداع المغرب والعشاء بالمزدلفة)^(٣).

(١) ب‌ه‌روانه: (المجموع) ج ٨، ص ١١٦.

(٢) ب‌ه‌روانه: (المجموع) ج ٨، ص ١١٤، په‌راویزه‌که‌ی.

(٣) هه‌مان سه‌ره‌چاوه‌ی پێشوو.

۳- بەرپاکردنی نوێژی بەیانی لە سەرەتای کاتەکیهوه (فی أول وقتها): چونکە پێغەمبەری خوا ﷺ وای کردووە وەك (بخاري ومسلم) لە (ابن مسعود)یان گێڕاوەتەوە خوا لێی پازی بێ: ((عن عبدالله ابن مسعود قال: ما رأيت رسول الله ﷺ صلى صلاة إلا لميقاتها إلا المغرب والعشاء بجمع وصلاة الفجر يومئذ قبل ميقاتها)) دیارە وەك زانایانی سوننەتناسیش گوتوویانە: مەبەست لە (قبل ميقاتها) ئەوە نیە کە بانگ نەبووبێ و بکری، بەلکە ئەوەیە کە بەزویی بکری و دوانەخری، هەر بۆیەش (مسلم) لە کتێبەکی خۆیدا لە ژێر سەرباسی: (باب استحباب زيادة التغليس بصلاة الصبح يوم النحر بالمزلفة والمبالغة فيه بعد تحقق طلوع الفجر) دا ئەو فەرموودەیی (ابن مسعود)ی هێناوە بۆ ئەوەی هیچ کەس بەهەڵە لێی نەبێت.

۴- ڕاوەستان ڕووەو قیبلەو پارانەوێ گەرم و گۆڕو بەکۆڵ لەبەر خواو زیکری جۆراوجۆر کردن: بەلگەی ئەمەش فەرموودەکی (مسلم)ە کە لە (جابر بن عبدالله)وە گێڕاوەتەوە کە وەسفی حەجی مائاوازی پێغەمبەری خوا ﷺ پێ کردووە کە لەبارەى چۆنیەتى ڕاوەستانەو لە موزدەلیفەدا گوتوویەتى: ((ثم ركب القصواء حتى أتى المشعر الحرام فاستقبل القلبة فدعاه وكبر وهللّه ووحدّه فلم يزل واقفا حتى أسفر جدًّا)) واتە: پاشان سواری حوشرەکی بوو هەتا هاتە لای (المشعر الحرام) جا ڕووی کردە قیبلەو لە خوا پاراوەو (الله اکبر)ی کردو (لا إله إلا الله)ی فەرموو و خای بە تەك گرت هەتا تەواو دنیا ڕووناك داها تەواو بە ڕاوەستاوی ماوەو.

خوای پەروەردگاریش دەربارەى پارانەوێ یادی خوا لەلای (المشعر الحرام) فەرموویەتى: ﴿...فَإِذَا أَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَأَذْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ...﴾ (البقرة ۱۹۸)

۵- شۆڤوونەوه بەرهو مینا بەر لە خۆر هەڵاتن: چونکە پێغه‌مبەری خوا ﷺ لە (حجة الوداع) دا وای کردووە (مسلم) لە (جابر بن عبدالله) ی گێڕاوەتەوه: ((فدفع قبل أن تطلع الشمس وأردف الفضل بن عباس)) واتە: جا بەر لەوهی خۆر بکەوێ بەرهو مینا- کەوتەپێ، وە (فضل) ی کۆری عەبباسیشی لە پشت خۆیەوه سوار کرد.

۶- هەلگرتنەوهی بەردو و چکەکانی پێ بەرد بارانکردنی سێ جەمەپەکان: کە وەک پێشتر باسمان کرد سەرچەم سوننەتە حەفتا (۷۰) بەردو و چکە بن و فەزیزە کە لە چلو نۆ (۶۹) دانە کەمتر نەبن، وە سوننەتە بە ئەندازەی سەری پەنجە، یان دەنکە پاقلە ی ئاسایی بن.

بەلگەی سوننەت بوونی هەلگرتنەوهی بەردو و چکەکان لە موزدەلیفە، ئەوهیە کە پێغه‌مبەری خوا ﷺ فەرمانی کردووە کە لەوێ بۆی کۆیکەنەوه، وەک ئەم دەقەدا دەرە کەوێ: ((عن الفضل بن العباس أن النبي ﷺ قال غداة يوم النحر إلقط لي حصي، فلقطت له حصيات مثل حصى الخذف)) أخرجه البيهقي بأسناد صحيح، ورواه النسائي عن ابن عباس بلفظ قريب من هذا، ورواه أحمد عن ابن ماجه والحاكم^(۱)، واتە: پێغه‌مبەر ﷺ بەرەبەیانێ پۆژی قوربانی سەرپێن فەرمووی: بەردو و چکانم بۆ هەلگرەوه، منیش ژمارەیک بەردو و چکە ی وەک بەردو و چکە ی پەلە پیتکەم بۆ هەلگرتنەوه.

۷- ڕۆشتن بە ئارامی و هیمنی بەرهو مینا جگە لە دۆلی موحەسسیر (وادی المحسر) کە سوننەتە بە خێرای پێیدا تیپەری: چونکە پێغه‌مبەر ﷺ فەرموویەتی: ((أيها الناس عليكم السكينة فإن البر ليس بالإيضاع)) رواه البخاري عن ابن عباس، واتە: خەلکینە ئارام بن و هیمن بن، چونکە خێرو چاکە خێرا ڕۆشتن نیه.

(۱) بیروانە: (المجموع)، ج ۸، ص ۱۱۵-۱۱۷.

بەلگەی پەلەکردن و خێرا روژێشتنیش لە کاتی ڕەت بوون بە (وادی المحسن) دا ئەو فەرموودەیە (مسلم) لە (جابر بن عبدالله) ی گێڕاوەتەوە^(١)، دۆڵ (شیوی موحەسسیریش)^(٢) پانیەکی پێنج سەد و چل و پێنج (٥٤٥) باسک (ذراع)ە^(٣).

هەشتەم: سوننەتەکانی بەردووچکە ھاوێشتن بۆ جەمەرەکان:

١- ھاوێشتنی بەردووچکەکان بە دەستی راست و (الله اکبر) کردن لە گەڵ هەر بەردووچکەیە کدا: چونکە پێغەمبەری خوا ﷺ وای کردووە (جابر) خوا لێی ڕازی بێ گێڕاویەتەوە: ((أتى الحجرة يعني يوم النحر فرماها بسبع حصاة يكبر مع كل حصاة...)) رواه مسلم.

٢- وە سوننەتە لە کاتی بەردووچکە ھاوێشتنە کاندای مینا بختە لای راستی و کابە بختە لای چەپی: بەلگەی ئەم سوننەتەش ئەم دەقیە^(٤): ((عن عبدالله بن زيد أن عبدالله بن مسعود رضي الله عنه انتهى إلى الحجرة الكبرى فجعل البيت عن يساره ومنى عن يمينه ورمى بسبع حصات، ثم قال: هذا مقام الذي أنزلت عليه سورة البقرة)) رواه مسلم والبخاري، واته: عەبدوللای کورێ مەسعود خوا لێی ڕازی بێ گەشتە لای جەمەرە ی گەرەو کابە ی خستە لای چەپ و مینای خستە لای راستی و حەوت بەردووچکە ھاوێشتن، پاشان گوتی: ئێرە شوێنی-بەردووچکە لێ ھاوێشتنی- ئەو کەسە یە کە سووڕەتی (البقرة) ی بۆ نێراوەتە خوار.

(١) هەمان سەرچاوە بەرگ، ص ١١٦، وە: (الفقه الإسلامي)، ج ٣، ص ٢٢٥١-٢٢٥٣، ط ٤.

(٢) ئەو شێرە بۆیە ئەو ناوەی لێنراوە چونکە فیلەکانی ئەبرەهە کە ھاڵبوون بۆ ڕووخاندی مالتی خوا لەو شوێنە مەندوبوون و پەکیان کەوتووە، وەشێ (حَسْرَ وَكَلَّ) ش یەک مانایان هەیە، بڕوانە: (المجموع) ج ٨، ص ١١٧.

(٣) هەمان سەرچاوە بەرگ، ص ١١٧، (ذراع) ییش (٤٦) سانتیمەترە، واته دەوری نیو مەترە، بڕوانە: (الأدلة الرضیة)، ص ٩٠.

(٤) بڕوانە: (فتح الباری)، ج ٤، ص ٤١٠.

(५५६)

نۆیەم: وتاردانە سوننەتەکانی حج:

زانایان دوای ئەوەی لەسەر ئەوە یەكدهنگ بوو ون كە وتاردانەکانی حج هەموویان سوننەتن و فەرزی نین،^(١) لەبارەی ژمارەی ئەو وتارنەو رایان جیاوازه، هەندێکیان^(٢) وهك شافعییهكانو (داود الظاهري) دەئێن: چوارن، یەكەمیان لە رۆژی هەوتەمی (ذو الحجة) دایە لە مەككە، دووەمیان لە رۆژی عەرەفەدایە لە مزگەوتی نەمیرە، سێیەمیان لە رۆژی قوربانی سەرپڕین دایە لە مینا، چوارەمیشیان لە رۆژی دوازدهیەم دایە هەر لە مینا.

(أبو حنيفة ومالك)^(٣) یش رایان وایە وتارەکانی حج سێن: وتاری رۆژی هەوتەم و نۆیەم و سێزدهیەم.

(أحمد)^(٤) یش پای وایە كە سێن: رۆژی هەوتەم و نۆیەم و دوازدهیەم.

(زفر)^(٥) یش پێی وایە كە وتارەکانی حج سێن، بەلام لە رۆژانی هەشتەم و نۆیەم و دەیەمدا دەدرێن.

(١) پڕوانە: (المهذب) للشيرازي، له: (المجموع)، ج٨، ص٨٣، وه: (الفقه الإسلامي)، ج٣، ص٢٢٧٣-٢٢٧٤.

(٢) پڕوانە: (المجموع)، ج٨، ص٩٢.

(٣) پڕوانە: هەمان سەرچاوەو بەرگوو لایەرە.

تێبینی: خاوەنی (الفقه الإسلامي...)، ج٣، ص٢٢٧٦، تروشی هەڵەیدەك بوو ئەوەدا كە رۆژی یازدهیەمی بە دوو مەین رۆژی (ایام التشریق) داناو، كە لە پاستیدا یەكەم رۆژیانە، ئەوەدا كە وای زانیو هەركام لە شافعییهكانو حەنبەلییهكانو مالیکییهكان لە رۆژی یازدهیەمی (ذو الحجة) دا وتاردان بەسوننەت دەزانن! بەلام ئەوەش هەڵەییو شافعییهكانو حەنبەلییهكان رۆژی دوازدهو حەنفیو مالیکییهكانیش رۆژی سێزدهیەم بە رۆژی وتاردان دەزانن، پڕوانە: (المجموع) ج٨، ص٩٢، وه: (المغني)، ج٣، ص٤٨٢.

(٤) پڕوانە: (المجموع)، ج٨، ص٩٢-٩٣.

(٥) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

جا ٿي ته له سڙنگهي ٿي وهه وهه ڪه ڀاي يه ڪم (ڪه ڀاي شافيعييه ڪان و
ظاهريه ڪانه) مان نه ڀووي به لنگهه وه پڻ نه ڀايه ڪاني ديڪه به هيڙتره، به پيڻي ٿي وه
ڀايه وتاره سونه ته ڪاني حجج باس ده ڪهين:

۱- وتاردانی پڙوی حمدوته می (ذو الحجة): به لڳی ثم وتارهش نهویه که (ابن عمر) خوا لییان رازی بی گپراویه ته وه: ((کان رسول الله إذا کان قبل یوم الترویة بیوم خطب الناس وأخبرهم بمناسکهم)) رواه البیهقي بإسناد جید كما قال النوری، واته: پیغه مبهری خوا ﷺ رڙیک بهر له پڙوی ته رویه وتاری بو خه لکی ددهاو خوا په رستییه کانی حه جی پی راده گیانندن.

شایانی باسه که نهم وتاره له شاری مه که له مزگه وتی حه پامدا ده درئ، وه ههم نهو وتارهو ههم سهرجه م وتاره کانی دیکه ش له لایهن نهو که سهو ده درین که برا گه وره، بیان سهر پهرشتی که رو مشور خۆری حه جی مسولمانانه^(۱).

وہ لہ ہر کام لہو وتارانہدا پتویستہ وتاریٹ ویپرای ٹاموژگاری گشتی
مسولمانان حوکم و یاساکانی ٹہو کردہوہو پرفتارانہی حہجیان بۆ پروون بکاتہوہ
کہ لہ بیتشانہوہن.

وہ بیجگہ لہ وتاردانی پڑی عمر پرفہ لہ مزگہ وتی نہ میرہ کہ دوو وتارن،
 ئەوانی دیکہ هه موویان یدک یه کنو هه مووشیان لہ پاش نویژی نیوہرۆ دهب^(۲)،
 بەلام ئەوہی عمر پرفات لہ پیشیہوہ دەبێ.

۲- وتاردانی پۆژی نۆیه می (ذو الحجة) که پۆژی عه‌په‌فیه: که پێشتر باسمان کردو پوونمان کرده‌وه که دوو وتارنو وه‌ک وتاره‌کانی پۆژی جومعه‌ش ده‌خه‌ینه پێش نوێژی نیوه‌پۆو ئیواره‌وه که به‌ کورتکراوه‌یی و کۆکراوه‌یی و پێشخران (قصرا و جمعا و تقدیما) ده‌کرتن.

(۱) همدان سدرچاوه و بیدرگ، ص ۸۷.

(٢) بیروانہ: (المجموع)، ج ٨، ص ٨٦.

٣- وتاردانی پۆژی دەیه‌م، پۆژی قوربانی سەرپرین و جه‌ژن: دەقی سوننه‌تیش له‌سه‌ر سوننه‌ت بوونی ئەم وتاردانه‌ش زۆرن که ئەمه‌ یه‌کیکیانه^(١):

■ ((عن ابن عباس رضي الله عنهما أن رسول الله ﷺ خطب الناس يوم النحر فقال: يا أيها الناس أي يوم هذا؟ قالوا: يوم حرام، قال: فأي بلد هذا؟ قالوا: بلد حرام، قال: فأي شهر هذا؟ قالوا: شهر حرام، قال: فإن دمائكم وأموالكم وأعراضكم عليكم حرام كحرمة يومكم هذا في بلدكم هذا في شهركم هذا، فأعادها مرارا، ثم رفع رأسه فقال: اللهم هل بلغت؟ اللهم هل بلغت؟ قال: ابن عباس رضي الله عنهما: فوالذي نفسي بيده إنها لوصيته إلى أمته، فليبلغ الشاهد الغائب: لا ترجعوا بعدي كفارا يضرب بعضكم رقاب بعض)) رواه البخاري، واته: پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ پۆژی قوربانی سەرپرین وتاری بۆ خه‌لکیداو فەرمووی ئەری خه‌لکینه ئەمه‌ چ پۆژیکه‌؟ گوتیان: پۆژیکه‌ی هه‌رامه‌، فەرمووی: ئەدی ئەم وڵاته‌ چ وڵاتیکه‌؟ گوتیان: وڵاتیکه‌ی هه‌رامه‌، فەرمووی ئەدی ئەم مانگه‌ چ مانگیکه‌؟ گوتیان مانگیکه‌ی هه‌رامه‌؟ فەرمووی: ده‌جا دڵنیابن که‌ خوێنتان و سامانتان و ئابرووتان له‌سه‌ر یه‌کتر هه‌رامه‌ وه‌ک هه‌رامی ئەم پۆژه‌تان له‌م وڵاته‌تاندا و له‌م مانگه‌تاندا، چه‌ند جارێک ئەم قسه‌یه‌ی دووباره‌ کرده‌وه‌، پاشان سه‌ری بلند کردو فەرمووی: ئەی خوایه‌ ئایا پێم راگه‌یاندن؟ ئەی خوایه‌ ئایا پێم راگه‌یاندن؟ (ابن عباس) خوا لێیان پازی بێ ده‌لێ: جا سۆیند به‌و زاته‌ی گیانمی به‌ده‌سته‌ ئەمه‌ وه‌صیه‌تی ئەو بوو بۆ ئوممه‌ته‌که‌ی و با ئەوه‌ی لێر ناماده‌یه‌ به‌وانه‌ راگه‌ینێ که‌ لێره‌دا نین — فەرمووی: — دوا‌ی من، خۆتان کافر مه‌که‌نوه‌ هه‌ندیکتان له‌ گه‌ردنی هه‌ندیکتان به‌دن!

(١) بپوانه‌: (فتح الباري شرح صحيح البخاري)، ج ٤، ص ٣٠١.

٤- وتاردانی پۆژی چواردەیه می (ذو الحجة): بەلگەی ئەم وتاردانەش چەند دەقیکی سوننەتە، بۆ وێنە:

* ((عن عبدالله بن أبي نعيم عن أبيه عن رجلين من بني بكر قالوا: رأينا رسول الله ﷺ يخطب أيام التشريق ونحن عند راحلته وهي خطبة رسول الله ﷺ التي خطب بمنى)) رواه أبو داود بإسناد صحيح، واته: پیغەمبەری خوامان ﷺ بینی کە نێمە لای حوشترەکە ی بووین، لە پۆژەکانی تەشریقدا^(١) وتاری دەدا، وە ئەو وتارە ئەوەیە کە پیغەمبەری خوا ﷺ لە مینا دای.

■ ((عن سراء بنت نهبان الصحابية رضي الله عنها قالت: خطبنا رسول الله ﷺ يوم الرؤس، فقال: أي يوم هذا؟ قلنا: الله ورسوله أعلم، قال: أليس أوسط أيام التشريق؟)) رواه أبو داود بإسناد حسن، واته: پیغەمبەری خوا ﷺ لە پۆژی سەران^(٢) (رؤس) دا وتاری بۆ داین و فەرمووی: ئەم پۆج پۆژیکە؟ گومان: خوا پیغەمبەرکە ی زاناترن، فەرمووی: ئایا نێوەرپاستی پۆژەکانی تەشریق نیە؟ ناشکرایە کە پۆژەکانی تەشریق (ایام التشريق) بەپای^(٣) زۆربە ی هەرەزۆری زانیان سێ^(٤) (٣) ن و نێوەرپاستە کە ی شێ پۆژی دوو هەمە، کە دەکاتە پۆژی دوازدەیه می مانگی (ذو الحجة).

تێبینی:

(نووی) گوتوو یەتی^(٤): پۆژانی تێدا ئەنجامدرانی خواپەدرستی یە کانی حەج (مناسك الحج) حەوتن: یە کە میان پۆژی حەوتە می (ذو الحجة) یە لە پاش خۆرلادان

(١) لە باسی (پۆژووگرتن و نێعتیکاف) دا پێناسە ی (ایام التشريق) مان کردووە.
(٢) بۆیە ئەو ناوی لێنراوە، چونکە ئەو پۆژە دا حاجیان عەدەتیان وابوو و سەرپێتی قوربانێ کانیان خواردووە، بڕوانە: (المجموع)، ج ٨، ص ٩٥، پەرەوێز.
(٣) پێشتر ئەو مەسەلە یە مان پوون کردۆتەرە، لە باسی پۆژووگرتندا.
(٤) بڕوانە: (المجموع)، ج ٨، ص ٨٦-٨٧.

(زوال الشمس) هەووە، پۆژی کۆتایشیان پۆژی سێزدەیه مە لەپاش خۆرلادانەو، کە دواین پۆژی (أیام التشريق)ە.

جا هەرچی پۆژی حەوتەمی (ذو الحجة) یە ناویکی تایبەتی نیە، بەلام پۆژی هەشتەمی وەك پێشتر باسکرا پێی دەگوترێ پۆژی تەرویە (يوم الترویة)،^(١) نۆیەمیسیان پۆژی عەرپەفەیه، دەیه میس روژی قوربانی سەرپرینە، یازدەیه میس پێی دەگوترێ (يوم القَر)، چونکە لەو پۆژەدا حاجیان لە مینادا سەقامگیر، یان نیشتەجێ دەبن و ئارام دەگرن، دوازیە میس پۆژی بارکردن و کۆچکردنی یەكەم (يوم النفر الأول)ە، پۆژی سێزدەیه میس پۆژی کۆچ و باری دووهم (يوم النفر الثاني)ە.



(١) پێشتر پێناسە (يوم الترویة) مان کردو.

دووەم: پایە و فەرزو سوننەتەکانی عومر:

خۆینەری بەپێژ!

لە سۆنگەی ئەوەوە کە کردەوهکانی عومرە وەک پێشتر باسمان کرد تەنیا چوارن (ئیحرام بەستن و طواف و سەعی و سەری خۆتاشین، یان کورتکردنەوه)، وە لە باسی (پایە و فەرزو سوننەتەکانی حج)یش بەوردی باسی ئەو کردەوانەمان کرد، لێرهەدا پێویست بە دووبارەکردنەوه و درێژهپێدان ناکات، چونکە هەموو ئەو شتانەی کە لە کردەوهکانی حجدا فەرز یان سوننەتن، لە عومرەشدا مەگەر بە دەگمەن نەگەرن بەهەمان شیوەن.

کەواتە لێرهەدا هەر بە کورتی پایە و فەرزهکانی عومر: دەخێنەرۆو:

پایەکانی عومر:

زانایان لەبارەی پایەکانی عومرەوه رایان جیاوازه، هەیانە تەنیا (طواف) بە پایەیی عومرە دەزانن و کردەوهکانی دیکە بە فەرزو سوننەت دادەنن، وە هەشیانی هەر چوار کردەوهکانی دیکەیی بە فەرزو سوننەت دادەنن، وە هەشیانە هەر چوار کردەوهکانی بەپایە دەزانن! ^(١) بەلام وا پێدەچێ ئەو پایە کە دەئێ:

١- ئیحرام بەستن.

٢- طواف کردن (سووپانەوه بەدەووری کەعبەدا حەوت جار).

٣- هاتن و چوونی نیوان صفاو مەرۆه.

سێ پایەکانی عومرەن، لە هەموو پایەکانی دیکە راستترو بەلگەدارتر بیت.

(١) بڕوانە: (المفصل) ٣٧١، وە: (الوجیز فی فقہ السنۃ والکتاب العزیز)، ص ٢٦٠-٢٦١.

فەرزه‌گانی عومر:

فەرزه‌گانی عومرەش ئەم دوانەن:

۱- ئیحرام بەستن لە میقات.

۲- سەری خۆتاشین یان کورتکردنەوی (الحلق أو التقصیر).

شایانی باسیشە کە پیاوو ئافەرەت لە عومرەدا جیاوازیان نێد، مەگەر لە پۆشاکێ ئیحرامدا، وە هەج و عومرە وەک یەکن لەو شتاندەدا کە ئیحرامیان پێ دەشکێ و هەج و عومرەیان پێ هەڵدەوێت، یان هەڵدەوێت، یان هەج و عومرەیان پێ هەڵناوێت، وە بەلام قەدەغەن و فیدیە پێویست دەکەن.

وە پێغەمبەری خوا ﷺ لە ژیاویدا بەک هەجی کردووە کە هەجی مائاواویی بوو، بەلام چوار عومرە کردوون، وەک (بخاری) لە هەراکام لە (ابن عمر وعائشة وأنس بن مالك) وە خوا لێیان پازی بێ گێراوێت، کە ئەمە یەکیەک لەو رێواوە تانەیە:

■ ((عن قتادة سألت أنسا رضي الله عنها كم اعتمر النبي ﷺ؟ قال: أربع: عمرة الحديبية في ذي القعدة حيث صعد المشركون، وعمرة من العام المقبل في ذي القعدة حيث صالحهم، وعمرة المعرانة إذ قسم غنيمة -أراه- حَتَّين، قلت: كم حج؟ قال: واحدة)) رواه البخاري.^(۱) واتە: ئەمە سەم پرسی -خوا لێی پازی بێ- پێغەمبەر ﷺ چەند عومرە کردوون؟ گوتی چوار عومرەن: -یەكەمیان- عومرە لە حودەیبیە لە (ذو القعدة)دا کە هاوێش پەیدا کەران گێراوێانە، وە -دووەمیان- عومرە بەک لە سائی داهاوودا هەر لە مانگی (ذو القعدة)دا کە لەگەڵیان -واتە- لەگەڵ هاوێش بۆ خوادانەرەکاندا -پێکەوتبوو، وە -

(۱) بیروانە: (فتح الباری)، ج ۴، ص ۴۳۵.

سييه ميان- عومپه‌ی جيعرانه- که ده‌ستکه‌وتی -لام وایه- حونه‌ینی دابه‌ش کرد، - (قتاده) ده‌ئی- گوتم: چەند حەجی کردوون؟ گوئی: یه کێک.

جا دیاره ئه‌نه‌س به‌ پواڵه‌ت به‌س سێ عومپه‌ی باس کردوون، به‌لام وه‌ك (الحافظ بن حجر العسقلانی) گوته‌ویه‌تی^(۱): وادیاره ئه‌نه‌س خوا لیی پازی بی ئه‌و عومپه‌یه‌ی که پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له‌گه‌ڵ حەجی مائتاواییدا کردویه‌تی له‌به‌ر زیده‌ ئاشکراوون و زانرانی به‌پێویستی نه‌زانیه‌و باسی بکات.

جا خوینه‌ری خوشه‌ویست!

لیزه‌دا کوتایی به‌م به‌ندی چواره‌مه‌ دینین که له‌ پاستیدا گه‌وره‌ترین و گرن‌گترین باسو و بابه‌ته‌کانی چواره‌مین دروشمی خواپهرستی (ه‌ج و عومپه‌) پێک دینێ و به‌ کاکله‌و جه‌وه‌ری به‌نده‌کانی دیکه‌ داده‌نرێ، وه‌ به‌پشتیوانی خوا ده‌چینه‌ سه‌ر توێژینه‌وه‌و باسی به‌ندی پینجه‌م: (ئه‌و شانه‌ی که له‌ ماوه‌ی ئیحرامدا قه‌ده‌غه‌ن).

بەندى پىنجەم

ئەۋشتانەى كە ئە ماۋەى

ئىجراىدا خەپامىن





ئەو شتەنەى كە لە ماوەى ئىحرامدا لە باباى حاجى و عومرە كەر (الحاجّ والمعتمر) قەدەغە (محظور)ن بە گشتى پێنج جۆرن:

١- پۆشىنى بەرگ و پۆشاكى ئاسايى كە تەقەلّ و دروومان يان جێدار (بديل)ى ئەوى ھەبێ، وەك قۆپچە و زىزە و قرتێنە (لبس المخيط وما في معناه)^(١).

٢- خزمەتکردنى جەستە (ترفيه البدن) بە ھەر شتێوەك لە شتێوەكان، وەك خۆبۆن خۆشكردن و لابردنى موو كردنى نینۆك... ھتد.

٣- لە گەلّ ھاوسەردا جووتبوون (جماع الزوجة) كە ئەمەيان وێپرای قەدەغەبوونى مايەى تێكدان و ھەلّوھەشاندنەوى حەج و عومرەشە.

٤- ھەر قسە و كردەو ھەيكى لە خودى خۆیدا خراپ، يان لە گەلّ كەش و ھەوا (مناخ)ى حەج و عومرەدا نەگونجاو، وەك: دم بەدمەو شەپە قسە (جدال) و جێپو و گالته پێ كردن (استهزاء) و ئازاردان، وە قسە و باسى جینسى و دەستبازى لە گەلّ ھاوسەردا و خوازیینی ژن و مەرە كردنى و لیتمارە کرانى.

٥- راووشكار (الصيد) و كوشتنى ھەر ژياندارێك جگە لەوانەى كە شەرع پێى داوھ بكۆژێن.

جا ئیستا با لەبەر تیشكى چەند دەقیكى قورئان و سوننەتدا ھەركام لەو پێنج شتەنە بتوێژینەو و پروون بكەینەو:

(١) بېوانە: (المجموع)، ج ٧، ص ٢٢٨-٢٢٩، كە گوتوویەتى: (وإنما يحرم عليه لبس المخيط وما في معناه)، واتە: وە بێگومان تەنیا پۆشىنى شتى درواو ھەر شتێك كە وەك وى بێ، لێى قەدەغە كراو. (ناشكراشە كە قۆپچە و زىزە و قرتێنە... ھتد لە پىزى تەقەلّ و دروومان و وەك وین و جێدار (بديل)ى وین بۆیە ھەمان ھوكیمان ھەبێ، ئەمەش زانیان لەسەرى یەكەدەنگن، بېوانە (الفقه الإسلامى)، ج ٣، ص ٢٢٩.

۱- پۆشینى بەرگاو پۆشاکی ئاسایی تەقەلدار (لبس المخیط):

ئەمەش چەند دەقیك لەوبارەو:

*(عن ابن عمر رضي الله عنهما أن رجلاً قال: ما يلبس المحرم من الثياب؟ قال: رسول الله ﷺ لا يلبس القمص ولا العمام ولا السراويلات والبرانس ولا الخفاف، إلا أحداً لا يجد نعلين فيلبس خفين وليقطعهما أسفل الكعبين، ولا تلبسوا من الثياب شيئا مسه زعفران أو ورس) رواه البخاري ومسلم وأبو داود والنسائي.

جا لەبەر ئەوەی ئیمە لە سەرەتای بەندی چوارەمدا ئەم فەرموودەیەمان تەرجەمە کردووە و شی کردۆتەو، لێرە دووبارەى ناکەینەو، بەلام پێویستە ئەو بەگوتری که زۆری (۱) هەرەزۆری زانایان لەسەر ئەو رێککەوتون که ئەگەر کەسیك نەعل و پەشتهمالی چنگ نەکەوتن، مۆلت دراوہ که پیتلاو شەپراو دەپی بکات بێ ئەوەی دەستکاریان بکات و بیاندری، بەلگەشیان ئەم دەقیە:

*(عن ابن عباس رضي الله عنهما قال: سمعت رسول الله ﷺ يخطب بعرفات: من لم يجد النعلين فليلبس الخفين، ومن لم يجد إزارا فليلبس سراويل للمحرم) رواه البخاري ومسلم وأصحاب السنن إلا ابن ماجه، واتە: لە پێغەمبەری خوام بیست لە عەرپەفات وتاری دەدا: دەیفەرموو: هەرکەسیك دوو نەعلی چنگ

(۱) پڕوانە: (المجموع)، ج ۷، ص ۲۳۵-۲۳۶، وە: (الفقه الإسلامي)، ج ۳، ص ۲۲۹۲-۲۲۹۳، وە پڕوانە: (الوجيز...)، ص ۲۵۱، وە: (المغنى والشرح الكبير)، ج ۳، ص ۲۷۲-۲۷۵، بەلام شایانی باسە که بۆ گۆڕینی چەرم (خف) و پیتلاو زۆریەیان پایان وایە که پێویستە هەتا خوار گۆڕینگی بپۆن ئەگەرنا فییدی دەکەوتتە سەر، هەرچەندە من پێم وایە راپەکەمی دیکەمی پەهیزترە وەك لایەنگرانی ئەو راپەش گوتووایانە ئەو فەرموودەیدی که باسی برین (قطع) ناکات مادام لە (عەرپەفات) گوتراوە (ناسخ)ی ئەوەی پێشەویدە که برین (قطع)ی تێداوە، دەشتوانین بڵێین: برینسی پیتلاو-خف هەر سوننەتە ئەگینا بێ برینیش دروستن.

ناکهون با دوو گۆزێی چەرم (خف) که بێگومان پێتلاویش دەگریتهوه دهپێ بکات، وه هەر که سێک په‌شته‌مائی خوار پشتینی چنگ ناکه‌وێ با شه‌پرواڵ ده‌پێ بکات، بۆ بابای ئیحرام گرتوو.

دیاره‌ هه‌رکام له‌ سه‌ردا‌پۆشین (تغطية الرأس) بۆ پیاوی خاوه‌ن ئیحرام و ده‌ست و ده‌م و چاو دا‌پۆشین (تغطية اليدين والوجه) ی ئافره‌تی خاوه‌ن ئیحرامیش قه‌ده‌غه‌ن، به‌لام بۆ ئافره‌ت نه‌گه‌ر مه‌ترسی ته‌ماشاکردن (خوف الفتنة) ی هه‌بێ زۆربه‌ی هه‌ره‌زۆری زانایان به‌ دروست (جائز) ی ده‌زانن که‌ پرۆی خۆی بپۆشێ، وه‌ له‌ سه‌ره‌تای به‌ندی چواره‌مدا شه‌و مه‌سه‌لانه‌مان به‌ به‌لگه‌کانیانه‌وه‌ خستونه‌پروو بۆیه‌ لی‌ره‌ دووباره‌یان ناکه‌ینه‌وه‌.

هه‌روه‌ها سه‌رجه‌م زانایان له‌سه‌ر شه‌وه‌ش یه‌که‌ده‌نگن^(١) که‌ بابای خاوه‌ن ئیحرام بۆی هه‌یه‌ قایش، یان هه‌رشتیکی دیکه‌ بکاته‌ پشتیند بۆ به‌ستنه‌وه‌ی په‌شته‌مائی خوار پشتینه‌ (إزار) ی وه‌لگرتنی پاروشتی و^(٢)، وه‌ له‌سه‌ر شه‌وه‌ش یه‌که‌ده‌نگن که‌ بۆی هه‌یه‌ له‌به‌ر برین، یان سه‌رما و گه‌رما سه‌ری دا‌پۆشێ، به‌لام رایان وایه‌ که‌ فیدی‌ه‌ی ده‌که‌وێته‌ سه‌ر^(٣)، چونکه‌ خوای کاربه‌جێ فەرموویه‌تی: ﴿...فَن كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ بِهْ أَذَى مِنْ رَأْسِهِ فَعِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسْكَ...﴾ (١٩٦)

البقرة ﴿١٩٦﴾.

(١) به‌روانه: (المجموع)، ج ٧، ص ٢٢٩، که‌ گوته‌ویه‌تی: (وله أن يتقلد المصحف وحمائل السيف وأن يشد الحميان والمنطقة في وسطه ويلبس الخاتم ولا خلاف في جواز هذا كله.. وبه قال العلماء «كافة إلا ابن عمر في اصح الروايتين عنه فكرهها)، وه به‌روانه: (المغني...)، ج ٣، ص ٢٧٧-٢٧٩.

(٢) به‌روانه: (المجموع)، ج ٧، ص ٢٣٢، وه به‌روانه: (الفقه الإسلامي)، ج ٣، ص ٢٢٩٦، ط ٤.

۲- خزمەتکردنى جەستە (ترفيه البدن):

ئەمەش چەند دەقیك لەوبارەو:

■ ((عن ابن عمر رضي الله عنهما قال: قام رجل إلى النبي ﷺ فقال: من الحاج؟ فقال: الشعث التفل)) رواه الترمذي وابن ماجه، واته: پیاویك هەستاو هاته لای پیغەمبەر ﷺ و گوتی: حاجی کییه؟ فەرمووی: بابای سەرۆقو هاتۆزو چلکەنە.

لەم فەرموودەییەو «دەردەکەوێ کە هەر شتێک پێچەوانەى چلکەنى و قو بۆو ئالۆزبوون و دژوین بوون و تۆزو خۆلاوى و ئارەقاوى بوون بى، لە کاتى ئیحرام هەبووندا قەدەغەییە، هەربۆیەش تیکرای زانیان خۆبۆغۆشکردن و موو لەخۆکردنەو و نینۆککردن بە حەرامو، بەشیکیشیان خۆشۆردن بە مەبەستى پاک و خاوینى دیسان بەقەدەغە زانیو، خاوی پەرەردگاریش لەوبارەو فەرموویەتی: ﴿ثُمَّ لِيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلِيُوفُوا نُدُورَهُمْ وَلِيَطُوفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ﴾ (الحج ۳۲)، واتە: پاشان با بەهۆی ئیحرام شکاندنى یەکەمەو (التحلل الأصغر) چلک و چەپەریان لابەرن، (مەبەست سەرتاشین و نینۆک کردن و خۆشۆردن و خۆگۆزینە) وە باقوربانیەکانیان سەربەپن، وە با طەوافى مالى لە مێوینەى - خوا - بکەن.

لەم ئایەتە بەپێژەشەو «دەردەکەوێ کە هەتادواى ئیحرام شکاندن خزمەتکردنى جەستەو پاک و خاوینکردنەو بە هەر شیوەیەك بى، پێچەوانەى حالەتى لە ئیحرام دا بوونە، چونکە وشەى (تفث) بەمانای چلک و چەپەر و تۆزو خۆلاو دژوینی دى»^(۱).
دەربارەى بۆنى خۆش بەکارهێنانیش پیغەمبەرى خوا ﷺ فەرموویەتی: ((ولا تلبسوا من الثياب شيئا مسه زعفران أو ورس)) متفق عليه، کە پێشتر مانامان

(۱) بېروانە: (المعجم الوسيط) وشەى (تفث).

کردووە و پوونمان کردۆتەو، کە (زەغفران و وەرەس)یش دوو جوړه گول و گیای بۆن خوشن.

هەروەها پێغەمبەری خوا لەبارەى بابایەکی حاجی یەوێ فەرموویەتی: ((لَا تَحْنَطُوهُ وَلَا تَقْمَرُوا رَأْسَهُ فَإِنَّهُ يَبْعَثُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَلِيًّا)) رواه البخاري ومسلم وأبو داود والنسائي، واتە: هەنووێ تێمە دەن و سەری دامەپۆشن، چونکە پۆژی دواى بە (لبيك اللهم لبيك...) گوتنەوێ زیندوو دەرکێتەو.

دەربارەى مووی جەستەش چ هێ سەر، چ هێ شوێنەکانی دیکەى جەستە خواى پەروەردگار فەرموویەتی: ﴿...وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ...﴾ (١٦٦) البقره، واتە: وەسەرتان مەتاشن هەتا قوربانیه‌کان دەگەنە شوێنی خۆیان.. هەروەها وهك (ابن المنذر) گوتوویەتی^(١): زانایان لەسەر ئەوێ یەكدهنگن كە بابای خاوەن ئیحرام نینۆكکردنی لەسەر قەدەغەكراو.

دەربارەى خوشۆردنیش وهك پێشتر ئاماژەمان پێ کرد، زانایان رایان جیاوازی هەرچی شافعییه‌کان و حەنبەلییه‌کان بە دروستی دەزانن ئەگەر بە صابوونیش بێت، بەلام بە مەرجێك سەری شانە نەكات و نەهێلێ موو لە جەستەى هەلۆرن، بەلام حەنبەلییه‌کان بە صابوون و وێنەى ئەو بەدروستی نازانن، وە مالیکییه‌کانیش مەگەر بۆ خۆفێنكکردنەو ئەگەرنا بە هیچ شیوێهێك بۆ خۆ خاوەنکردنەو بەدروستی نازانن، واش دێتە بەرچاوە كە پای مالیکییه‌کان لە پایەکانی دیکە بەلگەدارتر بێ و بێگومان سەلامەتی و دووریی (احتياط)یشی تێدا یە^(٢).

(١) بېروانە: (المعجم)، ج ٧، ص ٢٢٣، بەلام (داود الظاهري) گوتوویەتی: نینۆكکردن دروستو فیدیەى نای، كەواتە ناگۆنێ بڵێن لەوبارەو یەكدهنگن، مەگەر وهك (نوي) گوتوویەتی: گۆی بە داود نەدرێ! كە من ئەو پایەم پێ راست نیە، چونکە هیچ زانایەك مافی قیتۆی نیە!

(٢) بېروانە: (الفقه الإسلامي)، ج ٣، ص ٢٣٠، وە بېروانە: (المغني والشرح الكبير)، ج ٣، ص ٣٠٦-٣٠٧.

بەلام چەورکردن (ادھان)ی جەستە، ئەو وەك (ابن المنذر) گوتویەتی^(١): زانایان لەسەر دروستبوونی یەكدهنگن، بەلام بەمەرچێك بەمەبەستی بۆنخۆشی نەبێت. هەروەها زانایان لەسەر ئەو یەكدهنگن كە بابای ئیحرام بەستوو هیچ جۆرە خواردنەوێ خۆراكێكی لێ قەدەغە نەكراوە، مەگەر لە ئەسڵدا ناشەرعی بێت^(٢).

٣- چوونە لای هاوسەر (جماع الزوجة):

خوای پەرورەدگار فرمویەتی: ﴿الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَةٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ...﴾ (البقرة ١٩٧) واتە: کاتی حج کردن چەند مانگیکی زانراون، جا هەرکەسێك حەجی تێیاندا لەسەر خۆی پێویست کرد، ئەو نابی گوناح و دم بەدمە بکات لەکاتی حج کردندا..

مانا لێدانەوێ (رفث)یش بەچوونە لای هاوسەر (جماع الزوجة) لێرەدا رای (ابن عمر و ابن عباس و عطاء ابن أبي رباح و عطاء بن يسار و مجاهد و الحسن البصري و النخعي و الزهري و قتادة)^(٣) یەو بەلگەی راستی ئەو تەفسیرەش ئەوێه کە وشە (رفث) لە شوێنێکی دیکەش لە قورتاندا هاتوێ کە مەبەست پێی (جماع)ە: ﴿أَحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الْإِسْيَارِ الرَّفَثُ إِلَى نِسَائِكُمْ...﴾ (البقرة ١٩٧).

وەك پێشتریش گوتمان (جماع) وێرایی حەرامییەکی دەبێتە هۆی تێكدان و هەتۆشانندنەوێ حەج و عومرەش، (ابن المنذر) لەوێارەو گوتویەتی^(٤): (أجمع اهل

(١) بېروانە: (المجموع)، ج ٧، ص ٢٥٠.

(٢) هەمان سەرچاوەو بەرگ.

(٣) بېروانە: (المفصل في أحكام المرأة والأسرة)، ج ٢، ص ٢٩٩.

(٤) بېروانە: (المغني)، ج ٣، ص ٣١٥.

العلم على ان الحج لا يفسد باتيان شيء في حال الإحرام إلا الجماع)، واته: زانایان له سدر نهو. یه کدهنگن که له کاتی ئیحرامدا حج (هروه ها عومرپهش) بیجگه له جیماع به هیچ شتیکی دیکه-ی قهدهغه کرار- تیک ناچی. دیاره ئیمه دواپی باسی فیدیو (کفاره)ی کردنی هه رکام له شته قهدهغه کراوه کان ده کهین، بۆیه لیره لییان ده که پێین و بۆ نهو پێیان هه لده گرین.

٤- هه ر قسه وه فتاریکی گوناح، یان نه گونجاو نه گه ن حاله تی ئیحرامدا:

خوای بهرزو مهزن له وه باره وه: ﴿الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَةٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ...﴾ (البقرة ١٩٧) که پیشتر مانامان کرد، جا هه رچه نه ده زۆریه ی زانایان رایان وایه که مه به ست له (رفث) جیماعه، به لام بێگومان پێشه کییه کان (مقدمات)ی جیماعیش ده گریته وه وه ک روانین (نظر) و ماچ کردن و ده ستبازی (ملاعبه) و ... هتد، هه ر بۆیه ش زۆریه ی^(١) هه ره زۆری زانایان هه رکام له خوازیینی (خطبه) و ماره کردن (نکاح) و لی ماره کردن (إنکاح) یه شیان بۆ بابای خاوه ن ئیحرام به قهدهغه داناهه، پێغه مبه ریش ﷺ له وه باره وه ئهم فرماشته ی هه یه: ((عن عثمان رضی الله عنه أن النبی ﷺ قال: لا ینکح المهرم وینکح ولا یخطب)) رواه مسلم والنسائي وابوداود والترمذي، واته: خاوه ن ئیحرام نه ژن ماره ده کات، نه له خه لکی ماره ده بپری نه خوازیینی ده کات.

(١) بروانه: (المجموع)، ج ٧، ص ٢٥٤-٢٥٨، نه مه پای تیک پای زانایانه جگه له (ثوري وأبو حنیفة) که نهو سێ شتانه یان به موباح زانیون، به لام پای جه ماوه به لگه که ی به هیزتره، وه ک (نسوي) پوونی کردۆته وه.

ناشکراشە کە وشە (فسوق) هەموو جۆرە گوناح و خراپە یەکێکی زمانی و کردەیی دەگرێتەوە. کە یەکێکیان دێ بە دەمو شەپ. قەسە (جدال) یە، بە لایم بۆیە بە تاییبەتیش باسکراوە، چونکە لە کاتی سەفەردا زەمینی پەیدا بوون و سەرھەڵدانی لەبارتەرە و زیان و شۆینەواری خراپیشی لە سەر ھاوڵاتی (رفاقە) دیارترن و زۆرجار دەبیستە مایە لە یەک ترازان و لە یەک دابراپی ھاوڵان.

۵- ھاو شکارکردن لە زەوی ووشکانیدا:

خواپەرستەکان بێن فەرموویەتی: ﴿... وَحَرَّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدَ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا...﴾ (المائدة: ۹۶)، واتە: وە ھاوکردنتان لە وشکانیدا لێ قەدەغە کراوە هەتا لە ئیحرام دا بن.

قەدەغەبوونی ھاو شکاریش لە کاتی ئیحرامدا زانیانی ئۆمەت لە سەری یە کەدەنگن وە (نووی) گوتوویەتی^(۱).

ئەجا هەر وە کە چۆن ئەسلی ھاوکردن (اصطیاد) قەدەغە یە، خواردنی گۆشتی نیچیری ھاویش بە هەمان شێوە، جا چ ئەو نیچیرە خۆی ھاو کردبێ، چ بۆیان ھاوکردبێ، وە چ بە هەر شێوە یەک لە شێوە ناشکراو پەنھانەکان دەستی هەبووی لە گرتن و کوشتن و ھاوکردنیدا^(۲).

(۱) پێوانە: (المجموع) ج ۷، ص ۲۶۰-۲۷۱. کە فەرمووەی ناویراوی بە زۆربەیی پێواپەرستەکانی و بێژە (لفظ) هەکانییەو هێناوە و زۆریان (هاری و مسلم) لە سەریان یە کەدەنگن (متفق) و ئەوانی دیکەش

هە (هاری) یان (مسلم) ن.

(۲) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

به لّام نه گهر هیچ دهستی تییدا نه بوویی نه وه هیچ نیشکال له گوشت خواردنه کهیدا نیه^(۱)، به لگهی نه وهش که پابرد پروودای (أبو قتاده) یه خوا لیی پازی بئ که (بخاری و مسلم) گپړاویانه ته وه و پوخته کدی نه وه یه که سالی حوده بییه (عام الحدییه) کاتیک که پیغه مبهری خوا ﷺ هاوه لانی به پیزی خوا لییان پازی بئ نیحرامیان به ستوه و (أبو قتاده) جاری نیحرامی نه به ستوه، که ره کیویه کی دیوه و په لاماری داوه و کوشتوویه تی و هه رچهنده داوی هاوکاری له هاوه لّان کرده، به لّام هیچیان هاوکاریان نه کرده، جا دوی نه وهی هه موویان لییان خوارده له وباروه له پیغه مبهریان ﷺ پرسویه، نه ویش فرموویه تی: (كلوه حلال) واته: بیخون، حه لّله، هه روه ها له هه مان دهق و پرووداودا هاتوه که پیغه مبهری خوا ﷺ فرموویه تی: ((هل منكم أحد أمره أن يحمل عليه وأشار إليه؟!))، واته: نایا هیچ کامتان پیی گوت که په لاماری بدات وه ناماژه ی بؤ لاکرد؟!

شایانی باسیشه که زانایان له سهر نه وهش یه کده نگن که بابای خاوهن نیحرام بؤی هه یه هه رجوره ناژله و ژیاندارو په له وه ریکی مالی بکوژیته وه، هه روه ها بؤی هه یه له ده ریادا پراو بکات و نیچیری ده ریایی بخوات، چونکه خوی زانا فرموویه تی: ﴿أَحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَّعًا لَكُمْ وَلِلنَّسَائِرِ...﴾ (۹۶) المائدة، واته: نیچیری ده ریایی و خوارده مهنی ده ریاتان بؤ حه لّان کراوه که لک و سووده بؤ خزان و بؤ کاروان و پتبوار.

هه روه ها بابای خاوهن نیحرام بؤی هه یه هه ر ژیاندارو زینده وه ریکی درنده و زیان به خش بکوژی و له خوی دوور به اته وه، به لگه شیان کؤمه نیک فرمووده ی پیغه مبهری خوا ﷺ بؤ وینه:

(۱) هه مان سهرچاوه ی پتیشوو.

«(عن عائشة رضي الله عنهما أن رسول الله ﷺ قال: خمس من الدواب كلهن فاسق يقتلن في الحرم: الغراب والحداة والعقرب والفأرة والكلب العقور)» متفق عليه، واته: پینج ژیاندار که هه موویان خراپه کارن بابای خاوهن ئیحرām له هه ره مـدا بۆی هه دیه بیانکوژی: قه له ره شه (یان قه له به له که) و باشوو و و و پشک و مشک و سه گی خه لک گر.

شایانی باسیشه که زۆریه^(۱) زانایان پریان وایه که جگه لهم پینج ژیانداره هه ژیاندارو زینده وهریکی دیکه ش که زیانبه خش بیت هه مان حوکمی هه دیه، وهک مار (حیة) که له (صحیح مسلم) یشدا هاتوه و گورگو و شیرو پلنگ و زه رده واته و ژهنگه سووره و نه سپی و گیج و... هتد.

هه ندیکیشیان^(۲) کوشتنی کیچ و نه سپی و رشک به ناپه سند (مکروه) ده زانن، چونکه پینچه وانهی حالتهی حدج کردن و ئیحرām و، جوړیکه له خزمه تکردنی جهسته (ترفيه الجسد)، وه ده لئین هه رکه سیك نه سپی و کیچ له خوی بکوژی و باشه ته گهر پارووه خواردنیکیش بیت فیدی به دات^(۳).

پیویسته نه وهش بگوتری که سه رجهم یان لانیکه م زۆریه زانایان کوشتنی چه ند گیانداریک له هه موو حالیکدا به هه پام ده زانن و کوشتنی هه گیاندارو زینده وهریکی بی زیانیش به لای که هه وه به ناپه سند (مکروه) ده زانن، له وباره شه وه چه ند ده قیک له سوننه ت به به لگه دیننه وه بۆ وینه:

«(عن ابن عباس رضي الله عنهما أن النبي ﷺ نهی عن قتل أربع من الدواب: النملة والنحلة والهدد والصراد)» رواه أبو داود باسناد صحیح علی

(۱) پروانه: (فتح الباری)، ج ۴، ص ۵۱۲، که گوته ویته: (وذهب الجمهور كما تقدم الى الحاق غیر الخمس بها في هذا الحكم).

(۲) پروانه: (المجموع)، ج ۷، ص ۲۸۵.

(۳) پروانه: (المجموع)، ج ۷، ص ۳۱۷.

(YBY)



بہندی شہ شہم

نەو شتانهی که نه ماوهی ئیچرا مەدا

مباح و پھوان





خوینەری بەرێژ!

لە بەندی پێشودا بە گوشاویی باسی ئەو شتانه مان کرە کە لەکاتی ئیحرام هەبووندا قەدەغەن و بە کردنیان فیدیە پێویست دەبێ، جا ئەو لێره شدا سەرچەم ئەو شتانه دەخەینەپوو کە لەکاتی ئیحرامدا موباح یان ئەوپەری ناپەسەند (مکروه) بەرپای هەندیک لە زانایان و ئینسان بە کردنیان گوناچار نابێ و فیدیە ناکەوێتە سەر:

١- خوشووردن:

زانایان لەسە ئەو یەکدەنگن کە شتیکی موباح و پەوایە بابای ئیحرام گرتوو بە ئاوی خۆی بشوات و خۆشی لە ئاویدا نقووم بکات، (نوی) لە (ماوردی) یەو هیناویەتی کە ئەم مەسەلەیه زانایان تێیدا جیاوازی (١)، بەلگەشیان ئەو دەقیە کە (بخاری و مسلم) لە (أبو أيوب) هەو گێڕاویانەتەو: ((عن أبي أيوب رضي الله عنه: رأيت رسول الله ﷺ يغتسل وهو محرم))، واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ بینی کە لە کاتیکیدا لە ئیحرام دابوو خۆی دەشۆی.

بەلام وەك پێشتریش باسمان کرە (أبو حنيفة ومالك) رایان وایە کە ئەگەر بە صابوون و شتی وایە بە مەبەستی خۆ خاوەنکردنەو و چلک و چەپەر لابردن بێ دروست نیە فیدیەشی دەکەوێتە سەر (٢)، منیش هەرچەندە لە بەندی پێنجەمدا ئەم رایەم پێ پەسندتر بوو بە بەلگە ی ئەو کە لە سەرچەم دەقەکاندا و دەبینرێ کە تۆزو خۆلای بوون و چلکنی و درۆینی لە حەجیدا شتیکی ویستراوی، بەلام ئێستا دەڵێم: مادام فەرموودە ی راست (صحيح) هەبێ کە پێغەمبەر ﷺ فەرمانی

(١) بڕوانە: (المجموع)، ج ٧، ص ٣١٨.

(٢) هەمان سەرچاوە و بەرگ لاپەرە، وە بڕوانە: (المفصل)، ج ٢، ص ٣١٩-٣٢١.

کردوه حاجیهك كه ولاخهكهی فرپیی داوهو مردووه به ئاوو سیدر^(۱) بشۆری ((...إغلسوه بما = وسدر)) متفق علیه، كهواته ناچارین بلیین هەر پای زۆریه كه (شافعی و أحمد وابن المنذر)یان له نیۆدان راست تهره ئهوپه پری به کارهیتانی صابوون و لابردنی چلک و چهپهر ناپهسه ند (مکروه)ه، به لām ناتوانین بلیین: حهرامه.

۲- چوونه ژیر سیبهرو سیبهرو له خوگردن:

ئه مێش زۆریه ی زانیان به مویاحی ده زانن و هه ندیکیشیان به ناپه سه ندو هه ندیکیشیان بۆ كه سیك كه له حاله تی ری کردن (سیر) دابی به دروستی نازانن، به لām بۆ بابای دانیشتوو به دروستی ده زانن، به لām بیگومان پای زۆریه كه (شافعی و ثوری و ربیعة وابن عینیة وابن المنذر)یان له نیۆدان راست تهره، چونكه وهك (ابن المنذر) گوتویه تی: هیچ ده قیکی راست لهوباره وه نیه كه قه ده غه ی کردییت و ههر شتیکیش كه بۆ بابای ئیحرām نه گرتوو (حلال) په وایی، بۆ ئیحرām گرتوو (حرم)ش په وایه، مه گهر ده قیکی راست (صحیح) پی شگیری لی بکات^(۲).

ئنجا وێرایی ئه مه ش ده قی راست هیه كه پیغه مبه ر ﷺ سیبه ری لی کراوه:

■ ((عن أم الحصين رضي الله عنهما قالت: حججت مع النبي ﷺ حجة الوداع فرأيت أسامة وبلالا وأحدهما أخذ بهطام ناقة النبي ﷺ والآخر رافع ثوبه يستره من الحر حتى رمى جمرة العقبة)) رواه مسلم، واته: له گه ل پیغه مبه ردا ﷺ ده جی مالتا وایی (حجة الوداع)م کرد، جا (أسامة وبلال)م بینی خوا لییان رازی بۆ یه کیکیان پی شمه ی حوشته که ی پیغه مبه ری ﷺ به ده سه وه بوو، ئه ی دیکه شیان پۆشاکه که ی خۆی بلند راگرتبوو له به ر گهرما سیبه ری لی ده کرد، هه تا به ردوو چکه کانی به جه مبه ی عه قبه دادان.

(۱) سیدر گه لای دره ختی (نیق)ه.

(۲) بیروانه: (المجموع)، ج ۷، ص ۳۱۹-۳۲۰، وه (الفقه الاسلامی)، ج ۳، ص ۲۳۱۶.

۳- سهرو پيش شانه کردن و خُو خوراندن به نينۆك :

زانايان له سهرو نهوه يه كدهنگن كه دروسته باباي ئيحرام گرتوو بيجگه له سهرو
پيشي هه موو جهستهي بخوريني^(۱)، به لگه شيان ئهم دهقهيه كه (مالك) له (موطأ)
داهيتاويه تي^(۲)؛

* ((عن علقمة بن أبي علقمة عن أمه أنها قالت: سمعت عائشة زوج النبي ﷺ
تسأل عن المحرم: أملك جسده؟ قالت نعم فليحككه وليشدد ولو ربطت يداي ولم
أجد إلا رجلي لحككت))، واته: دايكی (علقمة) گوتوويه تي: گويم لى بوو
پرسيار له عائشهى هاوسهري پيغه مبهري ﷺ كرا، ده باره ي باباي ئيحرام
گرتوو ئايا بۆي ههيه جهستهي خۆي بخوريني؟ گوتي: به لى با خۆي بخوريني
به تونديش، وه ئه گهر من ههردووك دهستيشم به سترابن و تهنيا لاقه كانم مابن
خۆم ده خورينم.

به لآم بۆ خوراندني سهرو پيش و شانه كردنيان زۆر^(۳) له زانايان به ناپه سهند
(مكروه) ده زانن نه بادا مووي سهرو پيشي بكهونه خوارو هه لبقه ندرين، كه واته
به لگه ي به ناپه سهند داناني به نينۆك سهرو پيش خوراندن و شانه كردنيان به س
مهترسي موو هه لقه ندرانه و ئه گهر كا براي سهرو پيش خورين له و باره وه دنيابى
هيچى تيدا نيه و ناپه سهند نيه^(۴)، هه رچه نده خۆياراستن و دوور بيني (احتياط) يش
هه ر چا كه.

(۱) پروانه: (المجموع)، ج ۷، ص ۳۱۹-۳۲۰، وه (الفقه الاسلامي)، ج ۳، ص ۲۳۱۵-۲۳۱۶.

(۲) پروانه: (الموطأ)، ص ۳۰۶، (باب: ما يمسوز للمحرم أن يفعله).

(۳) پروانه: (المجموع)، ج ۷، ص ۳۱۶.

(۴) نهوه زياتر رابو و چون و نه بجا مگهري به ندهيه.

۴- چاوپشتن بە کل و قەترە دەرمان تێکردنی چاوی:

زانایان لەسەر ئەوە یەكدهنگن كە بەمەبەستی چارەسەر (علاج) كل تێکردنی چاوی، ھەروەھا قەترە دەرمان دروستەو ھیچی لەسەر نیە، ھەروەھا لەسەر ئەوەش یەكدهنگن كە ئەگەر پتۆیست بوو بۆ چارەسەر كل (كحل)ە كە بۆنی خۆشی تێبکری دیسان دروستە، بەلام دوايی فيدیە دەكەوتتە سەر، بەلام ئەگەر ھەر بە شتوێھەکی ئاسایی چاوی بریژی و كلكەش بۆنی خۆشی تێدا نەبێ، ئەوە ھەندێکیان كە (شافعی)یان لە نێودایە بە ناپەسند و زۆرەش كە (أصحاب الرأي و ثوري وإسحاق وأحمد وابن المنذر)یان لە نێودان بە موباحی دەزانن و^(۱) پای زۆرەش وێچووترە، مادام ھێچ بەلگە یەك لەسەر ناپەسند بوونی نیە.

۵- كەلەشاخ لە خوگرتن و خوین دان و خوین تێكران:

ئەمیش زۆرە ی ھەرەزۆری زانایان بە موباح و ھەندێكیشیان وەك (مالك)، مەگەر لەبەر ناچاری ئەگەرنا بەدروست (جائز)ی نازانن، بەلام پای زۆرە كە (ثوري وإسحاق وشافعي وأحمد وابن المنذر) یان لە نێودان پاستتەرە، چونكە ئەم دەقە پشتگیری پایەكەیان دەكات^(۲): ((عن ابن عباس رضي الله عنهما أن رسول الله ﷺ إحتجم وهو محرم)) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأصحاب السنن، واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ لە كاتیكدا كە ئیحرامی ھەبوو كەلەشاخی لەخۆی گرت.

تێبینی: ئاشكراشە كە كاتی خۆی تەنیا خوین لە جەستە دەرھێنان ھەبوو بەھۆی كەلەشاخ گرتن (حجامة) و خوین لە دەمارگرتن (فصد)ە، بەلام خوین تێکردن

(۱) بڕوانە: (المجموع)، ج ۷، ص ۳۱۸.

(۲) ھەمان سەرچاوە و بەرگ، ص ۳۱۹.

نەبوو بەیە باس نەکراوە، ئەگەرنا هەر وەک یەکنوێەک حوکمیشیان هەیدە،
بۆیەش لەسەر «باسە کەدا پێکەوێم هێنان.

٦- پۆشینی پەشتەمائی ڕەنگدار (لبس الثياب المصبغة)

ئەمیان زۆریە زانایان بەناپەسەند (مکروه) ی دەزانن، بەمەرچێک بۆندار نەبێت
ئەگەرنا هەپامە، بەلگە ی ناپەسەند بوونیشی ئەم دەقەیه^(١): ((عن أسلم بن عمران
أن عمر ابن الخطاب رأى على طلحة بن عبيدالله ثوبا مصبوغا وهو عرم فقال
عمر عليه السلام: ما هذا الثوب المصبوغ يا طلحة؟ فقال: طلحة: يا أمير المؤمنين إنما هو
مدر، فقال عمر: إنكم أيها الرهط أئمة يقتدي بكم الناس فلو أن رجلا جاهلا رأى
هذا الثوب لقال: إن طلحة بن عبيدالله كان يلبس الثياب المصبغة في الإحرام، فلا
تلبسوا أيها الرهط شيئا من هذه الثياب المصبغة)، واتە: عومەر ی کۆری خەتتاب
(خوا لێی رازی بێ) بەرگێکی ڕەنگداری بە (طلحة بن عبيدالله)وێ (خوا لێی رازی
بێ) بێنی کە لە ئیحرām دا بوو، جا عومەر گوتی: ئەم بەرگە ڕەنگ کراوە چێ ئەم
طلحە؟! طلحەش گوتی: ئەم فەرماندە ی پرۆاداران ئەمە خاکییە، عومەر گوتی:
ئەم کۆمەلای هەوێ پێشینه کان ئێوە پێشەوان خەلکی چاوتان لێ دەکەن، ئێستا
ئەگەر پیاویکی نەزان ئەم پۆشاکە بپینێ، دەلێ: طلحە ی کۆری عوبەیدوللا لە
ئیحرāmدا بەرگی ڕەنگکراو دەپۆشی، جا ئەم کۆمەلای دانسقەو چاویلکراو-
هیچ شتێک لەو پۆشاکە ڕەنگدارانە مەپۆشن لەکاتی ئیحرāmدا.

(١) پروانە: (الموطأ)، ص ٢٨٠، (باب: لبس الثياب المصبغة في الإحرام).

۷- ته ماشاگردنی ناوینه :

زۆریه هه ره زۆری زانیان که (اسحاق وأحمد ابن المنذر)یان له نیتودان، رایان وایه که ته ماشاگردنی ناوینهش بو بابای ئیحرامدار موباحه، هه ندیکیشیان که (مالك)یان له نیتودایه رایان وایه ته گهر ناچار نه بێ ناپه سنده، به لام پای زۆریه راستره و ته ده قهش پشتگیریه تی^(۱)؛ ((عن نافع أن ابن عمر نظر في المرأة وهو محرم)) رواه الشافعي والبيهقي بإسناد صحيح على شرط البخاري ومسلم، واته: عهبدوولایی کورپی عومهر که له ئیحرام دا بوو ته ماشای ناوینهی کرد.

۸- قسه گردنی ئاسایی :

تیکرای^(۲) زانیان له سه ره تهوه کۆکن که بابای ئیحرامدار بوێ ههیه هه ره جوهره قسهیه کی ئاسایی بکات، به لام هه مووشیان به په سهندی ده زانن که به زۆری سه ره گهرمی زیکرو فیکرو پارانه وه بێو جگه له قسهی خێرو چاکه هیچی دیکه نه تی و خۆی له قسهی پووج (لغو) و بێ که لگ پپاریزی، چونکه پێغه مبه ر ﷺ فهرموویه تی: ((من كان يؤمن بالله واليوم الآخر فليقل خيرا أو ليصمت)) رواه البخاري ومسلم وأصحاب السنن إلا النسائي، واته: هه ره که سیك پڕوای به خواو پۆژی دواپی ههیه با یان قسهی چاک بکات، یان بێ دهنگ بیت.

ته گهرنا زانیان گوتوویانه بابای ئیحرامدار بوێ ههیه قسهی موباح و ئاسایی بکات، ته گهر شیعریش بیت به تاییهت له جوهره ی که پێغه مبه ر ﷺ له باره یه وه فهرموویه تی: ((إن من الشعر لحكمة)) رواه أحمد والبخاري وأبو داود وابن ماجه، واته: شیعر ی وا ههیه حیکمه ته.

(۱) پروانه: (المجموع)، ج ۷، ص ۳۲۱.

(۲) هه مان سه ره چاو وه به رگ، ص ۳۲۰.

بہندی حہوتہم:

چۆنییه تی ئیحرام شکاندن و
تهواو کردنی ههجو و عومره





شتیكى ئاشكرايه كه بابای حاجی و عومرە كەر هەر كاتێك پایەو فەرزەكانی هەركام لە حەج و عومرەیان تەواوکردن و بەوجۆرەى كه خستمانەپوو ئەنجامیان دان، ئەو بەزێان پەروایە كه ئیحرام بشكێنن و كۆتایی بە حەج و عومرەكەیان بهێتن.

جا سەرچەم زانایان لەو بارەو لەسەر ئەو پێككەوتوون كه ئیحرام شكاندن و كۆتایی پێهێنانی خواپەرستییهكانی حەج و عومرە (إتمام مناسك الحج والعمرة) بەدوو قوناغ ئەنجام دەدرێ:

قوناغى يەكەم: ئیحرام شكاندن یەكەم (التحلل الأول):

كه ئیحرام شكاندن گچكه (التحلل الأصغر) یشی پێ دەگوترێ و ئەمیش بە ئەنجامدانی دوو شت لەم سییانه دیتەدی:

أ- وردەبەرد هاویشتن بۆ جەمپەى گەورە كه جەمپەى عەقەبە (جمرة العقبة) یشی پێ دەگوترێ و وەك پێشتر پووئان كردهو پێش نیوهرۆی پۆزى دەیهمی (ذو الحجة) كه بە پۆزى قوریانی سەرپرین (يوم النحر) ناسراوه، جێبهجێ دەكرێ.

ب- سەرى خۆتاشین، یان كورتكردنەو (الحلق أو التقصير)، كه ئاشكرايه بۆ ئافرهتان بەس كورتكردنەو دروسته.

ج- بەدەورى كەعەبەدا سووپانەو پاش شۆپوونەو لە عەرەفات كە بە (طواف الإفاضة) ناوێهێرێ، هەر وەها بە طوافی پایە (طواف الركن) یش.

جا بەم ئیحرام شكاندن یەكەمە بەپای زۆربەى زانایان كه (حەنەفییەكان و شافعیییەكان و حەنبەلییەكان) یان لەنێوان هەموو شتێك بۆ ئینسان حەلāl دەبێ وەك پێش ئیحرام بەستن، جگە لە جیماعی و هاوسەر و پێشەکییەكانی، بەلام

مالىكىيەكان پايان وايە كە وپراي ئەو ە پاوشكارو بۆنى خۆش بەكارهينانيش ەەر
بە قەدەغەبى دەمىنئەو^(۱)، بەلگەى جەماوهرى زانايان ئەم دەقەيە:

«(عن ابن عباس رضي الله عنهما قال: قال رسول الله ﷺ: إذا رميتم الجمرۃ فقد حل لكم كل شيء إلا النساء)) رواه النسائي وابن ماجه، وفي رواية أبو داود عن عائشة رضي الله عنها: ((إذا رميتم وحلقتم فقد حل لكم الطيب والثياب وكل شيء إلا النساء))، كە مانەكەيان پروون و ئاسانە.

مالكىيەكانيش بۆ قەدەغەبوونى پاوشكار ئەم ئايەتە:

﴿... لَا تَقْلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ...﴾ المائدة ﴿٥٥﴾

و ە بۆ قەدەغەبى مانەو ەى بۆنى خۆش بەكارهينانيش ئەم دەقە:

«(عن عبدالله بن الزبير رضي الله عنهما أنه قال: من سنة الحج إذا رمى الجمرۃ الكبرى حل له كل شيء حرم عليه إلا النساء والطيب حتى يزور البيت)) رواه الحاكم وقال: على شرط الشيخين.

قۇناغى ئىرەم: ئىحرام شكاندننى ئىرەم (التحلل الثاني):

كە ئىحرام شكاندننى گەورە (التحلل الاكبر) ىشى يى دەگوترى، كە ئەمىش بە
ئەنجامدانى شتى سىيەم لەو شتانەى گوتانن دىتە دى، كە بەزۆرى برىتيە لە
طوافى پايە يان (طواف الإفاضة)، چونكە مەگەر چۆن دەنا وردە بەرد ەاويشتن بۆ
جەمپەى گەورە سەرى خۇتاشين يان كورتكردەو ە بەزۆرى بەدواى يەكدا دىن.

(۱) پروانە: (الفقه الإسلامى وأدلته)، ج ۳، ص ۲۲۸۹-۲۲۹۰، ەروەها پروانە: (فقه السنة) ج ۱، ص ۷۴۱.

جا بەیە کدەنگی تیڭرای^(۱) زانیان ھەر کاتیک بابای ئیحرامدار ئەو سێ شتانی ئەنجامدان ئەو لە ئیحرامداری چۆتە دەری، بەلام ھەر پێویستە کە بەلای کەمەو دوو پۆژی دوایشی، واتە یازدە و دوازدە وردە بەردەکان بە سێ جەمپەکاندا بدات و ئەگەر ھەرسێک پۆژەکان بێت و ھەفتا (۷۰) بەردوچکان تەواو بکات چاکتریشە.

ھەروەھا بێجگە لە ھەنەفیەکانیش زۆریە زانیان بەفەپزی دەزانن کە ئەو ماوەیەش ھەر لە (مینا) بـمـیـنـیـتـەـو، ھەرچەندە لە ھالەتی ئیحرامداریشدا نەماوە، وەک چۆن نوێژکەر بە سەلامی لای راست لە نوێژەکی دەچیتە دەری، بەلام داوای لێکراوە کە ھی دووھمیش ھەر بداتەو، ئەوەندە ھەیە سەلامدانەوێ دووھمی نوێژ سوتنەتە، بەلام ئەو مانەوھەیی حاجی لە مینا فەپزە^(۲).

ئەوێ پابرد پوختەیک بوو دەربارە چۆنیەتی ئیحراپام شکاندن و کۆتایی پێھێنانی ھەج و عومرە بەتایبەت ھەج.



(۱) بیوانە: (الفقه الإسلامي وأدلته)، ج ۳، ص ۲۲۹.

(۲) ھەمان سەرچاوەی بێشو.



بەندى ھەشتەم

چۆنپەتى ھەج و عومرە كردن





خوێنهري به پێزی و خۆشه و یستم!

خوا پشتیوان بێ بۆ پوونکردنهوهی چۆنیهتی ههجو عومره کردن سهرهتا ههجي مائاوايي پێغه مبهري خوا ﷺ دهخهينه پوو، پاشان به کورتی و پوختی و به ریز چۆنیهتی جی به جی کردنی کردهوه کانی ههجو عومره دهخهينه پوو، واته ئهم بهنده له دوو خالی سهره کیدا پێشکەش دهکەین:

١- ههجي مائاوايي پێغه مبهري خوا ﷺ

دهقی ته رجهمه ی ئهو فرموده یه که (مسلم) له و بارهوه هیناویهتی و گوتویهتی: (أبو بکر بن أبي شيبه) و (اسحاق بن إبراهيم) ههردووکیان له (حاتم) هوه. بۆیان باس کردم (أبو بکر) گوتی: (حاتم بن إسماعيل المدني) له (جعفر بن محمد) نهویش له بابی یهوه بۆی گیرامهوه، گوتویهتی: (چوینه لای (جابر بن عبدالله) خوا لێی رازی بێ نهویش له خهڵکه که ی پرسى ههتا گهیشته من، گوتم: من موحه مبهدی کورپی عهلی کورپی حوسینی کورپی (علي) کورپی (أبو طالب) م، نهویش دهستی بۆلای سهرم راکیشاو قۆپچهی سهرهوهی کراسه که م و پاشان قۆپچهی خوارهوهی کردهوه که ئهو کاته من تازا دهگهیشتم، له په دهستی خسته سهر سینگم^(١)، ئنجا گوتی برازای خۆم به خیری، چیت دهوێ پرسیار بکه، جا منیش پرسیارم لیکرد وه ئهو کاته کوێر بوو وه کاتی نوێژ هات، جا ههلساو عهبايه کی لهخۆ وه رگرت، له بهر گچکهیی که ده یخسته سهر شانی ئهولاولای دهگهیشتنه وه یهک، وه کراسه کهشی له تهنیشتییهوه له سهر ههزرا ئێک دانرابوو، نوێژی بۆمان کرد، ئنجا گوتم: ده ربارهی ههجي پێغه مبهري ﷺ ههواڵم بدهیه نهویش به دهستی

(١) له بهری تهوهی تازه سالۆ گهنج بووه ویستویهتی بیلاوینیتیهوه دلی خوش بکات، پروانه: (شرح صحیح مسلم)، ج ٣، ص ٣٣٢٩.

ژمارەى نۆى دروست کردو گوتى: پىڭەمبەرى خوا نۆ سالان مایەو وە حەجى نەکرد، ئنجا لە ساتى دەیه مەدا لەنیو خەلکیدا جاریدا کە پىڭەمبەرى خوا ﷺ حەج دەکات، جا خەلکیكى زۆر هاتنە مەدینەو، هەموویان دەیانویست چا و لە پىڭەمبەرى خوا بکەن و وەك وى بکەن، جا لەگەلى رۆشتن هەتا گەشتینە (ذو الخلیفە) لەوئ (أسماء بنت عمیس)^(۱) موحەممەدى كۆپى ئەبویە کرى بوو، وە بۆ لای پىڭەمبەرى خواى ﷺ نارد کە چى بکەم؟ فەرمووی: خۆت بشۆ بە پەرۆیهك خۆت بپێچەو و ئیحمام ببەستە، جا پىڭەمبەرى خوا ﷺ لە مزگەوتى نوێزى کردو سواری حوشترەکەى بوو، جا کاتێک بە سواری حوشترەکەى گەشتە دەشت، تەماشای بەردەمىم کر هەتا چا و پرده کات لە سوارو پیاده هەبوو، هەروەها لەلای راستى و لای چەپى و لە پشتەوى بەهەمان شێو، وە پىڭەمبەرى خواش لەنێومان دابوو، قورئانى بۆ دەهاتە خوارى و ئەویش مەبەستەکەى دەزانى، وە هەرچى ئەو رەفتارى پێ کردبایە ئیمەش کارمان پێ دەکرد.

جا پىڭەمبەر ﷺ دەنگى بەخوا بە یە کگرتن (لبيك اللهم لبيك لا شريك لك لبيك إن الحمد والنعمة لك والملك لا شريك لك) بەرز کردەو، خەلکیش هەر بەو وشانەى کە ئیستا بە دەنگى بەرز دەیانلێن، دەنگیان بەرز کردەو، وە پىڭەمبەرى خوا ﷺ بەرپەرچى هیچ وشە یەکیانى نەداو تەو، ئنجا پىڭەمبەرى خوا ﷺ لەسەر (تلبیة) کەى بەردەوام بوو. (جابر) خوا لێى پازى بێ گوتى: جگە لە حەجى بەتەمای هیچ شتیکی دیکە نەبووین، عومرەمان نەدەزانى، هەتا لەگەلى هاتینە لای مالى خوا، جا دەستى گەیانده بەردە پرەشەکو سى جار بە خیرایى و چواریشیان بە رۆشتنى ئاسایى -بەدەورى کەعبەدا- سوورایەو، دواى چووە لای (مقام إبراهيم) سەلامى خواى لى بێ وە ئەمەى خویند: ((واخذوا من مقام إبراهيم مصلی)) وە (مقام)ى خستە نێوان خۆى و کابەو و نوێزى دابەستن جا بابم دەیگوت:

(۱) کە هاوسەرى (أبوبکر الصديق) بوو خوا لێیان رازى بێ.

وه پیشم وایه هدر له پیغه مبهروه ﷺ باسی ده کرد له دوو پکاته کاندای (قل هو الله أحد) و (قل یا ایها الکافرون) ^(۱) ی ده خویند، پاشان گه پایهوه بۆ لای بهرده ره شه که وه دهستی گه یاندهوه پیی، دوایه له ده رگاکه وه بهروه صه فا چووو که لیی تزیک بۆوه، ((إن الصفا والمروة من شعائر الله)) ی خویند، وه فهرمووی: بهوه دهستی پیده کهم که خوا لییه وه دهستی پی کردوه، جا له صه فاوه دهستی پی کردو سهر که وته سهری و کاتیک مائی خوا ی بینی رووی کرده قیبله و تاکیتی و گه وره یی خوا ی را گه یانده و فهرمووی: ((لا إله إلا الله وحده لا شریک له، له الملك وله الحمد وهو على کل شیء قدير، لا إله إلا الله وحده، أنجز وعده ونصر عبده وهزم الأحزاب وحده)) ^(۲) وه لهو نیوانه شدا ده پایه وه، ده لئی:

سئ جارن ئاوی کرد، پاشان بهروه مه پوه هاته خوار، هه تا کاتیک که پییه کانی بهروه نزمایی شیوه که شوپوونه وه به گورگه لۆقه پویشته، به لام که بهروه سهری تی هه لکشایه وه به پویشته پوویی هه تا گه یشته مه پوه، وه له سهر صه فا چی کرد بوو له سهر مه پوهش کردی، جا له جاری کوژی سهر مه پوه دا فهرمووی: نه گهر نه وه ی تیپه ری بۆم بیته وه پیش قوربانی له گه ل خۆم ناهینم و نه میان ده که مه عومره، جا هه ر کامیکتان قوربانی نه هیئاوه با ئی حرام بشکینئ و نه م طموا ف و سه عی یه بکاته عومره ^(۳)، له و کاته دا (سراقة بن مالك بن جعشم) هه لسا و گوتی: نه و پیغه مبه ری خوا ﷺ ئایا هه ر بۆ نه م سالمان یان هه ر بۆ هه میشه یه؟! پیغه مبه ری خواش ﷺ په نه ج کانی هه ردووک دهستی خسته نه نیو یه و دوو جارن فهرمووی: عومره چوه نیو هه جه وه، نه خیر به لکو بۆ هه تا هه تایه.

(۱) واته: له پکاتی یه کهمدا پاش فاتیهه (کافرون) و له پکاتی دووه میشدا (قل هو الله أحد) ی خویندوه.

(۲) پیشتەر مانامان کردوه بۆیه لیته دووباره ی ناکه بیته وه.

(۳) که نه م جۆره هه ج کردنه پیی ده گوتی (تمتع) و نه وه ی پیغه مبه ریش ﷺ (قران) ده.

وه عەلى خوا لىي رازى بىن كه له يەمەنەوه هاتبۆوه و حوشتى هينابوون چووه لاي پىڤه مبهردى ﷺ (فاطمه)ى بينى خوا لىي رازى بىن لهواندیه كه ئىحراميان شكاندوه و بەرگو و پۆشاكى رەنگدارى پۆشيووه و چاوى رشتوون، عەليش له وياره وه گلهيى لىكرد، ئەويش گوتى: بايم بەمە فەرمانى بىن كردووم، گوتى: جا عەلى له عىراق دەيگرت منىش چوومه لاي پىڤه مبهردى خوا ﷺ كه گلهيى له (فاطمه) بكەم و ئەوى لىن هان بەدم كه لىپرسىنەوهى له گەل بكات لەسەر ئەوهى كه كردوويهتى! وه له وياره وه كه له دەمى پىڤه مبهردوه ﷺ دەيگىرايه وه لىي بپرسم، جا كه هەوايم پىدا من له وياره وه گلهييم لىن كردوه، فەرمووى: راست دەكات (ئنجە فەرمووى) ئەو كاتىك كه ئىحرامت بە حج بەست چىت گوت؟ دەلى گوتم: ئەى خوايه ئەوه من دەنگ بەرز دەكەمەوه و ئىحرام دەبەستم بەو شتەى كه پىڤه مبهردەكت ئىحرامى بىن بەستوه و فەرمووى: دەجا... من قوربانيم هينان تۆش جارى ئىحرام مەشكىنە، دەلى: جا ئەو كۆمەله قوربانىيەى كه عەلى له يەمەنەوه هينابوونى و ئەوهى كه پىڤه مبهردى ﷺ هينابوونى سەد (۱۰۰) سەر بوون. ئىدى سەرجهم خەلكى ئىحراميان شكاندو سەرى خۆيانيان كورت كردوه، بىجگە له پىڤه مبهردى ﷺ و ئەو كەسانەى كه قوربانيان هينابوو.

ئنجە له پۆژى تەرويه دا پرويان كرده مينا، وه ئىحراميان بە حج بەست وه پىڤه مبهردى خواش ﷺ سوار بوو، وه نوێه كانى نيوه پۆو ئيواره و شىوان و خەوتنان و بەيانى لەوى (واتە له مينا) كرد، ئنجە هەتا خۆركەوتن مايه وه و فەرمانى كره كه چادريكى له موو چنراوى له نەميره بۆ هەل بەدن.

ئەوجار پىڤه مبهردى خوا ﷺ كەوتە پى و قورەيشەكان دلتيا بوون كه لەلاى (المشعر الحرام)^(۱) راده وەستى، وهك چۆن قورەيش له سەر دهمى نەفامىتيدا

(۱) مەشعەرى حەرەم شاخۆلكەيدەكە لە موزدەلەيفە پىي گوتري: قوزەح، هەندىكيش گوتويانە سەرجهم موزدەلەيفە مەشعەرى حەرەم و قورتانىش ئەوه دەگەيهن، پڕوانە: (شرح صحيح مسلم) ج ۳، ص ۳۳۴.

دهيانكرد، به لّام پيغه مبهري خوا ﷺ رډت بوو هه تا هاته عهږه فات، وه بينى ته وه چاډره كهى له نه ميره بؤ هه لډراوه و له ويدا دابه زى و سه قامگير بوو، هه تا كاتيك كه خور لايدا فرماني كرد خوشتره كديان بؤ جل كردو هاته لاي (بطن الوادي)^(۱)، جا له وئ و تاري بؤ خه لگى داو فرمووى: {بينگومان خوښنتان و مالتان و سامانتان وه كه قهده غه يى نهم پوژه تان لهم مانگه تان و لهم ولا ته تاندا (به ناهق) ليتان قهده غه يه! بزنان كه همر شتيك په يوه ندى به نه فاميتييه وه بئ له ژير نهم دوو پييه مډايه، وه خوښه كاني سهرده مى نه فاميتي به فو تاو (هډر) داده نرين، وه يه كه مين خوښ كه به به زايه چووى داده نيتم له خوښه كانمان خوښى (ابن ربيعه بن الحارث) كه له نيو تيره ي (بني سعد) به دايه ن درابوو، تيره ي (هذيل) كوشتيان، هه روه ها سوود (ربا) ي سهرده مى نه فاميتي به فو تاو داده نيتم، وه يه كه مين سوود كه به به زايه چووى داده نيتم، سوودى خو مانه، سوودى (عباس بن عبدالمطلب) ته وه هه مووى به فو تاو حيسابه (واته: هيچ كهس بؤى نيه داواى تهو جوړه خوښ و سوودانه بكا ته وه).

وه دهر باره ي ژنان پاريز له خوا بكنه، چونكه نيته به ته ماني خوا وه رتان گرتوون و به نيزن و فرماني خوا داوښنيانتان حه لال كړدوه، وه مافي نيته يه له سهر يان كه همر كه سيك حه ز له چاره ي نه كهن نه هيلن بينه مالتان و فرموويان نه كهن^(۲)، وه نه گهر نه وه يان كرد (وه به ناموژگاري كردن و واز له سهر جيى هينانيان چاك نه بوون) ته وه بؤ ته مبيج كړدنيان به شيويه كه كه زور توند نه بئ

(۱) (بطن الوادي) بريته له دولتي (عرنة)، كه به پای زوريه ي زانايان له پيزى عهږه فاتدا ناژميرئ به لّام (مالك) گوتوويه تي: نه ویش همر عهږه فاته، پروانه: (شرح صحيح مسلم)، ج ۳، ص ۳۳۴۷.

(۲) (نوي) گوتوويه تي: همر كه سيك له خرم و بينگانه و پياوو نافرته، ميرد حه ز له چاره ي نه كات دروست نيه ژن فرمووى لس بكا، با ميړه كهى به پراشكاویش ليى قهده غه نه كات، مادام بزاني كه ميړه كهى حه ز له چاره ي ناكات، پروانه: (شرح صحيح مسلم)، ج ۳، ص ۳۳۴۷.

لێیان بدەن، وە مافی ئەوانیشە بەسەر ئێوەوە کە بە چاکەو بەشیوەی باو بژێوو بەرگو پۆشاکیان بۆ داوین بکەن.

وە شتێکم لە نێوتان بەجێهێشتووە کە ئەگەر چاک دەستی تێبگرن، هەرگیز پاش پەپەرەییەتانی لێی سەرگەردان نابن، ئەویش کتێبی خواوە.

وە ئێوەش دەربارەی من پرسیارتان لێ دەکریت، جا ئایا چی دەتێن؟ گوتیان: شایەدی دەدەین کە بەراستی تۆ پەيامی خوات پێراگیان دین و جێبەجێت کردو دڵسۆزی و پەرۆشییت نواند، ئەویش بە پەنجەیی شایەتانی ئاماژەی بەرەو ئاسمان کردو بەرزێ کردووەو پرووی پێکردو خەڵکەکو فەرمووی: (اللَّهُمَّ اشهد اللهم اشهد) ئەو خواوە شایەد بە! ئەو خواوە شایەد بە، سێ کەرەتان.

پاشان بانگی داو قامەتی خوێندو نوێژی نیوەپۆی کرد، دواوی قامەتی خوێندو نوێژی ئێواری کرد، وە لە نێوانیاندا هیچ نوێژی نەکرد.

ئەنجا پێغەمبەری خوا ﷺ سواریبوو هەتا هاتە شوێنی ڕاوەستان (موقف) لە ەمەرەفات و پرووی کردە قیبلەو زگی حوشترەکەیی کە بە (قصواء) ناسراوە کردە تاتەبەرەکان (صخرات) و پێچکەو ئاپۆزایی خەڵکەکەیی خستە بەردەمی خۆی، ئەنجا هەر ئاوا بە ڕاوەستاوی مایەووە (زیکرو پارێنەوێ کرد) هەتا خۆر ئاوا بوو وە زەرەدەش تۆزێک ڕۆیشت و قورسی خۆر و ن بوو^(١).

ئەنجا پێغەمبەری خوا ﷺ، کە (أسامة)ی لە پشت خۆیەو سوارکردبوو، بەرەو موزدەلیفە شۆڕپۆزە، لە کاتیئێکدا کە هێندە جلەوی (قصواء) توند کردبوو سەری لە قەرپووزی کورتانەکەیی دەدا، وە بەدەستی راستی ئاماژەی دەکردو دەیفەرموو: "ئەو خەڵکینە ئارامیی، ئارامیی" هەر کات دەگەیشتە گردێک لە گردۆلکەکان

(١) چونکە هەم بە (جبل) و هەم بە (جبل)یش هاتووە، جا یەکەمیان پێچکە بەستنی خەڵک و دووهمیشیان خەشامات و ئاپۆزایی دەگەینەن، پێوانە: (شرح صحيح مسلم)، ج ٣، ص ٣٣٥.

تۆزیک جلهوی بۆ شل ده کرد ههتا لیتی سهرده کهوت، تا هاته موزده لیفه، جا لهوی نویژی شیوان و خهوتنانی به بانگیك و دوو قامهت کردو هیچ نویژی سوننه تی له نیوانیاندا نه کرد، پاشان پیغه مبهری خوا ﷺ ههتا سپیده بیانی پاكشاو خهوت، وه کاتیک بیانی بۆ رۆشن بۆوه به بانگیك و قامهتیک نویژی بیانی کرد، ئنجا سواری حوشتره کهی (قصواء) بۆوه ههتا هاته لای مهشعهری حهزام، جا لهوی پرووه قیبله وهستاو لیتی پارایه وهو (الله اکبر) ی کردو (لا اله الا الله) ی کردو یه کتایی خوی پاگه یاندو ههروا به پاره ستاویی مایه وه، ههتا تهواو دنیا پرووناك داهات، ئنجا بهر لهوی رۆژ ده ریکهوی کهوته ری.

وه (الفضل بن العباس) ی له پشت خۆیه وه سوار کرد که پیایکی قژ جوانو سپی پیست و بهرچاو بوو، جا کاتیک پیغه مبهری خوا ﷺ کهوته ری چهند ئافره تیک که ده رۆیشتن به لایدا رهت بوون (فضل) یش دهستی کره به سهرنجدانیان پیغه مبهری خواش ﷺ دهستی خسته سهر پرووی (فضل) و (فضل) یش پرووی به لایه کهی دیکه دا سووران دو ههر ته ماشای ده کرد، دووباره پیغه مبهری خوا ﷺ به لایه کهی دیکه دا دهستی خسته سهر دهمو چاوی (فضل) پرووی له لایه کهی دیکه ش وهرچه رخاندا، چونکه ههر ته ماشای ئافره ته کانی ده کرد، ههتا گه یشته دۆلی موحه سسیر (وادی الحس) تۆزیک و لاخه کهی خیرا کرد، پاشان نهو ری یه ی نیوه پاستی گرت که به رهو جه مبهری گه وره ده چی، ههتا هاته لای نهو جه مبهری که له لای دره خته که یه و خهوت به ردووچکه ی تیگرتن، له گه ل ههر به ردووچکه یه کدا (الله اکبر) ی ده کرد، که وهک به ردووچکه ی په لاپیتکه بوون و له (بطن الوادی) یه وه ده یه اویشتن.

دوایی به رهو کوشتارگه (منحر) چووا جا شهست و سی (۶۳) حوشتری به دهستی خۆی کوشتنه وه، دوایی دایه دهست عه لی و نهوی مابوون سهری بپین، وه له قوریانییه کانی خۆیدا به شداری کرد، پاشان فرمانی کرد له ههر حوشتریک پشکیکی بخریته مه نه جی که وهو کوئینرا، وه له گۆشته که یان خواردو له چه لاهه که یشیان خوارد وه.

دوایی پیغه مبهری خوا ﷺ سوار بۆوه و بهره و مائی خوا رویشته و طوافی کرد، وه نویژی نیوه پۆی له مه که کرد، ئنجا هاته لای (بنی عبدالمطلب) که له زه مزه م ناویان ده دا به خه لکی و فهرمووی: ئهی وه چهی (عبدالمطلب) هه له ینجن نه گه ر له بهر نه وه نه بوایه که خه لکی نه و ئا و پیدانه تان لی بستین منیش له گه لتان هه لمه هینجا، پاشان دۆلکه یه کیان دایه و لیی خواره وه {.

شایانی باسه که ئه م فهرمووده یه وێرای (مسلم) هه رکام له (أبو داود ونسائی وابن ماجه) یش گێڕاویانه ته وه ^(۱) زۆر له زانایان شه رح و پاره یه کی باشیان له سه ر کرده به تایبه ت (أبو بکر ابن المنذر) که وه ک (نووي) لییه وه نه قل کرده سه دو په نجا و نه وه نده جوړه حوکی لی هه له ینجاون ^(۲)، هه روه ها (نووي) خۆیشی چل (۴۰) لاپه ره ی بۆ ته رخا ن کرده ^(۳).

۲- چۆن هه ج و عومره ده که ی؟

دیاره عومره نه گه ر به ته نیا بکری جا چ پیش هه ج، چ دوا ی هه ج، وه چ له مانگه کانی غهیری هه جدا، نه وه وه ک پیشتر باسما ن کرد هه ر نه وه یه که ئیحرام به سه تئ و پاشان طوافی که عبه و ها تووچۆی نیوان سه فا و مه پوه بکات و له کۆتاییدا سه ری بتاشن، یا ن کو رتی بکاته وه و به و جوړه عومره که ی ته وا و ده بی.

به دلام نه گه ر هه ج و عومره وێکرا بکرین نه وه وه ک پیشتر پوونما ن کردۆته وه سئ حا له تی هه ن:

(۱) بپوانه: (شرح صحيح مسلم)، ج ۳، ص ۳۳۲۷.

(۲) هه مان سه رچا وه و بهرگ، ص ۳۳۲۸.

(۳) که لاپه ره (۳۳۲۷) تا (۳۳۶۶) ی بهرگی سییه می (شرح صحيح مسلم) گرتۆته وه.

أ- (تمتع) که لە ئەسلی زاماندا بەمانای کەڵک و سود وەرگرتن دێت، لە زاراوەی شەرعیشتدا بریتییە لەوەی که لە مانگەکانی حەجدا ئیحرام بە عومرە بێهەستری و پاش تەواوکردن و بەجێهێنانی کردەوهکانی ئیحرام بشکێنرێت، ئنجا دووبارە ئیحرام بە حەج بێهەستری و ئەویش تەواو بکری.

ب- (قران) لە ئەسلی زاماندا یانی پێکەوه جووت کران و کوژکردنەوهی دوو شت، لە زاراوەی شەرعیشتدا ئەوەیە که حەج و عومرە لەیەک سەفەردا کوژکرێنەوه، واتە لەکاتی ئیحرام بەستندا نیەتی ئەنجامدانی هەردووکیان بیهێنێت، جا زۆریە هەره زۆری زانیان رایان وایە که لەم جوژه حەج و عومرە کردنەدا بۆ هەردووکیان یەک طواف و یەک سەعی پێویستە، بەلام (أبو حنیفة) پای وایە که هەركامێکیان طوافیکی و عومرەیهکی سەریهخۆی پێویستە^(۱)، دیاره پای جهماوهریش پاست و تەواوه، چونکه لە چەندان فەرموودهی پاست و راشكاودا هاتوه كه بابای (قارن) طوافیك و سەعی یهکی به سن بۆ حەجهكه‌ی و عومرەكه‌یشی، بۆ وێنه:

■ ((من أحرم بالحج والعمرة أجزاء طواف واحد وسعي واحد حتى يحل منهما جميعاً)) رواه الترمذي وصححه ورواه أيضا أحمد وابن ماجه بلفظ قريب منه عن ابن عمر رضي الله عنهما، واته: هەر كه‌سێك ئیحرام به حەج و عومرە بیهەستی، ئەوه یەك طواف و یەك سەعی به‌سه، هەتا دوا‌یی ئیحرامی هەردووکیان ده‌شکێنێ.

هەروەها عایشه خوا ئێی رازی بێ گوتووێهتی: ((وأما الذين جمعوا بين الحج والعمرة فإنما طافوا طوافاً واحداً)) متفق عليه.

(۱) بیروانه: (الفقه الإسلامي)، ج ۳، ص ۲۲۸۴-۲۲۸۵.

وه پیغه مبهرد ﷺ به عانی شهی فدرموو: ((هزیء عنك طواف بالصفا والمروة عن حبلك وعمرتك)) رواه مسلم.

به لّام زانایان یه کده نگن^(۱) که هدر کام له بابای: (متمتع) و (قارن) خوینیان ده که ویته سدر که مهریک، یان بزیتک، یان حوتیهک (۷/۱) ی حوشتریک یان مانگایه که، چونکه خوی پدرو دگار فدرموویه تی: ﴿...فَمَنْ تَمَنَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحُجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ...﴾ (البقرة ۱۹۶)

ج- (افراد) که له نه سلی زماندا به مانای تاکردنه وهی شتیک و جیا کردنه وهیه تی له غهیری خوی، به لّام له زاروهی شهر عدا بریتیه له له یهک جیا کردنه وهی حه ج و عومره، به جوریک که هه تا له کرده وه کانی حه ج نه بیتته وه ئیحرام به عومره نه به ستی و هدر کامیکیان به جیا له وی دیکه یان بکات.

نیستاش دواي نه وهی باسی چۆنیه تی عومره کردنمان کرد، چ به ته نیاو، چ له گه لّ حه جی دا، با نه جار باسی چۆنیه تی حه جکردنیش بکهین، به لّام له سۆنگه ی نه وه وه که له باسه کانی رابردوودا به وردی باسی هه موو کرده وه کانی حه جمان کرده به پایمو فپرزو سوننه ته وه له سدر هه موویان به لگه و ده که کانمان خستۆته پروو، لیږه دا هدر به کورتی و گوشراوی و به ریز باسی چۆنیه تی نه جامدانی حه ج و جی به جی کردنی کرده وه کانی ده کهین:

یه که م: هدرکاتیک به پئی که وتنت بۆ سه فهری حه ج نزیک بۆوه، جوان خۆت بشۆو نینۆ که کانی ده ست و پیت بکهو سیملت کورت بکه وه... هتد، جا نه گهر بۆ گه یشتنه میقات زۆری نه مابوو ده توانی بهرگی ئیحرامیش بیپۆشی که چاکتر وایه دوو په شته مال یان پارچه قوماشی سپی پاک بن، نه گهر نا ده توانی سه عاتیک یان که متر بهر له گه یشتنه میقات بیپۆشی، وه له میقات یان له

(۱) پروانه: (المغنی)، ج ۳، ص ۳۳۴.

ناست ميقات نه گهر سوارى فرژكه بووى باشتريش وايه ئيحتيات بكرىو پيش گهيشتنه ميقات نيته بهيئري، نه وهك لى لى تى پيهرىو نيته له ميقات هيئانه كهت بۆ وه بهر نه كهوئ، دياره سوننه ته پيش نيته هيئان دوو ركات نوؤيش بكرى دوايى يه كسهر نيته بهيئريو ئيحرام به سترى، جا نه گهر بتهوئ به ته نيا حج بكى و (مفرد) بى، نه وه نيته و ئيحرام كه بهس باسى حه جى تيدا ده كهى، به لام نه گهر بتهوئ سهره تا عومره و پاشان حج بكى و (متمتع) بى، نه وه بهس ئيحرام به عومره ده به سترى، وه نه گهر بشتهوئ ههر دوو كيان پيكره وه نه نجام بده و (قارن) بى، باسى ههر دوو كيان ده كهى و نيته ي ههر دوو كيان ده هيئى، ئنجا پاش ئيحرام به سترى و نيته هيئان يه كسهر ده ست به گوتنى ((لبيك اللهم ليبيك، ليبيك لا شريك لك ليبيك، إن الحمد والنعمه لك والملك، لا شريك لك)) ده كهى.

وه بيجگه له گوتنى (تلبية) و زيكره قورئان خوئندن و پارانه وه مه گهر به نه ندازه ي پتيويست نه گهر نا خۆت له ههر جۆره قسه به كى ئاسايش بپاريژه، چ جاى قسه ي خراب و هه رام و شه ره دهن دوو كه و شه ره قسه له گه ل نه وه و نه ودا.

دووه م: پاشان كه چوويه شارى مه ككه و چوويه مزگه وتى هه رام و چاوت به كه عبه كهوت سى جارن (الله أكبر) و (لا إله إلا الله) بكه و بپاريژه، نه و جار يه كسهر برۆ طوافى چوونه مه ككه و (طواف القدوم) بكه و، نه گهر (مفرد) بووى يان (قارن)، به لام نه گهر (متمتع) بووى نه وه يه كسهر سه عيش بكه و عومره كهت ته و او بكه.

سييه م: ئنجا نه گهر (مفرد) يان (قارن) بووى نه وه دياره ئيحرامت هديه و نه تشكاندوه، به لام نه گهر (متمتع) بووى و ئيحرامت شكاندبوو، نه وه پۆژى هه شتمى (ذو الحجة) كه رۆژى ته رويه ي پى ده لىن، ئيحرام به حج به به سته وه، بچۆ بۆ مينا و نوؤيه كانى نيوه پۆژى ئيواره و شىوان و خه وتنان و به يانى له وى بكه و پاش هه له اتنى خۆرى پۆژى تويه مى (ذو الحجة) سهره تا به ره و

نەمێرەو کردنی نوێژەکانی نیوەرۆو ئیوارەش بە کۆکراوەیی و کورت کراوەیی، پاشان بەرەو عەرەفات بچۆ.

چوارەم: لە عەرەفاتیش لە هەر جێیەک بوەستی هەر دروستە، بەلام باشتەر وایە کە لەلای تاتە بەردەکان و پروو و قیبلە بوەستی و هەتا دواى خۆرئاواو بون سەرگەرمی پارانەو و لالانەو و زیکر بی.

پێنجەم: ئنجا پاش خۆرئاواو بون بەتەواوی ئەگەڵ بولێلدا بەرەو موزدەلیفە بچۆو لەوێش پاش کردنی نوێژەکانی شێوان و خەوتنان بە کۆکراوەیی و کورتکراوەیی، هەتا بەیانی ئیسپراحت بەکو پاش نوێژی بەیانی و پرووناک بوونەو و بەرەو مینا بەکو و پێ.

شەشەم: ئنجا کە چوویە مینا سەرەتا بچۆ حەوت بەردووچکە بە جەمپەیی گەورەدا بە، پاشان ئەگەر قوربانیت هەبوو، یان خۆپێت لەسەر بوو بچۆ سەری ببەرەو پاشان سەرت بتاشە یان کورتی بەکو، کە ئەمانەشت کر گەشتووێ قۆناغی یەکەمی ئیحرام شکاندن، جگە لە چوونە لای هاوسەر و پێشەکییەکانی هەموو شتیکت بۆ پەوایەو دەتوانی خۆت بشۆری و پەشتەمالە کانت دابنێی و خۆت بگۆری و... هتد.

حەوتەم: پاشان بەرەو مەککەو مزگەوتی حەرام بچۆو طەوافی پایە (طواف الركن) کە (طواف الزيارة) و (طواف الإفاضة) شی پێ دەگوترێ بەکو پاشان ئەگەر (مفرد) یان (قارن) بووی و پاش (طواف القدوم) سەعییت نەکردبوو ئەو سەعییش بەکو، دواى ئەوەش دەگەیه قۆناغی دووهم و کۆتایی ئیحرام شکاندن و دواى تەواکردنی بەردووچکە هاویشتن بۆ سێ جەمپەکان (رمي الجمار الثلاث) لە پۆژانی یازدە و دوازدەو سێزدە مانگدا یەكجاری خواپەرستی (منسك) یەکانی حەجەكەت تەواو کردو و پاش طەوافی خوا حافیزی (طواف الوداع)، دەتوانی شاری مەككەى بەرپێژ بەجێ بهێڵی و بەرەو مال بەگەڕێیەو.

بەندى نۆيەم

چەند وردە بابەتتىكى دىكە

لەبارەى ھەج و عومرەوہ

The banner is divided into several sections:

- Top Left:** Facebook icon and text: "زىكەپاتىدىكى ھەتتەكى مەلۇماتقا ھەلى ئالېز" (Get the latest information from the website).
- Top Right:** Facebook icon and text: "AliBapir/عەلى بابىر" (AliBapir/Alibaba).
- Middle Left:** Archive.org icon and text: "archive.org/details/@alibapir".
- Middle Right:** YouTube icon and text: "AliBapir/عەلى بابىر" (AliBapir/Alibaba).
- Bottom Left:** App Store and Google Play icons with QR codes. Text: "AliBapir".
- Bottom Right:** Social media icons (Telegram, WhatsApp, Facebook, etc.) with QR codes. Text: "زىكەپاتىدىكى ھەتتەكى مەلۇماتقا ھەلى ئالېز" (Get the latest information from the website).
- Center:** A portrait of a man with a turban. Text: "لە زۆرە ھەتتەكى مەلۇماتقا ھەلى ئالېز" (Get the latest information from the website).



خوا پشتیوان بێ لێم بەندەش دا چەند بابەتێکی دیكە لەبارەی حەج و عومرەو
دەتوێژێنەو، کە لە باسەکانی پابردوودا یان هەر باس نەکران، یان زۆر بەکورتی و
خێرای ئاماژەیان پێ کراوە.

١- ئایا دروستە حەج لە جیاتی زیندوو و مردوو بکری؟

أ- حەج کردن لە جیاتی زیندوو:

زۆربەی هەرە زۆری زانایان کە (أبو حنیفة و شافعی و أحمد) یان لەنێوان بە
دروست و پەواو بگر، بە فەززی دەزانن کە کەسێک لەبەر پیری و کەنەفتی، یان
لەبەر نەخۆشییەک کە ئومێدی چاکبوونەوی نەماوە حەجی بۆ نەکری و پارەو
نیمکانبەتی حەج کردنیشی هەبێ، یەکیکی دیكە بکاتە جێدار (نائب)ی خۆی و
حەجی لەجیاتی بکات، بەلام (مالك) پای وایە کە مادام خۆی لە توانایدا نەبێ
لەسەری پێویست نیە^(١).

بەلام ئەگەر نەخۆشییەکە و ابوو کە ئومێدی چاکبوونەوی هەبوو، یان گیراو
(مسجون) بوو وە هیوای ئازادکردنی هەبوو ئەو (شافعی و أحمد) دەلێن بۆی نیە
کەس لەجیاتی خۆی بنێرێ و دەبێ چاوەڕێ بکات هەتا چاک دەبێتەو یان پرزگاری
دەبێ، بەلام (أبوحنیفة) پای وایە کە بۆی هەیە و داوایش ئەگەر بۆی لێوا پێویستە
بیکاتەو، ئەگەرنا لەسەری لا چوو^(٢).

بەلگەی دروستبوونی حەج کردنیش لە جیاتی زیندوو بۆ نەلێوا، ئەم
فەرموودەیە:

(١) بڕوانە: (المغني والشرح الكبير)، ج ٣، ص ١٧٧.

(٢) بڕوانە: سەرچاوەی پێشوو هەمان بەرگی، ص ١٧٩.

«(عن ابن عباس رضي الله عنهما أن امرأة من خثعم قالت يا رسول الله إن فريضة الله على عباده في الحج أدركت أبي شيخا كبيرا لا يثبت على الراحلة، أفأحج عنه؟ قال: نعم)» رواه البخاري، واته: ئافره تێکی خەئەمی: گوتی: ئەو پێغه مەبری خوا لە کاتی کدا فەرزێ حەجی خوا لەسەر بەندە کانی لەسەر بابەم پێویست بوو کە بۆتە پێڕێکی گەورەو لەسەر و لاخ پانەو ستی، جا ئایا حەجی لە جیاتنی بکەم؟! فەرمووی: بەئێ.

بەلام مەرجی ئەو کەسە کە دەبێتە جێدارو حەج لە جیاتنی یەکیەک دەکات ئەو یە کە بۆ خۆی حەجی کردبێ، بە بەلگە کە ئەم دەقە:

* «(عن ابن عباس رضي الله عنهما أن رسول الله ﷺ سمع رجلا يقول: لبيك عن شبرمة، فقال: أحجبت عن نفسك؟ قال: لا، قال: فحج عن نفسك ثم حج عن شبرمة)» رواه ابوداود وابن ماجه وقال البيهقي هذا إسناد صحيح، واته: پێغه مەبری خوا ﷺ گوتی لە پیاویەک بوو دەیگوت: (لبیک) لە جیاتنی شوپرە مە، ئەویش فەرمووی: ئایا بۆ خۆت حەجت کردووە؟ گوتی: نە، فەرمووی: دەجا لە جیاتنی خۆت حەجی بکە، پاشان لە جیاتنی شوپرە مەش بیکە.

ئەجا ئەمەش کە کەسێک بۆ خۆی حەجی نەکردبێ دروست نیە لە جیاتنی یەکیەکێ دیکە بیکات پای زۆریە زانایانە^(١). وە ئەو (ابن المنذر)یش نەقلی کردووە زانایان سەرچەم لەسەر ئەو یە کە دەنگن کە کەسێک بۆ خۆی توانای هەبێ دروست نیە یەکیەکێ دیکە حەجی لە جیاتنی بکات^(٢).

(١) بڕوانە: (فقه الاسلامي)، ج ١، ص ٦٤٧ و (المفصل)، ج ٢، ص ١٦٢-١٦٣.

(٢) بڕوانە: (المغني)، ج ٣، ص ١٨٠.

ب- حج کردن لهجیاتی مردوو:

زانایان دهربارهی حج کردن لهجیاتی مردوو پایان جیوازهو بهشیکیان که (طاوس) و شافیعییه کان و حنبه لییه کانیاں له نیودان، پایان وایه که دروسته مردوو حجی لهجیاتی بکری جا وه صیه تی کردبی یان نا، به لام حنه فییه کان و مالیکییه کان گوتوویانه: مدگه وه صیه تی کردبی نه گه رنا دروست نیه^(۱)، به لام بیگومان پای به کهم راست و تمواوه، چونکه چند فهرمووده یه له وباره وه هن، بۆ وینه:

■ ((عن ابن عباس رضي الله عنهما أن امرأة سألت رسول الله ﷺ عن أبيها مات ولم يحج، فقال: حجني عن أبيك)) رواه النسائي.

■ ((عن ابن عباس رضي الله عنهما أن امرأة قالت لرسول الله ﷺ أن أمها ماتت ولم تحج أفيجزي عن أمها أن تحج عنها؟ فقال: نعم)) رواه النسائي.

وهك ده بینین پیغه مبه ر ﷺ له وه لامی هه ر کام لهو دوو ئافره ته که پرسیاریان کردوه نایا دروسته لهجیاتی بابو دایکیان حج بکه ن؟ فهرموویده تی: به ئی.

۲- مهرج گرتن له کاتی ئیحرام به ستندا:

زۆریه ی زۆری زانایان به دروست (جائز) و بگه به په سه ندی ده زانن که بابای حاجی و عومپه کهر له ده می ئیحرام به ستندا مهرج بگرن و بلین: له هه ر شویتیک رینگامان لی گراو بۆمان نه کرا، بۆمان هه بی که ئیحرام بشکینن، سوودی ئهم مهرج گرتن (اشتراط) هه شه وه یه که له هه ر جیه که به هۆی نه خو شی، یان پاره لی بزربوون، یان رینگا لی به سترانه وه بۆیان نه کرا که حج و عومپه که یان تمواو بکه ن، نه وه بۆیان هه یه ئیحرام بشکینن و فیده شیان ناکه ویتته سه ری.

(۱) بپوانه: (المفصل)، ج ۲، ص ۱۶۳.

بەلام (أبو حنیفة و مالک) رایان وایه که ئەو بەمەرج گرتنە دروست نیە^(۱)! بەلام بێگومان رای زۆریه که (شافعی و أحمد و إسحاق و أبو ثور) یان لەنێودا هەن راست و تەواوە، چونکە چەندان فەرموودەیان بەدەستەو^(۲) هەن، بۆ وێنە^(۳):

■ ((عن عائشة رضي الله عنها قالت: دخل رسول الله ﷺ على طباعة بنت الزبير، فقال لها: أردت الحج؟ قالت والله! ما أجدني إلا رجعة، فقال لها: حُجِّي واشترطي، وقولي: اللهم علي حيث حبستني)) رواه البخاري ومسلم واصحاب السنن، واته: پێغه مبه‌ری خوا ﷺ چووه لای (ضباعه)ی کچی (زبیر) پیتی فەرموو: دەتەوێ حەجی بکە؟! گوتی: بەخوا پێم وایه نەخۆش دەکەوم، پیتی فەرموو: حەجی بکەو مەرج بگەرەو بلی: ئەو خواپە شوێنی ئیحرام شکاندنێ من ئەو جێپەیه که پێشگیریم لێ دەکات.

۳- فیدیه^(۳) چیه و به‌چی و چی پێویست دەبێ؟

فیدیه بەدەقی قورئان یه‌کیکه له‌ سێ شتان، که خۆی پەرەردگار دەرپارێ سەر‌تاشینی بابای ئیحرامدار خستونیە پروو: ﴿... وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ، فَنَ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِّن رَّأْسِهِ، فَفِدْيَةٌ مِّن صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ...﴾ البقرة^(۱۶۱)، واته: وه سەرتان مەتاشن تاكو قوربانیه‌که ده‌گاته شوێنی کوشتنه‌وه‌ی خۆی، جا نه‌گەر یه‌کیکتان نەخۆش بوو یان سەری ئازاریکی هەبوو (پێویستی به‌ تاشین بوو) ئەو به‌ فیدیه بدات له‌ پۆژووگرتن، یان به‌خشین یان سەر‌پڕین-ی مەر، یان بز-تیک.

(۱) پروانه: (شرح صحیح مسلم)، ج ۵، ص ۳۲۶۴-۳۲۶۵.

(۲) سەرچاوه‌ی پێشوو، هه‌مان به‌رگ، ص ۳۲۶۲.

(۳) زانایان ئاوا پێناسه‌ی فیدیه‌یان کردوه: (الفداء ما يقدم لله جزاءً لتقصير في عبادة، ككفارة الصوم والحلق ولبس المخيط في الاحرام...) پروانه: (المعجم الوسيط)، ص ۶۷۸.

پىغەمبەرى خواش ﷺ ئەندازەى ئەو پۇژووگرتن و بەخشىن و سەرپرېنەى پوون كر دۆتەو، وەك لەم فەرموودەيدا دەبينى^(۱):

■ ((عن كعب بن عجرة رضي الله عنه أن رسول الله ﷺ مر به زمن الحديبية، فقال له: أذاك هوام رأسك؟! قال كعب: نعم، فقال النبي ﷺ إخلق رأسك ثم اذبح شاة نسكا، أو صم ثلاثة أيام، أو أطعم ثلاثة أصع من تمر ستة مساكين)) رواه مسلم، وهذا لفظه البخاري وأصحاب السنن.

وەك دەبینین پىغەمبەرى خوا ﷺ كە دیتوویەتى ئەسپى زۆر ئەو هاوئەیان نارەحەت كرده، پىی فەرمووە كە سەرى بتاشى، پاشان بۆ پر كرنەوێ ئەو كەلىنەى يەكێك لە سێ شتان بكات و سەرپشك بێت كامیان هەلەبژێرى: سەرپرېنى مەركێك یان بزێك، گرتنى سێ پۇژوو، سێ صاع لە خورما كە بدرێنە شەش ئەدار، واتە يەكی دوو مست، چونكە هەر صاعێك چوار مستە.

فیدیهش بەگشتی بۆ چوار شتان دەدرى ۱

۱- كردنى شتێك لەو شتانەى كە لە حالەتى ئىحرامدا قەدەغەكراون، جگە لە جىماع، وەك لا بردنى مووى جەستەو سەرتاشین^(۲)، نینۆك كردن، جل و بەرگی ئاسایی پۆشین، پێلاو دەپێ كردن، بۆنى خۆش بەكارهێنان، داپۆشىنى سەر بۆ پیاوو دەم و چاو بۆ ئافرەت، راووشكارو برپین و شكاندەوێ دارو درەخت و پووەكى حەرەم، ماچ كردن و دەستبازی لە گەڵ ھاوسەر. بەلام جىماع دەبێتە ھۆى تێكدانى حەج و عومرەو دواى باسى دەكەین سزاكەى چۆنە.

(۱) بروانە: (شرح صحيح مسلم)، ج ۵، ص ۳۲۳۹.

(۲) نەرە راي زۆربەيە، بەلام (اهل الظاهر و مالك) لە رێوايەتێكيدا دەڵێن: مووى هېچ شویتێك لە جەستەدا جگە لە ھى سەر فیديەى ناو، بروانە: (المجموع)، ج ۷، ص ۲۲۲-۲۲۳.

ب- چواندنی یه کیتک له فه‌پزه‌کانی حه‌ج، وه‌ك ورده به‌ره‌ هاویشتنه‌كان، ئی‌حرام به‌ستن له‌ میقات، شه‌و مانه‌وه‌ له‌ موزده‌لیفه‌، شه‌و مانه‌وه‌ له‌ مینا له‌کاتی ورده به‌رد هاویشتنه‌كاندا، نه‌کردنی طه‌وافی خوا حافیزی و... هتد.

شایانی باسیشه‌ که پتویستبوونی فیدییه‌ بۆکردنی شتیک له‌ قه‌ده‌غه‌کراوه‌کان (عظورات)ی ئی‌حرام، وه‌ چواندنی یه‌کیتک له‌ فه‌پزه‌کانی حه‌ج هه‌مویان یان ده‌قی قورئان و سوننه‌ت یان له‌سه‌ره‌، یان یه‌کده‌نگی زانایان، یاخود به‌لای که‌مه‌وه‌ یه‌کده‌نگی زۆریه‌ی هه‌ره‌زۆریان^(١).

ج- و د- نه‌فهامدانی حه‌ج و عومره‌ به‌شێوه‌ی (تمتع) و (قران) نه‌میش زانایان له‌سه‌ری یه‌کده‌نگن که‌ هه‌ر که‌سیک به‌ یه‌کیتک له‌و دوو جۆره‌ حه‌ج و عومره‌ی کرد پتویسته‌ فیدییه‌ بدات، (ابن قدامه‌) له‌وباره‌وه‌ گوتویه‌تی: (لا نعلم خلافا في وجوب الدم على المتمتع والقارن...)^(٢).

ئنجای پتویسته‌ بزانی که‌ نه‌و شێوه‌ فیدییه‌دانه‌ی باس‌مان کرد، دوو شت تۆزیک جیاوازیان تییدا هه‌یه‌:

أ/ فیدییه‌ی حه‌ج و عومره‌کردن به‌ شێوه‌ی (تمتع) و (قران) که‌ بریتیه‌ له‌ سه‌ره‌پینی مه‌رێك یان بزێك، نه‌گه‌ر نه‌یبوو گرتنی ده‌پۆژوو، سییان له‌کاتی حه‌جداو هه‌وتیشیان پاش گه‌رانه‌وه‌ له‌ حه‌ج، که‌ پێشتر پرونمان کردۆته‌وه‌.

ب/ فیدییه‌ی پاوو شکار و به‌پین و شکاندنه‌وه‌ی دارو دره‌خت و پوهه‌کی هه‌په‌م بێجگه‌ له‌ پوهه‌کی ئی‌ذخه‌ر (الإذخر)، خ‌وای په‌روه‌ردگار ده‌رباره‌ی فیدییه‌و که‌فاره‌تی پاوو شکار له‌کاتی ئی‌حرامدا فه‌رمویه‌تی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا

(١) بۆ وێنه‌: نینۆك نه‌مزانیه‌ هیچ ده‌قی له‌سه‌رین، به‌لام یه‌کده‌نگی زانایانی له‌سه‌ره‌ بێجگه‌ له‌ (داود الظاهري)، به‌روانه‌: (المجموع)، ج ٧، ص ٢٢٣.

(٢) به‌روانه‌: (المغني والشرح الكبير)، ج ٣، ص ٣٣٤.

لَقَتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرْمٌ وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا فَجَزَاءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ هَذِيَّا بَلِغَ الْكُفْبَةِ أَوْ كَفَرَةُ طَعَامِ مَسْكِينٍ أَوْ

عَدْلٌ ذَلِكَ صِيَامًا ... (٩٥) المائدة، واتە: ئەو ئەوانەى بڕواتان هێناوە لە کاتی کدا کە ئیحرامتان هەیە نیچیڕ مەکوژن، وە هەرکە سێک لە ئێو بە نانقەست بیکوژێ ئێو سزایە کەى وێنەى ئێو هەیه کە کوشتوویەتى لە ئاژەلان (حوشتر مانگا و مەرو بزن) دوو کەسى دادگەرتان بپاری لە سەر دەدەن، بکریته قوربانی و بەرەو کەعبە ببری، یان خواردن بۆ ئەداران بکریته کەفەرەت، یان بارتەقای ئەو خواردنە پۆژوو گرتن.

کە سەرچەم زانایان جگە لە (أبو حنیفة) دەلێن: دەبێ چ جوړه ژياندارىكى راوکردوه ئاژەلێكى هێندەى وى بکریته قوربانی، یان بارتەقای نرخەکەى خواردن بدات بە ئەداران، یان لەجیاتى هەر مست (مد) یك خواردن پۆژوویدە بگری.

بەلام (أبو حنیفة) پای وایە کە فیدیەکەى بە پارەیدەو ئەوجار سەر پشک دەکری کە قوربانییەکەى پێ بکری و سەری بپری، یان بارتەقای ئەو خواردن بکری و هەر نیو صاعى بداتە ئەدارتک، یان لەجیاتى هەر نیو صاع پۆژوویدە بگری^(١).

بپینی دارو درەخت و پووەکى حەرەمى مەکەش، مالیکییەکان گوتوویانە تۆلەى نیە، بەلام ئەوانى دیکە یە کەدەنگن لەسەر تۆلەو فیدیە، جا هەرچى (أبو حنیفة) یە پای وایە کە نرخەکەى بدری و ببەشریتهو، بەلام شافیعییەکان و حەنبەلییەکان دەلێن: دەبێ بەگوێرەى گەورەى و گچکەى درەختە کە ئاژەلێک سەربپری، وە: حوشتر، مانگا، مەر، بزن، وە بۆ پووەکەش بەگوێرەى نرخەکەى ئاژەلێک دیاری بکری و بکوژریتهو^(٢).

(١) بپوانە: (الفقه الاسلامي)، ج ٣، ص ٢٣٤٢.

(٢) سەرچاوەى پيشوو، هەمان بەرگ، ص ٢٣٤٣.

ده قی سوننه تیش له سهر قه ده غه بی برین و شکانده وی دارو دره خت و پروه کی
حه پره می مه که زۆرن، بۆ وینه^(۱):

* ((عن ابن عباس رضي الله عنهما قال: قال رسول الله ﷺ يوم فتح مكة: إن هذا البلد حرمه الله، لا يعصده شوكه ولا ينفر صيده ويلتقط لقطه إلا من عرفها)) متفق عليه.

وفي رواية (مسلم): ((قال العباس: يا رسول الله إلا الأذخر، فإنه ليقينهم وليبوتهم: فقال ﷺ إلا الأذخر))، واته: پیغه مبه ری خوا ﷺ پۆزی گرتنی مه که
فه رموی: خوا نهم ولاته ی حه پام کردوه، نابئ چرۆو لقو پۆی دارو دره ختی
بپرئ، وه نابئ نیچیره کانی بسله میترینه وه، وه نابئ شتی که وتوی لی
هه لگه یته وه مه گهر که سیك بیناسینی و خاوه نی بۆ بدۆزیته وه..

به لام دیاره پرووه کی نیذخر له و حوکه گشتی یه هه لا ویراوه، وه (عباس)
خوا لی رازی بی پیشنیاری کردوه و پیغه مبه ریش ﷺ پیشنیاره کی وه رگرتوه.

۴- هۆی تیکچوونی هه جو عومره چیه و پیویسته چی بکری؟

زانایان له سهر نه وه یه کده نگن که هیچ کام له قه ده غه کراوه کان (محظورات) نابنه
مایه ی تیکچوونی هه جو عومره و به رنه که وتنیان جگه له جیماع، (ابن المنذر)
له وبار وه گوتویه تی^(۲): ((أجمع أهل العلم على أن الحج لا يفسد بأتیان شيء في حال الإحرام إلا الجماع)).

هه روه ها زانایان له سهر نه وه ش یه کده نگن که ده بی بابای جیماعه که له حاله تی
نیچرامدا که فاره ت و فیدی به دات، جا هه رچی زۆره ن که (مالك و شافعي و

(۱) پروانه: (المغنی)، ج ۳، ص ۳۶۴-۳۶۵.

(۲) پروانه: (المغنی والشرح الكبير)، ج ۳، ص ۵۱۳.

أحمد) یان له نیودان ده لښ: ده بڼ شو فیدیه حوشریک بیت جا چ نیر بڼ چ مڼ، به لām (ابوحنیفة) ده لښ: ده بڼ مهریک یان بزینک بیت^(۱).

هدهوهارا زوره ی زانایان پایان وایه که بابای هج و عومړه لښ تیکچوو له سدری فدره که دږه به هج و عومړه که ی بذات و بیانگه ینښته سدر هدرچنده بڼی بهرناکه ون، چونکه خوی کاربه جڼ فدرمویده تی: ﴿وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ...﴾ (البقرة ۱۹۶).

(مالك) یش پای وایه که نه گمر هج بوو بیکاته عومړه، (داود الظاهري) یش گوتوویه تی: هدر گام له هج و عومړه لهو حالته دا دروست نیه له سدریان بهر دهوام بیت و ده بڼ ده ستیان لښ هه لگړی^(۲)، واش پی ده چڼ به لگم جهماور له هی نهوانی دیکه به هیترتر بیت^(۳).

وه تیکرای زانایان له سدر نهو هس کوکن که گیرانه و (قضاء) ی شو جزره هج و عومړه پیوښته، نهو هنده هیه به شیکیان که شافعیه کانو هه به لیه کانیان له نیودان ده لښ: ده بڼ به زووترین کات واته سالی ناینده بیانگیر پته وه هه ندیگیشیان گوتوویانه ده سته جڼ (فورا) گیرانه ویان فدرز نیه^(۴).

(۱) پروانه: (المفصل)، ج ۲، ص ۳۴۸-۳۴۹.

(۲) پروانه: (المفصل)، ج ۲، ص ۳۵۴.

(۳) به لām نیستا ده لښ: پای (دود) به هیترتره، چونکه مادام هج و عومړه که ی به تال بوو پته وه بڼی له سدری بهر دهوام بڼ؟!

(۴) هه مان سدرچاوه ی پتیشوو.

ه- ږيگا ليکيران و فريانه که وتنى وهستان له عه پرفات (الإحصار والفوات):

أ- وشهى (إحصار) له نه سلې زماندا له مانای نه هیشتو وړې لى گرتن (المنع والحبس) وه دیت، به لام له زار او هی شهر عدا (مُخَصَّر) ناوه بؤ که سيك که نيحرامى به ستوه پاشان پيشگر (مانع) يکى هاتو ته بهر که له وړووى شهر عيه وه نيعتبارى پينده کړئ و پټى ته و او کړدنى هج و عومړه لى گرتو^(۱).

ننجا سهر جهم زانايان له سهر ته وه يه کده ننگن که هدر که سيك له ترسى دوژمنه کهى حدجى بؤ نه کړئ، نه وه له وړووى شهر عه وه خوا وه عوزرو بؤى هديه نيحرامه کهى بشکينئ، به لام تايا نه خو شى و پاره لى بزيوون و هپس کران و... هتديش به عوزر داده نرين يان نا؟! زانايان له وياړه وه دوو رايان همن، به شيکيان رايان وايه که نهو شتانه به عوزر دانانرين و هدر کام له (مالك و شافعي و اسحاق و أحمد) خاوه نى نهو رايه، به شيکيشيان که (هده فييه کان والنخعي ثوري و أبو ثور) يان له نيودان، رايان وايه که به هدر شتيک و هدر شيويه که نينسان پټى لى بگيرى و دهر فته به جيه پټانى هج و عومړه نه بې نه وه به (عصر) داده نري^(۲).

بيگومانيشم که راي دوو به هيتره، چونکه فدرمايشتى خوا کار به جى: ﴿وَاتِمُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ فَإِنْ أُخْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ...﴾ (البقرة: ۱۹۶) واته: وه هج و عومړه بؤ خوا به ته و او بېه جى به پټن، وه نه گهر پټان لى به ستر، نه وه قوربان ييه که بؤتان هه لده سو وړئ و ناسانه بيکوژنه وه... به لى وشهى (أُخْصِرْتُمْ) گشت ييه و تايبت نه کرا و به دوژمنه وه هدر وه خو شى به گشتى به يتر يته وه، مادام به لگه يه که شهر عى بى چه ندو چوون نيه له سهر تايبت کردن (تخصيص) ي چه مکه کهى به شتيکه وه.

(۱) بېروانه: (النهاية في غريب الحديث والأثر)، ج ۱، ص ۳۹۵، وه بېروانه: (فتاوى السنية)، ج ۱، ص ۷۷۲، وه بېروانه: (الفتاوى الإسلامية وأدلتها)، ج ۳، ص ۲۳۴۷-۲۳۵۶.

(۲) بېروانه: (المفصل)، ج ۲، ص ۲۹۴، وه بېروانه: (الفتاوى الإسلامية)، ج ۳، ص ۲۳۴۸.

حوکمی بابای پێی حج و عومرە کردن لێ گیراویش ئەوەیە کە:

یەك: ئیحرام بشکێنێ، بەلام دەبێ دوایی فیدیە بدات و مەپێک یان بزێیک سەرپێی، ئەمەش پای زۆریە زانایانە، بەلام (مالک) گوتویەتی فیدیە لەسەر نیە^(١)، بەلام مادام خۆی پەرەردگار فەرموویەتی: ﴿... فَإِنْ أَحْصَرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ...﴾ (البقرة) پایەکەى مالک وەك (ابن قدامة) گوتویەتی: راست نیە^(٢).

دوو: سالی دوایی یان هەر کاتیك بۆی لوا ئەوەی کە ئیحرامی بۆ بەستووە کە دەگوێجێ حج یان حج و عومرە، یان بەس عومرە بیت بیگێژێتەو. ^(٣) بەلام وەك پێشتر لە خالی دووەمی ئەم بەندەدا گوتمان ئەگەر لەکاتی ئیحرام بەستندا مەرجی گرتبێ کە لە هەر شوێنێك پێی لێ گیرا ئیحرام بشکێنێ، ئەوە بەپای زۆریە زانایان فیدیە ناکەوێتە سەر^(٤)، دیارە لەسەر پای ئەوانەش کە بەس ترسی دوزمن بە پێشگیر (مانع) دەزانن، بابای پێی لێ گیرا و بەهۆی ئەخۆشی و حەپس کران و لاخ و پارە لێ بزبوی و... هتدەو، مادام مەرجی نەگرتبێ بۆی نیە ئیحرامەکەى بشکێنێ و هەتا قوربانیکەى دەنێژێتە مەککە و لەوێ دەکوژێتەو،^(٥) دەبێ ئیحرامی هەر هەبێ و قەدەغەکراوەکان (محظورات)ی ئیحرامیشی هەر لێ قەدەغەن.

ب- وشەى (فوات) لە ئەسلى زاماندا بەمانای ئەدەست چوون و فریانهکەوتنەو، لە زاراوەى شەرعیشدا بەو دەگوترێ کە کەسێك ئیحرامی حجی بەستبێ و بەرەو

(١) پروانە: (المفصل)، ج ٢، ص ٢٩٥.

(٢) پروانە: (المفني)، ج ٣، ص ٣٧١.

(٣) هەمان سەرچاوە بەرگ، ص ٣٧٩، وە: (المفصل)، ج ٢، ص ٢٩٧.

(٤) سەرچاوە بەرگی پێشوو، ص ٣٧٧.

(٥) هەمان سەرچاوە بەرگ و لاپەرە.

ئەنجامدانی کەوتیپتە پێ، بەلام بەهۆی پێرانی گەشت و فریانی کەوتنی راوەستان
لە عەرپەفاتەو، کە پایەیی هەرە مەزن و بنەرەتی حەجە حەجەکی بفرەوتی.
جا هەرکەسێک بەو جۆرە حەجی فەوتە ئەو بەپرای زۆریی نزیك بە یەكدهنگی
زانایان پێویستە سێ شتان بکات:

یەك: کردووەکانی عومرە ئەنجام بدات، واتە حەجەکی بگۆڕێ بە عومرە.
دوو: سالی ئایندە حەجەکی بگۆڕێتەو.
سێ: مەڕێک یان بزنیك بکاتە قوریانی وەك فیدیەو کەفەرەت.

بەلگەیی ئەم پرایەش کە لە (عمر بن الخطاب و ابن عمر و ابن عمرو و زید بن ثابت
و ابن عباس و ابن الزبیر) خوا لییان پازی بێ گێرپراوەتەو (حەنەفییەکان و مالک و
شوری و شافعییەکان و حەنبەلییەکان) یەش لەسەری پێکەتاون ئەم دەقەیی^(١):

■ ((عن سليمان بن يسار أن أبا أيوب الأنصاري خرج حاجا حتى إذا كان
بالنازية من طريق مكة أضل راحلته، وأنه قدم على عمر بن الخطاب يوم
النحر، فذكر ذلك له فقال عمر: اصنع كما يصنع المعتمر ثم قد حلت، فإذا
أدركت الحج قابلا فأحجج وأهد ما استيسر من الهدى)) رواه مالك والشافعي،
واته: (أبو أيوب الأنصاري) چووە حەج و لە ناوچەیی نازیە لە پێی مەككە
ولاًخەکی لێ و ن بوو، پاشان پۆژی قوریانی سەرپێن بە (عمر بن الخطاب)
خوا لێی پازی بێ گەشت و ئەوێ بۆ باس کرد، عومەریش پێی گوت: بابای
عومرە کەر چی دەکات بیکەو دوایی ئیحرام بشکێنە، ئنجا ئەگەر سالی
دوایی فریای حەج کەوتی حەجێ بکەر مەڕێک یان بزنیك سەرپەرەو، بیکە
قوریانی. شایانی باسیشە کە (أبو حنيفة) بەپێچەوانەیی پای زۆریەو
جەماوەرەو پێی وایە کە بابای حەج فەوتەو خۆینی لەسەر نیە^(٢).

(١) پێوانە: (الموطأ)، ص ٣٢٦، وە پێوانە: (الأم للشافعي، ج ٢، ص ١٦٦، هەرەها پێوانە: (المفصل في
أحكام المرأة والبيت المسلم)، ج ٢، ص ٣٥٩-٣٦٠، وە پێوانە: (المجموع)، ج ٨، ص ٢٢٠.

(٢) پێوانە: (الفقه الإسلامي)، ج ٣، ص ٢٣٤٤.

٦- جیاوازییەکانی ئافرەت لە پیاو لە چەند کردەوهیەکی هەج و عومرەدا^(١):

پیاو ئافرەت لە کردەوهیەکی هەج و عومرەدا وەک یەکن، بەلام بەپای سەرجهەم یان لانی کەم زۆری هەر زۆری زانیان لە چەند ورده شتێک دا لەیەک جیان:

یەک: لە بەرگو پۆشاکێ ئیچرامدا کە ئافرەت هەر بەرگی ئاسایی خۆی دەپۆشێ.

دوو: لە کاتی گوتنی: (لبیک اللہم لبیک... الخ) ئافرەت دەنگی هەلناهیێ و بە نزمیی دەییێ، هەرچەندە ئەمە بەلگەیەکی وای لەسەر نیە.

سێ: پیاو سەری داناپۆشێ، بەلام ئافرەت پووی داناپۆشێ مەگەر لە کاتی مەترسی گوناخدا.

چوار: (رمل) و (اضطباع) بۆ پیاو سوننەتن، بەلام بۆ ئافرەت یەکەمیان بەلای کەمەوه ناپەسند (مکروه) و دووهمیشیان بە مسۆگەری هەپامە.

پنج: لە کاتی هاتن و چوونی (سعی) نێوان صەفاو مەپووەدا پیاو لە نێوان دوو کۆڵەکە سەوزەکان (العمودین الأخضرین) دا بە گورگە لۆقە دەپوات، بەلام ئافرەت نا.

شەش: سوننەتە پیاو سەرکەوتتە سەر صەفاو مەپووە، بەلام بۆ ئافرەت سوننەت نیە، بگرە ناپەسەندیشە.

هەوت: پیاو لە کاتی بەردووچکە هاویشتندا دەست بەرز دەکاتەوه، بەلام ئافرەت نا.

هەشت: سوننەتە پیاو بۆخۆی قوربانییەکی سەریبڕێ، بەلام بۆ ئافرەت سوننەت نیە.

نۆ: تاشینی سەر لە کورتکردنەوی بۆ پیاوان خێرتەر و چاکترە، بەلام بۆ ئافرەتان تەنیا کورتکردنەو هەیە و تاشین ناپەسەندە، وەک (نووی) گوتوویەتی، و منیش پێم وایە قەدەغەییە، چونکە بۆ ئافرەتان سەرتاشران ئەتکە^(١).

(١) بۆ نووسینی ئەم نۆ خالە پشتم بە (المجموع)، ج ٧، ص ٣٢٢-٣٢٣، بەستوه.

دە: ھەروەھا بۆ ئافرەتان بە پێچەوانەی پیاوانەوێ چوونە لای تاتە بەردەکان (صخرات) لە عەرپەفات و نزیک کەوتنەوێ لە کابە (کعبە) لەکاتی طەواف کردندا مەگەر ئاسان بن و تێکەڵاویی زۆر دروست نەبێ، ئەگەرنا سوننەت نین، ھەروەھا ھەر جۆرە پارێزکردن و خۆ دوورگرتنێکی دیکی لەو بابەتە لە کات و شوێن و ھالەتە قەتەبائەکاندا بۆ ئافرەت شتیکی پەسەندە، وەک لە دەقە گشتییەکانی قورئان و سوننەت کە لەوبارەوێ ھاتوون، دەفامرێتەوێ.

٧- سنوور و تاییبە ئەندییەکانی ھەرپەمی مەککە و مەدینە

وشەی ھەرپەم (الحرم) لە ئەسلی زماندا بە ھەر شوێن و شتیکی خاوەن پێزو حورمەت دەگوترێ کە پاراستن و پارێزگاری لێکردنی پێویستە، ھەربۆیەش بە نامووسی ئینسان و مال و خێزانی دەگوترێ (ھەرپەم)، ھەروەھا ھەرپەم ناوێ بۆ پەناگەو ھەشارگەییە کە ئینسان تێیدا سەلامەت و پارێزراو^(٢) دەبێ.

بەلام لە زاراوەو عورفی شەرعدا وشەی ھەرپەم بۆ ھەردووکی شاری موبارەکی مەککە و مەدینەو دەورووبەریان بەکار دێت.

جا ئێمە خوا یاریی لەم ھالەدا بە کورتی سەرەتا چەند دەقیك دەربارەی ھەرپەم بوونی ھەرکام لە مەککە و مەدینە دەخەینەروو، پاشان سنوورەکانیان واتە سنووری ھەرپەمەکانیان پوون دەکەینەوێ، وە لە کۆتاییشدا تاییبە ئەندییەکان (خصائص)یان دەخەینەروو:

(١) دیارە ئەگەر عورفی کۆمەڵگەییە کە سەرتاشینی ئافرەتان بە ئەتک و سووکایەتی نەزانن ھۆکەمەکی جیایە.

(٢) بڕوانە: (المعجم الوسيط)، ص ١٦٨-١٦٩.

یهك: چهند دهفیک دهربارهی به هرهم دانرانی مهككهو مهدينه:

■ ((عن أنس رضی اللہ عنہ أن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال: اللهم إن إبراهيم حرم مكة وإني أحرّم المدينة وما بين لابتيتها)) متفق عليه، واته: نهی خوايه بیگومان ئیبراهیم مهككهی هرهم کردوه، جا منیش مهدينهو نهوهی دهكهوئته نیوان دوو تهنیشتهکانییهوه هرهم دهكهه.

* ((عن جابر رضی اللہ عنہ قال: قال رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم إن إبراهيم حرم مكة وإني حرمت المدينة ما بين لابتيتها لا يعضد عضائها ولا يصاد صيدها)) رواه مسلم، واته: بیگومان ئیبراهیم مهككهی هرهم کردوه، منیش مهدينهه هرهم کردوه نهوهی دهكهوئته نیوان دوو لایهکانییهوه، نابئ پرووهکی درکاوئ بپرئو نیچیری راوبکرئ.

كهواته: مهبهست له هرهم کردنی مهككهو مهدينه پئزو حورمهت بؤ دانانیکی زیادهیه بههؤی راونه کردنی نیچیرهکانیانو نهبرینو ههئنهپساندنو نهشکاندنهوهی دارو درهختو پرووهکیان، مهگهر نهوجۆرانهی، یان لهو حالهتانهداو بؤ نهو نامانجانهی كه شهرع پئی داوه.

شایانی باسیشه كه زۆربهی^(۱) زانایان رایان وایه كه مهككهو دهروبهری ههر له پۆژی بهرئوه خوا پئزو حورمهتی زیادهی لیئاوهو نهو شتانهی تیدا هرهم کردوون كه له شوئنهکانی دیکهی دنیاا دهلائن، بهلگهشیان چهند فرمودهیه كه كه نهمه یهکیکیانه:

* ((عن ابن عباس رضي الله عنهما أن النبي صلی اللہ علیہ وسلم قال يوم فتح مكة: هذا بلد حرمه الله تعالى يوم خلق السموات والأرض وهو حرام بحرمة الله إلى يوم القيامة)) متفق عليه، واته: نهمه ولاتیكه كه خوای بهرز لهو پۆژهوه

(۱) برهوانه: (المجموع)، ج ۷، ص ۳۸۶-۳۸۷، هندیکیشیان گوتوویانه: بهس له پۆزگاری ئیبراهیمهوه هرهم کراوه.

ناسمانه کانو زهوی خولقاندوون چهرامی کرده جا به هوی چهرام کردنی خواوه ههتا رۆژی قیامت چهرامه.

وه مه بهست له وشه (لابتیهها) دوو لایه کانی که ده باره ی مه دینه فهرموویه تی، وهك له فهرمووده یه دا ده ده کهوئ، شه دوو زنجیره به ده ده^(۱) ره شانهن که له رۆژه لات و رۆژناوای مه دینه ن، وهك دوو زنجیره چپای گچکه و نزم:

* ((عن انس رضی الله عنه أن النبي ﷺ لما أشرف على المدينة قال: اللهم إني أحرم ما بين جبلَيْها مثل ما حرم به إبراهيم مكة)) رواه البخاري، واته: کاتیک و ه پرووی مه دینه کهوت، فهرمووی: شهی خوایه وهك چۆن ئیبراهیم مه کهکی چهرام کرد منیش شهوی ده کهوئته نیوان دوو چپا کانیه و چهرامی ده کهم.

دوو: سنووری چهرامی مه کهکه و چهرامی مه دینه:

(نوی) گوتوویه تی^(۲): مه بهست له چهرامی مه کهکه، مه کهکه و ده و روبه ریه تی.. که له لای مه دینه و به دووری سی (۳) میل و له لای یه مه نه و به دووری ههوت (۷) میل له مه کهکه وه، وه له رینگای (طائف) وه پرووه و عه ره فات بۆ ماوه ی ههوت (۷) میل و، له رینگای عیراق وه دیسان ههوت (۷) میل و، له رینگای (الجعرانة) وه به دووری نۆ (۹) میل و، له رینگای (جدة) وه به دووری ده (۱۰) میل له مه کهکه وه یه.

شه به کورتی سنووری چهرامی مه کهکه یه، سنووری چهرامی مه دینه شه وهك له فهرمووده کانی پیغه مبهردا ﷺ به پروونی و راشکاوی خراوه ته پروو بریتیه له مه دینه و ده و روبه ری شهوی که ده کهوئته نیوان دوو لایه شاخاوییه که یه و به باری درێژی و پانییدا^(۳)، وهك له چه ندان فهرمووده دا هاته، پتشت ئاماژه مان به هه ندیکیان کرد، شه شه یه کیکی دیکه یانه:

(۱) بپوانه: (الفقه الإسلامي)، ج ۳، ص ۲۳۹۶، که گوتوویه تی: (واللابة: ذات حجارة سود).

(۲) بپوانه: (المجموع)، ج ۷، ص ۳۸۵، وه: (الفقه الإسلامي)، ج ۳، ص ۲۳۸۰-۲۳۸۱.

(۳) بپوانه: (المجموع)، ج ۷، ص ۳۹۸.

* ((عن أبي سعيد رضي الله عنه أن رسول الله ﷺ قال: اللهم إن إبراهيم حرم مكة فجعلها حراما وإني حرمت المدينة حراما ما بين مأزميها أن لا يهراق فيها دم ولا يحمل فيها سلاح ولا يخط فيها شجر إلا لعلف)) رواه مسلم، واته: نهی خواجه! نبیبراهیم مهککهی حهپام کردوهو به قهدهغهی داناهو، جا منیش مهدينهه حهپام کردوهو نهوهی دهکهوئته نیوان دوو تهنیشتهکانیهوه کردوومهته قهدهغه که هیچ خوئینکی تیدا نهپژئیرو، هیچ چهکیکی بز جهنگ تیدا ههتهگیرئیو، کهلای درهختی تیدا نهوهرئئیو، مهگهر بز نائف.

بهشیکیش له زانایانی شهرعزانو شوئنهوارناس بز زیاتر پوونکردنهوهی سنووری حهپهومی مهدينه گوتوویانه^(۱): سنووری حهپهومی مهدينه له ههر چوار لایهوه بهدووری بهرید (برید)یکه جا دیاره بهریدیک چوار فهرسهخو ههر فهرسهخیکیش سی میله، کهواته بهریدیک دهکاته دوازه (۱۲) میل بهلگهشیان هم دهقديه:

* ((عن علي رضي الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ: المدينة حرام ما بين عير إلى تور) متفق عليه، واته: مهدينه له عهپهوه تا تهو حهپامه.

جا گوتوویانه^(۲): عهیر چپایهکی ناوداره له نزیک مهدينهوهو، تهویش چپایهکی کهچکهیه له پشت چپای ئوحودهوه لهلای سهروویهوه.

سیه تایبهتمهندییهکانی دوو حهپهههکان (خصائص الحرمین):

أ- تایبهتمهندییهکانی حهپهومی مهککه:

۱- زۆریه زانایان رایان وایه فهرزهو شافیعییهکانیش دهلئین سوننهته که بهبی ئیهرام نهچیه نیو حهپهومی مهککهوه^(۳).

(۱) پروانه: (الفقه الإسلامي)، ج ۳، ص ۲۳۹۵-۲۳۹۶، وه (المجموع)، ج ۷، ص ۳۹۸.

(۲) پروانه: (الفقه الإسلامي)، ج ۳، ص ۲۳۹۶، له: (اعلام الساجد)، ص ۲۲۶-۲۲۹.

(۳) پروانه: (الفقه الإسلامي)، ج ۳، ص ۲۳۹۰، وه: (المجموع)، ج ۸، ص ۳۸۸.

۲- بەیە کەنگی زانیان راوکردنی نیچیری و برپین و هەڵپساندنی دارو درەخت و پووەکی حەرپامە، وەك پێشتر باسمان کرد، دیارە ئەهلی حەرپەم و بێ ئیحمرا میش لەو حوکمەدا یە کسانن^(۱).

۳- زۆریە زانیان نیشته جێ بوون و پێدا رەت بوونی ئینسانی کافر لە حەرپەم دا بە حەرپام دەزانن، بەلام (أبو حنیفة) پێدا تێپەرپوون بەدروست (جائن) دەزانی^(۲).

۴- هیچ کەس بۆی نیه شتی دۆزراوه (لقیطة) هەلبگریتەوه مەگەر بۆ کەسیك که خاوەنی بۆ پەیدا بکاتەوه و بانگ بکات و بیناسین^(۳).

۵- تێدا نێژرانی هاوبەش بۆ خوا دانەر، یان دەرھێنانەوهی تیسک و پرووسکی حەرپامە^(۴).

۶- کەسیك لە حەرپەمدا یەکیك بکوژێ خۆینە کە قورستر دەکرێ لە کوشتن لە شوینەکانی دیکە^(۵).

۷- بەرای زۆر لە زانیان کە (أبو حنیفة وأحمد) و ظاهرییەکانیان لەنێودان کەسیك سزا (حد) و تۆلە (قصاص) یکی شەرعیی لەسەر پێویست بووین هەتا لە سنووری حەرپەمی مەککە دابن، نابن بەسەریدا بچەسپینن، بەلام مالیکییەکان و شافیعییەکان دەلێن: حەرپە میش وەك شوینەکانی دیکە لەوبارەوه،^(۶) چونکە خوای کاربەجێ فرموویەتی: ﴿...وَلَا تَقْتُلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى

(۱) بېروانە: (المجموع)، ج ۷، ص ۳۸۸، وە: (الفقه الإسلامي)، ج ۳، ص ۲۳۹۰-۲۳۹۲.

(۲) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

(۳) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

(۴) بېروانە: (المجموع)، ج ۷، ص ۳۹۸، وە (الفقه الإسلامي)، ج ۳، ص ۲۳۹۳.

(۵) بېروانە: (المجموع)، ج ۷، ص ۳۹۸، وە (الفقه الإسلامي)، ج ۳، ص ۲۳۹۲.

(۶) بېروانە: (الفقه الإسلامي)، ج ۳، ص ۲۳۹۲-۲۳۹۳.

يُقَتِّلُوكُمْ فِيهِ ... (البقرة ١٩١)، وه پێغه مبه‌ریش ﷺ ریتی داوه که پێنج ژيانداره زیانبه‌خشه‌کان (الفواسق الخمس) له هه‌موو شوئیتیک بکوژێن.

لایه‌نگرانی رای یه‌که‌میش به‌ فەرمايشتی خوا ﷻ ... وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ عَامِئًا ... (٩٧) آل عمران ﷻ، وه فەرمووده‌ی پێغه‌مه‌به‌ر ﷺ: ((إِنْ مَكَّةَ حَرَّمَهَا اللَّهُ وَلَمْ يَحْرَمْهَا النَّاسُ فَلَا يَحِلُّ لِمَرِيءٍ يَزُومُنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ يَسْفِكَ بِهَا دَمًا...)) که به‌هه‌مان شیوه مه‌به‌ست پێی خوێن‌پشتنی به‌ناهه‌قه، رایه‌که‌یان پشتگیری ده‌که‌ن.

ئه‌گه‌ر یه‌کی‌کیش بلی: جَا حَقُّ نَازَارِي خَلَاكَ دَانُو خَوَيْنِ پَشتنیان له هه‌موو جینگه‌یه‌که هه‌ر هه‌رپامه!! ده‌لێن: راسته، به‌لام له‌ویدا هه‌رپامه‌رو گوناه و سزای گه‌وره‌تره.

٨- بابای (متمتع) و (قارن) مادام خه‌لکی سنووری هه‌رپه‌م بن خوین و فیدییه‌یان له‌سه‌ر نیه^(١).

٩- چه‌ک هه‌لگرتن به‌بێ پێویست بوون له سنووری هه‌رپه‌می مه‌که‌که‌دا هه‌رپام یان لانیکه‌م ناپسه‌نده، چونکه پێغه‌مه‌به‌ر ﷺ فەرموویه‌تی: ((لَا يَحِلُّ أَنْ يَحْمِلَ السِّلَاحَ بِمَكَّةَ)) رواه مسلم عن جابر ﷺ^(٢).

١٠- سه‌رده‌م زانایان رایان وایه که هه‌موو ئه‌و فیدیانه‌ی که به‌ هۆی ئیحرامه‌وه له‌سه‌ر بابای ئیحرامدار (محرم) فه‌رژ ده‌بن، وه‌ک فیدییه‌ی (تمتع) و (قارن) و کردنی یه‌کی‌که له‌ شته‌ هه‌رپام کراوه‌کان، وه‌ک به‌کارهێنانی بۆنی خۆش، وه‌ سزاو تۆله‌ی پاوکردنی نیچیه‌رو برینی دارو دره‌خه‌ت و پروه‌کی هه‌رپه‌م، به‌لێ

(١) بڕوانه: (المجموع)، ج ٧، ص ٣٩٨، وه: (الفتاوى الإسلامية) وه: (الفتاوى الإسلامية)، ج ٣، ص ٢٣٩٣.

(٢) بڕوانه: (المجموع)، ج ٧، ص ٣٨٩.

هه‌موو ئه‌و فیدیانه چ ئاژه‌لی سه‌رپراو بن چ خواره‌مه‌نی، پێویسته بدرێن به‌ خه‌لك و دانیش‌توانی هه‌رهم، چونكه‌ خ‌وای په‌روه‌ردگار فەرموویه‌تی:

﴿...هَذَا بِلَغِ الْكَمَةِ...﴾ (٩٥) المائدة ﴿١﴾.

١١- به‌پرای زۆریه‌ی هه‌ره‌زۆری^(١) زانایان مه‌ككه‌ چاك‌ترین (أفضل) شوینه له‌سه‌ر زه‌وی به‌ به‌لگه‌ی ئه‌وه كه‌ (عدي بن الحمراء) خ‌وا لێی پازی بێ گێپراویه‌ته‌وه كه‌ له‌كاتێكدا پێغه‌مبه‌ر ﷺ سواری و لا‌خه‌كه‌ی بوو بوو، پ‌وو به‌ مه‌ككه‌ فەرمووی: ((والله إنك لخير أرض الله وأحب إلى الله ولو لا أني أُخْرِجْتُ مَا خُورَجْتُ)) رواه أحمد وأصحاب السنن إلا أبا داود وقال الترمذي: حسن صحيح.

١٢- نوێ‌و طاعه‌ته‌كاني دیکه‌ش له‌ مه‌ككه‌داو به‌تایبه‌ت له‌ مزگه‌وتی هه‌رامدا پادشاتیان زیاتره‌، چونكه‌ پێغه‌مبه‌ر ﷺ فەرموویه‌تی: ((صلاة في مسجدی هذا أفضل من ألف صلاة فيما سواه من المساجد إلا المسجد الحرام، وصلاة في المسجد الحرام أفضل من مائة صلاة في مسجدی)) رواه أحمد والبيهقي بإسناد حسن، كه‌ پێشتر له‌ نوێ‌دا ته‌رجه‌مه‌مان کردوه.

١٣- مزگه‌وتی هه‌رام یه‌كه‌مین مزگه‌وته‌ له‌سه‌ر زه‌وی دروست کراوه‌ بۆ خواپه‌رستی تێداکردن، به‌ به‌لگه‌ی ئه‌م فەرمووده‌یه‌:

■ ((عن أبي ذرٍّ قال: سألت رسول الله ﷺ عن أول مسجد وضع في الأرض؟ قال: المسجد الحرام، قلت: ثم أي؟ قال: المسجد الأقصى، قلت كم بينهما؟ قال: أربعون عاماً)) رواه البخاري ومسلم، واته: پرسیارم له‌ پێغه‌مبه‌ری خ‌وا ﷺ کرد له‌باره‌ی یه‌كه‌مین مزگه‌وته‌وه كه‌ له‌سه‌ر زه‌وی دانراوه‌؟ فەرمووی: مزگه‌وتی هه‌رامه‌، گوتم: ئه‌دی د‌وای ئه‌وه‌؟ فەرمووی: مزگه‌وتی ئه‌قصا، گوتم: ماوه‌ی چه‌ندیان نێوان بووه‌؟ فەرمووی: چل (٤٠) ساڵ.

(١) ب‌روانه‌: (المجموع)، ج ٧، ص ٤٠٠-٤٠١.

(٢) هه‌مان سه‌رچاوه‌و به‌رگ و لا‌په‌ره‌.

ب- تاییبەتمەندییەکانی حەرەمی مەدینە:

۱- نوێتیک لە مزگەوتی پێغەمبەردا ﷺ پاداشتی هەزار نوێژی هەیە کە لە شۆینەکانی دیکە بکەیت جگە لە مزگەوتی حەرەم لە مەککە، وەک پێشتر باسمان کردو ئەمەش فەرموودەیەکی دیکە لەو بارەوه: ((صلاة في مسجد هذا خير من ألف صلاة في غيره من المساجد الا المسجد الحرام)) رواه البخاري ومسلم عن أبي هريرة رضي الله عنه.

۲- ڕاوکردنی نیچیری حەرەمی مەدینە و بێرین و شکاندنەوی دارو درەخت و ڕووەک و وەراندن (خبط)ی گەڵای دارو درختەکانیشی وەک هەس حەرەمی مەککە حەرەمە مەگەر ئەوێ بۆ خانووبەرە پێویست بێ، یان بۆ ئالقی و لاخ و مەرۆ مالات^(۱)، وەک پێشتر باسمان کردو چەند فەرموودەیە کەمان لەو بارەوه هێنانەوه، دیارە ئەمەش ڕای زۆریە هەرەزۆری زانیانە^(۲).

۳- سەفەرکردن و بارگە و بنەپێچانەوه بۆ سەردانی هیچ مزگەوتیک دروست نیە بێجگە لە مزگەوتی حەرەم لە مەککە، مزگەوتی پێغەمبەر ﷺ لە مەدینە، مزگەوتی ئەقصا لە قودس، وەک پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((لَا تُشَدُّ الرِّحَالُ إِلَّا إِلَى ثَلَاثَةِ مَسَاجِدَ، مَسْجِدِي هَذَا، وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ، وَالْمَسْجِدِ الْأَقْصَى)) متفق عليه عن أبي هريرة رضي الله عنه.

۴- بێگومان سەردان و زیارەتی گۆرستان لە ئەسلدا ڕەوایە و بگرە سوننەتیشە، جا گۆڕی بەرپێزی پێغەمبەر ﷺ و دوو هاوێ و وزیر بەرپێزە کەشی ئەبویکرو عومەر خوا لێیان ڕازی بێ، لە مزگەوتی پێغەمبەردایە ﷺ بۆیە

(۱) ڕوانە: (فتح الباری)، ج ۴، ص ۵۶۷، وە: (المغنی والشرح الكبير)، ج ۳، ص ۳۷۰-۳۷۱، وە ڕوانە: (الفقه الاسلامي)، ج ۳، ص ۲۳۹۹.

(۲) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

شتيكي سوننه ت و په سنده بۆ ههركه سيك كه چوه مه دينه و مزگه وتى
پيغه مبهري ﷺ سهر داني گۆري پر پتزو حورمه تي پيغه مبهري ﷺ و دوو هاوه له
به پتزه كهيشي بكات و سه لاميان لى بكات و صلات و سه لام و به پر كات له
خوا بۆ پيغه مبهري ﷺ داوا بكات و، دووعاي خي ريش بۆ دوو وه زيرو هاوه له
پايه به رزو به پتزه كاني بكات^(۱).

پيغه مبهري خوا ﷺ له باره ي نه وه وه كه نه گهر سه لامى لى بكرى پيى
ده گات و وه لاميشى ده داته وه نه رمويه تي: ((ما من رجل يُسَلِّمُ عليَّ إلَّا ردَّ الله
عليَّ رُوحِي حتَّى أُرَدَّ عليه السلام)) رواه أبو داود عن أبي هريرة رضي الله عنه، واته:
هيچ پياويك (ناشكرايه ئافره تيش هه مان حوكمي هه يه) سه لامم لى ناكات
مه گهر خوا گيانه كه مم بۆ ده گي رتته وه تاكو وه لامى سه لامه كه ي ده ده مه وه.

وه (عبدالله بن عمر) خوا لييان رازى بى عاده تي وابوو كه ده چوه مزگه وتى
پيغه مبهري وه ﷺ ده يگوت: ((السلام عليك يا رسول الله، السلام عليك يا
أبا بكر، السلام عليكم يا أبت)) پاشان ده رويشت^(۲).

هه روه ها باقى هاوه لانيش هه ر ئاوا سه لاميان لى ده كردن^(۳).

وه به راي زۆربه ي هه ره زۆري زانايان كه (مالك و شافعي و احمد) يان له نيودان
وا په سنده كه له كاتي سه لام كردندا روو بكه يه گۆره كان و پشت بكه يه قيبله،
به لام (أبو حنيفة) راي وايه كه روو بكرتته قيبله^(۴).

(۱) بېروانه: (مجموعه الفتاوي)، ج ۲۶، ص ۸۱، وه: (المغني)، ج ۳، ص ۵۸۸-۵۸۹.

(۲) بېروانه: (مجموعه الفتاوي)، ج ۲۶، ص ۲۸۱، وه بېروانه: (المغني)، ج ۳، ص ۵۹۰-۵۹۱.

(۳) هه مان سه رچاوه ي پيشوو.

(۴) بېروانه: (مجموعه الفتاوي)، ج ۲۶، ص ۸۱، وه بېروانه: (المغني)، ج ۳، ص ۵۹۱، وه بېروانه: (الفقه
الاسلامي)، ج ۳، ص ۲۴۰، وه بېروانه: (المجموع)، ج ۸، ص ۲۰۳.

بەلām دەست لێدان و ماچ کردنی دەرو دیواری گۆزی پیڤەمبەر ﷺ و پارانەوه و دووعا کردن پووه و گۆزی پپ حورمەت و ڕیزی، ئەو ناپەسەندەو بگر سەرجهەم پیڤەماو زانایەکان قەدەغەیان کردو^(۱)، چونکە پیڤەمبەری خوا ﷺ لە زۆر فەرماشتیدا مسوڵمانانی لەوجۆرە شتانه ناگادار کردۆتەو کە حەپامن و توخنیان نەکەون، بۆ وێنە:

■ ((اللهم لا تجعل قبري وثناً يُعبد)) رواه أحمد ومالك، واتە: ئەمى خواپە مەهێلە گۆرە کەم بکریتە بت و بپەرستری.

■ ((لا تتخذوا قبري عيداً)) رواه أحمد وأبو داود، واتە: گۆرە کەم مەکەنە جەژن، (واتە: وەك چۆن خەلکی لە جەژندا لە کات و شوێنیکی دیاریکراودا قەلەبالغی دەکەن، نێوەش لەسەر گۆرە کەم وا مەکەن).

هەلبەتە ئەگەر ئینسان جگە لە صدقات و سەلام و بەرەکات داواکردن لە خوا بۆ پیڤەمبەری پایەبەرز ﷺ هەر وشەى و تەعبیریکی دیکەش بەکاربهێنێ، مادام وشەو تەعبیری بەرپێزو شایستەبن و تێپەراندن (غلو)یشیان تێدانەبێ ئەو هەر شتیکی رەواو پەسەندە^(۲)، بۆ وێنە ئەگەر بڵێ: ((السلام عليك يا حبيب الله: يا خيرة الله من خلقه، يا نبي الله، يا أكرم خلق الله على ربه، يا إمام المتقين وقائد المجاهدين، يا سيد الأولين والآخرين... الخ))، چونکە بێگومان هەموو ئەم وەسفانەو زۆر زیاتریشی شایستەن، بەلām گرنگ ئەوێه لە ڕیزی بەندەکان (عباد) نەبریتەدەرو سیفەتەکانی خوا پەرورەدگاری بۆ دانەنری.

■ - لەبەرئەوێ پیڤەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: ((ما بين قبري ومنبري روضة من رياض الجنة)) رواه البخاري ومسلم عن أبي هريرة رضى الله عنه، وا

(۱) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

(۲) بڕوانە: (مجموعه الفتاوى)، ج ۲۶، ص ۸۱، وە: (الوجيز في فقه الكتاب والسنة)، ص ۲۶۴-۲۶۵.

پەسەندە کە ئینسان ئەوەندەى بتوانی لەو شتێنە پێژوو پر پیت و پێژەدا
نۆتو پارانەو بکات، بەلام لە ئازاردان و سەغڵەتکردنی مسوڵمانان وریایی.
کۆتایی ئەم خاڵەش بە پێناسەیکى کورتى چەند شویتیک دێین، کە لە
هەرەمى مەککى و مەدەنى یان لە نزیک و دەوروەریان دان:

یەكەم: چەند شویتیکى گرنكى سنورى هەرەمى مەككەو دەوروەرى: (١)

أ- ئەشکەوتى حیرا (غار حراء) کە لە چىای پووناكى (جبل النور) و ئەمیش
پێنج کیلۆمەتر لە مەككەو دوورە لەلای سەرۆویەو دەورى دووسەد (٢٠٠)
مەتر بەرزەو، سەرەتای «هستیی کردنى هاتنى وەحى کە ئایەتەکانى سەرەتای
سوورەتى (العلق) بوون، لە ئەشکەوتى ناوبراودا بوو.

ب- ئەشکەوتى ثەور کە لە چىای (ثور) دایەو پێنج سەد (٥٠٠) مەتر بەرزەو،
دەكەویته خواروى مەككەو و شەش میل دوورەو حەشارگەى پیغەمبەر ﷺ
هاوەلە بەرێزو خۆشەویستەكەى (أبوبکر) بوو لەكاتى كۆچکردنیاندا بەرەو
مەدینە.

ج- خانوى ئەرقەم (دار الأرقم) کە لە نزیک صفەواوەیەو مالى (الأرقم المخزومي)
بوو و حەوتەمین کەس لە هاوەلان مسوڵمان بوو و بنکەى بانگەوازی نهینى
پیغەمبەر ﷺ بوو و عومەرىش خوا لێى پازى بێ هەر لەوى مسوڵمان بوو.

د- گۆرستانى (المعلاة) یان (الحجون) کە لە پۆژەلاتى باکورى مەككەو یەو
گۆرێ زۆر لە (بنی هاشم) ی لێیدو گۆرێ (آمنة) ی دایكى پیغەمبەر ﷺ
هاوسەرى دئسۆزو بەرێزى (خدیجة الکبرى) و گۆرێ (عبدالله بن الزبیر) و
(أسماء) ی دایكى لێیه.

(١) بیوانه: (الفقه الإسلامي وأدلته).

هـ- (منی) مینا که جدوت کیلۆمهتر له مهككهوه دووره و ههرسیك جهمهپهكانی
لێنو ههركام له مزگهوتیه كانی (الكبش) و (البيعة) و مزگهوتی گهورهی
(الخفيف) ی لێیه.

و- عذرفات (عرفات) یش چیاو گردیکی مدیلو تهخته که دهوری دوسه دو بیست و پینج (۲۲۵) متر له ناستی ریکاری ده ریا بهر زتره و دهوری بیست و پینج کیلومتر له مککوه دوهرو ده که ویتته خوارووی پوژه لاتیه وه، وه چیاو به زهیی (جبل الرحمة) یش ده که ویتته باکوریه وه نهو شاخو لکمه که پیغمه مبری خوا ﷺ له سالی دهیه می کوچی و حه جی مالئاو اییدا له سه ری وه ستا و نایه تی ﴿...الْيَوْمَ اكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ﴾ المائدة ﴿٢﴾ هاته خوار.

دووهم: چهند شوینتیکي گرنگي سنووري حاره‌می مه‌دینه و ده‌وروبه‌ری^(۱):

۱- چہند مزگہوتیک جگہ لہ مزگہوتی پیغہمبہر ﷺ لہنیو شاری مہدینہدا ہدن کہ ناودارترینیان مزگہوتی قویا (قباء) ہ کہ یہکہمین مزگہوتہ لہ مہدینہدا دروست کراوہ، وہ پیغہمبہر ﷺ لہبارہیہو۱۱ فہرمویہتی^(۱)؛ (من تطہر فی بیتہ وأحسن الطہور ثم أتى مسجد قباء لا یزید إلا الصلاة فیہ کان لہ کأجر عمرۃ) رواہ أحمد والنسائی وابن ماجہ عن سهل بن حنیف، واتہ: ہدرکہسیک لہ مائی خزی دہستونیژ بگریو چاک دہستونیژ بگریو پاشان بیتہ مزگہوتی قویاو بیتجگہ لہ نویژ تیداکردنی مہبہستیکی دیکہی نہبی، نہوہ پاداشتی عومرہیہکی ہدیہ^(۲).

(۱) همدان سدرچاوه‌ی ییښو.

(۲) پروانه: (مجموعه الفتاوی)، ج ۲۶، ص ۸۳.

(۳) (نوی) گوتوویه تی: (یستحب استحبابا متاکدا أن یأتی مسجد قباء) بروانه: (المجموع) ج ۸، ص ۲۰۴

يەككى دىكەشيان مزگەوتى نوڭوگە (مسجد المصلی) يان مزگەوتى (الغمامة) يەكە كاتى خۆى پىڭمەبەر ﷺ نوڭى جەژنەكانى لەوشوئىنە كەردووە دوایى كراوەتە مزگەوت.

هەرۆهە مزگەوتى (الفتح) كە لەسەر چىاى (سەلەم) و لەو شوئىنە كە كاتى خۆى خەندەق (خندق) ى لى بووە لە جەنگى (الأحزاب) دا.

وە مزگەوتى دوو قىبلەكان (مسجد القبلتين) كە لەسەر قەراغى شىوى (العقيق) و هۆى ناوئرانىشى بەو ناوە ئەوێهە كە دوو مىحرابى هەن يەكئىكان بەرەو باكوور پرووى لە (بيت المقدس) و ئەوى دىكەشيان بەرەو باشوور پرووى لە مەككە، هۆى ئەمەش ئەو بوو كە كاتىك هەواڤى وەرچەرخان (تحويل) ى قىبلە بۆ خەلكى ئەو مزگەوتە هاتووە لە نوڭوڤا بوون و يەكسەر لە نوڭوڤە كەياندا پرووىيان بەرەو كەعبە وەرسوورانووە.

ب- گۆرستانى بەقىع (مقبرة البقيع) كە دەكەوئىتە لای پۆژەلانى مزگەوتى پىڭمەبەرەو ﷺ چەند سەد مەترىك لىيەو دوورەو گۆرى هەزارەها كەس لە هاوێلان و خزمان و بنەمالەى پىڭمەبەر ﷺ لىيەو يىگومان سەردان كەردن و دووعاى خىر بۆ كەردن كارىكى پەسەندو چاكە.

ج- گۆندى بەدر (قرية بدر) كە دەكەوئىتە خوارووى پۆژتاواى مەدینەووە سەدو پەنجاو شەش (١٥٦) كىلۆمەتر لىيەو دوورەو شەپكەى جەنگى بەدرى لىيە كە لە خەشەدى پەمەزانى سالى دووهمى كۆچى پروویدا، وە گۆرستانى شەهیدەكانى بەدرىش نزیكەى يەك مىل لە خوارووى گۆندى بەدرەوێهە.

د- چىاى ئوحد (جبل أحد) كە پىڭمەبەر ﷺ لەبارەوێهە فەرموویەتى: ((أحد جبل يُحِبُّنا وَنُحِبُّه)) رواه البخاري والترمذي عن سهل بن سعد.

چپای ناوبراویش چوار کیلۆمەتر له سەرروی مەدینەو هیو درێژیه کە ی دەوری شەش کیلۆمەترەو دەوری هەزارو دووسەد مەتر بەرزەو، له دامینیه و «شاخۆلکە ی (جبل الرماة) و گۆری سەرورە ی شەهیدان (سید الشهداء) حەمزە ی مامی پیغەمبەر و ﷺ گۆرستانی شەهیدەکانی دیکە ی جەنگی ئوحودە، خوا لییان رازی بی.

تیبینی: پیوستە بزانی کە بیجگە لەو شۆینانە ی دەقی شەرعییان لەسەرە کە سەردانیان سوننەتە وە ک مزگەوتی پیغەمبەر و ﷺ گۆری پر حورمەت و پێزی و مزگەوتی قوباء سەردانی گۆرستانی شەهیدان و مسوڵمانانی دیکە و دووعا بۆ کردنیان، سەردانی شۆینەکانی دیکە سوننەت نیە، بەلام ئەگەر بە مەبەستیکی شەرعییەو بی قەدەغەش نیەو موباحە، بەلام گرنگ ئەو یە بە جۆرە خواپەرستیە ک دانەنری، دیارە خێرو پاداشت پێگە یشتنیش تایبەت نیە بە فەرزبوون یان سوننەتبوونی شتیکەو وە زۆر کردەو ی موباح بەهۆی نیەتی چاکەو و پاداشتی زۆریان هەیه.

Alibapir

archive.org/details/@alibapir

Alibapir

Alibapir



Alibapir/Alibapir

Alibapir/Alibapir

Alibapir

Alibapir



بہندی دہیہم

بهره‌م‌و سودده‌گانی‌ه‌ج‌و عوم‌ره





يېڭى گومان سوودو بەرھەمەکانى ھەج و عومرە کردن زۆرو جۆراوجۆرنو ھەول دەدەين ھەروا بەخیرایى و بەکورتى ئاماژە بۆ گرنگرتینیان بکەين، چونکە لەپراستیدا ھەج و عومرە وەک چۆن شارەزا بوون دەربارەى چۆنیەتى ئەنجامدانیان کەمتر بەھۆى مواتاڵو خۆیندەنەو و بیستەنەو دەستگیر دەبێو، ئینسان ھەتا بۆ خۆى بەکردەو و جێ بەجێیان نەکات وەک پێویست لێیان تێناگات، کەلک و بەرھەمەکانیشیان بەھەمان شێو زیاتر کەسێک پەیدیان پێ دەبات کە ھەج و عومرەى کردبێو تام چێژى لێ وەرگرتبێو، نەگەرنا بە قەلەم و قسە کەمتر دەگونجێو تەعبیر لەو ھەموو بەھرو بەرھەمە جۆراوجۆرانەیان بکریو کە لەنێو خۆیانیانەو گرتوون.

جا ئەو ئیمە لەم چەند خالەى خوارەو دا بەکورتى و گوشراوى ئەو ھەندەى کە لە تەعبیر و دەربڕیندا جێگای بێتەو ئاماژەیان پێ دەکەين:

١- پاکبوونەو! لە چلک و چەپەرى گوناح و ھەژدانەو ى لا پەرەپەکی سپی ئەگەل خوادا!

لەوبارەو چەندان دەقى سوننەت ھەن، بۆ وێنە:

■ ((عن أبي هريرة رضي الله عنه عن النبي ﷺ أنه قال: من حج ولم يرفث ولم يفسق رجع من ذنوبه كيوم ولدته أمه)) رواه البخاري ومسلم وأصحاب السنن إلا أبا داود، واته: ھەرکەسێک ھەج بکات و قسەى ناشرین نەکات و پەفتارى ھەلە نەکات ئەو وەک ئەو پۆژەى کە ئەدايک بوو گوناحەکانى لێ دەسپێنەو.

* ((عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ: العمرة إلى العمرة كفارة لما بينهما والحج المبرور ليس له جزاء إلا الجنة)) رواه الجماعة إلا أبا داود، واته: عومرە بۆ عومرە گوناحەکانى نێوان خۆیان لادەبەن، وە ھەجى چاک و تێرو تەواو جگە لە بەھەشت پاداشتێکى دیکەى نیە.

بەلێ خۆینەری بەرێزا

یەكەمین و گەورەترین بەرھەمی حەج و عومرە كردن ئەو یەكە ئەگەر بەوشیوەیە ئەنجام بدرێت كە خوا فرمویەتی و پیغەمبەر ﷺ کردوویەتی، ئەو مسۆگەر خاوەنەکیان لە چلەك و چەپەری گوناح و ھەڵەکانی پاك و خاوین دەكەنەو و هیچ لەكە و پەلەییەکی پێو ناهێلن و دەتوانن لا پەرەییەکی سەبی، كە هیچی تێدا نەنوسرا بێت، لەگەڵ پەرەردگاری خۆیدا ھەڵداتەو.

٢- پتەوتریوونی ئیمان و تازەکردنەوێ پەیمانی بەندایەتی ۱ زیادبوونی پارێزگاری:

ئەگەر چاویك بە سەرجم كردهوێكانی حەج و عومرە دا بخشێنن وەك پۆژی پوون بۆمان ئاشكرا دەبێت كە ھەركام لە: (دەمە زەردبوونەو و پتەوتریوونی ئیمان) و (نۆی كردهوێ پەیمانی بەندایەتی و تۆخترکردنی خواپەرستی) و (زیادبوون و گەشەکردنی پارێزگاری) بەرھەم و زادەیی بێچەند و چوونی ئەو دووجۆرە خواپەرستیەن بەتایبەت (حەج) كە بێگومان گەورەتر و گرنگتر و گاریگەرتریشە، بابزانی چۆن؟

■ نیەت ھێنان و ئیحرام بەستن: كە یەكەمین پایە و ھەنگاوی دەست پێکردنی حەج و عومرەشە، یەكلائی بوونەو و ساغ بوونەوێ ئینسان بۆ خوا و فرێدان و لابردنی ھەموو ناوونیشان و پلەوپایە دنیایی و پۆلەتیییەكانی تێدا دەدرەوشیتەو، بابای مسوڵمان ئەگەر بۆ ماوێەکی كورتی چەند پۆژەش بێت حەقیقەت و چییەت (ماھیەتی) خۆی بەبێ تۆكێل و دیکۆر دەبینی و بەشیوەیەکی كردهویی و واقعی بەندە (عبد) بوونی خۆی وەك باقی خەلکی و نەبوونی هیچ ئیمتیازێك بەسەریاندا، لەلا بەرجەستە دەبێ.

پاشان ئەو ھالەتەى کە دواى ئیحراى بەستى بۆ ئىنسان دیتە دى، کە بریتىە لە ھەپەرى ھۆشیاری و لەخۆ وریابوون و توخن نەکەوتنى هیچ کام لە قەدەغەکراوەکان (محظورات) تەنانت قرتاندن و ھەلەندنى تالە موویە کیش! (۱) بەندایەتى و پابەندى و پارێزکاری (العبودية والالتزام والتقوى) تیدا پتەوو توخ دەکات و دەبیتە مایەى سەرشکاندنەوێ نەفس و جەلەو توندکردنى، ئنجە پاش ئیحراى بەستى، دەست کردن بە گوتنى (لبیک اللہم لبیک، لبیک لا شریک لک لبیک، إن الحمد والنعمه لک والمملک، لا شریک لک) وە بەردەوام بوون لەسەرى ھەتا دەست پیکردنى بەردووچکە پێدادانى سى جەمەرەکان، نیشانەى ھەمیشە دەست لەسەر سینگ بوون و فەرمانبەر بوونە بۆ بەندایەتى کردن بۆ خوا و فیداکارى و خەبات و خۆبەخت کردن لە پێناویدا.

■ سووپرانەو بە دەورى مالى خوادا: کە دەبێ لە بەردە پەشە (الحجر الاسود) ھە دەست پێبکات و ھەر بەویش کۆتایی پێبێ، وە ھەموو کەرەتیکیش لە ھەوت سووپرانەوکان بەردە پەشە ماچ بکری یان دەستى لىبدری، یان لانیکەم ئاماژەى بۆ بکری، ئەوێ تیدا دەخویندریتەو کە بابای مسولمان پێویستە ھەردەم پەپوولەى دەورى چرای خواپەرستى بێت و بێجگە لەو مەبەستە بەرزە بەدەورى ھێچ شتیکى دیکەدا وێل نەبێ و نەخولیتەو، وە دەبێ جموجۆل و کردو کۆش و ھەولەکەشى بە پەیمان بەستن لەگەڵ خۆى پەرورەدگار و بەلێنى بەندایەتى بۆکردن پێدانى دەست پێبکات، چونکە بەردە پەشە پەمزو ھىماى دەستى راستى (۲) خۆى بەرزو بێوێنەیدو ماچ کردن و دەست لێدان یان سەلام و ئاماژە بۆ کردنیشى بەلێن و پەیمانە لەگەڵ خوادا سبھانە و تعالى.

(۱) (نوي) کوتوبەتى: (أما إذا خلق شعرة أو شعرتين فعليه الضمان، هذا مذهبنا قال العبدى، وبه قال أكثر العلماء...) پڕوانە: (المجموع)، ج ۷، ص ۳۲۷.
(۲) وە کە لە ھەندیک شوتنەوار (أثر) دا ھاتو.

■ پاوهستان له عه‌مه‌هفات: ئه‌میش که پایه‌ی هه‌ره گه‌وره و بنه‌په‌تی هه‌جه، زه‌ه‌ترین و جوانترین شی‌وه‌ی پیشاندانی به‌ندایه‌تی و فه‌رمانه‌ریی و ئاماده‌یی و چاوه‌پوانییه بۆ جی‌به‌جی‌کردنی هه‌موو ئه‌رك و فه‌رمانی‌کی به‌ندایه‌تی، وه‌ك چۆن سه‌رباز (جندی) به‌ پێوه‌ به‌ سلاو (تھیة) كرده‌وه له‌به‌رده‌م فه‌رمانده (قاند) كه‌یدا راده‌وه‌ستی و چاوه‌پێی فه‌رمانی ده‌كات.

■ شه‌و مانه‌وه له‌ میناو له‌ موزه‌لیفه: ئه‌میش ئه‌وه ده‌گه‌یه‌نی که بابای مسو‌لمان هه‌میش ئاماده‌ی شه‌و و غه‌وونی و شه‌و بیداریه له‌ پێناوی خواداو ئاماده‌یه که وه‌ك سه‌ربازو خزمه‌تگوزاری‌کی چوست و چالاکی پێیازی خوا شه‌وو پڕۆژان پێكه‌وه گری‌ بدات و له‌و پێناوه‌دا ئاسوده‌یی و سه‌روتنی نه‌بی‌ت.

■ ورده به‌رد پێداندانی سی‌ جه‌مه‌ه‌كان: ئه‌میش په‌م‌زو هی‌مای یاخی بوون له‌ شه‌یطان و به‌ قسه‌نه‌کردن و په‌ه‌زکردن و به‌ر په‌رچدانه‌وه‌ی خو‌تخوته‌ی به‌دو خرابیه‌تی، چونکه وه‌ك له‌ می‌ژووی ژبانی ئیبراهیم و هاجه‌ره‌ی هاوسه‌ری و ئیسماعیلی کورپاندا هاتوه^(۱)، کاتی‌ك خ‌وای کاربه‌جی فه‌رمانی به‌ ئیبراهیم کرد که ئیسماعیلی تاقه‌ کورپو جگه‌ر گۆشه‌ی سه‌ربه‌پری: ﴿... قَالَ يَبْنِيْ اِيْنِ اَرَى فِي الْمَنَامِ اِيْنِ اَذْبَحْكَ فَاَنْظُرْ مَاذَا تَرَى...﴾ (الصافات ۱۰۲)، شه‌یطان سه‌ره‌تا له‌ شوینی جه‌مه‌ه‌ی گه‌وره پێی به‌ ئیبراهیم گرت و خو‌تخوته‌ی بۆ کرد یان له‌ شی‌وه‌ی پیاوێکدا پێی گوت که کاری وا نه‌كات، ئیبراهیم به‌ردبارانی کرد، هه‌روه‌ها هاجه‌ره‌ش له‌شوینی جه‌مه‌ه‌ی نێوه‌نجی و ئیسماعیلیش له‌شوینی جه‌مه‌ه‌ی گه‌چکه به‌هه‌مان شی‌وه به‌ردبارانیان کردو گو‌ییان بۆ نه‌گرت و سووری‌وون له‌سه‌ر جی‌به‌جی‌کردنی فه‌رمانی خوا، ئیدی به‌وجۆره ئیبراهیم و هاجه‌ره و ئیسماعیل علیهم السلام بوونه سه‌رمه‌شقی پیاوان و ئافه‌ه‌تان و مندا‌لانی به‌وادار، بۆ گو‌ی به‌ شه‌یطان نه‌دان و جی‌به‌جی‌کردنی فه‌رمانی خ‌وای په‌روه‌ردگار.

(۱) به‌وانه: (الكامل في التاريخ)، ج ۱، ص ۱۱۱-۱۱۲، تألیف: ابن الاثیر.

۳- پاهاتن ئەسەر پەشت بەرزى و هیمنى و ئارامى و خودوورگرتن لە گوناح و هەلە:

لە راستیدا حج و عومر هەركامیكیان قوتابخانە یەكن بۆ فێربوونی پەشت و
خەسلەتە بەرزو جوانەكانی وەك: خۆپاگری (صبر) و هیمنی (سكینە) و لێبوردن و
بەخشین و... هتد وەخۆ پاراستن لە گوناح و هەلە و پەلە و خەسلەتە بەدو دژیوەكان،
وەك خۆی پەرورەدگار فەرموویەتی: ﴿الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ
الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمْهُ
اللَّهُ وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَىٰ وَاتَّقُونِ يَا أُولِيَ الْأَلْبَابِ﴾ (البقرة ۱۹۷)،
واتە: حج لە چەند مانگیکی زانراودا دەکری، جا هەركەسێك نیەتی حجی تێیاندا
هینا، ئەو نابێ لە حجکردندا هیچ جۆرە قسە یەکی جینسی و رەفتاری ناشایست و
شەڕە قسە بکات، وە هەر چاکە یەکیش بکەن خوا پێی دەزانێ، وەتوێشو و هەلگرن
بێگومان پارێزکاریی چاکترین توشوویە، وە ئەو خاوەن عەقلان پارێزم لێ بکەن.

۴- ئەبەرچاو بەرجەستەو نمایان بوونی سیرەو ژیانی پێغەمبەر ﷺ و هاوەلانی:

بەلێ یەکی دیکە لە حیکمەت و بەرھەمە گرنەکانی حج ئەوەیە کە ئینسان
بەھۆی دیتنی ئەو ولات و نیشتمانەو کە پێغەمبەر ﷺ یە کە مین جاری خوا
بە یەکگرتن (التوحید)ی تێدا داو، هاوێڵە بەرێژەکانی خوا لێیان رازی بۆ ئەسەر
پەرورەدە کردو پێگەیاندو، پاشان کۆمەڵی مسوڵمان و کۆمەڵگای ئیسلامی کیان و
قەوارە ی ئیسلامی تێدا بنیات ناو، هەموو جۆر و شێوەکانی ئازار و ئەشکەنجە و
نارەحەتی دەروونی و جەستەیی و تاکیی و کۆمەڵی بیان تێدا بینێ، کە قەلەم لە

نوسینیدا کۆل و زمان لە دەربڕینیدا لالە، بەلێ بەهۆی دیتنی ئەو شوێنەوارانەو ئینسان چۆنیەتی سەرھەڵدانی موسولمانەتی و خەملائی کۆمەڵ و کۆمەڵگای موسولمان و بنیاتنرانی کيان و قەوارە ئیسلامی لە لا بەرجەستە دەبێت، ئەگەر تا ئێستا لە پێی خۆبندنەو و بیستنەو تەنیا لە ئاوی زەین و خەیاڵیدا بینیویەتی، ئێستا لە دنیای واقعی داو بەچاوی سەر دەیبینی و تیێهەو پادەمیێ و گوتراویشە: (لیس الخبر کالعیان).

ئنجایەر لە پیغه مەبرو هاو ئەلانی (عليهم الصلاة والسلام) بەهۆی حەج و عومرە کردنەو ئینسان شوێنەوارەکانی ئیبراھیم و ئیسماعیل و ھاجەرە (عليهم الصلاة والسلام) و پادەمی لێپراوی و خۆیە کلاکردنەو (التجرد) یان بۆ خوا بەرجەستەیی دەیبینی، تێدەگات کە بەندایەتی راستەقینە بۆ خوا ئەوێه کە سەر و مال و کور و خێزان و ھەموو شتێک لە پێناوی خوادا بەخت بکە و هیچ شتێکت پێ ئەو بەرزتر نەبێ کە لە پێی خوادا بیکە یە قوربانی، ئەگەر تاقە پۆلەو جگەر گۆشە کەشت بێ!!

۵- بە نمایانی و بەرجەستەیی دیتنی زۆر لە بەھا بەرزەکان (القیم العلیای ئیسلام؛

بەلێ زۆر بیردۆزە ھەن کە لافی ھەبوونی گەلیک لەو بەھا بەرزانە لێدەدەن کە سروشت و فێرەتی ئینسان تینوو و عەوداڵیانە، بەلام ھەر بە تێویری (نظری) لە دوو توێی کتێبەکاندا دەمیێنەو و چاوی دنیای پوونی بوون ھەڵناھێنن! بەلام ئیسلام حەج و عومرەشی —وہک ھەموو خواپەرستی یە کانی دیکە— کردوون بە ئاویێھە کە زۆر لەو بەھا بەرزو جوانانەیی بە کردەو و لە دنیای واقعیدا تێدا دەردەکەون:

ئایا ئەو کە ئینسانەکان بەندەیی خواو برای یە کتر و ھێچ کەس ھێچ زیاد و ئیمتیازێکی بەسەر کەسدا نیە وەک لە حەجدا دەردەکەوێ، لە کوێ و لە چی دیکەدا

ئاوا دەرە کەوئ؟! هەزارەها کەس لە شوێنەکانی وەك میناو موزدەلیفو
عەرپەفات و دەوری کەعبە بە بەرگی سادەو یەك شیوەی ئیحرام و سەری پروت و پیتی
نیوەپروت^(١) پێکەووە بە تێکەلتی و بێجیاوازی سەرگەرمی (لبیک اللہم لبیک)
گوتن و جێ بەجێ کردنی خواپەرستی یە (مناسک) ی حەج و عومرەن!

وہ ئایا یە کەپزی و یە کەنگی و یە کەنگی و یە کەسەنگی مسوڵمانان وەك لە
سوورپانەوہیان بە دەوری کەعبەدا بە یەك شیوەو بە یەك ئاراستەدا دەرە کەوئ، کە
ئەگەر لە شوێنێکی بلندەوہ بڕوانی هەست دەکە ی کە مالتی خوا دلتی ئومەتی
ئیسلا مەو هەمووی بە دەوری خۆیدا دەخولینیتەوہ! لە چ کات و چ شتیکی دیکەدا
ئەو بەها بەرزە ی یە کەبون (وحدة) ه ئاوا بەرجەستەو نمایان دەبێ؟!!

وہ ئایا یەك هەلۆیستی مسوڵمانان لە بەرانبەر دوژمنان و ناحەزاناندا کە
ئیبلیسی بەرجەستە لە سێ جەمەرەکان (الجمرات الثلاث)دا پەمزو هێمایەتی، وەك
لە بەردووچکە بارانکردنی جەمەرە ی گەورەو نێوہنجی و گچکەدا کە پەمزی هەموو
جۆر شەیطانەکانن لە هەر چوار پۆژەکانی دەیەم و یازدە یەم و داوژدە یەم و
سیز دە یەمدا دەرە کەوئ، لە چ شتیکی دیکەدا ئاوا بەزەقی ئەو بەها بەرزە ی
دۆستایەتی و دوژمنایەتی (الموالة والمعادات) یە بەرجەستە دەبێ؟!!

ئنجای جێی سەرئەنجیش ئەوہ یە کە هەموو پایەو فەرزەکانی حەج تەنیا جارێک و
بەس لە کاتی کەدا ئەنجام دەدرێن، بەلام بەردووچکە بارانکردنی جەمەرەکان چوار پۆژ
لەسەر یەك و هەر حاجیەك دەبێ حەفتا (٧٠) بەردووچکە، یان لانیکەم چل و نۆ
(٤٩) بەردووچکەیان پێدا بدات، کە بێگومان ئەو دەگە یەنێ کە دژایەتی کردمان
بۆ شەیتان و پێپرو دارو دەستەکە ی دەبێ درێژخایەن و بەردەوام و نەپساوہ بێت.

(١) پۆشاکی نافەرەتان هەر پۆشاکی ئاسایی خۆیانەو تەنیا لەسەر پیاوان فەرزە کە سەریان پروت و
پێیان نیوەپروت بێ و دوو پەشتەمال بپۆشن.

وه نایا شهو که پیاوو نافرته له تهسلای مرۆف بوون و بندهی خوا بووندا وهک
یهکن و جیاواز نین و کامیان پارێز کارترو بندهیهکی شایستهتری خوا بیته و هیوان
له لای خوا به پێزو حورمهت تره: ﴿... إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ...﴾ (۱۳)
الحجرات ﴿﴾، وهک له جی به جی کردنی سهرجهم خواپه رستیه کان (مناسک) ی هه جدا
دهیبنی که نافرته و پیاو و پکراو به تیکه لای جی به جی یان دهکن به بی جیاوازی و
لیکجیا کردنه و هیوان له هیچ شتی کدا جگه له پۆشاک یی حرام که نافرته تان تییدا
نازادترن، له چ شتیکی دیکه دا، یه کسان و (۱) وهک یهک بوونی پیاوو نافرته نساوا
نمایان ده بی؟!

۶- خۆیه ختکردن و قوربانیدان له پیناوی خوا دا

قوربانی سهرپرینی حاجیان له پۆزی دهیه می (ذو الحجة) دا که له لایه که وه به
پۆزی جهنن (عید الأضحی) و له لایه کی دیکه شهوه به پۆزی قوربانی سهرپرین (یوم
النحر) ناو ده بری، جا چ قوربانی سهرپرینه که فه پز بی، وهک له خۆگرتن (نذر) و
که فارهت و فیدیه، وه چ ههر سوننهت بیته، شهو ده گهیه نی که ده بی مسوڵمانان
هه می شهو دايم ناماده ی قوربانیدان و فیداکاری بن، وه ناماده ی کوشتارو خوین
پشتیش بن له پیناوی بهرز کردنه و ی بهیداغی ئایینی خواو چه سپاندنی
به برنامه که یداو بهرگری کردن له یاساکانی شه ریه تی خواو پاراستنی سنووره کانی
کیان و قهواره ی ئیسلامیدا.

کهواته: شهو مسوڵمانه ی که له زلله لیدران و مریشک سهرپرینی کیش
ده سه له میته وه، بابزانی که خراپ له ناینه که ی حالی بووه!

(۱) یه کسان یه که له تهسلای مرۆفایه تی و بنده ی خوا بوون دایه، نهک له سروشت و نه رکدا که
یئگومان جیاوازن.

۷- پاهاتن به گوێپرایه ئیی و فهرمانبهری (السمع والطاعة) یهوه:

ئه‌گەر به وردی سه‌رنج بدهینه کرده‌وه‌کانی حه‌ج و عومره ده‌بینین که سه‌رجه‌میان نه‌ئینیدار (مرموز) و حیکمه‌تی په‌نهانیان هه‌یه، جا بی‌گومان کاکل و جه‌وه‌هری به‌ندایه‌تی بۆ خوا کردن (العبودية لله) یش ئه‌وه‌یه که ئینسان به موتله‌قی و به‌بی مه‌رج و به‌ند (بدون شرط و قید) به‌ندایه‌تی خوا بکات و هه‌موو فه‌رمانه‌کانی به‌بی هه‌له‌سته‌کردن (وقفه) و لام و جیم جی به‌جی بکات، چونکه تۆ مادام دان به‌وه‌دا به‌ئینی که خوا په‌روه‌ردگار و په‌ستراوته هه‌ر له سه‌ره‌تاوه پێگای ئه‌وه‌ت له خۆت بپویه که هیچ تێبینی و په‌خنه‌یه‌کت له هیچ یاسایه‌کی هه‌بی، وه‌ک فه‌رموویه‌تی:

﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَىٰ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ...﴾ (الأحزاب ۳۶)

وه هه‌ر بۆیه‌ش پسته‌ی: (سمعنا وأطعنا) دروشمی ئینسانی مسوولمان و کۆمه‌ل و کۆمه‌لگای مسوولمانه، وه‌ک خوای په‌روه‌ردگار فه‌رموویه‌تی: ﴿أَمَّا الرُّسُلُ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَمَلَكَيْهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ﴾ (البقرة ۲۸۵)

به‌ئێ به‌نده ته‌نیا ده‌بی تا ئه‌و کاته ورد بیتمه‌وه و سه‌رنج بدات و هه‌له‌سته بکات تا‌کو دُنیا ده‌بی که فلانه بپیاره له‌لایه‌ن خواوه‌یه، جا هه‌رکاتێک له‌وباره‌وه دُنیا و مسوگه‌ر بوو، ئه‌وه پۆلێ عه‌قل به‌س ئه‌وه‌یه که باش له‌وه حاڵی بیت که له‌لایه‌ن خواوه‌وه هاته‌و بۆ ئه‌وه‌ی ته‌سلیمی بیت و جی به‌جی بکات.

۸- حەج و عومرە سەرپازگەیه‌کن بۆ مەشق (تەدریب) و پاهێنان:

هەر کەسێک چووێتە حەج دُنیا دەبێ کە یەکیەک لە حیکمەتە بەرزەکانی حەج و عومرە ئەوەیە کە مسوڵمانان بەو سەفەر و گەشت و کۆچ و کۆچباری حەج و عومرە لە هەل و مەرجی ئێسپراحت و ئاسودەیی یەو بەگوازی نەوێت و بۆ واقیع و بارودۆخیکی دیکە ی پڕ ڕەنج و زەحمەت و ماندوێتی و دەردەسەری، کە بێگومان هیچ سەفەریک لێ خالی نەبە تاییەت سەفەری حەج.

ئەجا ئەوێ زۆر جێی سەرنج و وردبوونەوێ ئەوەیە کە خوای کاربەجێ سەرزەمینێ حیجازی هەلبژاردو بۆ ئەو مەلەبەندی مەشق و پاهێنانە، کە بیابانێکی گەرم و وشک و ناپەختە، وە ئاشکراشە کە مانگە عەرەبییەکان وە ک مانگە خۆرییەکان (الشهور الشمسية) چەسپا و نەگۆڕ نین و هەموو وەرژەکانی سالی دەگەڕێن، کەواتە مسوڵمانان لە هەموو وەرژەکانی سالی (فصول السنة) دا حەج دەکەن.

۹- هەنگرتنی باری دینداری و بەجێهێنانی ئەرکی بەندایەتی بەشداریکردن و دەستبار بۆ یەکتەرگرتنی هەموو ئەندامانی پێویستە:

ئاشکرایە کە هاتن و چوونی نێوان صەفا و مەپرە (السعي بين الصفا والمروة) کە یەکیەکە لە پایەکانی حەج و عومرە، شوێنەواری هاجەرە و هاوسەری ئیبراھیم (عليهما السلام) کە وە ک (بخاري) لە (ابن عباس) هەو گێڕاوەتەو: دواي ئەوێ ئیبراھیم هاجەرە ئێسماعیلی کۆری (عليهم الصلاة والسلام) لەو جێیە کە ئێستا کەعبە لێی بەجێهێشت و کوندەیک ئاو و هەمبەندەیک خورمائی لەلا دانان، وە پاش ئەوێ ئاو و خورمائیەکیان بپا و هاجەرە و کۆرەکی زۆر تینو بوون، هاجەرە سەرنجیدا تەپۆلکە صەفا لە نزیکەوێ بەزێ چوو سەری و پوانی، بەلام

هیچ کەسی بەدی نەکرد، دوایی لەوێ هاتە خوارو بەرەو تەپۆلکەیی مەرپو
هەندیککی بە پزێشتو هەندیککی بە گورگە لۆقە پزێشتو سەرکەوتە سەری و
تەماشای ئەملاولای کردو دیسان هێچی نەبینی، وە حەوت کەرەتە تان ئەو هاتن و
چوونە ی کردو سەری حەوتەم جار کە لەسەر مەرپو بوو، دەنگی فریشتەیی بیست،
بینی ئەو بە پاژنەیی یان بەبائی زەوی دەکۆلت و دوایی ئاو دەرکەوت... هتد^(١).

جا ئەم بەسەر هاتەو ■ بۆمان دەر دەکەوێ کە:

یەکم: یەکیەک لە پایە و فەرەزە مەزنەکانی حەج و عومرە شوێنەروارو یادو
بیرەوەرێیەکی هاچەرەیه خوا لێی پازی بێ کە لە ئەسڵدا کەنیزەکیک بسووە
پادشای میصر بە دیاری خەلاتی (سارا خاتوون)ی هاوسەری ئیبراھیمی کردو
(عليهما السلام) و ئەویش داوێتی بە ئیبراھیم علیه الصلاة والسلام.

دووەم: بەجێ هێنانی ئەرکی بەندایەتی و دینداریی بۆ خواکردن دەستەبارگرتنی
پیاو و ئافرەت و مندالی دەو، باری قورسو مەزنی دینداریی کردن بەتەنیا
دەست نادریتی و پێویستی بە هاوکاری هەموو ئەندامانی خێزان و کۆمەڵگا
هەیه.

هەر وەها لە بنیاتنانی کەعبەشدا هەمان هاوکاری و دەستبار بۆ یەکتەرگرتن
دییاری کە ئیسماعیل ﷺ هاوکاری ئیبراھیمی بابی کرد: ﴿وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ
الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ...﴾ البقرة ١٢٧

ناشکراشە کە حەوشۆکەیی ئیسماعیل (حجەر إسماعیل) کە بابای طەواف کەر
ئەویش نەخاتە ئێو جوغزو بازەنی سوورانەو کە یەو طەوافە کە و بەرناکەوێ!!
شوێنەروارو پەڕێزی بەرجەستەیی ئەو هاوکاری کردەنی ئیسماعیلە بۆ بابی بەپێزی
لە دروستکردنی مالتی خوادا، بە طەواف کردنیش بەدەوری (حجەر) دا وەک کەعبە،

(١) بڕوانە: (فتح الباری)، ج ٧، ص ٤٦-٤٩، کە فەرموودەیی ناوبراوی بە درێژی هێناوە.

پێزو تەقدیردانانی ئێمە مانانی مسوڵمانە بۆ ئەو ھاوکاری و دەستبار بۆ گرتەنەى نىسماعیل عليه السلام.

۱۰- کۆمە ئێک بەرژمەوێندی دیکەى سیاسى و ئابوورى و فەرەهەنگى و کۆمە لایەتى:

خوای کاربەجێ و بەخشدەر لەوبارەو: ﴿وَإِذْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ ﴿٢٧﴾ لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ... ﴿٢٨﴾ الْحَجَّ﴾، واتە: وە بەنیۆ خەلکیدا بۆ حەج جار بەدە کە بە پێیان و بە سواری هەر و لاخیکى، کە لە ئەنجامی پێی دوورپێندا زگی بە پششیەو نووسابیت، لە هەر پێشەکی دوورەو بەین، بۆ ئەوێ قازانج و بەرژمەوێندی زۆری خۆیان و دەدەست بەینن...

بەلێ، بێگومان، کە سالانە بە هۆی حەج و عومرپەو مسوڵمانانی سەرتاسەری دنیا بە هەموو پەنگ و زمانە جیا جیاکانیانەو، لە دەوری مزگەوتی حەرام لە میناو عەرەفات و موزدەلیفە و دواتر لە مەدینەى پیغەمبەر صلی الله علیه و آله کۆدەبنەو و یەکتەر دەناسن و پێکەو پێژو پرس و پە دەکەن و، لە حال و باڵی یەکتەر ناگادار دەبن و بە بارودۆخ و هەل و مەرجی یەکتەر ناشنا دەبن و، لە بارەى وەزعی ئومەتەو بەرچاویان پرونتەر دەبیت، ئەمە لەلایە کەو لەلایەکی دیکەشەو، کە دەرەفتی هەش و وێش و مامەلەو بازرگانییان بۆ دەرەختی، وەك خوای پەرور گار فەرموویەتى: ﴿لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ... ﴿١٨٨﴾ الْبَقَرَةِ﴾، واتە: گوناختان ناگاتن، ئەگەر لە کاتی حەجدا بە هۆی مامەلەو بازرگانییەو لە پۆزی و بەخششی پەرور دگارتان و دەست پێنن.

وہ کہ بەھۆی گوئیستبوونی ئەو وتارانەوہ کہ لە مزگەوتی ھەرپامو لە مزگەوتی خەیفو لە میناو لە مزگەوتی نەمیرەدا لە نزیک عەرپەفاتەوہ دەدرێن، کہ پێویستە وێرپای تیشک خستنە سەر چۆنیەتی جێبەجێکردنی خواپەرستیەکانی ھەجەوہ، تێیاندا باسی بارودۆخی موسڵمانان و کێشە و گرتەکانیشیان بکری و چارەسەریشیان بۆ دیاری بکری..

بەھۆی ھەموو ئەمانەوہ ییگومان موسڵمانان لە ھەموو پرووہکانی سیاسی و کۆمەڵایەتی و فەرھەنگی و ئابورییەوہ لە ھەج و عومرەکەیان بەھرەمەند دەبن و کەلک و سودی جۆراوجۆر وەردەگرن و شارەزایی و بەرچاوپوونی جیا جیا دەربارە ی ھال و باڵی ئوممەتی ئیسلام پەیدا دەکەن.

خوینەرە ی بەرپێزو سەنگین!

ئەوہ ی لەم دە خالەدا خستمانەروو بەشێک لەو بەرھەم بەھرانە ی ھەج و عومرەکردن بوون، کہ بابای حاجی و عومرەکەر وەدەستیان دێنێ، وەک لە پێشەوہش گوتمان وەک پێویست خستنەرووی ئەو سوود و کەلک و بەرھەمانە لە وزە ی ھیچ زمان قەتەمێکدا نیە و بەدەردی ئەھلی دَلّ و عێرفان گوتووین: (من ذاق عرف ومن لم یذق لم یعرف)، واتە : ئەوہ ی بیچێژی دەیزانی، بەلام کەسێک نەبیچێشتبێ نازانی.

خوێش بە کەرەم و بەخششی خۆی ئەو دوو جۆرە خواپەرستیە ناوازە و پەرپیت و پێزو بەھرە ی بۆ موسڵمانان ئاسان بکات، ئەو سەفەری ھەج و عومرە یە کہ سەروەری سەفەرەنە بۆ پرواداران مەیسەر بکات و ھیدایەتیان بدات و ھاوکاریشیان بکات کہ ھەج و عومرەکەیان ھەج و عومرە ی راستەقینە بن و خلتە ی ریاکاریی و ناسەرعییان تێکەڵ نەبێ.

دوا قسم دەربارەى حج و عومرە

خوینەرى بەپێژو خوشەویست!

دوا قسمی خۆمت دەربارەى حج و عومرە لەم پێنج بەرگە کورتەدا ئاراستە دەکەم:

یەكەم: ئەگەر خوا قسمەتی کردو ویستت حج و عومرە بکەى، بەر لە هەر شتێك و دواى نیازو مەبەست ساغکردنەوت بۆ خوا هەول بە وورد شاره‌زای حج و عومرەکردن بى، بەپایەو فەرزو سوننەتەو بە بەرچاوت پروون بى و بزانی چۆن چۆنى و بۆچی حج و عومرەکەت دەکەى؟!

دووەم: ئەگەر خوا کردى حج و عومرەت کردن و گەپایەو، پێژەى ئەندازەى قبوڵکران و نەکرانى حج و عومرەکەت بەو بزانە داخۆ تا چ پاددەیه‌ك گۆپریوانى و پاك و چاکیان کردووی و بەرەو خویان بردووی، بەلێ ئەگەر (حج) ت (مەرور) و (سعی) یت (مشکور) بیئت، دەبێ (ذنب) بیشت (مغفور) بیئت و، ئەگەر واش بى دەبێ لەمەودوا پروو لەخوا بى و بەندەى پوخت و باش و لەگەڵ مسولمانانیش براو تەبا بى! ئەگەرنا بە ناووشۆرەتى حاجى فلان فریو مەخۆ!

سێیەم: زۆر وریابە حج و عومرەکردن جگە لە هی فەرز، نەکەیه خولیای ئاواتى خۆت و چوونە حىجازت لى ببێتە نەخۆشى و هەموو سالتى حىجاز بگرەو هاتم!

و ئەگادارە کە حج و عومرە کردنەکەت لەسەر حیسابى لایەنەکانى دیکەى نىسلام نەبێ! بۆ وێنە: ئەگەر هات و خوا مال و سامانیکی زیادهى پێ بەخشى، پێت وا نەبێ ئەگەر حج و عومرەى سوننەتى پێ نەکەى بە بەلاش دەپوات، وە بزانە لە کاتیکدا کە فەرزێکی کیفایە پەکی خرابێ خۆ خەریککردن بە سوننەتەو نیشانەى کرچ و کال بوون و ناحالتى بوونە، بەتایبەت لە کات و

شوینێکدا که مسوڵمانان خاوهنی کیان و قهواره‌ی شه‌رعیی خۆیان نین و له‌ژێر باری طاغوتدا ده‌نایتن!

چواره‌م: وه‌ک له‌ خاڵی ده‌یه‌مدا با‌سمان کرد، با‌زرگانی و مامه‌ته‌کردن له‌ هه‌جدا شتیکی په‌واو موباحه، به‌لام نابێ هه‌موو کردو کۆش و ته‌قه‌لاشمان ب‌بیته‌ کاری ئابووری و با‌زرگانی له‌ هه‌جیشدا هه‌ر سه‌رگه‌رمی دنیاو شه‌مه‌ک و که‌لوپه‌ل ب‌ین، خۆ ته‌گه‌ر شه‌یتان زه‌فه‌رمان پ‌ی ببات و با‌زرگانی و مامه‌ته‌که‌ش به‌ فرت و فیل و قۆل ب‌رین ب‌یت، یان نه‌و که‌لو په‌لانه‌ی ده‌یانک‌پ‌ین و ده‌یانیه‌ینیه‌وه له‌و جو‌ره‌ بن که‌ بۆ گوناح و خراپه‌ به‌ کاربه‌یت‌رین، نه‌و» یه‌که‌جاری له‌ حاجی شو‌راوین و بووینه قا‌چاخچی!! خوا په‌نامان بدات.

پ‌ینجه‌م: ئاشکرایه که‌ هه‌ج له‌سه‌ر که‌سی‌ک فه‌رژ نابێ که‌ توانای مال و سامانی نه‌بێ، وه‌ مه‌سه‌له‌ ته‌نیا چوونه هه‌ج و عوم‌ر» نیه، به‌لکو له‌وه‌ش گه‌نگه‌ر نه‌وه‌یه که‌ ئینسان به‌ مالی هه‌لا‌ل و زه‌لا‌ل ب‌چێ، چونکه‌ له‌ ئیسلامدا و‌پ‌رای ئامانج پ‌یویسته وه‌سیله‌کانیش شه‌رعیی و چاک بن و ده‌بێ له‌ پ‌تی پاکه‌و» به‌ره‌و ئامانجی چاک هه‌نگاو بنیێن، ته‌گه‌رنا خوانه‌کرده په‌نج به‌خه‌سار و شه‌رمه‌زار ده‌بین.

ئا لی‌ره‌شدا کۆتایی به‌م درو‌شمی چواره‌مه‌ش د‌یت‌ین و به‌ پشتیوانی خ‌وای به‌خشه‌ر ده‌چینه سه‌ر با‌سو تو‌ی‌وه‌یه‌وه‌ی درو‌شمی پ‌ینجه‌م و کۆتایی، که‌ بریتیه‌ له‌ (زیک‌ری خوا کردن).



پینجہمین دروشمی خواہرستی

زیکری خواکردن



- * واکاوی پیناسه‌ی زیکر له ئەسلی زمان و زاراوەی شەرعدا.
- * گەرنگی و پلەو پایە‌ی زیکرێ خوا.
- * جوێره‌کانی زیکر (أنواع الذکر).
- * چۆن زیکرێ خوا بکەین.
- * بەرھەمی زیکرێ خوا کردن.



دۆ خوشکردن

خوینەری بەرپۆزۆ خوشەویست!

هەرچەندە وا باوە، کە پێنج پایەکانی ئیسلام: (شایەتەن، نوپۆ، زەکات، پۆزۆ، حەج) ئەو دروشم و نیشانە سەرەکییانەن کە ئینسانی مسوڵمان و کۆمەڵە و کۆمەڵگای مسوڵمان لە غەیری خۆیان جیادەکەنەوە! بەلام بە سەرئەجدان و تێوەڕامانی دەقەکانی قورئان و سوننەت، زۆر بەروونی بۆمان ناشکرا دەبێ، کە زیکرۆ یادی خوا کردنیش یەکیکە لە نیشانە و سیما بنەرەتییەکانی تەو و کۆمەڵی مسوڵمان، وەك دواتر دەبێخەینەرۆو چەندان دەقی قورئان و سوننەت ئەو راستییە ئیسپات دەکەن.

هەربۆیەش بەپەسەندم زانی، کە وێرایی خستەنەرۆوی دروشم و نیشانەکانی دیکەش، زیکرۆ خوا (ذکر الله)ش بتوێژینەرۆو لەوانی دیکە جیانەکەینەرۆو.

هەلبەتە جیاوازی بنەرەتی مسوڵمان و نامسوڵمانیش هەر ئەوەیە کە بابای مسوڵمان خواناس و خواپەرستەو نامسوڵمانیش بە پێچەوانەرۆو، واتە مسوڵمان و نامسوڵمان بەر لە هەر شتێکی دیکە لە خوا (الله)دا (جَلَّ جلاله) لە یەکتەر جیادەبنەرۆو، مسوڵمان تەنیا خوا بە بەدیھێنەرۆو پەرۆدەگار و پەرستەرۆو سەرۆرۆو فەرمانەرۆوای خۆی دەزانی و لەسەر ئەو بنەرەتەش خۆی بێوێنەرۆو تاکێ لە هەموو کەس و لە هەموو شتێک، تەنانت خۆی و بابو دایکی و پۆلەکانیشی لەلا شیرین ترۆ بەرپۆزۆ خوشەویست ترۆ، پۆزۆ خوشەویستیشی بۆ هەر کەسێک و هەر شتێکیش بە پۆزۆ (نسبة)ی نزیکێ ئەو کەسەو ئەو شتەیه لە خۆی پەرۆدەگار!

هەربۆیەش بابای مسوڵمان پاش خۆی تەو و پاک، پێغەمبەرێ خۆی ﷺ لە هەموو کەس خوشتر دەوێ، چونکە پێغەمبەرێ خۆی ﷺ نزیکترین و خوشەویستین بەندەرێ لەلای خوا، دیارە پێغەمبەرانی دیکەش علیهم الصلاة والسلام هەمان حوکیمان هەیه، هەرچەندە موحەممەد ﷺ گەرۆو سەرۆرۆو هەموویانە.

(۳۳۸)

خواش یارمەتیمان بدات کە یەكەم باش لە زیكری خواکردن تیبگهین و پاشان بەهۆی چاك یادی خوا كردهوه كامڵ بین و پێبگهین، چونكه وهك پەسپۆرانی بواری تهزكیه و عیرفان گوتووایه: ^(۱) (الذكر منشور الولاية الذي من أعطيه اتصل ومن منعه عزل)، واتە: یادی خوا كردن بریارو پروانه‌ی دۆستایه‌تی خۆی، هەر كه‌سیك پێی بدرێ ده‌گاتێ و هەر كه‌سیكیش نه‌یدریتێ داده‌پێ.

جا خۆی به‌خه‌شەر به‌كه‌رهم و به‌خه‌شی خۆی له‌و كه‌سانه‌مان بگێتی كه‌ شایسته‌ی نه‌وه‌ بین له‌ ریزو لیستی: (... والذاكرين الله كثيرا والذاكرات) دا تۆمار بكرێن و به‌ په‌یژه‌ی زۆر یادی خواكردندا پله‌كانی به‌ندایه‌تی بۆ خواكردن بپهرین و سه‌ر به‌كه‌وین و به‌ره‌و خوا بچین و، ده‌ستی شوومی ته‌ماعی ئیبلیسیش له‌ خۆمان بپهرین كه‌ له‌ سۆنگه‌ی له‌ خوا بێ‌ئاگابونه‌وه‌ زه‌فه‌رمان پێ‌ده‌بات و یه‌خسیرمان ده‌كات، وه‌ك خۆی په‌نه‌هان بین فەرموویه‌تی: ﴿أَسْتَحْذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطَانُ فَأَنسَهُمْ ذِكْرَ اللَّهِ أُولَٰئِكَ حِزْبُ الشَّيْطَانِ...﴾ ^(۱۹) المجادلة، واتە: شه‌یطان خه‌ستوینه‌ته‌ (واته‌ ده‌غه‌له‌كان) ژێڕ پکینفی خۆیه‌وه‌و یادی خۆی له‌بیر بردوونه‌ته‌وه‌، ئا نه‌وانه‌ن پێری شه‌یطان.

ئنجای له‌ راستیدا شه‌یتانی نه‌گه‌یسه‌ ته‌نیا کاتی‌ک و له‌ حالیکدا زه‌فه‌ر به‌ ئینسان ده‌بات كه‌ له‌ خوا بێ‌ئاگا بێت و به‌هۆی بێ‌ئاگایی (غفلة) یه‌وه‌ حالێ دڵ و ده‌روونی تاریک و ته‌لهم داهاست، چونكه‌ له‌وکاته‌دا ئیبلیس پێس وه‌ك دزی مالبێ ده‌رفه‌ت وه‌رده‌گرێ و پارێزی بۆ ده‌بات و دزی لێ‌ده‌كات، هه‌رپه‌یه‌ش خۆی کاربه‌جی و په‌نه‌هان بین شه‌یتانی به‌ (الوسواس الخناس) خوخته‌که‌ری خۆپه‌نه‌هانکه‌ر، پێناسه‌ی کرده‌وه‌ (ابن عباس) یش گوتووویه‌تی: (الشيطان جاثم على قلب ابن آدم، فإذا سهى

(۱) به‌روانه: (مدارج السالكين، شرح منازل السائرین)، لابن القيم الجوزیه، ج ۲، ص ۴۲۳. وشه‌ی: (منشور) یش به‌مانای بلاوکراوه‌ (بیان) دێ، به‌لام لێ‌رده‌ا مانای بریارو پروانه‌ ده‌گه‌یه‌نێ، به‌روانه: (المعجم الوسيط)، ص ۹۲۱.

وغفل وسوس، فإذا ذكر الله تعالى خنس) رواه البخاري مرفوعاً تعليقاً، وأخرجه الطبري، وقال الألباني: صحيح بلفظ آخر، واته: شهيتان چۆکی لەسەر دژی ئادەمیزاد داداون، جا هەركات لە خوا بێ ئاگابوو خووتخوتە دەكات، كە خوای بەرزیشی هاتەوه یاد خۆی پەنھان دەكات.

دۆکیانندی مەکتەبی مامۆستا عەلی بابێر

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

QR Codes

لە نۆزە جۆمەتە پێنجەمان لەکەڵبانی
وێستە مەکتەبی مامۆستا عەلی بابێر



www.alibapir.com

بەرزیشی هاتەوه یاد خۆی پەنھان دەكات

دۆکیانندی مەکتەبی مامۆستا عەلی بابێر

عەلی بابێر/Alibapir

عەلی بابێر/Alibapir

مەکتەبی
دۆکیانندی مەکتەبی مامۆستا عەلی بابێر

QR Codes

به ندى يه كه م

واتاو پيښه ي زير

له نه سلې زمان و زاراوه ي شهر دا.





واتاو پیناسه‌ی زیکر:

۱- له ئه‌سلی زماندا:

زمان زانان به چهند شیوه‌یه‌ک پیناسه‌ی وشه‌ی (ذکر)یان کردوه که وشه‌یه‌کی عاره‌بیه، به‌لام هه‌موو پیناسه‌کان له نیوه‌پۆکدا یه‌کن، بۆ وینه:

■ خاوه‌نی کتیبی (مختار الصحاح) گوتویه‌تی^(۱): (الذكر والذكری والذکر: ضد النسیان) واته: هه‌رکام له: (ذکر، ذکرى، ذکرة) دژى له‌بیره‌چوونه‌وه‌ن، که‌واته: (ذکر) یانی له‌بیره‌بوون و بیره‌هاتنه‌وه.

■ (راغب الأصفهانی)یش ده‌باره‌ی وشه‌ی (ذکر) گوتویه‌تی^(۲): (وتارة يقال لحضور الشيء القلب أو القول، ولذلك قيل: الذكر ذكران: ذكر بالقلب وذكر باللسان، وكل واحد منهما ضريان: ذكر عن نسيان وذكر لا عن نسيان) واته: وه جارى وا هه‌یه (ذکر) به شتیک ده‌گوتری که له دڵدا یان له‌سه‌ر زمان ئاماده ده‌بێ، بۆیه گوتراوه، یادکردن دوو جۆره: یادى به دڵو یادى به زمان، هه‌ر کامیکیشیان دوو جۆره: یادکردن دواى بیره‌چوونه‌وه، وه‌یادکردن به‌بێ له‌ بیره‌چوونه‌وه.

که‌واته: (ذکر) یانی باسکردن و یادکردنی شتیک به دڵ یان به زمان، یان به هه‌ردووکیان.

■ (زحشری)یش هه‌ر له‌باره‌وه گوتویه‌تی^(۳): (...واجعله مني على ذكر، أي لا أنساه)، واته: واملیبکه که فلانه شتم له‌بیره‌یت، یانی له‌یادم نه‌چێ.

(۱) بپروانه: چاپی یه‌که‌م سالی ۱۹۲۶، لاپه‌ره ۲۲۱.

(۲) بپروانه: (معجم مفردات ألفاظ القرآن)، ص ۱۸۱.

(۳) بپروانه: (أساس البلاغة)، لفظ: (ذکر).

* (هروه ها (لسان العرب)^(۱) و (المعجم الوسيط)^(۲) یش هه مان نه و قسانه ی پیشوویان دووباره کردوونه وه، له باره ی پیناسه و واتای وشه ی (ذکر) وه.

ب- له زاراوه ی شه رعدا:

دیاره شه رعیش وشه ی (ذکر) ی هه ره له سه ره نه سلای واتا زمانیه که ی خوی به کاره ی ناوه، وه که سه رجهم وشه کانی دیکه ی وه (صلاة وصوم وزكاة وحج وجهاد ... الخ)، به لام تایبه ت و به نندار (مقیّد) ی کردوه به خوی بی وینه و تا کو پاکه وه، که واته پیناسه ی (ذکر) له زاراوه ی شه رعدا ناوای لیّه اتوه:

(ذکر) بریتیه له به سه ره دل و زماندا هینانی یادی خواو سیفته به ره زه کانی و ناوه په سه نده کانی و به پاکگرتن و ستایش کردن و به گه وه ره مه زن و به زرگرتنیه.

ئه م پیناسه یه پوخته ی سه رجهم قسه و شیکردنه وه ی زانایانه که به مه به سه ی زیاتر به رچا و پرونی ئه م چهنه نموونه یان لی ده خه ی نه پروو:

۱- (مجاهد) گوتویه تی: ^(۳) ئینسان ناچیتته ریزی (الذاکیرین الله کثیرا والذاکرات) هه تا به پیوه به دانیشتنه وه به پاکشانه وه یادی خوا نه کات.

۲- (سعید بن جبیر) یش گوتویه تی: ^(۴) هه ره که سیّک له فه رمان به ری (طاعة) ی خوا دا بھوولئ و کاربکات، نه وه یادی خوا ی کردوه.

۳- (عطاء) یش گوتویه تی: ^(۵) کۆره کانی زیکر بریتین له کۆره کانی هه لال و هه رام باس کردن چۆن ده کپی و ده فروشی و نوێ ده که ی و به رۆزوو ده بی و ژن دینی و ته لاقی ده ده ی و چۆن هه ج ده که ی و نه و جۆره شتانه.

(۱) به روانه: (ج ۴، ص ۳۰۸-۳۰۹).

(۲) به روانه: ص ۳۱۳.

(۳) به روانه: (فقه السنة)، ج ۲، ص ۸۶.

(۴) به روانه: (فقه السنة)، ج ۲، ص ۸۷، وه به روانه: (الأذکار) للنووی، ص ۴۱-۴۲.

٤- وه پرسىار له (ابن الصلاح الشهزوري) كراوه: ئايا ئينسان به چ ئەندازە يەك له يادی خواکردن دەچیتە پىزى: (الذاکرين الله كثيرا والذاکرات) هوه؟! ئەويش گوتوویەتی: ^(٣) (ئەگەر لەسەر ئەو جۆرە زیکرو ویردانە بەردەوام بى کە له پى پاستەوه ئىسپات بوو ون له بەيانیان و ئیواراندائو له حالەتە جۆراوجۆرەکانى شەوو پۆژدا دەگوترین، دەچیتە پىزى ئەوانەوه کە به: (الذاکرين الله كثيرا والذاکرات) ناویراون.

٥- (قرطبي) یش لەوبارەوه گوتوویەتی: ^(٣) کۆپی زیکر، یانی کۆپی زانست و ئامۆژگاری ئەو کۆپانەى کە قورئانى خواو سوننەتى پێغەمبەرەکەى تیدا دەخريتەپروو، هەر وەها هەوائى پيشینه چاکەکان و پيشاوايانى پيشووى دنيا بەکەمگرمـان -کە دووربوون له پياکاريى و داهيئان و دنياويستى و طهماع- يانمان تيدا دەگيترپیتەوه.

٦- هەر وەها يەکيت له زانايانى خواناس لەبارەى چەمک و واتای يادی خواکردن له زاراوهى شەرعدا گوتوویەتی ^(٤): (ان الذکر على سبعة أنحاء: فذكر العينين البكاء، و ذکر الأذنين الإصغاء، و ذکر اللسان الثناء، و ذکر اليدين العطاء، و ذکر البدن الوفاء، و ذکر القلب التسليم والرضاء، و ذکر الروح الخوف والرجاء)، واتە: یادکردنى خوا ھەوت جۆرە: یادى چاوان گریانەو، یادى گوتیان گوتن ھەلخستەنەو، یادى زمان مەدح و ستایش کردنەو، یادى دەستان بەخشینەو، یادى جەستە و ھەفاداریى و جێبەجێ کردنەو، یادکردنى دل گەردنکەچیی و رازی بوونەو، یادکردنى گیان ترسو ئومیدە.

(١) ھەمان سەرچاوەى پيشوو.

(٢) ھەمان سەرچاوەى پيشوو.

(٣) ھەمان سەرچاوەى پيشوو.

(٤) بڕوانە: (رياض الجنة)، ص ١٤٠، نووسراوەى: الشيخ عبدالحميد الكشك، وە بڕوانە: (يادی خوا) بەرگی يەكەم، لاپەرە، چاپى يەكەم سالى ١٩٨٧.

پوختەى قسان:

زیکری خواکردن ئەوێهێه که ئینسان خوی پەرورەدگارو بێوینەى لەبیر بێت و بەناوو سیفەتە بەرزو پەسەندەکانی باسو یادی بکات و بە پاکگرتن (تسبیح) و ستایش کردن و بەگەورەو مەزن و بەرزو پیرۆزگرتنى پابگەیهنێ، جا بێگومان هەتا ئینسان سەرگەرمی فەرمانبەریی و بەندایەتیکردن بۆ خوا بێت بەهەر جۆرێک لە جۆرەکانی فەرمانبەریی و بەندایەتی، ئەو خوی بەرزو مەزنی لەیادو بێردایەو ئاگای لێی نەپراوه، بۆیه هەندیکیان هەر جۆرە پەیوەندی هەبوونیکیان بە خواوه بە یادکردن (ذکر) داناوه، هەرچەندە ئەو لە ئەندازەى سروشتی خۆ زیاتر فراوانکردنى چەمک و واتای زیکره.

مەڵکەبى مەلۇمەت

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

Android App

App Store

QR Codes



www.alibapir.com

مەل باپیر/ AliBapir

مەل باپیر/ AliBapir

مەلۇمەت

مەلۇمەت مەلۇمەت مەلۇمەت

QR Codes

بەندى دووم

گرنگى و پلەو پايەى زىكرى خوا





خوینداری سدنکین و شیرین!

خوا پشتیوان بی له سی خالاندا گرنگی و بایه خو پله و پایه ی زیگری خوا پروون ده کینه وه:

یه کهم: له بهر تیشکی نایه ته کانی قورنان دا.

دووهم: له بهر روشنایی دهقه کانی سوننهت دا.

سییم: له بهر رووناکی قسعی زاناو پیشه وایان دا.

یه کهم: گرنگی و پله و پایه ی زیگر له قورناندا!

(ابن القيم الجوزية) گوتوو یه تی^(۱): گرنگی پله و پایه ی یادی خوا له قورنانی به ده (۱۰) شیوه خراوه ته پروو.

۱- فرمان بی کردنی: وهك خوی به خشنده فرمویه تی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا ۖ وَسَبِّحُوْهُ بُكْرَةً وَأَصِيْلًا﴾ (الأحزاب) واته: نه ی تهوانه ی پرواتان هیناوه یادی خوا بکه ن به یاد کردنیکی زور، وه به یانیان و ئیواران به پاک ی بگرن.

۲- قه دهغه کردنی بی ناگایی له خوا پیچه وانه ی زیگره: وهك خوی په نهان بین فرمویه تی: ﴿وَ اذْكُرْ رَّبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ﴾ (الأعراف) واته: وه یادی په روه ردگارت بکه له بهره خۆته وه به لآلانه وه ترسه وه به بی دهنگ بهر زکرنه وه، به به یانیان و ئیواران و له بی ناگیان مه به!

(۱) پروانه: (مدارج السالکین شرح منازل السائرین)، ج ۲، ص ۴۲۴-۴۲۸.

۳- پیوه پیوه ست کردنی سدر فرازی (فلاح): وهك فەر موویه تی: ﴿...وَأَذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ (٤٥) الأنفال، ﴿١٠﴾ الجمعة ﴿﴾، واته: وه زور بادی خوا بکهن بۆ ته وهی سدر فرازین.

۵- همدان به زهره‌مندی و زیانباری و ازلیته‌رانی؛ و هک فدرمویه‌تی؛

۶- خو یادکردنی خوی بق بنده کانی کرد زده پاداشت و بهرانبه ری یادی نهوان
بق وی: وهك فەرموویستی: ﴿فَاذْكُرُونِي اَذْكُرْتُمْ وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونِ﴾

(२०१)

ب- پڙوو: ﴿شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَىٰ وَالْفُرْقَانِ فَمَن شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَن كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَيْتَكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ (البقرة ١٨٥)، دياره بهرپای تیکړای نویژه رهوانی قورنانش مه بهست له (وتکبروا الله) گوټنی (الله اکبر) هکانی پیش نویژی جهونه.

ج- هـ: ﴿فَإِذَا قُضِيَتْ مَنَسِكَكُمْ فَأَذْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا...﴾ (البقرة ٢٠٠)، واته: جا هدرکاتیک خواپهرستی به کانی حجه که تانتان ته واکړدن ته وه وهک باسو خواسی بابو باپیرانتان بگره زیاترو چاکتریش یادی خوا بکه.

د- نویژی جومعه: ﴿فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِن فَضْلِ اللَّهِ وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ (الجمعة ١٠)، جوتکردنی له گهل سمرجهم کرده وه چاکه کاندو گپړانی به پووح واکلیان:

بږ وینه دهر باره ی نویژی فهرمویده تی: ﴿وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي﴾ (طه ١٤)، واته: وه نویژی بهرپا بکه به مه بهستی یادکردنی من، (واته یادی خواکردن نامانجو نویژی وه سیله یه).

پیشتریش باسمان کرد که له گهل پڙووو حجه جدا باسکراوه، وه له گهرمه ی جدهنگو جیهادیشدا هدر هدی، وهک فهرمویده تی: ﴿يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا لَقِيْتُمْ فَسَبَّحُوا فَتَبَسُّوا وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ (الأنفال ٤٥)،

دوهم: گرنگی و پله و پایه ی زیکر له سوننه ت دا:

دهقی سوننه ت له باره ی گرنگی و گهره یی و پله و پایه به رزی زیکر ی خواکردن یه کجار زۆرن، نه مانه چهند نمونه یه کیانن:

۱- ((سبق المفردون، قيل وما المفردون يا رسول الله؟ قال: الذاكرون الله كثيرا والذاكرات)) رواه مسلم والترمذي عن أبي هريرة رضي الله عنه، واته: تاق بووه ^(۱) وه كان پیش هه موو خه لکی که وتوونه وه، گوترا: جا نه ی پیغه مبهری خوا صلی الله علیه و آله تاق بووه وان کیئن؟ فهرمووی: پیوان و ئافره تانی زۆر خوا له یاد.

۲- ((لايقعد قوم في مجلس يذكرون الله فيه إلا حفتهم الملائكة وغشيتهم الرحمة ونزلت عليهم السكينة وذكرهم الله فيمن عنده)) رواه أحمد ومسلم والترمذي عن أبي هريرة، واته: هیهچ کۆمه لیک له شوینیکدا دانانیشن و یادی خوی تیدا ناکهن، مه گهر فریشته کان ده وریان ده دن و به زه یی -خوا- دایانده پۆشی و ئارامیی و ئۆخۆنیان بۆ دیتته خوار، وه خوا له لای نه وانیه که له لانی باسیان ده کات.

۳- ((مثل الذين يذكرون الله والذي لا يذكر ربه مثل الحي والميت)) رواه البخاري وهذا لفظه ومسلم بلفظ آخر عن أبي موسى الاشعري رضي الله عنه، واته: وینه ی که سیئ که یادی پهروه ردگاری ده کات و که سیئ که یادی پهروه ردگاری ناکات وه ک زیندوو و مردوو وایه.

۴- ((وأمركم أن تذكروا الله تعالى فإن مثل ذلك كمثل رجل خرج العدو في أثره سراعاً حتى إذا أتى إلى حصنٍ حصينٍ فأحرز نفسه منهم، كذلك العبد لا يحرز نفسه من الشيطان إلا بذكر الله)) رواه أحمد والترمذي وصححه، وكذا صححه كل من ابن حبان والحاكم والالباني ^(۲)، والراوي هو: الحارث

(۱) بیروانه: (تاج الاصول)، ج ۵، ص ۸۸.

(۲) بیروانه: (الوابل الصيب ورافع الكلم الطيب)، ص ۳۰-۳۱ و پهراویزه که شیان.

الاشعري رحمه الله واته: وه فرمانتتان پی ده کهم که یادی خوی بهرز بکن، چونکه وینهی نهوه، وهک پیاویتک وایه که دوژمن بهخیرایی بهدوایدا بجی هتا خوی دهگهینیتته قه لایه کی قایم خوی لهویدا له چنگ دوژمن ده پاریزی، جا بهندهش ناوایه و بهیادی خوا نه بی خوی پی له شعیطان پهنا نادری و ناپاریزی.

۵ - (عبدالله بن بسر) خوا لیتی رازی بی ده گیریتته وه که پیاویتک گوتوویهتی: نهی پیغه مبهری خوا صلی الله علیه و آله پیسه کانی چاکه کردن زورن و منیش ناتوانم هه موویان نه غلام بدهم، جا شتی کم پی بلنی که جهختی له سهر بکه م، به لام با زور نه بی له بیرم بجیتته وه، نهویش فهرمووی: ((لایزال لسانک رطباً بذكر الله تعالى)) رواه الترمذي وأحمد وابن ماجه وصححه ابن حبان والحاكم ووافقه الذهبي^(۱)، واته: با بهرده وام زمانت بهیادی خوا پاراو بیت.

سییه م: گرنگی پله و پایه ی زیگری خوا له روانگهی زانیانه وه

۱ - (ابن عباس) خوا لیتی رازی بی گوتوویهتی^(۲): (ان الله تعالى لم يفرض على عباده فريضة الا جعل لها حدا معلوما وعذر أهلها في حال العذر غير الذكر، فان الله لم يجعل له حدا ينتهي اليه، ولم يعذر أحدا في تركه إلا مغلوبا على عقله، فقال: ﴿... فَأَذْكُرُوا اللَّهَ فِيمَا وُقُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِكُمْ...﴾ (۱۳) النساء ۴. أي: بالليل والنهار في البر والبحر وفي السفر والحضر والغنى والفقر والسقم والصحة. والسر والعلائية وعلى كل حال)، واته: بیگومان خوی بهرز هیچ فهریزیکی له سهر بهنده کانی پیویست نه کردوه مه گهر سنووریزیکی دانراوی بۆ داناوه، وه له کاتی بۆ نه گونجانیشتا دهرفت و مؤلتهی خه لکه که ی داوه که

۱ هه مان سه چاره، ص ۷۶، پهراویزی (محقق و مخرج) ده کی.

۲ بیروانه: (تفسیر الجلالین)، ص ۱۲۰، ط ۲ «مکتبه النهضة، وه: (فقه السنة)، ج ۲، ص ۸۷.

نەیکەن، بێجگە لە زیکر، کە خوا سنووریکی بۆ دانەناوە لەوێ کۆتایی بێت، وە مەگەر کەسێک هۆشی لەسەر خۆی نەمايێ ئەگەرنا مۆلەتی بە کەس نەداوە بۆ نەکردنی، فەرموویەتی: (بەپێوەوە بەدانیشتنەووە لەسەر تەنیشتان یادی خوا بکەن) یانی: بە شەوئ و بەپۆژئ، لە ئیشکانی و لە دەریادا، لە سەفەرئ و لە مائی، بە دەوڵەمەندی و بە هەژاری، بە نەخۆشی و بە ساغی و بە پەنھانی و بە ناشکرا، وە لە هەموو حاڵەندا.

۲- (الحسن البصري) لەوبارەو گوتوویەتی^(۱): (الذكر ذكران: ذكر الله عز وجل بين نفسك وبين الله عز وجل ما أحسنه وأعظم أجره، وأفضل من ذلك ذكر الله سبحانه وتعالى عندما حرم الله عز وجل)، واتە: زیکر دوو جۆرە: زیکری خوای زال و پایەدار لەنیوان خۆت و خوای بالادەست و پایەبەرزدا، چەند چاکەو پاداشتی چەندە مەزنە؟! بەئێ لەو چاکتریش بریتییە لەیادی خوای پاک و بەرز لە ئاست ئەو شتانەدا کە خوای بالادەست و پایەبەرز قەدەغەمی کردوون.

۳- (ابن عطاء الله السكندري)یش هەر لەوبارەووە زۆر شتی گوتووە، بۆ نمونە^(۲): (لايستحققر الورد إلا جهول. الوارد يوجد في الدار الآخرة، والورد ينطوي بانطوا هذه الدنيا. وأولى ما يعتنى به مالا يغلف وجوده، الورد هو طالبه منك، والوارد أنت تطلبه منه، وأين ما هو طالبه منك مما هو مطلبك منه!! ورود الإمداد بحسب الاستعداد. و شروق الأنوار على حسب صفا الأسرار)، واتە: بابای ئەفام نەبێ ویرد^(۳) بە کەم ناگرێ. بەرھەمی ویرد لە مەنزەلگای دواپۆژدایە، بەلام بە پێچەوانەی ئەم ژيانە دنیاییە ویرد خۆبندن کۆتایی دێ، جا دیارە لە پێشترین شتیش کە دەبێ بایەخی پێ بدرێ، شتیکە کە بە هیچ شوێنی پەربانیتهو، ویرد ئەو (خوا) داوا لێی کردووی، بەلام بەرھەمی ویرد (بۆ

(۱) پڕوانە: (احياء علوم الدين)، للغزالي، ج ۱، ص ۲۹۵.

(۲) پڕوانە: (إيقاظ الهمم في شرح الحكم)، ج ۲، ص ۴۶۲.

(۳) ویرد کە کۆیەکەمی (أورد) بەر زیکرانە دەگوترێ کە دەوامیان لەسەر دەکرێ دووبارە دەبنەو.

وێنە کەرامەت) تۆ لەوی داوا دەکەیت! دەجا ئەوەی ئەو لە تۆی داواکردووە، زۆر جیاوازه (بەرزترو چاکترە) ئەوەی کە تۆ لەوی داوا دەکەیت. هاتنی یارمەتی ئیمدادی مەعنەویی بەپیتی نامادەییە، وە لە دڵدا پەیدا بوونی پروناکییەکانی هیدایەت بە گوێزە پاكی و سافبوونەوەی دەروونەکانە.

مەبەستی (ابن عطاء) ئەوەیە کە بەهۆی بەردەوام بوون لەسەر زیكرو ویرەدەوێ ئینسان نامادەیی بۆ هاتنە خوارووە و پێ بەخشرانی یارمەتی و هیدایەتی خواپەر پەیدا دەکات و هەتا زیاتر ئەهلی زیكربێت دۆی سافترو دەروونی پاکتر دەبێ و ئە ناکامی ئەوەشدا زیاترو چاکتر شایستەیی ئەوەی تێدا پەیدا دەبێ کە بە پروناکی هیدایەتی خوا دۆی دەروونی پۆشن و شوعلەوهر بێت.

رێگەیاندنی مەکتەبی مەلۇمەتێ عەلی بابێر

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

QR Codes

لە نۆزە قەسەلە پەنجەنگەن لە قەسەلەن

بە نۆزە قەسەلە پەنجەنگەن لە قەسەلەن

بە نۆزە قەسەلە پەنجەنگەن لە قەسەلەن

عەلی بابێر AliBapir

AliBapir

QR Codes

بەندى سۆيەم

جۆرەكانى زىكر

(أنواع الذكر)





ئەم بەندەى سىيەمە بە كاكۆ و نىۋەزۆكى باسى (زىكرى خواگردن) دادەنرئ و بە تەنياش لە سەرچەم بەندەكانى دىكە زياترە، جا ئيمە بۆ ئاسانكارى خستەپرۆوى بابەتەكانى، بەم جۆرەى خواری پيشكەشى دەكەين:

يەكەم: قورئان خویندن .

دووەم: پارانەو (الدعاء).

سىيەم: زىكرى خوا ھەر لە دەمى لە خەو ھەلسانەو ھەتا كاتى نووستن.

چوارەم: زىكرى خوا دواى پينچ نويژە فەزەكان.

پينجەم: زىكرى خوا لە سەفەرىدا.

شەشەم: زىكرى خوا لە كاتى جەنگ و جيهاددا.

ھەوتەم: زىكرى خوا لە كاتى خواردن و خواردنەویدا.

ھەشتەم: زىكرى خوا لە چەند حالەتێكى جياجیادا.

نۆيەم: چەند زىكرىكى گەورەو گەنگ.

دەيەم: سەلات و سەلام ناردن بۆ پيغەمبەر (محمد) ﷺ.

The banner is divided into several sections:

- Top Left:** Facebook icon and the text "Alibapir".
- Top Right:** Facebook icon and the text "Alibapir".
- Center:** A portrait of a man in a turban, with the text "Alibapir" and "www.alibapir.com" below it.
- Bottom Left:** A QR code and the text "Alibapir".
- Bottom Right:** A QR code and the text "Alibapir".

یه کهم: قورئان خویندن:

زانایان له سهر شهوه یه کدهنگن که قورئان خویندن گه وهرترین و چاکترین جزری زیکره، ههرچنده جاری واش ده بی که جزره زیکرک له قورئان خویندن باشر ده بی و به پیتی جیاوازی حالته کانی ئینسان حوکمی شه مه سه له یه ده گۆزی، (ابن القیم) گوتویه تی: (پۆژئک به (ابن تیمیه) م گوت: پرسیار له هه ندی: له زانایان کراوه، که نایا (سبحان الله) گوتن بۆ بهنده چاکتره یان (أستغفر الله) گوتن؟! نهویش گوتی: پۆشاک نه گهر خاوین بیته شهوه بخوورو گولای بۆ چاکتره، به لام نه گهر چلکن بیته ناوی گهرم و صابوونی باشر به که لک دیت^(۱).

ئه مهش چه ند فه رمووده یه کی پیغه مبه ر ﷺ ده باره ی قورئان خویندن:

■ ((عن أبي أمامة رضي الله عنه قال: سمعت رسول الله ﷺ يقول: أقرؤا القرآن فإنه يأتي يوم القيامة شفيعاً لأصحابه)) رواه مسلم، واته: قورئان بخوینن، چونکه پۆژی قیامه تی دیت تکا بۆ هاوه لانی ده کات.

■ ((الذي يقرأ القرآن وهو ماهر به مع السفرة الكرام البررة...)) رواه البخاري ومسلم عم عائشة رضي الله عنها، واته: شه که سه ی که قورئانی ده خوینن و تئیدا کارامه یه له که ل نوینه ره به ریزه چاکه کاره کان (فریشه کان) ه.

■ ((عن ابن مسعود رضي الله عنه قال: من قرأ حرفاً من كتاب الله فله حسنة، والحسنة بعشر أمثالها، لا أقول: (ألم) حرف! ولكن ألف حرف ولام حرف وميم حرف)) رواه الترمذي وقال: حسن صحيح، واته: هه رکه سی که پیتیک له کتیبی خوا بخوینن چاکه یه کی هه یه، هه ر چاکه یه کیش به ده (۱۰) ده نووسری، ناشلیم (ألم) هه مووی پیتیکه، به لکو ئه لیف پیتیکه و لام پیتیکه و میم پیتیکه.

(۱) بپوانه: (الوابل الصيب...)، ص ۱۸۸.

* ((عن أبي موسى رضي الله عنه عن النبي ﷺ قال: تعاهدوا القرآن فوالذي نفس محمد بيده هو أشد تفلتا من الأبل في عقلها)) متفق عليه، واته: تاگاداری نهم قورنانه بن، چونکه سویند بهو کهسهی که گیانی موحه مدهی بدهسته له حوشران که بهپه تک ده بهستریندهوه، بزۆزتره.

(واته: نهگه زوو زوو نه یخوینن له بیرتان ده چیتتهوهو خوئی له پهتی زهین و میشکتان بهر هه لده دات)^(۱).

دووم: پارانهوه (الدعاء):

وشه (دعاء) که له (دعی یدعو) وه هاتوه له تهسلی زماندا بهمانای داواکردن دئو له زاراوهی شهرعیشدا بریتیه له: (داواکردنی شتیک له خوای پهروهردگار). جا ئیمه له سێ برگهی کورتدا باسی پارانهوه ده کهین:

۱- گرنگی و پلهو پایهی پارانهوه

خوای پهروهردگار فرموویهتی: ﴿... اَدْعُوْنِيْ اَسْتَجِبْ لَكُمْ...﴾ (۶) غافر: واته: لیم بیارینهوه وه لامتان ده ده مهوه.

پیغه مبه ریش ﷺ فرموویهتی: ((الدعاء هو العبادة)) رواه أحمد وأصحاب السنن، واته: هه پارانهوه خواپه رستییه.

ههروهها فرموویهتی: ((ليس شيء أكرم على الله من الدعاء)) رواه الترمذي وابن ماجه، واته: هیچ شتیک له پارانهوه بهر پزتر نیه له لای خوا.

(۱) بۆ قورنانه خویندن چهند نه ده بو په وشتیک هه دهین په چاو بکرین که لیژدها مهودای باسکردنیان نیه، بۆ وینه سهرنجی (التبیین فی آداب حملة القرآن) ی (نوی) بده، که له وباره ویه، ههروهها سهرنجی کتیبی (چۆن له قورنانه بهر هه مند دهین؟) یه چاپی دووم سهنته ری حیکمهت/ ۲۰۰۹.

ئىنجا خۆى پەرۋەردىگار لە قورئانىدا پارانەو ە نزاى سەرچەم پىڭەمبەرانى خۆى
عليهم الصلاة والسلام وەك مەدح و پىڭەلاگوتىيان، نەقل كرده، كە ئادەم عليه
السلام ئاوا پاراۋەتەو ە نوح عليه السلام بەوجۆرە نزاى كردهو ە ئىبراھىم عليه
السلام بەوشىۋەيە داۋاى كردهو... ەتد.

كەواتە ديارە لەخو پارانەو ە كپرووزانەو ە داواكردن، كردهو ە رەفتارىكى
پەسەندو بەرزە، ئەگەرنا سەرچەم پىڭەمبەرانى پاىە بەرزى خوا ﷺ لەسەرى
كۆنەدەبوون و خۆى كارىبەجىش ئاوا لە پووى مەدح و ستايشەو پارانەو ە نزاىەكانىيانى
نەدەگىپرايەو!

ب- شىۋازو چۆنىەتى پارانەو ە

بۆ ئەو ەى پارانەو ە گىراو قبوول بىت پىتويستە ئەم شتانەى خواریەو ەى تىدا رەچاو
بكرىن:

يەك: خۆپاراستن لە حەرام:

■ ((عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ: يا أيها الناس إن الله طيب لا
يقبل إلا طيباً وإن الله أمر المؤمنين بما أمر به المرسلين، فقال: (يا أيها
الربل كلوا من الطيبات واعملوا صالحاً إني بما تعملون عليم)، وقال: (يا
أيها الذين آمنوا كلوا من طيبات ما رزقناكم)، ثم ذكر الرجل يطيل السفر
أشعث أغبر، ومطعمه حرام وملبسه حرام، وغذي بالحرام يمد يديه إلى
السماء يارب: فأني يستجاب لذلك)) رواه أحمد ومسلم، وأتته: ئەى خەلكىنە
خو چاك و پاكو شتى چاك و پاك نەبى و ەرنەگري، وە خو بەو ە كە فەرمانى
بە پىڭەمبەران كردهو ە فەرمانىشى بە پرۋاداران كردهو، فەرمويەتى: (ئەى
پىڭەمبەرىنە لە پۆزىيە حەللەكان بۆن و كردهو ەى چاك بكەن مەن بەو ەى
دەيكەن زانام)، وە فەرمويەتى: (ئەى ئەوانەى پرۋاتان ەيناو ە لەو پۆزىيە

پاک و چاکانه بخون که پیمان داون) پاشان باسی کابرایه کی کره که سه فدری دریز ده کاته وه سه قرژنو و چلکنه، وه خواردنی هه پامه و پوژشکی هه پامه و به هه پام به خپو کراوه، کهچی هه ردووک دهستی به ره و ناسمانی هه لدینی: نهی پهروه دگام نهی پهروه دگام، ناخر نه وه چون وه لامی بدریته وه!!

دوو: ستایشی خوا کردن و به بهرزو پاکگرتنی و سهلات و سهلام ناردن بز

پیغه مبهرد ﴿پیش داواکردنی هه رشتیک له خوی به خشره:

پیغه مبهرد ﴿لله وبارکوه فرمویه تی: ((إذا صلی أحدکم فلیبدأ بتمجید ربّه جلّ وعزّ والثناء علیه، ثم یصلی علی النبی ﷺ ثم یدعوا بعد ما یشاء)) رواه أصحاب السنن إلاّ ابا داود عن فضالة بن عبید وصححه الترمذی، واته: نه گهر به کیکتان پارایه وه با به بهرزو مهزن گرتنی پهروه دگاری پایه بهرزو بالادهستی و ستایشکردنی دهست پی بکات، پاشان سهلهوات له سهر پیغه مبهرد ﴿بدات، تنجا دواپی چی دهوی با داوی بکات.

سی: دل بیداری و پیشاندانی ناچاری و گهر دنکه چی و کپوزانه وه و لالانه وه:

خوی بی وینه فرمویه تی: ﴿ادعوا ربکم تضرعاً وخفیةً إنه لا یحب الْمُعْتَدِیةَ ﴿٥٥﴾ الاعراف﴾، واته: به لالانه وه و په نهانی له پهروه دگارتان بیارینه وه، چونکه نه وه له پی ده رجوانی خوش ناوین.

پیغه مبهردیش ﴿فرمویه تی: ((القلوب أوعیة وبعضها أوعی من بعض فإذا سألتهم الله -أيها الناس- فاسألوا وأنتم موقنون بالإجابة فإنه لا یستجیب لعبد دعاه عن ظهر قلب غافل)) رواه أحمد عن عبدالله بن عمر رضی الله عنهما، واته: دلّه کان شوینی هیدایه و زانیاری تی کران، وه هه ندیکیان له هه ندیکیان زیاتر

ده گرن، جا نهی خه لکینه هه رکاتیک له خوا پارانه وه، به دلتیایی و مسوگر بوون به وه لامدرانه وه تان داوای لیج بکن، چونکه خوا وه لامی به ندهیه ک ناداته وه که به دلتیکی بی ناگا لیی بیارپیتته وه.

چوار: به پهله نه بوون له گیرابوون وه لامدرانه وه:

پیغه مبه ر صلی الله علیه و آله له وباره وه فرموویه تی: ((یستجاب لاحدکم ما لم یعجل، یقول، قد دعوت ربی فلم یستجب لی)) متفق علیه عن أبي هريرة رضی الله عنه، واته: یه کیکتان - که ده پارپیتته وه - مادام پهله نه کات وه لامی ده درپیتته وه، که بلتی: له په ره ردگارم پارامه وه وه لامی نه دامه وه.

وه له ریوایه تیکی (مسلم) دا که پرسیار له پیغه مبه ر صلی الله علیه و آله کراوه ده رباره ی په له کردن فرموویه تی^(۱): (ته وهیه که به نده بلتی پارامه وه وه پارامه وه، پیم وانیه که وه لامم بداته وه نجا له پارانه وه واز دپیتی و کۆل ده دات). (وه به هۆی کۆل دان و وازه تانییه وه له گیرابوون وه وه لامدانه وه ی پارانه وه که ی بی بهش - محروم - بی).

پینج: نه پارانه وه بۆ شتی گوناح و تاوان:

پیغه مبه ر صلی الله علیه و آله فرموویه تی: ((ما من مسلم یدعوا الله عزّ وجلّ بدعوة لیس فیها اثم ولا قطیعة رحم، الا اعطاه الله بها إحدى ثلاث خصال، إما أن یعجل له دعوته، وإما أن یدخرها له فی الآخرة، وإما أن یصرف عنه من السوء مثلها، قالوا: إذن نکثر، قال: الله اکثر)) رواه أحمد عن أبي سعيد الخدري رضی الله عنه، واته: هیچ مسو لمانیتک نیه که له خوی زانو پایه بهرز بیارپیتته وه به پارانه وهیه که گوناح و خزمایه تی پچراندنی تیدا نه بی، مه گهر خوا بهو پارانه وهیه یه کیک له سنی شتانی ده داتی: یان پارانه وه که ی گیرا ده بی و جی به جی ده بی، یان بۆی هه لده گیرئ بۆ

(۱) بروانه: (ریاض الصالحین) للنفوی، ص ۴۲۱.

پژوی دوايي، يان به بارتەقاي ئەو شتە کە داواي کردووە شەپو خراپەي لێ لادەدرئ، گوتيان، کەواتە زۆر دەپارێنەو، فەرمووی بەخششی خوا زیاترە.

شەش: خەفتان لەو کات و حالەتانی کە پارانەوێان چاکتر تێدا گیرا دەبێ:

چەند کات و حالەتێک هەن کە پێغەمبەری خوا ﷺ رایگەیانداوە کە پارانەوێان چاکتر تێدا وەرەگیرئ، بۆ وێنە: پژوی عەرەفات و مانگی ڕەمەزان و شەو و پژوی جومەو سیپەکی کۆتایی شەوگاری پێش بەرەبەیان (سحر) و حالەتی سەجە بەردن و نێوان بانگ و قامەت و دەمی تێکڕانی سوپای ئیسلام و کوفرو کاتی پژوو شکاندن و... هتد.

کە هەموو ئەو کات و حالەتانی فەرموودەیان لەسەر هەن، بەلام ئێمە بەس بۆ وێنە بەم دوو فەرموودەییە واز دێنین:

■ ((عن أبي أمامة رضي الله عنه قال: قيل يا رسول الله أي الدعاء أسمع؟! قال: جوف الليل الآخر، ودبر الصلوات المكتوبات)) رواه الترمذي بسند صحيح، واتە: گوترا: ئەي پێغەمبەری خوا ﷺ پارانەوێ لە چ کاتی کدا گیراترە؟! فەرمووی: لە نێوەراستی بەشی کۆتایی شەوگاری، لە پاش نۆیژه فەرزەکان.

■ ((عن أبي هريرة رضي الله عنه أن النبي ﷺ قال: أقرب ما يكون العبد من ربه وهو ساجد، فاكثروا الدعاء فممن أن يستجاب لكم)) رواه مسلم، واتە: نزیکترین حالەتی بەندە لە پەرورەدگارییەو کاتی کە سەجەیی بەردو، جا لەو حالەتەدا زۆر بپارێنەو شایستەي ئەوێ وەلامتان بەریتەو.

هەوت: چەند ورد ئەدەبێکی دیکە: وەک:

أ- ڕووکردنە قیبلە.

ب- دەست بەرزکردنەو.

ج- دووبارە کردنەوی پارێزەرەکان سێ جار سێ جار.

د- دەست بە دەم و چاودا هێنان لە کۆتاییدا.

کە یەكەمیان لە زۆر دەقی سوننەتدا هاتو، بۆ وێنە لە (دعاء الاستسقاء)^(١) و لە پارێزەرە (عرفات)^(٢) دا هاتو کە پێغەمبەر ﷺ پووهو قیبلە پاراوێتو، دووهمیشیان بە هەمان شێوە لە چەندان دەقی سوننەتدا هاتو،^(٣) سێهمیشیان (أبو داود) لە (عبدالله بن مسعود) هەو هێناویەتی کە گوتوویەتی پێغەمبەر ﷺ وای کردو،^(٤) چوارەمیشیان هەرچەندە لە چەند پێیەکی هاتو کە پسپۆزانی سوننەت بە لاوازیان دادەنێن، بەلام (الحافظ ابن حجر) گوتوویەتی: بە هەموویان دەگەنە پلەوی فەرموودەیهکی باش (حسن)^(٥).

١) وهك (بخاري ومسلم) له (عبدالله بن زيد المازني) گێڕاویانەتو، پڕوانە: (شرح صحيح مسلم) ج ٤، ص ٢٥١١-٢٥١٢.

٢) وهك (مسلم) له (جابر بن عبدالله) وه هێناویەتی و له باسی هەجدا بەدرێژی هاتو.

٣) (نوري) دوای ئەوەی ئەم فەرموودەیهی هێناو: (عن أنس رضي الله عنه أن النبي ﷺ كان لا يرفع يديه في شي من دعاء إلا في الاستسقاء حتى يرى بياض أبيه) رواه مسلم، گوتوویەتی: (ئەم فەرموودەیه پڕاوتەکی ئەوە دەگەیەنێ کە پێغەمبەر ﷺ جگە لە کاتی داواکردنی باران (استسقاء) دەستەکانی بەرز نەکردبوو، بەلام وانیە نێسپات بوو کە لە غەیری کاتی (استسقاء)یشدا لە زۆر حالتاندا دەستی بەرزکردوونەو کە لەو زیاتر سەرژمێر بکڕن، کە من دەوری سێ (٣٠) فەرموودەم لەو بارەو لە پڕاویەتی هەراکام لە (بخاري ومسلم) یان یەکیکیان لە کۆتایی باسی (صفة الصلاة) لە (شرح المذهب) دا کۆکردوونەو، وه ئەم فەرموودەیهی بەو تەئویل دەکڕێ کە پێغەمبەر ﷺ تەنیا لە کاتی (استسقاء) دا هێندە دەست بەرزکردنەو کە بن هەلنگەتەکانی دیارن، یان مەبەست ئەوەیە کە نەیدوێ دەستی بەرز کردبوو، بەلام غەیری ئەو دیتوویانەو قسە ئێوانیش پێش دەخرێ (پڕوانە: (شرح صحيح مسلم)، ج ٤، ص ٢٥٢٥.

٤) پڕوانە: (فقه السنة)، ج ٢، ص ٩٩.

٥) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

ج- چهند پارانه و میه کی هه لبارده:

یهك: له قورنانی دا:

* خوی پهره و دگارد له سهر زمانی پیغه مبهری ﷺ کوتایی و برودادارانی شونیکه و توی فهرمویه تی: ﴿... رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إَصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَاعْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا

فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٥٦﴾ البقرة﴾، واته: پهره و دگاردمان! نه گهر شتی کمان له بیرچو و یان هه له مان کرد لیمان مه گره، پهره و دگاردمان! وه نه رکی کمان پی مه سپیره (یان) دوو چاری حاله تی کمان مه که که له تواناماندا نه بی، وه لیمان ببووره و بمان پۆشه و به زه بیت پیماندا بیتوه، بهس تو پشت و په نامانی جا سهرمان بجه به سهر کۆمه لی کافراند.

■ وه له سهر زمانی هاوه لانی نه شکوت (أصحاب الکف) فهرمویه تی: ﴿... رَبَّنَا إِنَّا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا ﴿١٠﴾ الکف﴾، واته: پهره و دگاردمان! له لایه خۆته و به زه بی تاییه تیمان پی به خشه، وه له کاروبارماندا سهرراستمان بکه.

* وه له سهر زمانی ره بانییه کانی شونیکه و توی پیغه مبهران علیهم الصلاة والسلام فهرمویه تی: ﴿... رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿١٥٧﴾ آل عمران﴾، واته: پهره و دگاردمان! له گوناچه کانمان و زیاده رو ییمان له کاروبارماندا بمانه خشه، وه پییه کانمان بچه سپینه و به سهر کۆمه لی کافراند سهرمان بجه.

❖ وه له سهر زمانی قوول پوچوان له زانیاریدا فرموویهتی: ﴿رَبَّنَا لَا تُخِزْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ﴾ (۸) آل عمران، واته: پهروه د گارمان! دوی نه وه رپروونیت کردوین دلته کانمان لاهمه ده، وه له لایه خوته وه به زه یمان پې به خشه، بیگومان هر توی به خشر.

❖ وه له سهر زمانی (یونس) علیه السلام فرموویهتی: ﴿... لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَنَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ﴾ (۸۷) الانبیاء، واته: بیجگه له تو چ په رستراو نین (نهی خویه) تو پاک و بیگهردی و بیگومان من له سته مکاران بووم.

دوو: له سوننه تدا

❖ (انس) خوا لیبی رازی بې گوتوویهتی: پیغه مېر ښه به زوری هم دوعایه ی ده کرد: ((رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ)) متفق علیه، واته: پهروه د گارمان! له دنیا دا چاکه له دواړویش چاکه مان پې به خشه، وه له نازاری ناگر سی دوزخ- چه پالمان بده.

❖ ((اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْهُدَى وَالتَّقَى وَالْعِفَافَ وَالْغَنَى)) رواه مسلم، واته: نهی خویه من رپروونی و پارژکاری و پاکیی و بی نیازیت لی ده خوازم.

❖ ((اللَّهُمَّ أَغْفِرْ لِي وَأَرْحَمْنِي وَأَهْدِنِي وَعَافِنِي وَأَرْزُقْنِي)) رواه مسلم طارق بن آشیم، واته: نهی خویه! لیم ببوره و به زه یت پیم دا بیت و رپروونیم بکهو سه لاهم تم بکهو بژوو روژیم بدهیه.

❖ ((اللَّهُمَّ أَصْلَحْ لِي دِينِي الَّذِي هُوَ عَصَمَةُ أَمْرِي، وَأَصْلَحْ لِي دُنْيَايَ الَّتِي فِيهَا مَعَاشِي، وَأَصْلَحْ لِي آخِرَتِي الَّتِي فِيهَا مَعَادِي، وَاجْعَلْ الْحَيَاةَ لِي زِيَادَةً فِي كُلِّ

خير، واجعل الموت راحة لي من كل شر)) رواه مسلم عن أبي هريرة رضي الله عنه،
واته: ئەي خوايه! ئەو دیندارییەم بۆ چاک بکە کە مایە پراوەستانی
کاروبارمە، وە ئەو ژیاوە دنیایی یەم بۆ باش بکە کە گۆزەرانمی تێدا یە، وە
ئەو دواپۆژەم بۆ چاک بکە کە بۆی دەگەرێمەو، وە ژیا ئێم بۆ بگێرێ بە مایە
بەرەو پیشچوون و زیادبوونی هەر خێرو چاکە یە، وە مردنیشم بۆ بگێرێ بە
مایە ئاسوودەبوون و قوتاریبوونم لە هەر خراپەو زیانیەک.

■ ((اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ الْهَمِّ وَالْحُزْنِ وَالْعُجْزِ وَالْكَسَلِ وَالْبُخْلِ وَالْجَبْنِ وَضَلَعِ
الْدِّينِ وَغُلْبَةِ الرِّجَالِ)) رواه البخاري، واته: ئەي خوايه! من پەنات پێ دێنم لە
خەفەت و پەژارەو نەتوانین و تەنبەلیی و رۆژیی و ترسنۆکیی و قەرز و قۆڵی
قورس و ستم و دەست درێژیی پیاوان.

■ ((اللَّهُمَّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي ظُلْمًا كَثِيرًا وَلَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ، فَاغْفِرْ لِي
مَغْفِرَةً مِنْ عِنْدِكَ وَارْحَمْنِي إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ)) متفق عليه عن أبي بكر
الصدیق رضي الله عنه، واته: ئەي خوايه من ستمیێکی زۆرم لە خۆم کرد بەس تۆش لە
گوناحەکان دەبوری، جا ئێم ببورە لێبوردنیکی تایبەت لە لایەن خۆتەو، وە
بەزەبیت پێم دا بێت بێگومان بەس تۆی لێبوردە ی بە بەزەبی.

■ ((اللَّهُمَّ آتْ نَفْسِي تَقْوَاهَا وَزَكَاهَا أَنْتَ خَيْرُ مَنْ زَكَاهَا، أَنْتَ وَلِيهَا وَمَوْلَاهَا))
رواه مسلم، واته: ئەي خوايه! پارێزکاریی بە نەفسم بێخەشە، وە چاک و پاک ی
بکەو. تۆ چاکترین کەسی کە تەزکیە ی بکە، تۆ سەرپەرشت و پشت و پەنای وی.

■ ((اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مَوْجِبَاتِ رَحْمَتِكَ وَعِزَائِمِ مَغْفِرَتِكَ، وَالسَّلَامَةَ مِنْ كُلِّ إِثْمٍ
وَالْغَنِيمَةَ مِنْ كُلِّ بَرٍّ وَالْفَوْزَ بِالْجَنَّةِ وَالنَّجَاةَ مِنَ النَّارِ)) رواه الحاكم وقال صحيح
على شرط مسلم، واته: ئەي خوايه! من داوات لێ دەکەم کە ئەو کردەو
چاکانە ی بەزەبیت دا بین دەکەن، ئەو کارە مەزنانە ی لێبوردنت مسۆگەر
دەکەن بۆم بڕەخسینی، وە سەلامەتی لە هەر گوناحێک و پشک و بەش لە هەر

چاکه یدت لی داواده کم، وه گه یشتن به به هشت و قوتاریون له ناگر - ی دۆزه خ-ت لی ده خوازم.

* ((اللهم لك أسلمت وبك آمنت، وعليك توكلت وإليك أنبت، وبك خاصمت وإليك حاکمت، فاغفر لي ما قدمت وأخرت، وما أسرت وأعلنت، أنت المقدم وأنت المؤخر، لا إله أنت)) متفق علیه عن ابن عباس رضي الله عنهما، واته: نهی خواجه! گه دنگم بۆ تۆ که چ کردوه و بروام پیته یناوه، وه پشتم پیته به ستوه و بۆ لای تۆ گه پامه وه، وه تۆ به گۆ ناحه زانم دا ده کم و دادوه ریم دینمه لای تۆ، ده جا تۆش لیم ببوره له وهی پیشم خستوه و له وهی دواخستوه، وه له وهی که پهنهام کردوه و له وهش که ناشکرام کردوه، تۆ پیشخه ری و تۆ دواخه ری، بیجگه له تۆ هیچ به ستراو نین.

سۆیه م: زیکری خوا هه ر له ده می له خه وه نه سانه وه هه کاتی نووستن:

۱- کاتی له خه وه هه ستان:

* پیغه مبه ر که له خه وی هه لده ستا ده یه رموو: ((الحمد لله الذي أحيانا بعد ما أماتنا وإليه النشور)) رواه البخاري ومسلم وغيرهما عن حذيفة والبراء بن عازب وأبي ذر، واته: ستایش بۆ نه و خواجه ی که دوا ی نه وهی مردانده بوینی زیندوی کردینه وه و هه ر بۆ لای نه ویش ده گه پشینه وه.

■ هه روه ها فه رمویه تی: نه گه ر یه کیکتان له خه وی بیداری بۆ با بلی: ((الحمد لله الذي عافاني في جسدي، ورد عليّ روعي، وأذن لي بذكره)) رواه الترمذي وابن السني عن أبي هريرة رضي الله عنه، واته: ستایش بۆ خواجه که جهسته می سه لامه ت کرده وه، گیانی بۆ گه راندوومه وه، مۆله تی داوم که یادی بکه م.

۲- لە کاتی بەرەبەیان:

■ ((عن أبي هريرة رضي الله عنه أن النبي ﷺ كان يعلم أصحابه يقول: إذا أصبح أحدكم فليقل: اللهم بك أصبحنا وبك أمسينا وبك نحيا وبك نموت وإليك النشور)) رواه أحمد والترمذي وأبو داود وابن ماجه وابن حبان والبخاري في الأدب المفرد وهو صحيح، واته: پێغه مەبەر ﷺ هاوێ لانی فێرده کرد دەیفەرموو: ئەگەر یەکیکتان بەیانی کردەوه بابلێ: ئەو خۆیە! بە تۆ بەیانیمان کردەوه و بە تۆ ئیوارەمان لێ داها و هەر بە تۆ دەژین و بە تۆش دەمرین و گەڕانەوه ش هەر بۆ لای تۆیە.

* ((عن عثمان بن عفان رضي الله عنه قال: قال: رسول الله ﷺ: ما من عبد يقول في صباح كل يوم ومساء كل ليلة: بسم الله الذي لا يضر مع اسمه شيء في الأرض ولا في السماء وهو السميع العليم ثلاث مرات فيضره شيء)) رواه أصحاب السنن إلا النسائي وابن حبان والألباني وهو حديث صحيح، واته: هیچ بەندهیهک نیە کە لە بەرەبەیانێ هەر پۆژێک و ئیوارە هەر شەوێکدا سێ جارێ بڵێ: بەناوی ئەو خۆیە کە لە گەڵ ناوی ویدا هیچ شتێک لە زەوی و لە ئاسمانێدا زیان ناکەینێ، وە ئەو بیسەرەو زانیە، وە هیچ شتێک زیانی لێ بدات.

۳- کاتی لە ماڵ چوونەدەر:

■ (أنس) خوا لێی رازی بێ گێڕاویەتەوه کە پێغه مەبەر ﷺ فەرموویەتی: هەر کەسێک کە لە مالتی خۆی دەچێتە دەرێ بڵێ: ((بسم الله توكلت على الله ولا حول ولا قوة إلا بالله)) ئەو پێی دەگوترێ: ئەوەندەت بەسە، وە پارێزراوی، وە رێپوونی کراوی، وە شەیطانی لێی دوور دەکەوێتەوه... (أصحاب السنن گێڕاویانەتەوه (ألباني) بە (صحيح) داناه.

■ (أم سلمة) خۆی لێی پازی بێ گێژپاویەتەوه: هەر جارێک پێغه مبه‌ری خوا ﷺ له ژووری من چووبایه‌ ده‌رێ چاوی به‌ره‌و ئاسمان به‌رزده‌ کرده‌وه‌و ده‌یفه‌رموو: ((اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَظِلُّ، أَوْ أَظْلُ أَوْ أَزِلَّ أَوْ أَزَلَّ، أَوْ أَظْلِمَ أَوْ أَظْلَمَ، أَوْ أَجْهَلَ أَوْ يُجْهَلَ عَلَيَّ)) رواه أحمد وأصحاب السنن وإبن السني والحاكم وإسناده صحيح، واته: ئەوێ خوايه‌! من په‌نات دێنمه‌ به‌ر که‌ پێم لێ تێک بجێ یان پێم لێ تێک بدرێ، یان هه‌له‌ بکه‌م یان هه‌له‌م پێ بکړی، یان سته‌م بکه‌م یان سته‌م لێ بکړی، یان نه‌فامیی بکه‌م یان نه‌فامیییم له‌ گه‌ڵ بکړی.

٤- کاتی تاره‌ت گرتن و ده‌ستنوێژگرتن و خوشۆردن:

له‌به‌ر ئەوه‌ی له‌ باسی پاک و خاویتی (طهارة) دا به‌ وردی باسی ئەو مه‌سه‌لانه‌مان کرده‌ لی‌ره‌دا دووباره‌یان ناکه‌ینه‌وه‌و خۆینه‌ر حه‌واله‌ی ئەوێ ده‌که‌ین.

٥- کاتی ڕووکردنه‌ مزگه‌وت:

■ (ابن عباس) خوا له‌ خۆی و بابی پازی بێ گێژپاویەتەوه‌ که‌ پێغه مبه‌ر ﷺ دواي ئەوه‌ی بانگبێژ بانگی به‌یانی ده‌داو بۆ نوێژ ده‌چوو ده‌رێ، ده‌یفه‌رموو: ((اللَّهُمَّ اجْعَلْ فِي قَلْبِي نورا، وَفِي لِسَانِي نورا، وَاجْعَلْ فِي سَمْعِي نورا، وَاجْعَلْ فِي بَصَرِي نورا، وَاجْعَلْ مِنْ خَلْفِي نورا، وَمِنْ أَمَامِي نورا، وَاجْعَلْ مِنْ فَوْقِي نورا وَمِنْ تَحْتِي نورا، اللَّهُمَّ أَعْطِنِي نورا)) رواه مسلم، واته: ئەوێ خوايه‌! ڕووناکی بڤه‌ دڵمه‌وه‌ وه‌ ڕووناکی بڤه‌ سەر زمانم، وه‌ ڕووناکی بڤه‌ بیستنه‌وه‌وه‌ ڕووناکی بڤه‌ دیتنه‌وه‌، وه‌ ڕووناکی بڤه‌ پشتمه‌وه‌وه‌ ڕووناکی بڤه‌ پێشمه‌وه‌، وه‌ ڕووناکی بڤه‌ سه‌رومه‌وه‌وه‌ ڕووناکی بڤه‌ ژێرمه‌وه‌، ئەوێ خوايه‌ ڕووناکییم پێ بڤه‌خشه‌.

٦- ھالەتی چوونە نێو مزگەوت و ھاتنە دەرو بیستنی بانگ و قامەت:

ئەمانیش لە کاتی توێژینەوێ دەروشی یەکەمی خواپەرستی (نویژ) دا
پوونکراونەو و لێرەدا دووبارەیان ناکەینەو و دیسان خۆینەر ھەوالتی ئەوێ دەکەین.

٧- کاتی چوونە مائەو و چوونە ژوور:

«(عن جابر رضی اللہ عنہ قال: سمعت رسول الله ﷺ يقول: إذا دخل الرجل بيته فذكر الله تعالى عند دخوله وعند طعامه، قال الشيطان: لا مبيت لكم ولا عشاء وإذا دخل فلم يذكر الله تعالى عند دخوله، قال الشيطان: أدركتم المبيت، فإذا لم يذكر الله تعالى عند طعامه، قال: أدركتم المبيت والعشاء)» رواه مسلم
وابوداود وابن ماجه وابن السني، واته: ھەركاتێك كابرأ چۆو مائەكە و ناوی
خوای بەرزى ھێنا لە کاتی چوونە ژوورەو و لە کاتی خواردنیدا، شەیطان دەڵێ:
نە شەومانەو و نە خواردنی ئێوارەتان بۆ نیه (ئەى شەیطانەکان)، بەلام ئەگەر
چۆو و لە کاتی چوونە ژووردا ناوی خوای بەرزى نەھێنا، شەیطان دەڵێ:
شەومانەو و تان مسۆگەر کردو، جا ئەگەر لە کاتی خواردنەكەشدا دیسان ناوی
خوای بەرزى نەھێنا، دەڵێ: شەومانەو و خواردنی ئێوارەتان مسۆگەر کردو.

٨- ھالەتی جلو بەرگ دانان چ بۆ خوشژۆردن یان بۆ خەوتن:

پێغەمبەر ﷺ فرمویەتی: «(ستر ما بین أعین الجن وعورات بني آدم أن يقول الرجل المسلم إذا أراد أن يطرح ثيابه: بسم الله الذي لا اله الا هو)» رواه ابن السني، واته: پەردەى نێوان چاوی جندان و عەرپەتەکانى و ھەچەکانى ئادەم ئەوێە کە
کابرای مسوڵمان ویستی جەلەکانى دابنێ، بڵێ: بەناوی ئەو خوايە کە بێجگە لەوێ
چ پەرستراو نین.

٩- لە کاتی نووستنیدا:

■ (حذيفة بن اليمان) خوا لێی پازی بێ گێڕاویەتەوه که پێغه مبهري خوا ﷺ کاتی که دهیویست بههوی، دهیفرموو: ((باسمک اللّهم أموت و أحیا)) رواه البخاري، واته: ئەمى خوايه بهناوی تۆ دهمرمو دهژیه، (چونکه نووستن مردنێکی گهچکهو بێداربوونهوهش وهك زیندوو بوونهوهیه).

■ ((باسمک ربی وضعت جنّی و بك أرفعه إن أمسکت نفسي فارحمها وإن أرسلتها فاحفظها بما تحفظ به عبادک الصالحین)) متفق علیه عن أبي هريرة، واته: پهروهردگارم بهناوی تۆ کهله کهم دهخه مه سهر زهوی به تۆش بهرزی دهکه مهوه، جا نه گهر گیانمت کێشا بهزه ییت پی دابیته وه، وه نه گهر ناردته وه بۆ نێو جهسته م ئه وه به وه که بهنده چاکه کانتی پی ده پارێزی بیپارێزه.

■ (عائشة) خوا لێی پازی بێ گوتوویهتی: که پێغه مبهري ﷺ هه موو شه وێک که ده چوه سهر جێگا، هه ردووک له په دهستی پێکه وه کۆده کردنه وه پاشان فووی لێ ده کردن و (قل هو الله أحد) و (قل اعوذ برب الفلق) و (قل اعوذ برب الناس) ی تیدا ده خویندن و ئه وهنده ی بۆی لوابایه له په دهسته کانی به جهستهیدا ده هینان، له سه ری و ده موچاوییه وه و پێشه وه ی جهسته یه وه دهستی پی ده کرد، سێ جار ان وای ده کرد. وهك: ((أحمد و بحاري و مسلم و أصحاب السنن)) گێڕاویانه ته وه، جگه له (ابوداود).

■ ههروه ها پێغه مبهري ﷺ فەرموویهتی: ((من قرأ بالآيتين من آخر سورة البقرة في ليلة كفتاه)) رواه أحمد و البخاري و مسلم و أصحاب السنن إلا النسائي، واته: هه رکه سی که له شه وێکا دوو نایه تی کۆتایی سووره تی (البقرة) بخوینی، ئه وه به سیه تی، (ابن القيم) گوتوویه تی^(١): (واته: به سنی بۆ پارێزران له شهرو زیان).

(١) بپروانه: (الوابل الصیب)، ص ٢٠٥.

■ (البراء ابن عازب) خوا لێی پازی بێ گوتووێتی: پیڤه مبه‌ری خوا ﷺ پێی فەرموو: ئەگەر چوویە سەر جێگای خەوتن، وەك بۆ نوێژ دەیگری دەستنوێژ بگرە، پاشان لەسەر لای راست ڕاكشێ و بڵێ: ((اللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْلَمْتُ نَفْسِي إِلَيْكَ، وَوَجْهَتُ وَجْهِي إِلَيْكَ، وَفَوَضْتُ أَمْرِي إِلَيْكَ، وَأَلْجَأْتُ ظَهْرِي إِلَيْكَ، رَغْبَةً وَرَهْبَةً إِلَيْكَ، لَا مَلْجَأَ وَلَا مَنَاجِيَ مِنْكَ إِلَّا إِلَيْكَ، آمَنْتُ بِكِتَابِكَ الَّذِي أَنْزَلْتَ، وَبِنَبِيِّكَ الَّذِي أَرْسَلْتَ))، واتە: ئەى خوايه! من خۆم بەتۆ سپارد، وە پووی خۆم کردە تۆ، وە کاروباری خۆم حەوالەى تۆ کرد، وە پشتم بەتۆ بەست، خۆشم دەوێى لێت دەترسم، هیچ پەناو جێگای قوتاربوون نین لە چنگ تۆ مەگەر بۆ لای تۆ، بپروام بەو کتیبەت هێناوە کە ناردووتە خوار، وە بەو پیڤه مبه‌رەت کە ڕه‌وانەت کردووە، (تنجا فەرمووی) ئەگەر بێت و لەو شەه‌وێدا بمرى ئەو» لەسەر فیترەتی مسوڵمانەتی مردووی، وە با ئەم دووعایه‌ دوایین قسەت بێ کە لەسەر جێگا دەیلێی (بخاری و مسلم) گێڕاویانەتەوه‌.

١- حالتی بێداریبوونەوه‌ بەدەم قسە بزرگانەتەوه‌:

پیڤه مبه‌ر فەرموویەتی ﷺ هەرکە سێک شەوێ کە بەدەم قسە بزرگانەتەوه‌ بێداریتەوه‌ بڵێ: ((لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، الْحَمْدُ لِلَّهِ، وَسُبْحَانَ اللَّهِ، وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ، وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ)) پاشان بڵێ: ئەى خوايه لێم ببوو، یان (بەهەر شیوێه‌ کى دیکە) بپاریتەوه‌، ئەو وە لای دەدریتەوه‌، وە ئەگەر دەستنوێژ بگرێ و نوێژ بکات، نوێژەکەى وەرەگێڕێ. (بخاری و اصحاب السنن) گێڕاویانەتەوه‌ لە (عبادة بن الصامت) هەو» خوا لێی پازی بێ.

۱۱- له کاتیگدا که له خهوی راجله کی بچ و ترسابی، یان خهونی ناخۆشی دیبی:

■ (عبدالله بن عمرو) خوا لییان پازی بی گیراویانه تهوه که پیغه مبهری خوا ﷺ له کاتی ترسانو له خه و راجله کیندا ئهم وشانهی فێرده کردن: ((أعوذ بکلمات الله التامة من غضبه وعقابه، وشر عبادہ، ومن همزات الشیطن وأن، محضرون)) رواه ابو داود والترمذی وابن السنی ومالك في الموطأ واته: پهنا ده گرم به ناوه تهواوه کانی خوا له توو په ییه کی و له سزایه کی، وه له خراپه و زیانی بهنده کانی، وه له خوتخوته و دنده دانه کانی شهیطانه کان و له وهی که بینه لام.

■ ((عن أبي قتادة رضى الله عنه قال: سمعت رسول الله ﷺ يقول: الرؤيا من الله والحلم من الشیطان، فإذا رأى أحدکم الشیء یکرهه فلینفث عن یساره ثلاث مرات إذا استیقظ ولیتعوذ بالله من شرها، فانها لن تضره إن شاء الله)) متفق علیه، واته: خهونی راست له خواوه یه و زینده خهون و خهونی ناخۆش له شهیطانه وهیه، جا هه رکات یه کیکتان شتیکی دی که پیی ناخۆش بوو هه رکات بیداریووه با سی جارن فووی به تف له لای چهپی بکات، وه پهنا به خوا بگری له خراپه و زیانی، نهوه نه گهرخوا بیهوی زیانی لی نادات.

چوارهم: زیگری دواى نوێژه فهزده کان:

له سۆنگه ی نهوهوه که له کاتی تووینه وهی درووشمی یه که می خواهبرستی (نوێژ) داو له باسی (چۆن نوێژ بهرپا ده کی؟) دا بهوردی باسی زیکره کانی پاش نوێژه فهزده کانمان کردوه، خوینهر هه والهی شهوی ده که یه و لیتره دا دووباره ی ناکه ی نهوه.

پینجهم: زیگیری خوا له سه فدریدا:

۱- له کاتی بهرئ که وتندا:

■ پیغه مبهرد عليه السلام فرمویه تی: ((من أراد سفرا فليقل لمن يخلف: أستودعكم الله الذي لاتضيع ودائعه)) رواه احمد وابن السني وحسنه الحافظ ابن حجر، واته: هدر که سیک وستی به سه فدر بچئ با بهو که سانه بلئ که به جیان ده هیلئ: بهو خوا به تان ده سپیتم که پی سپیتر او ده کانی نافه وتین. به لام نه گهر که سیکئ بؤ سه فدرئ بهرئ کرد نهو. پیغه مبهرد عليه السلام لهو حاله ته دا فرمویه تی: ((أستودع الله دينك وأمانتك وخواتيم عملك)) رواه الترمذی وقال: حسن صحيح رواه احمد وابن ماجه وصححه الحاكم ووافقه الذهبي وصححه الألباني^(۱)، واته: ناینت و سپارده ت و سه ده نجامی کرده وه کانت به خوا ده سپیتم.

۲- له کاتی سوار بوونی ولاخ، یان ههر وه سیله یه کی دیکه ی سه فدر دا:

(عبدالله بن عمر) خوا لیان پازی بی گپراویه ته وه که پیغه مبهردی خوا عليه السلام کاتیک سواری حوشره که ی ده بو بؤ سه فدرئ، سئ جاران (الله اکبر) ده کرد پاشان ده ی فرموو: ﴿...سُبْحَنَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ ﴿۱۳﴾ وَإِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ ﴿۱۴﴾﴾ الزخرف ﴿۱۴﴾، واته: پاک و بیگه ردی بؤ نهو زاته ی که نه مدی بؤ پام کردوین وه خو مان توانا مان به سه ردا نه ده شکا، وه ئیمهش به رهو لای په روه ردگار مان ده گه پیننه وه، وه ده ی فرموو: ((اللهم إنا نسألك من سفرنا هذا البر والتقوى، ومن العمل ما ترضى، اللهم هون علينا سفرنا هذا واطو عَنَّا بعده، اللهم أنت الصاحب في السفر والخليفة في الأهل، اللهم إني أعوذ بك من وعشاء

(۱) پروانه: پهراوتیزی: (الوابل الصيب)، ص ۲۷۲.

السفر وکاتبة المنظر، وسؤ المنقلب في المال والأهل)) رواه مسلم والترمذي وأبو داود وأحمد، واته: ئەى خوايه! ئیحه لەم سەفەرەماندا چاکەکاری و پارێزکارییت لێ دەخوازین، وە کردەوێدە کە پەسەندى بکەى، ئەى خوايه ئەم سەفەرەمان بۆ ئاسان بکەو دووریە کەیمان بۆ بپێچەو، ئەى خوايه تۆ هاوێلى سەفەرمان و جێنشین و مشوورگێپى ئێو مال و خێزانمانى، ئەى خوايه پەنات دێنمەبەرئى لە دەردو ناپەرەختى سەفەرئى و مەینەتبارى دیمەن و، خراپ گەڕانەو بۆ ئێو مال و خێزان.

بەلام ئەگەر وەسێلەى سواری کەشتى و بەلەم و فڕۆکە بوو و پەسەندە ئەم زیکرە بلى: ((بسم الله مجريها ومرساها إن ربي لغفور رحيم- وما قدروا الله حق قدره)) رواه ابن السني، واته: پاوەستان و رۆیشتنى بەناوى خوايه بێگومان پەرورەدگارم لێبوردەو بە بەزەبیه، وە وەك بۆ خوا شایەستەیه پێزیان نەگرتەو.

٣- چۆنیەتى سەفەر و چەند ئەدەب و ڕەوشى تێكى:

أ- کاتى دەرچوون: وە پەسەندە سەفەر بخریتە ڕۆژى پێنج شەممە چونکە پێغەمبەر ﷺ وای کردو، وەك لەم دەقەدا دەردەكەوئى: ((عن كعب بن مالك ﷺ ... لَقَلَّمَا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَخْرُجُ إِلَّا يَوْمَ الْخَمِيسِ)) متفق عليه.

ب- دەمى بەرپى کەوتن: وە پەسەندە بەرەبەیانان بکەوێتە ڕێ، بە بەلگەى ئەم دەقە: ((عن صخر بن وداعة الغامدي ﷺ إن رسول الله ﷺ قال: اللهم بارك لأمتي في بكورها، وكان إذا بعث سرية أو جيشا بعثهم من أول النهار)) رواه أبو داود والترمذي وحسنه، واته: ئەى خوايه بەرەكەت و پێز بۆ تۆمەتم بۆ بەیاننیه کانییهو، وە پێغەمبەر ﷺ عادهتى وابوو کە «هستهيك يان سوپاىه كى دەنارد بەیانان بەرپى دەکرد.

ج- دیاریکردنی برا گهوره: وهك پیغه مبهري علیه السلام فهرموویه تی: ((الراكب شیطان والراكبان شیطانان والثلاثة ركب)) رواه اصحاب السنن الا ابن ماجه: واته: پئیواریک شیطانوه دوو پئیوار دوو شیطانوه سی پئیوار کۆمه لیکن پیکه وه. تیبینی: مهبهست له شیطان بوونی پئیواریک و دووان نهویه که کرده وه کهیان له هی شیطان دهچی و شیطان دنه ی نینسان ده دات بۆ کارو رهفتاری وا.

ه- هاوکاریکردنی یه کترو یه کدی به جی نه هیشتن: ((عن جابر رضی الله عنه کان رسول الله صلی الله علیه و آله يتخلف في المسير فيرجي الضعيف ويردف ويدعو له)) رواه ابوداود باسناد حسن، واته: پیغه مبهري خوا صلی الله علیه و آله عاده تی وابوو له پویشتندا خوئی دوا ده خست و هانی نهو که سدی ده دا که بیه یزو سست بووایه و له پشت خوئی سواری ده کردو دوو عای بۆ ده کرد.

و- (الله اکبر) کردن له کاتی سهرکه و تنی بهرزاییه کانداه (سبحان الله) کردن له کاتی شوپرو نه وه دا: له و باره شه وه دهق زۆرن بۆ نموونه: ((عن جابر رضی الله عنه قال: كنا إذا صعدنا كبرنا وإذا نزلنا سبحنا)) رواه البخاري.

ز- له کاتی ترساندا له دوژمن و ناحه زیک: (أبو موسى الأشعري) خوا لیلی پازی بی گپراویه ته وه که پیغه مبهري خوا صلی الله علیه و آله له کاتی کدا که ترسو بیمی له کۆمه لیک بووایه ده یفه رموو: (اللهم إنا نجعلك في محورهم ونعوذ بك من شرورهم) رواه ابوداود والنسائي باسناد صحيح، واته: نهی خوایه ئیمه تزیان به گۆدا ده کهین وه له خراپه و زیانیان په نات پئ ده بهین.

ح- له کاتی دابه زین له مه نزلگایه کدا: (خولة بنت حكيم) خوا لیلی پازی بی گوتویه تی گویم له پیغه مبهري خوا صلی الله علیه و آله سوو ده یفه رموو: ههرکه سیك له شوین و مه نزلگایه ک دابه زئی و بلئ: ((أعوذ بكلمات الله التامات من شر ما خلق)) هیچ شتیک زیانی پی ناگه یه نی هه تا نهو شوین و مه نزل به جی ده هیلئ، (مسلم) گپراویه ته وه.

ط- لہ کاتی چوونہ نیو ناوہ دانییہ کدا: (صہیب) خوا لپی پازی بی گپراویہ تہوہ کہ ہمر کاتیک پیغہ مبہر ﷺ ناوہ دانییہ کی دیبایہ لہ کاتی چوونہ نیویدا

«ہیفہ رموو: ((اللهم رب السماوات السبع وما أظللن ورب الأرضين السبع وما أقللن، ورب الشياطين وما أضللن، ورب الرياح وما ذرين، أسألك خير هذه البلدة وخير أهلها وخير ما فيها، واعوذ بك من شرها وشر أهلها وشر ما فيها))

رواہ النسائی وابن السنی وابن حبان والحاکم وصححه وواقفہ الذہبی، واتہ: ئہی خوایہ! پەرورہ دگاری حموت ناسمانہ کانو ئہوہی لہ ژئیر سیبہریان دایہ، وہ پەرورہ دگاری حموت زہویبہ کانو ئہوہی ہلئان گرتوہ، وہ خواوہنی شہیطانہ کانو ئہوانہی گومرپایان دہ کەن، وہ خواوہنی بایہ کانو ئہو شتانہی رپایان دہ دہن، چاکہی ئہم ولاتو چاکہی خدگہ کەوی و چاکہی ئہوہی کە تییدایہ لیت داوا دہ کەم، و ہپہنات پی دینم لہ خراپہو زیانی و خراپہو زیانی خدگہ کەوی و خراپہو زیانی ئہوہی کە تییدایہ.

۴- چۆنیہتی گہرانہو لہ سہفہری:

ا- وا پەسەندە بابای رپبوار پاش تہو ابوونی کاروباری پەلہ بکات لہ گہرانہو دا:

«(عن أبي هريرة ؓ أن رسول الله ﷺ قال: السفر قطعة من العذاب يمنع أحدكم طعامه وشرابه ونومه، فإذا قضى أحدكم نهمته في سفره فليعجل إلى أهله)» متفق عليه، واتہ: سہفەر پارچہیہ کە لہ نازار، خواردن و خواردنہوہو خەو لہ یەکیکتان دہ گریتہوہ، جا ہمرکات یەکیکتان پتویستی خۆی لہ سہفہری جیبہ جی کرد، با پەلہ بکات لہ گہرانہوہ بو لای مال و خیرانی.

ب- وہ وا چاکہ بہرۆژ بجیتہوہ مائی:

«(عن جابر ؓ أن رسول الله ﷺ قال: إذ طال أحدكم الغيبة فلا يطرقن أهله ليلاً)» متفق عليه، واتہ: نەگەر یەکیکتان ماوہیہ کی زۆر لہ مال دوورکوتہوہ با بەشمو نەگەر پیتہوہ لای مال و خیرانی.

ج- له کاتی گه پانه وه دا چ بگوتری باشه؟!

■ (أنس) خوا لیتی رازی بی گوتویه تی: له گه پێغه مبهردا ﷺ گه پانه وه جا کاتی گه یشتینه پشت مه دینه، فهرمووی: ((آیبن تائبون عابدون لربنا حامدون))، واته: گه پانه وه، تۆبه کارین، په رستارین بۆ پهروه دگاران ستایش کارین، (ئهنهس) گوتویه تی: وه له سه ر گوتنی نه وه بهرده وام بوو هه تا گه یشتینه وه مه دینه، (مسلم) گێپراویه ته وه.

د- ههروه ها سوونه ته هه رکه سیك له سه فهریدا گه پانه وه سه ره تا به چیه ته مزگه وت دوو رکات نوێو بکات:

■ ((عن كعب بن مالك ﷺ أن رسول الله ﷺ كان إذا قدم من سفر بدأ بالمسجد فركع فيه ركعتين)) متفق عليه، واته: پێغه مبهردی خوا ﷺ که له سه فهریک ده گه پانه وه به مزگه وت دهستی پێ ده کر دوو رکاتی تیدا ده کردن.

شه شه م: زیكری خوا له جهنگ و جیهاددا:

کۆمه له پانه وه یه کی جۆراوجۆر له پێغه مبهردی خواوه ﷺ هاتوون که له کاتی جهنگ و جیهاددا فهرموونی بۆ وێنه:

* ((اللهم منزل الكتاب ومُجْرِي السحاب وهازم الأحزاب إهزمهم وانصرنا عليهم)) متفق عليه عن عبدالله بن أبي أوفى ﷺ، واته: ئه ی خواپه! نێره هه خواره وه ی کتیب و پوینهری هه ورو تیکشینه هری پێرو تاقمه کان، تیکیان بشکینه و سه رمان بعه به سه ریاندا.

* ((عن أنس ﷺ قال: كان رسول الله ﷺ إذا غزا قال: اللهم أنت عظيمي ونصيري، بك أحول وبك أصول وبك أقاتل)) رواه ابوداود والترمذي وقال: حديث حسن، واته: پێغه مبهردی خوا ﷺ که ده چوه جهنگ ده یفه رموو ئه ی

خوايه! تو ياریده دهر و سدر خهرمى، به تو ده جووليم و به تو هيرش ده بدم و به تو ده جهنگم.

■ ((عن أبي موسى رضي الله عنه أن النبي ﷺ كان إذا خاف قوما قال: أَللَّهُمَّ إِنَّا نَعْبُكَ فِي نَحْوِهِمْ وَنَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهِمْ)) رواه ابوداود بأسناد صحيح، كه پيشتريش هيئامان.

■ ههروه ها وا په سنده كه له كاتى بيستنى هه په شه و گوره شهى دوژمناندا بگوتري: (حسبنا الله ونعم الوكيل) واته: خوامان به سه و شهيش چاكترين پشت پي به ستراو كار پي سپي تراوه، چونكه خواي پهروه ردگار هاوه له بهر پزه كاني پيغه مبهري ﷺ مه دح كرده كه له كاتى بيستنى هه په شهى دوژمناندا نه وه يان گوتره: ﴿الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا

لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَرَادَهُمْ إِيْمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ (١٣٦) فَأَنْقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ لَّمْ يَمَسَّ لَهُمْ سُوءٌ وَأَتَّبَعُوا رِضْوَانَ اللَّهِ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ (١٣٧) آل عمران ٣٠)، واته: نه و كه سانهى كه خه لكيك پييان گوتن: كه سانيك بوژتان خپرونه وه جا لييان بترسن! كه چى نه وه برپاي زياد كردن و گوتيان: خوامان به سه و باشتري كار پي سپي تراو شه. سه ره نجام به چاكو به خششى خواوه كه پانه وه هيج ناگوزوريه كيان تووش نه بوو، وه كه وتنه دواي په زامه نديى خوا، وه خواش خاوهن به خششى مه زنه.

■ وه پاپانه وه له گهر مهى تيكرژاني سوپاي نيسلامو سوپاي دوژمناندا چاك گيرا ده بيت، وه كه پيغه مبهري ﷺ فرمويه تي: ((اثنان لا تردان أو قلما تردان الدعاء عند النداء وعند البأس حين يلحم بعضهم بعضا)) رواه ابوداود باسناد صحيح، واته: دوو جوژه پاپانه وه هديه په د ناكريته وه يان كه م وايه

رەد بکړنډه: پارانه وه له کاتى بانگدا وه له کاتى جەنگدا کاتیک که
هەندیکیان له گەل هەندیکیاندا دەستەویدە دەبن.

کۆتایی ئەم باسەش بەم فەرموودە سەر سووڕهینەرە دینین: (براء) خوا لێی
پازی بێ گوتوویەتی: لە پۆژی جەنگی ئەحزابدا پیغەمبەری خوا ﷺ یینی که
له گەل ئیمە گل و خۆلی لادەبرد، جا له کاتیکدا که زگی به خۆلی داپۆشرا بوو
دەیفەرموو: ((اللهم لولا أنت ما آهتدینا، ولا تصدقنا ولا صلینا، فانزلن سکینة
علینا، وثبت الاقدام إن لاقینا، إن الاولى قد بغوا علینا، إذا أرادوا فتنة أبینا))
متفق علیه، واتە: ئەی خاویە! ئەگەر تۆ نەبای پێی راستمان نەدەگرت، وه خێرمان
نەدەکردو نوێژمان نەدەکرد، جا ئارامیمان بپێژنە سەر، وه ئەگەر بەره‌نگاری
دوژمنانمان بووین پێیەکانمان بچەسپینە، بێگومان ئەوانە ستەمیان لێمان
کردو، جا ئەگەر بیانەوی لێ پێی خوا لامان دەن، مل نادەین.

خواپە گیان گەر تۆ نەبای، له راستەپێ بە دوور دەبووین
نە چاکەمان دەکرد نە نوێژ، لە سەر گومراپی سوور دەبوین
جا ئەی خۆدای به بەزمیی، ئارامی مان بپێژنە سەر
که پووبە پرووی دوژمن بووین پراگیرمان کە لەنیو سەنگەر
چونکە ئەی خواپە ئەوانە له ئیمە دەگەن زولم و ستەم
ئەگەر بیانەوی لامان دەن، ملیان بۆ نادەین بەعاستەم^(۱)

(۱) ئەم چەند دێرە شیعەرە تەرجەمەدی فەرموودەکە، کاک ملا محمدی شاعیر ناسراو بە (هێواش)
دایان، که ئەو کاتە پێشمەرگە هێزی حەمزە بوو له بناری قەندیل، گوندی: قەلاتووکان.

هه وتهم: زیگیری خوا له کاتی خواردن و خواردنه وه:

خوای پهروه ردگار فەرموویەتی: ﴿يَتَأْتِيهَا الَّذِيْنَ ءَامَنُوْا كُلُوْا مِنْ طَيِّبَتِ مَا رَزَقْنٰكُمْ وَاَشْكُرُوْا لِلّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ اِيَّاهُ تَعْبُدُوْنَ﴾ (البقرة ١٧٢) واتە: ئەهێ ئەوانەهێ بپرواتان هێناوه! لهو پۆزیهیه پاک و چاكانه كه پێمان داوه، بخۆن، وه نه گهر ده تانهوئ ته نیا خوا به رستن سوپاسگوزاری بۆ بکهن.

ئه مهش چهند ده قیچی سوننهت ده یاره ی زیکره کانی کاتی خواردن و خواردنه وه:

- ((عن عمر ابن أبي سلمة رضي الله عنهما قال: قال لي رسول الله ﷺ: يا بني! سم الله وكل بيمينك، وكل مما يليك)) متفق عليه، واتە: ئەهێ کورپێژگه م ناوی خوا به یێنه و به راستهت بخۆ، وه له پێش خۆته وه بخۆ.

- (عائشة) خوا لێی پازی بێ گوتوویەتی: پێغه مبهری خوا ﷺ فەرموویەتی: ئە گهر یه کیکتان خواردنی خوارد با ناوی خوای بهرز له سه ره تایه وه بێنی، جا نه گهر له بیری چوو كه له سه ره تایه وه ناوی خوای بهرز به یێنی، با بلی: ((بسم الله أوله وآخره)) رواه الترمذي وأبو داود وابن حبان وقال الترمذي: حسن صحيح، واتە: به ناوی خوا له سه ره تا وه کۆتاییه وه.

شایانی باسیشه كه وهك له فەرمووده كاندا ده بیئرئ زیاتر گوتنی (بسم الله) سوننه ته و (الرحمن الرحيم) ی لهم شوێنه دا له گه ل نیه.

* ههروه ها پێغه مبه ر ﷺ فەرموویەتی: ((إن الله ليرضى عن العبد أن يأكل الأكلة فيحمده عليها، ويشرب الشربة فيحمده عليها)) رواه مسلم وأحمد والترمذي عن أنس، واتە: خوا به وه له بهنده كه ی پازی ده بی كه خواردنێك بخوات و ستایشی بكات له سه ری، وه خواردنه وه یهك بخواته وه و ستایشی بكات له سه ری.

■ هەروەها فەرموویەتی: ((من أكل أو شرب فقال: الحمد لله الذي أطعمني هذا الطعام ورزقنيه من غير حول مني ولا قوة، غفر له ما تقدم من ذنبه)) رواه أحمد والترمذي وأبو داود وابن ماجه وابن السني والحاكم، وحسنه الحافظ ابن حجر والألباني، واته: هەرکەسێک بخواتەوەر بۆ: ستایش بۆ ئەو خۆایەکی کە ئەم خۆراکەمی دەرخواردام و پێیەخشییم بەبێ جوولەو هێژیک لە منەوە، ئەو هەرچی گوناحی پێشوویەتی دەپۆشرێن، وە (أبو سعيد الخدري) خوا لێی پازی بێ گێپراویەتەو کە پێغەمبەر ﷺ لە خواردنی دەبۆو، دەیفەرموو: ((الحمد لله الذي أطعنا وسقانا وجعلنا مسلمين)) رواه أحمد وأبو داود والترمذي وابن ماجه وحسنه الحافظ في (تخريج الأذكار).

■ هەروەها (أبو أمامة) خوا لێی پازی بێ گێپراویەتەو کە پێغەمبەر ﷺ کاتێک خانو و سفرەکەمی هەڵدەگیرا، دەیفەرموو: ((الحمد لله كثيرا طيبا مباركا فيه، غير مكفي ولا مودع ولا مستغنى عنه، ربنا)) رواه البخاري وأحمد وأصحاب السنن إلا النسائي، واته: ستایشێک بۆ خوا زۆر، پاک و چاک، پیت و پێژدار، خۆایەکی بێ نیاز و واز لە ستایش بۆ کرانی نەهێنراو هێچ کات لێ بێنیاز نەبوو بۆ بەندەکانی، بەس ئەو پەرەردگارمانە^(۱).

* وە سوننەتە ئەگەر یەکێک دەعوەتی بۆ کرد، دوای خواردن دوو عایان بۆ بکات و بۆ: ((اللهم بارك لهم فيما رزقتهم، واغفر لهم وارحمهم)) واته: ئەو خۆایە! پیت و پێژ بۆ ئەو کە پیت داو، وە لێیان ببوو و بەزەبیت پێیاندا بێت، چونکە پێغەمبەر ﷺ بەو جۆرە بۆ مالتی (عبدالله بن بسر) خوا لێیان پازی بێ پاراویەو، وە کە لە (الجامع الصحيح) (مسلم) دا هاتو.

(۱) پڕوانە: (فتح الباري)، ج ۱، ص ۷۲۶-۷۲۸، کە ئەو فەرموودەیە شیکردۆتەوەر لە راستیدا ئەو فەرموودەیە زۆر مانایان هەڵدەگرێ و زانیان زۆر قسەیان لەسەر کردوون، هەرچەندە (الحافظ ابن حجر) زۆر بەکورتی هێناویەتی ئەو مانایەش کە من هێناوێم بە چاکترینیانم داناره، هەرچەندە تێگەیشتنی وردبوونەوێکی دەوێ و تەعبیرەکەیشم زۆر بەدڵ نیه، بەلام ئەو چاکترم بۆ ئەهات.

تێبینی: پێغه مبه‌ری خوا ﷺ هەرگیز عه‌یبه‌و په‌خنه‌ی له‌ خواردن نه‌گرتوه‌و نه‌گه‌ر
هه‌زی له‌ کردبێ خواردوویه‌تی، نه‌گه‌رنا به‌ بێ ده‌نگی وازی لێهێناوه‌، (أبو
هریره) خوا لێی پازی بێ له‌وباره‌وه‌ گوتویه‌تی: ((ما عاب رسول الله ﷺ
طعاما قط، إن اشتهاه أكله وإلا تركه)) متفق علیه.

هه‌شتم: زیكری خوا له‌ چهند حاڵه‌تیکی جیا جیادا:

له‌ وه‌سفی پێغه مبه‌ری خوادا ﷺ گوتراوه‌: ((كان رسول الله ﷺ يذكر الله على
كل أحيانه)) رواه مسلم عن عائشة رضي الله عنها، واته‌: پێغه مبه‌ری خوا
عه‌ده‌تی وابوو له‌ هه‌موو حاڵه‌تی‌كدا یادی خوای ده‌کرد، جا ئێمه‌ش خوا یاربێ له‌و
خاڵه‌دا هه‌ول ده‌ده‌ین له‌ چهند برگه‌ (فقرة)یه‌کی كورتدا زۆریه‌ی هه‌ره‌زۆری ئه‌و
زیکرانه‌ بجه‌یندپروو، كه‌ پێغه مبه‌ری پێشه‌واو سه‌روه‌رمان ﷺ له‌ حاڵه‌ته‌ جیا جیاو
جۆراو جۆره‌كانی ژیاو گۆزه‌رانیدا فهرموو ونی:

یه‌ك: به‌یانیان و ئیواران:

هه‌رچهنده‌ پێشتریش ناماژه‌یه‌ كمان پێكردوه‌، به‌لام ته‌نها باسی زیكری
به‌یانیانمان كردوه‌ ئه‌ویش به‌ كورتی جا له‌ به‌رئه‌وه‌ی هه‌م خوای په‌روه‌ردگار له‌
قورئانی‌دا هه‌م پێغه مبه‌ر ﷺ له‌ سوننه‌تا زۆر داكوژیان له‌سه‌ر زیكری خوا
كردوه‌ له‌و دوو كاته‌ سه‌رنج ڕاكێشه‌دا، به‌پێویستم زانی ئێمه‌ش هه‌قی خۆی
به‌ده‌ینی:

أ- خوای په‌روه‌ردگار فهرموویه‌تی: ﴿... وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ
وَقَبْلَ غُرُوبِهَا...﴾ (١٣) طه، واته‌: به‌ر له‌ پۆژه‌ه‌لاتن و پێش ئاوابوونی
په‌روه‌ردگار ت به‌پاك بگه‌رو ستایشی بكه‌.

ههروه ها پیغه مبهه ﷺ فەرموویه تی: «(من قال حين يصبح وحین یمسی: سبحن الله ومحمده مائة مرة، لم یأت أحد یوم القیامة بأفضل مما جاء به إلا أحد قال مثل ما قال أو زاد)» رواه مسلم، واته: ههه که سیټک کاتیټک بهیانی ده کاته وهه ئیواره ده کاته وهه سهه (۱۰۰) جار بلئی: پاکی بۆ خواو ستایش بۆ وی، ئەوه له رۆژی دوایدا هیچ کهس کرده وهیه کی له هی ئەوه چاکتر ناهیتئی، مه گهر که سیټک وهه وی گوتبئی یان زیاتریش.

■ وه (عبدالله بن مسعود) خوا لئی پازی بئی گوتوویه تی: پیغه مبهه ری خوا ﷺ که ئیواره ی لئی داده هات ده یفه رموو: «(أَمْسِنَا وَأَمْسَى الْمَلِكُ اللَّهُ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، رَبِّ أَسْأَلُكَ خَيْرَ مَا فِي هَذِهِ اللَّيْلَةِ وَخَيْرَ مَا بَعْدَهَا، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ هَذِهِ اللَّيْلَةِ وَشَرِّ مَا بَعْدَهَا، رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْكَسَلِ وَسَوْءِ الْكِبَرِ، رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ فِي النَّارِ، وَعَذَابِ فِي الْقَبْرِ)» وه کاتیټک بهیانی ده کرده وهه دیسان ئەوه ی ■ فەرموو: «(أَصْبَحْنَا وَأَصْبَحَ الْمَلِكُ اللَّهُ...)» رواه مسلم وأبو داود والترمذی، واته: ئیواره مان کرده وهه وه ههه رچی مولکه هی خاویه، وه ستایش بۆ خوا، جگه له خوا هیچ په رستراویټک نیه، تاکه وه هیچ هاویه شی نین، مولک و ستایش ههه بۆ ویهه، وه ئەوه له سهه هه موو شتیټک به توانایه، پهروه ردگارم داوای خپرو چاکه ی دوایشی له تۆ ده خوازم، وه په نات پئی دینم له خراپه و زیانی ئەمه شه وهه خراپه و زیانی دواپی، پهروه ردگارم په نات پئی ده گرم له ته نه بلی و خراپ پیرویون، پهروه ردگارم په نات پئی دینم له نازاریټک که له نیتو ناگری دۆزه خ دایه، وه له ته شه که نه یه که له نیتو گۆر دایه.

دیاره له بهیانییه کانیشدا به هه مان شیوه ئەم زیکره ده گوترئی، به لām وشه ی (أَمْسِنَا) به (أَصْبَحْنَا) ده گوترئی، وهه له دهقی فەرمووده که شدا هاته وه.

■ ههروهه (أبو هريرة) خوا لێی پازی بێ گێڕاوه تهوه که پێغه مبهري ﷺ هاوه ته کانی فێرده کرد دهیفرموو: ((إذا أصبح أحدكم فليقل: اللهم بك أصبحنا وبك أمسينا وبك نحيا وبك نموت وإليك النشور، وإذا أمسى فليقل: اللهم بك أمسينا وبك أصبحنا وبك نحيا وبك نموت وإليك المصير)) رواه الترمذي وأبو داود وابن ماجه والبخاري في الأدب المفرد وأحمد وصححه الترمذي والحافظ ابن حجر والألباني، واته: نهگهر یه کێکتان بهیانی کردهوه با بلی: نهی خوایه! بهتۆ بهیانیان کردهوه بهتۆش ئیواره مان لێ داهاات، وه بهتۆ دهژین و بهتۆ دهمرین و گهرانهوه و زیندووکرانهوهش ههر بۆ لای تۆیه، وه نهگهر ئیواره ی لێ داهاات بابلێ: نهی خوایه! بهتۆ ئیواره مان لێ داهاات و بهتۆش بهیانیان کردهوه، وه بهتۆ دهژین و بهتۆش دهمرین و سهره نجامیش ههر بۆ لای تۆیه.

■ (عبدالله بن حبيب) یش خوا لێی پازی بێ گوتویهتی: پێغه مبهري ﷺ پیتی فرموو: ((اقرأ قل هو الله أحد، والمعوذتين حين تمسي وحين تصبح ثلاث مرات تكفيك من كل شيء)) رواه أصحاب السنن إلا ابن ماجه وهو صحيح، واته: سووپه ته کانی (قل هو الله أحد) و ههردووک (قل أعوذ برب الفلق وقل أعوذ برب الناس) هه موو ئیواره یه ک و بهیانییه که سێ جار ان بخوێنه بۆ پارێزران له زیانی هه موو شتێک بهستن.

دوو: له کاتی خه م و خه فهت و گه رتهاریدا:

■ (عبدالله بن عباس) خوا لێیان پازی بێ گێڕاوه تهوه که پێغه مبهري ﷺ له کاتی خه م و نا په حه تیدا دهیفرموو: ((لا إله إلا الله العظيم الحليم، لا إله إلا الله ربّ العرش العظيم، لا إله إلا الله ربّ السماوات وربّ الأرض ربّ العرش الكريم)) متفق عليه، واته: جگه له خوا ی مه زن و هییدی هیچ په رسته راوین، جگه

له خواى خاوهن باره گای مهزن ههچ په‌رستراو نین، جگه له خوا ههچ په‌رستراو نین، خاوهنی ئاسمانه‌کان و خاوهنی زه‌وی، خاوهنی باره‌گای به‌ریتزو حورمه‌ت.

■ وه‌ نه‌ده‌س خوا لیی پازی بێ گێپراویه‌ته‌وه که پیغه‌مبه‌ر ﷺ کاتی‌ک به‌ه‌وی کاریکه‌وه زۆری بۆ ده‌هات ده‌یفه‌رموو: ((يا حيُّ يا قيومُ برحمتك أستغيثُ)) رواه الترمذي والحاکم وهو حدیث حسن ، واته: نه‌ی زیندوو نه‌ی مشوورگێپرا! هاوارم ده‌به‌زه‌یی تۆ به‌ست!

■ وه‌ (سعد بن أبي وقاص) خوا لیی پازی بێ گوتویه‌تی: پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فه‌رمویه‌تی پارانه‌وه‌ی (ذي النون) که له‌ حالیکدا له‌ زگی نه‌هه‌نگدا بوو فه‌رموو: ((لا إلهَ إلا أنت، سبحانک إني كنت من الظالمین)) هه‌چ کاتی‌ک کابرایه‌کی مسوڵمان ده‌رباره‌ی شتی‌ک پیتی ناپارێته‌وه، مه‌گه‌ر خوا به‌ده‌نگیه‌وه بیت. (ترمذي وأحمد وحاکم) گێپراویه‌ته‌وه‌و (الحافظ ابن حجر وألباني) یش به‌ (صحيح) یان داناوه.

■ هه‌روه‌ها پیغه‌مبه‌ر ﷺ فه‌رمویه‌تی: هه‌ر به‌نده‌یه‌ک خه‌م و په‌ژاره‌یه‌کی تووش بێ و نه‌م زی‌کرو دووعایه‌ بلێ نه‌وه مسۆگه‌ر خوا خه‌م و په‌ژاره‌یه‌کی لاده‌بات و له‌ شوێنی نه‌وه دلی خۆش و شاد ده‌کات: ((اللهم أنا عبد ابن عبدک ابن أمّتک، ناصيتي بيدک ماضٍ فی حکمک، عدل فی قضائک، أسألك بكل اسم هو لك، سميت به نفسك، أو أنزلته في کتابک أو علمته أحدًا من خلقک، أو استأثرت به في علم الغیب عندک، أن تجعل القرآن ربيع قلبي و نور صدري و جلاء حزني و ذهاب غمي)) (رواه أحمد وابن حبان وصححه الألباني في سلسلة الأحاديث الصحيحة) رقم: ١٩٩، واته: نه‌ی خوايه من به‌نده‌م پۆله‌ی به‌نده‌تم، پۆله‌ی به‌نده‌ی مێینه‌تم، پی‌شه‌سه‌رم به‌ ده‌ست تۆوه‌یه، به‌ریاری تۆ له‌مندا جی‌به‌جی‌یه، هه‌رچی تۆ له‌گه‌ڵم به‌کی په‌وايه، به‌هه‌ر ناوی‌ک که‌ ه‌ی تۆیه داوات لێ ده‌که‌م، چی خۆت پێ ناونا بێ، یان له‌ کتێبه‌که‌تدا ناردی‌تته‌ خوار، یان

فێری یەکیك له دروستکراوانی خۆت کردبێ، یان هەر له زانیاری پەنهایێ خۆتدا هەلت گرتبێ: کە قورئان بکەیه بەهاری دڵ و دەروونم و پووناکی سینەم و لابەری پەژارەم و پەوینەرەوهی خەم و خەفەم.

س: له کاتی بەلاو ناردەهەتی و تاقیکردنەوهدا:

■ (أم سلمة) خوا لێی پازی بێ گوتوویەتی: گویم له پیغه مبه‌ری خوا ﷺ ده‌یفه‌رموو: هەر به‌نده‌یه‌ك به‌لایه‌كی توش بێ و بلی: ((إنا لله وإنا إليه راجعون، اللهم أجرنی فی مصیبتی واخلف لی خیرا منها))، واتە: ئیمە هی خواین و بۆ لای وی ده‌چینه‌وه، ئە‌ی خوایه‌ له‌و به‌لاو گرفتارییه‌مدا پاداشتم بده‌وه و به‌چاکتر بۆم پرێکه‌وه، ئە‌وه حەتمەن خوای به‌رز پاداشتی ده‌داته‌وه له‌و به‌لایه‌دا، وه به‌ چاکتر شوینی ده‌گریته‌وه.

چوار: له کاتی وه زه‌حمه‌تکه‌وتنی کاریکدا:

■ پیغه مبه‌ر ﷺ فەرموویەتی: ((من لزم الاستغفار جعل الله له من كل هم فرجاً، ومن كل ضيق مخرجاً، ورزقه من حيث لا يحتسب)) رواه أحمد وأبو داود وابن ماجه وصححه إسناده أحمد شاكر وضعفه الألباني، والحديث عن ابن عباس رضي الله عنهما واتە: هەر كه‌سیك له‌سه‌ر داوای لی‌بوردن كردن له‌خوا به‌رده‌وام بی‌ت، خوا بۆ هەر خەفەتیك فەرحانی یه‌ك و له‌ هەر ته‌نگانه‌یه‌كدا ده‌روویه‌کی لی‌ده‌کاته‌وه و به‌شیوه‌یه‌ك كه‌ چاوه‌ڕوانی ناکات پۆزی بۆ ده‌نیری.

■ هه‌روه‌ها فەرموویەتی: ((اللهم لا سهل إلا ما جعلته أنت سهلاً، وأنت تجعل الحزن إذا شئت سهلاً)) رواه ابن السني عن أنس رضي الله عنه، واتە: ئە‌ی خوایه‌! هەر شتیك تۆ ئاسانی نه‌که‌ی ئاسان نیه‌، وه تۆ نه‌گه‌ر به‌ته‌وی شتی زه‌حمه‌ت سی‌نا ده‌که‌ی.

پینج: له کاتی هه زداریی و هه ز بی نه درانه وه:

عهلی خوا لیلی پازی بی گپراویه تهوه که پیغه مبهري عليه السلام بو نهو حالته نهو
 زیکره ی فیر کردوه: ((اللهم اکفنی بملک عن حرامک وأغننی بفضلك عن من
 سواک)) رواه أحمد والترمذی وحسنه الحافظ ابن حجر والألبانی أيضا، واته: نهی
 خواجه به هوی پوزی هه لاته وه بی نیازم بکه له هی هه پامت، وه به هوی به خوشی
 خوته وه له غهیری خوت بی منه تم بکه.

تیبینی: دیاره نهو زیکرو دووعایانه به دیلی کاروکاسبی و په فجدان و کوشش کردن
 نین.

شهش: له کاتی خوتخته وه دنده دانی شهیطاندا :

خوای پهروه ردگار فهرمویه تی: ﴿وَأَمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْعٌ فَاسْتَعِذْ
 بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾ (۳۶) فصلت، وه نه گهر له لایه نه شهیتانه وه
 خوتخته که به کت تووش بوو نهو په نا به خوا بگره، چونکه بیگومان نهو بیسهرو
 زانایه.

■ پیغه مبهري خواش عليه السلام فهرمویه تی: ﴿شهیتان دیته لای یه کیکتان و پیی
 ده لئ: کئ نه مهی دروست کردوه؟ هه تا ده لئ: کئ پهروه ردگاری دروست کردوه؟
 جا نه گهر گهیشته وی با په نا بهریته بهر خوا (واته بلئ: أعوذ بالله من
 الشيطان الرجيم) وه با چی دی وه دوای نه که وی﴾ بخاری و مسلم گپراویانه تهوه.

* ههروه ها له کاتی که (عثمان بن العاص) خوا لیلی پازی بی گوتی: نهی
 پیغه مبهري خوا عليه السلام شهیتان نوژیو قورنان خویندنه که می شیواندو لیلی تیکه ل
 کردم، پیغه مبهري خوا عليه السلام فهرموی: ((ذلك الشيطان يقال له خنزب فإذا
 أحسسته فتعوذ بالله منه وافقل عن يسارك ثلاثا)) رواه مسلم، واته: نهو

شەیتانیکی پێی دەگوترێ خینزەب، جا ئەگەر هەستت پێیکەر پەنای لێ بەخوا بگەرۆ سێ جار تف لەلای چەپت بکە. (دیاره مەبەست وردە تەف و پێرای فووکردن).

هەوت: ئە کاتی مەترسی هەبوون ئە شەیطان و جەرجانە و مەرو چاوی پێسدا:

*(عبدالله بن عباس) خوا لێیان پازی بێ گوتووین: پێغەمبەری خوا ﷺ دووعای پاراستنی بەسەر حەسەن و حوسەیندا خوا لێیان پازی بێ دەخویندو دەیفەرموو ((أَعِيزْكُمْ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَةِ مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ وَهَامَةٍ وَمِنْ كُلِّ عَيْنٍ لَامَةٍ)) رواه البخاري، واتە: پەناتان پێ دەبەمە بەر ناوێ تەواوەکانی خوا، ئە هەموو شەیتان و جانەوەرێک وە ئە هەموو چاویکی پێس.

هەشت: بۆ کاتی سەردان و هەواڵپرسینی نەخۆش:

* پێغەمبەر ﷺ کاتێک سەردانی نەخۆشی دەکرد دەیفەرموو: ((لَا بَأْسَ طَهُورٍ إِنْ شَاءَ اللَّهُ)) رواه البخاري، واتە: هیچ نیە، ئەگەر خوا حەزبکات پاککەرەوەیە.
 ■ وە جارێک پێغەمبەر ﷺ دووعای بۆ یەکێک ئە هاوسەرەکانی خویند، دەستی پاستی پێدا هێنا و فەرموو: ((اللَّهُمَّ رَبَّ النَّاسِ أَذْهِبِ الْبَأْسَ، وَاشْفِ أَنْتَ الشَّافِي، لَا شِفَاءَ إِلَّا شِفَاؤُكَ، شِفَاءً لَا يَغَادِرُ سَقَمًا)) رواه البخاري ومسلم عائشة رضي الله عنها، واتە: ئەو خۆیە پەرەردگاری خەڵکی! نازار لا بەرە، وە چاک بکەرە هەر تۆ چاککەرەوەی، جگە ئە شیفای تۆ شیفای نیە، چاککردنەوە و شیفایەک کە هیچ دەرد و نەخۆشی نەهێلێ.

■ عائشة خوا لێی پازی بێ گوتووین: ئەگەر ئێنسائیک نازاری هەبوایە یان دوومەن، یان برینێکی لێ بوایە پێغەمبەر ﷺ پەنجەی ئاوا لێدەکرد،

سوفیانی کۆری^(۱) عوبیهینه قامکی گەیانده خاك و پاشان بەرزى كردوه، وه دهیغەرموو: (بسم الله، تربة أرضنا بريقة بعضنا، يُشْفى به سقيمنا، بإذن ربنا) متفق عليه، واتە: بەناوی خوا، خۆڵی خاکمان بە تەفی یەکیکمان بە فەرمانی پەرورەدگارمان نەخۆشمانی پێ چاک دەبێتەوه.

* وه (ابن عباس) خوا لییان پازی بێ لە پیغەمبەرەوه گێپراویەتەوه ﷺ که فەرموویەتی: هەرکەسێک سەردانی نەخۆشێک بکات که کاتی مردنی نەهاتبێ و حەوت جارن لەلای بلی: ((أَسْأَلُ اللَّهَ الْعَظِيمَ، رَبَّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ، أَنْ يَشْفِيكَ)) ئەوه مسۆگەر خۆی بەرز چاکى دەکاتەوه، (أبو داود و ترمذی و أحمد) گێپراویانەتەوه و (ترمذی) بە (حسن)ی داناوه.

تییینی: بێگومان لێرەدا مەبەستی پیغەمبەر ﷺ نە هەموو جۆرە نەخۆشێک و نە هەر جۆرە دووعا خۆنێکیشە، واتە: هەرچەندە بە گشتی فەرموویەتی بەلام مەبەستی پێ چەند کەسوو حالەتێکی تایبەتی یە.

* هەرۆهە (أبو سعيد الخدري) خوا لییان پازی بێ گێپراویەتەوه که پیاویک لە هاوەلانی پیغەمبەر ﷺ خوا لییان پازی بێ دووعای بۆ کابرایەکی پێوەدراو (لەدیغ) خۆیندو سوورەتی (الحمد لله رب العالمين)ی بەسەردا خۆیندو، و چاک بوو وەک لە پەتیک بەرەڵدا بووبێ و دەردی لێ نەما، وەک (بخاري و مسلم) گێپراویانەتەوه.

* وه جارێک (عثمان بن أبي العاص) خوا لێی پازی بێ باسی نازاریکی خۆی بۆ پیغەمبەری خوا ﷺ کرد که لەوەتی مسوڵمان بووه لە جەستەیدا هەستی پێ دەکات، پیغەمبەریش ﷺ فەرمووی: دەستت بخەر، سەر ئەو شوێنە که لە جەستەدا نازاری هەیدو سێ جارن بلی: ((بسم الله)) وه حەوت جارن بلی:

(۱) واتە: (سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ) چۆنیەتی ئەو پەنجە لە زەویدانە ی پیغەمبەری خۆی ﷺ پوون کردەوه.

((أعوذ بالله وقدرته من شر ما أجد وأحاذر)) رواه أحمد ومسلم وأصحاب السنن إلا النسائي، واته: پهنا به خواو به توانای وی ده گرم له خراپه و زیانی نهو نازاره ی که هه مه و مه ترسییم لێی هه یه.

■ وه سوننه ته بۆ كه سیك كه دلتیا بووه له وهی ده ردی کارییه و به ره و مه رگه، ئهم زیكره بخوینێ: ((لا إله إلا الله والله أكبر، لا إله إلا الله وحده، لا إله إلا الله وحده لا شريك له، لا إله إلا الله له الملك وله الحمد، لا إله إلا الله ولا حول ولا قوة إلا بالله)) رواه الترمذي وابن ماجه وصححه الألباني^(١).

■ هه روه ها سوننه ته بۆ كه سیك كه له لای نه خو شیکه كه له سه ر مه رگ و گیانه لا دایه وشه ی (لا إله إلا الله) ی پێ بلی و بۆی دووباره بکاته وه، چونکه پێغه مبه ر ﷺ فەرمویه تی: ((لَقِنَا موتاكم لا إله إلا الله)) رواه مسلم عن أبي سعيد الخدري رضي الله عنه، هه روه ها فەرمویه تی: ((من كان آخر كلامه: لا إله إلا الله، دخل الجنة)) رواه أبو داود والحاكم وقال النووي: صحيح الأسناد^(٢)، واته: هه ركه سیك دوایین قسه ی بریتی بۆ له گو تنی: بێجگه له خوا هیه چ په رسترا و نین، ده چێته به هه شتی.

نۆ: له کاتی دیتن و پووبه پووبوونه وهی دیارده سروشتیه گاندا:

أ- هه لک ردنی باو گێژ هه لوکه ی به هیت: عاثیشه خوا لێی رازی بۆ گو تو یه تی: پێغه مبه ر ﷺ کاتیك با هه لێ ده کرد، ■ هه فەرموو: ((اللهم إني أسألك خيرها وخير ما فيها وخير ما أرسلت به، وأعوذ بك من شرها وشر ما فيها وشر ما أرسلت به)) متفق عليه، واته: ته ی خوا یه من سوود و که لکی و سوودی نه وه ی که تییدا یه و قازانجی نه وه ی که پێی نێررا وه لیت ده خوازم، وه له خراپه و زیانی نه وه ی تییدا یه و زیانی نه وه ی که پێی نێررا وه په نات دێنمه به ر.

(١) بروانه: (حصن المسلم من أذكار الكتاب والسنة)، ص ٨٥، سعيد بن علي بن وهب القحطاني.

(٢) بروانه: (رياض الصالحين)، ص ٣٠٠، باب، تلقين المحتضر لا إله إلا الله.

ب- برووسکه و ههوره تریشقه: (عبدالله بن الزبیر) خوا لئی پازی بئ کاتیک گوتی له ههوره تریشقه ده بوو وازی له قسان ده هیئاو ده یگوت: ((سبحان الذي يسبح الرعد بحمده والملائكة من خيافته)) رواه مالك في الموطأ والبخاري في الأدب المفرد وصححه النووي في الأذكار والحافظ ابن حجر في تهريج الأذكار، واته: پاك و بیگه رده نهو زاتهی كه ههوره تریشقه به پاکی ده گریو ستایشی ده كات و فریشته كان لئی ده ترسنو پاکیی پاده گه بیینو ستایشی ده كهن.

ج- باران بارین: عانیشه خوا لئی پازی بئ گوتویه تی: پیغه مبه ر ﷺ کاتیک بارانی ده بیینی، ده یفه رموو: ((صیبا نافعا)) رواه البخاري، واته: خواجه با ئهم بارانه بارانیکی به كه لك بئ.

د- مانگی نوئ: (عبدالله بن عمر) خوا لییان پازی بئ گوتویه تی: پیغه مبه ری خوا ﷺ کاتیک مانگی یه كه شه وه (هلال) ی ده دی ده یفه رموو: ((الله أكبر، اللهم أهله علينا بالأمن والإيمان والسلامة والإسلام والتوفيق لما تحب وترضى ربنا وربك الله)) رواه الترمذي وروه الدارمي وابن حبان في صحيحه وحسنه الألباني^(١)، واته: خوا گه وهره تره،^(٢) نهی خواجه به ئاسایش و ئیمان و سه لامه تی و ئیسلامه وه ئهم مانگه مان لئ نوئ بکه وه، وه هه ر شتیک كه خوشت ده وئ و په سه ندته بۆمان ئاسان بکه، په وهره دگار و خاوه نی ئیمه و تو (نهی مانگ) خواجه.

ه- بیستنی دهنگی چهند ژيانداريک: (أبو هريرة) خوا لئی رازی بئ گوتویه تی: پیغه مبه ر ﷺ فەر موویه تی: ((إذا سمعتم نهار الحمير فتعوزوا بالله من الشيطان فإنها رأت شيطانا، وإذا سمعتم صياح الديكة فسلوا الله من فضله فإنها رأت ملكا)) متفق عليه، واته: نه گهر زه ره ی که راتنان بیست په نا بگرن به خوا له

(١) بروانه: (سلسلة الأحاديث الصحيحة)، رقم: ١٨١٦.

(٢) له پیاوایه تی (ترمذی) دا (الله أكبر) ی تیندا نیه.

شهیتان، چونکه بیگومان شهیتانیاں دیوه، وه نه گهر قووقه ی که له بابتان بیست له به خششی خوا داوا بکهن، چونکه مسؤگهر فریشته یان بینوه.

ههروه ها فهرموویه تی: ((إذا سمعتم نباح الكلاب ونهيق الحمير بالليل فتعوذوا بالله منهن فأنهن يرون مالا ترون)) رواه أحمد وأبو داود والبخاري في الأدب المفرد وابن حبان وابن السني وهو صحيح^(۱)، واته: نه گهر وه پرینی سه گان و زه پرینی که راتان بیست نه وه له بهر وان په نا به خوا بگرن، چونکه نه وان شتی وا ده بینن که ئیوه نایبینن.

و- ته ماشاگردنی ناسمان له شهویدا کاتیک بۆ شهوئیۆ هه لدهستی: سوننه ته ئینسان که شهوئ بیدار بۆوه بۆ شهوئیۆ ته ماشای ناسمانی بکات و ده (۱۰) نایه تی کۆتایی سووره تی (آل عمران) بخوینی نه جار ده ستنویۆ بگری، چونکه (بخاری ومسلم وأصحاب السنن) له (ابن عباس) یان گپراوه ته وه که پیغه مبه ر ﷺ وایکردوه^(۲).

ده سه لام کردن و بهرو مه جلیس:

■ (عبدالله بن عمر) خوا لییان رازی بی گپراوه ته وه که پیاویک له پیغه مبه ری خوای ﷺ پرسى: (أي الإسلام خير؟) چ جۆر نیسلا مه تییه ک چاکتره؟ فهرمووی: ((أن تطعم الطعام وتقرأ السلام على من عرفت ولم تعرف)) متفق علیه، واته: خواردن ده رخواردی خه لکی هه ژارو برسی بده ی، وه سه لام بکه ی له خه لکی (که به لایاندا په دده ی) بیانناسی چ نه یانناسی.

شایانی باسیشه که سه لام کردن هه م بۆ چوونه کۆرو مه جلیس و هه م بۆ به جی هیشتنیشی سوننه ته، وه که له م ده قه دا ده یینری:

(۱) بروانه: (الوابل الصیب)، ص ۲۹۷، په راویزی (حقق و عرج).

(۲) بروانه: (تفسیر ابن کثیر)، ج ۱، ص ۴۴۰.

* ((عن أبي هريرة رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ: إذا أنتهى أحدكم إلى المجلس فليسلم فإن بداله أن يجلس فليجلس، ثم إذا قام فليسلم فليست الأولى بأحق من الآخرة)) رواه أبو داود والترمذي حسنه وصححه الحاكم وإبن حبان.

■ (أبو هريرة) خوا لێی رازی بێ گێڕاویەتەوه که پێغه مبه‌رى خوا ﷺ فەرموویەتی: هەر کەسێک لە کۆڕێکدا دانیشتی کە غەلبە غەلبی زۆر تیدا بووی، جا بەر لەوهی ئەو کۆڕی بەجی بهێتلی بێ: ((سبحانك اللهم وبحمدك لا إله إلا أنت، أستغفرك وأتوب إليك)) ئەوه هەرچی لەو کۆڕیدا بوویەتی لێی دەسپێتەوه. (أحمد وترمذي وإبن حبان والحاكم) گێڕاویانەتەوه.

یازدە: پێزمین و باویشک:

■ أبو هريرة خوا لێی رازی بێ گێڕاویەتەوه که پێغه مبه‌رى خوا ﷺ فەرموویەتی: ((إن الله يحب العطاس ويكره التثاؤب، فإذا عطس أحدكم وحمد الله، كان حقا على كل مسلم سماعه أن يقول: يرحمك الله، وإثما التثاؤب هو من الشيطان، فإذا تثائب أحدكم فليرده ما استطاع فإن أحدكم إذا تثائب ضحك الشيطان منه)) متفق عليه، واتە: بێگومان خوا پێزمینی خۆشدەوێ و پقی لە باویشکە، جا ئەگەر یەکیکتان پێزی و ستایشی خۆی کرد، ئەوه لەسەر هەر مسوڵمانێک کە دەبیستێ پێزیستە کە بێ: خوا پەحمت پێ بکات، بەلام باویشک ئەوه بێگومان لە شەیتانەوهیە، جا ئەگەر یەکیکتان باویشکیدا با ئەوهندە دەتوانی بیگێڕتەوه، چونکە یەکیکتان کە باویشک دەدات شەیتان پێی پێ دەکەن.

* هەروەها فەرموویەتی: ئەگەر یەکیکتان پێزی با بێ: (الحمد لله) وە با بڕایەکی یان هاوێڵەکی پێی بێ: (يرحمك الله) جا ئەگەر پێی گوت (يرحمك الله) با ئەویش بێ: (يهديكُم الله ويصلح بالكم) رواه البخاري، واتە: خوا پێروونیتان بکات و حال و بالتان چاک بکات.

■ بەلام ئەگەر بابای پۆمبو (الحمد لله) ئەوە نەکرد، ئەوە (یرحّمك الله) گوتن پێویست ناکات، وەك لە فەرموودەیدا دەبینرێ: ((عن أبي موسى الأشعري رضي الله عنه: سمعت رسول الله ﷺ يقول: إذا عطس أحدكم فحمد الله فشمته فإن لم يحمد الله فلا تشمته)) رواه أحمد ومسلم.

تێبینی: وشە (تشمیت) واتە: گوتنی (یرحّمك الله) بەبابای پۆمبو.

دوازدە: چوونە سەر گۆرستان و سەرەخۆشی کردن:

* سوننەتە لە کاتی جەنازە خستەنە پۆ گۆردا بگوترێ: ﴿بسم الله وعلى ملة (أو سنة) رسول الله﴾ رواه أبو داود وأحمد بسند صحيح، واتە: بە ناوی خوا و لەسەر ئایینی (یان پێبازی) پێغمەبەری خوا ﷺ.

■ وە سوننەتە پاش خستەنە گۆرێ و داپۆشینێ ماوەیەك لەسەر گۆرەكەى بـمێنـنـهـوـو بۆی بپارێنەو، وەك لەم فەرموودەیدا دەردەكەوێ: ((عن عثمان بن عفان رضي الله عنه قال: كان النبي ﷺ إذا فرغ من دفن الميت وقف عليه وقال: استغفروا لأخيكم وسلموا له التثبيت فإنه الآن يسأل)) رواه أبو داود والحاكم ووافقه الذهبي، واتە: پێغمەبەر ﷺ كە لە بەخاك سپاردنی مردوو دەبۆو لەسەری دەوستان و دەیفەرموو: بۆ بڕایەكەتان (یان خوشكەكەتان) داوای لێبوردن لە خوا بکەن و چاك وەلامدانەو دامەزراوی بۆ داوا بکەن، چونکە ئێستاکە پرسپاری لێ دەکری.

* هەروەها لەکاتی ناشتنی مردوودا و لەسەر گۆرستان و اباشە نامۆزگاری مەسولمانان بکری، چونکە پێغمەبەری خوا ﷺ وایکردو، وەك لەم فەرموودەیدا دەردەكەوێ كە (بخاري و مسلم) لە (علي بن ابي طالب) خوا لێی پازی بێ گێژاویانەتەو و سەرەتایەكەى ئاوا دەست پێ دەکات: (كُنَا فِي جَنَازَةِ فِي بَقِيعِ الْغَرْدِ، فَأَتَى رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَقَعَدَ وَقَعَدْنَا حَوْلَهُ، وَمَعَهُ مِخْصَرَةٌ فَنَكَّسَ

وجعل ينكُتُ بِمَخْصَرَتِهِ ثُمَّ قَالَ: مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا وَقَدْ كَتَبَ مَقْعَدُهُ مِنَ النَّارِ وَمَقْعَدُهُ مِنَ الْجَنَّةِ... الخ، واتە: ئەگەر ئەجەنەزەیدەك بووین لە (بقيع الفردق) جا پیغەمبەری خوا ﷺ ھاتە لامان دانیشت ئیتمەش لە دەوری دانیشتین، وە گۆچانیکی گچکەى پىبوو، جاسەرى بەرەو زەوى شوپکردەو و گۆچانەكەى لە زەویبەو دەژەنى. ئنجە فەرمووی: هیچ کام لە ئیو نیه مەگەر شویتان لە ناگرى دۆزەخدا یان لە بەهەشتدا دیاری کراوە... هتد.

وہ (نووی) لە (ریاض الصالحین) ەکیدە باسیکی لەویارەو ەیناوە بەناوونیشانی: (باب الموعظة عند القبر)^(۱).

شایانی باسیشە کە ئەو جۆرە تەلقیندانەى مردوو کە لەسەر گۆرستان دەکریو لە کوردستان و چەند شوینیکی دیکەش باوە بەو شیوەو چۆنیەتیە سوننەت نیەو هیچ دەقیکی راست (صحیح) ی سوننەت لەویارەو نیە وەک لەم فەرمودانەدا دەردەکەوێ کە ەینامان، ئەسل لەویارەو پارانەو و داوی لیبوردن بۆکردن و گەردن نازادکردنی مردوو ەو، ئنجە ئەگەر ەل و مەرگیش گونجاو لەباربوو ئامۆژگاریکردنی خەلکە کەش، چونکە لەوکاتەدا دلیان نەرمتر و بیدارترە بۆ وەرگرینی قسەى باش.

* دیارە سەرەخۆشی لیکردن و دلدانەوێ بابای خاوەن مردووش، وە کەس و کاری بەگشتی سوننەتە، پیغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((من عزی مصابا فله مثل أجره)) رواه الترمذي والبيهقي، واتە: ەەرکەسیک بەلا بەسەرھاتوویەك ئارام بکاتەو دلی بداتەو ئەو بارتەقای وی پاداشتی ەیدە.

ئنجە (نووی) لەبارەى چۆنیەتی دلدانەو و سەرەخۆشی لیکردنەو: گوتوویەتی^(۱): «ئەو و شانەى کە بۆ دلدانەو بەکار دین، دیاری نەکراو و ەر

(۱) بڕوانە: ص ۳۰۷، تحقیق: عبدالله احمد أبوزینة، الناشر: دار القلم.

قسەدەك بێیتە مایەدی دڵخۆش كردن و ئارامكردنەوهی خاوەن مردوو دروستو بەجێیە، بەلام زانایانی شافییە مەزەب ئەم جۆرەیان بە پەسەند زانیو: (أعظم الله أجرکم وأحسن عزائکم وغفر لیتکم)، واتە: خوا پاداشتی مەزنت بداتەوهو، چاك دلت ئارام بكاتو، لە مردووشتان ببووێ.

پێغەمبەریش ﷺ لەكاتی سەرەخۆشی لێكردن و دلدانەوهی یەكێك لە كچهكانی كە منداڵێکی مردبوو فرموی: ((إِنَّ اللَّهَ مَا أَخَذَ، وَلَهُ مَا أَعْطَى، وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِأَجَلٍ مُّسَمًّى.. فلتصبر ولتحتسب)) متفق علیه، واتە: خوا هەقی خۆیتە ئهوهی وەرێگریتهوهو ئهوهی بێبەخشی، وه هەموو شتێك لای وی کات و سنووری دیاریکراوی هەیە.. جا با (کچهکەم) ئارام بگرێ و با پاداشتی لە خوا بوی.

* هەروەها سوننەتە کەسێك کە دەچیتە سەر گۆرستان یان بەلایدا تێپەرێدەبی، بلی: (السلام علیکم أهل الدیار من المؤمنین والمسلمین، وإنا إن شاء الله بکم لاحقون، نسأل الله لنا ولكم العافیة) رواه مسلم وأحمد والنسائي وابن ماجه عن بريدة بن الحصيب ﷺ عن النبي ﷺ، واتە: سەلامتان لیبێ مائی کۆمەڵێکی برادار، ئیوه پێشمان کەوتوون و ئێمەش پێتان دەگەین، ئەو خوایە لە پاداشتیان بێ بەشمان مەکو لەدوای وان تووشی بەلامو گرفتارییمان مەکە.

سێزده: چەند ورده مەسەلەیهکی پەيوەست بە مال و خێزانەوه:

أ- پیرۆزیایی لێکردن بە بۆنەی ژن هێنانەوه: (أبو هريرة) خوا لێی پازی بێ گوتوویەتی: پێغەمبەر ﷺ کاتێك پیرۆزیایی لە کەسێك دەکرد بەبۆنەی ژن هێنانییهوه (پێش گواستنهوهو دواي گواستنهوهش) ■ هێفرموو: ((بارك الله لك، وبارك عليك، وجمع بینکما فی خیر وعافیة)) رواه ابوداود والترمذي وابن

ماجه وأحمد وليس في رواية الترمذي كلمة (عافية) وصححه الحاكم ووافقه الذهبي وصححه ابن حبان، واته: خوا لیت پیروز بکاتو پیتو پیزت پریته سهر وه له سهر چاکهو سه لامه تی پیکهو» کۆتان بکاته وه.

ب- دووعا له سهر خویندنی میترد بۆ ژنه که ی له شهوی یه که مدا: ((اللهم إني أسألك خيرها وخير ما جبلتها عليه، وأعوذ بك من شرها وشر ما جبلتها عليه)) رواه ابوداود وابن ماجه و الحاكم وصححه وافقه الذهبي، واته: نهی خواجه من چاکهو خیری و چاکهو خیری نه وهی که نه مت له سهر سروشتانده له تو ده خوازم، وه له خراپه ی و خراپه ی خووو خدهو سروشتی په نات دینمه بهر.

ج- له کاتی سهرچی ی کردنی ژن و میترد: پیغه مبهرد ﷺ فهرمویه تی: ((لو أن أحدكم إذا أتى أهله قال: بسم الله، اللهم جنبنا الشيطان وجنب الشيطان ما رزقنا، فُقضي بينهما ولد لم يضره الشيطان أبدا)) متفق عليه عن ابن عباس رضی الله عنه، واته: نه گهر له کاتی کدا که یه کیتان ده چیته لای خیزانی بلی: به ناوی خوا، نهی خواجه شیطانمان لی دوور بجهوه، وه شیطان له وه دوور بگهر که پیمان ده به خشی، نه وه نه گهر مندالیکیان له نیودا بیی، ههر گیز شیطان زیانی لی نادات.

د- بانگو قامه ت به گوئی راستو چه پی مندالی تازه له دایک بو دا دان: پیغه مبهرد ﷺ له و باره وه فهرمویه تی: ((مَنْ لَّهُ وَلَدٌ مَوْلُودٌ فَأَذْنٌ فِي أُذْنِهِ الْيَمْنَى وَأَقَامَ فِي أُذْنِهِ الْيَسْرَى، لَمْ تَضُرْهُ أُمُّ الصَّبْيَانِ)) رواه بن السنی عن الحسين بن علي رضي الله عنهما واسناده ضعيف جدا، واته: ههر که سیك مندالیکي بۆ په یدایی و بانگ به گوئی راستیداو قامه ت به گوئی چه پیدا بدات، نه وه (أم الصبيان)^(۱) زیانی لی نادات.

(۱) له کورده واریدا (شه وه) ی پنه ده لێنو نه فسانه ی زۆری له باره وه هه لبه ستراون.

هەروەها (أبو رافع) خوا لێی پازی بێ دەلی: پیڤەمبەری خوا ﷺ بینی که لەکاتیگدا که (فاطمە) هەسەنی کۆری عەلی خوا لێیان پازی بێ سوو بانگی نوێزی بە گوتی دادا. وە (أبو داود و ترمذی و أحمد و بیهقی) گێڕاویانەتەووە (ترمذی) بەراست (صحیح)ی داناوە.

چوارەدە: چەند ورەدە حالەتیکی جۆراوجۆر:

أ- لەکاتی تووڕەبووندا: (سلیمان بن صرد) خوا لێی پازی بێ گوتوویەتی: لەلای پیڤەمبەر ﷺ بۆم دوو پیاو قسەیان بەیەکتری دەگوت: یەکیکیان پڕوی سوور هەلگەرپا بوو و دەرمانەکانی لامی هەستابوون، جا پیڤەمبەر ﷺ فەرمووی: من وشەیک دەزانم ئەگەر بیلێ ئەو حالەتی هەیەتی نامینێ، ئەگەر بلی: (أعوذ بالله من الشيطان الرجيم) ئەوێ هەیەتی نامینێ، (بخاری و مسلم) گێڕاویانەتەووە.

ب- لەکاتی دیتنی بابایەکی بەلادار (مبتلی)دا: (أبو هريرة) خوا لێی پازی بێ گێڕاویەتەووە که پیڤەمبەر ﷺ فەرموویەتی: هەرکەسێک بەلاداریک ببینێ و بلی: ((الحمد لله الذي عافاني مما ابتلاك به وفضلني على كثير ممن خلق تفضيلاً))^(١) ئەو ئەو بەلایەتی تووش نابێ، (ترمذی) گێڕاویەتەووە بە (حسن) دادەنری.

ج- لەکاتی چوونە بازاردا: عومەری کۆری خەتتاب خوا لێی پازی بێ گوتوویەتی: پیڤەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: هەرکەسێک که چوو بە بازار وە بلی: ((لا اله الا الله وحده لا شريك له، له الملك وله الحمد يحيي ويميت وهو حي

(١) واتە: ستایش بۆ ئەو خواپەیی که سەلامەتی کردووم لەوێ تۆی پێ تاقی کردۆتەووە، وە بەسەر زۆر لە دروستکراوەکانیدا هەلی بۆاردووم.

تێبینی: ناشرکرایە که نابێ ئەو قسەیە بەدەنگی بەرز بکات، که بابای دەرەدەر و بەلادار گوتی لێبێ و پێی نیکەران بێت، چونکە ئەو هەمەو گوناخە.

لایموت بێده الخیر وهو علی کل شیء قدير) خوا ههزار ههزار (۱۰۰۰,۰۰۰) چاکه‌ی بۆ ده‌نوسێ و ههزاره‌زار خراپه‌ی لێ ده‌سپێته‌وه و ههزار ههزار پله‌ی بۆ به‌رز ده‌کاته‌وه، (ترمذی وابن السنی و الحاکم) گێڕاویانه‌ته‌وه و به (حسن) داده‌نری.

❖ له‌کاتی هه‌له‌نگوتنی و لاخدا: (أبو الملیح) له‌ پیاویکه‌وه گێڕاویه‌ته‌وه گوتویه‌تی: له‌ پشت پیغه‌مبه‌ره‌وه ﷺ سوار بووبوم، و لاخه‌که‌ی هه‌له‌نگوت، گوتم: (تعس الشیطان) شعیطان له‌به‌ین بجێ، ئه‌ویش فرموی: مه‌لێ شعیطان له‌نێو بجێ، چونکه‌ نه‌گه‌ر وای بلیتی خۆی زل ده‌کات هه‌تا هینده‌ی ژووریکی لیدی، به‌لام بلی: (بسم الله) جا نه‌گه‌ر ته‌وه‌ت گوت گچکه‌و نابووت ده‌بیته‌وه هه‌تا هینده‌ی میتیکی لیدی.

ه- له‌کاتی مه‌ترسی چاوتنی کردنی شتی‌کدا: پیغه‌مبه‌ر ﷺ فرمویه‌تی: ((إذا رأى أحدكم ما يعجبه في نفسه أو ماله فليبرك عليه فإن العين حق)) رواه أحمد و الحاکم و ابن السنی عن سهل بن حنیف وهو صحیح، واته: ته‌گه‌ر یه‌کیکتان له‌ خۆیدا یان له‌ مال‌و سامانی‌دا شتیکی وای دی که پێی سه‌رسام بێت، با داوای بیت و پێزی بۆ له‌خوا بکات، چونکه‌ کاریگه‌ریی چاو راسته‌.

وه (أبو سعید الخدری) خوا لێی پازی بێ گوتویه‌تی: ((كان رسول الله ﷺ يتعوذ من الجان وعين الإنس، حتى نزلت المعوذتان، فلما نزلتا أخذ بهما وترك ما سواهما)) رواه النسائي و الترمذی و ابن ماجه وهو حديث حسن، واته: پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ (به‌چهند دووعا خویندنێک) له‌به‌ر جندو چاوی مرۆڤ په‌نا‌ی به‌خوا ده‌گرت، تا دوو په‌نا پێ‌به‌ره‌کان {سووره‌تی (الفلق و الناس)} هاتنه‌ خوار، جا که ته‌وان هاتنه‌ خوارێ ته‌وانی به‌کاره‌یتنا وازی له‌ دووعایه‌کانی دیکه‌ هێنا.

و- له‌کاتی ڕوودانی شتیکی ناخۆشدا که تازه له‌ده‌ست چووه: ((عن أبي هريرة رضي الله عنه قال قال النبي ﷺ المؤمن القوي خير وأحب الى الله من المؤمن الضعيف

وفي كل خير، إحرص على ما ينفعك واستعن بالله ولا تعجز، وإن أصابك شيء فلا تقل: لو أني فعلت كذا كان كذا وكذا، ولكن قل: قدر الله وما شاء فعل، فإن لو تفتح عمل الشيطان)) رواه أحمد ومسلم وابن ماجه، واته: بپرواداری بهیژ چاکتره و لهلای خواش خۆشهویست تره له بپرواداری بئهیژ، هەردووک لاشیان خێردارن، جا شتێک که سوودت پێدهگهینێ لهسەری سووریەو پشت بهخوا ببهستەو دەستە پاچه مەبە، وه ئەگەر شتێکت تووش بوو مەلێ ئەگەر وام بکردایه واو وادەبوو بەلکو بلێ: خوا وای بپیرادابوو وه هەرچی بیهوی دەیکات، چونکه (ئەگەر) دەرگای کردەوهی شەیطان (که خۆتۆتهی خراپ و دل ناپهههتکەرە) دەکاتهوه.

ز- لهکاتی سەرسام بوون به شتێکدا: (بخاری) گێڕاویهتهوه که جاریکیان پێغه مبهری خوا ﷺ به (أبو هريرة) فرمووه، ئەوه لهکوی بووی ئەی (أبو هريرة)؟! ئەویش گوتویهتی: ئەی پێغه مبهری خوا لهکاتێکدا تووشم بووی ئەش پیس بووم، جا حەزم نەکره هەتا خۆم نەشۆم لهگەڵت دابنیشم، ئەویش فرمووی: (سبحان الله!) بێگومان پروادار پیس نابێ.

ههروهها هەر (بخاری) هیناویهتی که پێغه مبهری خوا ﷺ لهو حالهتهدا فرموویهتی: (الله اکبر).

ح- لهکاتی خۆشی و ناخۆشییدا: پێغه مبهری خوا ﷺ که حالهتیکی دلخۆشکەری بۆ دهاته پێش دهیفرموو: ((الحمد لله الذي بنعمته تتم الصالحات))، واته: ستایش بۆ ئەو خوایهی که بههۆی چاکهیی ویهوه کردهوه و شته چاکهکان تهواو دهبن و پێکدێن، بهلام ئەگەر حالهتیکی ناخۆش و ناپهسەندی بۆ پهیدا بووبایه دهیفرموو: ((الحمد لله على كل حال)). (ابن السني والمحکم) گێڕاویهتهوهو (ألباني) به (صحيح)ی داناوه^(١).

(١) بپروانه: (حصن المسلم من أذکار الكتاب والسنة)، ص ١٢٠.

ط- لە کاتێکدا یە کێک پێت بێت لەبەر خوا خۆشم دەوێ: لەو کاتەدا واپەسەندە بێت: ((أحبك الله الذي أحببتني له)) رواه أبو داود بإسناد صحيح، واتە: ئەو خواوەی کە مەنت لەبەر وی خۆشویستووە خوشی بوێ.

ی- لە کاتی چاکە لە گەڵدا کراندا: پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((من صنع إليه معروف، فقال لفاعله، جزاك الله خيرا، فقد أبلغ في الشفاء)) رواه الترمذي وصححه الألباني^(١)، واتە: هەرکەسێک چاکە یەکی لە گەڵ بکری و بە ئەنجامدەرە کە ی بێ: خوا بە چاکە پاداشتت بداتەو، ئەو زۆر چاک مەدەحی کردووە.

ک- لە کاتی سەرنجدانی خۆدا لە ئاوێندەدا: پێغەمبەر ﷺ کاتێک تەماشای ئاوێندە دەکرد دەیفەرموو: ((الحمد لله اللهم كما حسنت خلقي فحسن خلقي)) رواه ابن السني، واتە: ستایش بۆ خوا، ئەو خواوە! وەك چۆن دیمەنت جوان کردووم پەشتیشم چاک بکە.

ل- لە کاتی سوێند خواردندا بە غەیری خوا: پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((من حلف منكم فقال في حلفه: واللات والعزى فليقل: لا إله إلا الله)) متفق عليه، واتە: هەرکەسێکتان سوێندی خواردو لە سوێندە کەیدا گوتی: بە لات و عوززا^(٢)، با بێ: جگە لە خوا هیچ پەرستراو نیی، واتە: گوتنی (لا إله إلا الله) دەبێتە کە فارەتی.



(١) هەمان سەرچاوە، ص ١٠٨.

(٢) دیارە سوێند بە هەر شتیکی دیکەش جگە لە خواو سیفەتەکانی هەمان حوکمی هەیدو مدرج نیە بەس ناوی لات و عوززا بێت.

نویسه: چه‌ند زی‌کریکی گه‌وره و گرنه‌گ:

خوا پشتیوان بی له‌م خالده‌دا هه‌ول ده‌ده‌ین نه‌و جو‌ره زی‌کرانه که به گه‌وره‌ترو گرنه‌گر دانراون وه تایبه‌تیش نین به‌حاله‌ت و کاتیکی دیاری کراوه‌وه، به‌ینه‌پروو:

یه‌ک: چاکترین زی‌کر: پی‌غه‌مبه‌ر علیه‌السلام فرموویه‌تی: ((...وأفضل الذكر لا إله إلا الله)) رواه النسائي والترمذي وابن ماجه وصححه الحاكم ووافقه الذهبي، والحديث من رواية جابر بن عبد الله رضي الله عنه.

دوو: چاکترین پارانه‌وه: پی‌غه‌مبه‌ر علیه‌السلام فرموویه‌تی: ((إن أفضل الدعاء الحمد لله)) نفس رواه الحديث السابق، زانایان گو‌توویانه: ^(۱) مه‌به‌ست له چاکترین پارانه‌وه بوونی (الحمد لله) نه‌وه‌یه که هه‌ر پارانه‌وه‌یه‌ک به ستایش و مه‌دح و نه‌نای خوا ده‌ست پی‌یکات با‌شتر گیرا ده‌بی.

سئ: چاکترین فرمایشتی پی‌غه‌مبه‌ران: پی‌غه‌مبه‌ری کو‌تایمان علیه‌السلام فرموویه‌تی: ((وأفضل ما قلته أنا والنبیون من قبلي: لا إله إلا الله وحده لا شریک له)) رواه مالك والترمذي والبيهقي.

هه‌روه‌ها فرموویه‌تی: ((من قال: لا إله إلا الله وحده لا شریک له، له الملك وله الحمد وهو على كل شي قدير عشر مرات، كان كمن أعتق أربعة أنفس من ولد إسماعيل)) متفق عليه عن أبي أيوب الأنصاري رضي الله عنه، واته: هه‌ر که‌سی‌ک ده جاران بلێ: بی‌جگه له خوا هیچ په‌رستراو نین تاکه‌و هاویه‌شی نین، مو‌لک هه‌ر هی وییه‌و ستایش هه‌ر بو وییه، وه نه‌و له‌سه‌ر هه‌موو شتی‌ک به توانایه، نه‌وه وه‌ک که‌سی‌ک وایه که چوار که‌سی له نه‌وه‌ی ئیسماعیل نازاد کرد‌بن.

(۱) بپروانه: (کشف الخفا ومزيل الالباس...) للعلجلوني، ج ۱، ص ۱۷۲.

چوار: چوار وشەى خۆشەویست لەلای خواو چاکترین قسە لەدوای قورئان: پێغه مبه‌ر ﷺ فرمویەتی: ((أحب الكلام إلى الله تعالى أربع لا يضرك بأيهن بدأت: سبحان الله، والحمد لله، ولا إله إلا الله، والله أكبر)) رواه مسلم.

هەروەها فرمویەتی: ((لأن أقول: سبحان الله والحمد لله ولا إله إلا الله والله أكبر أحب إلي مما طلعت عليه الشمس)) رواه مسلم، واتە: ئەگەر بڵێم: پاك و بێگەردیی بۆ خواو ستایش بۆ خۆیەو، جگە لە خوا هیچ پەرستراو نینو خوا گەورەترە، لەلام لە هەموو ئەو شتانه خۆشەویستترە کە خۆریان بەسەردا هەڵباتو.

پێنج: زیكرتك كە گوناخەكان پادەمالتی: پێغه مبه‌ر ﷺ فرمویەتی: ((من قال: سبحان الله وبحمده في اليوم مائة مرة حطت خطاياہ ولو كانت مثل زبد البحر)) متفق عليه عن أبي هريرة ﷺ، واتە: هەرکەسێک لە پوژیکدا سەد جار بڵێ: خوا پاك و بێگەردە ستایش بۆ وی، ئەگەر گوناخەکانی هێندەى کەفی دەریاش بن لێی دەکەونە خوار.

شەش: دوو وشەى لەسەر زمان سووك لە تەرازوودا قورسو لەلای خوا خۆشەویست: پێغه مبه‌رى خوا ﷺ فرمویەتی: ((كلمتان خفيفتان على اللسان، ثقيلتان في الميزان، حبيبتان إلى الرحمن، سبحان الله وبحمده، سبحان الله العظيم)). متفق عليه عن أبي هريرة ﷺ.

هەوت: چوار وشەى سێ جار دووبارە کراوە بارەقای زیكری پوژیکن: (جویریە) خوا لێی پازی بێ کە یەکیكە لە دایکانی بپواداران گێراویەتەو، کە پێغه مبه‌ر ﷺ پێی فرموو: دواى تۆ چوار و شەم سێ جاران گوتن، ئەگەر بەوێ بەدریژایی ئەمڕۆ گوتوتە بکێشرتین بارەقایان دەبن: ((سبحان الله وبحمده عدد خلقه، سبحان الله رضى نفسه، سبحان الله زنة عرشه، سبحان الله مداد كلمات)) رواه مسلم وأصحاب السنن، واتە: پاکیی بۆ خواو ستایش

بۆ وی به ژماره‌ی دروستکراوه‌کانی، پاکیی بۆ خوا هه‌تا نه‌فسی پازی ده‌بی
پاکیی بۆ خوا به نه‌ندازه‌ی کیشی عه‌رشه‌که‌ی، پاکیی بۆ خوا هه‌نده‌ی ژماره‌ی
وشه‌کانی، وه نه‌م فهرمووده‌یه هه‌ر مسلم به‌م جوهره‌ش هه‌تاویه‌تی^(۱):
((سبحان الله ومحمده عدد خلقه ورضا نفسه وزنة عرشه ومداد كلمات)).

هه‌شت: زیكرتك كه خه‌زنه‌یه‌كه له خه‌زنه‌كانی به‌هه‌شت: (عبدالله بن قیس) خوا
لیی پازی بێ گوتویه‌تی: پیغه‌مبه‌ر ﷺ فهرمووی: ((یا عبدالله بن قیس ألا
أدلك علی كنز من كنوز الجنة؟! فقلت: بلی یا رسول الله، قال: قل: لا حول
ولا قوة إلا بالله)) متفق علیه، واته: نه‌ی عه‌بدوللای كوری قه‌یس نایا
خه‌زنه‌یه‌كه له خه‌زنه‌كانی به‌هه‌شت پێ بلیم؟ منیش گوتم: به‌لی نه‌ی
پیغه‌مبه‌ری خوا، فهرمووی: بلی: جوولان و توانا نیه مه‌گه‌ر به‌خوا، یان: لادان
له هه‌له‌و خراپه‌و توانا بۆ خه‌رو چا‌كه نیه مه‌گه‌ر به‌خوا.

نۆ: زیكرتك كه پیغه‌مبه‌ر ﷺ بۆ مه‌شت و مالی ده‌روونی فهرموویه‌تی:
پیغه‌مبه‌ری كۆتایی فهرموویه‌تی: ((انه لیغان علی قلبی وانی لأستغفر الله
في اليوم مائة مرة)) رواه مسلم عن الأغر المزني، واته: دلم گه‌ره ده‌گرێ هه‌تا
پۆژانه سه‌د (۱۰۰) جار داوای لی‌بوردن له خوا ده‌كه‌م. (ابن الأثیر)
گوتویه‌تی: ^(۲) { (لیغان علی قلبی) أي یغط ویغشی والمراد به: السهو، لأنه
كان لا یزال فی مزید من الذکر والقربة ودوام المراقبة فإذا سهى عن شيء منها
فی بعض الأوقات أو نسی، عده علی نفسه ذنبا ففرع إلى الاستغفار }، واته:
مه‌به‌ست له (لیغان علی قلبی) یانی داده‌گیرێ و داده‌پۆشرێ و مه‌به‌ست پیتی:
بێ‌ناگابوونه، چونکه نه‌و به‌رده‌وام له زیده‌کردندا بووه له یادی خوا و
نزیکه‌بوونه‌وه و چاودێری‌کردنی خوا، جا نه‌گه له هه‌ندیکی بێ‌ناگا بووی له

(۱) بیروانه: (الأذکار) للنووي، ص ۵۱-۵۲.

(۲) بیروانه: (جامع الأصول)، ج ۴، ص ۳۸۶، له: (حصن المسلم...)، ص ۱۳۹.

هەندێك حالاندا یان لە بیرى چووبى، ئەو بە گوناحى داناو بە خۆى و پەناى بردۆتە بەر داواى لێبوردن کردن لە خوا.

هەروەها پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتى: ((من قال أستغفر الله الذي لا إله إلا هو المحي والقيوم وأتوب إليه، غفر له وإن كان فرّ من الزحف)) رواه أبو داود والترمذي و الحاكم وصححه ووافقه الذهبي وصححه الألباني، واتە: هەر كەسێك بڵێ: داواى لێبوردن لەو خوايە دەكەم كە جگە لەوى هیچ پەرستراو نین، زیندوو مشوورگێڕەو بۆ لای وى دەگەڕێتەوە، ئەگەر لەكاتى هێرش هێنانى دوژمنیشدا رایكردبێت خوا لێى دەبورێ.

كۆتایی ئەم بڕگەى نۆیەمەش كە بڕگەى كۆتایی خاڵى نۆیەمە، بەم فەرموودەيە دینین كە پێغەمبەرى پێشەوامان گەورەترین جۆرى داواى لێبوردن لە خواكردن (سید الاستغفار) مان فێر دەكات:

فەرموویەتى: ((سید الاستغفار أن يقول العبد: اللهم أنت ربّي لا إله إلا أنت خلقتني وأنا عبدك وأنا على عهدك ووعدك ما استطعت، أعوذ بك من شرّ ما صنعت، أبوء لك بنعمتك علي وأبوء بذنبي، فاغفر لي فإنه لا يغفر الذنوب إلا أنت)) رواه البخاري وأحمد والنسائي والترمذي، واتە: گەورەو سەرورەى داواى لێبوردن لە خوا كردن ئەوێە كە بەندە بڵێ: ئەى خوايە! تۆ پەرورەدگارمى، جگە لە تۆ هیچ پەرستراو نین، دروستت كردووم و منیش بەندەتم، وە من هەتا لە توانام داوە هەر لەسەر پەیمان و بەلێنى تۆم، لە چنگ خراپەى ئەو كە كردوومە پەنات بۆ دینم، دان بە چاكەى تۆدا دەنێم لەسەر خۆم، وە پێ لە گوناهەكانم دەنێم، جا لێم ببورە بێگومان جگە لە تۆ هیچ كەس لە گوناحان نابورێ.^(١)

(١) لە كۆتییى: (زێگای صالح بوون و بەرو خوا چوون)دا ئەو فەرموودەيە چاك تۆیژراوەتەو، بپروانە چاپى سێهەمى ٢٠٠٦، نووسینگەى تەفسیر.

دهیەم: صەڵات و سەلام ناردن بۆ پیغەمبەری خوا ﷺ

بێگومان صەڵات و سەلام ناردن بۆ پیغەمبەر ﷺ و پێرای جێبەجێ کردنی بەشیک لە ئەرکی سەرشان بەرامبەر بەو بەندە ھەرە پایەبەرزە ی خۆی بێوێنە، جۆریکیشە لە جۆرە گەرنەکانی یادی خواکردن، جا لە سۆنگە ی ئەووە کە ئێمە ستایش و سوپاس بۆ خوا لە باسی نوێژدا بەوردی باسی ماناو چەمکی صەڵات و سەلام و چۆنیەتی و ھۆکمی صەڵات و سەلام ناردن بۆ پیغەمبەرمان ﷺ کردووە، لێرەدا دووبارە ی ناکەینەووە بە ھێنانهوی ئەم چەند دەقە ی قورئان و سوننەت، واز دێنین:

یەك: خۆی بەخەشەر فرمویەتی: ﴿إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا﴾ (الأحزاب: ٥٦)، واتە: خواو فریشتەکانی صەڵوات لەسەر پیغەمبەر دەدەن، ئە ی ئەوانە ی پڕواتان ھێناو! صەڵواتی لەسەر بدەن و سەلامی بۆ بنێرن.

دوو: پیغەمبەریش ﷺ فرمویەتی: ((من صلى علي صلاة صلى الله بها عليه عشرا)) رواه مسلم، واتە: ھەر کەسێک یەك صەڵاتم لێ بدات، خوا بەو صەڵاتە دە صەڵواتی لێ دەدات.

جا با لێرەدا سەرنج بدەین!

خۆی پەرورەدگار فرمویەتی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا ۖ وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ۖ هُوَ الَّذِي يُصَلِّي عَلَيْكُمْ وَمَلَائِكَتُهُ لِيُخْرِجَكُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا﴾ (الأحزاب: ٤١)، واتە: ئە ی ئەوانە ی پڕواتان ھێناو! بە یادکردنیکی زۆر یادی خوا بکەن. وە بەیانیان و ئیواران بەپاکی بگرن، ئەو کەسە ی کە خۆی و فریشتەکانی صەڵواتتان بۆ دەنێرن تا کۆ لە تاریکییەکان قوتارتان بکات بەرەو پووناکی، وە خوا بە بەزەییە دەربارە ی پڕوادارن.

و هك ده‌بینین خوای به‌خشر راپده‌گه‌یه‌نێ كه خۆی و فریشته‌كانی سه‌له‌واتمان
 لێ‌ده‌ده‌ن بۆ‌ئه‌وه‌ی له‌ تاریکییه‌كان بپینه‌ده‌رو بچینه‌ نێو پروناکییه‌وه‌! كه‌واته‌
 هه‌ركه‌سێك خوای به‌به‌زه‌یی سه‌له‌واتی لێ‌بدات له‌ تاریکییه‌وه‌ به‌ره‌و پروناکی
 ده‌چیت، ئنجا پیغه‌مبه‌ریش ﷺ فەرموویه‌تی كه هه‌ركه‌سێك سه‌له‌وات له‌
 پیغه‌مبه‌ر ﷺ بدات خوای په‌روه‌ردگار ده‌قات سه‌له‌واتی لێ‌ده‌دات، كه‌واته‌:
 سه‌له‌وات و سه‌لامی ئیمه‌ بۆ پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ده‌بێته‌ مایه‌ی دابارینی
 په‌حه‌ت و به‌خششی خوا بۆ سه‌رمان و قوتاریبوونمان له‌ هه‌موو جو‌ره‌
 تاریکییه‌كان و گه‌شتمان به‌ پروناکی هه‌مه‌لایه‌نه‌.

شایانی باسیشه‌ كه خوای کاریه‌جێ و به‌خشر به‌رله‌وه‌ی راپیگه‌یه‌نێ كه
 خۆی و فریشته‌كانی سه‌له‌واتمان لێ‌ده‌ده‌ن، فەرمانی پێ‌کردوین كه زۆر یادی
 بکه‌ین و به‌یانیان و ئیواران به‌پاکی بگرین، ئه‌مه‌ش ئه‌وه‌ی لێ‌ ده‌فامریتته‌وه‌ كه
 له‌ نه‌جامی زۆر یادی خوا‌کردندا ئینسانی مسوڵمان شایسته‌یی ئه‌وه‌ په‌یدا
 ده‌کات كه خوا سه‌له‌واتی بنێرتته‌ سه‌ر.

كه‌واته‌:

یه‌که‌م: به‌ده‌قی قورئان زۆر یادی خوا کردن و به‌پاک‌گرتنی زه‌مینه‌ سازکه‌ری
 سه‌له‌واتی خوا و فریشته‌کانیه‌تی بۆ به‌رواداران.

دووه‌م: وه‌ به‌ده‌قی سوننه‌تیش سه‌له‌واتدانمان له‌سه‌ر پیغه‌مبه‌ر ﷺ هۆی
 سه‌له‌واتی ده‌ چه‌ندانه‌ی خواجه‌ بۆمان، وه‌ سه‌له‌واتی خواش به‌ره‌مه‌که‌ی له‌
 تاریکییه‌كان قوتاریبوون و به‌ پروناکی شادبوونه‌.

كه‌واته‌: بابزاین بۆچی پیغه‌مبه‌ری پێشه‌وامان ﷺ هینده‌ جه‌ختی له‌سه‌ر
 ئه‌وه‌ کردوه‌، كه ئیمه‌ی ئۆمه‌دی سه‌لات و سه‌لامی بۆ بنێرین! بێگومان له‌به‌ر
 خێرو قازانچ و به‌رژه‌وه‌ندی خۆمانی بووه‌، پووحم فیدای یه‌کیك له‌ سوننه‌ت و
 فەرماشته‌کانی بیّت، به‌لێ پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ كه ده‌زانێ ئیمه‌ی مسوڵمان و

بەندى چوارەم

چۈن زىكرى خوا بكەين؟!





به سهرمجدانی دهقه کانی قورثان و سوننهت بزمان دهرده کهوی که زیگری خواکردن وهك چون بازنو مهیدانه کهی یه کجار بهرین و فراوانه و هه موو پرویه رو پانتایی ژيانی ئینسان داده گری، خوی کاربه جی شیوازو چونیته تی زورو جوراوجوریشی بژ داناون، بژ نهوی بتوانی له هه موو حاله کانیدا یادی خوا بکات، وهك له وه سفی پیغه مبهردا ﷺ هاتوه: ((کان یذکر الله علی کل اخیانه)) رواه مسلم عن عائشة رضي الله عنها.

جا ئیستا با پامیتین:

یه کهم: بیگومان ئینسان له رووی قیافه ی جهسته بییه وه له هه کاتیکیدا له سئ شیوه بهدور نیه:

أ- پراوهستان (قیام).

ب- دانیشتن (قعود).

ج- راکشان و پالکوتن.

جا خوی کاربه جی فهرمانی کردوه که له هه رستیک حاله ته کانیدا یادی بکهین، وهك فهرمویه تی: ﴿فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَادْكُرُوا اللَّهَ قِيَمًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِكُمْ...﴾ (النساء ١٠٣)، واته: جا نه گهر نویتان ته واکرد یادی خوا بکهن به پتوه به دانیشتنه وهو له سهر ته نیشتان.

وهك خوی زاناو توانا پرایگیاننده که به وجزره زیگری خواکردن پیشه ی بهنده ژیرو تیگه یشتوه کانی خوابه: ﴿إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَآخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِّأُولِي الْأَلْبَابِ﴾ (١١٠) الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَمًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ... (١١١) آل عمران، که پیشتریش هیئا ومانه.

دووهم: وه له پوووی دهرخستن و دهرنه خستنهوه ئینسان دوو حالهته هه:

أ- به ناشکرا یادی خواکردن (ذکر الله علانية).

ب- به پنهانی یادکردنی (ذکره سرا).

وه بێگومان له پوووهوه یادی خوا حالهتیکی دیکهی سییه می نیه، جا خوای بهرزو مهزن ههردووک حالهتی پنهان و ناشکرای دیاری کردوون، وهك لهم فەرمووده قودسییهدا دهیئێ: ((عن أبي هريرة رضی اللہ عنہ: قال رسول الله ﷺ: يقول الله تبارك وتعالى: أنا عند ظن عبدي بي، وأنا معه إذا ذكرني، فإن ذكرني في نفسه ذكرته في نفسي، وإن ذكرني في ملأ ذكرته في ملأ خير منهم...)) رواه أحمد والبخاري ومسلم والترمذي وابن ماجه، واته: خوای بهپیت و پێزو بهرز دهفهرموی: من بهپیی بۆچوونی بنده کهمم له باره مهوه، وه من ههر له گه ئمی ههتا یادم بکات، جا ئه گهر له دلی خویدا (به پنهانی) یادم بکات، منیش له بهر خۆمهوه یادی ده کهم، وه ئه گهر له نێو کۆمه ئیکدا به (ناشکرا) یادم بکات، منیش له نێو کۆمه ئیکدا به (ناشکرا) یادم بکات، وه ئه گهر له دلی خویدا (به پنهانی) یادم بکات، منیش له بهر خۆمهوه یادی ده کهم.

سییهم: وه له پوووی دهنگهوه ئینسان له سێ حالان بهولاره نیه:

أ- دهنگ بهرزکردنهوه (رفع الصوت).

ب- دهنگ کپ کردن و نرم کردن (خفض الصوت).

ج- میانجی (وسط).

جا لهویاره شهوه خوای پهروهردگار و پێغه مبهری سهروهرد ﷺ فهرمانیان پێ کردووی و پێوونیان کردووی که به ههرسیک جوړی دهنگ یادی خوا بکهین، جا

ئیمه سهره تا باسی جۆری دووهم و سێیم ده کەین و دواییش باسی جۆری یه کەم (دهنگ بهرزکردنهوه) ده کەین، چونکه تۆزێک مشت و مپی له سهر ههیه:

أ- یادکردنی خوا به دهنگی نزم:

خوای پهروهردگار فەرمووێتی: ﴿وَأَذْكُرْكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ...﴾ (الأعراف ٢٠٥)، واتە: وه له بهر خۆتهوه و به لاڵانهوه و گەردنکهچی و ترس بیههوه به بێ دهنگ بهرزکردنهوه یادی پهروهردگارت بکه... ههروهها فەرمووێتی: ﴿أَدْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً إِنَّمَا لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ﴾ (الأعراف ٥٥)، واتە: به کپروزاندهوه و گەردنکهچی و به پهنه نھانی له پهروهردگارتان بپارێنهوه، بێگومان ئهوه له پڕی لاده رانی خۆش ناوێن.

ب- یادکردنی خوا به دهنگی نه بهرزو نه نزم (میانجی):

خوای پهروهردگار فەرمووێتی: ﴿قُلْ أَدْعُوا اللَّهَ أَوْ أَدْعُوا الرَّحْمَنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ وَلَا تَجْهَرُوا بِصَلَاتِكُمْ وَلَا تَخَافُوهَا وَابْتَغُوا بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا﴾ (الإسراء ١١٠)، واتە: بلی: له خوا یان له رهحمان بپارێنهوه، به ههڕ ناوێک بانگی بکهن، خاوهنی ناوه هههره چاکه کانه، وه پارانهوه کهت نه به دهنگی بهرزو نه به کپی مه کهو له نیوانیاندا رێشهک بدۆزهوه.

ناشکراشه که مه بهست له (بصلاتک) لێره دا پارانهوه (دعاء) یه، چونکه ههم له تهسلدا (صلاة) به مانای پارانهوه یه و^(١) ههم سیاقی ثابته کهش ههڕ ئهوهی لی وهرده گیرێ^(٢).

(١) پڕوانه: پێناسهی نوێۆ (صلاة) له باسی نوێۆ بهرپا کردندا.

(٢) (عائشة) گوتویهتی: ئهوه ئایهته له باره ی پارانهوه هاتهوه، وهک (بخاری و مسلم) گێژاویانهتهوه، پڕوانه: (الأذکار) للنووي، ص ٤٠، ط ١، ١٩٨١، دار الفکر.

ج- یادکردنى خوا بە دەنگى بەرز:

هەندىك پىيان واىە كە زىكر كردن بە دەنگى بەرز دروست نىەو بىدعەتە، بەلام لە راستیدا وانىەو، وەك لە دەقەكانى سوننەتدا دەردەكەوئ پىغەمبەرى خوا ﷺ بە ھەرسىك شىوہەكانى دەنگ (نزم، مىانجى، بەرز) زىكرو پارانەوہى كردوہ، ئەمەش چەند بەلگەيەك لەو بارەوہ:

أ- وەك پىشتەر باسەمان كرد قورئان خویندن جۆرىكە لە جۆرەكانى زىكرو گەرەتەين جۆرىشەيتى، دەجا ناشكراشە كە قورئان خویندن بە ھەموو شىوہ دەنگەكان دروستە، (نووي) لەو بارەوہ گوتوويەتى: ^(١) (جاءت آثار بفضيلة رفع الصوت بالقرآن، وآثار بفضيلة الإسرار، قال العلماء: والجمع بينهما أن الإسرار أبعد من الرياء فهو أفضل في حق من يخاف ذلك، فإن لم يخف الرياء فالجهر أفضل بشرط أن لا يؤذي غيره من مصل أو نائم أو غيرهما...)، واتە: چەند شۆنەوارىك ھاتوون كە دەنگ بەرز كردنەو بە قورئان بە چاكتر دادەنن، ھەندىكىشيان دەنگ نزم كردنەو بەباشتر دادەنن، زانايان گوتوويانە ئەو دەقانە بەو كۆدەكرىنە كە بگوترى: كەسىك لە رىبابازى بترسى دەنگ نزم كردنەوہى بۆ چاكترە، بەلام كەسىك ئەو ترسەى نەبى بەرز كردنەوہى بۆ چاكترە، بەمەرجىك تازارى غەيرى خۆى نەدات لە نوێۆكەرو خەوتوو ھى دىكەش..

ب- ھەموو ئەو جۆرە زىكرو پارانەوانەى كە لە پىغەمبەرەوہ ﷺ گىڤراونەوہ ديارە ھەندىك جارەن دەنگى پىيان بەرز كردۆتەوہ، ئەگەرنا خەلك گوىيىستيان نەدەبوون و لىي نەدەگىڤرانەوہ.

ج- (عبدالله بن عباس) خوا لىيان پازى بى ئەم دەقەى دەربارەى پارانەوہى پىغەمبەر ﷺ لە جەنگى بەرددا گىڤراوہتەوہ: ((قال النبي ﷺ وهو في قبته:

(١) بىوانە: (الأذكار) ص ٣١١، ط ١، ١٩٨٣، تحقيق: أحمد رابت ھدش.

اللهم إني أنشدك عهدك ووعدك، اللهم إن شئت لم تعبد بعد اليوم، فأخذ أبوبكر رضي الله عنه بيد رسول الله ﷺ، فقال: حسبك يا رسول الله، فقد ألحمت على ربك...)) متفق عليه وهذا لفظ البخاري، وفي لفظ مسلم: ((استقبل نبي الله ﷺ القبلة ثم مد يديه فجعل يهتف بربه فيقول: اللهم أنجز لي ما وعدتني...))، واته: پیغه مبهري ﷺ له کاتی کدا که له چادره که دی دابوو فهرمووی، نهی خواپه من په یمان و به لینه که تت لی داواده کهم، نهی خواپه نه گهر بته وئ (نهم کومه له مسولمانه بفه و تینی) له نه مړه به دواوه ناپه رسترئ، ئنجا نه بوویه کر خوا لپی پازی بی دهستی پیغه مبهری خوا ی گرت و گوتی: نهی پیغه مبهری خوا ﷺ بهسته، چونکه زور داکو کیت له په روه ردگارت کرد، نه مه ریوایه تی (بخاری) یه.

وه له ریوایه تی (مسلم) دا: پیغه مبهری خوا ﷺ پروی کرده قیبله پاشان دهسته کانی (بهره و ناسمان) دریژ کردن و به ده نگی به مرز هاواری ده کرده په روه ردگاری و دهی فهرموو: نهی خواپه نه وهی به لینه پی داوم بوم جی به جی بکه.

(نوی) گوتوویه تی^(۱): (قلت يهتف: بفتح أوله وكسر ثالثه ومعناه: يرفع صوته بالدعاء) واته: گوتم: (يهتف) به سهری پیتی یه که می و ژیری پیتی سییه میه تی و ماناکه شی: ده نگی به پارانه وه به رزده کرده وه.

د- له زیگری دواى نویژه کاند ا نهم فهرمووده یه مان هیئاو ده ته وه: ((عن عبدالله بن الزبير رضي الله عنهما أن رسول الله ﷺ كان يهلل دبر كل صلاة حين يسلم بهؤلاء الكلمات: لا إله إلا الله وحده لا شريك له، له الملك وله الحمد، وهو على كل شيء قدير، لا حول ولا قوة إلا بالله، ولا نعبد إلا إياه، له النعمة وله الفضل وله الثناء الحسن، لا إله إلا الله مخلصين له الدين ولو كره

(۱) هه مان سهرچاوه پیشوو.

الكافرون)) رواه مسلم والنسائي وأبو داود وأحمد، که له شوینی ناوبراوا مانامان کردوه.

وشە (يُهْلَلُ) یانی: دەنگی هەڵدەهێناو بەرزى دەکردهوه.

ه- وه (بخاري ومسلم) له (ابن عباس) وه گێپراویانهتهوه که گوتویهتی: (ما كنا نعرف انتضاء صلاة رسول الله ﷺ إلا بالتكبير)^(١).

و- ههروهها (أبو معبد) گێپراویهتهوه که (ابن عباس) خوا لییان پازی بێ ههوالی پێداوه که دهنگ بهرزکردنهوه به زیکرکردن له کاتی کدا که خهڵک له سهردهمی پیغه مبهردا ﷺ له نویژی فهپز دهبوونهوه باوبوه، وه (ابن عباس) گوتویهتی: بههۆی ئهو زیکرهوه دهمزانی که نویژیان تهواو کردوه، وهك (بخاري ومسلم) گێپراویانهتهوه^(٢).

ز- (بخاري) له (جابر بن عبدالله)ی گێپراوهتهوه خوا لێی پازی بێ گوتویهتی: (كنا إذا صعدنا كبرنا وإذا نزلنا سبحنا) وهك پێشتریش هیناومانه.

ههروهها ههمان قسه (أبو داود) له (ابن عمر)یشی گێپراوهتهوه خوا لییان رازی بێ، ئیستاش با سهرنجێکی قسهی ئهوانه بههین که پێیان وایه دروست نیه که دهنگ به زیکرو پارانیه بهرز بکریتهوه:

ئهوهندهی سهرنجی قسهکانی ئهو جۆره کهسانم داوه تهنیا ئهم سێ بەلگهیهم بینین که بۆ پشتگیری پایه کهیان دهیانهیینهوه:

(١) بەلام لهلای (بخاري) وشە (كنت) به له جیاتی (كنا) بپوانه: (الأذکار)، ص ١٣٠.

(٢) که ئهمه دهقه کهیهتی: (عن ابن عباس رضي الله عنهما: أن رفع الصوت بالذكر حين ينصرف الناس من المكتوبة كان على عهد رسول الله ﷺ وقال ابن عباس: كنت أعلم إذا انصرفوا بذلك إذا سمعته) بپوانه: (الأذکار)، ص ١٣٠.

یهک: خوی پدروہ ردگار فہرموویہ تی: ﴿۱۰۵﴾ اَدْعُوا رَبَّکُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً اِنَّکُمْ لَا یُحِبُّونَ الْمُعْتَدِیْنَ ﴿۱۰۶﴾ الاعراف ﴿۱۰۷﴾، جا ئہوانہ دہلین: مہبہست لہ (اعتداء) کہ لہ رستہی: ﴿۱۰۸﴾ اِنَّکُمْ لَا یُحِبُّونَ الْمُعْتَدِیْنَ ﴿۱۰۹﴾ دا ئامازہ پیکراوہ: دہنگ بہرزکردنہ موہیہ! بہلام:

یہکہم: ہیچ بہلگہیہک لہوبارہوہ نیہو توئوہرہوانیش گوتوویانہ مہبہست بنئہدہیبی نواندنہ لہگہل خوادا، وەک داوای شتی مہحال، یان تووک و نزای خراب.

دوہم: ئہگەر گریمان مہبہست لہ (اعتداء) دہنگ بہرزکردنہوش بیت، مادام لہ فہرموودہی راست (صحیح) دا پیماں گہیشتو کہ جاری وابوہ پیغہمبہر ﴿۱۱۰﴾ بہدہنگی بہرزیش پاراوہتہوہ، ناچارین بلین: مہبہست لیترہدا زیادہرؤیی کردنہ لہ دہنگ ہلیناندا، یان مہبہست لہ حالہتی پارانہوہیہ بہتہنیا، ہەرچہندہ ئہم حالہتہش دیسان ہلآواردن (استثناء)ی تیدایہ چونکہ لہ جہنگی بہدردا پیغہمبہر ﴿۱۱۱﴾ تہنیا خۆی پاراوہتہوہ.

دو: ہدروہا خوی بہخشر فہرموویہ تی: ﴿۱۱۲﴾ وَادْکُرْ رَبَّکَ فِی نَفْسِکَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ... ﴿۱۱۳﴾ الاعراف ﴿۱۱۴﴾، بہلام لہ وەلامی ئہم بہلگہیہشدا دہلین: مادام لہ دہقہ راست و راشکاوہکانی سوننہتدا ہاتوہ کہ پیغہمبہر ﴿۱۱۵﴾ بہدہنگی بہرز زیکرو دووعای کردوہ، وەک داوی نوئوہ فہرژہکان و گہرمی جہنگ و سہرکەوتن بہ بہرزایی یانداو شوپوونہو بہ نشیواندا، ناچارین بلین: دیارہ مہبہست لہو یادکردن (ذکر) کہ لہم ئایہتہدا ہاتوہ جوہر یادکردنیکئی تاییہتیہ، وەک ئہوہی مرؤف لہبہرخۆیہو بہتہنیا زیکری خوا بکات.

سێ: بەلگەیەکی دیکەشیان ئەم فەرموودەیە (أبو موسى الأشعري) دەگێڕێتەوە دەڵێ: جارێک ئێمە لەلای پیغەمبەر ﷺ بووین جا کاتێک (لە هەورازێک) سەردەکەوتین و بەسەر نشیویکدا دەمانپوانی: (لا إله إلا الله) و (الله أكبر) مان دەکرد و دەنگمان بەرز دەبوو، پیغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((يا أيها الناس أربعوا على أنفسكم فإنكم لا تدعون أصم ولا غائباً، إنه معكم سميع قريب)) متفق عليه، واتە: ئەو خەڵکان پەحم بەخۆتان بکەن! چونکە ئێوە نە بانگی زاتێکی کەپ دەکەن نە نادیارو دوور، بیگومان خوا لەگەڵتانە و بێسەر و نزیکە.

بەلام لێرەشدا دیسان وه (نووي)یش گوتوویەتی^(۱): مەبەست مۆتڵەقی دەنگ بەرزکردنەو نیه، بەلکو مەبەست زیادەپۆیی (مبالغة) تێداکردنیهتی، چونکە، ناگونجی فەرمايشته کانی پیغەمبەر ﷺ دژایهتی (تناقض) و ناکۆکیان لە نێواندا هەبێت و هەر جارێک شتی وا بینرا، ئەو بەهۆی سەرکێڵ (سطحي) پوانین و وردنەبوونەو قوولنەبوونەو هیه و بەهۆی ئەو هیه که هەرکام لە دەرگەکان لە شوێنی سروشتی و پرەپیستی خۆیاندا پۆنەنراون، چونکە هەم لە قورئان و هەم لە سوننەتیشدا جاری وایە چەند دەرگە جیا جیا هەن دەرگە ی مەسەلەیه که بەرواڵەت دژو پیچەوانە ییەکن، بەلام لە پاستیدا وایە هەرکامیکیان بۆ حالەت و پروویکی جیا یەو، سەرچەمیان بەسەر حالەت و لایەنە جیاوازەکانی ئەو مەسەلەیدا دابەش دەبن.

(۱) بپوانە: (الأذکار) ص ۳۳۰، ۳۳۱، ط ۱، دار الفکر، ۱۹۸۳، تحقیق: أحمد راتب محوش.

چوارهم: له ډووی ته نیایی و ټیکه ټیپه وه مړؤف دوو حاله تی هن:

أ- ته نیایی (انفراد).

ب- ټیکه ټیپ و کؤمه ل بوون (الاختلاط والاجتماع).

جا له هدر دووک حاله تی ته نیایی و کؤمه ل بوونیشدا دیسان مسولمان فەرمانی پیکاروه که زیکری خوی بی وینه بکات، جاری بؤ حاله تی ته نیایی نه وه بیگومان حاله تی ته سلې و ناسایی زیکری خوا گردنه و پیویست به به لگه له سه ره یئانه و ناکات. به لگه ی ږه و ابوون و بگره سونه ت و په سه ند بوونی زیکری به کؤمه لیش یه کجار زؤرن، بؤ وینه:

• ((عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ: إن لله ملائكة فضلاء عن كتاب الناس، يطوفون في الطرق يلتمسون أهل الذكر، فإذا وجدوا قوما يذكرن الله تعالى، تنادوا هلموا إلى حاجتكم، قال: فيحفونهم بأجنحتهم إلى السماء الدنيا...)) رواه البخاري وهذا لفظه، ومسلم دون جملة (عن كتاب الناس) والترمذي وأحمد، واته: خوا چهند فریشته یه کی هن که له نووسی نی کرده وه کانی خه لکی زیډهن، جا به ږی و باناندا ده گه ږی له نه هلی زیکر ده گه ږی، جا هدر کات کؤمه ل ټیکیان دؤزینه وه که یادی خوی بهرز بکه ن، یه کسر بانگی یه کتر ده کهن، ورن بؤ نه وه ی لیی ده گه ږان فەرمووی: جا به باله کانیان ده وریان ده دن هتا سنووری ناسمانی یه کم.

* (أبو سعيد الخدري) خوا لیی رازی بی گپاویه ته وه که (معاوية) به لای بازنده یه (له نه هلی زیکر) له مزگه وتدا ږه دبوو، گوتی: بؤچی دانیشتون؟! گوتیان: دانیشتون یادی خوی بهرز ده کین، گوتی: توخوا بهس بؤ نه وه دانیشتون؟! گوتیان بهس بؤ نه وه دانیشتون، گوتی: ناگادارین من له بهر نه وه سویندم نه دان که متمانته تان پی نه کم، هیچ که سیکیش له و پله یه ی

مندا بۆ نيزيكي له پيغه مبهروه ﷺ له من كه متر فهرموده ی لى نه گپړاونه وه، وه پيغه مبهري خوا ﷺ جاريك به لای كۆړيك له هاوه لانيدا رابرد، فهرمووی: ((ما أجلسكم؟ قالوا: جلسنا نذكر الله تعالى ونحمده على ما هدانا للإسلام وَمَنْ بَعْدَ عَلَيْنَا، قال: آله ما أجلسكم إِلَّا ذاك؟! قالوا: والله ما أجلسنا إِلَّا ذاك، قال: أما إني لم أستحلفكم تهمة إليكم، ولكني أناني جبريل فأخبرني: أن الله تبارك وتعالى يباهي بكم الملائكة)) رواه مسلم والنسائي وأحمد، واته: بۆچی دانیشتوون و کۆیونه ته وه؟ گوتیان: دانیشتوین یادی خوی بهرز ده کهین و ستایشی ده کهین که رپروونی کردوین بۆ نیسلام و به هۆی ته وه و مهت و چاکه ی خستۆته سه رمان، فهرمووی: تووخوا بهس بۆ ته وه کۆیونه ته وه؟! گوتیان: به خوا بهس بۆ ته وه دانیشتوین، فهرمووی: بزانی له بهر بئ متمانه ییم پیتان سویندم نه دان، به لام جویرائیل هاته لام و هه والی دامی که خوی به پیت و پیزو بهر زشانا زیتان پیو ده کات به سه ر فریشته کانه وه.

ئنجای شایانی باسیشه که زیکر له هه موو ته و حاله تانه داو به هه موو ته و شیوازانه، سی جۆری هه ن:

أ- به دل و به زمان.

ب- ته نیا به دل.

ج- ته نیا به زمان.

که بیگومان هه ره چاکیان په که میانه و دوو میشیان نیوه نجیه و، سییه میشیان له خوار هه موویانه وه، وه زانیان گوتوویانه و شتیکی ئاشکراشه^(۱).

(۱) بیوانه: (الاذکار)، ص ۳۹.

کۆتایی ئەم بەندی چوارەمەش بەچەند ئەدەبو و ڕەوشتیکی بەرز دیتین کە پەسەندە بابای خوا یادکەر لە کاتی زیکرکردنە کەیدا خۆشیان پێ برازینیتە و ڕەچاویان بکات^(١)؛ یەك: هەرچەندە وا پەسەندە بابای زیکرکەر لەش پاک و بە دەستنوێژ بیت، بەلام جگە لە قورئان خویندن هەموو جۆرەکانی دیکە زیکر، ئەگەر بە نایەتی قورئانیش بن بۆ بابای لەش پیسیش هەر دروستن، بەمەرجێک بەمەبەستی قورئان خویندن نەبن.

دوو: وا پەسەندە بابای خوا یادکەر لە کاتی زیکرکردندا، ئەگەر دانیشتوو بوو ڕوو و قیبلە بیت، وە لە هەموو حالاندا بەئارامی و گەردنکەچی و ڕێزو و یقار لەخوا گرتەوه یادی خوا بکات.

سێ: هەروەها وا پەسەندە کە شوینی خوا تیدا یادکردن پاک و خاوین بیت، وە واپەسەندە کە زارو زمانیشی پاک و بۆغخۆش بن، ئەگەر تام و بۆنی زاری گۆرابوو سیواک بکات و بیشوات.

چوار: هەروەها شتیکی یەكجار پەسەندو باشە کە ئەوەندە بۆی دەکرێ بەهۆشیاری و بیداری و بیرکردنەوه زیکرکەیی بخوینێ، چونکە بێگومان ڕووح و جەوهەری زیکر ئەو هۆشیاری و بیداری و ئاگا لەخۆبوون و وردبوونەوه و پامانەیه، وە لە راستیدا زیکرێک وانەبێ پێچەوانەی ناوەکەشیەتی! چونکە وەك لە پێناسەی زیکردا گوتمان (ذکر) پێچەوانەی (غفلة) و (نسیان)ە!!

پنج: بەلام لە چەند حاڵێک یادی خوا کردن (ذکر الله) بەزمان ئەگەر حەرەمیش نەبێ بێگومان شتیکی ناپەسەندە (مکروه)، وەك: کاتی تارەت گرتن^(٢)، کاتی لەگەڵ هاوسەردا جووت بوون^(٣)، کاتی گوێ گرتن لە وتاری دواندەر (خطیب)،

(١) ڕوانە: سەرچاوەی پیشوو، ص ٤٢-٤٦.

(٢) دیارە ئەو زیکرانە بۆ کاتی تارەت گرتن و جیماک کردن دانراون دەبێ بڕێنە پیشیانەوه، واتە: پیش دەست پێکردنیانە.

(٣) هەمان سەرچاوەی پیشوو.

کاتی هه‌لسان بۆ نوێژی فەرز، کاتی خه‌والوویی و وه‌نه‌وزدان، به‌لام له‌ رێگادا و له‌ گهرماودا ناپه‌سه‌ند نیه‌.

شەش: له‌ چەند حاڵەتی‌کدا پەسەندە زی‌کر ب‌پ‌ڕ و پاشان دەست پ‌ی‌ب‌ک‌ری‌ته‌وه‌، وه‌ک: وه‌لام‌دان‌ه‌وه‌ی سه‌لام، نه‌گه‌ر که‌سی‌کی له‌لای پ‌ۆمی (الحمد لله) ی کرد، (یرحمک الله) ی پ‌ی‌ ده‌لیت، پاشان ده‌ست به‌ زی‌کره‌که‌ی ده‌کاته‌وه‌، هه‌روه‌ها له‌ کاتی بیستنی بانگدا وه‌لامی ده‌داته‌وه‌ و داویی ده‌ست پ‌ی‌ده‌کاته‌وه‌، هه‌روه‌ها له‌ کاتی دیتنی ناشه‌رعی (منکر) یه‌کدا که‌ پ‌ی‌ویست به‌ لا‌بردن ب‌کات، یان چاکه‌ (معروف) ی‌ک که‌ پ‌ی‌ویست به‌ چه‌سپ‌ینران ب‌کات، وه‌ له‌ کاتی پرس‌یارکردنی که‌سی‌ک، یان دا‌وای نام‌ۆزگاری کرد‌یداو... هت‌د^(١).

حه‌وت: زی‌کری خواکردن هه‌رچه‌نده‌ له‌ میان‌ه‌ی نه‌جمادانی زۆربه‌ی خواپه‌رستییه‌کان و کرده‌وه‌ باشه‌کاندا ده‌ک‌ری‌ و له‌گه‌ڵیان تی‌کناگیر‌ی، وه‌ وه‌ک پ‌ی‌شتر با‌سمان کر= نامانچ و کاکله‌ و جه‌وه‌ری سه‌رجه‌م خواپه‌رستییه‌کانه‌^(٢)، به‌لام دیسان زی‌کری خ‌وای ب‌ی‌و‌ینه‌ و تاک‌وپاک به‌ دیلی ئه‌رک‌ و کار و چالاکییه‌کانی دیکه‌ی به‌ندایه‌تی بۆ خواکردن و مس‌وڵمانه‌تی نیه‌و، که‌لینی ئه‌وان پ‌رناکاته‌وه‌، به‌ کورد‌ی زی‌کری خواکردن زۆر گه‌وره‌ و گرنگه‌، به‌لام هه‌موو شتی‌ک نیه‌و ته‌نیا شتی‌که‌ له‌ شته‌کانی ئیسلامه‌تی، وه‌ک باقی ئه‌رکه‌کانی دیکه‌ی ئیسلام.

که‌واته‌ که‌سانێک که‌ پ‌ی‌یان وایه‌ ته‌نیا به‌ زی‌کرکردن مه‌داریان سازده‌ب‌ی و به‌ره‌ی خ‌ۆیان له‌ئ‌وائ ده‌رد‌پ‌نن، خ‌راپ تی‌گه‌یشت‌وون و هیچ کام له‌ ئه‌رک و کار= گه‌وره‌ و گرنگه‌کانی ئیسلام ج‌ی‌دار (ب‌دیل) و که‌ل‌پ‌ن پرکه‌روه‌ی شته‌کانی دیکه‌نین و هه‌رکامیان وه‌ک که‌ره‌سه‌ی بینایه‌ک ده‌ب‌ی له‌ شو‌ینی تایبه‌تی و شی‌او‌ی خ‌ۆیدا

(١) پ‌روانه: (الاذکار) ص ٤٦، ٤٧.

(٢) بۆ و‌ینه‌ پ‌ی‌غه‌مبه‌ر ﷺ فه‌رمویه‌تی: ((أَمَا جَعَلَ الطَّوْفَ بِالْبَيْتِ وَبَيْنَ الصَّفا وَالْمَرْوَةِ وَرُمِيَ الْجَمَارَ لِإِقَامَةِ ذِكْرِ اللَّهِ تَعَالَى)) رواه أبو داود والترمذي وقال حسن صحيح، وقال الألباني إسناده ضعيف، پ‌روانه: (الوابل الصيب)، ص ١٥٢.

به کاریبت و له قهباره‌ی سروشتی خویشی زلتر نه‌کړئ، چونکه گوره‌کردنی هدرکام له ندرک و کاره‌کانی دینداریی حه‌تمه‌ن له‌سهر حیسابی لایه‌کانی دیکه‌یه‌تی.

ننجا به‌پراستی جیتی سهرنج و پامانه که ده‌بینین خوای کاره‌جی پاش خستنه‌پرووی زیکرو فیکری قول و پازو نیازو پارانه‌وی گهرم و به‌کوئی به‌نده ژيرو عاقله‌نده‌کانی خوئی که داوای به‌خشان و به‌هه‌شتی به‌رینی لئ‌ده‌که‌ن، به‌ده‌م وه‌لامدانه‌وه‌یانه‌و سهرنجیان بؤ نه‌وه راده‌کیشی که زیکرو فیکرو پارانه‌وه و لالانه‌وه‌ی پروت به‌س نیه! یان به ته‌عبیریکی پاستتر:

زیکرو فیکرو پارانه‌وه و پازو نیازو کرووزانه‌وه‌یک له‌لای خوای داد‌گهر شیایوی وهرگرتن و نیعتبار پی‌کردن و پی‌زگرتنه که:
أ- کرده‌وه‌ی چاک به گشتی.

ب- کوچ کردن و ناواری و نازارو کوشتن و کوژران به‌تاییه‌تی، به‌دوادا بیت!
نیستاش نه‌وه‌ی گوتمان با له‌م چند نایه‌ته‌ی کوتایی سوورپه‌تی (آل عمران) دا به‌خه‌تی درشت و پرون بیخوینینه‌وه:

﴿إِنِّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِّأُولِي

الْأَلْبَابِ ۝۱۱۰﴾ الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَمًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ

فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَطْلًا سُبْحَنَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

۝۱۱۱﴾ رَبَّنَا إِنَّكَ مَن تَدْخِلُ النَّارَ فَقَدْ أَخْرَجْتَهُ ۖ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِن أَنْصَارٍ ۝۱۱۲﴾

رَبَّنَا إِنَّا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَانِ أَنِ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ فَآمَنَّا رَبَّنَا فَاغْفِرْ

لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا وَتَوَقَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ ۝۱۱۳﴾ رَبَّنَا وَآلِنَا مَا

وَعَدْتَنَا عَلَىٰ رُسُلِكَ وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيَمَةِ ۚ إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْوَعْدَ ۝۱۱۴﴾ فَاسْتَجَابَ

لَهُمْ رَبُّهُمْ أَيْ لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَمَلٍ مِّنْكُمْ مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أَنُفِيَ بَعْضُكُمْ مِّنْ بَعْضٍ ۖ
فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَأُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأُودُوا فِي سَبِيلِي وَقَتَلُوا وَقُتِلُوا
لَا كُفْرَانَ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَا دَخَلَتْهُمْ جَنَّتُ بَحْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ثَوَابًا
مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ ﴿١٩٥﴾ آل عمران ۱۹۵، واته: بینگومان له
دروستکرانی ناسمانه کان و زهوی جیاوازی (یان جیگزپکه) ی شهوو پوژدا نیشانه
که لیک همن بۆ خاوهن عهقلان، نهوانه ی که به پیرو به دانیشنه وه له سهر
تهنیشتیان یادی خوا ده کهن، وه له دروستکرانی ناسمانه کان و زهویییه وه پاده میتن:
(ده لێن): پهروهردگارمان نه مهت به ههوه تهتته دروست نه کردوه، پاکیی بۆ تۆ، جا له
نازاری ناگر بمانپاریزه، پهروهردگارمان ههر که سیک بخریه ناگره وه نهوه بینگومان
زه بوونت کردوه، وه هیچ پشتوانیک بۆ سته مکاران نیه. پهروهردگارمان ئیمه
دهنگی بانگکه ریتمان بیست که بۆ ئیمان بانگی ده که که پروا به پهروهردگارتان
بهیئن ئیمه ش پروامان هیناوه. پهروهردگارمان له گوناخه کانمان ببوره
خرابه کانمان لێ بسپه وه له گه له چاکه کاراندا بمانمرینه. پهروهردگارمان وه
نهوه ی که له سهر زمانی پیغه مبه رانت به لێنت پی داوین پیمان به خشه، وه پوژی
هه لسانه وه ریسوامان مه که بینگومان تۆ به لێنت پیچه وانه نیه. جا پهروهردگاریان
وه لایمی دانه وه که من کرده وه ی هیچ بکه ریک له ئیوه نیڕ بێ، یان مێ که
هه ندیکتان له هه ندیکتانن به زایه ناده م، جا که سانیک که کوچیان کردوه وه له مال و
حالیان و ده درنراون و له پتی مندا بازار دراون و جهنگاون و کوژوان، بینگومان
خرابه کانیان لێ ده سپه وه وه مسوگر ده یاغمه مه باغاتیکه وه که پرویاریان به ژیردا
ده پۆن، که پاداشته له لایه ن خواوه، وه خوا چاکترین پاداشتی له لایه.

ئا لیڕه شدا کوژتایی به م بهندی چواره مه دینین و ده چینه سهر توژیینه وه ی بهندی
پینجه م کوژتایی (به ره مه می زیکر کردنی خوا).

به ندی پینجه

به ره می زیگرردنی خوا





خوێنەری بەرپێزو خۆشەویستم!

بێگومان زیکرو یادی خوا کردن سوودو بەرھەمی زۆرو جۆراوجۆری ھەنو
خستە پرویان پێویستی بە شوێنێکی سەر بە خۆ تاییەت دەکات، بەلام خوا
پشتیوان بێ ھەول دەدەین کە لە دووتویی ئەم بەندەدا چەند لاپەرەیی یەدا پوختەو
گوشراوی زادەو بەرھەمی بەپێزی زیکری خوا بخەینە پروو.

شایانی باسیشە کە بێجگە لە تێو پامانم و وردبۆنەو لە دەقەکانی قورئان و
سوننەت، بۆ نووسینی ئەم باسە پشت بە دوو سەرچاوان دەبەستم:

یەكەم: (الوابل الصيب ورافع الكلم الطيب) ی (ابن القيم الجوزية)، کە ھەفتا و سێ
(۷۳) سوودو کەلکی زیکری خوا ی نووسیوە، بەلام ھەم دوو یارەیان تێدایەو ھەم
زۆریشیان دەگنجی بخریتە نێو یەکتەر.

دووەم: (یادی خوا: گرنگی یادی خوا لە ژیانی مرۆڤدا) کە یازدە (۱۱) بەرھەمی
گەرەمی یادی خودای تێدا خراونە پروو^(۱).

جا ئێمە لەم ھەوت خاڵی خواوەدا کە ھەر کامێکیان بۆ بواریکی تاییەت
تەرخان کراوە، زیاتر لە سی (۳۰) بەرھەمی زیکری خوا کردن دەنووسین:

یەك: لە بواری پەییوەندی لەگەڵ خوادا جَلّ جلاله.

دوو: لە بواری پەییوەندی لەگەڵ پێغەمبەر و ﷺ و فریشتاندا.

سێ: لە بواری ڤەرمانبەری خواو گوناح نەکردندا.

چوار: لە بواری خزمەتکردنی دۆ و عەقل و جەستەدا.

پێنج: لە بواری بەرەنگاریکردنی شەیطان و دۆشمنان و پێویریاندا.

شەش: لە بواری براپەرستی و یەکپێزی مسوڵماناندا.

ھەوت: لە بواری دروستبوونی کەسایەتیێکی ساغ و سەلامەت و تێرو تەواودا.

(۱) نووسراوی بەندە چاپی یەكەم، ۱۹۸۷.

جا هەرچەنده ههولم داوه که سوود و بهره‌مه‌کانی زیکر لهو جهوت بوارهو سی و نه‌هه‌نده خاڵه‌دا به‌مه‌پوو به‌گوشراوی، به‌لام ده‌گوفی زۆر شتی دیکه‌ش له‌بوارهو بنووسری و گه‌لیک گه‌هه‌رو مرواری دیکه‌ی گرانبه‌ها له‌ده‌ریای ده‌وله‌مه‌ندی یادی خوا (سبحانه و تعالی) ده‌ربه‌ینرین.

یه‌ک: بهره‌می یادی خوا له‌بوارک په‌یوه‌ندی له‌گه‌ل خوادا

١- یه‌که‌مین بهره‌می زیکری خوا ی په‌روه‌ردگار له‌بوازی په‌یوه‌ندی مرۆفی مسولمان له‌گه‌ل خوادا، نه‌وه‌یه که خوا ی به‌خه‌شهر به‌هۆی یادکردنی خواوه‌ لی یازی ده‌بی و ناشکراشه که په‌زامه‌ندی خوا له‌هه‌موو شتی که‌وره‌ترو چاک‌تره‌ ته‌نانه‌ت له‌به‌هه‌شتی رازاوه‌ نه‌پراوه‌ش، وه‌ک فەرموویه‌تی: ﴿وَعَدَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَمَسْكَنٌ طَيِّبٌ فِي جَنَّاتٍ عَدْنٍ وَرِضْوَانٌ مِّنَ اللَّهِ أَكْبَرُ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ٧٢ التوبة﴾، واته: خوا به‌لینی به‌پیاوانی بروادارو ئافره‌تانی بروادار داوه که بیاخته‌چه‌ند به‌هه‌شتیکه‌وه که پوویاریان به‌ژێردا ده‌پۆن تییاندا هه‌میشه‌یین، وه‌چه‌ند خانوو به‌ریه‌کی خۆش له‌چه‌ند باغیکی هه‌میشه‌بییدا، وه‌په‌زامه‌ندی یه‌ک له‌خواوه‌ (له‌وانه‌ی گوتران) که‌وره‌تره‌، ئا نه‌وه‌یه‌ برده‌نه‌وه‌و سه‌رفرازی مه‌زن.

به‌لگه‌ی نه‌وه‌ش که زیکری خوا مایه‌ی په‌زامه‌ندی خواپه‌ زۆرن، بۆ وێنه‌: ﴿إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَانِتِينَ وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ

(६४४)

۳- بەرھەمىكى دىكەى يادى خوا برىتتە لە زيادبوون و گەشەکردنى نىمان، چونكە مسۆگەر زۆر باسكردن و يادكردنى خوا دەبىتتە مايەى زياتر خۆشويستى و چاكتر ناسين و پىن ناشنابوونى، چونكە يادى خوا ھەر بەھۆى ناو و سيفتە بەرزو چاكەكانىيەو دەبىن، ئاشكراشە كە زۆر باسو يادكردنى ناو و سيفتەكانى خواى پەرورەدگاريش مايەى زيادبوونى خۆشويستى و ناسين و پەى پىن بردن و پىن ناشنابوونىيەتى، خواى پەرورەدگار لەوبارەو ھەرموويەتى: ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ﴾ (۲) الأنفال ﴿﴾ واتە: پروداران تەنيا ئەو كەسانەن كە كاتىك يادى خواكرا دلىان رادەچلەكى، وە كاتىك ئاياتەكانيان بەسەردا خويندرايەو ئيمانيان زياد دەكات، وەپشت بە پەرورەدگاريان دەبەستن.

۴- بەرھەمىكى دىكەى يادى خوا سەبھانە و تەعالى ئەوہىيە كە دەبىتتە مايەى صەلات ناردنى خواو فرىشتە بىن ھەلەو پەلەكانى بۆ بەندە خوا يادكەرەكانى، وەك ھەرموويەتى: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا﴾ (۴۳) هُوَ الَّذِي يُصَلِّي عَلَيْكُمْ وَمَلَائِكَتُهُ لِيُخْرِجَكُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا ﴿۴۴﴾ الأحزاب ﴿﴾ كە پىشتەر باسمان كەردو پروغان كەردەو كە صەلاتى خواو فرىشتەكانى دەبىتتە ھۆى قوتاربوونى ئىنسان لە تاريككەكان و گەيشتنى بە پروناكى.

۵- بەرھەمىكى دىكەى زىكر ئەوہىيە كە خواى بىن وىتەش يادى ئەو كەسە دەكات كە يادى دەكات: ﴿فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونِ﴾ (۱۵۲)

البقرة ﴿﴾

٦- وه بههۆی یادکردنی خواوه بهدهنگهوه دئو دهفریای ئینسان دیتو له کاتی تهگانهو لیتقهوماندا دهستی دهگری، پیتغه مبهرد ﷺ لهویارهوه فرموویهتی: ((تَعْرِفُ إِلَى اللَّهِ فِي الرِّخَاءِ يَعْرِفُكَ فِي الشَّدَةِ)) رواه أحمد عن ابن عباس وهو حديث صحيح، واته: له کاتی خۆشییدا خوا بناسه ئهویش له تهگانهو سهغلهتییدا له فریات دئو.

٧- وه هدر که سیک تههلی زیکر بیتو بهپاستی و ساغی یادی خوا بکات، خوای بهخشدەر چاکترو زیاتر لهوهی پئ دهبهخشئ که بهو کهسانهی دهبهخشئ که لیتی دهپارێنهوه، وه خوای پهروهردگار له فرمایشتیکی قودسیدا فرموویهتی: ((مَنْ شَغَلَهُ ذِكْرِي عَنْ مَسْئَلِيْ اعْطِيَتْهُ اَفْضَلُ مَا أُعْطِيَ السَّائِلِينَ)) رواه البخاري في الأدب المفرد والترمذي والدارمي والبيهقي وقال الترمذي: حسن غريب، وضعفه الألباني^(١).

٨- وه بهههمیکی دیکه یادی خوا ئهوهیه که خوای بهخشنده خواوه نه که ی له پۆژی دوایدا له کاتی کدا جگه له سیبهرو پهنا ی وی هیچ پهنایه کی دیکه نیه، دهخاته ژیر سیبهری خۆیهوه و پهنا ی ده دات، وه پیتغه مبهردی خوا ﷺ فرموویهتی: ((سبعة يظلهم الله في ظله يوم لا ظل إلا ظله ... ورجل ذكر الله خاليا ففاضت عيناه)) متفق عليه، واته: ههوت جۆره کهس خوا له پۆژی کدا که جگه له سیبهرو پهنا ی وی هیچ سیبهرو پهنایه کی دیکه نیه، دهیاغاته ژیر سیبهری خۆیهوه وه کابرایه که له شوینیکدا کهسی له لا نیه یادی خوا بکات و چاوه کانی فرمیسیکیان پئ دابیت.

(١) بپوانه: (الوابل الصيب)، ص ٨٩، پهراوێزی (محقق و مخرج).

دووا بهرهمی یادی خوا له بواری په یوهندی له گه ن پیغه مبهړ ﷺ و
فریشته کانیدا.

۱- خوښیستنی پیغه مبهړی خوا ﷺ و شونکەوتنی له سهر هه موو مسولمانان
فه پزه و خوی کار به جی کردوویه تی به به لگه و نیشانه ی بپوا پی بوون و
خوښیستنی خوی، وه ک فەرموویه تی: ﴿قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي
يُحِبِّكُمْ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ (آل عمران ۳۱)، واته:
بلی: نه گهر ئیوه خواتان خوښده وئ شوینم بکهون خواش خوښی ده وین وه له
گوناهه کانتان ده بووری وه خوا لیبورده و به به زه ییه.

ده جا ناشکرایه که نه گهر ئینسان له هه موو حالته جوړاو جوړه کانی زیان و
گوزهرانیدا نه و زیکرانه بخوینئ که پیغه مبهړی خوا ﷺ فەرموونی و دیاری
کردوون، نه و شوین پیغه مبهړ که وتوه هه میشهش نه و زاته به پږه ی- پروحم
فیدیای ریبازه که ی بیت- له بهرچا و ده بیت و له خزمه تیدا ده بیت و، بیگومان به
نه ندازه ی نیزیکیش له و خوښه ویسته ی خوا، مرؤف له خوا نزیک و له لای
خوښه ویست ده بی.

۲- هه روه ها له سونگه ی یادی خوا کردنه و ئینسان ده بیت هه او دهم و هاو نیشینی
فریشته به پږو پاکه کانی خوی په روه دگار، وه ک فەرموویه تی: ﴿إِنَّ الَّذِينَ
قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَمُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ أَلَّا تَخَافُوا وَلَا
تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ﴾ (فصلت ۳۰)، واته:
بیگومان نه وانه ی ده ئین: په روه دگارمان خوی، پاشان پاره ستاو ده بن،
فریشته کان داده به زنه لایان (و پییان ده ئین) که مه ترسن و په ژاره تان نه بی، وه
موژده تان لیبی به و به هه شته ی که به ئینتان پی ده درا.

پیشتریش ئەو فەرموودەیەمان هێنا کە باسی فریشتەکان و کۆڕو
مەجلیسەکانی زیکری تێدا بوو، بەلام تەنیا پیشەکییەکیمان هێناو ئێستا
بەتەواوی دەیهێنین، بەلام لەبەر ئەوەی زۆر یەکسەر تەرجەمە کوردییە
دەقاودەقەکی دینین: {پێغەمبەر ﷺ} فەرموویەتی: خوا چەند فریشتەییەکی
هەن کە لە نووسینی کردەوی بەندەکان زیادن، لەپێ و بانان دەگەرێن و هەولێ
دۆزینەوی ئەهلی زیکر دەدەن، جا کاتێک کۆمەڵێکیان دیتنەو کە یادی خۆی
بەرز بکەن بانگی یەکتر دەکەن: وەرن بۆ ئەوەی مەبەست تان بوو،
(فەرمووی:)^(۱) جا بە باڵەکانیان هەتا ئاسمانی نزیک (دنیا) دەوریان دەدەن،
(فەرمووی:)
جا پەرورەدگاری بەرزیا کە خۆیشی لەوان چاکتر دەزانێ لێیان
دەپرسی، ئەو بەندەکانم چی دەلێن؟ (فەرمووی:)
دەلێن: بە پاکت دەگرن و
بەگەرەت دەگرن و ستایشت دەکەن و پایە بەرزیت پادەگەیهنن، (فەرمووی:)
جا
دەفەرموو: ئایا منیان بینیوە؟ (فەرمووی:)
دەلێن: نە بەخوا نەیانبینیوی،
(فەرمووی:)
دەفەرموو: ئەدی ئەگەر دیتبایانم؟ (فەرمووی:)
دەلێن: ئەگەر
دیتبایانی چاکتر بەندایەتییان بۆ دەکردی و باشتەر ستایشیان دەکردی و
پایەبەرزیتیان پادەگەیانە، وە زیاتر بەپاکیان دەگرتی، (فەرمووی:)
جا
دەفەرموو: ئایا چیم لێ داوادم کەن؟! دەلێن: بەهەشتت لێ داوادم کەن،
(فەرمووی:)
دەفەرموو: جا ئایا دیتوویانە؟ (فەرمووی:)
دەلێن: نە بەخوا ئەدی
پەرورەدگار نەیانیدیوە، (فەرمووی:)
دەفەرموو: ئەدی ئەگەر دیتبایان؟
(فەرمووی:)
دەلێن: ئەگەر دیتبایان زیاتر لەسەری سوور دەبوون و چاکتر
داویان دەکرد و دل پێداچوونیان بۆی گەرەتر دەبوو، (فەرمووی:)
دەفەرموو:
ئەدی لە چی پەنا دەگرن؟! دەلێن: لە ناگر، (فەرمووی:)
دەفەرموو: جا ئایا
دیتوویانە؟! (فەرمووی:)
دەلێن: نە بەخوا ئەدی پەرورەدگار نەیانبینیوە،
(فەرمووی:)
دەفەرموو: ئەدی ئەگەر دیتبایان، (فەرمووی:)
دەلێن: ئەگەر

(۱) ئەو وشە: فەرمووی (قال) نۆژدە (۱۹) جارێ دووبارە بۆتەووە بەزیادیشت دێتە بەرچار.

دیتبایان چاکتر رایان ده کرد لیتی وه زیاتر لیتی ده ترسان، (فهرمووی:)
ده فهرمووی: ده جا ئیوه به شاید ده گرم که نه وه من لیتیان خوش بووم،
(فهرمووی:) جا یه کیتک له فریشته کان ده لئی: فلا نه که سیشیان له نیتودایه که
له وان نیه، به لکو پیویستییه کی هه بووه هاتوه بۆ نه وی، فهرمووی: نه وانه
کۆرپن هه که سیک هه که له گه لیشیان دابنیشی بیتهش نابی. (بخاری و
مسلم) له (أبو هريرة) گپراویانه ته وه.

س١: بهرهمی یادی خوا له بواری فرمانبهری (الطاعة) ١٥:

١- یه که مین بهرهمی یادی خوا له بواری فرمانبهری خوا دا نه وه یه که ده بیته
هوی چاکه بۆ نووسران و خراپه لئی لابران و پله بۆ بهر زکرانه وه له و باره وه
چهندان دهق هه، بۆ وینه: (أبو هريرة) خوا لیتی پازی بی له پیغه مبهری خوا وه
ﷺ گپراویه ته وه که فهرموویه تی: (هه که سیک له پۆژیکدا سه د جار بلئی:
(لا إله إلا الله وحده لا شريك له الملك وله الحمد وهو على كل شيء قدير))
نه وه بۆ به بارته قای پاداشتی نازاد کردنی ده کۆیله داده نرئو، سه د (١٠٠)
چاکه ی بۆ ده نووسرئو، سه د خراپه ی لئی ده سپرئیه وه له و پۆژیدا هه تا ئیواره
بۆ ده بیته په ناو پارێزه ره له شه یطان... (بخاری و مسلم) گپراویانه ته وه،
پیشتریش چهند فهرمووده یه که مان له و باره وه هی نایه وه.

٢- بهرهمیکی دیکه ی یادی خوا بریتیه له وه که خاوه نه که ی له گوناخ و تاوان
ده پارێزرئو، وه که خوا په ره ره دگار فهرمویه تی: ﴿إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا
مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ﴾ (الأعراف: ٢٠١)،
واته: نه وانه ی که پارێزکاری ده که نه هه کاتیک خو ئه وه یه که شه یطانیان
گه یشتی، خویان دیته وه یادو یه که سه ره ده بینن.

بهائی یادی خوا بهرچاوپروونی له ئینساندا پیدای دهکات و وای لێ دهکات که ههست به فیتل و پیلانهکانی شهیطان بکات و دووچاری ههلهو پهلهی نهکات.

دیسان بههوی بهردهوامیون لهسه زیکر ئینسان دلۆ زمانی بهچاکه و تاعهتهوه رادیت و دلۆ میشکی لهبیرو خهیاالی پیسو به دوزمانی له غهیبهت و درۆ... هتد پارێزراو دهییت.

۳- ههروهها زیکری خوا کردن جیگای زۆر له کردهوه چاکهکان دهگرێتهوه، بهلام نهوان کهلینی ئهم پرناکهتهوه، چهند فرمودهیهک بهلگهی ئهوهن که گوتمان، بۆ وینه:

■ ((عن عبدالله بن بسر أن رجلاً قال: يا رسول الله إن أبواب الخير كثيرة ولا أستطيع القيام بكلها فأخبرني بشيء أثبت به، ولا تكثر علي فأنسى، قال: لا يزال لسانك رطبا بذكر الله تعالى)) رواه الترمذي وأحمد وابن ماجه وصححه ابن حبان والحاكم ووافقه الذهبي^(۱). که پێشتر ههتاومانه و ترجمه مه مان کردوه.

■ ئه و فرمودهیهی که (بخاری و مسلم) له (أبو هريرة) یان گێڕاوه تهوه و نیه پرۆکه کهی تهوهیه که ههژاره کوچه رهکان (فقراء المهاجرين) دهچنه لای پیغه مبه ر عليه السلام و سکاالی تهوهی له لا دهکهن که خاوهن مال و سامانه کان (أهل الذئور) پله بهرزهکانی بهههشت بۆخۆیان قۆرخ دهکهن، چونکه وێرایی نوێژو پۆژوو که ههژارو دهوله مه ند تیایندا بهشدارن، نهوان مال و سامانیشیان ههیه که ههجو عومره ی پێ دهکهن و جیهادی پیدهکهن و خیراتی پێ دهکهن! نهویش پێیان دهفرموی: ((ألا أعلمكم شيئا تدركون به من سبقكم وتسبقون به من بعدكم ولا يكون أفضّل منكم إلا من صنع ما صنعتهم؟)) ئایا شتیکتان پێ بلێم که پێی دهگه نهوه نهوانه ی پێشتان کهوتونه وه و پێش نهوانه دهکهنه وه

(۱) بپروانه: (الوابل الصيب)، ص ۷۶، پهراوێزی (محقق و محرج).

که له دواتانه وهن، وه هیچ کەس له ئیوه چاکتر نابێ مدگەر یەکیەک که وه ئیوه بکات؟! گوتیان: با ئەوی پێغه مبهری خوا، فرمویی: دواى هەر نوێژیکی فەرپز (سبحان الله) و (الحمد لله) و (الله أكبر) بکەن.

٤- وه یادی خوا کردن پووح و نامانجی سەرجه م خواپه رستییه کانه، وه ک پێشتریش پوونمان کردۆته وه و چەند ده قێکمان له سەر هینانوه وه، وه: ﴿... وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي﴾ ١١ طه، وه مایه ی سەرفرازی و بەختە وه ریه له دنیا و دوا پۆژدا: ﴿... وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ ٤٥ الانفال.

٥- ههروه ها یادی خوا بناغە ی دۆستایه تی کردنی خوی پهروه دگا رو فرمان بهری بو کردنی هتی، چونکه بهنده ههتا خوی خۆشه ویت یادی ناکات، له ئه نجامی نه بوونی یان که مبهوونی خۆشه و یستییه وه ش له بیری ده کات و لیتی بچ ناگا ده بیت.

٦- وه یادی خوا تاعه تی که که نینسانی مسولمان به وۆی ویه وه پێش خه لکی ده که ویتته وه، وه ک پێغه مبه ر ﷺ فرمویه تی: ((سبق المفردون، قالوا: وما المفردون يا رسول الله؟! قال: الذاکرون الله کثیرا والذاکرات)) رواه مسلم والترمذی، که پێشتریش هینامانه و ته رجە مه شمان کردوه.

٧- به ره م میکی دی که یادی خوا کردن له بواری فرمان بهری کردنی خوی به خشنده دا ئه وه یه که خاوه نه که ی د لیا ده کات له وه که مۆری ده غه لی (نفاق) ی به نیو چاوانه وه بنرئ، چونکه خوی کار به جی ده باره ی ده غه له کان فرمویه تی:

﴿إِنَّ الْمُتَّقِينَ يَخْدَعُونَ اللَّهَ وَهُوَ خَدَعُهُمْ وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا كَسَالَى يُرَاءُونَ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا﴾ ١١٢ النساء، واته: بێگومان ده غه له کان ده یانه وئ خوا به له تینن! به لام ئه و فریویان ده دات، وه کاتی که بۆ نوێژ هه لده ستن به ته به لیبی هه لده ستن، وه به که میی نه بی یادی خوا ناکه ن.

۸- همروه‌ها بهره‌مییکی دیکه‌ی یادى خوا کردن و زور خوا له یادببون نه‌ویه که خاوه‌نه‌کەى له پوژى دوايیدا دووچارى په‌شیمانى و خه‌فت خواردن نابیت، وه‌ک پیغه‌مبەر ﷺ فەرموویه‌تى: ((من قعد مقعدا لم يذكر الله فيه كانت عليه من الله ترة)) ومن اضطجع مضجعا لم يذكر الله فيه كانت عليه من الله ترة)) وفى رواية (وكان لهم حسرة) رواه أبو داود وأحمد وهو صحيح، واته: هه‌رکه‌سیک له شویتیک دابنیشی و یادى خواى تیدا نه‌کات نه‌وه خوا به بواردن و که‌م و کوپى له‌سه‌رى حیساب ده‌کات، وه هه‌رکه‌سیک له جییه‌کدا پابکشی که یادى خواى تیدا نه‌کات خوا به بواردن و که‌م و کوپى له‌سه‌رى حیساب ده‌کات. وشه‌ی (حسرة) یش به‌مانای خه‌فت و داخ و په‌شیمانى دى.

چوار: بهره‌می یادى خوا له بوارى خزمه‌ت‌پیکردنى عه‌قل و دل و جه‌سته‌دا:

۱- یه‌که‌مین بهره‌می یادى خوا له بوارى خزمه‌ت‌پیکردنى دل و ده‌روون عه‌قل و جه‌سته‌دا، نه‌ویه که ده‌بیته‌مایه‌ی ئوخون و ئارامیى دل و ده‌روون، وه‌ک خواى په‌روه‌ردگار فەرموویه‌تى: ﴿الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ﴾ (۲۸) الرعد، واته: نه‌و که‌سانه‌ی که به‌روایان هی‌ناوه به‌یادى خوا دلیان ئارام ده‌گرى، بزائن که ته‌نیا به یادى خوا دلان داده‌مرکین و ئارام ده‌گرن.

به‌لئى نه‌و شته‌ی که به‌راستى ئوخون و ته‌سه‌للای دلى مرؤف دینى ته‌نیا و ته‌ندایه‌تى بز خوايه که یادکردنى و هه‌میشه دل پتو په‌یوه‌ستبونی گرن‌گترین و سه‌ره‌کترین حالت و شیوه‌ی دره‌وشانه‌وه و به‌رجه‌سته‌بوویه‌تى.

وه بی‌گومان له کاتیکدا تینسان دل به غه‌یری خوا ده‌به‌ستى و هوگرى ده‌بى و ده‌بیته‌خولیا و ناوات و هی‌واى، نه‌وه له حاله‌تیکی نه‌خوش و په‌شیوی ده‌روونی

دایەو دوو چاری لادان (انحراف) بوو، وەك خوای پەنھانییەن لەبارەى
بى پڕواكانەو، فەرموویەتى: ﴿إِنَّ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا وَرَضُوا
بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَأَعْلَمُوا بِهَا وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ آيَاتِنَا غَافِلُونَ ﴿٧﴾ أُولَٰئِكَ
مَأْوَهُمُ النَّارُ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٨﴾﴾ مونس، واتە: بێگومان
ئەوانەى ئومێدەواری دیدارمان نین و ژيانى دنیایان پەسەند کردووە و دڵیان
پێ بەستووە ئەوانەى كە لە نایەتەكانمان بى ئاگان. ئەوانە جیگایان ناگرى
دۆزەخ-ە بەهۆى ئەو جۆرە هەلۆ و تەقەللایەیانەو، كە داویانەو ئەو بەرھەمەى
دەستیانخستووە.

بەلێ خۆتەنەرى بەرپز!

هەر وەك چۆن كرمى ئاوریشم هەر بەلیكى خۆى بە دەواری خۆیدا قۆزاخەىەك
دەچنێ و دروست دەكات كە پاشان تێیدا دەمرێ و بۆى دەبێتە گۆڕ و حەپسخانە،
بى پڕوایانیش هەر بەو هەلۆ و پەنجە زێو بى كاكەلى كە داویانە پەنجەرۆ دەبن و
هەر ئەو دەستكەوتەیان دەبێتە مایەى مەینەتیی و نەگەتییان!!

٢- بەرھەمێكى دیکەى یادى خواش لە بواری ئاوبراودا ئەوەیە كە بابای خوا لەیاد
بە ئەندازەى خوا لەیادبوونەكەى، هەم دڵۆ دەروونى و هەم پووو دیمەنى پۆشن
دەبێ، جارێ بۆ پۆشنبوونەوێ دڵۆ دەروون بەهۆى زیكەرەو ئەوەندە بەلگەىە
بەسە كە خوای پەرورەدگار ناوى لە شەیتانى خۆتەتەكەر (الوسواس) ناو
خۆپەنھانكەر (الخناس)، چونكە وەك لە وەسفیدا گوتراوە^(١): ((إِذَا غَفَلَ وَسُوسَ
وَإِذَا ذَكَرَ اللَّهَ خَسِيَ))، واتە: هەركاتێك ئینسان لە خوا بى ئاگابوو خۆتۆتەى بۆ

(١) عن ابن عباس عن النبي ﷺ أنه قال: ((الشيطان جاثم على قلب ابن آدم فإذا ذكر الله تعالى خنس وإذا غفل وسوس)) رواه البخاري معلقا، بڕوانە: (في ظلال القرآن)، ج ٨، ص ٧١٣.

دەکات، بەلام ئەگەر یادو باسی خۆی پەنھان دەکات! کەواتە شەیتان دزو مالبێرێکە کە دەرفەتی لە تاریکی وەرەگرتو و بەهۆی پۆشنایی و پروناکییەوه دزی و مالبێرینەکە ی سەرناگرت.

دەربارەی گەش و پوون بوونی دیمەن و پووش بەهۆی یادی خواوە هەم شتیکی بەرھەست (محسوس) و تەجرەبە کراوە و هەم چەند دەقیکیش ئاماژەی پێ دەکەن، بۆ وێنە: ﴿... سَيَمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِّنْ أَثَرِ السُّجُودِ...﴾ (٢٩) الفتح ﴿...﴾ جا وەك چۆن سەجدە بۆ خوا بردن نیشانە لە دەم و چاوی پڕوادراندا پەیدا دەکات زیكری خوا وەر تاعەتێکی دیکەش ھەر وایە.

ھەر وەھا لە فەرموودەیەکی (مرسل) دا لە پیغەمبەرەوه ﷺ ھاتو: ((من قال كل يوم مائة مرة: لا إله إلا الله وحده لا شريك له، له الملك وله الحمد يحيي ويميت بيده الخير وهو على كل شيء قدير، أتى الله يوم القيامة وجهه أشد بياضا من القمر ليلة البدر))^(١).

ھەر وەھا یادی خوا خۆراك و بۆیوی دلو گیانە، چونکە خۆی بەدیھێنەر پوونی کردۆتەوه کە ئینسانی لە خاک (تراب) و گیان (روح) ێک کە تایبەتە بەخۆیەوه دروست کردو، وەك فەرموویەتی: ﴿إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَكَةِ إِنِّي خَلَقُ بَشَرًا مِّن طِينٍ﴾ (٧١) ﴿فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ﴾ (٧٢) ص ﴿...﴾ جا ئەو بەشە مرۆف کە لە خاک دروست بوو کە جەستەکەیتە خۆراك و بۆیە کەیشی ھەر لە خاک پەیدا دەبێ، بەلام ئەو بەشە کە لە خواوەیەو پەییوەندییەکی تایبەتی بە خواوە ھەیە، ئەو بێگومان خۆراك و بۆیە کەیشی ھەر وەك خۆیەتی.

(١) پڕوانە: (الوابل الصيب)، ص ١٦٥، فەرموودەی (مرسل) یش ئەوەیە کە ئەو ھاوێ (صحابی) یە کە لە پیغەمبەرەوه ﷺ گێڕاویەتیەوه ناوی ئەھاتبێ.

٤- وه زیكری خواكردن مایه‌ی هێژو پێژێ مه‌عنه‌ویی و ماددیه‌ی له‌ روح و جه‌سته‌ی ئینساندا كه‌ ئهم مه‌سه‌له‌یه‌ش وێرایی هه‌ست پێكران و ته‌جره‌به‌ کرانی چه‌ند ده‌قیكی سونه‌تیش ناما‌ژی پێ‌ده‌كهن، بۆ وێنه‌: ئهو فهرموده‌یه‌ كه‌ (بخاری و مسلم و أبو داود و ترمذی و أحمد) له‌ (علي بن أبي طالب) یان خوا لیتی پازی بێ گێ‌پ‌راوه‌ته‌وه‌ كه‌ كاتێك خۆی و (فاطمه‌)ی هاوسه‌ری خوا لیتی پازی بێ داوای دا‌ین‌کردنی خزمه‌تكار (خادم) یكیان له‌ پێغه‌مبەر ﷺ كرد كه‌ بۆ ئیش‌وكاری ماله‌ی یارمه‌تییان بدات، چونكه‌ عه‌لی به‌ناو هه‌له‌پنج‌بان و فاتیمه‌ به‌ ده‌ست‌پ‌ر‌بادان و خزمه‌تی مال‌ ماندوو‌بوون! پێغه‌مبەر ﷺ پێی فهرموون كه‌ هه‌ر شه‌ویك چوونه‌ سه‌ر جیگا سی و سێ (٣٣) جار (سبحان الله) و سی و سێ (٣٣) جار (الحمد لله) و سی و سێ (٣٣) جار (الله أكبر) بکه‌ن، وه‌ فهرمووی: (انه خير لكما من خادم) ئا ئه‌وه‌ بۆ ئێوه‌ له‌ خزمه‌تكار چاك‌تره‌.

دیاره‌ ئهم فهرموده‌یه‌ به‌ ئاشكرا ئه‌وه‌ ده‌گه‌یه‌نی كه‌ زیكری خوا دل‌و ده‌روون و جه‌سته‌ی ئینسان له‌ ئاقار گرفتاری و په‌نج و ماندوو‌بوون به‌هێژو پته‌و ده‌كات.

٥- سه‌رجه‌م زانا و پسپۆرانی بواری ته‌زکیه‌و عی‌رفان له‌ سه‌ر ئه‌وه‌ یه‌ك‌ده‌نگن كه‌ دل‌و ده‌روونی ئینسانیش وه‌ك‌ ئاسن و مس و كان‌زایه‌كانی دیکه‌ ژه‌نگ ده‌گرن و ژه‌نگ و ژاره‌كه‌یشی وه‌ك‌ (ابن القيم) گوتویه‌تی^(١): به‌هۆی دوو شتانه‌وه‌یه‌:

أ- گوناخ كردن .

ب- بێ‌تا‌گایی له‌ خوای بێ‌وێنه‌.

خوای به‌رزو مه‌زنیش فهرموویه‌تی: ﴿وَلِیُّوْمِیذٍ لِّلْمُكْذِبِیْنَ ۝۱۰﴾ ۱۰- الَّذِیْنَ یُكْذِبُوْنَ یَوْمَ الَّذِیْنَ ۝۱۱ وَمَا یُكْذِبُ بِهِ إِلَّا كُلُّ مُعْتَدٍ أَثِیْمٍ ۝۱۲ إِذَا نُنْثَىٰ عَلَیْهِءَا یُنْثَا قَالَ ۝۱۳ أَسْطِیْرُ الْأَوَّلِیْنَ ۝۱۴ كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَىٰ قُلُوبِهِم مَّا كَانُوا یَكْسِبُونَ ۝۱۵ المطفه‌ین ۝۱۶

(١) بې‌وانه‌: (الوابل الصیب)، ص ٨٢.

واته: سزای سهخت لهو پۆژهدا بۆ درۆزانان، نهوانه ی که پۆژی سزاو پاداشت به درۆ ده زانن، وه جگه له هه موو له پۆی لاده ریککی گوناکار کهس به درۆی نازانن. کاتی که تابه ته کانمانی به سهردا به خویندریته وه ده لئ: نهفسانه ی پیشینه نه! نه خیر به لکو کرده وه (خرابه) کانیا ن ژهنگو که مپه ی له سهرد لئیا ن پهیدا کرده.

ناشکراشه که چاره سهری گوناچه کان تۆ به یه وه هی بی ناگایی (غفلة) یش بریتیه له یاد کردنی خوی تاک و پاک.

ههروه ها له پیغه مبه ریش ﷺ گێڕاوه ته وه^(۱) که فه رموویه تی: ((لکل شیء صقالة وإن صقالة القلوب ذکر الله عزوجل)) رواه البيهقي عن عبدالله بن عمرو بن العاص مرفوعا، واته: هه موو شتی که (که ژهنگ ده گری) صاف که ره وه یه کی هیه، جا صاف و پرو نه که ره وه یی دلانی ش یادی خوی زال و پایه داره.

۶- ههروه ها به هۆی زی که وه ئینسانیش له بی ناگابوون له خوا ده پارێزری، که بیگومان له خوا بی ناگابوون و خوا له بیر چوون سه رچا وه ماکی کوفرو نیفاق و گوناخ و تاوانه کانه، هه ر بۆیه ش خوی کاریه جی رایگه یان دوه که له خوا بی ناگابوون و فه رامۆش کردنی پیشه ی ده غه ل و بی پروایانه و زاده و ده سته که وتی

شوومی به سهرد ئینساندا زالبوونی شهیتانه، وه که فه رموویه تی: ﴿الْمُتَفَقُّونَ

وَالْمُتَفَقَّتْ بَعْضُهُمْ مِّنْ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ

الْمَعْرُوفِ وَيَقْبِضُونَ أَيْدِيَهُمْ نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ إِنَّ الْمُنْفِقِينَ

هُمُ الْفٰسِقُونَ ﴿٦٧﴾ العوبة، واته: مونا فیه نیرو مییه کان هه ندیکیا ن له هه ندیکیا ن، فه رمان به خرا به ده که ن و پۆی له چاکه ده گرن، وه ده ستیا ن له

(۱) هه مان سه رچا وه، ص ۸۱، بۆیه ش به ته عبیری (گێڕاوه ته وه - روی) هیناومه، چونکه فه رموده که لاوازه (ضعیف) ه زانا یانی ش نه و جۆره ته عبیریان بۆ فه رموده ی بی هیز دانا وه.

چاکه و خپړ ده گرنه وه، خویان له یاد کړدوه و خواش فەرماوښی کړدوون، بېگومان دهغه له کان له پړی دهرچوانن.

دېسان خوی دادگهر له سیاقی نه و نایه تانه دا که له باره ی نه و مونافیکانه وه ده دوین که له گه ل جووله که کان ﴿... قَوْمًا غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ...﴾ (۱۶) المجادلة ﴿...﴾ دا که ین و به ینیان دژي نه هلی نیسلام هه بووه فەرماوښه تی: ﴿... اسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطَانُ فَأَنسَهُمْ ذِكْرَ اللَّهِ أُولَٰئِكَ حِزْبُ الشَّيْطَانِ أَلَا إِنَّ حِزْبَ الشَّيْطَانِ هُمُ الْفَٰسِقُونَ﴾ (۱۹) المجادلة، واته: شهیتان خستوونیه ته ژیر رکینفی خوښه وه و یادی خوی له بیر بردوونه ته وه، نه وانه پېړی شیطانن، بزائن که پېړی شیطان زیانبارانن.

له و نایه تانه شه وه ده فامریتته وه که وه ک چو ن یادو باسی خوی په روه ردگار خه سلته و دروشم ونیشانه ی مسولمانان و کومه لای خوایه، خوا له بیرچوون و له خوا بې ناگابوونیش خه سلته و نیشانه ی کافرو مونافیکه و ده ستو و تاقمی شیطانه.

۷- وه به هو یادی خواوه حالته ی بیر چه سپاندن (ترکیز الذهن) دپته دی، جا به رهم میکی دیکه ی یادی خواش بریتیه له وه ده سته یتان و به هیژکړدنی خه سلته ی ناویراو که رولیکي یه کجار گرنه ده گپړی له ژیانې مرؤفدا و به پیچه وانه وه ش نه بوون و له ده ستدانی کایگه ریبه کی یه کجار سه لبی هه یه.

دکتور (أحمد عزت راجح) ده رباره ی نه خوښی بیرو زه ین بلاوی و په رت بوون که پیچه وانه ی بیر چه سپاندنه گوتوویه تی: ﴿... پېتویست به پروونکړدنه وه ناکات که زه ین بلاوی و بیر په رت بوون نه گهر بوو به خوویه کی چاره سه رنه کړاو چندان شوینه وارو نه فهایم به دو دلته زینتی ده بن، وه زور له

(۱) بېروانه: (أصول علم النفس)، ص ۱۸۴، ط: مزیدة ومنقحة.

خویندکاران دەلێن: ئەو نەخۆشییە ھۆیەکی سەرەکی و بنەرەتی بوو لە دواکەوتن و کەوتن (رسوب)ی جار لەدوای جاریان، ئەمەو جگە لەوەش خووی گۆرین دەبێتە ھۆی ھەستکردن بە ناتەواویی و ھەستکردن بە دەستەووەستانی لە ئاقار خۆچارەسەر کردندا، بگرە تەنانت رق لە خۆ ھەستانیش.

ئەجا ئایا چۆن چۆنی یادی خوای تبارک و تعالی دەبێتە ھۆی چارەسەری نەخۆشی بیرپرەتی و زەین بلاویی؟ ئەو دیسان دکتۆر (عزت أحمد راجح) دەلێ^(١): {ئەوانەى كە سەبارەت بە كەم توانایی بێر چەسپاندن و وریایی سكاڵا دەكەن، جا قوتابی بن یان نا، گیسروگرفتیا ن ئەو نیه كە یەكجارى بۆ دەسەلات بن و نەتوانن بیریان كۆبكەنەو} بەلكو گرتەكەیان ئەو یە كە بیرو زەینیان دەپروات و داغە بەچەند شتیكەو. لێدەدەن كە لە لایان لەو شتەى لە بەردەمیانەو دەیانەوئ بیری خۆیانى لەسەر كۆبكەنەو خۆشەویستەرن، وە هیچ شتیك یارمەتى بێر چەسپاندن و بێر كۆكردنەو نادات بۆ بابەتیكى دیاریكراو، وەك ھەبوونی مەیل و ئارەزوو و بایەخ پێدان و خۆشەویستی لە دڵدا دەربارەى بابەتەكە.

ئەجا ئاشكراشە كە ھەموو ئەو ھۆكارو پالەنەرە بەچاكتەین شیوە لە زیكەری خوادا ھەن.

(ولیم مۆلتۆن)یش دەربارەى شیواز و میكانیزمی دەستگیرکردنى خەسلەتى ناوبراودا گوتویەتی: ^(٢) (وہ پەیدا کردنى بێر چەسپاندن پێویستی بە راھێنان و پلە پلەیی ھەيە، خۆراھێنانیش پێویستی بە پشوو درێژى و خۆراگرى ھەيە، چونكە قوتار بوون لە زەین بلاویی و بێر كۆكردنەو و چەسپاندن بەرھەمى

(١) ھەمان سەرچاوە، ص ١٨٣.

(٢) بڕوانە: (روح الصلاة) عقیف عبدالفتاح طبارة، ص ٣٢، ط ١، وە بۆ ھەرسێکیان بڕوانە: (یادی خوا) بەرگی یەكەم، لاپەرە ١٦٧-١٧٢.

هەولێ و پەنج کێشانیکی زۆرو بەردەوامە، جا ئەگەر بتوانی پەنجاکەرێت سەد کەرێت زەینت بگێڕێوە سەر ئەو بابەتە ی پریری چارەسەرکردنیت داو» جار لە دوای جار، دەبینی ئەو دالغەو خەیاڵە ی که لە مێشکدا چەنگە پرچەیان بوو دەهاتن و دەچوون، زۆر ناخایەنێ شوێنی خۆیان چۆڵ دەکەن بۆ ئەو مەبەست و بابەتە ی که هەلتێژاردووە پرپارت لەسەر داووە مشوورت لێ خواردووە، ئنج دەبینی وات لێهاتو» که هەر کاتێک بتهوێ بێت بچەسپێنی بەگوێرە ی ویستی خۆت دەتوانی).

و هە دەبینین بەپێی قسە ی زانیانی دەروونناس بۆ پەیدابوونی خەسلەتی بیرو زەین کۆکردنەووە چەسپاندن دوو شت پێویست:

أ- هەبوونی پەغبەت و خۆشەویستی و بایەخ پێدان.

ب- خۆراهینان و بەردەوامی دووبارە چەندبارە کردنەو ی گێڕانەو ی بیرو زەین بۆ سەر مەبەستی دیاریکراو.

دەجا یێگومان هەر کام لەو دوو مەرجەش لە زیکری خوادا هەن، چونکە:

یەکم: یادی خواکردن زادەو بەرھەمی زێدە خۆشویستن و بەگەرەو پاک و بەرزو مەزن کرتنی خوا ی پەروردگارە.

دووەم: ئامادەبوونی بیرو زەین و دڵ و بیداری (حضور القلب) دووبارە کردنەو (تکرار) یش پێکھێنەری هەرە گرنگو بنەرەتی یەتی.

۸- وە لە کۆتاییدا بەرھەمیکی زێدە گەرەو گرنگی یادی خواکردن بریتیه لە پارێزانی خواوەنەکی لە زۆری زۆری دەرد و نەخۆشی یە عەقڵی و دەروونی و جەستەییەکان، وە یارمەتیدانی بۆ چارەسەر و لێ قوتاربوونیان ئەگەر پێیانەو ی گێرۆدە بووی، خوا ی دادگەر لەو بارەو ی فرمویەتی: ﴿...فَمَنْ أَتَّبَعْ

هُدَايَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقَى ﴿١٢٣﴾ وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا ... ﴿١٢٤﴾ طه، واتە: جا هەر کەسێک بکەوێتە شوێن هیدایەتی من ئەوە نە لە پێ و ن دەبیست نە ژین تال دەبیست، وە هەر کەسێک پشت لە یادی من بکات ژیانیکێ تەنگ و تالێ دەبیست...

دیاره ئەو ژیان و گوزەرانه (سەخت و تەنگ و دژوار)^(١) ه کە بابای بێ دین و لاڤێ و پشت لە بەرنامەو زیکری خواکردوو تووشی دەبێ، سێ شتان هەڵدەگری:

أ- نا نارامیی دڵ و دەروون و هەست نەکردن بە ناسوودەیی و ئۆخۆن.

ب- خۆپارەگری و پشوو سواربوون و تیشکان لەبەردەم گرفت و نارەحەتییه کاند.

ج- پەیدا بوون و سەرھەڵدانی چەندان نەخۆشی دەروونی و عەقڵی کە بەھۆی وانیشەوێ دووچاری چەندان دەرد و نەخۆشی جەستەیی دەبیست.

ئنجە لە راستیدا ئەم سێ شتەکان زۆر پێکەو پەییوەستن، وەك چۆن سییەم زادەو ئەنجامی دووھەم، دووھەمیش بەھۆی یەكەمەو سەر هەڵدەدات.

جا هەرچەندە ئەوێ گوترا زۆر ناشکراو پوونە، بەلام با بۆ دنیایی زیاتریش چەند قسە یەکی دەروون ناسانیش لەو یارەو پێنێنەو:

یەكەم: (وليام جيمس) مامۆستای فەلسەفە لە زانکۆی (هارفارد) گوتوویەتی^(٢):
(کاریگەرترین دەرمانی ساریژکردنی خەم و پەژارەو نیگەرانی بریتیه لەو عەقیدەو برۆایە ی کە ئاین فرمانی پێدەکات).

دووھە: (دایل کارنیجی) گوتوویەتی^(١) (ئەمڕۆ نوێترین زانیاری، واتە زانیاری دەروونناسی (علم النفس) ئەو پێپوونی یانە فێتری خەلکی دەکات کە

(١) برۆانە: تەفسیری (البیضاوی)، ج ٢، ص ٦٤، کە (ضنک) ی ناوا لێکداوە ئەو.

(٢) برۆانە: (یادی خودا) بەرگی یەكەم، لاپەرە ١٠٨-١٠٩.

چوارەم: چەند زانیایەکی پسیپۆری دەروونناس تیکرپای ئەو تیکچوون و نەخۆشیانەیی خواریوە بە زادەو هەلقولای حالەتە دەروونییە ناتەواوەکان و نەخۆشیەکانی دەزانن:

- ١- تیکچوونی کۆئەندامی سووپی خوین.
- ٢- بەرزبوونەوهی پەستانی خوین (ارتفاع ضغط الدم).
- ٣- سەر ئێشەیی نیمچەیی (الصداع النصفي).
- ٤- تیکچوونی کۆئەندامی هەرس (اضطراب جهاز الهضم).
- ٥- قەڵەویی.
- ٦- خواردن پێنەخوران.
- ٧- برینداریی گەدە (قرحة المعدة).
- ٨- تیکچوونی کۆئەندامی هەناسەدان.
- ٩- تیکچوونی کۆئەندامی نێسکی و ماسوولکەیی، پۆماتیزمی جومگەکان، نازاری پشت، ماسوولکە گرژبوون (تشنج العضلات).
- ١٠- تیکچوونی کۆئەندامی دەمار (الجهاز العصبي).
- ١١- تیکچوونی کۆئەندامی زاوژی.
- ١٢- نەخۆشییەکانی پیست (الأمراض الجلدية).
- ١٣- نەخۆشی شێرپەنجە.
- ١٤- نەخۆشی پێخۆڵەیی گەورە.
- ١٥- تیکچوونی لوو (پرژین)ەکانی نێووەهیی لەش^(١).

(١) پڕوانە: (الإنسان ذلك المجهول) الکسیس کاریل، ص ١١٧، وە: (النفس: إنفعالاتها، أمراضها، علاجها) د. علی کمال، ص ٣٦٩، وە: (أصول علم النفس)، ص ١٦٩-١٧٠، وە: (الله يتجلى في عصر العلم)، ص ١٣٨، وە: (ارامش رواني ومذهب)، ص ١٦٧، د. صفدر صانعی. وە: (بهترین راه

کهواته: بهلئی راسته پارێزرانی ئینسان له ههردو نهخۆشیه دهروونی و عهقلی و جهستهیی یهکان، یهکیکی دیکهیه له زادهو بهرهمم و دهستکهوته گهروهو گرنگهکانی زیکری خوا تبارک و تعالی.

پێنج: بهرهممی یادی خوا له بواری له بهران بهر شهیطان و دوژمناندا وهستان و پێویرانیاندا:

١- یه کهمین زادهو بهرهممی زیکری خوی بهرزو بی وینه لهم بوارهدا ئهوهیه که شهیتان زهفر به دل و دهروونی کهسیک نابات که به پووناکی ئیمان پۆشن بۆتهوهو بهیادی خوا ئاوهدان کراوهتهوه، وهک پێشتر ئاماژهمان پێ کرد خوی پهروهردگار به شهیتانی فهرمووه له وهلامی ههپهشهو گۆرپهشه کردیندا له بهندهکانی: ﴿إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ وَكِيلًا﴾ (الإسراء: ٦٥)، واته: بێگومان تۆ به بهندهکانی من ناویری ههروهها فهرموویهتی: ﴿فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ﴾ (٩٨) إِنَّهُ لَيْسَ لَهُ سُلْطَانٌ عَلَى الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٩٩﴾ (النحل: ٩٩)، واته: جا ههركات قورانات خویند له بهر شهیتانی نهفرین لیکراو پهنا بهر بهر خوا، چونکه بێگومان ئهوه دهستهلاتی به سهر نهواندا نیه که بریایان هیناوهو پشتیان به پهروهردگاریان بهستوه.

٢- ههروهها زیکری خوا ده بیته هۆی ئهوه که شهیتان خۆراک و شوینی ههوانهوهو خهوتنی له لای ئینسانی خوا له یاد چنگ ناکهوی، وهک پێغه مبهر ﷺ

غلبه برنیگرا نیها)، ص ٢٠٦، نگارش و تیقتباس: محمد جعفر، وه پروانه: (روح الدین الاسلامی)، ص ١٧٥، ط ١٨، عقیف عبدالفتاح طبارة، وه: (جدد حیاتک) محمد الغزالی، ص ٣٦.

فهرموويه تي: ((اذا دخل الرجل بيته فذكر الله تعالى عند دخوله وعند طعامه قال الشيطان: لا مبيت لكم ولا عشاء...)) رواه مسلم وأبو داود وابن ماجه وأحمد عن جابر بن عبدالله رضي الله عنه، كه پيشتر هيٽاومانو تهرجه مهشان كرده.

۳- وه زيكرى خوا ده بيته مايه ي خوراگري و پي چه سپانو به دوژمن ويران له كاتي پرو به پرو بوونه وه جهنگدا، وه خوي به رزو مهزن فهرموويه تي:

﴿يَتَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا

لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٤٥﴾ الأنفال ﴿٤٥﴾، واته: هي تهواني پرواتان هيٽاوه هدر كات بهر هنگاري كومه ليك (له دوژمنانتان) بوون چه سپاوو خوراگري بن، وه زور يادي خوا بكن بؤ تهوي سهر كه وتووو سهر فراز بن.

شاه: بهر هه مي يادي خوا له بوازي براي ته ويه كړيزي مسولماناندا!

۱- هيچ گوماني تيډا نيه كه كه سائيك هه ميشه يادي خوا ويردي سهر زمانيان بيت و دليان به يادي وي ناوه دان و دره وشاوه بيت، ناتوانن به نده دلسوزو نزيكه كاني خويان خوش نه ويټو و نرك و مافي براي ته بيان له كه لډا جي به جي نه كمن!

خوي كاريه جي و به به زهي له و باره وه به پيغه مبهري كوتايي رضي الله عنه فهرمووه: ﴿وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ ۖ وَلَا تَقْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۖ وَلَا تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ

عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا ﴿٢٨﴾ الكهف ﴿٢٨﴾، واته: هي پيغه مبهري! رضي الله عنه نارام بگرو له كه له ته وانه دا مينه وه كه به بيانان و نيواران له په روه ردگاريان ده پارينه وه و پرو (ديداري و بيان دهوي، وه چاوتيان لسي لامه دهو جواني ژيان

دنيات مەبەست بێ! وە بە قەسەى كەسێك مەكە كە دڵیمان لە یادی خۆمان بێ تاگا كردووە بەدوای ئارەزووی خۆی كەوتووە، وە كارى لە كار ترازاو.

■ پێغەمبەریش ﷺ لەو یارەوە فەرموویەتی: ((لَيَبْعَثَنَ اللَّهُ أَوْامًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِي وَجْهِهِمُ النُّورَ عَلَى مَنَابِرِ اللَّوْلُؤِ، يَغْطِطُهُمُ النَّاسُ، لَيْسُوا بِأَنْبِيَاءَ وَلَا شُهَدَاءَ، قَالَ: فَجَشَى أَعْرَابِي عَلَى رَكْبَتَيْهِ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ صَفِّهِمْ لَنَا نَعْرِفَهُمْ، قَالَ: الْمُتَحَابُّونَ فِي اللَّهِ مِنْ قِبَائِلٍ شَتَّى وَبِلَادٍ شَتَّى يَجْتَمِعُونَ عَلَى ذِكْرِ اللَّهِ يَذْكُرُونَهُ)) أخرجه الطبراني في الكبير بإسناد حسن^(١).

خو! لە رۆژی قیامەتیدا چەند کۆمەڵێک زیندوو دەکاتەووە کە دەمو چاویان پووناکی تێدا یە لەسەر چەند دوانگە یەکی گەوهری دادەنیشن، خەلکی خۆزگەیان پێ دەخوازن، نە پێغەمبەران و نە شەهیدان، راوی دەلێ عارەبیکی خێلەکی لەسەر چۆکان دانیشت و گوتی: ئەو پێغەمبەری خو! بۆمانیان وەسف بکە تاكو بیانناسین! فەرمووی: ئەوانەن کە لە پێناوی خو!دا یەکتریان خۆشویستووە لە تیرەو هۆزی جیا جیا و لا تانی جوړا و جوړن، لەسەر زیكری خو! کۆدەبنەووە یادی دەکەن.

پێشتریش ئەم فەرموودەیەمان هێنا یەو^(٢) کە (بخاري و مسلم) لە (أبو هريرة) وە گێڕاویانەتەووە باسی گەوهری و گرنگی کۆرو مەجلیسەکانی زیكرو بەرزى پلەو پایەو پاداشتی کۆبوووەوان لەسەر طاعت و زیكری خو! دەکات و لە کۆتایی یەكەى باسی ئەو دەکات، کە تەنانهت کەسێک بەکارێکی شەخسێ و تاییبەتی خۆیشی پێی لەو کۆرو مەجلیسانە کەوتبێ، خو! لەبەر رێزو حورمەتی ئەو یادی خو! کردن و کۆرو کۆمەڵە هەر دەیبەخشێ!!

(١) پڕوانە: (تربيتنا الروحية) سعید حوی.

(٢) بەلام (التاج الجامع للاصول) ج ٥، ص ٨٦-٨٧، کە ئەو فەرموودەیە هێناووە رێکتر هێناویەتی و وە ئەو فەرمووی (قال) ئەو کە وەك پێشتر ناماژەمان پێ کردن تێیدا نین.

۲- ھەروەھا زىكرى خوا كردن و ناوى خوا ھىنان و بەرزكردنەو و بەرز پاگرتنى ناوونىشانى، لە ھەموو كات و ھالتيكداو بەتايبەت لە بۆنەكانى وەك: بانگدان و قامەت خويندن و پۆژى جومعە و پۆژانى جەژنەكان و كاتى حەج و عومرەو... ھتد دروشم و نىشانەى ھەرە بەرزو زەقى كۆمەلە و كۆمەلگای مسولمانە.

چونكە شتيكى ئاشكرايە كە ھەموو پيپرو كۆمەلتيك دروشم و شيعاريكي ھەيە كە پيپەو ھەناسرئو، ھەتا پاددەيەكى زۆر دەبيتە پيناس و دەرخەرى ماھيەت و حەقيقەتى، بۆ وێنە بابايەكى نەتەو و نىشتمان پەرست و ويردى سەر زمانى باس و خواسى گەل و نىشتمان و ئەو مەسەلەو بابەتانەيە كە پيپەو پەيوەستن،^(۱) وە بابايەكى كۆمونيست و ماركسى دروشم و نىشانەى پي ناسرانى و ويردى سەر زمانى باسى ماددەو گۆران و پەرستاندى كۆمەلگا بەھۆى ئامپرو ئامرازەكانى بەرھەم ھىنان و بەرەو پيشچوونى ھالەتى ئابوورىو... ھتدەو باس و يادى ماركس و نەنگلزو لينين و ماوتسى تۆنگو... ھتدە!

بەلام مەروفي مسولمان و كۆمەلگای مسولمان لە سۆنگەى ئەو وەكە خواى بەرزو مەزن بە گەورەترين پاستى و پەرەردگار و پەرستراوى خويان دەزانن و پاريزكردنى بە بەرزترين مەبەستى خويان دەزانن، لە نيتوانندا باس ھەر باسى خواى تاك و پاك و پيغەمبەرەكەى ﷺ و ئايين و بەرنامەى خواو بەھا بەرزەكانيەتى و ھەر بابەت و مەسەلەيەكى ديكەش باس بكري، ھەر لەبەر تيشك و پۆشنابى پيساو ياساكانى ئايين و بەرنامەى خوادا باس دەكري.

(۱) بۆ ئەيەك جياكردنەو و نەتەو پەرستى و نىشتمان پەرستى لە لايەكەو و سۆزى نەتەوايەتى و خۆشويستى و خزمەت پي كردنى گەل و نىشتمان، لە لايەكى ديكەو بېوانە: (سۆزى نەتەوايەتى و پيىرى ناسيۆناليزم) چاپى سەيەم، نووسينگەى تەفسير ۲۰۰۵.

بە کورتی: لە کۆمەڵگایەکی نیسلا میدا خۆی پەرورەدگار چەق (مرکز) ی بە دەوردا سووپانەوێ سەر جەم قسەو باسو خولیاو ئاوات و جم و جۆل و چالاکیه کانی تێکرای ئەندام و توێژەکانیەتی.

و لە راستیدا ﷻ لە سەر ئاستی تاك و چ لە سەر ئاستی کۆمەڵیش، خال و سنووری لەیهک جیاکردنەوێ نیسلا م و ئەفامیستی (الإسلام والجاهلية) و ئیمان و کوفر خوا بەیهک گرتن و هاوێش بۆ خوا پەیدا کردن (توحيد الله والإشراك بالله)، خۆی پەرورەدگار بە نەندایەتی بۆ کردن یان بۆ نەکردنەتی، و، شتەکانی دیکە سەر جەم لق و پۆپ و بەر هەم و دەرەنجامی ئەم مەسەلەین، هەر بۆیەش خۆی کاربەجی بە پێچەوانە ی مسوڵمانانەوێ کە بەیاد و باسی خوا دڵیان ئۆقروێ نارام دەگرن: ﴿الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ﴾ (٢٨) الرعد، وەسفی بێ پروایانی بەوێ کردوێ کە بەیاد و باسی خوا دڵیان دەگوشری و بێزار دەبن! وەك چۆن قالونچە پەشە کەیفی بە تەرس و پەنج دیت و دەلێن بەبۆنی گول گێژدەبی:

﴿وَإِذَا ذُكِّرَ اللَّهُ وَحْدَهُ أَشْمَزَتْ قُلُوبُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَإِذَا ذُكِّرَ الَّذِينَ مِنْ دُونِهِ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ﴾ (٤٥) الزمر، واتە: وە کاتیک بە تەنیا باسو یادی خوا بکری ئەوانە ی پروایان بە پۆژی دوا یی نیە دڵیان دەگوشری (و بێزارو نارەحەت دەبن) وە کاتیک باسی غەیری خوا بکری دڵیان خوش و گەش دەبی. هەر وەها لە کاتیکدا پرواداران بەوێ وەسف کراون کە زۆر یادی خوا دەکەن:

﴿...وَالَّذِكِرِينَ اللَّهُ كَثِيرًا وَالذِّكْرَاتِ...﴾ (٢٥) الاحزاب، دەبینین دەغەل و دوو پووێ کان (المنافقون) بەوێ وەسف کراون کە خویان هەر لەبەر نیەو یادی ناکەن: ﴿الْمُنْفِقُونَ وَالْمُنْفِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِّنْ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ وَيَقْبِضُونَ أَيْدِيَهُمْ نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ إِنَّ

الْمُنْفِقِينَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٦٧﴾ التوبة ﴿٦٧﴾، یان زور به که میی و به ده که من
یادی ده که من، نه ویش بۆ پروپامایی و چه واشه کردنی خه لکی: ﴿إِنَّ الْمُنْفِقِينَ
يُخَدِّعُونَ اللَّهَ وَهُوَ خَدِيعُهُمْ وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا كُسَالَى يُرَاءُونَ النَّاسَ
وَلَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا﴾ النساء ﴿١٤٢﴾.

ئنجای پیویسته نه وهش بگوتری که مه رج نیه کهم یادی خوا کردن تهنیا
خه سلته تی نه هلی کوفرو شیرک و نیفاق بیّت، به لکو که سانیکی مسولمانیش هه
که هیئده ی باس و خواسی: پاره و زیرو خواردن و خواردنه وی به تام و له زهت و،
به رگو پۆشاک ی گران و به قیحه ت، شمک و کهل و پهل کۆشک و ته لارو زه وی زار،
یان سه رکده و ده مپاستی مله و پرو زوردارو پیچکه ی خوارو پیرو ده سته ی کرئ
گرتو بی بارو بی به ندو بار ده که من، نیو نه وه نده ش باسی خوا و پیغه مبه ر ﷺ و
نیسلام و مسولمانان ناکه نو، پیشیان وایه به هه شت له به ر وان و به ر که س ناکه وی!
که واته: راسته یادی خوا ی په ره ردگار دروشم و نیشانه ی مسولمانانه و سنووری
نیوان نه هلی کوفرو نیفاق و نه هلی تیمانه و، پیوه رو ته رازووی ئاست و نه ندازه ی
دینداری و مسولمانه تی مسولمانانیشه.

جا نه گه ر بمانه وی براهه تی و پیزمان پته و ترو پیکه وه چۆشدروتر بیّت و
خۆشه ویستی و په رۆش و پیزو دلسۆزیمان بۆ یه کتر چاکترو زیاتر بیّت، ده بی
هه ول به ده ی دلو ده رووفان به یادی خوا ئاوه دانترو زارو زمانمان به زیکری وی
پاراوتر بیّت.

ھەوت، بەرھەمی یادی خوا لە بواری دروستبوونی کەسایەتییەکی ساغ و سەلیم و تیرو تەواودا:

١- هیچ گومان ئەوەدا نیە کە ئەو بەرھەم و سوودو بەھرانەیی کە لە شەش بواری
 پێششودا رابردن، دەبنە مایەیی زەمینە پەخساندن بۆ دروستبوون و
 پەرورەدەبوونی کەسایەتییەکی مەسئولمانی ساغ و سەلیم و تیرو تەواوو پتەوو
 دامەزراو، بۆ ئینسانی خوا یادکەر بەلام بە مەرجێک بەو شیوە و چۆنیەتییە
 ئەنجام بدرێ کە شەرع دیاری کردووە، ئەگەرنا زیكړش وەك هەر ئەركیكی
 دیکە ئیسلام ئەگەر بێت و بەو شیوە و چۆنیەتییە شەرعییەیی خۆی نەبێت،
 ئەو بێگومان بە ئەندازەی کە مەبۆونەوێ مەرجە شەرعییەکان و لادرانەیی ئەو
 کاکل و جەوھەرەیی خۆی لە دەست دەدات و، لە ئاکامی ئەوەشدا بەرھەم و
 بەھەرەکانیشی کەم و کورت دەبن، یان هەر نابن.

ھەربۆیەش پێغەمبەری پێشەوامان ﷺ فرمویەتی: ((إِنَّ الْعَبْدَ لِيَصْلِيَ
 الصَّلَاةَ مَا يَكْتَبُ لَهُ مِنْهَا إِلَّا عَشْرَهَا، تِسْعَهَا، ثَمَنَهَا، سَبْعَهَا، سِدْسَهَا،
 خَمْسَهَا، رُبْعَهَا، ثُلُثَهَا، نِصْفَهَا)) رواه أحمد وأبو داود والبيهقي في طريقين صحيح
 أحدهما العراقي وأخرجه ابن حبان في صحيحه وصححه الألباني^(١)، واتە: بەندە
 جاری وا ھەیە نوێژ دەکات بەلام تەنھا دەییەکی، نۆییەکی، ھەشتیەکی،
 ھەوتیەکی، شەشیەکی، پێنج یەکی، چوار یەکی، سێ یەکی، نیو یەکی و نوێژە بۆ
 دەنوسرێ!!

(١) بڕوانە: (صلاة التراویح)، ص ١٠٤، ط ٤، ناصرالدین الألبانی.

بهائی خوینده ری به پیز!

خودی زیکرکردن چهنده گرنگو و گه وره به به پیی شهر عکردنی و لانه دانیشی
هینده گرنگو و گه وره به، چونکه خواپه رستی (عبادة) دوو شاده ماری هه نو بی
هه رکامیکیان و هه رناگیرئ و به که لکی هیچ نایه ت:

أ- ته نیا خواپه رستن (ألا نعبد إلا الله).

ب- په رستنی خوا به گویره یی شهرعی خوا (ألا نعبد إلا الله وألا نعبد إلا بما
شرعه لنا).

که واته: ئه وانه یی که به حیساب یادی خوا ده که ن... به تاییه ت له ئه هلی
ته ریه ت و ته صه ووف، به لام به ناشاره زایی له شهرع کاره که یان ئه نجام ده ده نو
خویان دوو چاری چهن دان بیدعه ت و شتی ناشه رع یی ده که ن، که هه ندیکی هه
بیدعه ت و ناشه رع ییه و خاوه نه که ی به س گونا جبار ده بی، به لام هه ندیکی
له وه ش به ولاته و ته ره و شیرک و کوفریشه، وهک: هاوار کردنه غهیری خوا و سه جده و
پکووع بۆ بردنی و سیفه تی خوا پالده نه لای!! ئه و «ئه و جۆر» که سانه به ره هم و
که لک هیچ، به لام زۆریش له سه ره ئه و به ناو زیکرکردنه قه رزدار ده بنه وه... هتد.

۲- ئنجا به ره هم میکی دیکه ی یه کجار گه وره و گرنگی زیکری خوا که کاریگه رترین
ده وری هه یه له سه ره که سایه تی ئینسان ئه و به که وا له خاوه نه که ی ده کات پرو
بکاته یه که لووته که ی ئامانج که بریتیه له وه ده سه ته یی نانی به خشش و په زامه ندی
خوا ی په ره و ده گار، وه به وه ش ئینسان له پارایی و پرژوبلاوی و بی ئامانجی قوتاری
ده بی، وهک خوا ی په ره و ده گار فره مو یه تی: ﴿حُزِبَ اللَّهُ مَثَلًا رَجُلًا فِيهِ
شُرَكَاءُ مُتَشَكِّسُونَ وَرَجُلًا سَلَمًا لِرَجُلٍ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ

أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٩﴾ الزمر: واتە: خوا وێنەیه کی هێناوەتەو: پیاویک که هی چەند هاوبەشیکی پێکەو، پیاوێکیش که بۆ پیاویک یەکلای ساغ بۆتەو، ئایا حالیان وەک یەک دەبی؟ ستایش بۆ خوا، بەلکو زۆریەیان نازان!

ئاشکرایە که خواى کاربەجى لەم ئایەتەدا وێنەى بەکۆیلەیهک که چەند خاوەنێکی هەو کۆیلەیهک که تەنیا هی یەک کەسە، هێناوەتەو، بۆ پروو کردنەوێ حالى و بالى بابای هاوبەش بۆ خوا دانەر (مشرك) و خوا بەیەکگر (موحد)، که بێگومان زۆر لە یەک جیاوازن، چونکە بابای خوا بە یەکگر بۆ خۆی خۆ یەکلای ساغکردنەوێهەو بۆ خوا، تەنیا بەندایەتیکردنى بۆ وى، پرووی کردۆتە یەک نامانج و هەموو هیژو وزەکانى خۆى ئاراستەى وى کردو، بەلام بابای هاوبەشدانەر خۆى دووچارى ئەو کردو، که بێتە شەرگەو شوینی گوریس پەرچکێنەى ئەو هاوبەش (شريك) و خاوەنەنەى که تێیدا بەشداری و هەركامێکیان دەیدوێ بەلای خۆیدا رایکێشى و بیکاتە هی خۆی!

جا بێگومان هەركاتێک ئینسان لەسەر ئەو جۆرە زیکرانە بەردەوام بێت که پێغەمبەرى خوا ﷺ بۆ دواى نوێژە فەرەکان و بەیانیان و ئیواران و حالەتە جۆراوجۆرەکانى ژيان و گوزەران دیاری کردوون، ئەو مسۆگەر دەبنە مایەى قوولبوونەوێ ئیمان و عەقیدەى خوا بەیەکگرتن (عقیده التوحید) و پاککردنەوێ دۆل و مێشکی مەژۆلە خەتەو خەلۆ ژەنگ و ژاری شیرک و نیفاق بەهەموو جۆر و شێوەکانى گەورە و گچکەیانەو، ئنجا هیچ گومانیشى تێدا نیە که قوتاربوونى ئینسان لەو دوو نەخۆشییە کوشندەو بپەرەزایەى شیرک (که بریتیه له بوونه کۆیلەى ئینسان بۆ شتەکان)، وە نیفاق (که بریتیه له دەرغەلۆ و دوورپووی و لەیەک جیایی رواتەت و پەنھان و دۆل و زمان)، وە خۆپازاندنەوێ بەخەسلەتى بەرزو پەرۆزی خوا

بەیه کگرتن، دەبیته مایه‌ی وه‌ده‌سته‌پێنانی که‌سایه‌تییه‌کی پاک و چاک و نامانجدارو پایه‌دارو دامه‌زراوو نه‌له‌خشاوو تێرو ته‌واو^(١).

کۆتایی ئەم باسه‌ش به‌م چهند دێره‌ شیعره‌ دینم که‌ هی یه‌کیکن له‌و جووره‌ که‌سانه‌ی که‌ له‌سایه‌ی به‌ندایه‌تی بۆ خواکردن و خوا به‌یه‌کگرتنه‌وه‌ له‌ دنیاو له‌ نه‌هلی دنیا بێ‌منه‌ت بووه‌و ئازادیی راسته‌قینه‌ی له‌ سایه‌ی ته‌نیا به‌نده‌ی خوا بووندا وه‌ده‌سته‌پێناوه‌و به‌ره‌ی خۆی له‌ ئاوێ ده‌ره‌پێناوه‌:

فلیتک تڤلو والحیاه مریرة	ولیتک ترضی والانام غضاب
ولیت الذی بینی وبینک عامر	وبینی وبین العالمین خراب
إذا صح منك الود فالکل هیئ	وکل ما فوق التراب تراب

واته: ئە‌ی خوايه‌ خۆزگه‌ یادی تۆم له‌لا شیرین ده‌بوو و ژيان و گوزه‌رانم سه‌ر له‌به‌ر تالو تفت ده‌بوو، وه‌ خۆزگه‌ تۆم لێ پازی بای، با سه‌رجه‌م خه‌لکی لێم تووڕه‌بن، وه‌ خۆزگه‌ نیتوانم له‌گه‌ڵ تۆدا خۆش ده‌بوو، با نیتوانم له‌گه‌ڵ هه‌موو جیهانیاندا تێکبچێ، نه‌گه‌ر تۆ خۆشت بویم هه‌موو شتییکم له‌لا ئاسانه‌و هه‌رچی له‌سه‌ر گلیش بێ هه‌ر گله‌.

(١) له‌ (یادی خوادا) به‌رگی یه‌که‌م: به‌شی ده‌یه‌م: لاپه‌ره‌ ١٧٣-١٨٦دا، چهند قسه‌یه‌کی زۆر به‌نرخم له‌ زانای درووناس و کۆمه‌لناس (تدريک فۆلۆم) وه‌ هێناون که‌ له‌ کتێبی (جامعه‌ سالم) دا هێناونی و له‌ شوێنی ناویراودا ده‌توانی سه‌ره‌نجه‌یان به‌ده‌ی، دياره‌ (جامعه‌ سالم) (کۆمه‌لگایه‌کی ساغ) ته‌رجه‌مه‌ی فارسی و ئاروونیشانی کتێبه‌ که‌یه‌تی، به‌روانه‌: لاپه‌ره‌کانی: ٤٧-٤٩، وه‌ ١٥١، ١٥٠ له‌ ته‌رجه‌مه‌ فارسییه‌ که‌یدا.



دوا قىسم

خوینەرى بەرپىزو خۇشەويستم!

ستايشى بى پايان بۆ خۇي پەرورەدگار (الحمد لله الذي بنعمته تتم الصالحات) كە لوتفو كەرەمى لەگەڵ كەردم و هيدايەتيدام بۆ نوسين و تەواوكردىنى ھەر چوار بەرگى كىتەبى (خواپەرستى ئىسلامىيە)، كە لەپاستيدا ئەو باسو بابەتانەى كە لە كىتەبە شەرعىيەكاندا لەژىر ناوونىشانى فيقھى خواپەرستىيەكان (فقھ العبادات) دا نووسراون، سەرچەمیان و گەلێك باسو بابەتى دىكەشى گرتوونەخۆ.

هيوادارىشم تۆش لەكاتى خویندنەو و موتالائى ئەم بەرھەمەدا كە بەرى پەنج و شەوئخوونى چەندان ھەفتە مانگى بى پسانەو، ھەقى خۆى بەدەيو چاك چاك لىي تىبگەى و ھەزمى بكەى، بۆ ئەو ھى بتوانى ھەم بۆخۆت بەوردى پەفتارى پىبكەى و، ھەم براو خوشكانى مسوئلمانى دەورەريشتى پى ئامۆزگارى بكەى و، لەسەر پەرورەدە بكەى .

بەلام دەبى ورياو ھۆشيار بى نە بەھۆى ئەم كىتەبە نە بەھۆى ھىچ كىتەب و بەرھەمىكى دىكەشەو، خۆت دووچارو گرفتارى دەردى كوشندەو سەختى دەمارگىرى (تعصب) و دىدەتەنگى نەكەى و، ھەق پىپوون و پىكان (إصابة) و چاك تىگەيشتن لەسەر خۆت تاپۆ نەكەى، چونكە وەك لە باسى (بنچىنە گرنگەكانى ھەئس و كەوتى شەرعىيانە و ژىرانە لەگەڵ وردە بابەتە خىلافىيەكان) دا گوتوومانە: خۇي كارەبجى تبارك و تعالى و پىغەمبەرى لىزان ﷺ گەلێك لە مەسەلەكانى خواپەرستىيەكانيان^(۱)، لەپرووى چەندان ھىكەت و سوود و بەرژەو ھەندى جۆراوجۆرەو كە يەككىيان ئاسانكارى (تيسير) يە، وا ھەلىخستوون كە بگولمى بەچەند شىو ھى

(۱) مەبەستم خواپەرستىيە پروتەكان (العبادات المحضة) كە من لەژىر ناوونىشانى: (پىنج دروشەكانى خواپەرستى) دا لە بەرگەكانى (۲، ۳، ۴) ى ئەم كىتەبەدا تووژيوومانەو.

جیاجیا نه نجام بدرتین و هه مووشیان هه په سه ندو چاکن و نه وپه ری په سه ندو په سه ندتر یان راست و راسترنو، مه گهر به ده گمهن ده نا ناگه نه نیتو باز نه و خانیه راست و هه له.

وه هیوادراشیم که له خواپه رستییه کانمان و به ندایه تی کردنماندا بو خوا به گشتی، و پیرای فها موش نه کردنی ورده بابه ته کانی و لایه نی رواله تییان، زیاترو زیاتر جیی سه رنج و بایه خ پیدانمان بابه ته گرنگو و بنه رپه تییه کانی خواپه رستی و دیوی په نهان و کاکله ی بیت، که بیگومان فها زکرانی خواپه رستییه کانیش هه ر بو و ده سه تیپنانی نه و کاکل و جه و هه رو و روو حه یه.

سبحان ربك رب العزة عما يصفون.

وسلام على المرسلين، والحمد لله رب العالمين

٢٥ شعبان ١٤٣٠

٢٠٠٩ / ٨ / ١٦

له لوره کۆمهله زانییهکان ئه کۆماریانی
کۆماریانی کۆماریانی کۆماریانی
ئێه ئێه ئێه ئێه ئێه ئێه

AliBapir/عەلێ بابێر

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

QR codes



www.alibapir.com

AliBapir/عەلێ بابێر

YouTube icon

AliBapir/عەلێ بابێر

QR codes

بەرھەمەکانی دانەر

- ۱- پوختەیک دەربارەی ئیسلام. چاپی ۲/ ۲۰۰۶.
- ۲- دەبەریک پراچوونی ئیسلام و پێچکان. چاپی ۳/ ۲۰۰۶
- ۳- یادی خوا، گرنگی یادی خوا لە ژیاڵی مەژۆ دا. چاپی ۱/ ۱۹۸۷
- ۴- کۆمەڵی خوا. چاپی ۱/ ۱۹۸۸
- ۵- پێشمەرگە ئیسلام، یان مەسولمانی موحامەد کە یەو چۆنە؟ چاپی ۳/ ۲۰۰۱
- ۶- دەردو دەرمانی بزوتنەوێ ئیسلامی. چاپی ۱/ ۱۹۸۹
- ۷- پێبازی پێغەمبەر ﷺ کامە یە؟! چاپی ۱/ ۱۹۸۹
- تێبینی: ((دواتر خرایە نیو کتێبی (مەسولمانی کامەل: بەشی یەكەم: بیروپروای مەسولمان) وە دواتر ئەمەیش خرایە نیو کتێبی (ئیمان و عەقیدە ئیسلامییە)) یەو .
- ۸- پێگای سەڵح بوون و بەرەو خوا چوون. چاپی ۳/ ۲۰۰۵
- ۹- کوردستان بۆ وێران بوو و چۆن ئاوەدان دەبێتەو؟! چاپی ۱/ ۱۹۸۹
- ۱۰- حوکمی گەڕانەوێ ژێر ئیری طاغوت. چاپی ۲/ ۲۰۰۵
- ۱۱- سۆزی نەتەواوەتی و بیرو ناسیۆنالیزم لە تەرازووی ئیسلامدا. چاپی ۳/ ۲۰۰۵
- ۱۲- مەسولمانی کامەل/ بەشی یەكەم: بیروپروای مەسولمان چاپی ۱/ ۱۹۹۷
- تێبینی: ((دواتر خرایە نیو کتێبی (ئیمان و عەقیدە ئیسلامییە)) یەو .
- ۱۳- چارەسەری کێشە کورد لە نیوان ئیمان و پەرلەمان دا. چاپی ۱/ ۱۹۹۲
- ۱۴- بزوتنەوێ ئیسلامیی لە دووریانی مان و نەمان دا. چاپی ۱/ ۱۹۹۳
- ۱۵- بزوتنەوێ ئیسلامیی و ئایندە یەکی گەش و پروون. چاپی ۱/ ۱۹۹۵

- ۱۶- پرۆژەى بەرنامەى فیکریی کارى ئىسلامىی. چاپى ۱ / ۱۹۹۶
- ۱۷- چەند رېپرونییهک بۆ ئىسلامییهکانى کوردستان. چاپى ۱ / ۱۹۹۶
- ۱۸- ئىسلام و کێشه هەنووکەییەکان چاپى ۱ / ۱۹۹۵
- ۱۹- با وریا بین! دارووخانى رەهوشت کۆمەلگاکەمان بەرو هەڵدێر دەبات. چاپى ۲ / ۲۰۰۶.
- ۲۰- مسوڵمانى کامل: بەشى دووهم / خواپەرستی مسوڵمان - بەرگی یەكەم. چاپى ۱ / ۲۰۰۰.
- ۲۱- مسوڵمانى کامل: بەشى دووهم / خواپەرستی مسوڵمان - بەرگی دووهم. چاپى ۱ / ۲۰۰۰.
- تێبینى: ئەم کتێبە بە هەردووک بەرگەکیەو ئەستاکە بۆ جارى دووهم لە چوار بەرگدا چاپ کراوەتەو بەناوونیشانى: خواپەرستی ئىسلامىی .
- ۲۲- گەرانهو لەى خوا (عزّوجلّ) . چاپى ۴ / ۲۰۰۵
- ۲۳- زانایانى ئىسلام کێن و چۆن؟! چاپى ۲ / ۲۰۰۲
- تێبینى: بۆ زمانى عەرەبىش وەرگێراوە.
- ۲۴- بنچینه گرنگەکانى هەلّس وکەوتى شەرعییانەو ژیرانە لەگەڵ وردە بابەتە خىلافییهکاندا، چاپى ۱ / ۱۹۹۹ .
- تێبینى: ئەم نامیلکەیه باسێکى بەرگی یەكەمى کتێبى: (خواپەرستی ئىسلامىی)یە، وە بۆ زمانى عەرەبىش وەرگێراوەو ئێستا لەژێر چاپە.
- ۲۵- مزگەوتەکانى کوردستان لە نێوان ئاوەدان کردنەو وێران کردن دا. چاپى ۱ / ۲۰۰۰
- ۲۶- تاقیکردنەوێ خوا بۆ بەندەکانى چى یەو چۆنە؟ چاپى ۱ / ۲۰۰۰

- ۲۷- بنەما شەرعییەکان و ھێڵە گشتیەکانی کۆمەڵگەی ئیسلامیی پەسەن .
تێبینی: (ئەم نامیلکە یە وەرگێڕاوەتە سەر زمانی عەرەبی)
- ۲۸- کۆمەڵەی ئیسلامیی: نامانج و ھەلۆستەکانی. چاپی ۱ / ۲۰۰۱
- ۲۹- پاساو بەلگە شەرعییەکانی بنیاتنانی کۆمەڵەی ئیسلامیی، ئالغەکانی: ۱ و ۲ و ۳ و ۴ . چاپی ۱ / ۲۰۰۱
- ۳۰- ئافەرەتی موسوڵمانی کورد مافە شەرعییەکانی و ئەرکە گرنگەکانی.
 چاپی ۱ / ۲۰۰۰.
- ۳۱- ئافەرەت و خێزان لە سایەی شەریعەت دا . چاپی ۲ / ۲۰۰۵
- ۳۲- چەند مەسەلە یەکی باوی سەردەم . چاپی ۱ / ۲۰۰۵
- تێبینی: وەرگێڕاوەتە سەر زمانی عەرەبی.
- ۳۳- چەند رێپروونیەکی بۆ خوشک و برایانمان لە ھەندەران. چاپی ۱ / ۲۰۰۲
- ۳۴- سنوور قەدەغەکان مەشکێنن! (چاوپێکەوتنی دکتۆر حسین محمد عزیز).
 چاپی ۲ / ۲۰۰۳
- ۳۵- چۆن ھەلس و کەوت لە گەڵ خەڵکی دا بکەین؟! چاپی ۱ / ۲۰۰۲
- تێبینی: وەرگێڕاوەتە سەر زمانی عەرەبی.
- ۳۶- شەھید کییەو چ پلەو پایە یەکی ھەیە؟! چاپی ۱ / ۲۰۰۲
- ۳۷- جیھاد لە پێی خواداو چەند سەرنج و ئاگادارییەکی. چاپی ۱ / ۲۰۰۲
- ۳۸- بۆئەوێ لەسەر جیھاد کردنمان قەرزدار نەبینەو! چاپی ۱ / ۲۰۰۲
- ۳۹- جیھاد لە پێی خوادا چی یەو بۆچی دەکری و چۆن دەکری؟ چاپی ۱ / ۲۰۰۲
- ۴۰- ئەشکەنجەو زیندان (چاوپێکەوتنی ھاوژین عومەر) چاپی ۲ / ۲۰۰۶ .
- تێبینی: وەرگێڕاوەتە سەر زمانی عەرەبی، ھەر و ھا چاپی فارسیشی بەرپۆشە.

- ٤١- کارو پرۆژەى ئیسلامیمان (وتارى کۆنگرەى یەکەمى کۆمەڵى ئیسلامى) چاپى ٢ / ٢٠٠٦ .
- ٤٢- ئیسلامو مسوڵمانەتى و کارى ئیسلامى لەبەر پرۆشنایى قورئان و سوننەتدا. چاپى ١ / ٢٠٠٦ .
- ٤٣- ئیمان و عەقیدەى ئیسلامى. بەرگی / ١، ئیمان و عەقیدەى ئیسلامى چى یە و چۆنە؟ ١١ تا ١٢ . چاپى ١ / ٢٠٠٦ .
- ٤٤- ئیمان و عەقیدەى ئیسلامى. بەرگی / ٢، خوا بە یە کگرتن (التوحید) لە بەدیھینەرایەتیی و پەروەردگاریتتى دا. ١٣ تا ٢٦ . چاپى ١ / ٢٠٠٦ .
- ٤٥- ئیمان و عەقیدەى ئیسلامى. بەرگی / ٣، خوا بەدیە کگرتن لە ناوو سیفەت و لە پەرستراویتی دا، ٢٧ تا ٣٦ . چاپى ١ / ٢٠٠٧ .
- ٤٦- ئیمان و عەقیدەى ئیسلامى. بەرگی / ٤، ئیمان بە فریشتەکانى خوا (عزّوجل)، کتیبەکانى خوا (عزّوجل)، پیتفەمبەرانى خوا (عليهم الصلاة والسلام). ٣٧ تا ٤٠ . چاپى ١ / ٢٠٠٧ .
- ٤٧- ئیمان و عەقیدەى ئیسلامى. بەرگی / ٥، ئیمان بە پرۆژى دواى قەزاو قەدەر ٤١ تا ٤٥ . چاپى ١ / ٢٠٠٨ .
- ٤٨- ئیمان و عەقیدەى ئیسلامى. بەرگی / ٦، تاییبە قەندى و دیدو بۆچوونەکانى پەیرەوانى رێبازى راست. ٤٦ تا ٥٠ . چاپى ١ / ٢٠٠٨ .
- ٤٩- تەوژمى ئیسلامى و عەلمانی و خالە ھاویەش و جیاوازه کانیان. چاپى ١ / ٢٠٠٧ .
- تیبینی: زۆریەى بە (٢٤) ئالغە لە هەفتەنامەى (ھاوولاتی) و ئەوێ دیکەش بە (٩) ئالغە لە هەفتەنامەى (تاوینە) دا بلاوکراوەتەو.
- ٥٠- گەنجەکانمان لە نێوان پەسەنایەتیی و لاسایی کردنەویدا.

- ۵۱- بە دوورخستنهوهی ئافرهت له ئىسلام چ زیانتيك دهکەين؟
- ۵۲- سیاسەتی ئىسلامی و چەند پروونکردنهوهیدەك.
- ۵۳- چۆنیەتی بوونه پیشەنگ و بنیاتنانی بنکەى جەماوەریی.
- ۵۴- چەند بنەمایەکی گرنگی وتاریژیی.
- ۵۵- قوتابیانی زانیاری شەرعیی چەند سەرنج و پێنمایی یدەك.
- ۵۶- خوو پەوشتی بەرزو پەسند سەنگی مەحەکی مسوڵمانەتی یە.
- ۵۷- بانگەواز بۆ لای خوا .
- ۵۸- قوتابیانی لەم هەل و مەرجەدا پێویستە چۆن بن و چی بکەن؟!
- ۵۹- ضیف و قضیة (مقابله مع قناة العربیة).
- ۶۰- حوار خاص (مقابله مع قناة العالم).
- ۶۱- خواناسیی، ئایین ، ئیمان. چاپی ۲ / ۲۰۰۹ .
- ۶۲- واقعی هەریمی کوردستان... دیدیکی ئىسلامیانه. چاپی ۱ / ۲۰۰۸ .
- ۶۳- چەند بابەتییکی هونەریی لەبەر پۆشنانی قورئان و سوننەت دا. چاپی ۱ / ۲۰۰۸ .
- ۶۴- چۆن باشتر له کتییی بەرپزی خوا بەهەرەمەند دەبن؟! چاپی ۱ / ۲۰۰۸ .
- ۶۵- سروشت و پایەکانی خێزان و مەسەلەى چەندژنیی لە تەرازووی شەرع و عەقل دا.
- تێبینی: ئەم نامیلکەیه بە (۱۴) ئالقه له رۆژنامەى (رۆژنامە) دا بڵاوکراوەتەوه.

نهو بهرهمانهی نه ژیر چاپن

- ۱- پوختهی ژياننامهی پیغه مبهری خوا ﷺ .
- ۲- الإسلام كما يتجلّى في كتاب الله تبارك وتعالى، المجلد الأول.

نهو بهرهمانهی چاوه پئی چاپن

- ۱- الإسلام كما يتجلّى في كتاب الله تبارك وتعالى، المجلد ۲- ۷ .
- ۲- خو و پوهشتی ئیسلامیی.
- ۳- ئافرهت و خیزان له سایهی شهریه تدا. بهرگی دووهم.
- ۴- گرنگی و پیوستی پابه ندیی به قورئان و سوننه تهو.
- ۵- چند دهرسیک له: (تفسیری قورئانی بهرزو به پیز)، که نه گهر خوا ته مهن بدات هه موو قورئان تهواو ده کهین.

نيومرۈك

لاپەرە	سەرباسەكان
۸	پيشكەش بىن
۹	پيشەكى
۱۱	سەيپە مېن درووشى خواپەرستى: پۇژوگرتن (الصيام).
۱۳	رې خۇشكرەن
۱۵	بەندى يەكەم: پۇژوگرتن بە گشتى
۱۷	۱- پۇژوگرتن (صيام) يانى چى؟!
۱۸	۲- پلەو پايدى و پاداشتى پۇژوگرتن
۱۹	۳- پايمو فەرزەكانى پۇژو
۲۱	۴- جۆرەكانى پۇژوگرتن
۲۲	۵- ناداب و پەشتەكانى پۇژوگرتن
۲۶	۶- نەو شتانى بۇ پۇژوھوان موباح و پەوان
۳۰	۷- ھەلۋە شېئەرەھەكان (مېطلاتى) پۇژو
۳۷	بەندى دووم: پۇژووى مانگى رەمەزان.
۳۹	۱- پېئاسەي پۇژووى رەمەزان كاتى فەرزىونى
۳۹	۲- چاكىي و گەرەيى مانگى رەمەزان و پۇژوگرتن تىيدا
۴۱	۳- ھوكىمى گرتنى پۇژووى رەمەزان
۴۲	۴- چۆنەتتى ئىسپات كردنى ھاتنى مانگى رەمەزان
۴۷	۵- خواپەرستى و طاعتى مانگى رەمەزان
۵۸	۶- ئەوانەي كە مۆلەتپان ھەيە لە كاتى خۇيدا پۇژووى مانگى رەمەزان نەكرن
۷۴	۷- گىپانەوى پۇژووى بەئانقەست چۆنراوى مانگى رەمەزان
۸۱	۸- كەسپىك بىمىئە پۇژووى رەمەزان قەرزارىن ھوكىمى چىيە؟!
۸۶	۹- چۆنەتتى گرتنى پۇژووى رەمەزان بۇ باباى دىل و بۇ كەسانىك كە لە ولايتىكن

	پۇزۇى تىدا كورت و شەوى تىدا درۆە يان بە پىچەوانەو
۸۷	۱۰- شەوى قدر (ليلة القدر)
۹۱	بەئلى سىيەم: پۇزۇو سوننەتەكان
۹۳	يەك: شەش پۇزۇ لە مانگى شەوال
۹۴	دو: رۆزى غەپەفە، واتە شو رۆزى كە حاجى يەكان لە دەشت و كىوى غەپەفات پادەوستى
۹۴	سى: پۇزۇ دەيەمى مانگى موخەپرەم (عاشوراء)
۹۵	چار: نۆ پۇزەكانى سەرەتاي مانگى (زى الحجة)
۹۵	پىنچ: زۆرەي پۇزەكانى مانگى موخەپرەم
۹۶	شەش: زۆرەي رۆزەكانى مانگى شەعبان
۹۶	حەوت: مانگە حەرامەكان (الأشهر الحرم) كە برىتىن لە: (ذوالقعدة و ذوالحجة و محرم و رجب)
۹۶	هەشت: پۇزۇنى دووشەممە پىنچ شەممە لە هەفتەدا
۹۷	نۆ: سى پۇزۇ لە هەر مانگىگ
۹۸	دە: پۇزۇك نا پۇزۇك
۱۰۱	بەئلى چوارەم: ئەو پۇزۇنەي كە پۇزۇوگرتىيان تىدا قەدەغەيە
۱۰۳	يەك و دو: پۇزۇ جەزنى رەمەزان و پۇزۇ قورىان (يوم الفطر و يوم النحر)
۱۰۳	سى: پۇزەكانى پاش پۇزۇ قورىانى سەرپرېن
۱۰۵	چار: پۇزۇ جومە بە تەنيا
۱۰۶	پىنچ: پۇزۇ شەممە بەتەنيا
۱۰۶	شەش: نيوى دووەمى مانگى شەعبان
۱۰۷	حەوت: پۇزۇ گومان لىكراو (يوم الشك)
۱۰۸	هەشت: پۇزۇوگرتىن بىن پسانەو و بىن وارەن (صيام الدهر)
۱۱۰	نۆ: دروست نىە يان لانى كەم ناپەسندە كە ژن بەيىن مۆلەت و ئاگادارى و پەزامەندى مىردى پۇزۇوى سوننەت بىگى

۱۱۱	دە: پىكەو» لكاندى دوو پۇۋو يان زياتر (الوصال)
۱۱۵	بەندى پىنچەم» ئىعتىكاف.
۱۱۷	۱- ئىعتىكاف چىدە چۈنە؟
۱۱۷	۲- ھوكمەكى
۱۱۸	۳- كاتەكى
۱۱۹	۴- مەرجەكانى
۱۲۱	۵- فەرزو پايدەكانى
۱۲۲	۶- چ شىك بۇ باباى چوۋە ئىعتىكافدە سورنەتە؟
۱۲۲	۷- ئەو شتانەى بۇ باباى چوۋە ئىعتىكافدە رەوان، چىن؟
۱۲۴	۸- ئىعتىكاف بەچى ھەلدەۋە شىتەۋە؟
۱۲۵	۹- گىپرانەۋى ئىعتىكاف (قضاء الإعتكاف):
۱۲۶	۱۰- لەخۇگرتنى ئىعتىكاف لە مزگەۋتىكى دىارىكرادا
۱۲۹	بەندى شەشەم» بەرھەم و سودەكانى پۇۋوگرتن و چوۋە ئىعتىكافدە
۱۳۱	۱- بەرھەم و سودەكانى پۇۋوگرتن
۱۳۷	۲- بەرھەم و كەلكى چوۋە ئىعتىكافدە
۱۴۳	چوارەمىن درووشمى خواپەرسى: ھەج و ھومپەگرتن.
۱۴۵	پى خۇشكرەن
۱۴۹	بەندى يەكەم» پىناسەو پلە و پايدە ھوكمى ھەج و ھومپەگرتن
۱۵۱	۱- پىناسەى ھەج و ھومپە
۱۵۲	۲- پلە و پايدەى ھەج و ھومپە
۱۵۵	۳- ھوكمى ھەج و ھومپە
۱۵۹	بەندى دوۋەم: جۇرەكانى ھەج و ھومپە و مەرجەكانىيان
۱۶۱	۱- جۇرەكانى ھەج و ھومپە

١٦٨	٢- مەرجەکانی هەج و عومرە
١٧٣	هەجکردنی ئافەرت
١٧٧	بەئەندێ سێپەم: میقاتە کاتی و شوێنێیەکانی هەج و عومرە
١٧٩	١- کاتەکانی ئیحرام بەستن بە هەج و عومرە
١٨٠	٢- شوێنەکانی ئیحرام تێدا بەستن بە هەج و عومرە
١٨٥	بەئەندێ چوارەم: پایە و فەرزو سوننەتەکانی هەج و عومرە
١٨٧	أ- کردەوه‌کانی هەج
١٨٨	ب- کردەوه‌کانی عومرە
١٨٨	یەکەم: پایە و فەرزو سوننەتەکانی هەج
١٨٩	یەک: پایەکانی هەج
٢٠٤	دوو: فەرزه‌کانی هەج
٢١٦	سێ: سوننەتەکانی هەج
٢٤٢	دووهم: پایە و فەرزو سوننەتەکانی عومرە
٢٤٥	بەئەندێ پێنجەم: ئەو شتەکانی کە لە ماوه‌ی ئیحرام دا هەپامن
٢٤٨	١- پۆشینی بەرگ و پۆشاکی ناسایی تەقەلدار (لبس المخیط)
٢٥٠	٢- خۆمەتکردنی جەستە (ترفیه البدن)
٢٥٢	٣- چوونە لای هاوسەر (جماع الزوجة)
٢٥٣	٤- هەر قسە و پەتارێکی گوناح، یان نەگولباو لێگەڵ حالتی ئیحرامدا
٢٥٤	٥- پارو شکارکردن لە زەوی ووشکانیدا
٢٥٩	بەئەندێ شەشەم: ئەو شتەکانی کە لە ماوه‌ی ئیحرام دا موباح و پەوان
٢٦١	١- خۆشژۆردن
٢٦٢	٢- چوونە ژێر سێبەر و سێبەر لەخۆکردن
٢٦٣	٣- سەر و پێش شانه‌کردن و خۆ خوراندن بە نینۆک
٢٦٤	٤- چاوپشتن بە کلر قەترە و دەرمان تێکردنی چار

٢٦٤	٥- کەلەشاخ لە خۆگرتن و خۆتێن دان و خۆتێن تێن کران
٢٦٥	٦- پۆشینی پەشتەمائی پەنگدار (لبس الثياب المصبغة)
٢٦٦	٧- تەماشاکردنی ناوتێنە
٢٦٦	٨- قسەکردنی ناسایی
٢٦٧	بەئەندێ حەوتەم: چۆنێتی ئیحرام شکاندن و تەواوکردنی حەج و عومرە
٢٦٩	قۇناغی یەكەم: ئیحرام شکاندنی یەكەم (التحلل الأول)
٢٧٠	قۇناغی دووهم: ئیحرام شکاندنی دووهم (التحلل الثاني)
٢٧٣	بەئەندێ هەشتەم: چۆنێتی حەج و عومرە کردن
٢٧٥	١- حەجی مائناوایی پێتەمبەری خوا ﷺ
٢٨٢	٢- چۆن حەج و عومرە دەکەیت؟!
٢٨٧	بەئەندێ نۆیەم: چەند وردە بابەتیکی دیکە لەبارەى حەج و عومرەوه.
٢٨٩	١- نایا دروستە حەج لە جیاتی زیندوو و مردوو بکری؟!
٢٩١	٢- مەرج گرتن لەکاتی ئیحرام بەستندا
٢٩٢	٣- فیدیه چیه و بهجی و چی پێیست دەبی؟!
٢٩٦	٤- هۆی تێکچوونی حەج و عومرە چیه و پێیستە چی بکری؟
٢٩٨	٥- رینگا لینگیران و فزیانه کەوتنی وەستان لە عەرەفات (الاحصار والفوات)
٣٠١	٦- جیاوازییه کانی ئافرەت لە پیاو لە چەند کردەوهیهکی حەج و عومرەدا
٣٠٢	٧- سنوورو تاییه تەمەندییه کانی حەرەمی مەککەو مەدینه
٣١٧	بەئەندێ دەیهەم: بەرەهەم سوودەکانی حەج و عومرە
٣١٩	١- پاکبوونەوه لە چلەک و چەپەری گوناح و هەڵدانهوی لاپەرەیهکی سپی لە گەڵ خوادا
٣٢٠	٢- پتەوتر بوونی ئییمان و تازه کردنەوهی پەیمانی بەندایەتی و زیادبوونی پارێزکاری
٣٢٣	٣- ڕاهاتن لەسەر ڕەوشت بەرزى و هێمنی و ئارامی و خۆدورگرتن لە گوناح و هەلە
٣٢٣	٤- لەبەرچاو بەرجەستەو نمایان بوونی سێرەو ژبانی پێتەمبەر ﷺ و هاوێلانی
٣٢٤	٥- بە نمایانی و بەرجەستەیی دیتنی زۆر لە بەها بەرزەکان (القيم العلیا)ی ئیسلام

۳۲۶	۶- خۆبەختکردن و قوربانیدان لە پێتئای خوادا
۳۲۷	۷- پاهان بە گوێپایەتیی و فرمانبەری (السمع والطاعة) یەوه
۳۲۸	۸- حەج و عومرە سەریازگە یەکن بۆ مەشق (تدریب) و پاهێنان
۳۲۸	۹- هەلگرتنی باری دینداری و بەجێهێنانی ئەمری بەندایەتی بەشاریکردن و دەستبار بۆ یەکتەرگرتنی هەموو ئەندامانی پێویستە
۳۳۰	۱۰- کۆمەڵێک بەرژەوهندی دیکەیی سیاسی و ئابووری و فەرھەنگی و کۆمەڵایەتی
۳۳۲	دوا قسم دەربارەیی حەج و عومرە
۳۳۵	پێنجەمین درووشمی خواپەرستی: زیکری خواکردن
۳۳۷	پێ خۆشکردن
۳۴۱	بەئەندایەکم: واتاو پێناسەی زیکر
۳۴۳	أ- لە ئەسلی زماندا
۳۴۴	ب- لە زاراوەی شەرعدا
۳۴۷	بەئەندایە دووهم: گرنگی و پلەو پایەیی زیکری خوا
۳۴۹	یەکمە: لەبەر تیشکی نایەتەکانی قورئاندا.
۳۵۳	دووهم: لەبەر رۆشنایی دەقەکانی سوننەتدا.
۳۵۴	سێیەم: لەبەر رووناکی قسەیی پێشەوا و زانیاندا.
۳۵۷	بەئەندایە سێیەم: جۆرەکانی زیکر
۳۶۰	یەکمە: قورئان خوێندن
۳۶۱	دووهم: پاراندەوه (الدعاء)
۳۷۰	سێیەم: زیکری خوا ھەر لە دەمی لە خەو ھەتساندەو ھەتا کاتی نووستن
۳۷۶	چوارەم: دوا پێنج نوێژە فەرەھکان
۳۷۷	پێنجەم: زیکری خوا لە سەفەرئادا
۳۸۱	شەشەم: زیکری خوا لە کاتی جەنگ و جیھاددا
۳۸۴	ھەوتەم: زیکری خوا لە کاتی خواردن و خواردنەویدا.

٣٨٦	هه‌شتم: زی‌کری خوا له چەند حاڵەتییکی جیا‌جیادا
٤٠٦	نۆیەم: چەند زی‌کریکی گە‌وره‌و گرنگ
٤١٠	دە‌یەم: صە‌لات و سە‌لام ئاردن بۆ پی‌غه‌مبەر محمد ﷺ
٤١٣	بە‌ئە‌دی چوارەم: چۆ‌ن زی‌کری خوا بکە‌ین؟
٤١٥	یە‌کە‌م: بێ‌گومان ئینسان لە‌پ‌روی قیافە‌ی جە‌ستە‌ییە‌وه له هیچ کاتێ‌کدا له سێ شێ‌وه بە‌دەر نی‌ه
٤١٦	دووە‌م: وه لە‌پ‌روی دەر‌خست‌و دەر‌ه‌خست‌ن‌وه ئینسان دوو حاڵە‌ته هە‌ن
٤١٦	سێ‌یە‌م: وه له پ‌روی دەر‌نگ‌وه ئینسان له سێ حا‌ل‌ن بە‌ولا‌وه نی‌ه
٤٢٣	چوارە‌م: له پ‌روی تە‌نی‌ایی و تێ‌که‌ڵ‌یی‌ه‌وه م‌ر‌ؤ‌ف دوو حا‌لە‌تی هە‌ن
٤٢٩	بە‌ئە‌دی پێ‌نجە‌م: بە‌ره‌می زی‌ک‌ر‌کرد‌نی خوا
٤٣٢	یە‌ک: له بواری پە‌ی‌وه‌ندی له‌گە‌ڵ خوا‌دا ج‌ل ج‌لاله
٤٣٦	دوو: له‌بواری پە‌ی‌وه‌ندی له‌گە‌ڵ پی‌غه‌مبەر و ﷺ و فریشتان‌دا
٤٣٨	سێ: له بواری فەرمان‌به‌ری خوا و گونا‌ج نه‌کرد‌ندا
٤٤١	چوار: له بواری خ‌زمە‌ت‌کرد‌نی د‌ل و عە‌ق‌ل و جە‌ستە‌دا
٤٥٢	پێ‌نج: له بواری بە‌ره‌نگاری‌کرد‌نی شە‌ی‌طان و دو‌ژ‌منان و پ‌ی‌و‌ت‌یرانیان‌دا
٤٥٣	شە‌ش: له بواری ب‌رایە‌تی و یە‌ک‌پ‌یزی م‌س‌و‌لمانان‌دا.
٤٥٨	هە‌ه‌و: له بواری در‌وست‌بو‌ونی کە‌سایە‌تی‌یه‌کی سا‌خ و سە‌لامە‌ت و تێ‌رو تە‌وا‌ودا.
٤٦٣	دوا ق‌سە‌م
٤٦٥	بە‌ره‌مه‌کانی د‌انه‌ر
٤٧١	نێ‌وه‌ر‌ۆ‌ک

دانشگاهي مکتبه‌ي علمونسا عهلي بابير

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

QR Code

به نوره قوتله‌ي تيره‌ي مکتبه‌ي بابير
 به نوره قوتله‌ي تيره‌ي مکتبه‌ي بابير
 به نوره قوتله‌ي تيره‌ي مکتبه‌ي بابير



www.alibapir.net

English - عربي - گۆزلی

عالي بابير/Alibapir

عالي بابير/Alibapir

مکتبه‌ي
 دکتبه‌ي مکتبه‌ي علمونسا عهلي بابير

QR Code

www.alibapir.com

This document was created with Win2PDF available at <http://www.daneprairie.com>.
The unregistered version of Win2PDF is for evaluation or non-commercial use only.

